

शेषश्चात्र—

मत्स्ये तु जलपिप्पिकः ॥

मूको जलाशयः शेषः ॥

सहस्रदृष्टे वादालः

सहस्रं बहुव्यो दंष्ट्रा अस्य सहस्रदृष्टस्तत्र ॥ १ ॥ वदति वादालः “चात्वाल—” ॥
(उणा-४८०) ॥ इत्याले निपात्यते ॥ २ ॥

शेषश्चात्र—

सहस्रदंष्ट्रस्तेतनः ॥ जालवालो वदालः ॥

पाठीने चित्रवल्लिकः ।

पठ्यते भक्ष्यत्वेन पाठीनः “भठेर्णिच्” ॥ (उणा-२८७) ॥ इतीनस्तत्र ॥ १ ॥

चित्रा वल्लयोऽस्य चित्रवल्लिकः ॥ २ ॥

शेषश्चात्र—

अथ पाठीने मृदुपाठकः ॥

शकुले स्यात् कलकः

शक्नोति शकुलः “हृषिवृति-” ॥ (उणा-४८५) ॥ इत्युलः, तत्र ॥ १ ॥
कलयति कलकः, कल कायति वा ॥ २ ॥

अथ गडकः शकुलार्भकः ॥ ४११ ॥

गडति पुच्छाच्छोटनात् सिञ्चति गडकः ॥ १ ॥ शकुलस्यार्भकः शकुलार्भकः
॥ २ ॥ ४११ ॥

उलूपी शिशुके

उल्लुम्पतीत्येवञ्चाल उलूपी, पृषोदरादिलात् ॥ १ ॥ शिशुमारप्रतिकृतिः शिशु-
शुकः तत्र ॥ २ ॥

प्रोष्ठी शफरः श्वेतकोलके ।

प्रोषति दहति पित्तकारिलात् प्रोष्ठी “वनिक्किणि-” ॥ (उणा-१६२) ॥
इति ठः ॥ १ ॥ शफ्यते शफरः पुष्कलीलिङ्गः “शफे^३च् च” ॥ (उणा-६०१) ॥
इत्यर, शफान् राति शोप्रगतिर्लादति वा ॥ २ ॥ श्वेतः कोलः उत्सङ्गोऽस्य श्वेत-
कोलकस्तत्र ॥ ३ ॥

नलमीनश्चिलिचिमः

नलचारी मीनो नलमीनः शुषिरतृणान्तधारिलात्, नडाभो वा ॥ १ ॥ चीयते
लीयते चिलिचिमः, पृषोदरादिलात् । “चिलिच्चा^३मा^३भिदोषकृत्” इति तु वैद्या ॥ २ ॥

मत्स्यराजस्तु रोहितः ॥ ४१२ ॥

मत्स्याना राजा मत्स्यराजः ॥ १ ॥ रोहति रोहितः, रक्तत्वाद्वा ॥ २ ॥ ४१२ ॥

मद्गुरस्तु राजशृङ्गः

मज्जति मद्गुर "श्वशुरः" ॥ (उणा-४२६) ॥ इत्युरे निपात्यते, मद्गून्
राति वा ॥ १ ॥ शृङ्गेण राजते राजशृङ्ग ॥ २ ॥

शृङ्गी तु मद्गुरप्रिया ।

शीर्यते शृङ्गा ॥ १ ॥

क्षुद्राण्डमत्स्यजातं तु पोताधानं जलाणुकम् ॥ ४१३ ॥

क्षुद्राश्च अण्डानि सताश्च मत्स्याः, क्षुद्राण्डमत्स्यस्तेषां जात सङ्घातः क्षुद्राण्ड-
मत्स्यजातम् । 'क्षुद्राण्डा मत्स्यसङ्घातः' इत्यके । पोता आधीयन्तेऽत्र पोताधानम् ॥ १ ॥
जलेऽणति जलाणुक "कण्यणे -" ॥ (उणा-५६) ॥ इति गिदुकः ॥ २ ॥ ४१३ ॥

महामत्स्यास्तु चीरिल्लि तिमिङ्गिलगिलादयः ।

महान्तश्च ते मत्स्याश्च महामत्स्याः ॥ १ ॥ चिर लायते चीरिल्लि, पृषोदरादि
त्वात् ॥ २ ॥ तिमि गिलति "अगिलाद् गिलगिलगिलयो" ॥ ३ । २ । ११५ ॥ इत
मोऽन्ते तिमिगिलस्त गिलति तिमिगिलगिल, आदिशब्दाद् नन्यावर्त्तादयः ॥ ३ ॥

अथ यादांसि नकाद्या हिसका जलजन्तवः ॥ ४१४ ॥

यान्ति यादांसि "येन्धिभ्या यादेधौ च" ॥ (उणा-९६८) ॥ इत्यस्, नकाद्या
वक्ष्यमाणा हिस्वा जलचरा ॥ १ ॥ ४१४ ॥

नक्रः कुम्भीर आलास्यः कुम्भी महामुखोऽपि च ।

तालुजिह्वः शङ्खमुखो गोमुखो जलसूकरः ॥ ४१५ ॥

न कामति नक्रः "नज क्रामगमि-" ॥ (उणा-४) ॥ इति ङिद्, नखादि-
त्वादेकस्य नजो लोपोऽपरस्यादभावः ॥ १ ॥ स्कुभ्नाति कुम्भीरः "जम्भीर-" ॥
(उणा-४२२) ॥ इतीरे निपात्यते, कुम्भिन ईरयति वा ॥ २ ॥ आलमनर्थहेतु-
रास्यमस्य आलास्य ॥ ३ ॥ कुम्भाकारताऽस्यस्य कुम्भी ॥ ४ ॥ महद् मुखमस्य
महामुखः ॥ ५ ॥ तालुनि जिह्वाऽस्य तालुजिह्वा ॥ ६ ॥ शङ्खस्येव मुखमस्य
शङ्खमुखः । शङ्कुमुखोऽपि ॥ ७ ॥ गोरिव मुखमस्य गामुखः ॥ ८ ॥ जलचारी
सूकरो जलसूकरः ॥ ९ ॥ ४१५ ॥

शिशुमारस्त्वम्बुकूर्म उष्णवीर्यो महावसः ।

शिशून् मारयति शिशुमारः जलकपिः ॥ १ ॥ अम्बुनः कूर्मोऽम्बुकूर्म ॥ २ ॥

उष्णवर्यमस्य उष्णवर्यः ॥ ३ ॥ महती वसाऽस्य महावसः ॥ ४ ॥

उद्रस्तु जलमार्जारः पानीयनकुलो वसी ॥ ४१६ ॥

उनति उदः ' ऋज्याज-' ॥ (उणा-३८८) ॥ इति किट् रः ॥ १ ॥ जलस्य
मार्जारो जलमार्जारः ॥ २ ॥ पानीयस्य नकुलः पानीयनकुलः ॥ ३ ॥ वसाऽस्य-
स्य वसी ॥ ४ ॥ ४१६ ॥

ग्राहे तन्तुस्तन्तुनागोऽवहारो नाग-तन्तुणौ ।

गृह्णाति ग्राह तत्र ॥ १ ॥ तनोति देह तन्तु ॥ २ ॥ तन्तुरूपो नागः
सर्पस्तन्तुनाग ॥ ३ ॥ अवहरत्यवहारः " अवहृसासन्नोः " ॥ ५ । १ । ६३ ॥
इति णः ॥ ४ ॥ नागो जलसर्प ॥ ५ ॥ तन्तुवत् तुणाते क्राटलीभवति तन्तुणः,
पृषादरादित्वात् ॥ ६ ॥ चरणपाशोऽपि ॥

उपसहारमाह—

अन्येऽपि यादोभेदाः स्युर्वहवो मकरादयः ॥ ४१७ ॥

मङ्कत मकरः " जठर-" ॥ (उणा-४०३) ॥ इत्यरे निपात्यते, मा कुर्यात्
किञ्चिदिति त्रस्यन्त्यस्मादिति वा ॥ १ ॥ आदिग्रहणात् शङ्कुफणिप्रभृतयः ॥ ४१७ ॥

कुलीरः कर्कटः पिङ्गचक्षुः पार्श्वोदरप्रियः ।

द्विधागति षोडशां हिः कुरचिच्छो बहिश्चरः ॥ ४१८ ॥

कोलति कुलीरः पुक्लीबलिङ्ग " घसिवशि-" ॥ (उणा-४१९) ॥ इति
किदीर, कुलिनमीरयति वा जनकमक्ष्यत्वात्, यत् कौटिल्यः—'कटकसधर्माणो हि
राजपुत्रा जनकमक्ष्या' इति ॥ १ ॥ 'कर्किः सोत्र' कर्कति कर्कटः " दिव्यवि-"
(उणा-१४०) ॥ इत्यट् ॥ २ ॥ पिङ्गे चक्षुषी अस्य पिङ्गचक्षुः ॥ ३ ॥ पार्श्वोदर
प्रियमस्य पार्श्वोदरप्रिय ॥ ४ ॥ द्विधाऽग्रतः पश्चाच्च गतिरस्य द्विधागति ॥ ५ ॥
षोडश अहयोऽस्य षोडशां हि ॥ ६ ॥ कुरन् चिल्लति कुरचिच्छः ॥ ७ ॥ जलाद्
बहिश्चरति तरातुमनाभिज्ञत्वाद् बहिश्चर ॥ ८ ॥ ४१८ ॥

कच्छपः कमठः कूर्मः क्रोडपादश्चतुर्गतिः ।

पञ्चाङ्गुल-दौलेयौ जीवथः

कच्छोऽनूपप्रायः, कूर्मपादो वा, कच्छ पाति कच्छपः, कच्छेन पिबतीति वा,
कत् कुत्सित शपतीति वा ॥ १ ॥ काम्यते यज्ञार्थं कमठः " मृजृशू-" ॥ (उणा-
१६७) ॥ इत्यट्, के मठति निवसताति वा ॥ २ ॥ किरात कुरति वा कूर्मः
" स्वमग्राधम-" ॥ (उणा-३४६) ॥ इति मे निपात्यते ॥ ३ ॥ क्रोड पादा
अस्य क्रोडपादः ॥ ४ ॥ चतुर्धा अग्रतः पश्चात् पार्श्वयोश्च गतिरस्य चतुर्गति ॥ ५ ॥

पञ्चाङ्गेन गुप्तः पञ्चाङ्गगुप्तः ॥ ६ ॥ दुल्या अपत्य दौलेयः ॥ ७ ॥ जीवति जीवथः
“शृङ्गीशपि-” ॥ (उणा-२३२) ॥ इत्यथ । उहारो देश्याम्, सस्कृतेऽपि ॥८॥

कच्छर्षी दुली ॥ ४१९ ॥

‘दुलण् उत्क्षेपे’ दोलति जल दुलिः “नाम्नुपान्य-” ॥ (उणा-६०९) ॥
इति किदिः, डया दुली ॥ १ ॥ ४१९ ॥

मण्डूके हरि-शालूर-प्लव-भेक-प्लवङ्गमाः ।

वर्षाभू प्लवगः शालुरजिह्व-व्यङ्ग-दर्दुराः ॥ ४२० ॥

मण्डयति मण्डूकः “मृमन्यञ्जि-” ॥ (उणा-५८) ॥ इत्यूकस्तत्र ॥ १ ॥
ह्रियते सर्पेण हरिः ॥ २ ॥ शलति शालूरः “महिकणि-” (उणा-४२८) । इति
णिदूरः ॥ ३ ॥ प्लवते प्लवः ॥ ४ ॥ बिभेति भेक “भीण्शलि-” ॥ (उणा-२९) ॥
इति क ॥ ५ ॥ प्लवेन गच्छति प्लवङ्गमः, प्लवगः ॥ ६ ॥ ७ ॥ वर्षासु भवति वर्षाभू
पुलिङ्गः ॥ ८ ॥ शृणाति शालू “ऋतृशृ-” ॥ (उणा-७२७) ॥ इति णिदुर्लत्व
च रस्य ॥ ९ ॥ नास्ति जिह्वाऽस्य अजिह्वः, ईषदर्थेऽत्र नञ् ॥ १० ॥ विशष्ट-
मङ्गमस्य व्यङ्ग ॥ ११ ॥ दीर्यते दर्दुरः “श्वशुर-” ॥ (उणा-४२६) ॥ इत्युरे
निपात्यते, दर्दुशब्दं रातीति वा ॥ १२ ॥ ४२० ॥

स्थले नरादयो ये तु ते जले जलपूर्वकाः ।

यावन्तो नर-करि-तुरगादयः स्थलचरा जीवास्तावन्तो जलशब्दपूर्वा जलचरा
अपि स्युः, यथा जलनर, जलहस्ती, जलतुरङ्ग इत्यादि ॥ १ ॥

अथ सर्वजीवानामुत्पत्तिविषयविभागमाह—

अण्डजाः पक्षिसर्पाद्याः

आदिप्रहणाद् गोधा-कृकलाद्यादयः ॥ १ ॥

पोतजाः कुञ्जरादयः ॥ ४२१ ॥

पोतो जरायुरहितो गर्भः, पोतरूपा जायन्ते पोतजाः ॥ १ ॥ आदिप्रहणात्
श्ववित्-शशारिकादयः ॥ ४२१ ॥

रसजा मद्यकीटाद्याः

रसाजायन्ते रसजाः, आदिशब्दाद् घृतकीटाद्याः ॥ १ ॥

नृगवाद्या जरायुजाः ।

जरायुर्गर्भशय्या तस्माज्जाता जरायुजाः, आदिप्रहणात् महिष-सूकरादयः ॥ १ ॥

ब्रूकाद्याः स्वेदजाः

स्वेदाद् घर्भाजायन्ते स्वेदजा, आदिग्रहणान्मत्कुण-मशकादयः ॥ १ ॥

मत्स्यादयः संमूर्छनोद्भवाः ॥ ४२२ ॥

आदिग्रहणात् सर्पादयः ॥ १ ॥ ४२२ ॥

स्वञ्जनास्तूद्भिदः

बहुवचनादन्येऽपि शलमादयः ॥ १ ॥

अथोपपादुका देव-नारकाः ।

उपपद्यन्ते स्वयमिस्त्रेवशीला उपपादुकाः ॥ १ ॥

उपसहारमाह—

त्रस्योनय इत्यष्टौ.

त्रसनां जीवाना योनय उत्पत्तिस्थानानीति ॥ १ ॥

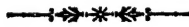
उद्भिदुद्भिज्जमुद्भिदम् ॥ ४२३ ॥

उद्भिन्नति भुवमुद्भिद् ॥ १ ॥ उद्भेदनमुद्भिद् ततो जायते उद्भिजम् ॥ २ ॥

उद्भिन्नति उद्भिदम् ॥ ३ ॥ ४२३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिताया स्वोपज्ञाभिधानचिन्तामणिनाममालाटीकाया

तियर्ककाण्डश्चतुर्थः ॥ ४ ॥

॥ अहम् ॥

अथ नारककाण्डः ।

अथ पञ्चमं नारककाण्डमारभ्यते—

स्युर्नारकास्तु परेत-प्रेत-यात्या-ऽतिवाहिकाः ।

नरके भवा नारकाः, यौगिकत्वाद् नारकिक-नैरयिक-नारकीयादयः ॥ १ ॥

कर्मणा परावृत्त्या इताः परेताः ॥ २ ॥ प्रकर्षेण दूताः प्रेताः ॥ ३ ॥ यात्यन्ते पीडा

यात्याः ॥ ४ ॥ अतिवाह्यन्ते अतिवाहिकाः “कुशिकहृदिक-” ॥ (उणा-४५) ॥

इति साधु ॥ ५ ॥

आजूर्विष्टि.

आजवति आजू “दिशुदृह-” ॥ ५ । २ । ८३ ॥ इति क्षिपि निपात्यते ॥ १ ॥

वेर्वेष्टि विष्टिः नरके दृढात् क्षेपः “दृमुषि-” ॥ (उणा-६५१) ॥ इति कितिः । स्त्रीलो-

हावेतौ ॥ २ ॥

यातना कारणा तीव्रवेदना ॥ १ ॥

यातन यातना ॥ १ ॥ 'कृ गृ हिसायाम्' इति ह्यन्यथात चुरादे. स्वाथे णिजन्तः
कारण कारणा ॥ २ ॥ तीव्रा च सा वेदना तीव्रवेदना ॥ ३ ॥

नरकस्तु नारक स्यान्निरयो दुर्गतिश्च स ।

नृणाति शिक्षयति पापिनो नरक "दृक्नु—" ॥ (उणा-) ॥ इत्यक , नराः काय-
न्यस्मिन् वा, नरान् कृन्तति कृणोति वेति वा ॥ १ ॥ नरकस्य बाहुलकाद् दीर्घत्वे
नारकः, नार कायत्यत्र वा ॥ २ ॥ निष्क्रान्तोऽयादनुकूलदैवान्नरयः ॥ ३ ॥
निन्दिता गतिर्दुर्गति. पुंस्त्रीलिङ्ग ॥ ४ ॥

घनोदधि घनवात-तनुवात-नभ स्थिताः ॥ २ ॥

रत्न-शर्करा वालुका पङ्क धूम-तमःप्रभाः ।

महातम प्रभा चेत्यधोऽधो नरकभूमयः ॥ ३ ॥

क्रमात् पृथुतराः सप्त

घनो निबिडो न तु द्रव उदधिर्घनोदधिः ॥ १ ॥ घनश्चासौ वातश्च घनवातो
निबिडवातः ॥ २ ॥ तनुश्चासौ वातश्च तनुवातः ॥ ३ ॥ नभ आकाशः, तेषु प्रत्येक
स्थिता. प्रतिष्ठिताः ॥ ४ ॥ २ ॥ रत्नादिभ्यः परा प्रभा रत्नप्रभा ॥ १ ॥ शर्करा-
प्रभा ॥ २ ॥ वालुकाप्रभा ॥ ३ ॥ पङ्कप्रभा ॥ ४ ॥ धूमप्रभा ॥ ५ ॥ तमःप्रभा
चेति षट् ॥ ६ ॥ सप्तमी महातमःप्रभा चेति, रत्नादिभिः प्रभान्तीत्यन्वर्थः ॥ ७ ॥
क्रमेण पृथुतराऽधोऽधो नरकभूमयो भवन्तीति ॥ ३ ॥

शेषश्चात्र—

अथ रत्नप्रभा धर्मा वशा तु शर्कराप्रभा ।

स्याद्वालुकाप्रभा शैला भवेत् पङ्कप्रभाऽज्जना ॥ १ ॥

धूमप्रभा पुना रिष्टा माधव्या तु तमःप्रभा ।

महातम प्रभा माधव्येव नरकभूमयः ॥ २ ॥

अथ त्रिशत् पञ्चविंशतिः ।

पञ्चदश दश त्रीणि लक्षाण्यूनं च पञ्चभिः ॥ ४ ॥

लक्ष पञ्च च नरकावासा सीमन्तकादयः ।

एतासु स्युः क्रमेण

एतासु रत्नप्रभाद्यासु सप्तसु नरकभूमिषु सीमन्तको रत्नप्रभापृथिवीप्रथमप्रतरम-
ध्यवर्ती नरकेन्द्र, तत्प्रभृतय. क्रमेण नरकावासा भवन्ति । तेषां च सङ्ख्या रत्न-

प्रभाया त्रिशलक्षणि, शेषासु क्रमेण पञ्चविंशतिः, पञ्चदश, दश, त्रीणि च लक्षाणि
पञ्चोनैकलक्षमित्या षष्ठ्याः ॥ ४ ॥ सप्तम्यां तु पञ्चैव नरकावासा भवन्तीति ।
आदिग्रहणात् रौद्र हाहारव-घातनादयो गृह्यन्ते ॥

अथ पातालं वडवामुखम् ॥ ५ ॥

बलिवेश्माधोभुवन नागलोको रसातलम् ।

पतन्त्यस्मिन् पाताल “पतिकृल्लभ्यो णित्” ॥ (उणा-४७९) ॥ इत्याल
पातमलतीति वा ॥ १ ॥ वडवामुखमिव मुखमस्य वडवामुखम् ॥ २ ॥ ५ ॥ बले-
वैरोचनासुरस्य वेश्म बलिवेश्म ॥ ३ ॥ अधस्ताद् द्यावापृथव्योर्भुवनमधोभुवनम्
॥ ४ ॥ नागाना लोको भुवन नागलोक ॥ ५ ॥ रसायास्तलमधो रसातलम्, रसा
भूस्तल पृष्ठमस्य वा ॥ ६ ॥ एकदेशेन तल, रसा चापि ॥

रन्ध्र बिलं निर्व्यथन कुहर शुषिरं शुषिः ॥ ६ ॥

छिद्रं रोप विवर च निम्न रोक वपान्तरम् ।

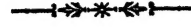
रथ्यति रन्ध्र “खुरक्षुर-” ॥ (उणा-३९६) ॥ इति रे निपात्यते ॥ १ ॥
बिलिति भिनत्ति बिलम् ॥ २ ॥ निर्व्यथ्यन्तेऽनेन निर्व्यथनम् ॥ ३ ॥ कुह्यते कुहरम्
“मृगुन्दि-” ॥ (उणा-३९९) इति किदर, कुत्सित हरतीति वा, कु हरति,
शून्यत्वादिति वा ॥ ४ ॥ शुष्यत्यस्मिन् शुषिरं “शुषीषि-” ॥ (उणा-४१६) ॥ इति
किदरः, शुषिरस्यास्तीति वा, मध्वादित्वाद् रः, शुषिर्धर्ममात्रेऽपि मधुवत् ॥ ५ ॥
शुष्यत्यस्या शुषि “नाम्बुपान्त्य-” ॥ (उणा-६०९) इति किदिः स्त्रीलिङ्गेऽयम्,
वैजयन्ती तु-‘श्वभ्र नक्ली शुषिवपा’ इति पुस्यप्याह । ‘सुष्ठु स्यति सुषि दन्त्यादि’
इत्येके ॥ ६ ॥ छिद्यते छिद्र “ऋज्यजि-” ॥ (उणा-३८८) ॥ इति किद् रः
॥ ७ ॥ रुप्यति विमोहयति रोपम् ॥ ८ ॥ विव्रियते विवरम् ॥ ९ ॥ निमिमीतेऽत्र
निम्न “युसुनिभ्या माडो ङित्” ॥ (उणा-२६६) ॥ इति न ॥ १० ॥ राचते
प्रकाशतेऽनेन रोकम् ॥ ११ ॥ उप्यतेऽस्या वपा, भिदादित्वात् साधु ॥ १२ ॥
अनित्यनवान्तरम् ॥ १३ ॥

गर्तं श्वभ्रा-ऽवटा-ऽगाध-दरास्तु विवरे भुव ॥ ७ ॥

गिरति गर्तं पुस्त्रीलिङ्गं “दम्यमि-” ॥ (उणा-२००) ॥ इति तं ॥ १ ॥
श्वयंति श्वभ्र “खुरक्षुर-” ॥ (उणा-३९६) ॥ इति रे निपात्यते, श्वभिभ्रान्तमिति
वा ॥ २ ॥ अवत्यस्मादवट. “दिव्यवि-” ॥ (उणा-१४२) ॥ इत्यट, न वट-

तीति वा अवाक्, अटन्ति अस्मिन् बाहुलकात् “पुनान्न-” ॥ ५ । ३ । १३० ॥
इति घे पृषोदरादित्वात् साधुः ॥ ३ ॥ न गाधोऽगाधः ॥ ४ ॥ दीर्यते दर-
त्रिलिङ्गः ॥ ५ ॥ ७ ॥

इत्याचार्यश्राद्धमचन्द्रविरचिताया स्वोपज्ञाभिधानचिन्तामणिनाममालाटीकाया
नारककाण्डः पञ्चमः ॥ ५ ॥

॥ अहम् ॥

अथ षष्ठः काण्डः ।

उक्ता देवाधिदेवादयो मुक्ताः, ससारिणश्चतुर्गतयो देवा मर्त्यास्तिर्यश्चो नारका-
श्च क्रमादसाधारणाङ्गसहिताः पञ्चभिः काण्डैः । इदानीं तत्साधारणनामाभिधायि
षष्ठं सामान्यकाण्डमारभ्यते—

स्याल्लोको विष्टपं विश्वं भुवनं जगती जगत् ।

लोकतेऽत्रलोकतेऽनन्तज्ञानो भावाभावानस्मिन्निति लोकः ॥ १ ॥ विशन्त्यस्मिन्
जीवाजीवा विष्टपं पुक्लीबलिङ्गः “विष्टपोलप-” ॥ (उणा-३०७) ॥ इत्यपे निपा-
त्यते ॥ २ ॥ “निष्टृषी-” ॥ (उणा-५११) ॥ इति किद्वे विश्वम् ॥ ३ ॥ भवत्य-
स्मिन् सर्वं भुवनं पुक्लीबलिङ्गः “सूधूभू-” ॥ (उणा-२७४) ॥ इति किदनः ॥ ४ ॥
गच्छन्त्यस्या जगती “गमेडिद् द्वे च” ॥ (उणा-८८५) ॥ इति कतुः “अघातूह-
दित्” ॥ २ । ४ । २ ॥ इति डी ॥ ५ ॥ गच्छतीत्येवशलि जगत् क्लीबलिङ्गः “दिशुद्द-”
॥ ५ । २ । ८३ ॥ इति क्षिपि निपात्यते ॥ ६ ॥

जीवाजीवाधारक्षेत्र लोकोऽलोकस्ततोऽन्यथा ॥ १ ॥

जीवाः प्राणवन्त एकेन्द्रियादयः, तेभ्योऽन्येऽजीवा धर्मास्तिकायादयः, तेषा-
माधारभूत क्षेत्र लोक इत्यनुवादः ॥ १ ॥ तस्मादन्योऽलोक आकाशस्वरूपः ॥ १ ॥ १ ॥

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषश्चेतनः

“क्षेत्र देहमात्र जानाति चेतयते शरीरप्रमाणत्वात् क्षेत्रज्ञः ॥ १ ॥ अतति ससर-
त्यात्मा पुलिङ्ग “सात्मनात्मन्-” ॥ (उणा-९१६) ॥ इति मनि निपात्यते ॥ २ ॥
पुरि शरीरे शेते पुरुषः, पृषोदरादित्वात् ॥ ३ ॥ चेतयते चेतनः ॥ ४ ॥ जीवोऽपि ॥

स पुनर्भवी ।

जीवः स्यादसुमान् सत्त्व देहभृत्-जन्तु-जन्तवः ॥ २ ॥

अ आत्मा भवोऽस्त्यस्य भवी ससारी ॥ १ ॥ जीवति प्राणान् धारयति जीवः

॥ २ ॥ असवः प्राणाः सन्त्यस्य असुमान् । प्राणीत्यपि ॥ ३ ॥ सीदति सत्त्व पुक्ली-
बलिङ्गः ॥ ४ ॥ देह बिभर्ति देहभृत्, यौगिकत्वाद् देहभाक्, शरीरीत्यादयः ॥ ५ ॥
जायते जन्तुः “यजिगृन्धि-” ॥ (उणा-८०१) ॥ इति यु. ॥ ६ ॥ “कृसिकमि” ॥
(उणा-७७३) ॥ इति तुनि जन्तु पुक्लीबलिङ्गः ॥ ७ ॥ शेषाः पुंसि ॥ २ ॥

उत्पत्तिर्जन्म-जनुषी जनन जनिरुद्भवः ।

उत्पदनमुत्पत्तिः ॥ १ ॥ जनन जन्म “मन्” ॥ (उणा-९११) ॥ इति
मन् । अकारान्तोऽपि ॥ २ ॥ “रुधर्त्ति-” ॥ (उणा-९९७) ॥ इत्युसि जनु
क्लीबलिङ्गावतौ ॥ ३ ॥ जन्यते जननम् ॥ ४ ॥ “पदिषठि-” ॥ (उणा-६०७) ॥ इति
इप्रत्यये जनि क्लीबलिङ्गः ॥ ५ ॥ उद्भवनमुद्भवः ॥ ६ ॥

जीवेऽसुजीवितप्राणाः

जीवत्यनेन जीव त्रिलिङ्ग तत्र ॥ १ ॥ अस्यन्तेऽध्वं पुंसि बहुवचनान्तः
“भृमृत्” ॥ (उणा-७१६) ॥ इत्युः ॥ २ ॥ जीव्यतेऽनेनेति जीवितम्, जीवातुरपि
॥ ३ ॥ प्राणित्येभि प्राणाः पुंसि बहुवचनान्तः ॥ ४ ॥

जीवातुर्जीविनौषधम् ॥ ३ ॥

जीवत्यनेन जीवातु पुक्लीबलिङ्गः “जीवेरातु” ॥ (उणा-७८२) ॥ १ ॥
जीवनाय औषध जीवरक्षोपायः ॥ २ ॥ ३ ॥

श्वासस्तु श्वसितम्

श्वसन श्वासः ॥ १ ॥ “क्लीबे” ॥ ५।३।१२३ ॥ इति भावे क्ते श्वसितम् ॥ २ ॥

सोऽन्तर्मुख उच्छ्वास आहरः ।

आनः

स श्वासोऽन्तर्मुखो मध्यवृत्तिः उच्छ्वसित्यनेन उच्छ्वासः ॥ १ ॥ आहरत्यनेन
आहरः ॥ २ ॥ अनित्यनेन आनः ॥ ३ ॥

बहिर्मुखस्तु स्यान्निःश्वासः पान एतनः ॥ ४ ॥

स श्वासो बहिर्मुखो बहिर्वृत्तिः निःश्वासित्यनेन निःश्वासः ॥ १ ॥ पीयतेऽनेन
पानः ॥ २ ॥ एत्येतनः “वीपति-” ॥ (उणा-२९२) ॥ इति बहुवचनान् तनः
॥ ३ ॥ ४ ॥

आयुर्जीवितकालः

एत्यायु क्लीबलिङ्गः “इणो णित्” ॥ (उणा-९९८) ॥ इत्युस् “कृवापाजि-”
॥ (उणा-१) ॥ इत्युणि आयुस्कारान्तो वा पुलिङ्गः ॥ १ ॥ जीवितस्य कालो
जीवितकालः ॥ २० ॥

अन्तःकरणं मानसं मनः ।

हृत्तेतो हृदयं चित्तं स्वान्तं गूढपथोच्चले ॥ ९ ॥

अन्तर्गतं करणं करणानामन्तर्गतं वा अन्तःकरणम्, “आत्मा मनश्च तद्विद्वैरन्तः-
करणमुच्यते” इति कामन्दकिः, मनो-बुद्धिरहकार इत्यन्तःकरणं त्रिष्वेत्यन्ये ॥ १ ॥ मन
एव मानसं प्रज्ञादित्वादर्शः ॥ २ ॥ मन्यते जानात्यर्थान् मनः, यदवोचामः तर्कै-“सर्वो-
यप्रवृत्त मनः” इति “अस्” ॥ (उणा-९५२) ॥ इत्यस् ॥ ३ ॥ हियते विषयैर्हृत्
“बहुलम्” ॥ (उणा -) ॥ इति दुक् ॥ ४ ॥ चेतयते चेतः “अस्” ॥ (उणा-
९५२) ॥ इत्यस् ॥ ५ ॥ हियते हृदयं “गयहृदेय-” ॥ (उणा-३७०) ॥
इत्यये निपात्यते ॥ ६ ॥ चेतयति चित्तं “ज्ञानेच्छावार्थ-” ॥ ५।२।९२ ॥ इति
क्तः ॥ ७ ॥ स्वनति स्वान्तं “ध्रुवधिरिब्ध-” ॥ ४।४।७० ॥ इति क्ते साधुः
विषयेष्वनाकुल मनः स्वान्तमित्यन्ये ॥ ८ ॥ गूढं पन्था अस्य गूढपथम् ॥ ९ ॥
उच्चलत्युच्चलम्, अनिन्द्रियमपि ॥ १० ॥ ५ ॥

मानसः कर्म सङ्कल्पः स्यात्

संकल्पनं सकल्पः मनसो व्यापारः, विकल्पोऽपि ॥ १ ॥

अथो शर्म निर्वृतिः ।

सातं सौख्यं सुखम्

शृणाति दुःखं शर्मं ह्रीबलिङ्गः “मन्” ॥ (उणा-९११) ॥ इति मन्, शर्म-
मपि ॥ १ ॥ निर्वरणं निर्वृतिः ॥ २ ॥ सन्वते सातं “आः खानिसनिजनः” ॥ ४।
२।६० ॥ इत्यात्वम् ॥ ३ ॥ सुखमेव सौख्यं भेषजादित्वाद् ध्येयं, सुखस्य भावो वा
॥ ४ ॥ सुखयति सुखम्, सुष्ठु खनतीति वा “कचित्” ॥ ५।१।१७१ ॥ इति
ङः, शोभनानि खान्यन्तेति वा । सा जोष चाऽप्ययेषु वक्ष्येते ॥ ५ ॥

दुःखं त्वसुखं वेदना व्यथा ॥ ६ ॥

पीडा बाधाऽऽर्तिरामीलं कृच्छ्रं कष्टं प्रसूतिजम् ।

आमनस्यं प्रगाढं च

दुःखयति दुःखं दुःखनतीति वा दुष्टानि खान्यन्तेति वा ॥ १ ॥ न सुखमसुखम्
॥ २ ॥ वेदनं वेदना ॥ ३ ॥ व्यथनं व्यथा पित्वादङ् ॥ ४ ॥ ६ ॥ पीडनं पीडा
“भाषिभूषि-” ॥ ५।३।१०९ ॥ इति बहुवचनादङ् ॥ ५ ॥ बाधनं बाधा “क्तेट-”
॥ ५।३।१०६ ॥ इत्यः घलि बाधोऽपि ॥ ६ ॥ अर्दनमार्तिः ॥ ७ ॥ आ सम-
न्ताद् भियं लात्वाभीलम् ॥ ८ ॥ कृन्तति कृच्छ्रं “कृतेः कूकृच्छ्रौ च” ॥ (उणा-

३९५) ॥ इति रः ॥ ९ ॥ कविष्यति कष्टं “कषोऽनिट” ॥ ५।३।३ ॥ इति भविष्यति क “कषः कृच्छ्रगहने” ॥ ४।४।६७ ॥ इतीडभाव ॥ १० ॥ प्रसूते जात प्रसूतिजम्, उपचारात् सामान्येऽपि ॥ ११ ॥ अमनसो भाव आमनस्य वैमन-स्यमित्यर्थः ॥ १२ ॥ प्रगाढमारब्ध प्रगाढम् ॥ १३ ॥

स्यादाधिर्मानसी व्यथा ॥ ७ ॥

मनसः पीडा आधीयते चिन्ता अनेन आधिः पुँल्लिङ्ग. ॥ १ ॥ ७ ॥

सपत्राकृतिनिष्पत्राकृती त्वत्यन्तपीडने ।

पत्र शर. सह पत्रमनेन सपत्र. कायनिक्षिप्तशरः, निर्गत पत्रमस्मान्निष्पत्रः शरीरान्तर्निष्क्रान्तशरो मृगादिः सपत्रस्य निष्पत्रस्य च करण सपत्राकृतिः, निष्पत्रा-कृतिः, एतावुपचारादत्यन्तपीडनामात्रे वर्तते “सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने” ॥ ७ । २।८ ॥ इति डाच् ॥ १ ॥ २ ॥

क्षुब्धजाठराग्निजा पीडा

क्षुध्यत्यनया क्षुत् ॥ १ ॥

व्यापादो द्रोहचिन्तनम् ॥ ८ ॥

विरुद्धमापादन व्यापादः ॥ १ ॥ ८ ॥

उपज्ञा ज्ञानमार्थं स्यात्

उपज्ञायते उपज्ञा इदं प्रथमतया ज्ञान यथा चन्द्रस्योपज्ञा चन्द्रोपज्ञसंज्ञकं व्याकरणम् ॥ १ ॥

चर्चा सङ्ख्या विचारणा ।

चर्चन चर्चा “भीषिभूषि-” ॥ ५।३।१०९ ॥ इत्यङ्, चर्चोऽपि ॥ १ ॥ सङ्ख्यान सङ्ख्या “उपसर्गादात्, ” ॥ ५।३।११० ॥ इत्यङ् ॥ २ ॥ विचारणं विचारणा “णिवेत्यास-” ॥ ५।३।१११ ॥ इत्यनः ॥ ३ ॥

वासना भावना संस्कारोऽनुभूताद्यविस्मृतिः ॥ ९ ॥

वास्यतेऽनया वासना ॥ १ ॥ भाव्यतेऽनया भावना ॥ २ ॥ संस्क्रियतेऽनेन संस्कारः, अनुभूतादेर्वस्तुनोऽविस्मरणम् आदिप्रवृत्ताद् इष्टश्रुतादेः ॥ ३ ॥ ९ ॥

निर्णयो निश्चयोऽन्तः

निर्णयनं निर्णयः ॥ १ ॥ निश्चयनं निश्चयः ॥ २ ॥ अमति संदेहाभावमन्तः ॥ ३ ॥

सम्प्रधारणा समर्थनम् ।

संप्रधार्यते अथ स्वरूपमापाद्यतेऽनया संप्रधारणा युक्ताऽयुक्तपरीक्षा ॥ १ ॥ समर्थ्यते समर्थनम् ॥ २ ॥

अविद्याहंमत्यज्ञाने

विरुद्धवेदनमविद्या अधर्मानर्थवद् विपर्ययेऽत्र नञ्, यदाह-अनित्याशुचिदुः-
खात्मसु नित्यशुचिसुखात्मव्यतिरविद्या ॥१॥ अहमित्यस्य मननमहमति, अनात्म-
न्यात्माभिमानात् अह विभक्त्यन्तप्रतिरूपकमत्राऽव्ययम् ॥२॥ विरुद्धज्ञानमज्ञानम् ॥

आन्तिर्मिथ्यामतिर्भ्रमः ॥ १० ॥

भ्रमण आन्ति. अतस्मिंस्तदिति ज्ञानम् ॥१॥ मिथ्या मनन मिथ्यामतिः ॥२॥
भ्रमण भ्रम ॥ ३ ॥ १० ॥

संदेहद्वापराऽऽरेका विचिकित्सा च संशयः ।

संदेहं संदेह उभयकोटिपरामर्शि ज्ञानम् ॥१॥ द्वौ पक्षौ परावत्र द्वापरं पुष्पी-
बलिङ्गं पृषोदरादित्वादात्वम् ॥ २ ॥ आरेचनमारेक. ॥ ३ ॥ विचिकित्सनं विचि-
कित्सा “कित सशयप्रतीकारे” ॥ ३।४।६ ॥ इति कितः स्वार्थे सन् ॥ ४ ॥
संशयश्च संशयः समन्ततः शेते आत्माऽस्मिन्निति वा ॥ ५ ॥

परभागो गुणोत्कर्षः

परस्य भजन परभाग ॥ १ ॥ गुणानामुत्कर्षो गुणोत्कर्षः ॥ २ ॥

दोषे त्वादीनवाश्रवौ ॥ ११ ॥

दुष्यत्यनेन दोषस्तत्र ॥ १ ॥ आ समन्ताद् दीयन्ते क्षीयन्ते गुणा अस्मिन्ना-
दीनवः “कैरव-” ॥ (उणा-५१९) ॥ इत्यवे निपात्यते ॥ २ ॥ आश्रवन्ति गुणा
अस्मिन्नाश्रव, आदीनवाश्रवौ क्लेशे इत्यमरः ॥ ३ ॥ ११ ॥

स्वाद् रूपं लक्षणं भावश्चात्मप्रकृतिरीतयः ।

सहजो रूपतत्त्वं च धर्मः सर्गो निसर्गवत् ॥ १२ ॥

शीलं सतत्त्वं संसिद्धिः

स्वशब्दात् परे रूपलक्षणभावाः स्वस्य रूपं लक्षणं भावश्च स्वरूपम् ॥ १ ॥
स्वलक्षणम् ॥ २ ॥ स्वभावः ॥ ३ ॥ अतल्यनेन आत्मा ॥ ४ ॥ प्रक्रियतेऽनया प्रकृतिः
॥ ५ ॥ रीयते याल्यनया रीतिः ॥ ६ ॥ सह जातः सहज ॥ ७ ॥ रूपस्य वस्तु-
नस्तद्भावो रूपतत्त्वम् ॥ ८ ॥ धरति स्वैरिता धर्मः पुष्पीबलिङ्गः “अर्त्तारि-” ॥
(उणा-३३८) ॥ इति सः ॥ ९० ॥ सृज्यतेऽनेन सर्गः ॥ १० ॥ एव निसर्गः
॥ ११ ॥ १२ ॥ शील्यते धार्यते शील पुष्पीबलिङ्गः ॥ १२ ॥ सह तद्भावेन वर्त्तते
सतत्त्वम् ॥ १३ ॥ ससिद्धयत्यनया संसिद्धिः ॥ १४ ॥

अवस्था तु दशा स्थितिः ।

अवस्थानमवस्था ॥ १ ॥ दश्यतेऽनया दशा स्थादित्वात् क ॥२॥ तिष्ठत्यनया स्थितिः ॥ ३ ॥

स्नेहः प्रीतिः प्रेमहार्दे

स्नेहनं स्नेहः पुक्लीबलिङ्गः ॥ १ ॥ प्रीयते प्रीतिः ॥ २ ॥ प्रियस्य भावः कर्म वा प्रेम पुक्लीबलिङ्गः पृथ्वादित्वादिमनि “प्रियस्थिर-” ॥ ७ । ४।३८ ॥ इति प्रादेशः, प्रीयतेऽनेनेति वा “मन्” ॥ (उणा-९११) ॥ इति मन् ॥ ३ ॥ हृदयस्य भावो हार्दम् ॥ ४ ॥

दाक्षिण्यं त्वनुकूलता ॥ १३ ॥

विप्रतिसारोऽनुशयः पश्चात्तापोऽनुतापश्च ।

वैपरीत्येन प्रतिसरणं विप्रतिसारः, एकदेशस्य विकृतत्वाद् विप्रतीसारोऽपि ॥ १ ॥ अनुशयनमनुशयः ॥ २ ॥ पश्चात् तपनं पश्चात्तापः ॥ ३ ॥ अनुपश्चात् तपनमनुतापः ॥ ४ ॥

अवधानसमाधानप्रणिधानानि तु समाधौ स्युः ॥ १४ ॥

अवधीयतेऽवधानम् ॥ १ ॥ एवमपरे अपि ॥ २ ॥ ३ ॥ समाधानं समाधिः तत्र ॥ ४ ॥ १४ ॥

धर्मः पुण्यं वृषः श्रेयःसुकृते

धरतीति धर्मः “अत्तीरि-” ॥ (उणा-३३८) ॥ इति म, यद्वोचाम- “दुर्गतिप्रपतत्प्राणिधारणाद्धर्म उच्यते” ॥१॥ पुणति पुण्यं “ऋशिजनि-” ॥ (उणा-३६१) ॥ इति किद् यः, धूयतेऽनेन वा “शिकयास्याख्या-” ॥ (उणा-३६४) ॥ इति ये निपात्यते ॥२॥ वर्षति कामान् वृषः ॥ ३ ॥ अतिशयेन प्रशस्य श्रेयः ॥४॥ सुष्ठु क्रियते सुकृतं तत्र ॥ ५ ॥

नियतौ विधिः ।

दैवं भाग्यं भागधेयं दिष्टं च

नियम्यतेऽनया नियतिस्तस्याम् ॥ १ ॥ विधीयतेऽनेन विधिः ॥ २ ॥ देवस्य आत्मन इदं पूर्वकर्म दैवं पुक्लीबलिङ्गः ॥ ३ ॥ भज्यते भाग्यम्, भज्यते भागः स एवेति वा मर्त्यदित्वात् स्वार्थे यः ॥४॥ भाग एव भागधेय “नामरूपभागाद्धेयः” ॥ ७ । २ । १५८ ॥ ५ ॥ दिश्यते स्म दिष्टम् ॥६॥

अयस्तु तच्छुभम् ॥ १९ ॥

तद् दैवं शुभम् एत्ययः “अच्” ॥ ५ । १ । ४९ ॥ १ ॥ १५ ॥

अलक्ष्मीर्निर्ऋतिः कालकर्णिका, स्यात्

न लक्ष्मीरलक्ष्मीः ॥ १ ॥ निष्क्रान्ता ऋतेः सन्मार्गान्निर्ऋतिः ॥ २ ॥ कालस्य
यमस्य कर्णिका कर्णाभरणमिव कालकर्णिका ॥ ३ ॥

अथाऽशुभम् ।

दुष्कृतं दुरित पापमेनः पाप्मा च पातकम् ॥ ६ ॥

किल्बिषं कलुष किण्वं कल्मषं वृजिनं तमः ।

अहः कल्मष पङ्कः

न शुभमशुभम् ॥ १ ॥ दुष्ट कृतं दुष्कृतम् ॥ २ ॥ दुरेति स्म दुरितम् ॥ ३ ॥
पान्थस्मात् पाप “भापाचणि” ॥ (उणा-२९६) ॥ इति प ॥ ४ ॥ एत्येनः
क्लीबलिङ्गः “अर्त्तणिभ्या-” ॥ (उणा-९७९) ॥ इति नस् ॥ ५ ॥ पातयति दुर्गतौ
पाप्मा “सात्मन्नात्मन्-” ॥ (उणा-९१६) ॥ इति मनि निपात्यते पुंलिङ्गोऽयम्
॥ ६ ॥ णके पातक पुक्लीबलिङ्गः ॥ ७ ॥ १६ ॥ कल्यते किल्बिष “कले किल्बच” ॥
(उणा-५५१) ॥ इतीषः ॥ ८ ॥ “ऋपूनहि-” ॥ (उणा-५५७) ॥ इत्युषे
कलुष कं सुखं लोषतीति वा ॥ ९ ॥ ‘किणि, सौत्रः’ किण्वते किण्व “निघृषि-” ॥
(उणा-५११) ॥ इति क्तिङ्गः ॥ १० ॥ कल्यते कल्मष “कलेर्मषः” ॥ (उणा-
५६२) ॥ ११ ॥ वृज्यते वृजिनं “वृजितुहि-” ॥ (उणा-२८३) ॥ इति किदिनः
॥ १२ ॥ ताम्यत्यनेन तमः ॥ १३ ॥ अमल्यंहः क्लीबलिङ्गौ “अमेर्भहौ चान्तौ”
॥ (उणा-९६२) ॥ इत्यस्, अंहते वा “अस्” ॥ (उणा-९५२) ॥ इत्यस्
॥ १४ ॥ कल्यते कल्मषं पुक्लीबलिङ्गः “भीष्मालि-” ॥ (उणा-२१) ॥ इति क
॥ १५ ॥ अमल्यघ “मघाघड्घा-” ॥ (उणा-११०) ॥ इति घे निपात्यते, न
जहाति वा, अघयतीति वा ॥ १६ ॥ पञ्च्यते पङ्क पुक्लीबलिङ्ग ॥ १७ ॥

उपाधिर्धर्मचिन्तनम् ॥ १७ ॥

उपाधीयते उपाधिः पुलङ्गः ॥ १ ॥ धर्मस्य चिन्ता धर्मचिन्तनम् ॥ २ ॥ १७ ॥

त्रिवर्गो धर्मकामार्थाः-

त्रिसङ्ख्यो वर्गः त्रिवर्गः ॥ १ ॥

चतुर्वर्गः समोक्षकाः ।

धर्मकामार्था इत्येव चतु सङ्ख्यो वर्गश्चतुर्वर्गः ॥ १ ॥

बलतुर्याश्चतुर्भद्रम्

बल तुर्यं येषां ते बलतुर्या धर्मकामार्थाः ॥ १ ॥ चतुर्णां भद्राणां समाहारश्चतुर्भद्र
पात्रादित्वात् स्त्रीत्वाभाव ॥ २ ॥

स्पर्शनं स्पर्शः, आदिप्रहणाद् रसगन्धरूपशब्दा गृह्यन्ते इन्द्रियैरर्थ्यन्ते इन्द्रियायां,
अर्थी अपि ॥ १ ॥ विधिष्यन्ति विषयाः “सयसितस्य” ॥ २ । ३ । ४७ ॥ इति
षत्वम् ॥ २ ॥ गाव इन्द्रियाणि चरन्त्येषु गोचराः “गोचरसचर” ॥ ५ । ३ । १३१ ॥
इति घः ॥ ३ ॥ २० ॥

शीते तुषार शिशिर सुशीमः शीतलो जड ।

हिम

शेतेऽनेन शीतः “शीरोभू-” ॥ (उणा-२०१) ॥ इति किट् तः तत्र, श्या-
थते स्मेति वा “श्याः शीर्द्रवमूर्ति-” ॥ ४।१।९७ ॥ इति शीरादेश ॥ १ ॥
तुष्यत्यनेन तुषारः “तुषिकुठिभ्या किट्” ॥ (उणा-४०८) ॥ इत्यारः ॥ २ ॥
शशत्यनेन शिशिरः “शवशशोरिच्चातः” ॥ (उणा-४१३) ॥ इतीरः ॥ ३ ॥
सुष्ठु श्यायते सुशीमः, सुशीमोऽपि ॥ ४ ॥ शेतेऽनेन शीतल. “शीढस्तलक्” ॥
(उणा-५०१) ॥ इति तलक्, शीत शीतत्वमस्यस्य वा सिन्धमादित्वाङ्, शीत ला-
तीति वा ॥ ५ ॥ जलति जडः ॥ ६ ॥ हिनोति हिमः “क्षुहिभ्या वा” ॥ (उणा-
३४१) ॥ इति किट् मः ॥ ७ ॥

अथोष्णे तिग्मस्तीव्रस्तीक्ष्णश्चण्डः खरः पटुः ॥ २१ ॥

उष्णात्युष्ण “वृषाह्वा-” ॥ (उणा-१८३) ॥ इति किट् णस्तत्र ॥ १ ॥
तेजयति तिग्मः “तिजियुजेर्ण च” ॥ (उणा-३४५) ॥ इति किट् मः ॥ २ ॥
तीवति तीव्रः “खुर क्षुर” ॥ (उणा-३९६) ॥ इति रे निपात्यते ॥ ३ ॥ तेज-
यति तीक्ष्णः “भूणत्ण-” ॥ (उणा-१८६) ॥ इति णे निपात्यते ॥ ४ ॥ चण्डते
चण्डः चणत्यनेनेति वा “पञ्चमाद्-” ॥ (उणा-१६८) ॥ इति ङः ॥ ५ ॥
खनति खरः, खं रातीति वा ॥ ६ ॥ पटति उष्णता पटुः ॥ ७ ॥ २१ ॥

कोष्णः कवोष्णः कदुष्णो मन्दोष्णश्चेष्टदुष्णवत् ।

ईषदुष्ण कोष्णः ॥ १ ॥ कवोष्णः “काकवौ वोष्णे” ॥ ३।२।१३७ ॥
इति साधू ॥ २ ॥ “कोः कद्-” ॥ ३।२।१३० ॥ इति कदादेशे कदुष्णः ॥ ३ ॥
मन्दमुष्णो मन्दोष्ण ॥ ४ ॥ अल्पमुष्ण ईषदुष्ण ॥ ५ ॥

निष्ठुर कक्खटः क्रूर. परुषः कर्कश. खरः ॥ २२ ॥

दृढ. कठोरः कठिनो जरठः

नियते तिष्ठति निष्ठुरः “श्वशुर” ॥ (उणा-४२६) ॥ इत्युरे निपात्यते ॥ १ ॥
‘कक्ख हसने’ कक्खयते कक्खट “दिव्यवि-” ॥ (उणा-१४९) ॥ इत्यटः खकट
इत्यन्ये ॥ २ ॥ कृन्तति क्रूर, “कृते कूकृच्छ्रौ च” ॥ (उणा-३९५) ॥ इति र.
॥ ३ ॥ पृणाति परुषः “ऋपृनहि-” ॥ (उणा-५५७) ॥ इत्युष, अपरुष्यतीति
वा ॥ ४ ॥ कर्कोऽग्निरुपगानमस्यस्य कर्कश लोमादित्वात् शः ॥ ५ ॥ खनति खरः
॥ ६ ॥ २२ ॥ दहति दृढति वा दृढः “बलिस्थूले दृढ.” ॥ ४।४।६९ ॥ इति
को घाधु ॥ ७ ॥ कठति कठोर. “कठिवाकि-” ॥ (उणा-४३३) ॥ इत्यारैः ॥ ८ ॥

“इशकठि” ॥ (उणा-१८२) ॥ इतीने कठिनः ॥ ९ ॥ जीर्यति जरठः “मृजृशू” ॥
(उणा-१६७) ॥ इत्यठः, जरठोऽपि ॥ १० ॥

कोमलः पुनः ।

मृदुलो मृदुसोमालसुकुमारा अकर्कशः ॥ २३ ॥

कौति कोमलः “मुरल-” ॥ (उणा-४७४) ॥ इत्यले निपात्यते ॥ १ ॥
भृदुरस्यस्य मृदुल. सिध्मादित्वात् ॥ २ ॥ मृद्यते मृदुः “पृकाहृषि” ॥ (उणा-
७२९) ॥ इति किट्ट ॥ ३ ॥ सोम सोमत्वमालाति सोमाल ॥ ४ ॥ सुष्ठु कुमार
इव मृदुत्वात् सुकुमारः ॥ ५ ॥ न कर्कशोऽकर्कशः ॥ ६ ॥ २३ ॥

मधुरस्तु रसज्येष्ठो गुल्यः स्वादुर्मधूलकः ।

मधु माधुर्यमस्यस्य मधुरः मध्वादित्वाद् रः, माद्यत्यनेनेति वा “श्वसुर-” ॥
(उणा-४२६) ॥ इत्युरे निपात्यते ॥ १ ॥ रसेषु ज्येष्ठो रसज्येष्ठः ॥ २ ॥ गुडे
साधुर्गुल्य ॥ ३ ॥ स्वदते स्वादुः “कृवापाजि-” ॥ (उणा-१) ॥ इत्युप् ॥ ४ ॥
माधत्यनेन मधूल. “दुकूल-” ॥ (उणा-४९१) ॥ इत्यूले निपात्यते ॥ ५ ॥

अम्लस्तु पाचनो दन्तशठो

अमलम्ल. “शामाश्या-” ॥ (उणा-४६२) ॥ इति लः अम्लोऽपि ॥ १ ॥
“पाचयति पाचन” ॥ २ ॥ दन्तेषु शठो दन्तशठ. ॥ ३ ॥

अथ लवण सरः ॥ २४ ॥

सर्वरसः.

स्वदते लवण. “चिकण-” ॥ (उणा-१९०) ॥ इत्यणे निपात्यते, लुनाति
आज्जमिति वा नम्यादित्वाद् नो णत्वं च ॥ १ ॥ सरत्यनेन सरः “पुनाञ्जि घ.” ॥
५ । ३ । १३० ॥ २ ॥ २४ ॥ सर्वे रसा अत्र सर्वरसः ॥ ३ ॥

अथ कटुः स्यादोषणो मुखशोधनः ।

कटुत्वावृणोति कटुः “भृमृदु-” ॥ (उणा-७१६) ॥ इत्यु ॥ १ ॥ ओषत्यो-
षण ॥ २ ॥ मुख शोधयति मुखशोधनः ॥ ३ ॥

वक्त्रभेदी तु तिक्तः.

वक्त्र भिनत्ति वक्त्रभेदी ॥ १ ॥ ताडयति तकति तेजयतिवा तिक्त “पुत-
पित्त-” ॥ (उणा-२०४) ॥ इति ते निपात्यते ॥ २ ॥

अथ कषायस्तुवरो रसाः ॥ २५ ॥

कषति श्लध्माण कषाय “कालछलि-” ॥ (उणा-३७२) ॥ इति कायः

॥ १ ॥ तवीति तुवरः “जठर-” ॥ (उणा-४०३) ॥ इत्यरे निपात्यते पुष्पीबलिह्नौ

॥ २ ॥ रस्यन्ते इति रसा. ॥ १ ॥ इत्युपसहारः ॥ २५ ॥

गन्धो जनमनोहारी सुरभिर्घ्राणतर्पण. ।

समाकर्षी निर्हारी च

गन्धयते गन्धो घ्राणग्राह्योऽर्थः स. ॥ १ ॥ जन्मनोहारी ॥ २ ॥ सुष्ठु रभते
सुरभि. ॥ ३ ॥ घ्राण तर्पयति घ्राणाति घ्राणतर्पण ॥ ४ ॥ समाकर्षति चित्त समा-
कर्षी ॥ ५ ॥ निर्हरत्यवश्य निर्हारी अत्र योय प्रति प्रसिद्धस्तदनुवादेनान्यस्य विधिः
एवमन्यत्रापि ॥ ६ ॥

स आमोदो विदूरगः ॥ २६ ॥

स सुरभिर्गन्धो विदूरगोऽतिदूरव्यापी ॥ १ ॥ आसमन्तात् मोदतेऽनेन आमोदः
॥ २ ॥ २६ ॥

विमर्द्दोत्थः परिमलः ।

रतविकसद्देहागरागपरिमलनोत्पन्नो हृद्यो गन्धः परिमलते परिमलः ॥ १ ॥

अथामोदी मुखवासन ।

इष्टगन्ध. सुगन्धिश्च

आमोदोऽस्त्यस्य आमोदी । १ ॥ सुखं वासयत्यनुलिम्बति मुखवासन ॥ २ ॥
इष्टो गन्धोऽस्य इष्टगन्ध ॥ ३ ॥ शोभनो गन्धोऽस्य सुगन्धिः, द्वौ द्वौ भिन्नार्था-
वित्यन्ये ॥ ४ ॥

दुर्गन्धः पूतिगन्धिकः ॥ २७ ॥

दुष्टो गन्धोऽस्य दुर्गन्धः ॥ १ ॥ पूतर्विष पूतेरिव वा गन्धोऽस्य पूतिगन्धिः
“सुपूत्युत्सुरभेर्गन्धादिद्गुणे” ॥ ७ । ३ । १६४ ॥ इतीत् ॥ २ ॥ २७ ॥

आमगन्धि तु विस्त्रं स्यात्

आमोऽपक्वो मलः तस्येव गन्धोऽस्य आमगन्धिः “वोपमानात्” ॥ ७ । ३ ।
१६७ ॥ इतीत् ॥ १ ॥ विस्त्रयति विस्त्रं “ऋज्याजि-” ॥ (उणा-३८८) ॥ इति
कित् रु ॥ २ ॥

वर्णाः श्वेतादिका भूर्मा ।

श्वेत इयेत मितः शुक्लो हरिणो विशदः शुचिः ॥ २८ ॥

अवदातगौरशुभवलक्षधवलार्जुनाः ।

पाण्डुरः पाण्डर. पाण्डुः

श्वेतते श्वेतः ॥ १ ॥ इयायते इयेत “ह्रयासहि-” ॥ (उणा-२१०) ॥
 इतीतः ॥ २ ॥ सिनोति मनः सित ॥ ३ ॥ ‘शुरु गतौ’ शोकति मनोऽत्र शुक्लः
 “शुकशीमूभ्यः कित्” ॥ (उणा-४६३) ॥ इति लः ॥ ४ ॥ हरते चेतो हरिणः
 “हुहृहृहि-” ॥ (उणा-१९४) ॥ इतीणः ॥ ५ ॥ विशति मनो विशदः “कुमुद-”
 ॥ (उणा-२४४) ॥ इति निपात्यते विशीयते वा ॥ ६ ॥ शोचति निर्मलीभवति
 शुचि ॥ ७ ॥ २८ ॥ अवदायते शोच्यतेऽवदातः ॥ ८ ॥ ‘गुरैचि उद्यमे’ गुरुते
 मनोऽत्र गोर गोर एव गौरः प्रज्ञादित्वाद्गन्, गूयते वा “खुरक्षर-” ॥ (उणा-
 ३९६) ॥ इति रे निपात्यते ॥ ९ ॥ शोभते शुभ्रः “ऋज्यजि-” ॥ (उणा-
 ३८८) ॥ इति किद् र ॥ १० ॥ वलते वलक्ष अवलक्ष्यते वा पृष्ठोदरादित्वात्
 ॥ ११ ॥ ध्रुनोत्यशोभामिति ध्रुवलः “मृदिकन्दि-” ॥ (उणा-४६५) ॥ इत्यलः
 ॥ १२ ॥ अज्यतेऽज्जुनः ॥ १३ ॥ पाण्डुः पाण्डुत्वमस्यस्य पाण्डुरः मध्वादित्वात्
 रः ॥ १४ ॥ पण्डते याति मनोऽस्मिन् पाण्डर “जठर-” ॥ (उणा-४०३) ॥
 इत्यरे निपात्यते ॥ १५ ॥ पन्यते स्तूयते पाण्डुः “पनेर्दीधश्च” ॥ (उणा-१६६)
 ॥ इति ड ॥ १६ ॥

ईषत्पाण्डुस्तु धूसरः ॥ २९ ॥

ईषदव्यक्तः पाण्डुः धुनाति चेतो धूसरः “कृधूतनि-” ॥ (उणा-४४०) ॥
 इति कित् सर ॥ १ ॥ २९ ॥

कापोतस्तु कपोतामः

कपोतस्याय कापोतः ॥ १ ॥ कपोतस्येव अभाऽस्य कपोतामः ॥ २ ॥

पीतस्तु सितरञ्जनः ।

हारिद्रः पीतलो गौरः

पीयते वर्णान् पीतः ॥ १ ॥ मित रञ्जयति सितरञ्जन ॥ २ ॥ हरिद्राया अय
 हारिद्रः ॥ ३ ॥ पीत पीतत्व लाति पीतल ॥ ४ ॥ गूयते गौरः ॥ ५ ॥

पीतनीलः पुनर्हरित् ॥ ३० ॥

पालाशो हरितस्तालकामः

पीतश्चासौ नीलश्च पीतनील ॥ १ ॥ हरति चित्र हरित् “ह्रस्रुहि-” ॥ (उणा-
 ४८७) ॥ इतीत् ॥ २ ॥ ३० ॥ पालाशस्य पणस्याय पालाशः ॥ ३ ॥ हरति
 हरित “ह्रयासहि-” ॥ (उणा-२१०) ॥ इतीतः ॥ ४ ॥ तालक हरितालक
 तस्येवाऽऽभाऽस्य तालकामः ॥ ५ ॥

रक्तस्तु रोहितः ।

माञ्जिष्ठो लोहितः शोणः

रज्यसि रक्तः ॥ १ ॥ रोहितः रोहितः “हृदयाकटि-” ॥ (उणा-२१०) ॥
इति तः ॥ २ ॥ मञ्जिष्ठाया अय मञ्जिष्ठः ॥ ३ ॥ रोहितस्यैव लले लोहितः ॥ ४ ॥
शोणति शोण ॥ ५ ॥

श्वेतरक्तस्तु पाटलः ॥ ३१ ॥

श्वेतश्चासौ रक्तश्च श्वेतरक्तः ॥ १ ॥ पाटयति पाटलः “मृदिकन्दि-” ॥ (उणा-
४६५) ॥ इत्यलः ॥ २ ॥ ३१ ॥

अरुणो बालसन्ध्यामः

इयति अरुणः “ऋकृवृ-” ॥ (उणा-१९६) ॥ इत्युणः ॥ १ ॥ बालसन्ध्या-
या इवाभा अरु बालसन्ध्याम ॥ २ ॥

पीतरक्तस्तु पिञ्जरः ।

कपिलः पिङ्गलः श्यावः पिशङ्गः कपिशो हरिः ॥ ३२ ॥

बभ्रुः कद्रुः कडारश्च पिङ्गे

पीतश्चासौ रक्तश्च पीतरक्त ॥ १ ॥ पिञ्जयति पिञ्जरः “ऋच्छिवटि-” ॥
(उणा-३९७) ॥ इत्यरः ॥ २ ॥ ‘कवृड् वर्णे’ कव्रते कपिलः “स्थण्डिल-” ॥
(उणा-४८४) ॥ इतीले निपात्यते, वा कपिवर्णं ल्यातीति ॥ ३ ॥ पिङ्गः पिङ्गत्वमस्यस्य
पिङ्गलः सिन्धमादित्वाङ्गः ॥ ४ ॥ श्यायते श्यावः “लटिखटि-” ॥ (उणा-५०५)
॥ इति वः ॥ ५ ॥ पिशति पिशङ्गः “विडिक्लि-” ॥ (उणा-१०९) ॥ इति
किदङ्गः ॥ ६ ॥ कपिर्मर्कटवर्णोऽस्यस्य कपिशः लोमादिस्वात् शः ॥ ७ ॥ हरति
हरिः ॥ ८ ॥ ३२ ॥ बिभर्ति बभ्रुः ॥ ९ ॥ कद्रुः कुत्सित द्रवति कद्रुः “हरि-
पीति-” ॥ (उणा-७४५) ॥ इति डिडुः ॥ १० ॥ कडति कडारः “अयङ्गि-”
(उणा-४०५) ॥ इत्यारः ॥ ११ ॥ पिबति वर्णान् पिङ्गः “स्फुलिकलि-” ॥
(उणा-१०२) ॥ इतीङ्गक् तत्र ॥ १२ ॥

कृष्णस्तु मेचकः ।

स्याद् रामः श्यामलः श्यामः कालोनोलेऽसितः शितिः ॥ ३३ ॥

कर्षति वर्णान् कृष्णः “धृवीह्वा-” ॥ (उणा-१८३) ॥ इति कित् णः
॥ १ ॥ मचते मिश्रीभवति मेचकः पुक्लीबलिङ्गः “कौचक-” ॥ (उणा-३३) ॥
इत्यक्ते निपात्यते, “मचक शिखिकण्ठाम्” इति दुर्गः ॥ २ ॥ इमते मनोज्ञ रामः

॥ ३ ॥ श्यामं श्यामत्वं लाति श्यामलः ॥ ४ ॥ श्यायते श्यामः “ विलिभिलि-” ॥
(उणा-३४०) इति म. ॥ ५ ॥ कालयति मन काल ॥ ६ ॥ नीलति नीलः
पुष्कीबलिङ्ग ॥ ७ ॥ सितविरुद्धोऽसितः ॥ ८ ॥ शिनुतात् शिति. “ तिकृष्टतौ
नाशि ” ॥ ५ । १ । ७१ ॥ इति तिक् ॥ ९ ॥ ॥ ३३ ॥

रक्तश्यामे पुनर्धूम्रधूमलौ

रक्तश्यासौ श्यामश्च रक्तश्याम तत्र ॥ १ ॥ धुनाति धूम्र “ खुरक्षुर-” ॥
(उणा-३९६ ॥ इति निपात्यत ॥ २ ॥ धूम्रवर्णं लाति धूमलः ॥ ३ ॥

अथ कर्बुरः

किम्मीर एतः शबलश्चित्रकल्माषचित्ताः ॥ ३४ ॥

कर्बति कर्बुरः “ वाश्यसि-” ॥ (उणा-४२३) ॥ इत्युरः ॥ १ ॥ कीर्यते
किम्मीरः “ जम्बीर-” ॥ (उणा-४२३) ॥ इति निपात्यते ॥ २ ॥ एत्येत-
“ दम्यमि-” ॥ (उणा-२००) ॥ इति तः ॥ ३ ॥ शाम्यति शबलः “ शमे-
र्ब च वा ” ॥ (उणा-४७०) ॥ इत्यलः ॥ ४ ॥ चीयते चित्रः “ चिमिदि-” ॥
(उणा-४५४) ॥ इति कित् ऋः ॥ कलयति वर्णान् कल्माष “ कुलेश्व माषक् ”
(उणा-५६३) ॥ ॥ ६ ॥ चित्रान् वर्णान् लाति चित्रलः ॥ ७ ॥ ॥ ३४ ॥

शब्दो निनादो निर्घोषः स्वानो ध्वानः स्वरो ध्वनिः ।

निर्हादो निनदो ह्यादो नि.स्वानो नि.स्वनः स्वनः ॥ ३५ ॥

रवो नादः स्वनिर्घोषः सव्याङ्भ्यो राव आस्वः ।

क्वण निक्वण. क्वाणो निक्वाणश्च क्वणो रण. ॥ ३६ ॥

शपति कूटोच्चारण शब्दः “ शास्त्रपिमनि-” ॥ (उणा-२३७) ॥ इति द
शब्दते वा ॥ १ ॥ विनदन निनाद ॥ २ ॥ निर्घोषण निर्घोष ॥ ३ ॥ स्वनन स्वानः
॥ ४ ॥ ध्वनन ध्वान ॥ ५ ॥ स्वरति स्वरः ॥ ६ ॥ ध्वनन ध्वनिः “ पदिपठि-” ॥
(उणा-६०७) ॥ इति इ. ॥ ७ ॥ निर्हादन निर्हादः ॥ ८ ॥ निनदन निनदः
“ नेर्नदगद-” ॥ ५ । ३ । २६ ॥ इति वाऽल् ॥ ९ ॥ ह्यादन ह्यादः ॥ १० ॥ नि-
स्वनन निःस्वान. घञ् ॥ ११ ॥ “ नेर्नद-” ॥ ५ । २ । २६ ॥ इत्यलि नि.स्वनः
॥ १२ ॥ स्वनन स्वन, “ नवा क्वणयमहस्स्वनः ” ॥ ५ । ३ । ४८ ॥ इत्यल्
॥ १३ ॥ ॥ ३५ ॥ रवण रवः रावोऽपि ॥ १४ ॥ नदन नादः ॥ १५ ॥ स्वनन स्वनः
“ पदिपठि-” ॥ (उणा-६०७) ॥ इति इ ॥ १६ ॥ घोषण घोषः ॥ १७ ॥
संव्याङ्भ्य उपसर्गैभ्यः परो रावः सरवण सरावः ॥ १८ ॥ एव विरावः ॥ १९ ॥

आरावः “रोरुपसर्गात्” ॥ ५ । ३ । २२ ॥ इति घञ् ॥ २० ॥ “आङ्गो रुहो-” ॥
 ॥ ५ । ३ । ४९ ॥ इति वाऽलि आराव ॥ २१ ॥ कण्थते कणनम् ॥ २२ ॥ निकणन निकणः
 “बेर्नेद् गदपठस्वनकणः” ॥ ५ । ३ । २६ ॥ इति वाऽल् ॥ २३ ॥ कणन क्वाणः
 ॥ २४ ॥ घञि निकण ॥ २५ ॥ “नवा कण-” ॥ ५ । ३ । ४८ ॥ इत्यलि
 कणः ॥ २६ ॥ रणन रण. “युवर्ण-” ॥ ५ । ३ । २८ ॥ इत्यल् ॥ २७ ॥ ३६ ॥

षड्ज-ऋषभ-गान्धारा मध्यमः पञ्चमस्तथा ।

धैवतो निषधः सप्त तन्त्रीकण्ठोद्भवाः स्वराः ॥ ३७ ॥

षड्भ्यो जायते षड्ज. यद्व्यङ्गिः-

“कण्ठादुत्तिष्ठते व्यक्त षड्ज षड्भ्यस्तु जायते ।

कण्ठोरुस्तालुनासाभ्यो जिह्वाया दशनादपि” ॥ १ ॥

ऋषभो गोरुतसवादिवात्, यदाह व्यङ्गिः-

“वायु. समुत्थितो नाभे कण्ठशीर्षसमाहृतः ।

नर्दद्दृषभवद् यस्मात् तेनैष ऋषभः स्मृतः” ॥ २ ॥

वा वाच धारयति गान्धारः गन्धवहमियर्त्ति वा । यदाह—

वायु समुत्थितो नाभे. कण्ठशीर्षसमाहृतः ।

नानागन्धवह पुण्यैः गान्धारस्तेन हेतुना ॥ ३ ॥

मध्ये भवो मध्यमः यदाह-

“तद्वदेवोत्थितो वायुरुरःकण्ठसमाहृतः ।

नाभिप्राप्तो महानादो मध्यमस्तेन हेतुना” ॥ ४ ॥

पञ्चमस्थानभवत्वात् पञ्चम यदाह-

“वायु समुत्थितो नाभेरुरोहत्कण्ठमूर्धसु ।

विचरन् पञ्चमस्थानप्राप्तया पञ्चम उच्यते” ॥ ५ ॥

धिया वतो धीवतस्तस्याऽथ धैवतः,

दधाति सवत्ते खरानिति वा, यदाह—

“अधिसधीयते यस्मात् स्वरास्तेनैष धैवतः” ।

“पुतपित्त-” ॥ (उणा-२०४) ॥ इति ते निपात्यते ॥ ३८ ॥ निषादन्ति स्वरा
 अत्र निषधो निषादाख्यः यदाह—“निषादन्ति स्वरा अस्मिन् निषादस्तेन हेतुना” ।

द्विधा हि वीणा-शारीरी दारुजातेति, तत्र दारुजाया तन्त्रीत शारीर्या कण्ठादुद्-
 भवन्ति तन्त्रीकण्ठोद्भवाः । वशमुरजादयस्तु स्वराणुकारमात्रकारित्वात् स्वरहेतुत्वेन
 नेहोक्ता ॥ ७ ॥

ते मन्द्रमध्यतारा. स्युक्कुर.कण्ठशिरोभवा ।

ते ऋषभादयः स्वरा. प्रत्येकमुर.प्रश्रुतिस्थानभेदेन मन्द्रता मध्यता तारता च अवलम्बन्ते, यद् दत्तिल.—

“नृणामुरसि मन्द्रस्तु द्वाविंशतिविधो ध्वनिः ।

स एव कण्ठे मध्य स्यात् तार. शिरसि गीयते” ॥ १ ॥

रुन्ति क्रन्दित कुष्ठम्

रोदन रुदित ॥ १ ॥ क्रन्दन क्रन्दित ॥ २ ॥ क्रोशन कुष्ठम् ॥ ३ ॥

तदपुष्ट तु गह्वरम् ॥ ३८ ॥

तत् रुदितमपुष्ट गद्गदस्वरत्वादजातोच्चपूत्कारं गाहते हृदयान्तर्गह्वरः
“जठर” ॥ (उणा ४०३) ॥ इत्यरे निपात्यते ॥ १ ॥ ३८ ॥

शब्दो गुणानुरागोत्थ. प्रणाद. सीत्कृतं नृणाम् ।

प्रणदन प्रणाद. ॥ १ ॥ सीत्करण सीत्कृतम् ॥ २ ॥

पर्दनं गुदजे शब्दे

पर्दते पर्दन ॥ १ ॥

कर्दनं कुक्षिसंभवे ॥ ३९ ॥

कर्दते कर्दन ॥ १ ॥

क्ष्वेडा तु सिंहनादः

क्ष्वेडा अव्यक्तेशब्दे 'क्ष्वेडन क्ष्वेडा भिदादित्वात् साधुः ॥ १ ॥ सिंहस्यैव
नदनं भटाना सिंहनादः ॥ २ ॥

अथ क्रन्दनं सुभटध्वनिः ।

क्रदु आह्वाने 'क्रन्दतेऽनेन क्रन्दन प्रतिभटाह्वानध्वनिः ॥ १ ॥

कोलाहलः कलकलः

कोलमप्याहलति त्रासयति कोलाहलः पुक्लीबलिङ्ग ॥ १ ॥ कल्पते कलकलः
“अदुपान्यत्क्रद्भ्यामश्चान्ते” ॥ (उणा १४) ॥ इति अप्रत्ययो द्वित्व च, कलो
व्यक्तो वा आभीक्ष्ये द्वित्वम् ॥ २ ॥

तुमुलो व्याकुलो रवः ॥ ४० ॥

ताम्यन्यनेन तुमुल “कुमुलतुमुल” ॥ (उणा ४८७) ॥ इत्युले निपा-
त्यते ॥ १ ॥ ४ ॥

मर्मरौ वस्त्रपत्रादेः

‘मृश् हिंसायाम्’ मृणाति मर्मरः ‘‘न्नतष्ठिद्’’ ॥ (उणा ९) ॥ इत्यप्रत्यय.
स्वरूपद्वित्व च ॥ १ ॥

भूषणानां तु शिञ्जितम् ।

भूषणानां वलयादीनां रव शिञ्जन् शिञ्जित ॥ १ ॥

हेषा हेषा तुरगाणाम्

रव इति सर्वत्र संबध्यते हेषण हेषा ॥ १ ॥ हेषण हेषा ‘‘क्तेट’’ ॥ ५।३।१०६ ॥
इत्य ॥ २ ॥

गर्जनं गजवृंहिते ॥ ४१ ॥

गर्जनं गर्जं, गर्जाऽपि ॥ १ ॥ ‘वृहुड् शब्दे’ वृहणं वृंहितम् ॥ २ ॥ ४१ ॥

विस्फारो धनुषाम्

विस्फुरण विस्फारः ‘‘स्फुरस्फुलोर्धञि’’ ॥ ४।२।४ ॥ इत्यात्वम् ॥ १ ॥

हंभारस्मे गोः

अहमित्यभते शब्दायते हमा, हमेत्यनुकरणं वा ॥ १ ॥ ‘रभुड् शब्दे’ रंभण
रभा ॥ २ ॥

जलदस्य तु ।

स्तनितं गर्जितं गर्जिः स्वनितं रसितादि च ॥ ४२ ॥

स्तन्यते स्तनितं ॥ १ ॥ गर्जनं गर्जितं ॥ २ ॥ ‘‘पदिपठि’’ ॥ (उणा-६०-
७) ॥ इति इः प्रत्यये गर्जिः पुलङ्गः ॥ ३ ॥ स्वननं स्वनितं ॥ ४ ॥ रसनं रसितम्
आदिशब्दाद् ध्वनित्वादयः ॥ ५ ॥ ४२ ॥

कूजितं स्वाद् विहङ्गानाम्

कूजनं कूजितम् ॥ १ ॥

तिरश्चां रुतवाशिते ।

तिरश्चा मृगपक्षिणा ध्वनिः रवण रुतम् ॥ १ ॥ ‘वाशिच शब्दे’ वाशनं
वाशितम् ॥ २ ॥

वृकस्य रेषणं रेषा

‘रेषृड् अव्यक्ते शब्दे’ रेष्यते रेषणम् ॥ १ ॥ ‘‘क्तेटः-’’ ॥ ५।३।१०६ ॥
इत्यप्रत्यये रेषा ॥ २ ॥

बुक्कनं भषणं शुनः ॥ ४३ ॥

‘बुक्क भषणे’ बुक्कयते बुक्कनम् ॥ १ ॥ ‘भष भर्त्सने’ भष्यते भषणम् ॥ २ ॥

॥ ४३ ॥

पीडितानां तु कणितं

व्याधिप्रहारादिभिः पीडितानां शब्दः कणनं कणितम् ‘कणतिरात्तशब्दे’ ॥ १ ॥

मणितं रतकूजितम् ।

रते सुरते जम्पतीनां कूजितमव्यक्तशब्दो मणन मणितम् ॥ १ ॥

प्रकाणः प्रक्वणस्तन्व्याः

तन्त्री वीणास्त्रायुस्तस्यां रवः प्रकणनं प्रकाणः, प्रकणः ‘वैणे कणः’ ॥ ५ । ३ ।

२७ ॥ इति वाऽल्ल ॥ १ ॥ २ ॥

मर्दलस्य तु गुन्दलः ॥ ४४ ॥

गुन्देति शब्द लाति गुन्दलः ॥ १ ॥ ४४ ॥

क्षीजनं तु क्षीचकानाम्

‘क्षीज अव्यक्ते शब्दे’ क्षीज्यते क्षीजनम् ॥ २ ॥

भेर्या नादस्तु दद्दुरः ।

दद्दुशब्द राति दद्दुरः ॥ १ ॥

तारोऽत्युच्चैर्ध्वनिः

तारयति स्वरं स्थानेभ्यः स्थानान्तरं नयति तारः ॥ १ ॥

मन्द्रो गम्भीरः

मन्ध्यते मध्यताराभ्यां मन्द्रः “भीवृधि-” ॥ (उणा-३८७) ॥ इति रं,
मन्द्रोऽपि ॥ १ ॥

मधुरः कलः ॥ ४५ ॥

कलते कल, क सुखं लातीति वा ॥ १ ॥ ४५ ॥

काकली तु कलः सूक्ष्मः

ईषत्कलोऽस्या काकली, यदाह निषादः-“काकलीसज्ञो द्वि श्रुत्युत्कर्षणाद् भवेत्” ।
काकलिरपि ॥ १ ॥

एकतालो लयानुगः ।

एक. समस्तालो मानमस्य एकतालः अभिन्नकालमान इत्यर्थः ॥ १ ॥ लयो
ऽनुगोऽस्य लयानुगः समन्वितलय इत्यर्थः ॥ २ ॥

काकुर्ध्वनिविकार स्यात्

कायत्यर्थान्तर काकु पुत्रीलिङ्गः, “कैशीशमि-” ॥ (उणा-७४९) ॥ इति कुः, ककते प्रकृतार्थातिरिक्त वाञ्छतीति वा हृदयस्थवस्तुप्रतीतेरीषद्भूमिर्वा, काकु-
र्जिह्वा तद्व्यापारसपाद्यत्वाद्वा ॥ १ ॥ ध्वनेर्विकारोऽन्यथापत्तिर्ध्वनिविकार ॥ २ ॥

प्रतिश्रुत् तु प्रतिध्वनि ॥ ४६ ॥

प्रतिरूपः श्रूयते प्रतिश्रुत् ‘कुत्सपदादि-’ ॥ ५।३।११४ ॥ इति क्तिप्
॥ १ ॥ प्रतिरूपो ध्वनिः प्रतिध्वनि प्रातश्चन्दः ॥ २ ॥ ४६ ॥

सङ्घाते प्रकरौघवारनिकरव्यूहाः समूहश्चयः

सदोहः समुदायराशिविसरव्राता कलापो व्रजः ।

कूट मण्डलचक्रवालपटलस्तोमा गणः पेटकं

वृन्दं चक्रकदम्बके समुदयः पुञ्जोत्करौ संहतिः ॥ ४७ ॥

समवायो निकुरुम्ब जालं निवहसञ्चयौ ।

जातं

सहन्वते सङ्घातस्तत्र ॥ १ ॥ प्रकीर्यते प्रकर ॥ २ ॥ उह्यते ओघः, न्यङ्-
क्कादित्वाद् घञि साधु ॥ ३ ॥ त्रियते वारः पुङ्गोबलिङ्ग, बाहुलकात् घञ् ॥ ४ ॥
निकीर्यते निकरः, आकारोऽपि ॥ ५ ॥ व्यूहते व्यूहः ॥ ६ ॥ समुह्यते ढौक्यते समूहः
॥ ७ ॥ चीयते चय ॥ ८ ॥ संदुह्यते पूर्यते सदोह ॥ ९ ॥ ‘अयि गतौ’ इत्यस्य
समुदयन समुदाय, घञ् ॥ १० ॥ अश्नुते राशिः पुंलिङ्गः “अशो रश्वादिः” ॥
(उणा-६२२) ॥ इति णिदि ॥ ११ ॥ विस्रियते विसरः, बाहुलकादल् ॥ १२ ॥
व्रियते व्रातः “कृवृकृत्यालि-” ॥ (उणा-२०९) ॥ इत्यात्क् ॥ १३ ॥ कल्यते
कलापः “कलेराप ” ॥ (उणा-३०८) ॥ १४ ॥ व्रजन्यास्मिन् व्रजः “गोचर-
सचर-” ॥ ५।३।१३१ ॥ इति साधु ॥ १५ ॥ कूट्यते कूटं पुङ्गोबलिङ्गौ ॥ १६ ॥
मण्ड्यते मण्डल त्रिलिङ्ग “मृदिक्निदि-” ॥ (उणा-४६५) ॥ इत्यल् ॥ १७ ॥
चक्रयते चक्रवाल ‘चात्वाल’ ॥ (उणा-४८०) ॥ इत्याले निपात्यते, चक्रा-
कारेण चलनमस्य वा ॥ १८ ॥ पटति पटल, स्त्रीक्लीबलिङ्गः, “मृदिक्निदि-” ॥
(उणा-४५५) ॥ इत्यलप्रत्ययः ॥ १९ ॥ ‘स्तोमण् संघाते’ स्तोम्यते स्तोमः
॥ २० ॥ गण्यते गण ॥ २१ ॥ पेटति पेटः लिहादित्वाद्घञ्, ततः स्वार्थे के पेटकं
त्रिलिङ्गः ॥ २२ ॥ त्रियते वृन्दं “वृत्तुकुसुभ्यो नान्तश्च” ॥ (उणा-२४०) ॥
इति द ॥ २३ ॥ क्रियते चक्र पुङ्गोबलिङ्गः “कृणो द्वे च” ॥ (उणा-७) ॥
इति साधुः ॥ २४ ॥ ‘कदिः सौत्र,’ कयते कदम्ब “कदेर्णिद्वा ” ॥ (उणा-

३० १ ॥ इत्यम्बः के कदम्बकम्, कुत्सितमम्बते वा ॥ २५ ॥ समुदयनं समुदय ,
इणोऽल् ॥ २६ ॥ पूयते पुञ्ज “पुवः पुत्त च” ॥ (उणा-१२८) ॥ इति ज ॥
२७ ॥ उत्कीर्यते उत्कर. ॥ २८ ॥ संहनन सहातिः ॥ २९ ॥ ४७ ॥ समवेयते
समवाय ॥ ३० ॥ निकुरस्ति निकुरुम्बम् “कुट्टयुन्दि-” ॥ (उणा-३२६) ॥ इति
किटुम्ब. ॥ ३१ ॥ जलति जाल स्त्रीकालिङ्गः, ज्वलादित्वाद् ण ॥ ३२ ॥ निव-
द्धति निवहः ॥ ३३ ॥ सचीयते सचय. ॥ ३४ ॥ जायते स्म जातम् ॥ ३५ ॥

तिरश्चां तद् यूथ

तद् वृन्द तिरश्चा पशूनाम्, यूथन्त्यत्र यूथ पुल्लीबलिङ्ग. “पथयूथ-” ॥ (उणा-
२३१) ॥ इति थे निपात्यते, यथा-मृगयूथ ॥ १ ॥

सङ्घसार्थौ तु देहिनाम् ॥ ४८ ॥

देहिना प्राणिना वृन्दम्, सहन्यते सङ्घः “निघोद्वसङ्घ-” ॥ ५। ३। ३६ ॥
इलालि साधुः, यथा-श्रमणादिष्वतुर्विध सङ्घ, मेघसङ्घाद्युपचाराद् ॥ १ ॥ सरतिः
सार्थः अश्वगण्ड्वन्दम्, “सर्तैर्णित्” ॥ (उणा-२३०) ॥ इति थः, यथा-पान्थसार्थः
॥ २ ॥ ४८ ॥

कुलं तेषां सजातीनां

तेषां देहिना सजातीयाना वृन्दम्, कोलति कुलम्, यथा-विप्रकुलम्, मृगकुलम् ॥ १ ॥

निकायस्तु सधर्मिणाम् ।

समानशालाना वृन्दं निचीयते निकायः “ सङ्घेऽनूर्ध्वे ” ॥ ५। ३। ८० ॥
इति घल् क्त्व च, यथा-वैयाकरणनिकायः, चत्वारो देवनिकाया इति ॥ १ ॥

वर्गस्तु सदृशां

सदृशानां सजातीयाना प्राणिनामप्राणिना वृन्दं वृज्यते विजातयिभ्यो वर्गः, यथा-
ब्राह्मणवर्गः, अरिषड्वर्गः, त्रिवर्ग इति ॥ १ ॥

स्कन्धो नरकुञ्जरवाजिनाम् ॥ ४९ ॥

स्कथते स्कन्धः ॥ १ ॥ ४९ ॥

ग्रामो विषयशब्दास्त्रभूतेन्द्रियगुणाद् व्रजे ।

विषयादेः परो ग्रामशब्दः सामर्थ्याद् विषयादैरेव व्रजे वर्तते, ग्रस्ते ग्रामः
“ग्रसिहाग्न्या ग्राजिहौ च” ॥ (उणा-३३९) ॥ इति मे साधुः, यथा-विषयग्रामः,
शब्दग्रामः, अन्नग्रामः, भूतग्रामः, इन्द्रियग्रामः, गुणग्राम इति ॥ १ ॥

समजस्तु पशूनां स्यात्

संबीयते समजः “समुदोऽज पशौ” ॥ ५ । ३ । ३० ॥ इत्यल् ॥ १ ॥

समाजस्त्वन्यदेहिनाम् ॥ ५० ॥

संबीयते समाजः पशुभ्योऽन्येषा वृन्दम्, अत्र घनेव, यथा श्रोत्रियसमाजः ॥ १ ॥

शुक्रादीनां गणे शौकमायूरतैत्तिरादयः ।

शुकानाम्, मयूराणाम्, तित्तिराणां समूहः शौकम्, ॥ १ ॥ मायूरम् ॥ २ ॥ तै-
त्तिरम् “षष्ठ्या समूहे” ॥ ६ । २ । ९ ॥ इत्यल् ॥ ३ ॥ आदिग्रहणात् कापोत्तादयः ।

भिक्षादेर्भैक्षसाहस्रगार्भिणीयौवतादयः ॥ ५१ ॥

भिक्षाणाम्, सहस्राणाम्, गर्भिणीनाम्, युवतीनश्च समूहो भैक्षमित्यादयः ॥ १ ॥ ५१ ॥

गोत्रार्थप्रत्ययान्तानां स्युरौपगवकादयः ।

गोत्रमपत्य तस्मिन्नर्थे विहिता येऽणादयः प्रत्ययास्त्वदन्तानामित्यर्थः, उपगोरप-
त्नानि औपगवास्तेषां समूह औपगवकं “गोत्रोक्ष-” ॥ ६ । २ । १२ ॥ इत्यकन्, ॥ १ ॥
आदिशब्दात् गार्गकादयः ॥

उक्षादेरौक्षकं मानुष्यकं वार्द्धकमौष्ट्रकम् ॥ ५२ ॥

स्याद् राजपुत्रकं राजन्यकं राजकमाजकम् ।

वात्सकौरभ्रके

उक्षा समूहः औक्षकम्, एवमन्येऽपि “गोत्रोक्षवत्सोष्ट्रबृद्धाजोरभ्रमनुष्यराज-
राजन्यराजपुत्रादकन्” ॥ ६ । २ । १२ ॥ १ ॥ ५२ ॥

कावचिकं कवचिनामपि ॥ ५३ ॥

कवचिनां समूहः कावचिकम् “कवचिहस्त्यचित्ताच्चेकन्” ॥ ६ । २ । १४ ॥ १ ॥ ५३ ॥

हास्तिकं तु हस्तिनां स्यात्

हस्तिनाम्, लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहणात् हस्तिनीनां वा समूहो हास्तिकम् ॥ १ ॥

आपूपिकाद्यचेतसाम् ।

अपूपानां समूह आपूपिकम्, अचित्तत्वादिकन् ॥ १ ॥

आदिग्रहणात् शाष्कुलिक-पार्वतिकादयः ॥

धेनूनां धैनुकं धेन्वन्तानां गौधेनुकादयः ॥ ५४ ॥

धेनूनां समूह धैनुकम् “धेनोरनवः” ॥ ६ । २ । १५ ॥ इतीकन्, गोधेनूनां
समूहो गाधेनुकम् ॥ १ ॥ ५४ ॥

कैदारिकं कैदारिकं कैदार्यमपि तद्गणे ।

कैदाराणां समूहः कैदारिकम्, कैदार्यम् “कैदाराण्यश्च” ॥ ६ । २ । १३ ॥

इत्यकञ् ष्यश्च प्रत्ययः ॥ १ ॥ २ ॥ अचित्त्वादिक्लि कौदारिकम् ॥ ३ ॥

ब्राह्मणादेर्ब्राह्मण्य माणव्यं वाडव्यमित्यपि ॥ ५५ ॥

ब्राह्मणानाम्, माणवानाम्, वाडवाना समूहो ब्राह्मण्यम्, माणव्यम्, वाडव्यम्
ब्राह्मणमाणववाडवाय ” ॥ ६ । २ । १६ ॥ १ । २ । ३ ॥ ५५ ॥

गणिकानां तु गाणिक्यम्

गणिकानां समूहो गाणिक्यम् “गाणिकाया ष्यः” ॥ ६ । २ । १७ ॥ १ ॥

केशानां कैश्यकैशिके ।

केशानां समूहः कैश्यम्, कैशिकम् ‘केशाद्वा’ ॥ ६ । २ । १८ ॥ १ ॥ पक्षेऽचित्त्वा-
दिक्लि ॥ २ ॥

अश्वानामाश्वमश्वीयं

अश्वानां समूहः आश्वम्, अश्वीयम् “वाऽश्वदीयः” ॥ ६ । २ । १९ ॥ १ ॥ २ ॥

पर्शनां पार्श्वमपि

पर्शनां समूहः पार्श्वम् “पर्शो ड्वण्” ॥ ६ । २ । २० ॥ शौकमायूरादयः शब्दाः
‘आ त्वात् त्वादिः समूहजः’ इति क्लीबलिङ्गाः ॥ १ ॥

‘अथ ॥ ५६ ॥

वातूलवात्ये वातानां

वातानां समूहो वातूलः पुलिङ्ग “गोरथवातात् त्रलकव्यल्लम्” ॥ ६ । २ । २४ ॥
इत्यूलः ॥ १ ॥ “पाशादेश्च ल्य” ॥ ६ । २ । २५ ॥ इति ल्ये वात्या ॥ २ ॥

गव्यागोत्रे पुनर्गवाम् ।

गवां समूहः गव्या “पाशादेश्च ल्यः” ॥ ६ । २ । २५ ॥ इति ल्यः ॥ १ ॥ “गोरथ-”
॥ ६ । २ । २४ ॥ इति त्रलि गोत्रा ॥ २ ॥

पाश्याखल्यादि पाशादेः

पाशानाम्, खलानां च समूहः पाश्या, खल्या, पाशादित्वाल्त्यः ॥ १ । २ ॥
आदिशब्दात् तृण्या धूम्यादयः ॥

खलादे खलिनीनिमाः ॥ ५७ ॥

खलानां समूहः खलिनी “खलादिभ्यो लिन्” ॥ ६ । २ । २७ ॥ १ ॥ निभ-
प्रहणात् कुन्डुनिनीत्यादयः ॥ ५७ ॥

जनता बन्धुता ग्रामता गजता सहायता ।

जनादीनां

जनाना समूहो जनता एवमन्येऽपि “प्राम्मजनबन्धुगजसहायात् तल्ल” ॥ ६ ॥
२। २८ ॥ १ ॥

रथाना तु स्याद् रथ्या रथकट्यया ॥ ५८ ॥

रथाना समूहो रथ्या “पाशादेश्व-” ॥ ६। २। २५ ॥ इति ल्यः ॥ १ ॥
“गोरथ-” ॥ ६। २। २४ ॥ इति कट्यालि रथकट्या, वात्यादयः ‘लिन्मिन्यनि-
ष्यणिष्ठ्युक्ताः’ इति लानुबन्धप्रत्ययान्तत्वात् स्त्रिया वर्तन्ते ॥ २ ॥ ५८ ॥

राजिलेखा ततिर्वीथीमालाख्यावलिपङ्क्तयः ।

घोरणी श्रेणी

राजते राजि स्त्रीलिङ्गः “पदिपटि-” ॥ (उणा-६०७) ॥ इति इः ॥ १ ॥
लिख्यतेऽनया लेखा, भिदादित्वात् साधुः ॥ २ ॥ तन्वते ताति ॥ ३ ॥ वीयते
वीथिः “वीसञ्जयसि-” ॥ (उणा-६६९) ॥ इति थिक्, डया वीथी ॥ ४ ॥ मी-
यते माला “शामाश्या-” ॥ (उणा-४६२) ॥ इति ल, मल्यते वा ॥ ५ ॥ अल-
त्यालिः “कृशुकुटि-” ॥ (उणा-६१९) ॥ इति णिदिः ॥ ६ ॥ आवलति अवालिः
“पदिपटि-” ॥ (उणा-६०७) ॥ इति इ, स्त्रीलिङ्गौ ॥ ७ ॥ पञ्च्यते पङ्क्तिः ॥
८ ॥ घोरन्यस्था घोरणी ॥ ९ ॥ श्रीयते श्रेणि पुंस्त्रीलिङ्गः, ड्या श्रेणी ॥ १० ॥

उभौ तु द्वौ

उभतः पूरयतो द्वित्वमुभौ ॥ १ ॥

युगलं द्वितय द्वयम् ॥ ५९ ॥

युग द्वैत यम द्वन्द्व युग्म यमलयामले ।

युज्यते युगलम् “मुरल-” ॥ (उणा-४७४) ॥ इत्यले निपात्यते, धर्मवृत्तौ
युगं लातीति वा ॥ १ ॥ द्वाववयवावस्य द्वितयम् “अवयवात्तयट्” ॥ ७। १। १५१ ॥
॥ २ ॥ “द्वित्रिभ्याम्-” ॥ ७। १। १५२ ॥ इत्ययटि द्वयम्, एते त्रयः स्त्रीलोब-
लिङ्गाः ॥ ३ ॥ ५९ ॥ युज्यतेऽनेन युग वर्षादिलादलि न्यङ्कादिलाद् गलम् ॥ ४ ॥
द्वयोर्भावो द्विता द्वितैव द्वैत प्रज्ञादित्वादण् ॥ ५ ॥ यच्छति यमम् ॥ ६ ॥ वन्यते
द्वन्द्वम् “प्रह्वाद्वा-” ॥ (उणा-५१४) ॥ इति वे निपात्यते ॥ ७ ॥ युज्यते
युग्मम् “तिजियुजेर्च्” ॥ (उणा-३४५) ॥ इति क्ति मः ॥ ८ ॥ यच्छति
यमलम् “मृदिकन्दि-” ॥ (उणा-४६५) ॥ इत्यल, यमं लाति वा ॥ ९ ॥ यम-
लमेव यामलम् प्रज्ञादित्वादण्, अकुटमपि ॥ १० ॥

पशुभ्यो गोयुग युग्मे परम्

पशुनामभ्य पर युग्मे द्वित्वे वाच्ये गोयुगं प्रयुज्यते, यथा-गवोरश्वयोश्च द्वित्व

गोयुगम्, अश्वगोयुगम्, “द्वित्वे गोयुगः” ॥ ७।१।१३४ ॥ इति गोयुगप्रत्ययः ॥ १॥२॥

षट्त्वे तु षड्गवम् ॥ ६० ॥

पञ्चनामभ्यः पर षट्त्वे वाच्ये षड्गवमिति प्रयुज्यते, यथा हस्तिनामश्वाना च षट्त्वं हस्तिषड्गवम्, अश्वषड्गव “षट्त्वे षड्गवः” ॥ ७।१।१३५ ॥ इति षड्गवप्रत्ययः ॥ १ ॥ ० ॥ ॥ ६० ॥

पर शताद्यास्ते येषा परा सङ्ख्या शतादिकात् ।

येषा सङ्ख्येयाना शतात् परा शतादूर्ध्वं सङ्ख्या ते शतात् परे पर शताः कुजराः “पर शतादिः” ॥ ३।१।७५ ॥ इति पञ्चमीतत्पुरुषे साधु ॥ १ ॥ आदिग्रहणात् परःसहस्राः, परोलक्षा इत्यादयः ॥

प्राज्य प्रभूत प्रचुर बहु पुष्कलम् ॥ ६१ ॥

भूयिष्ठ पुरुह भूयो भूर्यदभ्र पुरु स्फिरम् ।

प्राज्यते, प्रकर्षेण जायते वा प्राज्यम् “शिक्यास्याज्य-” ॥ (उणा-३६४) ॥ इति ये निपात्यते ॥ १ ॥ प्रभवति प्रभूतम् “शीरी-” (उणा-२०१) ॥ इति कित् तः ॥ २ ॥ प्रचीयते प्रचौर्यते वा प्रचुरम् “खुरक्षुर-” ॥ (उणा-३९६) ॥ इति रे निपात्यते ॥ ३ ॥ बहते बहुलम् “स्थावङ्कि-” ॥ (उणा-४८६) ॥ इत्युलो नलक् च, बहु लातीति वा बहुलः ॥ ४ ॥ बहति बहु “मिवहि-” ॥ (उणा-७२६) ॥ इति उ ॥ ५ ॥ पुष्यति पुष्कलम् “वलिपुषे कलक्” ॥ (उणा-४९६) ॥ ६ ॥ ६१ ॥ अतिशयेन बहु भूयिष्ठम् “बहोर्णीष्ठे भूय्” ॥ ७।४।४० ॥ इतीष्ठे भूयादेश ॥ ७ ॥ पुर्विति द्वयते पुरुहम् “क्वचित्” ॥ ५।१।१७१ ॥ इति छे पृषोदरादित्वात् साधुः, पुरुत्व जिहीते वा ॥ ८ ॥ अतिशयेन बहु भूयः “भूर्लक् चवर्णस्य” ॥ ७।४।४१ ॥ इतीयसि साधुः ॥ १ ॥ भवति सर्वमत्र भूरि “भूसूकुशि-” ॥ (उणा-६९३) ॥ इति किदि ॥ १० ॥ न दभ्रमदभ्रम् ॥ ११ ॥ पूर्यते पुरु “पूकाहृषि-” ॥ (उणा-७०९) ॥ इति किदुः ॥ १२ ॥ स्फायते स्फिरम् “स्थविर-” ॥ (उणा-४१७) ॥ इतीरे निपात्यते ॥ १३ ॥

स्तोक क्षुल्ल तुच्छमल्प दभ्राण्यतलिनानि च ॥ ६२ ॥

तनु क्षुद्र कृश

स्तूयते स्तोकम् “भीण्शलि-” ॥ (उणा-२१) ॥ इति क् ॥ १ ॥ क्षुयते क्षुल्लम् “भिल्लच्छभल्ल-” ॥ (उणा-४६४) ॥ इति ले निपात्यते, क्षुव लातीति वा ॥ २ ॥ तुदति तुच्छम् “तुदिमदि-” ॥ (उणा-१२४) ॥ छक् ॥ ३ ॥ अल-स्यल्पम् “भाषाचणि-” ॥ उणा-२९६ ॥ इति पः ॥ ४ ॥ दभ्यते दभ्रम् “ऋ-

ज्याजि-” ॥ (उणा-३८८) इति किद् रू ॥ ५ ॥ अणत्यणुः “ भृमृतृ-” ॥
 (उणा-७१६) ॥ इत्यु ॥ ६ ॥ तिल्यते तलिनम् “ विपिनाजिना-” ॥ (उणा-
 २८४) ॥ इति साधुः ॥ ७ ॥ ६२ ॥ तन्यते तनुः ॥ ८ ॥ क्षयते क्षद्रम् “ ऋ-
 ज्याजि ” ॥ (उणा-३८८) ॥ इति किद् रः ॥ ९ ॥ करोति कृशम् “ कृवृभृ-” ॥
 (उणा-५४८) ॥ इति कित् श, कृश्यति वा ॥ १० ॥

सूक्ष्म पुनः श्लक्ष्ण च पेलवम् ।

सूच्यते सूक्ष्मम् “ सूक्ष्मग्रीष्म-” ॥ (उणा-३४६) ॥ इति साधुः ॥ १ ॥
 श्लिष्यत श्लक्ष्णम् “ भ्रूणतृणगुण-” ॥ (उणा-१८६) ॥ इति साधुः ॥ २ ॥
 पेलति पेलवम् “ वाडिवटि-” ॥ (उणा-५१५) ॥ इत्यव ॥ ३ ॥

त्रुटौ मात्रालवो लेश कणः

त्रुटति त्रुटि “ नाम्युपान्त्य ” ॥ (उणा-६०९) ॥ इति किदिः स्त्रीलिङ्गोऽय
 तत्र ॥ १ ॥ मीयतेऽत्पत्वान्मात्रा “ हुयामा ” ॥ (उणा-४५१) ॥ इति त्रः
 ॥ २ ॥ ल्यते लवः ॥ ३ ॥ लिश्यते लेश ॥ ४ ॥ कणति निमीलयति कण पुष्पी-
 लिङ्गः ॥ ५ ॥

ह्रस्व पुनर्लघु ॥ ६३ ॥

हसति ह्रस्वम् “ लाटेखटि-” ॥ (उणा-५०५) ॥ इति व ॥ १ ॥ लङ्घ्यते
 लघु “ रङ्गिलङ्घि-” ॥ (उणा-७४०) ॥ इत्युर्नलङ् च ॥ २ ॥ ६३ ॥

अत्यल्पेऽल्पिष्ठमल्पीयः कनियोऽणीय इत्यपि ।

अतिशयेनाल्पमल्पिष्ठम्, अल्पिय “ गुणाङ्गाद् ” इतीष्ठः, ईयसुश्च ॥ १ ॥ २ ॥
 “ अल्पयूनोः कन् वा ” ॥ ७ ॥ ४ ॥ ३३ ॥ इति कनादेशे कनीयः, कनिष्ठमपि ॥ ३ ॥
 अत्यणु अणीयः ॥ ४ ॥

दीर्घायते समे

दृणाति ह्रस्वभावं दीर्घम् “ मघाघङ्गा-” ॥ (उणा-११०) ॥ इति घे निपात्यते
 ॥ १ ॥ आयच्छति स्म आयतम् ॥ २ ॥

तुङ्गमुच्चमुन्नतमुद्धुरम् ॥ ६४ ॥

प्राशूच्छित्तमुदग्रं च

ताम्यत्यनेन तुङ्गम् “ कमितमि-” ॥ (उणा-१०७) ॥ इति ङिदुङ्गः ॥ १ ॥
 उदञ्चत्युच्चम् “ न्युद्भ्यामञ्च-” ॥ (उणा-१००३) ॥ इति कप्रत्यये साधुः, उच्चायते
 वा “ क्वचित् ” ॥ ५ । १ । १७१ ॥ इति ङ ॥ २ ॥ उन्नमति स्म उन्नतम् ॥ ३ ॥
 उद्धता भूरस्य उद्धुरम् ॥ ४ ॥ ६४ ॥ प्राशूते प्राशु “ अशेरान्नोन्तश्च ” ॥ (उणा-१००३) ॥

७१९) ॥ इत्यु ॥ ५ ॥ ऊर्ध्वं श्रयते स्म उच्छ्रितम् ॥ ६ ॥ उच्चैरग्रमस्य उदग्रम् ॥ ७ ॥

न्यग् नीचं ह्रस्वमन्धरे ।

खर्वं कुब्जं वामन च

नियतमञ्चति न्यक् ॥ १ ॥ निम्नमञ्चति नीचम्, नीचैरस्यस्य वा अभ्रादित्वात्
अप्रत्यये “प्रायोऽव्ययस्य” ॥ ७ । ४ । ६५ ॥ इत्यन्यस्वरादिलोपः ॥ २ ॥ ह्रसति
ह्रस्वम् ॥ ३ ॥ मञ्चति मन्धरम् “ऋच्छिचटि-” ॥ (उणा-३९७) ॥ इत्यरः ॥ ४ ॥
खर्वति खर्वम् ॥ ५ ॥ कूयते कुब्जम् “कुवः कुबकुनौ च” ॥ (उणा-१२९) ॥
इति साधुः ॥ ६ ॥ वाम ह्रस्वत्वमस्यस्य वामनः, अङ्गादित्वात् ॥ ७ ॥

विशाल तु विशङ्कटम् ॥ १९ ॥

पृथूरु पृथुलं व्यूढं विकटं विपुलं बृहत् ।

स्फारं वरिष्ठं विस्तीर्णं ततं बहु महद् गुरु ॥ १६ ॥

विस्तृत विशालम्, विशङ्कटम् “वेर्विस्तृते शालशङ्कटौ” ॥ ७ । १ । १२३ ॥ इति
साधुः ॥ १ ॥ २ ॥ ६५ ॥ प्रथते पृथु “रमिप्रथिभ्यामुच्च रस्य” ॥ (उणा-७३०) ॥
इत्युः ॥ ३ ॥ इयति उरु “महत्पुर् च” ॥ (उणा-७३७) ॥ इति उ ॥ ४ ॥
पृथुलं लाति पृथुलम् ॥ ५ ॥ विबहति स्म व्यूढम् ॥ ६ ॥ विस्तृत विकटम् “कटः” ॥
७ । १ । १२४ ॥ इति कट ॥ ७ ॥ विपोलति विपुल ॥ ८ ॥ बर्हति बृहत् “बृह-
वृहे-” ॥ (उणा-८८४) ॥ इति कटुः ॥ ९ ॥ स्फायते स्फार “भीवृधि-” ॥
(उणा-३८७) ॥ इति र ॥ १० ॥ अतिशयेन उरु वरिष्ठ “प्रियस्थिर-” ॥
७ । ४ । ३८ ॥ इतीष्टे वरादेशः ॥ ११ ॥ विस्तृणाति स्म विस्तीर्णम् ॥ १२ ॥ तन्यते
ततम् ॥ १३ ॥ बहति बहु ॥ १४ ॥ मद्यते महत् “बृहिवृहि-” ॥ (उणा-८८४) ॥
इति कटु ॥ १५ ॥ गिरति गुरु ॥ १६ ॥ ६६ ॥

दैर्घ्यमायाम आनाहः

दीर्घस्य भावो दैर्घ्यम् ॥ १ ॥ आयतिरायामः ॥ २ ॥ आनह्यतेऽनेन आनाह ॥ ३ ॥

आरोहस्तु समुच्छ्रयः ।

उत्सेध उदयोच्छ्रयौ

आरोहणमारोहः ॥ १ ॥ समुच्छ्रयण समुच्छ्रयः “उद श्रे.” ॥ ५ । ३ । ५३ ॥
इति विकल्पेनाह । २ । पक्षे घञि उच्छ्रायः ॥ ३ ॥ उत्सेवनमुत्सेध, पुष्णीबलिङ्गः
॥ ४ ॥ उदयत्युदय ॥ ५ ॥

परिणाहो विशालता ॥ १७ ॥

परिणह्यतेऽनेन परिणाहः ॥ १ ॥ विशालस्य भावो विशालता ॥ २ ॥ ६७ ॥

प्रपञ्चाभोगविस्तारव्यासा

प्रपञ्चन प्रपञ्चः ॥ १ ॥ आभुज्यतेऽनेन आभोगः ॥ २ ॥ विस्तरण विस्तारः ॥ ३ ॥ व्यस्यने व्यास ॥ ४ ॥

शब्दे स विस्तरः ।

स प्रपञ्च शब्दविषये विस्तीर्यते विस्तरः, अत्र 'वेरशब्दे प्रथमे' ॥ ५ । ३ ।
६९ ॥ इत्यत्र शब्दवर्जनाद् घञ् न भवति विग्रहेऽपि ॥ १ ॥

समासस्तु समाहारः संक्षेपः सग्रहोऽपि च ॥ ६८ ॥

समस्रनं समासः ॥ १ ॥ समाहरण समाहारः ॥ २ ॥ संक्षेपण संक्षेपः ॥ ३ ॥
संग्रहण संग्रहः ॥ ४ ॥ ६८ ॥

सर्व समस्तमन्यून समग्र सकल समम् ।

विश्वशेषाखण्डकृत्स्नन्यक्षाणि निखिलाखिले ॥ ६९ ॥

सरति सर्वम् "लटिखटि-" ॥ (उणा-५०५) ॥ इति वः, सर्वतीति वा ॥ १ ॥
समस्यते एकीक्रियते समस्तम् ॥ २ ॥ नास्ति न्यूनमस्य अन्यूनम्, अनूनमपि ॥ ३ ॥
संगतमस्य समग्रम्, सम प्रपते वा ॥ ४ ॥ सह कलाभिर्भागैवर्तत सकलम् ॥ ५ ॥
समति समम्, अय सर्व विश्वशब्दवत् सर्वादि, यथा-"सूर्यः समेषा समः" ॥ ६ ॥
विशति विश्वम् "निघृषि-" ॥ (उणा-५११) ॥ इति किट्टः ॥ ७ ॥ न विद्यते
शेषोऽस्य अशेषम्, नि शेषमपि ॥ ८ ॥ न खण्डमखण्डम् ॥ ९ ॥ 'कृतैप् सवेष्टने'
कृत्यते त्यज्यतेऽनेन कृत्स्नम् "कृत्यशौभ्या स्नक्" ॥ (उणा-२९४) ॥ १० ॥
न्यक्ष्णोति व्याप्नोति न्यक्ष, निष्क्रान्तमक्षादिति वा ॥ ११ ॥ निवृत्त खिलात् शून्याद्
निखिलम् ॥ १२ ॥ नास्ति खिलमस्य अखिलम् ॥ १३ ॥ ६९ ॥

खण्डेऽर्धशकले भित्त नेमशकलदलानि च ।

खण्ड्यते खण्डः पुष्कावलिङ्गः, तत्र खण्डलमपि ॥ १ ॥ ऋन्नाति अर्ध आविष्ट-
लिङ्गः पुंस्ययम्, यथा ग्रामार्ध, अर्ध पटी, अर्धो नगरम्, वाच्यलिङ्ग इत्येके, यट्टीका-
"खण्डमात्रवृत्तिताया त्वभिधेयलिङ्ग" इति, समप्रविभागे त्वर्द्ध नपुसकम् ॥ २ ॥ शक्यते
भेत्तु शकल पुष्कावलिङ्ग "भृदिकन्दि-" ॥ (उणा-४६५) इत्यलः ॥ ३ ॥ भिद्यते
स्म भित्तम् "भित्त शकलम्" ॥ ४ ॥ २ । १ ॥ इति साधु ॥ ४ ॥ नीयते नेमः
"अर्त्तिरि-" ॥ (उणा-३३८) ॥ इति म ॥ ५ ॥ शल्यते भेत्तु शकलम् "भीण्
शलि-" ॥ (उणा-२१) ॥ इति कः ॥ ६ ॥ दलति विशीर्यते दलम् ॥ ७ ॥

अंशो भोगश्च वण्टः स्यात्

अश्यते अश, अमतीति वा 'पादावमि-' ॥ (उणा-५२७) ॥ इति शः
॥ १ ॥ भज्यते भाग. ॥ २ ॥ वण्यते विभज्यते वण्ट. ॥ ३ ॥

पादस्तु स तुरीयकः ॥ ७० ॥

स रूपकादेर्भागस्तुरीयश्चतुर्थः, पद्यते पाद ॥ १ ॥ ७० ॥

मलिन कचर म्लानं कश्मलं च मलीमसम् ।

मलोऽस्त्यस्य मलिनम्, मलीमस मलदूषितम् "मलादीमसश्च" ॥ ७१ ॥ १४ ॥
इति साधू ॥ १ ॥ २ ॥ कुत्सितं चरति कचरम् ॥ ३ ॥ म्लायति स्म म्लानम् "व्य-
जनान्तस्थातोऽव्याध्य" ॥ ४ ॥ २ ॥ ७१ ॥ इति कस्य नत्वम् ॥ ४ ॥ कशति कश्मलम्
"श्चिकुटि-" ॥ (उणा-५०२) ॥ इति मलक्, कल्मषमपि ॥ ५ ॥

पवित्रं पावन पूर्तं पुण्यं मेध्यम्

पूयतेऽनेन पवित्रं पुक्लीबलिङ्ग, वाच्यलिङ्ग इत्यन्ये ॥ १ ॥ पावयति पावनम्
॥ २ ॥ पूयते पूतम् ॥ ३ ॥ पुनाति पुण्यम् "शिक्यास्याख्या-" ॥ (उणा-३६४) ॥
इति ये निपात्यते ॥ ४ ॥ मेधनीय मेध्यम्, मेधाया साधु वा, मेधे भवमिति वा ॥ ५ ॥

अथोज्ज्वलम् ॥ ७१ ॥

विमल विशदं वीध्रमवदातमनाविलम् ।

विशुद्धं शुचि

उज्ज्वलत्युज्ज्वलम् ॥ १ ॥ ७१ ॥ विगतो मलोऽस्य विमलम् ॥ २ ॥ विशीर्यते
विशदम् ॥ ३ ॥ विशेषेण इन्धे वीध्रम् "ऋज्याजि-" ॥ (उणा-३८८) ॥ इति किङ्-
॥ ४ ॥ अवदायतेऽवदातम् ॥ ५ ॥ न आविलमनाविलम् ॥ ६ ॥ विशुध्यति
स्म विशुद्धम् ॥ ७ ॥ शोचति निर्मलीभवति शुचि, शुचिनैर्मल्यार्थेऽत्र ॥ ८ ॥

चोक्ष तु निःशोध्यमनवस्करम् ॥ ७२ ॥

क्षुध्यते चोक्षम् "लाक्षाद्राक्षा-" ॥ (उणा-५९७) ॥ इति निपात्यते ॥ १ ॥ निष्कान्तं
शोध्यन्ति शोध्यम् ॥ २ ॥ अविद्यमानोऽवस्करो वर्चस्कोऽत्र अनवस्करम् ॥ ३ ॥ ७२ ॥

निर्णिक्तं शोधितं मृष्ट धौत क्षालितमित्यपि ।

निर्णिज्यते स्म निर्णिक्तम् ॥ १ ॥ शोध्यते स्म शोधितम् ॥ २ ॥ मृज्यते मृष्टम्
॥ ३ ॥ धाव्यते धौतम् ॥ ४ ॥ क्षाल्यते क्षालितम्, अमरस्तु—

"निर्णिक्तं शोधितं मृष्टं नि शोध्यमनवस्करम्" इत्येकार्थानाह ॥ ५ ॥

सम्मुखीनमभिमुखम्

संमुख दश्यतेऽस्मिन् समुखीनमादर्शादि, अन्यत्र तूपचारात् यथा संमुखीनी

जयो रन्ध्रप्रहारिणामिति “यथासुखसमुखादीनस्तद् दृश्यतेऽस्मिन्” ॥७। १। ९३ ॥
इति साधु ॥ १ ॥ अभिव्याप्त मुखेन अभिमुखम् ॥ २ ॥

पराचीन पराङ्मुखम् ॥ ७३ ॥

पराञ्चति पराक्, परागेव पराचीनम् ‘अदिक् स्त्रिया वाञ्छः’ ॥७। १। १०७॥
इति स्वार्थे ईनः ॥ १ ॥ पराङ्मुखमस्य पराङ्मुखम् ॥ २ ॥ ७३ ॥

मुख्यं प्रकृष्टं प्रमुखं प्रवर्हं

वर्यं वरेण्यं प्रवरं पुरोगम् ॥

अनुत्तरं प्राग्रहरं प्रवेकम्

प्रधानमग्रेसरमुत्तमाग्रे ॥ ७४ ॥

ग्रामण्यग्रण्यग्रिमजात्या

अधोनुत्तमान्यनवरार्थ्यवरे ।

प्रेष्ठपरार्द्धपराणि

मुखस्य तुल्य मुख्यं प्रधानत्वात्, शाखादित्वाद् यः ॥१॥ प्रकृष्यते स्म प्रकृष्टम्
॥ १ ॥ प्रकृष्ट मुखमस्य प्रमुखम् ॥ ३ ॥ प्रकृष्टो वर्हः परिच्छेदोऽस्य प्रवर्हम्, प्रवर्हति
वर्धते प्रधान्य भजतीति वा, प्रवहत्युद्यच्छतीति वा ॥ ४ ॥ वरणीय वर्यम् “वर्यो-
वसर्या-” ॥५। १। ३०॥ इति बाहुलकाद् यः ॥१॥ त्रियते वरेण्यम् “वृड् एण्यः”
॥ (उणा-३८२) ॥ ६ ॥ प्रत्रियते प्रवरम् “युवर्ण-” ॥ ५। ३। २८ ॥ इत्यल्
॥ ७ ॥ पुरो मच्छति पुरोगम् ॥ ८ ॥ नास्त्युत्तरमस्मादनुत्तरम् ॥९॥ प्रकृष्टमग्र हरति
प्राग्रहरम् ॥१०॥ प्रकृष्टो वेकः पृथक्त्वमस्य प्रवेकम् ॥११॥ प्रधत्ते प्रधानम्, रम्या-
दित्वादनट्, आविष्टलिङ्गं क्वावेऽयम् ॥ १२ ॥ अग्रे सरत्यग्रेसरम् ॥ १३ ॥ अतिशये-
न उद्गतमुत्तमम् “प्रकृष्टे तमप्” ॥१३। ३। ५ ॥ १४ ॥ अगल्यत्र अग्रम् “भीवृधि-”
॥ (उणा-३८७) ॥ इति र, तत्र ॥ १५ ॥ ७४ ॥ ग्राम नयत्यधीष्टे ग्रामणी ॥
१६ ॥ अग्रं नयत्यग्रणी ॥ १७ ॥ अग्रे भवमग्रिमम् “पश्चादाद्यन्ताग्रदिमः” ॥
६। ३। ७५ ॥ १८ ॥ जातौ साधु जात्यम् ॥ १९ ॥ अग्रे साधु अग्रयम् ॥ २० ॥
नास्त्युत्तमोऽस्मादनुत्तमम् ॥ २१ ॥ अनवरार्द्धं मुख्यभागे भवमनवरार्थ्यम् “परावरा-
धमोत्तमादेर्यः” ॥ ६। ३। ७३ ॥ २२ ॥ त्रियते वर पुक्लीबलिङ्ग, अन्ये तु वाच्य-
लिङ्गमेनमाहु ॥ २३ ॥ प्रतिष्ठते प्रष्ठम् “प्रष्ठोऽग्रये” ॥ २४ ॥ ३२ ॥ इति षत्वम्
॥ २४ ॥ परार्द्धं भव परार्थ्यम् “परावरा” ॥ ६। ३। ७३ ॥ इति यः ॥ २५ ॥
विपरिर्षं परम्, एते वाच्यलिङ्गाः ॥ २६ ॥

श्रेयासि तु श्रेष्ठसत्तमे पुष्कलवत् ॥ ७६ ॥

अतिशयेन प्रशस्य श्रयः, तत्र ॥ १ ॥ एव श्रष्टम् ॥ २ ॥ अतिशयेन सत् सत्तमम्
“प्रकृष्टे तमम्” ॥ ७ । ३ । ५ ॥ ३ ॥ पुष्यति पुष्कलम्, एते वाच्यलिङ्गाः ॥ ४ ॥ ७५ ॥

स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभकुञ्जराः ।

सिंहशार्दूलनागाद्यास्तल्लजश्च मतल्लिका. ॥ ७६ ॥

मचर्चिका प्रकाण्डो द्वौ प्रशस्यार्थप्रकाशकाः ।

व्याघ्रादयः शब्दा उत्तरपदे प्रयुज्यमानाः प्रशसा द्योतयन्ति, यथा पुरुषो व्याघ्र-
इव पुरुषव्याघ्रः ॥ १ ॥ एवं पुरुषपुङ्गवः ॥ २ ॥ पुरुषर्षभः ॥ ३ ॥ पुरुषकुञ्जरः ॥ ४ ॥
पुरुषसिंहः ॥ ५ ॥ पुरुषशार्दूल, एषु “उपमेय व्याघ्राद्यै -” ॥ ३ । १ । १०२ ॥ इति समासः
॥ ६ ॥ अश्वश्चासौ कुञ्जरश्च अश्वकुञ्जरः ॥ ७ ॥ गौश्चासौ नामश्च गोनाग आदि-
शब्दाद् गोवृन्दारक, एषु “वृन्दारकनागकुञ्जरैः” ॥ ३ । १ । १०८ ॥ इति समासः
॥ ७ ॥ गौश्चासौ तल्लजश्च गोतल्लजः ॥ ८ ॥ गोमतल्लिकेत्यादि ॥ ९ ॥ एषु “पोटायुवति-”
॥ ३ । १ । १११ ॥ इति प्रशसारूढत्वात् समासः ॥ ७६ ॥

गुणोपसर्जनोपाग्राण्यप्रधाने

गुण्यते गुणः ॥ १ ॥ उपसृज्यते नियुज्यते उपसर्जनम्, आविष्टलिङ्गो नपुसक,
यथा-उपसर्जन भार्या ॥ २ ॥ उपरुद्धमग्नस्य उपाग्राण्यम् ॥ ३ ॥ न प्रधानमप्रधान-
कत्र ॥ ४ ॥

अधमं पुनः ॥ ७७ ॥

निकृष्टमणक गर्ह्यमवचं काण्डकुत्सिते ।

अपकृष्ट प्रतिकृष्ट याप्यं रेफोऽवम ब्रुवम् ॥ ७८ ॥

खेट पापमपशदं कुपूयं चेलमर्व च ।

अधो भवमधमम् “अमोऽन्तावोधसः” ॥ ६ । ३ । ७४ ॥ इत्यम ॥ १ ॥ ७७ ॥
निकृष्यते निकृष्टम् ॥ २ ॥ अणति रटल्यण कुत्सितमणमणकम् “कुत्सितालपाज्ञाते”
॥ ७ । ३ । ३३ ॥ इति कप् ॥ ३ ॥ गर्ह्यते गर्ह्यम् ॥ ४ ॥ नोद्यतेऽवयम् “वयोऽभ्यस्य-
वय-” ॥ ५ । १ । ३२ ॥ इति साधु ॥ ५ ॥ कणति काण्ड पुष्कललिङ्ग “कण्य-
णि” ॥ (उणा-१६९) ॥ इति णित् ॥ ६ ॥ कुत्स्यते कुत्सितम् ॥ ७ ॥ अप-
कृष्यतेऽपकृष्टम् ॥ ८ ॥ प्रतिकृष्यते प्रतिकृष्टम् ॥ ९ ॥ याप्यते निर्गुणत्वाद् याप्यम्, जपा-
दित्वाद्विभवे याव्यमपि ॥ १० ॥ रीयते रेफ ‘रीशीभ्याम्-’ ॥ (उणा-३१४)
॥ इति फः, “रीवृभ्याम्-” ॥ ॥ (उणा-१८९) ॥ इति पसि रेपोऽपि ॥ ११ ॥

अवो भवमवमम् ॥ १२ ॥ ब्रूते ब्रुवम् “ब्रुव.” ॥ ५ । १ । ५१ ॥ इति साधुः ॥ १३ ॥
 ७८ ॥ खेटति त्रस्यति खेटम् ॥ १४ ॥ पायते पापम् ॥ १५ ॥ अपशीयते अपशदम्
 ॥ १६ ॥ कुत्सित पूयते कुपूयम् ॥ १७ ॥ चेलति चलम् ॥ १८ ॥ इत्यर्थव, एते
 रेफवर्ज वाच्यलिङ्गाः ॥ १९ ॥

तदासेचनक यस्य दर्शनाद् दृग् न तृप्यति ॥ ७९ ॥

आसिच्यते आप्यायते दृग्नेन आसेचनक यद्दर्शनाद् दृग् न तृप्यति ॥ १॥७९॥

चारु हारि रुचिर मनोहरं

बल्लु कान्तमभिरामबन्धुरे ।

वामरुच्यसुषमाणि शोभनं

मञ्जुमञ्जुलमनोरमाणि च ॥ ८० ॥

साधुरम्यमनोज्ञानि पेशल हृद्यसुन्दरे ।

काम्य कम्पं कम्पीयं सौम्यं च मधुरं प्रियम् ॥ ८१ ॥

चरति मनोऽत्र चारु ‘मिवहि-’ ॥ (उणा-७२६) ॥ इति णिडु ॥ १ ॥
 हरति मनो हारि ग्रहादित्वाणिन् ॥ २ ॥ रोचते रुचिरम् “शुषीषि-” ॥ (उणा-
 ४१६) ॥ इति क्तिर, रुचिं रातीति वा ॥ ३ ॥ मनोहरति मनोहर ॥ ४ ॥ बल्लते
 बल्लु “फलिबलि-” ॥ (उणा-७५८) ॥ इति गुः ॥ ५ ॥ काम्यते कान्तम् “ज्ञाने-
 च्छार्चार्थ-” ॥ ५ । २ । ९२ ॥ इति सति क्तः ॥ ६ ॥ अभिरमते मनोऽत्र अभि-
 रामम् ॥ ७ ॥ बध्नाति मनो बन्धुरम् “वाश्यसि-” ॥ (उणा-४२३) ॥ इत्युर ॥ ८ ॥
 वाति मनोऽत्र वामम् “अर्लीरि-” ॥ (उणा-३३८) ॥ इति मः ॥ ९ ॥ रोचते
 रुच्य “रुच्याव्यथ्यवास्तव्यम्” ॥ ५ । १ । ६ ॥ इति साधु ॥ १० ॥ सुष्ठु सम
 सुषमम्, शोभना समाऽत्रेति वा लक्षणया चारु “निर्दु सुवे” समसूते” ॥ २ । ३ ।
 ५६ ॥ इति बल्लम् ॥ ११ ॥ शामते शोभनम् ॥ १२ ॥ मज्जति मञ्जु. “मृमृतृ-” ॥
 (उणा-७१६) ॥ इति बहुवचनादुः ॥ १३ ॥ मञ्जुरस्यास्ति मञ्जुल मञ्जुः,
 धर्ममात्रेऽत्र सिध्मादिल्ल ॥ १४ ॥ मनो रमयति मनोरमम् ॥ १५ ॥ ८० ॥
 साध्नाति साधु “कृवापाजि-” ॥ (उणा-१) ॥ इत्युण् ॥ १६ ॥ रमयति मनो
 रम्यते वा रम्यम् “भव्यगेयजन्यरम्य-” ॥ ५ । १ । ७ ॥ इति साधु, रमणीयमपि
 ॥ १७ ॥ जानातीति ज्ञं मनोज्ञं यत्र तद् मनोज्ञ ॥ १८ ॥ पिशति पेशल “मृदि-
 कन्दि-” ॥ (उणा-४६५) ॥ इत्यल ॥ १९ ॥ हृदयस्य प्रिय हृद्य “हृद्यपद्य-”
 ॥ ७ । १ । ११ ॥ इति यः, “हृदयस्य हल्लास-” ॥ ३ । २ । ९४ ॥ इति हृदादैशः
 ॥ २० ॥ ‘सुन्द सौत्र’ सुन्दति सुन्दर “ऋद्धिचटि-” ॥ (उणा-३९७) ॥ इत्यरः

सुष्ठु नन्दयतीति नैरुक्ताः ॥२१॥ काम्यते काम्यम् ॥ २२ ॥ कम्यते कम्प "स्म्य-
जसहिंस" ॥ ५ । २ । ७९ ॥ इति बाहुलकात् कर्मण्यपि रः ॥ २३ ॥ अनीये
कमनीय ॥ २४ ॥ सोममेव सौम्य भेषजादित्वात् व्यण् ॥ २५ ॥ माद्यत्यनेन मधुर
"श्वशुर" ॥ (उणा-४०६) ॥ इत्युरे निपात्यते ॥ २६ ॥ प्रीणाति प्रियम् "ना-
म्युपान्त्यप्रीकृ-" ॥ ५ । १ । ५४ ॥ इति कः ॥ एते वाच्यलिङ्गाः ॥ २७ ॥ लङ्हो देश्य ,
सस्कृतेऽपि, यद् गौड -"मनोज्ञ मञ्जुल मञ्जु लङ्ह रमणीय च" इत्यादि ॥ २८ ॥

व्युष्टि फल

विशेषण उच्यते काम्यते व्युष्टिः व्युच्छन्नमिति वा ॥ १ ॥ फलति फल प्रयो-
जनम् ॥ २ ॥

असारं तु फल्गु

नास्ति सारोऽस्मिन्नसारम् ॥ १ ॥ फलति विशीर्यते फल्गु " फलिवल्लि- "
इति गुः ॥ (उणा-७५८) ॥ २ ॥

शून्य तु रिक्तकम् ।

शून्य तुच्छं वशिक च

शुने हित शून्यम्, शून्य च "शुनो वश्चोदूत" ॥ ७ । १ । ३३ ॥ इति ये साधू
॥ २ ॥ २ ॥ रिच्येने रिक्तम् ॥ ३ ॥ तुद्यते तुच्छम् "तुदिमदि-" ॥ (उणा-१२४) ॥
इति छक् ॥ ४ ॥ वशः स्वाच्छन्धमस्यस्य अनावृतत्वाद् वशिकम् ॥ ५ ॥

निबिड तु निरन्तरम् ॥ ८२ ॥

निबिरीस घन सान्द्र नीरन्ध्र वहल दृढम् ।

गाढमविरलं च

निबिडम्, निबिरीसम् "बिडबिरीसौ नीरन्ध्रे च" ॥ ७ । १ । १२९ ॥ इति साधू
॥ १ ॥ २ ॥ निर्गतमन्तरम् व्यवधानमत्र निरन्तरम् ॥ ३ ॥ ८२ ॥ हन्यते घनम्
"मूर्त्तिनिचिताभ्रे घनः" ॥ ५ । ३ । ३७ ॥ इत्यल्लि साधुः ॥ ४ ॥ सौदन्यत्र सान्द्रम्
"खुरक्षुर-" ॥ (उणा-३९६) ॥ इति रे निपात्यने ॥ ५ ॥ निर्गत रन्ध्रमत्र नीरन्ध्रम्
॥ ६ ॥ वहति दाढ्यं वहल "मृदिकान्दि-" ॥ (उणा-४६५) ॥ इत्यल ॥ ७ ॥
दहति दहति वा दृढ " बलिस्थले दृढ " ॥ ४ । ४ । ६९ ॥ इति साधुः ॥ ८ ॥
शाब्दते गाढम् ॥ ९ ॥ न विरलमविरलम् ॥ १० ॥

अथ विरल तनु पेलवम् ॥ ८३ ॥

विरमति, विरात्यन्तर वा विरलम् "मुरल" ॥ (उणा-४७४) ॥ इत्यले निपा-

स्यते ॥ १ ॥ तन्यते तनु ॥ २ ॥ पेलति पेलव “बडिबटि-” ॥ (उष्णा-५१५) ॥
इत्यव. ॥ ३ ॥ ८३ ॥

नवं नवीन सद्यस्कं प्रत्यग्रं नूतनूतने ।

नव्य चाभिनवे

चूयते नवम् ॥ १ ॥ नवमेव नवीनम्, नूतनम्, नूतनम्, नव्य “नवादीनतनन च
नू चाऽस्य” ॥ ७ । २ । १६० ॥ इति साधव ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सद्यो भव
सद्यस्कम्, पृषोदरादित्वात् साधु ॥ ६ ॥ प्रतिगतमग्रमनेन प्रत्यग्रम् ॥ ७ ॥ अभिनू-
यतेऽभिनव तत्र ॥ ८ ॥

जीर्णे पुरातनं चिरन्तनम् ॥ ८४ ॥

पुराण प्रतनं प्रब जरत्

जीर्यति स्म जीर्णे तत्र ॥ १ ॥ पुरा भव पुरातनम् “सायचिरप्राह्णेप्रगेऽव्ययात्”
॥ ६ । ३ । ८८ ॥ इति तनट् ॥ २ ॥ सूत्रनिपातनान्मोऽन्तश्च ॥ ३ ॥ ८४ ॥ पुरा
भव पुराणम् “पुरो न.” ॥ ६ । ३ । ८६ ॥ इति न, पुरापि न नवमिति वा ॥ ४ ॥
प्रगत कालेन प्रतन प्रतनम् “प्रात् पुराणेनश्च” ॥ ७ । २ । १६१ ॥ इति तनत्-
प्रत्ययौ ॥ ५ ॥ ६ ॥ जीर्यति स्म जरत् “जृषोऽनृ” ॥ ५ । १ । १७३ ॥ ७ ॥

मूर्त्तिं तु मूर्त्तिमत् ।

मूर्च्छति स्म मूर्त्तम् ॥ १ ॥ मूर्त्तिरस्य मूर्त्तिमत् ॥ २ ॥

उच्चावच नैकभेदम्

उदक् च अवाक् च, उचित चाऽवचित च वा, उन्नतं चाऽवनत च वा उच्चा-
वचम्, मयूरव्यसकादित्वात् साधु ॥ १ ॥ न एको नैक. निरनुबन्धोऽत्र नः “नाम
नान्नैकार्थ्ये-” ॥ ३ । १ । १८ ॥ इति समास, नैको भेदोऽस्य नैकभेद नाना-
प्रकारमित्यर्थ ॥ २ ॥

अतिरिक्ताधिके समे ॥ ८५ ॥

अतिरिच्यते स्म अतिरिक्तम् ॥ १ ॥ अध्यारूढमधिकम् “अधेरारूढे” ॥ ७ । १ ।
१८७ ॥ इति क, अधि कायतीति वा ॥ २ ॥ ८५ ॥

पार्श्व समीप सविध ससीमा-

भ्याशं सवेशान्तिकसन्निकर्षा ।

सदेशमभ्यग्रसनीडसन्नि-

धना-युपान्त निकटोपकण्ठे ॥ ८६ ॥

सन्निकृष्टसमर्यादाभ्यर्णान्यासन्नसन्निधी ।

स्पृश्यते पार्श्वम्, “स्पृशेः श्व. पार् च” ॥ (उणा-५२३) ॥ इति साधुः ॥ १॥
 संगता आपोऽन्नेत्युपचारात् समीपम्, “द्वयन्तरनवर्णोपसर्गाद्-” ॥ ३ । २ । १०९ ॥
 इत्यप ईप् ॥ २ ॥ समाना विधाऽस्य सविधम् ॥ ३ ॥ समाना सीमाऽस्य समीपम्
 ॥ ४ ॥ अभ्यर्णयते व्याप्यते अभ्याश तालव्यान्त ॥ ५ ॥ समानो वेशोऽस्य सवेशः ॥ ६ ॥
 अन्तोऽस्यस्य अन्तिकम् ॥ ७ ॥ सन्निकृष्यते सन्निकर्षः ॥ ८ ॥ समानो देशोऽस्य
 सदेशम् ॥ ९ ॥ अभिमुखमग्रमस्व अभ्यग्रम् ॥ १० ॥ समान नीडमस्य सनीडम् ॥
 ११ ॥ सन्निधीयतेऽत्र सन्निधानम् ॥ १२ ॥ समीपोऽन्तोऽस्य उपान्तम् ॥ १३ ॥ निबध्नाति
 निकटं पुक्लीबलिङ्गः, “सप्रोत्ने. सकीर्ण-” ॥ ७ । १ । १२५ ॥ इति कटः ॥ १४ ॥
 समीप कण्ठोऽस्य उपकण्ठम् ॥ १५ ॥ ८६ ॥ सन्निकृष्यते स्म सन्निकृष्टम् ॥ १६ ॥
 समाना मर्यादाऽस्य समर्यादम्, सविध-ससीम-सनीड-सवेश-सदेश-समर्यादेषु लक्षणया
 सामीप्यम् ॥ १७ ॥ अभ्यर्णयते अभ्यर्णम्, “अविदूरेऽभे.” ॥ ४ । ४ । ६४ ॥ इतीडभावः ॥
 १८ ॥ आसीदति स्म आसन्नम् ॥ १९ ॥ सन्निधीयतेऽस्मिन् सन्निधि, पुंसि ॥ २० ॥

अव्यवहितेऽनन्तरं संसक्तमपटान्तरम् ॥ ८७ ॥

न व्यवधीयते स्म अव्यवहितं तत्र ॥ १ ॥ नास्त्यन्तरमत्र अनन्तरम् ॥ २ ॥
 संसजति स्म संसक्तम् ॥ ३ ॥ नास्ति पटनं तिरस्करिण्या अन्तर व्यवधानमत्र अप-
 टान्तरम् ॥ ४ ॥ ८७ ॥

नेदिष्ठमन्तिकतमं

अतिशयेन अन्तिकं नेदिष्ठम्, “बाढान्तिकयोः साधनेदौ” ॥ ७ । ४ । ३७ ।
 इति नेदादेश, नेदीयोऽपि ॥ १ ॥ “प्रकृष्टे-” ॥ ७ । ३ । ५ ॥ इति तमपि अन्ति-
 कतमम् ॥ २ ॥

विप्रकृष्टपरे पुनः ।

दूरे

विप्रकृष्यते स्म विप्रकृष्टम् ॥ १ ॥ विपत्तिं परम् ॥ २ ॥ दुनोति, दु खेन ईयते
 गम्यते वा दूरम्, “खुरक्षुर-” ॥ (उणा-३९६) ॥ इति रे निपात्यते, तत्र आराद-
 व्ययेषु वक्ष्यते ॥ ३ ॥

अतिदूरं दविष्ठं दवीयः

अतिशयेन दूरं दविष्ठम्, दवीयः “गुणाह्लाद्-” ॥ ७ । ३ । ९ ॥ इतीष्टे ईयसौ
 न “स्थूलदूर-” ॥ ७ । ४ । ४२ ॥ इति रलोप ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

अथ सनातनम् ॥ ८८ ॥

शाश्वतानश्वरे नित्यं ध्रुव

सना सर्वदा भवति सनातनम्, “सायन्विर-” ॥ ६ । ३ । ८८ ॥ इति तनट्, सदा-
तनमपि ॥ १ ॥ ८८ ॥ शाश्वद् भव शाश्वतम्, “भर्तुसन्ध्यादेरण्” ॥ ६ । ३ । ८९ ॥
शाश्वतिकमपि ॥ २ ॥ न नश्वरमनश्वरम् ॥ ३ ॥ नियतं भव नित्यम्, “नेर्ध्रुवे” ॥ ६ ।
३ । १७ ॥ इति त्यच् ॥ ४ ॥ ध्रुवति ध्रुवम्, कुटादिलादाच्च गुणाभावः ॥ ५ ॥

स्थेयस्त्वतिस्थिरम् ।

स्थास्तु स्थेष्ठ

अतिशयेन स्थिर स्थेयः, स्थेष्ठम् “प्रियस्थिर-” ॥ ७ । ४ । ३८ ॥ इति स्थादेशः
॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ तिष्ठतीत्येव शीलं स्थास्तु “स्थागलाम्ल-” ॥ ५ । २ । ३१ ॥
इति स्तुः ॥ ४ ॥

तत् कूटस्थं कालव्याप्येकरूपतः ॥ ८९ ॥

तद् अतिस्थिरम्, कूटेन अचलत्वेन तिष्ठति कूटस्थमाकाशात्मादि निरवधिकालं
व्याप्नोति स्थिरत्वात् कालव्यापि, एकरूपतो निर्विकारतयेत्यर्थः ॥ १ ॥ ८९ ॥

स्थावरं तु जङ्गमान्यत्

तिष्ठतीत्येव शीलं स्थावर पृथिव्यादि, “स्थेशभास-” ॥ ५ । २ । ८१ ॥ इति
वर, जङ्गमात् त्रस्यद्द्वीन्द्रियादेः, अन्यजङ्गमान्यत् ॥ १ ॥

जङ्गमं तु त्रसं चरम् ।

चराचरं जगदिङ्गं चरिण्यु च

भृशं गच्छति जङ्गम अकौटिल्येऽप्यभिधानाद् यद् ॥ १ ॥ त्रस्यति चलत्वात्
त्रसम् ॥ २ ॥ चरति चरम् ॥ ३ ॥ “चराचरचलाचल-” ॥ ४ । १ । १३ ॥ इत्यचि
द्वित्वा-ऽऽत्वनिपातनाच्चराचरम् ॥ ४ ॥ गमनशील जगत् “दिशुद्दृजगत्-” ॥ ५ । २ ।
८२ ॥ इति क्तिप् साधु ॥ ५ ॥ इङ्गति इङ्गम् ॥ ६ ॥ चरणशील चरिण्यु “आज्यलं-”
॥ ५ । २ । २८ ॥ इतीष्णु ॥ ७ ॥

अथ चञ्चलम् ॥ ९० ॥

तरल कम्पनं कम्प परिप्लवचलाचले ।

चटुल चपलं लोलं चलं पारिप्लवास्थिरे ॥ ९१ ॥

चञ्चति चञ्चलम्, “मृदिकन्दि-” ॥ (उणा-४६५) ॥ इत्यलः, चचल्यते वा

॥ १ ॥ ९० ॥ तरति चक्षुरत्र तरलम्, “मृदिकन्दि-” ॥ (उणा-४६५) ॥
इत्यलः ॥ २ ॥ कम्पनशील कम्पनम्, “इदितः-” ॥ ५ । २ । ४४ ॥ इत्यनः ॥ ३ ॥
“स्म्यजस-” ॥ ५ । २ । ७९ ॥ इति रे कम्पम् ॥ ४ ॥ परिप्लवते परिप्लवम् ॥ ५ ॥
चलति चलाचलम्, “चराचरचलाचल-” ॥ ४ । १ । १३ ॥ इति अचि द्वित्वमात्वं
च ॥ ६ ॥ चटति चटलम्, “हृषिष्टति-” ॥ (उणा-४८५) ॥ इत्युलः ॥ ७ ॥
चपति चपलम्, “मृदिकन्दि-” ॥ (उणा-४६५) ॥ इत्यलः ॥ ८ ॥ लात्यस्यैर्यं
लोलम्, “प्रह्लादभ्य क्ति” ॥ (उणा-४९४) ॥ इत्योलः, लोलति वा ॥ ९ ॥
चलति चलम् ॥ १० ॥ परिप्लवमेव पारिप्लवं प्रज्ञादिवाद् ॥ ११ ॥ न स्थिरमस्थिरं
तत्र ॥ १२ ॥ ९१ ॥

ऋजावजिह्मप्रगुणौ

अर्ज्यते ऋजुः, “अर्जेर्ऋञ् च” ॥ (उणा-७२२) ॥ इत्युः, तत्र ॥ १ ॥ न
जिह्वोऽजिह्वः ॥ २ ॥ प्रकृष्टो गुणोऽस्य प्रगुणः, प्रः सादृश्ये, सदृशो गुणेन मौर्व्या,
वा ॥ ३ ॥

अवाग्नेऽवनतानते ।

अवनतमग्रमस्य अवाग्रमधोमुखमित्यर्थः, तत्र ॥ १ ॥ अवनमति स्म अव-
नतम् ॥ २ ॥ आ नमति स्म आनतम् ॥ ३ ॥

कुञ्चितं नतमाविद्धं कुटिल वक्रवेल्लिते ॥ ९२ ॥

वृजिनं भङ्गुरं भुग्नमरालं जिह्वमूर्धिमत् ।

कुञ्च्यते स्म कुञ्चितम् ॥ १ ॥ नमति स्म नतम् ॥ २ ॥ आविध्यते स्म आ-
विद्धम् ॥ ३ ॥ कुटति कुटिलम्, “कल्यनि-” ॥ (उणा-४८१) ॥ इतोल, कुटादि-
त्वाद् गुणाभावः ॥ ४ ॥ वञ्चति वक्रम्, “ऋज्यजि-” ॥ (उणा-३८८) ॥ इति
किद् रः ॥ ५ ॥ वेल्लति स्म वेल्लितम् ॥ ६ ॥ ९२ ॥ वृज्यते वृजिनम् ॥ ७ ॥ भज्यते
इत्येवशीलं भङ्गुरम्, “भञ्जिभासिमिदो घुरः” ॥ ५ । २ । ७४ ॥ ८ ॥ भुजति स्म
भुग्नम् “सूयत्यादि” ॥ ४ । २ । ७० ॥ इति क्तस्य नत्वम् ॥ ९ ॥ इत्यर्थरालम्,
“ऋकृमृ-” ॥ (उणा-४७५) ॥ इत्यालः, अरानालाति वा ॥ १० ॥ जह्वाति
ऋजुतां जिह्वाम्, “प्रसिहाग्भ्यां प्राजिहौ च” ॥ (उणा-३३९) ॥ इति मः ॥ ११ ॥
ऊर्मयो भङ्गाः सन्त्यस्य ऊर्मिमत् ॥ १२ ॥

अनुगेऽनुपदान्वक्षान्वाञ्चि

अनु गच्छत्यनुग तत्र ॥ १ ॥ पदस्य क्रमस्य पश्चादनुपदम्, पश्चादर्थेऽन्ययी-
भावः ॥ २ ॥ अक्षस्य रथस्य पश्चादन्वक्षम् ॥ ३ ॥ अन्वञ्चत्यन्वक् ॥ ४ ॥

एकाक्येक एककः ॥ ९३ ॥

एत्येकः ॥ १ ॥ एक एव एकाकी, एककः असहाय इत्यर्थः “एकादाकिन् चा-
सहाये” ॥ ७ । ३ । २७ ॥ इति साधु, अवगणोऽपि ॥ २ ॥ ३ ॥ ९३ ॥

एकात् तानायनसर्गाग्राण्यैकाग्रं च तद्गतम् ।

अनन्यवृत्त्येकायनगतं च

एकशब्दात् परे तानादयः, एकमविच्छिन्नं तनन विस्तारोऽस्य एकतानम् ॥ १ ॥
एकमयन गतिरस्य एकायनम् ॥ २ ॥ एक सर्गो निश्चयोऽस्य एकसर्गम् ॥ ३ ॥ एक-
मग्र पुरोगतमस्त्यस्य एकाग्रम् ॥ ४ ॥ एकाग्रमेवैकाग्र प्रज्ञादित्वाद् ॥ ५ ॥ तत्र
गच्छति तद्गतम् ॥ ६ ॥ अनन्या एकरूपा वृत्तिर्व्यापारोऽस्य अनन्यवृत्तिः ॥ ७ ॥
एकमयन गतमेकायनगतम् ॥ ८ ॥

अथाद्यमादिमम् ॥ ९४ ॥

पौरस्त्यं प्रथमं पूर्वमादिरग्रम्

आदौ भवमाद्यम्, आदिर्धर्ममात्रेऽत्र, दिगादित्वाद् य० ॥ १ ॥ आदौ जातमा-
दिमम् “पश्चादाद्यन्ताग्रादिमः” ॥ ६ । ३ । ७५ ॥ २ ॥ ९४ ॥ पुरो भव पौरस्त्यम्,
“दक्षिणापश्चात् पुरसस्त्यम्” ॥ ६ । ३ । १३ ॥ ३ ॥ प्रथते प्रथमम्, “सृष्टप्रथि-” ॥
(उणा-३४७) ॥ इति म० ॥ ४ ॥ पूर्वम् ॥ ५ ॥ आदीयते प्रथमतयेत्यादि
पुंलिङ्गः, धर्मिवृत्तित्वेऽपि अजहल्लिङ्गः, यथा-आदिर्गर्गकुलम् ॥ ६ ॥ अगत्यग्रम्, प्रागपि ॥ ७ ॥

अथान्तिमम् ।

जघन्यमन्त्यं चरममन्तः पाश्चात्यपश्चिमे ॥ ९५ ॥

अन्ते जातमन्तिमम् “पश्चादाद्यन्त-” ॥ ६ । ३ । ७५ ॥ इतीम ॥ १ ॥ जघ-
नैऽघस्ताद् भव जघन्य दिगादित्वाद् य० ॥ २ ॥ अन्ते भवमन्त्यम् ॥ ३ ॥ चरति
चरमम्, “सृष्टप्रथि-” ॥ (उणा-३४७) ॥ इति मः ॥ ४ ॥ अमत्यन्तः, “दम्य-
मि-” ॥ (उणा-२००) ॥ इति त, धर्मिवृत्तित्वेऽप्ययमस्त्रीलिङ्गः, यथा “कुलस्यान्त-
प्रसृष्टियः” ॥ ५ ॥ पश्चाद् भव पाश्चात्यम्, “दक्षिणापश्चात्-” ॥ ६ । ३ । १३ ॥ इति
त्यप् ॥ ६ ॥ “पश्चादाद्यन्त-” ॥ ६ । ३ । ७५ ॥ इति इमे पश्चिमम्, “प्रायोऽव्य-
यस्य” ॥ ७ । ४ । ६५ ॥ इत्यन्यस्वरादिलोप० ॥ ७ ॥ ९५ ॥

मध्यम माध्यम मध्यमीय माध्यदिन च तत् ।

मध्ये जात मध्यम “मध्याम्” ॥ ६ । ३ । ७६ ॥ १ ॥ मध्ये भव माध्यमम्,
“मध्यमीयम्, माध्यदिनम् “मध्याह्नण्णेया मोऽन्तश्च” ॥ ६ । ३ । १२६ ॥ इति
साधवः, मध्याह्नमिति न्ये ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

अभ्यन्तरमन्तराल विचाले

अभ्यधिकमन्तरमभ्यन्तरम् ॥ १ ॥ अन्तरमलत्यालाति वा अन्तरालम् ॥ २ ॥
“विङ्क्ते विचालम्, “चात्वाल-” ॥ (उणा-४८०) ॥ इत्याले निपात्यते, विचलन्ति
अत्रेति वा, तत्र ॥ ३ ॥

मध्यमन्तरे ॥ ९६ ॥

“मव बन्धने” मव्यते मध्यम्, “शिक्ष्यास्याब्ध” ॥ (उणा-३६४) ॥ इति ये
निपात्यते ॥ १ ॥ अनित्यन्तर पुक्लीबलिङ्गः “अनिकाभ्या तरः” ॥ (उणा-
४३७) ॥ तत्र ॥ २ ॥ ९६ ॥

तुल्य समानः सदृक्षः सरूपः सदृश समः ।

साधारणसधर्माणौ सवर्णः सन्निभः सदृक् ॥ ९७ ॥

तुल्या सम्मितः तुल्यः सदगुपचारात्, “हृयपय-” ॥ ७।१।११ ॥ इति ये
साधुः ॥ १ ॥ समानं तुल्य मानस्य समानः ॥ २ ॥ समान इव दृश्यते सदृक्षः,
सदृशः, सदृक् “खदाद्यन्यसमानादुपमानाद् व्याप्ये दृशष्टक्सकौ च” ॥ ५।१।
१५२ ॥ इति सक्, टक्, क्तिप् च प्रत्ययाः, “दृग्दृशदृक्षे” ॥ ३।२।१५१ ॥ इति
समानस्य सादेशः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ समान रूपस्य सरूपः ॥ ६ ॥ समति
सम ॥ ७ ॥ समानमाधारणस्य साधारण ॥ ८ ॥ समानो धर्मोऽस्य सधर्मा
“द्विपदाद् धर्मादन्” ॥ ७।३।१४१ ॥ इति समासान्तः, “समानस्य धर्मादिषु”
॥ ३।२।१४९ ॥ इति सादेश ॥ ९ ॥ समानो वर्णोऽस्य सवर्णः ॥ १० ॥
सन्निभाति सन्निभः ॥ ११ ॥ ९७ ॥

स्युरुत्तरपदे प्रख्यः प्रकारः प्रतिमो निभः ।

भूतरूपोपमाः काशः सनीप्रप्रतितः परः ॥ ९८ ॥

प्रख्याति प्रख्यः, यथा-“चन्द्रप्रख्यं मुखम्” इत्यादि ॥ १ ॥ प्रकरण प्रकारः ॥ २ ॥
श्रीतमीत प्रतिमः ॥ ३ ॥ नियत भाति निभः ॥ ४ ॥ भवति स्म भूतः ॥ ५ ॥
रूपयति रूपम् ॥ ६ ॥ उपमीयतेऽनया उपमा ॥ ७ ॥ समादिभ्यः परः काशः,
सकाशते सकाशः, यथा-काशसकाशाःकेशा ॥ ८ ॥ नितरा काशते नीकाशः, “घञ्यु-
पसर्गस्य-” ॥ ३।२।८६ ॥ इति दीर्घः ॥ ९ ॥ एव प्रकाशः ॥ १० ॥ प्रति-
काशः ॥ ११ ॥ चन्द्रेण प्रख्य इत्यादि तु व्यस्त न भवति, समास एवोत्तरपदत्वस्य
रूढे, ॥ ९८ ॥

औपम्यमनुकारोऽनुहारः साम्यं तुलोपमा ।

कक्षोपमानम्

उपमैव औषम्यम्, भेषजादित्वात् व्यण् ॥ १ ॥ अनुकरणमनुकारः ॥ २ ॥ अनु-
हरणमनुहारः ॥ ३ ॥ समस्य भाव साम्यम् ॥ ४ ॥ तोलनं तुला भिदादित्वात्
॥ ५ ॥ उपमानमुपमा ॥ ६ ॥ कक्षर्णं कक्षा ॥ ७ ॥ उपमितिरुपमानम् ॥ ८ ॥

अर्चा तु प्रतेर्मा यातना निधिः ॥ ९९ ॥

छाया छन्दः कायो रूप बिम्ब मानकृती अपि ।

अर्च्यते अर्चा ॥ १ ॥ प्रतिशब्दात् परे मा-प्रभृतयः कृतिपर्यन्ता दश, प्रतिमीयते
ऽनया प्रतिमा ॥ २ ॥ प्रतियास्यते उपस्क्रियते प्रतियातना ॥ ३ ॥ प्रतिनिधीयते
प्रतिनिधिमुख्यसदृशोऽर्थः ॥ ४ ॥ ९९ ॥ प्रतिरूपा छाया प्रतिच्छाया ॥ ५ ॥
प्रतिछन्यते प्रतिछन्दः, प्रतिरूप छन्द इति वा ॥ ६ ॥ प्रतिरूपः कायः प्रतिकायः
॥ ७ ॥ रूपेण सदृश प्रतिरूपम्, प्रतिरूप्यते वा ॥ ८ ॥ प्रतिबिम्ब्यते प्रतिबिम्बम्, बिम्बेन
सदृश वा ॥ ९ ॥ प्रतिमीयतेऽनेन प्रतिमानम् ॥ १० ॥ प्रतिरूपा क्रियते प्रति-
कृतिः ॥ ११ ॥

सूर्मा स्थूणाऽयःप्रतिमा

सरति सूर्मिः, “ सत्तैरुच्चातः ” ॥ (उणा-६८९) ॥ इति मिः, डया सूर्मिं
शोभना ऊर्मिरस्या इति वा ॥ १ ॥ तिष्ठति स्थूणा “ स्थाक्षुतोरुच्च ” ॥ (उणा-
१८५) ॥ इति ण ॥ २ ॥ अयोमयी प्रतिसाऽयःप्रतिमा ॥ ३ ॥

हरिणी स्याद्द्विधरमयी ॥ १०० ॥

हरति मनो हरिणी “ द्रुहृदृहि- ” ॥ (उणा-१९४) ॥ इतीणः ॥ १ ॥ द्विरण्यस्य
विकारो द्विरमयी, “ सारवैक्वाकमैत्रेय- ” ॥ ७ । ४ । ३० ॥ इति मयटि यलोपः
॥ २ ॥ ॥ १०० ॥

प्रतिकूलं तु विलोममपसव्यमपष्टुरम् ।

वामं प्रसव्यं प्रतीपं प्रतिलोममपष्टु च ॥ १०१ ॥

प्रतीपं कूलात् प्रतिकूलम्, लक्षणया विरुद्धार्थम् ॥ १ ॥ लोमानि विपर्यस्यति
“ णिज् बहुल- ” ॥ ३ । ४ । १४२ ॥ इति णिचि, लोमयतीति विलोमम् ॥ २ ॥
अपगतं सव्यादपसव्य वाममित्यर्थं, सव्यशब्दो हि दूरान्तिकार्थोऽऽराच्छब्दवत् वाम-
दक्षिणार्थः ॥ ३ ॥ अपावृत्य तिष्ठति अपष्टुरम् “ श्वशुर- ” ॥ (उणा-४२६) ॥
इत्युरे निपात्यते, अपष्टुल राति वा ॥ ४ ॥ वाति वामम् ॥ ५ ॥ प्रगतं सव्यात् प्रसव्यम्
॥ ६ ॥ प्रत्यावृत्ता आपोऽन्न प्रतीपम् “ ऋक्पू पथ्यपोऽत् ” ॥ ७ । ३ । ७६ ॥

“अन्तरनवर्ण-” ॥ ३ । २ । १०९ ॥ इति अप ईपादेशः ॥ ७ ॥ प्रतीपं लोमा-
ऽत्र प्रतिलोमम्, “प्रत्यन्ववात् सामलोमः” ॥ ७ । ३ । ८२ ॥ इत्यत्र समासान्तः
॥ ८ ॥ अपावृत्त्य तिष्ठतीत्यपष्टु “दु खपवनिभ्य स्थ.” ॥ (उणा-७३२) ॥
इति किदु, भीरुष्ठानादित्वात् षत्वम् ॥ ९ ॥ १०१ ॥

वाम शरीरेऽङ्ग सव्यम्

वस्यते वामम् ॥ १ ॥ सूयते सव्यम् ॥ २ ॥

अपसव्य तु दक्षिणम् ।

शरीरेऽङ्गमित्येव, अपक्रान्त सव्यादपसव्यम् ॥ १ ॥ दक्षते दक्षिणम्, “दृहृदृहि-”
(उणा-१९४) ॥ इतीणः ॥ २ ॥

अबाधोच्छृङ्खलोद्दामान्ययन्त्रितमनर्गलम् ॥ १०२ ॥

निरङ्कुशे

नास्ति बाधाऽस्य अबाधम् ॥ १ ॥ उत्क्रान्तं शृङ्खलादुच्छृङ्खलम् ॥ २ ॥
उत्क्रान्तं दामाया उद्दामम्, अत्र दामाशब्द. स्त्रिया डाबन्तः ॥ ३ ॥ न यन्त्रितमय-
न्त्रितम् ॥ ४ ॥ नास्त्यर्गलाऽस्य अनर्गलम्, निरर्गलमपि ॥ ५ ॥ ॥ १०२ ॥ निष्क्रान्त-
मङ्कुशान्निरङ्कुशम्, तत्र ॥ ६ ॥

स्फुटे स्पष्ट प्रकाशं प्रकटोल्बणे ।

व्यक्त

स्फुटति बहिः प्रकाशते स्फुटम्, तत्र ॥ १ ॥ स्पद्यते स्म स्पष्टम्, “णौ दान्त-
शान्तपूर्णदस्तस्पष्ट-” ॥ ४ । ४ । ७४ ॥ इति साधु ॥ २ प्रकाशते प्रकाशम् ॥ ३ ॥
प्रकाश प्रकटं “सप्रोत्तेः-” ॥ ७ । १ । १२५ ॥ इति कट. ॥ ४ ॥ बलत्युल्बणं
“चिक्कण-” (उणा-१९०) ॥ इत्यण्णि निपात्यते, उद्वणतीति वा पृषोदरादित्वात्
॥ ५ ॥ व्यज्यते व्यक्तम् ॥ ६ ॥

वर्तुल तु वृत्त निस्तल परिमण्डलम् ॥ १०३ ॥

वर्तते भ्रमति वर्तुलम्, “हृषिवृति-” ॥ (उणा-४८५) ॥ इत्युलः ॥ १ ॥
वर्तते वृत्त पुक्लीबलिङ्, वाच्यलिङ्गोऽयमित्यन्ये ॥ २ ॥ निर्गत तल प्रतिष्ठाऽस्य
निस्तलम्, भूमौ नास्ते, तत्र वा रजो न तिष्ठति ॥ ३ ॥ परितो मण्डलाकृति परिम-
ण्डलम् ॥ ४ ॥ ॥ १०३ ॥

बन्धुर तून्नतानतं

बध्नाति गतिं बन्धुरम् ॥ १ ॥ उन्नतं च तदुपाधिवशादीषन्नत उन्नतानतम्, यथा-
‘कण्ठस्य तस्या. स्तनबन्धुरस्य’ इति ॥ २ ॥

स्थपुट विषमोन्नतम् ।

तिष्ठति स्थपुटम्, “ नर्कुट-” ॥ (उणा-१५५) ॥ इत्युटे निपात्यते ॥ १ ॥
विषमं च तदुन्नतं च विषमोन्नतम् ॥ २ ॥

अन्यदन्यतरद् भिन्न त्वमेकमितरच्च तत् ॥ १०४ ॥

अनिलन्यत् “ स्थाछामा- ” ॥ (उणा-३५७) ॥ इति यः ॥ १ ॥ बहूनां
मध्येऽन्यदन्यतरद् “ बहूना प्रक्षे डत्तमश्च वा ” ॥ ७ । ३ । ५४ ॥ इति डतरः
॥ २ ॥ भिद्यते भिन्नम् ॥ ३ ॥ त्वक्षति त्वम्, “ क्वचित् ” ॥ ५ । १ । १७१ ॥ इति
डः ॥ ४ ॥ एत्येकम्, यथा-इत्येके मन्यन्ते । यत् कात्यः-“ प्रधानान्यासहायेषु सङ्ख्या-
या चैक इष्यते ” ॥ ५ ॥ एतीतरत् “ इण्पूभ्या कित् ” ॥ (उणा-४३८) ॥
इति तरः ॥ ६ ॥ एते भिन्नादन्ये सर्वनामानि ॥ १०४ ॥

करम्ब कवरो मिश्रः सपृक्तः खचितः समा ।

क्रियते करम्बः, “ कृकडि-” ॥ (उणा-३२१) ॥ इत्यम्बः ॥ १ ॥ कूयते
कवरः “ कृच्छिचटि-” ॥ (उणा-३९७) ॥ इत्यरः ॥ २ ॥ मिश्रयते मिश्रः
॥ ३ ॥ संपृच्यते सपृक्त ॥ ४ ॥ खच्यते खचित ॥ ५ ॥

विविधस्तु बहुविधो नानारूपः पृथग्विधः ॥ १०५ ॥

विचित्रो विध प्रकारोऽस्य विविधः ॥ १ ॥ बहु, पृथग् विधोऽस्य बहुविधः,
पृथग्विध ॥ २ ॥ ३ ॥ नाना रूपमस्य नानारूपः, बहुरूप-पृथग्रूप-नानाविधा
अपि ॥ ४ ॥ १०५ ॥

त्वरित सत्वर तूर्ण शीघ्रं क्षिप्र द्रुतं लघु ।

चपलाविलम्बिते च

त्वरते स्म त्वरितम् ॥ १ ॥ सह त्वरया वर्तते सत्वरम् ॥ २ ॥ त्वरते तूर्ण
“ श्वसजप-” ॥ ४ । ४ । ७५ ॥ इति विकल्पेटत्वादिडभावः, “ मक्यविश्रिवि-” ॥
४ । १ । १०९ ॥ इत्युपान्त्येन ऋट्, “ रदादमूर्च्छ-” ॥ ४ । २ । ६९ ॥ इति ऋस्य
नत्वम् ॥ ३ ॥ श्यायते शीघ्रम्, “ खुरक्षुर-” ॥ (उणा-३९६) ॥ इति रे निपात्यते ॥ ४ ॥
क्षिपति क्षिप्रम्, “ ऋज्यजि-” ॥ (उणा-३८८) ॥ इति किट् रः ॥ ५ ॥ द्रवति
द्रुतम् ॥ ६ ॥ लङ्घते लघु ॥ ७ ॥ चपति चपलम् ॥ ८ ॥ न विलम्बितमविलम्बितम्
॥ ९ ॥ अरमाशुमद्भक्षवोऽन्येषु वक्ष्यन्ते ॥

झम्पा सम्पातपाटवम् ॥ १०६ ॥

झमति झम्पा “ झम्पाशिल्पा-” ॥ (उणा-३००) ॥ इति निपात्यते झालि-

होऽयं 'क्षम्यः सम्पातपाटवम्' इति पुस्त्यन्ते ॥ १ ॥ सपातने पाटव संपात-
पाटवम् ॥ २ ॥ १०६ ॥

अनारत त्वविरत संमक्त सततानिशे ।

नित्यानवरताजस्रासक्ताश्रान्तानि सन्ततम् ॥ १०७ ॥

आरत-विरता-ऽवरतशब्दा विरामार्थाः, ततो नञ्समासः-अनारतम् ॥ १ ॥ अवि-
रतम् ॥ २ ॥ अनवरतम् ॥ ३ ॥ ससजति स्म संसक्तम् ॥ ४ ॥ संतन्यते सततम्, "सम-
स्ततहिते वा" ॥ ३ । २ । १३९ ॥ इति सभावः ॥ ५ ॥ नास्ति निशाऽत्र अनिशम्,
सा हि विरतिस्थानम्, अनिशमित्यव्ययमपि ॥ ६ ॥ नेयतं भवं नित्यम्, "नेधुवे"
॥ ६ । ३ । १७ ॥ इति ल्यच् ॥ ७ ॥ न जस्यतीत्येव शीलमजस्रम्, "स्म्यजस-" ॥ ५ । २ ।
७९ ॥ इति रः ॥ ८ ॥ न सजति स्म असक्तम् ॥ ९ ॥ न श्राम्यति स्म अश्रान्तम्
॥ १० ॥ सतन्यते सन्ततम् ॥ ११ ॥ १०७ ॥

साधारण तु सामान्यं

समानमाधारणमस्य साधारणम् ॥ १ ॥ समानस्य भावः सामान्यम् ॥ २ ॥

दृढसन्धिस्तु संहतम् ।

दृढः सन्धिरस्य दृढसन्धिः ॥ १ ॥ संहन्यते संहतम् ॥ २ ॥

कलिल गहने

कल्यते क्षिप्यतेऽत्रान्यत् कलिलम्, "कल्यनि-" ॥ (उणा-४८१) ॥ इतीलः
॥ १ ॥ गाह्यते व्यास्रत्वाद् गहनम्, "विदन-" ॥ (उणा-२७५) ॥ इत्यने निपा-
त्यते, तत्र ॥ २ ॥

सङ्कीर्णे तु सङ्कुलमाकुलम् ॥ १०८ ॥

कीर्णमाकीर्णं च

संकीर्यते सङ्कीर्णं तत्र ॥ १ ॥ संकोलति निरन्तरीभवति संकुलम् ॥ २ ॥
आकोलत्याकुलम् ॥ ३ ॥ १०८ ॥ कीर्यते कीर्णम् ॥ ४ ॥ आकीर्यते आकीर्णम्, एते
पूर्वाभ्यामेकार्थाः इत्येके ॥ ५ ॥

पूर्णे त्वाचितं छन्नपूरिते ।

भरित निचितं व्याप्तं

पूर्यते स्म पूर्णं तत्र "णौ दान्तशान्त-" ॥ ४ । ४ । ७४ ॥ इति साधुः ॥ १ ॥
आचीयते स्म आवितम् ॥ २ ॥ छाद्यते स्म छन्नम्, "णौ दान्तशान्त" ॥ ४ । ४ । ७४ ॥

इति इडभावे स्राधु , छादितमपि ॥ ३ ॥ पूर्यते स्म पूरितम् ॥ ४ ॥ भरः संजातोऽस्य
भरित तारकादिस्वादितः ॥ ५ ॥ निचीयते स्म निचितम् ॥ ६ ॥ व्याप्यते स्म व्याप्तम् ॥ ७ ॥

प्रत्याख्याते निराकृतम् ॥ १०९ ॥

प्रत्यादिष्टं प्रतिक्षिप्तमपविद्ध निरस्तवत्

प्रत्याख्यायते स्म प्रत्याख्यात प्रतिषिद्ध तत्र ॥ १ ॥ निराक्रियते स्म निराकृतम्
॥ २ ॥ १०९ ॥ प्रत्यादिश्यते स्म प्रत्यादिष्टम् ॥ ३ ॥ प्रतिक्षिप्यते स्म प्रतिक्षिप्तम्
॥ ४ ॥ अपविध्यते स्म अपविद्धम् ॥ ५ ॥ निरस्यते स्म निरस्तम् ॥ ६ ॥

परिक्षिप्ते बलयितं निवृतं परिवेष्टितम् ॥ ११० ॥

परिष्कृतं परीतं च

परिक्षिप्यते स्म परिक्षिप्तं तत्र ॥ १ ॥ बलयः संजातोऽस्य बलयितम् ॥ २ ॥
नितरा त्रियते निवृतम् ॥ ३ ॥ परिवेष्ट्यते स्म परिवेष्टितम् ॥ ४ ॥ ११० ॥ परिष्कियते स्म
परिष्कृतम्, “सपरेः कृग-” ॥ ४ । ४ । ९१ ॥ इति स्सट् ॥ ५ ॥ पर्येति परीतम् ॥ ६ ॥

त्यक्तं तूत्सृष्टमुज्झितम् ।

धृतं हीन विधूत च

त्यज्यते स्म त्यक्तम् ॥ १ ॥ उत्सृज्यते स्म उत्सृष्टम् ॥ २ ॥ उज्झयते स्म
उज्झितम् ॥ ३ ॥ धूयते स्म धूतम् ॥ ४ ॥ ‘ओहाक् त्यागे’ हीयते स्म हीनम्, “सूय-
त्यादि-” ॥ ४ । २ । ७० ॥ इति क्तस्य नत्वम्, “ईव्यञ्जनेऽपि” ॥ ४ । ३ । ९७ ॥
इतीत्वम् ॥ ५ ॥ ‘धू सौत्रः’ विधूयते स्म विधूतम् ॥ ६ ॥

विन्न वित्तं विचारिते ॥ १११ ॥

‘विदिप् विचारणे’ विद्यते विन्नम्, वित्त “ऋहीघ्रा-” ॥ ४ । २ । ७६ ॥ इति
क्तस्य वा नत्वम् ॥ १ ॥ २ ॥ विचार्यते स्म विचारितं तत्र ॥ ३ ॥ १११ ॥

अवकीर्णं त्ववध्वस्तं

अवकीर्यते अवकीर्णम्, तत्र ॥ १ ॥ अवध्वस्यते अवध्वस्तम्, ॥ २ ॥

संवीते रुद्धमावृतम् ।

संवृतं पिहित छन्नं स्थगितं चापवारितम् ॥ ११२ ॥

अन्तर्हितं तिरोहितम्

‘व्येगू सवरणे’ संवीयते संवीतम्, “यजादिवचे. किति”. ॥ ४ । १ । ७९ ॥

इति धृत “दीर्घमवोऽन्यम्” ॥ ४ । १ । १०३ ॥ इति दीर्घः, तत्र ॥ १ ॥ रुध्यते
रुद्धम् ॥ २ ॥ आत्रियते आवृतम् ॥ ३ ॥ सत्रियते सवृतम् ॥ ४ ॥ अपिधीयते
पिहितम्, “वाऽवाप्यो-” ॥ ३ । २ । १५६ ॥ इति प्यादेश ॥ ५ ॥ छाद्यते छन्नम्,
छादितमपि ॥ ६ ॥ स्थग्यते स्थगितम् ॥ ७ ॥ अपवार्यते अपवारितम् ॥ ८ ॥
११२ ॥ अन्तर्धत्ते स्म अन्तर्हितम् ॥ ९ ॥ तिरोधत्ते स्म तिरोहितम् ॥ १० ॥

अन्तर्द्धिस्त्वपवारणम् ।

छदनव्यवधान्तर्द्धापिधानस्थगनानि च ॥ ११३ ॥

व्यवधान तिरोधानं

अन्तर्द्धानमन्तर्द्धिः पुंलिङ्गः, “अन्तर्द्धिः” ॥ ५ । ३ । ८९ ॥ इति कौ साधुः ॥
१ ॥ अपवार्यते अपवारणम् ॥ २ ॥ छाद्यते छदनम्, छदेश्चुरादीना प्रायो गिजन्त-
त्वाणिचोऽभावः, छदिरदन्त इति केचित् ॥ ३ ॥ व्यवधान व्यवधा, “उपसर्गादात्.”
॥ ५ । ३ । ११० ॥ इत्यङ् ॥ ४ ॥ अन्तर्द्धानमन्तर्द्धा “मृगयेच्छा-” ॥ ५ । ३ ।
१०१ ॥ इति साधुः ॥ ५ ॥ पिधीयते पिधानम् ॥ ६ ॥ स्थग्यते स्थगनम् ॥ ७ ॥
११३ ॥ व्यवधीयते व्यवधानम् ॥ ८ ॥ तिरोधीयते तिरोधानम् ॥ ९ ॥

दर्शितं तु प्रकाशितम् ।

आविष्कृतं प्रकटितं

दर्श्यते स्म दर्शितम् ॥ १ ॥ प्रकाश्यते स्म प्रकाशितम् ॥ २ ॥ आविष्कियते
स्म आविष्कृतम्, “निर्दुर्बहिरावि-” ॥ २ । ३ । ९ ॥ इति षत्वम्, प्रादुष्टतमपि ॥ ३ ॥
प्रकथ्यते स्म प्रकटितम् ॥ ४ ॥

उच्चण्डं त्वलम्बितम् ॥ ११४ ॥

उच्चण्डतेऽवलम्बमानमुच्चण्डम् ॥ १ ॥ अवलम्बते स्म अवलम्बितम् ॥ २ ॥ ११४ ॥

अनादृतमवाञ् ज्ञातं मानितं गणितं मतम् ।

न आद्रियते स्म अनादृतम् ॥ १ ॥ अवशब्दाञ् ज्ञातादयश्चत्वारः—अवज्ञायते
अवज्ञातम् ॥ २ ॥ अवमान्यते अवमानितम् ॥ ३ ॥ अवगण्यते अवगणितम् ॥ ४ ॥
अवमन्यते अवमतम् ॥ ५ ॥

रीढाऽवज्ञाऽवहेलान्यसूर्क्षणं चाप्यनादरे ॥ ११५ ॥

‘रिहिः कत्थनादौ’ सौत्र., रेहण रीढा भिदादित्वात् साधुः ॥ १ ॥ अवज्ञा-
नमवज्ञा, अवमाननाऽवगणने अपि ॥ २ ॥ ‘हेडूङ् अनादरे’ अवहेलनमवहेलं

त्रिलिङ्गः ॥ ३ ॥ न सूक्ष्मते असूक्ष्मम्, न सुष्ठु उक्षणमसूक्ष्ममित्यन्ये ॥ ४ ॥ ११५ ॥

उन्मूलितमावर्हित स्यादुत्पाटितमुद्धृतम् ।

उन्मूल्यते स्म उन्मूलितम् ॥ १ ॥ आवर्ह्यते स्म आवर्हितम् ॥ २ ॥ उत्पा-
ट्यते स्म उत्पाटितम् ॥ ३ ॥ उद्ध्रियते स्म उद्धृतम् ॥ ४ ॥

प्रेङ्खोलितं तरलितं ललितं प्रेङ्खितं धृतम् ॥ ११६ ॥

चलितं कम्पितं धूतं वेलितान्दोलिते अपि ।

‘प्रेङ्खोलिरन्दोलिश्च श्चुरादावपरपठितौ’ प्रेङ्खोल्यते प्रेङ्खोलितम् ॥ १ ॥ तल्ल
क्रियते तरलितम् ॥ २ ॥ ‘लुलि सौत्र.’ लल्यते ललितम् ॥ ३ ॥ प्रेङ्ख्यते प्रेङ्खितम्,
॥ ४ ॥ धु. स्वादिरपरपठित., धूयते धृतम् ॥ ५ ॥ ११६ ॥ चलयते चलितम् ॥ ६ ॥
कम्प्यते कम्पितम् ॥ ७ ॥ धूयते धूतम् ॥ ८ ॥ वेल्त्यते वेलितम् ॥ ९ ॥ अन्दोल्यते
स्म अन्दोलितम् ॥ १० ॥

दोला प्रेङ्खोलनं प्रेङ्खा

दोलनं दोला “भीषिभीषि-” ॥ ५ । ३ । १०९ ॥ इत्यङ् ॥ १ ॥ प्रेङ्खोल्यते
प्रेङ्खोलनम् ॥ २ ॥ प्रेङ्खणं प्रेङ्खा, अन्दोलनमपि ॥ ३ ॥

फाण्ट कृतमयत्नतः ॥ ११७ ॥

फणतीति “क्षुब्धविरिब्ध” ॥ ४ । ४ । ७० ॥ इति के निपातनात् फाण्टम्,
यदश्रपितम्, अपिष्टम्, उदकसपर्कमात्राद्विभक्तसमौषधं कषायादि अग्निना तप्तं यदी-
षदुष्णं तत् फाण्टमित्येके, यथा-‘फाण्टाभिरद्विराचामेद्’ इति कदुष्णाभिरित्यनायासो
गम्यते, अनायासं पुरुषोऽन्यो वा फाण्टशब्देनाभिधीयते इत्यन्ये, यथा-‘फाण्टाश्चि-
त्राजपाणय इति ॥ १ ॥ ११७ ॥

अध क्षिप्तं न्यञ्चितं स्यात्

अध क्षिप्यते स्म अध क्षिप्तम् ॥ १ ॥ न्यञ्च्यते स्म न्यञ्चितम् ॥ २ ॥

ऊर्ध्वक्षिप्तमुदञ्चितम् ।

ऊर्ध्वं क्षिप्यते स्म ऊर्ध्वक्षिप्तम् ॥ १ ॥ उदञ्च्यते स्म उदञ्चितम्, उदस्तमपि ॥ २ ॥

नुन्ननुत्तास्तनिष्ठयूतान्याविद्ध क्षिप्तमीरितम् ॥ ११८ ॥

नुद्यते स्म नुन्नम्, “ऋहीघ्रा-” ॥ ४ । २ । ७६ ॥ इति क्तस्य नत्वम् ॥ १ ॥ पक्षे
नुत्तम् ॥ २ ॥ अस्त्यते स्म अस्तम् ॥ ३ ॥ निष्ठीव्यते स्म निष्ठयूतम्, “अनुनासिके
च ख्व. षट्” ॥ ४ । १ । १०८ ॥ इत्यूलम् ॥ ४ ॥ आबिध्यते स्म आविद्धम्

॥ ५ ॥ क्षिप्यते स्म क्षिप्तम् ॥ ६ ॥ 'ईरण् क्षेपे' इत्यस्य ईरितम्, चोदितमपि ॥ ७ ॥ ११८ ॥

समे दिग्धलिप्ते

दिह्यते दिग्धम् ॥ १ ॥ लिप्यते लिप्तम् ॥ २ ॥

रुग्णभुग्ने

समे इति सबध्यते, एवमुत्तरेष्वपि । रुजति स्म रुग्णम् ॥ १ ॥ भुजति स्म भुग्मम्, "सूयत्यादि-" ॥ ४ । २ । ७० ॥ इति कस्य नत्वम् ॥ २ ॥

रूषितगुण्डिते ।

रूष्यते रूषितम्, रूषिलौकिको व्याप्त्यर्थः, यथा- 'अन्तर्गिरिरेणुरूषित' ॥ १ ॥ गुण्ड्यते स्म गुण्डितम् ॥ २ ॥

गूढगुप्ते च

गुह्यते स्म गूढम् ॥ १ ॥ गुप्यते स्म गुप्तम् ॥ २ ॥

मुषितमूषिते

'मुषश् स्तेये' मुष्यते स्म मुषितम् ॥ १ ॥ 'मूष स्तेये' मूष्यते स्म मूषितम् ॥ २ ॥

गुणिताहते ॥ ११९ ॥

गुण्यते गुणितम् ॥ १ ॥ आह्न्यते आहतम् ॥ २ ॥ ११९ ॥

स्यान्निशात शित शतं निशित तेजित क्षणुतम् ।

निशायते स्म निशातम्, निशितम्, "छाशोर्वा" ॥ ४ । ४ । १२ ॥ इति वा इत्वम् ॥ १ ॥ एव शितम् ॥ २ ॥ शतम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ तेज्यते स्म तेजितम् ॥ ५ ॥ क्षण्यते स्म क्षणुतम् ॥ ६ ॥

वृते तु वृत्तवावृत्तौ

त्रियते वृत्तस्तत्र ॥ १ ॥ विवरणे वृत्त्यते वृत्त ॥ २ ॥ वावृत्त्यते वावृत्तः, 'वावृत्त विवरणे' दिवादावपरपठितः, यद्वाङ्मि- "ततो वावृत्तमानसा" इति ॥ ३ ॥

ह्रीतह्रीणौ तु लज्जिते ॥ १२० ॥

जिहति स्म हीतः, ह्रीण "ऋहीप्रा" ॥ ४ । २ । ७६ ॥ इति कस्य वा नत्वम् ॥ १ ॥ २ ॥ लजा सजाताऽस्य लज्जितस्तत्र ॥ ३ ॥ १२० ॥

संगूढः स्यात् सकलिते

सगुह्यते स्म संगूढः ॥ १ ॥ सकल्यते स्म सकलितस्तत्र ॥ २ ॥

संयोजित उपाहिते ।

संयोज्यते स्म संयोजितः ॥ १ ॥ उपाधीयते स्म उपाहितस्तत्र ॥ २ ॥

पक्वे परिणतं

पच्यते स्म पक्वम्, “क्षैशुषिपचो मकवम्” ॥ ४।२।७८ ॥ इति साधुः, तत्र ॥ १ ॥ परिणमते स्म परिणतम् ॥ २ ॥

पाके क्षीराज्यहविषां शृतम् ॥ १२१ ॥

श्रायते स्म शृत क्षीरादिः “श्रः शृत हवि क्षीरे ” ॥ ४।१।१०० ॥ इति साधुः, श्राप्यते वा “श्रपेः प्रयोक्त्रैक्ये” ॥ ४।१।१०१ ॥ इति साधुः ॥ १॥१२१॥

निष्पक्व कथिते

नि क्षेपेण पक्व निष्पक्वम् ॥ १ ॥ कथ्यते स्म कथितम्, तत्र ॥ २ ॥

प्लुष्टप्लुष्टदग्धोषिताः समाः ।

प्लुष्यते प्लुष्टः ॥ १॥ प्लुष्यते प्लुष्टः ॥ २ ॥ दह्यते दग्धः ॥ ३ ॥ उष्यते उषितः, उषेर्मतान्तरेण अत्रेष्ट ॥ ४ ॥

तनूकृते त्वष्टतष्टौ

अतनुस्तनुः क्रियते स्म तनूकृतस्तत्र ॥ १ ॥ त्वक्ष्यते स्म त्वष्टः ॥ २ ॥ तक्ष्यते स्म तष्टः ॥ ३ ॥

विद्धे छिद्रितवेधितौ ॥ १२२ ॥

‘व्यधच् ताडने’ विध्यते स्म विद्धस्तत्र “ज्याव्यधः किडति” ॥ ४।१।८१ ॥ इति य्वृत् ॥ १॥ छिद्रयते स्म छिद्रितः, छिद्र संजातमस्य वा ॥ २ ॥ ‘विधत् विधाने’ इत्यस्य ण्यन्तस्य क्ते वेधितः ॥ ३ ॥ १२२ ॥

सिद्धे निर्वृत्तनिष्पन्नौ

सिध्यति स्म सिद्धम्, तत्र ॥ १ ॥ निर्वर्त्तते स्म निर्वृत्तम् ॥ २ ॥ निष्पद्यते स्म निष्पन्नः ॥ ३ ॥

विलीने द्रुतविद्रुतौ ।

विलीयते स्म विलीनस्तत्र सूयत्यादित्वात् कस्य नत्वम् ॥ १ ॥ द्रवति स्म द्रुतः ॥ २ ॥ एव विद्रुतः ॥ ३ ॥

उतं प्रोते

‘वेग् तन्तुसन्ताने’ ऊयते स्म उतम्, “यजादिवचेः किति” ॥ ४।१।७९ ॥
इति ध्वत् ॥ १ ॥ प्रोयते स्म प्रोतम्, तत्र ॥ २ ॥

स्यूतमूतमुत च तन्तुसन्तते ॥ १२३ ॥

सीव्यते स्म स्यूतम्, “अनुनासिके च छ्व श्छट्” ॥ ४।१।१०८ ॥ इत्यूत्वम्
॥ १ ॥ ‘ऊयैङ् तन्तुसन्ताने’ ऊयते स्म उतम्, “य्वो. प्वय्व्यञ्जने-” ॥ ४।४।१२१ ॥
इति यलोप ॥ २ ॥ ‘वेग् तन्तुसन्ताने’ इत्यस्य ध्वृति उतम् ॥ ३ ॥ तन्तुभिः सन्ततं
व्विस्वृतम्, तत्र ॥ ४ ॥ १२३ ॥

पाटित दारित भिन्ने

पाठ्यते स्म पाटितम् ॥ १ ॥ दार्यते स्म दारितम् ॥ २ ॥ भिद्यते स्म भिन्न
तत्र ॥ ३ ॥

विदरः स्फुटन भिदा ।

विदरण विदरः ॥ १ ॥ स्फुट्यते स्फुटनम्, कुटादित्वाद् गुणाभावः ॥ २ ॥
भेदन भिदा “भिदादयः” ॥ ५।३।१०८ ॥ इत्यङ्, भिदपि ॥ ३ ॥

अङ्गीकृतं प्रतिज्ञातमूरीकृतोरुरीकृते ॥ १२४ ॥

संश्रुतमभ्युपगतमुरीकृतमाश्रुतम् ।

संगीर्णं प्रतिश्रुतं च

अनङ्गमङ्ग क्रियते स्म अङ्गीकृतम्, कक्षीकृत-स्वीकृते अपि ॥ १ ॥ प्रतिज्ञायते
स्म प्रतिज्ञातम् ॥ २ ॥ ऊरीक्रियते स्म ऊरीकृतम् । ३ ॥ एव उरुरीकृतम् ॥ ४ ॥
उरुरीकृतम् ऊर्याङीना त्रयाणा “ऊर्याङनुकरण-” ॥ ३।१।२ ॥ इति गतिसञ्ज्ञाया
“गतिक्कन्यस्तत्पुरुषः” ॥ ३।१।४२ ॥ इति समास ॥ ५ ॥ १२४ ॥ सश्रूयते
स्म संश्रुतम् ॥ ६ ॥ अभ्युपगम्यते स्म अभ्युपगतम् ॥ ७ ॥ आश्रूयते स्म आश्रुतम्
॥ ८ ॥ संगीर्यते स्म संगीर्णम् ॥ ९ ॥ प्रतिश्रूयते स्म प्रतिश्रुतम् ॥ १० ॥

छिन्ने छनं छित दितम् ॥ १२५ ॥

छेदित खण्डित वृक्कणं कृत्त

छिद्यते स्म छिन्न तत्र ॥ १ ॥ छ्यते छनं ल्वादित्वात् नत्वम् ॥ २ ॥
छायते छितम्, “छाशोर्वा” ॥ ४।४।१० ॥ इति इत्वम्, छातमपि ॥ ३ ॥ ‘दो छेदने’
दीयते दितम्, “दोसोमास्थ” ॥ ४।४।११ ॥ इतीत्वम् ॥ ४ ॥ १२५ ॥ ‘छेदण्
द्वैधीकरणे’ छेद्यते छेदिनम् ॥ ५ ॥ खण्ड्यते खण्डितम् ॥ ६ ॥ वृश्च्यते वृक्कणम् “सूय-

त्यादि-” ॥ ४ । २ । ७० ॥ इति कस्य नत्वे “कादेशोऽपि” ॥ २ । १ । ६१ ॥
इति नत्वस्यासिद्धत्वेन “सयोगस्यादौ-” ॥ २ । १ । ८८ ॥ इति शलोप ॥ ७ ॥
कृत्यते कृतम् ॥ ८ ॥

प्राप्ते तु भावितम् ।

लब्धमासादित भूतं

प्राप्यते स्म प्राप्तम् ॥ १ ॥ भवतेः प्राप्यर्थात् “भूङ्” प्राप्तौ णिङ् ॥ ३ । ४ ।
१९ ॥ इति स्वार्थे वा णिङि भावितम्, पक्षे भूयते प्राप्यते भूतम् ॥ १ । ३ ॥ लभ्यते
स्म लब्धम् ॥ ४ ॥ ‘आड सद्गुण गतौ’ इत्यस्य आसादितम्, विन्नमपि ॥ ५ ॥

पतिते गलितं च्युतम् ॥ १२६ ॥

स्रस्त अष्टं स्कन्नपन्ने

पतति स्म पतितं तत्र ॥ १ ॥ गलति स्म गलितम् ॥ २ ॥ च्यवते स्म च्युतम्
॥ ३ ॥ १२६ ॥ स्रसते स्म स्रस्तम् ॥ ४ ॥ अशते स्म अष्टम् ॥ ५ ॥ स्कन्दति स्म
स्कन्नम् ॥ ६ ॥ पथते स्म पन्नम् ॥ ७ ॥

संशितं तु सुनिश्चितम् ।

संशयति स्म संशितम् ॥ १ ॥ सुष्ठु निश्चिनोति स्म सुनिश्चितम्, सुष्ठु निश्चित-
मस्य वा ॥ २ ॥

मृगित मार्गितान्विष्टान्वेषितानि गवेषिते ॥ १२७ ॥

‘मृगाणि अन्वेषणे’ मृग्यते मृगितम् ॥ १ ॥ ‘मार्गण् अन्वेषणे’ मार्ग्यते मार्गितम्
॥ २ ॥ ‘इषत् इच्छायाम्’ अन्विष्यते अन्विष्टम् ॥ ३ ॥ ‘एषूङ् गतौ’ अन्वेष्यते अन्वे-
षितम् ॥ ४ ॥ ‘गवेषण् मार्गणे’ गवेष्यते गर्वेषितं तत्र ॥ ५ ॥ १२७ ॥

तिमिते स्तिमिताक्लिन्नसाद्राद्रोन्नाः समुत्तावत् ।

तिम्यति स्म तिमितस्तत्र ॥ १ ॥ स्तिम्यति स्म स्तिमितः ॥ २ ॥ क्लियति
स्म क्लिन्नः ॥ ३ ॥ सह आर्द्रेण गुणेन वर्तते सार्द्रः ॥ ४ ॥ अर्दति आर्द्रः “विजि-” ॥
(उणा-३९२) इति रः, दीर्घत्वं च ॥ ५ ॥ उन्नति स्म उन्नः “ऋहोत्रा-” ॥
४ । २ । ७६ ॥ इति कस्य वा नत्वम् ॥ ६ ॥ पक्षे समुत्तः ॥ ७ ॥

प्रस्थापितं प्रतिशिष्टं प्रहितप्रेषिते अपि ॥ १२८ ॥

प्रस्थाप्यत स्म प्रस्थापितम् ॥ १ ॥ प्रतिशिष्यते स्म प्रतिशिष्टम् ॥ २ ॥ प्रहीयते
स्म प्रहितम् ॥ ३ ॥ ‘इषच गतौ’ प्रेष्यते स्म प्रेषितम् ॥ ४ ॥ १२८ ॥

ख्याते प्रतीतप्रज्ञातवित्तप्रथितविश्रुतः ।

ख्यायते स्म ख्यातः, तत्र ॥ १ ॥ प्रतीयते प्रतीतः ॥ २ ॥ प्रज्ञायते प्रज्ञातः ॥ ३ ॥
'स्विद्धृती लाभे' विद्यते उपलभ्यते वित्तः "वित्तं धनप्रतीतम्" ॥ ४ ॥ २ । ८२ ॥
इति साधुः ॥ ४ ॥ प्रथ्यते प्रथितः ॥ ५ ॥ विश्रूयते विश्रुतः ॥ ६ ॥

तप्ते सन्तापितो दूनो धूपायितश्च धूपितः ॥ १२९ ॥

तप्यते तप्तः, तत्र ॥ १ ॥ 'बहुलमेतन्निर्देशनम्' इति पुरादित्वात् स्वार्थे णिञि
सन्तापित ॥ २ ॥ दूयते दूनः, "दुगोरु च" ॥ ४ ॥ २ । ७७ ॥ इति कस्य नत्व-
मूत्वं च ॥ ३ ॥ धूपेः "असवि ते वा" ॥ ३ । ४ । ८ ॥ इति स्वार्थे आयप्रत्यये
धूपायित ॥ ४ ॥ पक्ष धूपितः ॥ ५ ॥ १२९ ॥

शीने स्त्यानम्

श्यायते स्म शीनम्, तत्र "श्यः शीर्झ्वमूर्त्तिरपश्चै नश्चापश्चै" ॥ ४ । १ । ९ ॥
इति साधु ॥ १ ॥ स्त्यायति स्म स्त्यानम्, "व्यञ्जनान्तस्थातोऽख्याध्य" ॥ ४ । २ ।
७१ ॥ इति कस्य नत्वम् ॥ २ ॥

उपनतस्तूपसन्न उपस्थितः ।

उपनमति स्म उपनत ॥ १ ॥ उपसीदति स्म उपसन्नः ॥ २ ॥ उपतिष्ठते
स्म उपस्थितः ॥ ३ ॥

निर्वातस्तु गते वाते

निर्वाति स्म निर्वातो वात ॥ १ ॥

निर्वाण. पावकादिषु ॥ १३० ॥

निर्वाति शाम्यति स्म निर्वाणोऽग्निः, विध्यात इत्यर्थ "निर्वाणमवाते" ॥ ४ ।
२ । ७९ ॥ इति साधुः, आदिशब्दान्निर्वाणो मुनिः, निर्वाण मुक्तिः, निर्वृतिश्च ।
यथा-प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तरैः ? ।

निर्वाणमाप्यते येन सरागेणापि चेतसा ॥ १ ॥ १३० ॥

प्रवृद्धमेधित प्रौढ

प्रवर्द्धते स्म प्रवृद्धम् ॥ १ ॥ एधते स्म एधितम् ॥ २ ॥ प्रवृद्धति स्म प्रौढम्,
"प्रस्यैषैष्योढोढ्यूढे-" ॥ १ । २ । १४ ॥ इत्यौत्वम् ॥ ३ ॥

विस्मृतान्तर्गते समे ।

विस्मर्यते स्म विस्मृतम्, प्रस्मृतमपि ॥ १ ॥ अन्तर्गच्छति स्म अन्तर्गतम् ॥ २ ॥

उद्धान्तमुद्गते

उद्धमति स्म उद्धान्तम् ॥ १ ॥ उद्गच्छति स्म उद्गतम्, तत्र ॥ २ ॥

गूनं हन्ने

‘गुंत् पुरीषोत्सर्गे’ गूयते स्म गूनम्, “हुगोरु च” ॥ ४।२।७७ ॥ इति साधुः
॥ १ ॥ हयते स्म हनम्, तत्र ॥ ३ ॥

मीढं तु मूत्रिते ॥ १३१ ॥

मिद्यते मीढम् ॥ १ ॥ मूत्रयते मूत्रितम्, तत्र ॥ २ ॥ १३१ ॥

विदितं बुधितं बुद्धं ज्ञातं सितगते अवात् ।

मनितं प्रतिपन्नं च

‘विदक् ज्ञाने’ इत्यस्य विद्यते विदितम् ॥ १ ॥ ‘बुधृग् बोधने’ इत्यस्य इटि
बुधितम् ॥ २ ॥ ‘बुधिञ् ज्ञाने’ इत्यस्यानित्यो बुद्धम् ॥ ३ ॥ ज्ञायते ज्ञातम् ॥ ४ ॥
अवोपसर्गात् परे सितगते अवसीयते अवसितम् “दोसोमास्थ-” ॥ ४।४।११ ॥
इतित्वम्, ॥ ५ ॥ अवगम्यते अवगतम् ॥ ६ ॥ ‘मनूयी बोधने’ इत्यस्येष्टि मनितम्,
कृति इति नृतीनामैदित्करणेन इटानिषेधस्यानित्यत्वज्ञापनात् “वेटोऽपतः” ॥ ४।
४।६२ ॥ इति इट्निषेधोऽत्र न भवतीत्यमरटीका । ‘मान् पूजायाम्’ इत्यस्य स्थाने
‘मनण्’ इति केचित् पठन्ति, तस्य वा ॥ ७ ॥ प्रतिपद्यते प्रतिपन्नम्, एषु ज्ञानार्थत्वात्
वर्तमाने क्त. ॥ ८ ॥

स्यन्ने रीणं स्नुतं स्नुतम् ॥ १३२ ॥

स्यन्दते स्म स्यन्नं तत्र ॥ १ ॥ ‘रीड् स्त्रवणे’ रीयते स्म रीणम्, सूयत्या-
दित्वात् क्तस्य नत्वम् ॥ २ ॥ स्नौति स्म स्नुतम् ॥ ३ ॥ स्त्रवति स्म स्नुतम् ॥ ४ ॥ १३२ ॥

गुप्तगोपायितत्रातावितत्राणानि रक्षिते ।

गुप्यते गुप्तम्, “अश्वति ते वा” ॥ ३।४।४ ॥ इत्यायप्रत्यये गोपायितम् ॥ १ ॥
॥ २ ॥ त्रायते त्रातम्, त्राणम् “ऋहीप्रा-” ॥ ४।२।७६ ॥ इति क्तस्य वा नत्वम्
॥ ८ ॥ अव्यते अवितम् ॥ ५ ॥ रक्षयते रक्षितः, शिल्पादित्वात् वर्तमाने क्तस्तत्र ॥ ६ ॥

कर्म क्रिया विधा

क्रियते कर्म पुङ्खीबलिङ्गः, भावे कर्मणि वा मन् ॥ १ ॥ “कृगः श च वा” ॥
५।३।१०० ॥ इति शप्रत्यये क्रिया ॥ २ ॥ विधीयते विधा “उपसर्गादात्,” ॥
५।३।११० ॥ इत्यङ् ॥ ३ ॥

हेतुशून्या त्वाऽऽस्या विकक्षणम् ॥ १३३ ॥

हेतुशून्या निर्हेतुका आस्था स्थितिः, विगतं लक्षणमालोचनमत्रेति विलक्षणम्,
अप्रतिपत्तिरित्यर्थः ॥ १ ॥ १३३ ॥

कर्मण मूलकर्म

संदिष्टं कर्मैव कर्मण ब्रह्मपरंपरोपदेशात् “कर्मणः संदिष्टे” ॥ ७ । २ । १६७ ॥
इति स्वार्थिकोऽण् ॥ १ ॥ मूलैरोषधादिभिर्वशीकरणं मूलकर्म ॥ २ ॥

अथ संवननं वशक्रिया ।

समन्ताद् वन्यते सेव्यते वाऽनेन संवननम् ॥ १ ॥ वशे करणं वशक्रिया
वशीकरणमित्यर्थः ॥ २ ॥

प्रतिबन्धे प्रतिष्ठम्भः

प्रतिबन्धनं प्रतिबन्धस्तत्र ॥ १ ॥ प्रतिष्ठम्भनं प्रतिष्ठम्भो रोध “अकप्रति
स्तब्धनिस्तब्धे स्तम्भ ” ॥ २ । ३ । ४१ ॥ इति षत्वम् ॥ २ ॥

स्यादास्यास्थासना स्थितिः ॥ १३४ ॥

आसनमास्या “आस्यटिव्रज्यजः क्यप्” ॥ ५ । ३ । ९७ ॥ १ ॥ आस्थानमा-
स्था ॥ २ ॥ “णिवेत्त्यास-” ॥ ५ । ३ । १११ ॥ इत्यने आसना ॥ ३ ॥ स्थान
स्थितिः ॥ ४ ॥ १३४ ॥

परस्पर स्यादन्योऽन्यमितरेतरमित्यपि ।

परस्परादयस्त्रयोऽपि स्वभावादकत्वपुंस्त्ववृत्तयः कर्मव्यतिहारविषयाः “परस्प-
रान्योन्येतरेतरस्यामस्यादेवाऽपुंसि” ॥ ३ । २ । १ ॥ इति सूत्रनिर्देशात् परान्ये-
तरशब्दानां सर्वनाम्ना द्विवचनादिनिपातनात् साधवः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ मिथोऽ-
व्ययेषु वक्ष्यते ॥

आवेशाटोपौ संरम्भे

आवेशनमावेशः ॥ १ ॥ ‘टुपः सौत्रः’ आटोपनमाटोपः ॥ २ ॥ संरम्भणं
संरम्भस्तत्र ॥ ३ ॥

निवेशो रचना स्थितौ ॥ १३५ ॥

निवेशन निवेशः ॥ १ ॥ रच्यते रचना ॥ २ ॥ तिष्ठन्त्यस्यां स्थितिः, तत्र ॥ ३ ॥ १३५ ॥

निर्वन्धोऽभिनिवेशः स्यात्

निर्वन्धन निर्वन्धः ॥ १ ॥ अभिनिवेशनमभिनिवेशः ॥ २ ॥

प्रवेशोऽन्तर्विगाहनम् ।

प्रवेशनं प्रवेशः ॥ १ ॥ पदार्थानामन्तर्मध्यस्थ विगाहनम् ॥ २ ॥

गतौ वीड्खा विहोर्य्यापरिसर्पपरिक्रमाः ॥ १३६ ॥

गमनं गतिस्तत्र ॥ १ ॥ 'इच्छु गतौ' वीड्खनं वीड्खा ॥ २ ॥ विहरणं विहारः ॥ ३ ॥ 'ईरिक् गतिकम्पनयोः' ईरणमीर्या भिदादित्वात् ॥ ४ ॥ परिसर्पणं परिसर्पः ॥ ५ ॥ परिक्रमणं परिक्रमः ॥ ६ ॥ १३६ ॥

ब्रज्याटाट्या पर्यटनं

ब्रजनं ब्रज्या "आस्यटि-" ॥ ५ । ३ । ९७ ॥ इति क्यप् ॥ १ ॥ कुटिलमटन-मटाट्या "अट्यत्तिसुत्रिमूत्रि-" ॥ ३ । ४ । १० ॥ इति यङ्, ततो "वाऽटाट्यात्" ॥ ५ । ३ । १०३ ॥ इति यः, अटाटाऽपि, "आस्यटि-" ॥ ५ । ३ । ९७ ॥ इति क्यपि अट्यापि । यन्मनुः- 'तौर्यत्रिक बुथाट्या च कामजो दशको गणः' ॥ २ ॥ पर्यट्यते पर्यटनम् ॥ ३ ॥

चर्या त्वीर्यापथस्थितिः ।

चरणं चर्या "समज-" ॥ ५ । ३ । ९९ ॥ इति क्यप् ॥ १ ॥ ईर्यापथः साध्याचारः, यदाह-'ईयापथो ध्यानमौनादिकम् भिक्षुव्रतम्' । तत्र स्थितिरीयापथ-स्थितिः 'चर्या त्वीर्या विदुर्बुधा,' इति तु मुनिः ॥ २ ॥

व्यत्यासस्तु विपर्यासो वैपरीत्यं विपर्ययः ॥ १३७ ॥

व्यत्यये

व्यतिक्रम्यासन व्यत्यासः ॥ १ ॥ विपर्यसनं विपर्यासः ॥ २ ॥ विपरीतस्य भावो वैपरीत्यम् ॥ ३ ॥ विपर्ययणं विपर्ययः ॥ ४ ॥ १३७ ॥ व्यत्ययनं व्यत्ययस्तत्र ॥ ५ ॥

अथ स्फातिवृद्धौ

स्फायनं स्फातिः ॥ १ ॥ वर्द्धनं वृद्धिस्तत्र ॥ २ ॥

प्रीणनेऽवनतर्पणे ।

प्रीण्यते प्रीणन तत्र ॥ १ ॥ अव प्रीतावत्र, अव्यते अवनम् ॥ २ ॥ तर्प्यते तर्पणम् ॥ ३ ॥

परित्राणं तु पर्याप्तिर्हस्तधारणमित्यपि ॥

परित्रायते परित्राणम् ॥ १ ॥ पर्यापणं पर्याप्तिः ॥ २ ॥ प्रहर्तुमुद्यतस्य हस्तस्य धारण रोधो हस्तधारणम्, रक्ष्यस्य पृष्ठे हस्तस्थापनं वा ॥ ३ ॥ १३८ ॥

प्रणतिः प्रणिपातोऽनुनये

प्रणमन प्रणतिः ॥ १ ॥ प्रणिपतनं प्रणिपातः ॥ २ ॥ अनुनयनमनुनय-
स्तत्र ॥ ३ ॥

अथ शयने क्रमात् ।

विशाय उपशायश्च

क्रमात् पर्यायेण, शयने विशयनं विशायः ॥ १ ॥ उपशयनमुपशायः “व्यु-
पाच्छीडः” ॥ ५ । ३ । ७७ ॥ इति घञ् ॥ २ ॥

पर्यायोऽनुक्रमः क्रमः ॥ १३९ ॥

परिपाठ्यानुपूर्व्यावृत्

पर्यायणं पर्यायः “परे क्रमे” ॥ ५ । ३ । ७६ ॥ इति घञ् ॥ १ ॥ अनुक्रम-
णमनुक्रमः ॥ २ ॥ क्रमण क्रमः ॥ ३ ॥ १३९ ॥ परिपाठनं परिपाटिः स्त्रीलिङ्गः,
“स्वरेभ्य इ” ॥ (उणा-६०६) ॥ इया परिपाटी ॥ ४ ॥ पूर्वानुक्रमेण अनुपूर्वं
तद्भाव आनुपूर्वं स्त्रीलिङ्गलिङ्ग, क्लीबे आनुपूर्वम् ॥ ५ ॥ आवर्त्तनमावृत्तावृत्ति
संपदादित्वात् क्यप् ॥ ६ ॥

अतिपातस्त्वतिक्रमः ।

उपात्ययः पर्यायश्च

आतिक्रम्य पतनमतिपातः ॥ १ ॥ अतिक्रमणमतिक्रमः ॥ २ ॥ उपपन्नस्यात्य-
योऽतिक्रमणमुपात्ययः ॥ ३ ॥ परित्यज्यायन पर्यायः, अत्र क्रमाभावात् “परे-
क्रमे” ॥ ५ । ३ । ७६ ॥ इति घञ् नास्ति ॥ ४ ॥

समौ सम्बाधसंकटौ ॥ १४० ॥

संबाध्यतेऽनेन सम्बाधः ॥ १ ॥ संकीर्णः संकटः “सप्रोक्तेः” ॥ ७ । १ ।
१२५ ॥ इति कटः ॥ २ ॥ १४० ॥

काम प्रकाम पर्याप्त निकामेष्टे यथेप्सिते ।

काम्यते कामम् ॥ १ ॥ प्रकाम्यते प्रकामम् ॥ २ ॥ पर्याप्यते पर्याप्तम् ॥ ३ ॥
निकाम्यते निकामम् ॥ ४ ॥ एतेऽकारान्ता अनव्यया, यत् शाश्वतः—

कामे निकामे कामाख्या अव्ययास्तु मकारान्ताः ॥

अव्ययेषु—इष्टम् ॥ ५ ॥ ईप्सितमनातिक्रम्य यथेप्सितम्, प्रायः क्रियाविशेषणा-
न्येतानि ॥ ६ ॥

अत्यर्थे गाढमुद्राढ बाढ तीव्रं भृश दृढम् ॥ १४१ ॥

अतिमात्रातिमर्यादनिनान्तोत्कर्षनिर्भरा ।

भरैकान्तातिवेलातिशया.

अतिक्रान्तमर्थमत्यर्थम्, तत्र ॥ १॥ गाढते स्म गाढम् ॥ २॥ उद्गाढते स्म उद्गाढम् ॥ ३॥ बाह्यते स्म बाढम्, “क्षुब्धविरिब्ध-” ॥ ४॥ ४। ७० ॥ इति साधु. ॥ ४॥ तीव्रति तीव्रम् ॥ ५ ॥ विभक्तिं भृशम् “कृष्टृष्ट-” ॥ (उणा-५२८) ॥ इति कित् शः ॥ ६ ॥ दहति दृढम् ॥ ७ ॥ १४१ ॥ अतिक्रान्तं मात्रा मर्यादा च अतिमात्रम्, अतिमर्यादम् ॥ ८ ॥ १॥ ९ ॥ निताम्यति स्म नित न्तम् ॥ १० ॥ उत्कृष्यतेऽनेन उत्कर्षः ॥ ११ ॥ नि.शेषेण भरोऽत्र निर्भरः ॥ १२ ॥ भृष्टातेरपि भर ॥ १३ ॥ एकोऽन्तो निश्चयोऽत्र एकान्तम् ॥ १४ ॥ अतिक्रान्तं वेल्गमतिवेल् ॥ १५ ॥ अतिशेते जयत्यनेन अतिशय. ॥ १६ ॥

जृम्भा तु जृम्भणम् ॥ १४२ ॥

जृम्भते जृम्भा त्रिलिङ्गः ॥ १ ॥ अनटि जृम्भणम् ॥ २ ॥ १४२ ॥

आलिङ्गनं परिष्वङ्ग सञ्श्लेष उपगूहनम् ।

अङ्कपाली परीरम्भ. क्रोडीकृति

आलिङ्गयते आलिङ्गनम् ॥ १ ॥ परिष्वज्जन परिष्वङ्गः ॥ २ ॥ सञ्श्लेषेण संश्लेषः ॥ ३ ॥ उपगुह्यते उपगूहनम् ॥ ४ ॥ अङ्के पाल्यतेऽङ्कपालि, “स्वरेभ्य इ-” ॥ (उणा-६०६) ॥ डयामङ्कपाली, अङ्के पालिरिति वा ॥ ५ ॥ परिरम्भण परिरम्भः “घञ्यु-पसर्गस्य-” ॥ ३। २। ८६ ॥ इति दीर्घत्वे परीरम्भः ॥ ६ ॥ क्रोडीकरणं क्रोडीकृति ॥ ७ ॥

अथोत्सवे ॥ १४३ ॥

मह क्षणोद्धवोद्धर्षा.

उत्सूते सुखमुत्सवः, तत्र ॥ १ ॥ १४३ ॥ महाति महः ॥ २ ॥ क्षणुते दुःखं क्षण ॥ ३ ॥ उद्धुनाति दुःखमुद्धवः ॥ ४ ॥ उच्चैर्द्वयति उद्धर्ष- ॥ ५ ॥

मेलके सङ्गसङ्गमौ ।

‘मिलत् श्लेषणे’ मेलच मेलः, के. मेलकस्तत्र ॥ १ ॥ सङ्गन सङ्गः ॥ २ ॥ संग-मनं संगम. पुष्पीबलिङ्ग- ॥ ३ ॥

अनुग्रहोऽभ्युपपत्तिः

अनुग्रहणमनुग्रहः ॥ १ ॥ अभ्युपपदनमभ्युपपत्तिः ॥ २ ॥

समौ निरोधनिग्रहौ ॥ १४४ ॥

निरोधनं निरोधः ॥ १ ॥ निग्रहणं निग्रहः ॥ २ ॥ १४४ ॥

विघ्नेऽन्तरायप्रत्यूहव्यवाया

विहन्यतेऽनेन विघ्नः स्थादित्वात् क., तत्र ॥ १ ॥ अन्तरा अयनं कार्यव्यव-
धानमन्तरायः ॥ २ ॥ प्रतीपमूहनं प्रत्यूहः ॥ ३ ॥ व्यवधाय अयनं व्यवायः ॥ ४ ॥

समये क्षण ।

वेलावाराववसरः प्रस्तावः प्रक्रमोऽन्तरम् ॥ १४५ ॥

समेति समयस्तत्र ॥ १ ॥ क्षणते क्षण ॥ २ ॥ वेलयति कालमुपदिशति
वेला ॥ ३ ॥ वियते वारः पुक्लीबल्लिङ्ग, बाहुलकाद् घञ् ॥ ४ ॥ अवसरत्यवसर
॥ ५ ॥ प्रसङ्गेन स्तूयते प्रस्तावः “प्रात् स्तुद्धस्तोः” ॥ ५ । ३ । ६७ ॥ इति घञ् ॥ ६ ॥
प्रक्रम्यते प्रक्रमः, “मोऽकमि-” ॥ ४ । ३ । ५५ ॥ इति घञि वृद्धेरभाव ॥ ७ ॥
अनित्यन्तरम्, अन्तरातीति वा, अन्तरमस्यत्रेति वा ॥ ८ ॥ १४५ ॥

अभ्यादानमुपोद्धात आरम्भः प्रोपतः क्रमः ।

आभिमुख्येनादानमभ्यादानम् ॥ १ ॥ उपोद्धनमुपोद्धातः, उद्धातोऽपि ॥ २ ॥
आरम्भणमारम्भः ॥ ३ ॥ प्रोपाभ्या पर क्रमः प्रक्रमण प्रक्रमः ॥ ४ ॥ उपक्रमण-
मुपक्रमः ॥ ५ ॥

प्रत्युत्क्रमः प्रयोगः स्यात्

प्रत्युत्क्रमण प्रत्युत्क्रमः ॥ १ ॥ कर्मांरम्भे प्रयुक्तिः प्रयोगः, प्रकृष्टयुद्धार्था
प्रत्युत्क्रान्तिर्वा ॥ २ ॥

आरोहणं त्वभिक्रमः ॥ १४६ ॥

आरुह्यते आरोहणम् ॥ १ ॥ अभिमुख क्रमणमभिक्रमः ॥ २ ॥ १४६ ॥

आक्रमेऽधिक्रमक्रान्ती

आक्रमणमाक्रमः, तत्र ॥ १ ॥ अधिक्रमणधिक्रमः ॥ २ ॥ क्रमण क्रान्तिः ॥ ३ ॥

व्युत्क्रमस्तूत्क्रमोऽक्रमः ।

व्युत्क्रमण व्युत्क्रमः ॥ १ ॥ उत्क्रमणमुत्क्रमः ॥ २ ॥ न क्रमोऽक्रमः ॥ ३ ॥

विप्रलम्भो विप्रयोगो वियोगो विरहः समा ॥ १४७ ॥

विप्रलम्भन विप्रलम्भः ॥ १ ॥ विप्रयोजन विप्रयोगः ॥ २ ॥ वियोजनं
वियोगः ॥ ३ ॥ ‘रहणं त्यागे’ इत्यदन्तः, विरहण विरहः ॥ ४ ॥ ॥ १४७ ॥

आभा राढा विभूषा श्रीरभिख्याकान्तिविभ्रमाः ।

लक्ष्मीरूपाया च शोभाया

आभानमाभा “ उपसर्गादातः ” ॥ ५ । ३ । ११० ॥ इत्यङ् ॥ १ ॥ राज-
स्यनया राढा, मिश्रदिवात् निपात्यते ॥ २ ॥ विभूषयतेऽनया विभूषा ॥ ३ ॥ श्रयण-
शीला श्रीः स्त्रीलिङ्ग, “ दिद्युद्दद्-” ॥ ५ । २ । ८३ ॥ इति क्तिप् निपात्यते ॥
॥ ४ ॥ अभिख्यायतेऽनया अभिख्या ॥ ५ ॥ काम्यतेऽनया कान्तिः ॥ ६ ॥ विभ्र-
मत्यनेन विभ्रमः ॥ ७ ॥ लक्षयतेऽनया लक्ष्मी स्त्रीलिङ्गा ॥ ८ ॥ छयति वैरूप्यं
छाया “ स्थाछामा-” (उणा-३५७) ॥ इति यः ॥ ९ ॥ शोभन शोभा मिश्रादि-
त्वादङि साधुस्तत्र ॥ १० ॥

सुषमा सातिशायिनी ॥ १४८ ॥

सा शोभाऽतिशयवती सुष्ठु समा सुषमा “ निर्दुःखेः-” ॥ २ । ३ । ५६ ॥
इति षत्वम् ॥ १ ॥ ॥ १४८ ॥

सस्तव. स्यात् परिचयः

सगत स्तवनं सस्तवः ॥ १ ॥ समन्ताच्चयन परिचयः ॥ २ ॥

आकारस्त्वङ्ग इङ्गितम् ।

आकृतिराकार. ॥ १ ॥ इङ्गनमिङ्गः, घञ् ॥ २ ॥ क्ते इङ्गितम्, इङ्गिताकाराभ्या
भावज्ञानमित्यादौ गोबलीवर्दन्यायेन इङ्गितं चेष्टितम्, आकारो मुखरागादिरिति
कौटिल्यो व्याख्यत ॥ ३ ॥

निमित्ते कारणं हेतुर्वीजं योनिर्निबन्धनम् ॥ १४९ ॥

निदानम्

निमिनोति निमित्त तत्र “ पुतपित्त-” ॥ (उणा-२०४) ॥ इति निपा-
त्यते ॥ १ ॥ करोति कारणम्, “ कारणम् ” ॥ ५ । ३ । १२७ ॥ इति साधु ॥ २ ॥
हिनोति वर्धते हेतुः पुल्लिङ्गः ॥ ३ ॥ वेति बीजम् “ वियो जक् ” ॥ (उणा-१२७) ॥
॥ ४ ॥ यौति योनिः पुंस्त्रीलिङ्ग ॥ ५ ॥ निबध्नाति निबन्धनम् ॥ ६ ॥ ॥ १४९ ॥
निदीयते जन्यतेऽनेन निदानम्, एते धर्मवृत्तित्वेऽप्यजहल्लिङ्गाः ॥ ७ ॥

अथ कार्यं स्यादर्थं कृत्य प्रयोजनम् ।

क्रियते कार्यम्, घ्यण् ॥ १ ॥ अर्थ्यतेऽर्थः ॥ २ ॥ क्रियते कृत्यम्, “ कृवृषि-”
॥ ५ । १ ॥ ४२ ॥ ईति वा क्यप् ॥ ३ ॥ प्रयोजयति प्रयोजनम् ॥ ४ ॥

निष्ठानिर्वहणे तुल्ये

निष्ठानं निष्ठा ॥ १ ॥ नितरामुह्यते निर्वहणम् ॥ २ ॥

प्रवहो गमन बहिः ॥ १५० ॥

प्रवहन्यनेन प्रवह, “गोचरसंचर-” ॥ ५१३१३१ ॥ इति घः ॥ १ ॥ १५० ॥

जाति सामान्य

जायतेऽस्या जातिः-गौरयं गौरयमित्यादिसदृशाभिधानज्ञानहेतुः, जातमपि ॥ १ ॥ समावस्य भाव. सामान्यम् ॥ २ ॥

व्यक्तिस्तु विशेष. पृथगात्मिका ।

व्यज्यतेऽनया व्यक्तिः ॥ १ ॥ विशिष्यतेऽनया विज्ञेयः ॥ २ ॥ पृथग् आत्मा यस्याः पृथगात्मिका भिन्नस्वरूपेत्यर्थः ॥ ३ ॥

तिर्यक् साचि.

तिरोऽब्रूति तिर्यक् ॥ १ ॥ सचते साचि स्त्रीलिङ्गः, “कमिवमि-” ॥ (उणा- ६१८) ॥ इति बहुवचनात् णिदि, सार्चात्यव्ययमपि ॥ २ ॥

सहर्षस्तु स्पद्धा

सहर्षण सहर्षः, संघर्षोऽपि ॥ १ ॥ स्पद्धेन स्पद्धा ॥ २ ॥

द्रोहस्त्वपक्रिया ॥ १५१ ॥

द्रोहण द्रोहः ॥ १ ॥ अपकारोऽपक्रिया ॥ २ ॥ १५१ ॥

बन्ध्ये मोघाऽफलमुधा

बध्नाति बन्ध्यम्, “स्थाच्छामा-” ॥ (उणा-३५७) ॥ इति घः, तत्र ॥ १ ॥ मुह्यति अस्मिन् मोघम्, न्यङ्क्तादित्वाद् घत्वम् ॥ २ ॥ न फलत्यफलम् ॥ ३ ॥ मुह्यत्यनया मुधा भिदादित्वात्, मुधेत्यव्ययमपि ॥ ४ ॥

अन्तर्गडु निरर्थकम् ।

अन्तर्गड्यन्तर्गडुः, “भृमृतृ-” ॥ (उणा-७१६) ॥ इत्युः ॥ १ ॥ निर्गतम- र्थात् प्रयोजनान्निरर्थकम् ॥ २ ॥

सस्थान सनिवेश. स्यात्

सास्थिति सस्थानम् ॥ १ ॥ सनिवेशन सनिवेशः ॥ २ ॥

अर्थस्यापगमे व्ययः ॥ १५२ ॥

‘व्ययण् वित्तसमुत्सर्गे’ अदन्तः, व्ययन व्ययः ॥ १ ॥ १५२ ॥

समूर्च्छन त्वमिव्याप्ति

संमूर्च्छयते समूर्च्छनम् ॥ १ ॥ अभिव्यापनमभिव्याप्ति सर्वतो वृत्तिः ॥ २ ॥

भ्रेषो भ्रशो यथोचितात् ।

यथोचिताद् रूपाद् भ्रशोऽधःपातः, भ्रषण भ्रेषः ॥ १ ॥

अभावो नाशे

न भावः सत्ता अभावः ॥ १ ॥ नशन नाशस्तत्र ॥ २ ॥

सक्रामसक्रमौ दुर्गसचरे ॥ १५३ ॥

सक्रामन्त्यनेन सक्रामः, घञि बाहुलकाद् वृद्धिः ॥ १ ॥ “मोऽक्रमि” ॥ ४ ।
३ । ५५ ॥ इति वृद्धिनिषेधे सक्रामः, पुक्लीबलिङ्गावेतौ ॥ २ ॥ दुर्गे सचरतेऽनेन दुर्ग-
सचरस्तत्र “गोचरसचर-” ॥ ५ । ३ । १३१ ॥ इति घातुः ॥ ३ ॥ १५३ ॥

नीवाकस्तु प्रयाम स्यात्

नियत वचन नीवाकः तुलावृताऽनधिक्यम्, क्रियादरो वा ॥ १ ॥ प्रयमनं
प्रयामः ॥ २ ॥

अवेक्षा प्रतिजग्नगरः ।

अवेक्षणमवेक्षा अवधानमित्यर्थः ॥ १ ॥ प्रतिजागरण प्रतिजग्नगरः ॥ २ ॥

समौ विश्रम्भविश्वासौ

विश्रम्भण विश्रम्भः ॥ १ ॥ विश्वसन विश्वासः ॥ २ ॥

परिणामस्तु विक्रिया ॥ १५४ ॥

परिणमनं परिणामः ॥ १ ॥ विक्रियते विक्रिया, विकार-विकृती अपि ॥ २ ॥ १५४ ॥

चक्रावर्त्तो भ्रमो भ्रान्तिर्भ्रमिर्घूर्णिश्च घूर्णने ।

चक्रेण आवर्त्तन चक्रावर्त्तः ॥ १ ॥ भ्रमण भ्रमः ॥ २ ॥ भ्रान्तिः ॥
॥ ३ ॥ “तुभ्रमि-” ॥ (उणा-६११) ॥ इतीप्रत्यये भ्रमि ॥ ४ ॥ घरणम्, घूर्णनं
वा घूर्णः, त्रयोऽपि स्त्रीलिङ्गाः “द्वर्णिघूर्णि-” ॥ (उणा-६३७) ॥ इति णौ निपा-
त्यन्ते ॥ ५ ॥ घूर्ण्यते घूर्णनम्, तत्र ॥ ६ ॥

विप्रलम्भो विसव द्

विप्रलम्भन विप्रलम्भ “उपसर्गात् खल्वजोश्च” ॥ ४ । ४ । १०७ ॥ इति
घाज नान्तः ॥ १ ॥ विसवदन विसवादः ॥ २ ॥

विलम्भस्त्वतिसर्जनम् ॥ १५५ ॥

विलम्भनं विलम्भः ॥ १ ॥ अतिसृज्यतेऽतिसर्जनं समर्पणमित्यर्थः ॥ २ ॥ १५५ ॥

उपलम्भस्त्वनुभवः

उपलम्भनमुपलम्भः ॥ १ ॥ अनुभवनमनुभवः ॥ २ ॥

प्रतिलम्भस्तु लम्भनम् ।

प्रतिलम्भन प्रतिलम्भ ॥ १ ॥ लभ्यते लम्भनम् ॥ २ ॥

नियोगे विधिसप्रैषौ

निबोजन नियोगस्तत्र ॥ १ ॥ विधीयते विधिः पुलिङ्गः ॥ २ ॥ सप्रैषण
सप्रैषः ॥ ३ ॥

विनियोगोऽर्पणं फले ॥ १५६ ॥

विनियोजन विनियोगः, फलविषयमर्पणम् ॥ १ ॥ १५६ ॥

लवोऽभिलावो लवनम्

लवनं लवः ॥ १ ॥ अभिलवनमभिलावः, “निरभेः पूत्वः” ॥ ५। ३।
२१ ॥ इति घञ् ॥ २ ॥ ल्यते लवनम् ॥ ३ ॥

निष्पावः पवन पवः ।

निष्पवनं निष्पावः “निरभेः पूत्वः” ॥ ५। ३। २१ ॥ इति घञ् ॥ १ ॥
पूयते पवनं धान्यादेर्निर्बुसीकरणम् ॥ २ ॥ अलि पवः ॥ ३ ॥

निष्ठेवष्टीवनष्ट्यूतष्टेवनानि तु थूत्कृते ॥ १५७ ॥

निष्ठीवनं निष्ठेवः पुलीबलिङ्गः ॥ १ ॥ ण्यते ष्टीवनम्, “ष्ठिविष्वोऽनटि वा”
॥ ४। २। ११२ ॥ इति दीर्घत्वम् ॥ २ ॥ भावे क्ते ष्ट्यूतम्, ॥ ३ ॥ “लघोऽप्रा-
न्यस्य” ॥ ४। ३। ४ ॥ इति गुणे ष्टेवनम् ॥ ४ ॥ थूत्करणं थूत्कृतम्, तत्र ॥ ५॥ १५७ ॥

निवृत्ति स्यादुपरमो व्यवोपाङ्ग्यः परा रतिः ।

निवर्त्तन निवृत्तिः ॥ १ ॥ उपरमणमुपरम “उद्यमोपरमौ” ॥ ४। ३।
५७ ॥ इति वृद्धेरभावः ॥ २ ॥ व्यवोपाङ्ग्यः परा रतिः, विरमणं विरतिः ॥ ३ ॥
एवमवरतिः ॥ ४ ॥ उपरति ॥ ५ ॥ आरति ॥ ६ ॥

विधूनन विधुवनं

धूगो ण्यन्तात् “धूगप्रीगोः” ॥ ४। २। १८ ॥ इति अनटि-विधूननम् ॥ १ ॥
‘धूत् विधूनने’ विधूयते विधुवनम् कुटादिवाद्-गुणाभावः ॥ २ ॥

रिङ्खणं स्खलन समे ॥ १५८ ॥

‘रिङ्ख गतौ’ रिङ्ख्यते रिङ्खणम् ॥ १ ॥ स्खल्यते स्खलनम् ॥ २ ॥ १५८ ॥

रक्षणस्त्राणे

रक्षण रक्षणः, “यजिस्वपि-” ॥ ५।३।८५ ॥ इति नः ॥ १ ॥ त्रायते
त्राणम्, अनद् तत्र ॥ २ ॥

ग्रहो ग्राहे

ग्रहण ग्रहः, “युवर्ण-” ॥ ५।३।२८ ॥ इत्यल् ॥ १ ॥ बाहुलकाद् घञि
ग्राहस्तत्र ॥ २ ॥

व्यधो वेधे

व्यधन व्यधः, “व्यधजप-” ॥ ५।३।४७ ॥ इत्यल् ॥ १ ॥ विधत् विधाने
इत्यनेकार्थत्वात् व्यधने वर्तते, वेधनं वेधस्तत्र ॥ २ ॥

क्षये क्षिया ।

क्षयणं क्षयस्तत्र ॥ १ ॥ ‘क्षिप्स्व हिंसायाम्’ क्षयणं क्षिया षित्वादङ् ॥ २ ॥

स्फुरणं स्फुरणे

‘स्फरत् स्फुरणे’ स्फुर्यते स्फुरणम् ॥ १ ॥ स्फूर्ति स्फुरणं तत्र ॥ २ ॥

ज्यानिर्जीर्णौ

ज्यानं ज्यानिः “ग्लाहाज्यः” ॥ ५।३।११८ ॥ इत्यनिः ॥ १ ॥ जरणं
जीर्णिस्तत्र “ऋत्वादेरेषा तो नोऽप्र” ॥ ४।२।६८ ॥ इति क्तेर्नत्वम् ॥ २ ॥

अथ वरो वृतौ ॥ १५९ ॥

वरण वर “युवर्ण-” ॥ ५।३।२८ ॥ इति भावेऽल्, व्रियतेऽसाविति
कर्मणि वा । यत् कालः-“तपोभिरिष्यते यस्तु देवेभ्य स वरो मतः” ॥ १ ॥ वरणं
वृतिस्तत्र ॥ २ ॥ १५९ ॥

समुच्चयः समाहारः

समुच्चयनं समुच्चय ॥ १ ॥ समाहरणं समाहारः, अनेकस्य एकत्र अध्या-
नापः ॥ २ ॥

अपहारापचयौ समौ ।

अपहरणमपहारः ॥ १ ॥ अपचयनमपचयः हानिरित्यर्थः, उपसर्गवैचित्र्या-
दर्थभेदः ॥ २ ॥

प्रत्याहार उपादानं

प्रत्याहरणं प्रत्याहारः ॥ १ ॥ उपादीयते उपादानम् ॥ २ ॥

बुद्धिशक्तिस्तु निष्क्रमः ॥ १६० ॥

बुद्धिशक्तिरष्टधा, प्रज्ञासामर्थ्य निष्कमण निष्कमः ॥ १ ॥ १६० ॥

सप्रहमाह--

इत्यादयः क्रियाशब्दाः लक्ष्या धातुषु लक्षणम् ।

एवप्रकारा सिद्धक्रियाशब्दा अन्येऽपि लक्षणीयाः, तेषां तु लक्षण प्रकृति-
प्रत्ययविभागप्रतिपत्तिर्धातुपारायणादिति ॥

अथाव्ययानि वक्ष्यन्ते-

अथेति साधारणशब्दादनन्तरम्, न व्ययन्ति-लिङ्गकारकनानात्वेऽपि न नाना-
रूपता प्रतिपद्यन्ते इति लिहादित्वादचि अव्ययानि स्वरादीनि, यदुक्तम्-

“सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभाक्तिषु ।

वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम्” ॥ १ ॥

अत एव अलिङ्गानि द्वित्वादिसंख्यारहितानि चैतानि । यदवोचाम लिङ्गानुशासने-

“नन्ता संख्या ङित्युष्मदस्मच्च स्युरलिङ्गका ।

पदं वाक्यमव्ययं वेत्यसद्व्ययं च तद्बहुलम्” ॥ १ ॥

पुंल्लिङ्गश्चायमव्ययशब्दः ॥

स्वः स्वर्गे

सुष्ठु अर्थते स्वः, “सोरत्तैर्लुक् च” ॥ (उणा-९४६) ॥ इत्यर्, स्वरतीति
वा विच्, यथा-“छायेव या स्वर्जलधेज्जलेषु” ॥ १ ॥

भूः रसातले ॥ १६१ ॥

भवन्त्यत्र भू, बाहुलकात् सुक् । यथा-‘भूर्लोकः’ ॥ १ ॥ १६१ ॥

भुवो विहायसा व्योम्नि

भवन्त्यत्रेति भुव, “मिथिराजि-” ॥ (उणा-९७१) ॥ इति किदस् यथा-

“भूर्भुव स्वस्त्रयीवीरः स एष दशकन्धरः” ॥ १ ॥

वीना पक्षिणा हाय गतिम्, अनन्तत्वात् स्यति विहायसा विच्, विहाः पक्षिणस्ताना-
यस्यति वा बाहुलकादाप्रत्यय, यथा-“विहायसा पश्यं विहङ्गराजम्” ॥ २ ॥

द्यावाभूम्योस्तु रोदसी ।

रोदसी इति विभक्त्यन्तप्रतिरूपकमव्ययम् । यथा-

“रवः श्रवणभैरव स्थगितरोदसीकन्दरः” ॥ १ ॥

उपरिष्ठादुपर्यर्ध्वे

ऊर्ध्वे देशे उपरिष्ठात्, उपरि

इति साधु । यथा-गिरैरुपरिष्ठाद्,

स्यादधस्तादधोऽप्यवाक् ॥ १६२ ॥

अधरे देशेऽधस्तात्, अध “पूर्वावराधरेभ्यो-” ॥ ७ । २ । ११५ ॥ इत्यस्तादसौ प्रत्ययौ अधदेशश्च । यथा-गिरेरधस्तात्, गिरेरधः ॥ १ । २ । १६२ ॥

वर्जने त्वन्तरेणर्त्ते हिरून् नाना पृथग् विना ।

अन्तरेणेति तृतीयान्तप्रतिरूपकमव्ययम् यथा-“त्वामन्तरेण नहि संप्रति कश्चि-
दीशः” ॥ १ ॥ ऋते इति सप्तम्यन्तप्रतिरूपकम् । यथा-“ऋते कृशानोर्नहि मन्त्रपूतम्”
॥ २ ॥ हिनोति हिरूक् ‘द्रागादय’ ॥ (उणा-८७०) इति निपात्यते, यथा-“हिरूक्
कर्मणः मोक्ष ” कर्मक्षये मोक्ष इत्यर्थः ॥ ३ ॥ न अनयाति नाना “डित्” ॥
(उणा-६०५) ॥ इत्याप्रत्ययः । यथा-“नाना नारी निष्कला लोकयात्रा” ॥ ४ ॥
प्रथते पृथक् “ऋधिप्रथि-” ॥ (उणा-८७४) ॥ इति कित्वाजि साधु । यथा-
“त्वत्त पृथग् नास्ति बन्धुः” ॥ ५ ॥ विनक्तति निषेक्यति विना ‘डित्’ ॥ (उणा-
६०५) ॥ इत्याप्रत्ययः यथा-“विना वात विना वर्षम्” ॥ ६ ॥

साकं सत्रा समं सार्द्धममा सह

एते परस्पर तुल्यार्थाः, स्यति साः विच्, तं कामयते साकं विच् ॥ १ ॥ सत्
त्रायते सत्रा विच्, यथा-“सत्रा कलत्रैर्गार्हस्थ्यम्” ॥ २ ॥ सगतममति समं विच्
॥ ३ ॥ स्यति सास्तेन रुध्यति सार्द्धम्, “सोरेतेरम्” ॥ (उणा-९३४) ॥ इत्युपलक्ष-
णादम् ॥ ४ ॥ न मात्यमा “डित्” ॥ (उणा-६०५) ॥ इत्याप्रत्ययः ॥ ५ ॥ सहते
सह यथाऽसदुपज्ञे व्याश्रयमहाकाव्ये-

“पुलिनानि सह क्षोभैः सरासि नभसा समम् ।

ज्यौत्स्यऽमाऽहाऽमिषन्मेघा साक कैलाससानुभिः ॥ १ ॥ ६ ॥

कृतं त्वलम् ॥ १६३ ॥

भवत्वस्तु च किं तुल्याः

कृतम्, भवतु, अस्तु च त्रय त्याद्यन्तप्रतिरूपका अव्ययाः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥
अलनमलम्, बाहुलकादम् ॥ ४ ॥ कौति किम्, “कोर्डिम्” ॥ (उणा-९३९) ॥
यथा व्याश्रये-

“गोत्रेण पुष्करावर्त्त ! किं त्वया गर्जितैः कृतम् ? ।

विश्रुताऽल भवत्वाद्भिर्हसा ऊचुर्बिल घनम्” ॥ ५ ॥ १६३ ॥

प्रेत्यामुत्र भवान्तरे ।

प्रायण प्रेत्य । यथा-“अन्यो धनं प्रेत्य गतस्य भुङ्क्ते” ॥ १ ॥ अमुं धनमुत्र,
यथा “अमुत्र भविता यत् ते तच्चिन्तय शुभाशुभम्” ॥ २ ॥

तूष्णीं तूष्णीकां जोषं च मौने

‘तुष तुष्टौ’ तूषति तूष्णीम्, “तूषेरीम् णोऽन्तश्च” ॥ (उणा-९४०) ॥ इति
साधु, यथा-“मुनिस्तूष्णीमास्ते” ॥ १ ॥ कुत्सितमल्पमज्ञातं वा तूष्णीं तूष्णीकाम्,
“तूष्णीकाम्” ॥ ७ । ३ । ३२ ॥ इति साधु, अयं कुत्सितादिविशिष्टे मौने वर्तते,
यथा-“मुनिः तूष्णीकामास्ते” ॥ २ ॥ जुष्यते जोषम्, बाहुलकादम् । यथा-
“जोषमास्ते” ॥ ३ ॥

दिष्ट्या तु सम्मदे ॥ १६४ ॥

दिशति दिष्ट्या “वृमिथिदिशिभ्य-” ॥ (उणा-६०१) ॥ इति व्यादिरा-
प्रत्ययः । यथा-“दिष्ट्या पुत्रो जातः,” समुपजोषमपि ॥ १ ॥ १६४ ॥

परितः सर्वतो विष्वक् समन्ताच्च समन्ततः ।

“पर्यभे सर्वोभये” ॥ ७ । २ । ८३ ॥ इति तसौ परितः । यथा-परितो ग्रामम्
॥ १ ॥ सर्वासु दिक्षु सर्वतः यथा-सर्वतो ग्रामम्, ॥ २ ॥ विश्वगच्छति विष्वक्, यथा-
“विष्वग् व्याप्य स्थितो महीम्” ॥ ३ ॥ समन्ततोऽतति समन्तात् विज्, पञ्चम्यन्त-
प्रतिरूपकं वा । यथा-“समन्ताद् वाति मारुतः” ॥ ४ ॥ समन्ततस्तसन्तः । यथा-
“येन चक्रे समन्ततः” ॥ ५ ॥

पुरः पुरस्तात् पुरतोऽग्रतः

पूर्वेऽन्तेशे पुर, पुरस्तात् “पूर्वापराधर-” ॥ ७ । २ । ९८ ॥ इत्यस्-अस्तात्-
प्रत्ययौ पुरादेशश्च ॥ १ ॥ २ ॥ पुर तस्यति पुरतः ॥ ३ ॥ अग्रेऽग्रतः आद्यादि-
त्वात् तसुः । यथा-पुरः सर, पुरस्ताद् गच्छति, पुरतो गच्छति, अग्रतः सर ॥ ४ ॥

प्रायस्तु भूमनि ॥ १६५ ॥

प्राति प्रायः “अस्” ॥ (उणा-९५२) ॥ इत्यस् । यथा-“प्रायः प्रत्ययमाधृत्ते
स्वगुणेषूत्तमादर ” ॥ १ ॥ १६५ ॥

साम्प्रतमधुनेदानीं सम्प्रत्येतर्हि

साम्प्रत विभक्त्यन्तरूपकम् । यथा “भोमाजुनव्यतिक” साम्प्रत वर्तते तयोः” ॥
१ ॥ अस्मिन् कालेऽधुना, इदानीम् एतर्हि ‘सदाधुनेदानीतदानीमेतर्हि’ ॥ ७ । २ ।
९६ ॥ इति साधवः यथा-“अधुना तस्य विस्तीर्णविभवान्धस्य के वयम् ?” । “इदानीं
त्व नाथः” “भवन्तमेतर्हि मनस्विगर्हिते” इति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ सम्प्रत्येत संप्रति

“प्रथेर्लृक् च वा” ॥ (उणा-६४७) ॥ इति ति , सभूतिरिदानी इति वा “तिष्ठ-
द्वित्यादयः” ॥ ३ । १ । ३६ ॥ इति साधु यथा-“सप्रत्यसाम्प्रत वक्तुम्” ॥५॥

अथाञ्जसा ।

द्राक् स्वागरं झटित्याशु मङ्क्ष्वहाय च सत्वरम् ॥ १६६ ॥

अञ्जवेति तृतीयान्तप्रतिरूपकमव्ययम् । यथा-“यद्वाऽञ्जसा जयति ब्रह्मलोकम्”
॥१॥ द्रवति द्राक् “द्रागादयः” ॥ (उणा-८७०) ॥ इति निपात्यते यथा-“द्राग् विद्रुतं
कातरै” ॥२॥ साक् “सरन्त्यभिसारिकाः” ॥ ३ ॥ इत्यर्थैर् बाहुलकादम्, यथा-
“अरं याति तुरङ्गमः” ॥ ४ ॥ झटदित्यनुकरणादितौ झटिति “इतावतो लृक्” ॥७।
२ । १४६ ॥ इति साधुः । यथा-“आनीय झटिति घटयति विधिरभिमतमभिमुखी-
भूत ” ॥५॥ अश्नुते आशु “कृवापाजि-” ॥ (उणा-१) ॥ इत्युण्, यथा-“आश्व-
पैहि मम सीधुभाजनात्, ॥६॥ मञ्जति मङ्क्षु “मस्जीष्यशिभ्यः सुक्” ॥ (उणा-
८२६) ॥ यथा-“मङ्क्षूद्पादि पुरतः पटलैरलीनाम्” ॥ ७ ॥ अह्वायेति विभक्त्य-
न्तप्रतिरूपकमव्ययम् । यथा-“अह्वाय सा नियमजं ह्रममुत्ससर्ज” ॥८॥ सत्वरम् ॥९॥

सदा सनाऽनिशं शश्वत्

सर्वसिन् काले सदा “सदाऽयुनेदानी-” ॥ ७ । २ । ९६ ॥ इति साधु । यथा-
“सदा पुरोडाशपवित्रिताधरे” सर्वदाऽपि ॥ १ ॥ सनोति सना “सनिशमि” ॥
(उणा-६०४) इत्याप्रत्ययः यथा-सनातनः, सनत्, सनादित्यपि यथा-सनत्कुमारः
सनात् कुमारः ॥ २ ॥ न निशाम्यति अनिशम्, “गमिजमि-” ॥ (उणा-९३७) ॥
इति ङिदम् । यथा-“ये नमन्त्यनिशं जिनम्” ॥ ३ ॥ शशति शश्वत् “संश्वद्” ॥
(उणा-८८२) ॥ इति निपात्यते । यथा-“शश्वत् पठति छात्रः” ॥ ४ ॥

भूयोऽभीक्ष्णं पुनःपुनः ।

असकृन्सुहुः

भवति भूयः “विहायस्-” ॥ (उणा ९७६) ॥ इत्यसि निपात्यते यथा-
“भूयो नैवमिति स्खलत्कलगिरा संसूच्य दुश्चेष्टितम्” ॥१॥ अभीक्ष्यते अभीक्ष्णम्,
“भ्रूणवृण-” ॥ (उणा-१८६) ॥ इति बाहुलकान्मान्तो निपात्यते यथा-
“तक्ष्णोतीव तथाऽन्वोऽभीक्ष्णं तक्ष्णाक्षरक्षारैः” ॥ २ ॥ पुनाति पुनः “पूस्न्य
मिभ्यः-” ॥ (उणा-९४७) ॥ इत्यर् पुनादेशश्च, आभीक्ष्ये द्वित्वे पुन पुनः । यथा-
“पुनःपुनरिदं त्वामेवमभ्यर्थये” ॥ ३ ॥ एको वारोऽस्य सकृत् “एकात् सकृच्चास्य”
॥७ । २ । १११॥ इति साधु , न सकृत् असकृत् । यथा-“गन्तव्यमस्ति कियदि-

स्वसकृद् ब्रुवाणाः” ॥४॥ मुह्यति मुहुः “मुहिमिथ्यादे किम्” ॥ (उणा-१०००) ॥
इत्युस् । यथा-“यान्त्या मुहुर्वलितकन्धरमानन तव” ॥ ५ ॥

सायं तु दिनान्ते

स्यति सायम्, “स्यतेर्णित्” ॥ (उणा-९३६) ॥ इत्यम् । यथा-“सायं प्रातरमी
पुण्यमग्निहोत्रमुपासते” सायंतनी सन्ध्या ॥ १ ॥

दिवसे दिवा ॥ १६७ ॥

दीव्यन्यत्र दिवा “दिविपुरि-” ॥ (उणा-५९९) ॥ इति किदाप्रत्ययः ।
यथा-दिवाकरः ॥ १ ॥ १६७ ॥

सहसैकपदे सद्योऽकस्मात् सपदि तत्क्षणे ।

सह स्यति सहसा “ङित्” ॥ (उणा-६०५) ॥ इत्याः, विभस्यन्तप्रतिरूपको
वा । यथा-“सहसा विदधीत न क्रियाम्” ॥१॥ एकपदे विभस्यन्तप्रतिरूपकम्, यथा-
“अयमेकपदे तथा वियोगः” ॥ २ समानेऽहनि सद्यः “सद्योऽद्यपरेद्यवि-” ॥ ७ ।
२ । ९७ ॥ इति साधुः । यथा-“सद्य पतति माघेन” ॥ ३ ॥ अकस्मादिति वि-
भक्त्यन्तप्रतिरूपकम् । यथा-अकस्मादायातः ॥४॥ सपद्यते सपदि “पादपठि-” ॥
(उणा-६०७) ॥ इति इः, खरादिगणपाठात् समो मलोपः । यथा-“सपदि प्रदह-
त्युपेक्षितोऽग्निः” ॥ ५ ॥

चिराय चिररात्राय चिरस्य च चिराच्चिरम् ॥ १६८ ॥

चिरेण दीर्घकालार्थे

एते विभक्त्यन्तप्रतिरूपकाः । यथा-“चिराय निर्धनो भूत्वा भवत्यह्ना महा-
घनः” ॥ १ ॥ चिररात्राय यजते ॥ २ ॥ “चिरस्य घनलब्धाऽसि” ॥३॥ चिराद्
दृष्टोऽसि ॥ ४ ॥ “चिरंतनमिदं वृत्त बलीषु तस्याः स्खलिताः” ॥ ५ ॥ १६८ ॥
“प्रपेदिरे चिरेण नामिं प्रथमोदबिन्दवः” ॥ ६ ॥

कदाचिज्जातु कर्हिचित् ।

अन्योऽन्य पर्याया एते । यथा-“न कदाचिदनीदृशं जगत्” ॥१॥ जायते जातु,
यथा-“न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति” ॥२॥ कर्हिचिद् भवति ॥ ३ ॥

दोषा नक्तमुषा रात्रौ

दुष्यति दोषा “सनिधमि-” ॥ (उणा-६०४) ॥ इत्याप्रत्ययः यथा-दोषा-
मन्यमह् ॥१॥ ज्ञयति भास्वानत्र नक्तम्, “नशिनूभ्या नक्तनूनौ च” ॥ (उणा-

९३५) ॥ इत्यम् । यथा नक्तचरः ॥ २ ॥ उषत्युषा बाहुलकात् किदाप्रत्ययः । यथा-
उषातनो वायुः ॥ ३ ॥

प्रगे प्रातरहर्मुखे ॥ १६९ ॥

प्रगे इति विभक्त्यन्तप्रतिरूपकम् । यथा-प्रगेतनो वायुः ॥ १ ॥ प्रकर्षेणातति
अत्र प्रातः, “प्रादतेरर्” ॥ (उणा-९४५) ॥ यथा-“प्रातरेव समुत्थाय” ॥ २ ॥ १६९ ॥

तिर्यगर्थे तिरः साचि

तरति तिर “मिथिरञ्जि-” ॥ (उणा-९७१) ॥ इति किदस्, यथा-तिरः
कृत्वा काष्ठ गत । परिभूतेऽन्तर्ध्वपचारात् यथा-तिरस्कृतोऽरिः ॥ १ ॥ सचते सा
चि “कमिवमि-” ॥ (उणा-६१८) ॥ इति बहुवचनात् णिदिः यथा-“साचि
लोचनयुगं रमयन्ती ॥ २ ॥

निष्फले तु वृथा मुधा ।

वृणोति वृथा “वृमिथि-” ॥ (उणा-६०१) ॥ इति यादिः किदाप्रत्ययः
यथा-वृथा दुग्धोऽनङ्गान् ॥ १ ॥ मुञ्चति मुधा “मुचिस्वदर्ध च” ॥ (उणा-
६०२) ॥ इत्याप्रत्ययः यथा-“मुग्धे ! मुधा ताम्यसि” ॥ २ ॥

मृषा मिथ्याऽनृते

मृष्यते मृषा “दिविपुरि-” ॥ (उणा-५९९) ॥ इति किदा यथा-मृषा वदति,
युषोयम् ॥ १ ॥ मेथति मिथ्या “वृमिथि-” ॥ (उणा-६०१) ॥ इति यादि-
किदाप्रत्ययः यथा-“मिथ्यावादिनि ! दूतीति” ॥ २ ॥

अभ्यर्णे समया निकषा हिरुक् ॥ १७० ॥

समेति समया ॥ १ ॥ निकषति निकषा “समिण्णिकषिभ्यामा ” ॥ (उणा-
५९८) ॥ इति साधू यथा-समया पर्वत नदी ॥ १ ॥ “लङ्का निकषा हनिष्यति”
॥ २ ॥ हिनोति हिरुक् यथा-मह्या हिरुक् ॥ ३ ॥ १७० ॥

शं सुखे

शाम्यति शम्, “गमिजमि-” ॥ (उणा-९३७) ॥ इति डिदम् । यथा-शंकरः ॥ १ ॥

बलवत् सुष्ठु किमुतातीव निर्भरे ।

बलं वाति बलवत् “सश्चद्वेहत्” ॥ (उणा-८८२) ॥ इति निपात्यते यथा-
“बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्यय चेतः” ॥ १ ॥ शोभनं तिष्ठतीति सुष्ठु “दुःस्वप्-”

॥(उणा-७३२)॥इति किदुः, “भीरुष्ठानादित्वात् षत्वम् । यथा-“सुष्ठु खल्विदमुच्यते”
॥ २ ॥ किमुयते किमुत “पुतपित्त-” ॥ (उणा-२०६) ॥ इति निपात्यते यथा-
किमुत ब्रह्मविभिभिः ॥३॥ न तीवत्यतीव, अव्ययसमुदायो वा । यथा-“अतीवक्षुत्-
पिपासितात्” स्वती अपि, यथा-सुसिक्त आम्र. फलति, अतिसिक्त इति ॥ ४ ॥

प्राक् पुरा प्रथमे

प्राश्नाति प्राक् यथा-“प्रागेव हरिणाक्षीणामुदीर्णो रागसागरः” ॥१॥ पुरति पुरा
“दिविपुरि-” ॥ (उणा-५९९) ॥ इति किदा. । यथा-पुराकृतम् ॥ २ ॥

संवद् वर्षे

संवदति संवत् “संश्वद्-” ॥ (उणा-८८२) ॥ इति निपात्यते यथा-विक्रम-
संवत्, सिद्धहेमकुमारसंवदिति ॥ १ ॥

परस्परे मिथः ॥ १७१ ॥

मिथ्यते मिथः “मिथिराजि-” ॥ (उजा-९७१) ॥ इति किदसू, यथा-मिथः
ग्रहरतः ॥ १ ॥ १७१ ॥

उषा निशान्ते

उषत्युषा, यथा-उषातनः ॥ १ ॥

अल्पे किञ्चिन्मनागीषच्च किञ्चन ।

किमपि चिनोति किञ्चित्, यथा-“किञ्चित् कुञ्चितलोचनाभिरसकृत् घ्राताः कद-
म्बानिलाः” ॥१॥ मन्यते मनाक् “द्रागादयः” ॥ (उणा-८७०) ॥ इति निपात्यते ।
यथा-“ब्रूते मनाग् नन्दनम्” ॥ २ ॥ ईषति ईषत् “संश्वद्-” (उणा-८८२) इति
निपात्यते । यथा-ईषत्पाण्डुः ॥ ३ ॥ किमपि चनति किञ्चन । यथा-प्राचीमङ्कुरयन्ति
किञ्चन रुचो राजीवजीवातव ॥ ४ ॥

आहो उताहो किमुत वितर्के किं किनूत च ॥ १७२ ॥

वितर्को विकल्पः पक्षान्तरम्, आजुहोत्याहो विच् । यथा-अय स्थाणुराहो पुरुष ॥
१॥ उताजुहोत्युताहो । यथा-“उताहोस्विद् भवेद् राजा नल परपुरंजय ” ॥२॥ कि-
मुतेत्यव्ययसमुदायः । यथा-किमुत रज्जु, किमुत सर्पः १ ॥३॥ कौति किम् । यथा-
किं रज्जु, किं सर्प १ ॥४॥ किमु इत्यव्ययसमुदायः । यथा-“खेदयेत् किमु मान-
यत्” ॥ ५ ॥ अव्यते उतः, “पुतपित्त-” ॥ (उणा-२०४) ॥ इति निपात्यते ।
यथा-“एकमेव वर पुसामुत राज्यमुताश्रमः” ॥ ६ ॥ १७२ ॥

इतिह स्यात् संप्रदाये

इति वृत्त जिह्वीते इतिह, अव्ययसमुदायो वा । यथा-इतिह स्माहुराचार्याः ॥ १॥

हेतौ यत् तद् यतस्ततः ।

यजते यद् ॥ १ ॥ तनोति तद् “तनित्यजियजि-” ॥ (उणा-८९५) ॥
इति ङ् । यथा-यत् सभासु प्रगल्भसे तत् पूज्योऽसि ॥ २ ॥ यतस्तत इत्येतौ
विभक्त्यन्तप्रतिरूपकौ । यथा-यतो विद्वास्ततः सम्यः, येन-तेनावपि । यथा-येन
दाता तेन श्लाघ्य इत्यादि ॥ ३ ॥ ४ ॥

संबोधनेऽङ्ग भोः प्याट् पाट् हे है हंहो अरेऽयि रे ॥ १७३ ॥

अङ्गत्वं यथा-अङ्गानङ्ग ! ॥ १ ॥ भाति भो ! बाहुलकात् ङोस्, यथा-भो !
भार्गव ! ॥ २ ॥ अप्यटति प्याट् पृषोदरादित्वात्, यथा-प्याट् ! पावक ! ॥ ३ ॥
पाटयति पाट् यथा-पाट् ! पान्थ ! ॥ ४ ॥ हिनोति हे विच् । यथा-हे ! हेराम्बिक-
मम्बेति ॥ ५ ॥ हिनोति है बाहुलकाद् है, यथा-है ! बाड्वले ! ॥ ६ ॥ ह जुहोति
हहो । यथा-“हहो ! तिष्ठ सखे ! विवेकबहुभिः प्राप्तेऽसि पुण्यैर्मया” ॥ ७ ॥ न
रिणाल्यरे विच् । यथा-अरे ! क्षत्रियखेट ! ॥ ८ ॥ एत्ययि “स्वरेभ्य इ” ॥ (उणा-
६०६) ॥ यथा-अये ! जीवितनाथ ! जीवसि ॥ ९ ॥ रिणाति रे यथा-रे !
चेटा ॥ १० ॥ अहो, अरे इत्यादयोऽपि ॥ १७३ ॥

श्रौषट् वौषट् वषट् स्वाहा स्वधा देवहविर्हेतौ ।

श्रूयते श्रौषट्, वाति वौषट्, उदयते वषट् एते बाहुलकात् क्तिबन्ता निपात्यन्ते
यथा-अस्तु श्रौषट् ॥ १ ॥ व्रीही वौषट् ॥ २ ॥ वषडिन्द्राय ॥ ३ ॥ सुष्ठु ब्रूते
स्वाहा “सो ब्रूग आह च” ॥ (उणा-६०३) ॥ इत्याप्रत्ययः, आहादेशश्च । यथा-
स्वाहा देवेभ्यः ॥ ४ ॥ स्वदते स्वधा “मुचिस्वदेर्ध च” ॥ (उणा-६०२) ॥
इत्याप्रत्ययः यथा-स्वधा पितृभ्यः ॥ ५ ॥

रहस्युपाशु

उपाश्रुते उपाश्रु “अशेरान्नोऽन्तश्च” ॥ (उणा-७१९) ॥ इत्युः । यथा-ते-
षामुपाश्रु बर्धं प्रकुर्वीत ॥ १ ॥

मध्येऽन्तरन्तरेणान्तरेऽन्तरा ॥ १७४ ॥

अमत्यन्तः “पूसनि-” ॥ (उणा-९४७) ॥ इत्यर् अन्तादेशश्च । यथा-
गृहस्थान्तविगाहते” ॥ १ ॥ अन्तरेणेति विभक्त्यन्तप्रतिरूपकम् यथा-“अन्तरेण

गन्धमादन मात्स्यवन्त चोत्तराः कुरवः” ॥ २ ॥ अन्तरे सप्तम्यन्तप्रतिरूपकम् । यथा-
“आवयोरन्तरे जाता पर्वता सरितो द्रुमाः” ॥ ३ ॥ अन्तो राति अन्तरा “ङित्”
॥ (उणा-६०५) ॥ इत्या. । यथा--“अन्तरा निषधं नीलं च विदेहा.” ॥ ४ ॥ १७४ ॥

प्रादुरावि. प्रकाशे स्यात्

प्राप्ति प्रादुः “ह्यत्ति-” ॥ (उणा-९९७) ॥ इत्युस् । यथा--“प्रादुरासीद्वसुधरा”
॥ १ ॥ अवत्यावि “अवोर्णित्” ॥ (उणा-९९५) ॥ इतीस् । यथा--“तेषामाविर-
भूद् ब्रह्मा परिम्लानमुखश्चियाम् ॥ २ ॥

अभावे त्व न नो नहि ।

अतति अ “क्वचित्” ॥ ५ । १ । १७१ ॥ इति ड, यथा--“अविप्र इव भाषसे”
विप्रवन्न ब्रूष इत्यर्थः ॥ १ ॥ नह्यति न । यथा--“नैक सुप्तेषु जागृयात्” ॥ २ ॥ नयति
नो बाहुलकात् ङो । यथा--नो जानामि. किमत्र विधास्यति ॥ ३ ॥ नह्यति नहि
“पदिपठि-” ॥ (उणा-६०७) ॥ इति इ, अव्ययसमुदायो वा यथा--नहि
भीरुगतं निवर्तते ॥ ४ ॥

हठे प्रसह्य

प्रहसनं पूर्वं प्रसह्य । यथा--“प्रसह्य वित्तानि हरन्ति चोराः” ॥ १ ॥

मा मास्म वारणे

माति मा “ङित्” ॥ (उणा-६०५) ॥ इत्याप्रत्ययः । यथा--“कुण्ठः सिद्ध-
पते. कृपाण इति रे । मा मंसत क्षत्रिया” ॥ १ ॥ मास्मेत्यव्ययसमुदायः । यथा--
“प्रावृड् जातेति हे । भूपाः । मास्म त्यजत काननम्” ॥ २ ॥

अस्तमदर्शने ॥ १७५ ॥

अस्यतेऽस्त बाहुलकात् तम् । यथा--“अस्तंगते क्षिणीति” ॥ १ ॥ १७५ ॥

अकामानुमतौ कामम्

आदावनिच्छाया पश्चादङ्गीकारे इत्यर्थः, काम्यते कामं बाहुलकादम् । यथा--
“कामं भवन्तु सरितो भुवि सुप्रतिष्ठा” ॥ १ ॥

स्यादौ आं परम मते ।

मतम्-युष्मद्व्ययसमस्तत्र, अवत्योस् “अवेर्मः” ॥ (उणा-९३३) ॥ इति मे
‘मव्यवि-’ ॥ ४ । १ । १०९ ॥ इत्युपान्त्येन ऊत्वम्, ततो गुणः. यथा--“उ

मित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गिणः ' इति ॥१॥ 'अमण रोगे' आमयति आम् । यथा- आं
कुर्मः ॥२॥ परम विभवयन्तप्रतिरूपकम् । यथा-परम तत्रावासम् ॥ ३ ॥

कच्चिदिष्टपरिप्रश्ने

कुत्सितं चिनोति कच्चिद् यथा । कच्चिज् जीवति मे माता ? ॥ १ ॥

अवश्य नून च निश्चये ॥ १७६ ॥

अवश्यायतेऽवश्यं बाहुलकात् डिदम् । यथा-“अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वा-
ऽपि विषयाः” ॥ १ ॥ नूनं “नशिनूभ्या नक्तनूनौ च” ॥ (उणा-९३५) ॥
इत्यम् । यथा-“नूनं हन्ताऽस्मि रावणम्” ॥ २ ॥ ॥ १७६ ॥

बहिर्बहिर्भवे

बंहते बहि “बहिवृहेर्नलुक् च” ॥ (उणा-९९०) ॥ इतीस् । यथा-
ग्रामाद् बहिवृषति ॥ १ ॥

ह्यः स्यादतीतेऽह्नि

अहाति ह्य अनन्तरातीतदिनम्, “पाहाकूभ्या पयहौ च” ॥ (उणा-९५३) ॥
इत्यस् । यथा-ह्यस्तनः ॥ १ ॥

श्च एष्यति ।

अह्नीत्येव श्वसिति श्व. अनन्तरागामिदिनम्, यथा अद्य श्वो वा गमिष्यति ॥१॥

नीचैरल्पे

न्यञ्चति नीचै “न्युद्भ्यामञ्चः-” ॥ (उणा-१००३) ॥ इति कैसि साधुः ।
यथा-“नीचैर्वाति समीरणः” ॥ १ ॥

महत्युच्चैः

उदञ्चत्युच्चैः “न्युद्भ्याम्-” ॥ (उणा-१००३) ॥ इति कैसि साधुः ।
यथा “उच्चैरुच्चरतु चिरम्” ॥ १ ॥

सत्त्वेऽस्ति

सत्त्वे सत्ताया अस्तीति तिवन्तप्रतिरूपकः । यथा-अस्तिक्षीरा ब्राह्मणी ॥ १ ॥

दुष्टु निन्दने ॥ १७७ ॥

निन्दित तिष्ठति दुष्टु “दु.स्वपवनिभ्य -” ॥ (उणा-७३२) ॥ इति किदुः ।
भीरुष्ठानादित्वात् षत्वम् । यथा दुष्टु वादी खलः ॥ १ ॥ ॥ १७७ ॥

ननुच स्याद् विरोधोक्तौ

ननुचेत्यव्ययसमुदाय । यथा-ननुच कः शब्दः ? इति ॥ १ ॥

पक्षान्तरे तु चेद् यदि ।

चिनोति चेत् “संश्वद्-” ॥ (उणा-८८२) ॥ इति निपात्यते ॥ १ ॥ यदति
अदि विच्, बाहुलकाद् गुणाभाव । यथा -“सन्तश्चेदमृतेन किं यदि खलास्तत् काल-
कूटेन किम्” ? ॥ २ ॥

शनैर्मन्दे

श सुखं नयति शनैः “शमो नियो डैस् मलुक् च” ॥ (उणा-१००४) ॥
इति साधु । यथा-“शनैर्याति पिपीलिकः” ॥ ४ ॥

अवरे त्वर्वाक्

अवर परादन्यस्तात्र, अवरमश्चत्यर्वाक् पृषोदरादित्वात् । यथा-वर्षात् षोडशा-
दर्वाक् ॥ १ ॥

रोषोक्तावुम्

ऊयते उं बाहुलकात् किन् म् । यथा-“उ सैवास्मि तव प्रिया” ॥ १ ॥

नतौ नमः ॥ १७८ ॥

नमन नमः “अस्” ॥ (उणा-९५२) ॥ इत्यस् । यथा—

“नमो दुर्वाररागादिवैरिवारनिवारिणे ।

अर्हते योगिनाथाय महावीराय ताविने” ॥ इति ॥ १ ॥

नमःशब्दश्चार्थं शास्त्रान्ते मङ्गलार्थः, यतो मङ्गलादीनि, मङ्गलमध्यानि, मङ्गला-
न्तानि च शास्त्राणि भवन्तीति । शेषश्चात्र—

आनुकूल्यार्थकं प्राध्वमसाकल्ये तु विचन ।

तु हि च स्म ह वै पादपूरणे, पूजने स्वती ॥

वद् वा यथा तथैवैव साम्येऽहो ही च विस्मये ।

स्युरेव तु पुनर्वै वेत्यवधारणवाचकाः ॥

ऊ पृच्छायामतीते प्राक् निश्चयेद्वाज्जसा द्वयम् ।

अतो हेतौ महः प्रत्यारम्भेऽथ स्वयमात्मनि ॥

प्रशंसने तु सुष्ठु स्यात् परश्वः श्व परेऽहनि ।

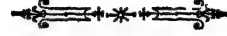
अद्यात्राह्न्यथ पूर्वेऽह्नीत्यादौ पूर्वैर्युरादयः ॥

समानेऽहनि सद्यः स्यात् परे त्वहि परेद्यवि ।

अभिधानचिन्तामणौ-

उभयद्युस्तूभयेद्यु' समे युगपदेकदा ॥
स्यात् तदानीं तदा तर्हि यदा यदन्यदैकदा ।
परत् परार्थेषमोऽन्दे पूर्वे पूर्वतरेऽत्र च ॥
प्रकारेऽन्यथेतरथा कथमित्थं यथा तथा ।
द्विधा द्वेधा त्रिधा त्रेधा चतुर्धा द्वैधमादि च ॥
द्विष्वितुः पञ्चकृत्व इत्याद्यावर्त्तने कृते ।
दिग्देशकाले पूर्वादौ प्रागुदक्प्रत्यगादयः ॥
अव्ययानामनन्तत्वात् दिग्मात्रमिह दर्शितम् । अदाहुः—
“इयन्त इति सङ्ख्यानां निपातानां न विद्यते ।
प्रयोजनवशादेते निपात्यन्ते पदे पदे” ॥ इति ॥ १७८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां स्वोपज्ञाभिधानचिन्तामणिनाममालाटिकायां
सामान्यकाण्ड. षष्ठ ॥ ६ ॥

॥ समाप्ता चैयमभिधानचिन्तामणिनाममालाटिका ॥

ज्येष्ठ.

वीरसंवत् २४३९

॥ अहम् ॥

यशोविजयजैनग्रन्थमाला.

नाम

संस्कृतप्राकृतभाषयोर्नानाविधप्राचीनकाव्यनाट-
कच्छन्दोऽलङ्कारव्याकरणन्यायज्यौति-
षादिग्रन्थानां संग्रहः ।

शास्त्रविशारदजैनाचार्यश्रीविजयधर्मसूरिदादाम्भोजच-
रीकायमाणाभ्यां
श्रावकपं०-हरगोविन्ददास-बेचरदासाभ्यां संशोधित ।

४४.

स्याद्वाद्यागमर्वाचिमालिविलसत्-ससूक्तिमुक्तावहा
प्रौढप्रातिभपूर्वसूरिनिधित-प्रेक्षागुणैर्योजिता ।
एषाऽनन्तमुविज्ञवर्मविजयाचार्य-प्रसादाच्छुभा
विज्ञानं प्रतिमासमाकलयतु श्रीग्रन्थमाला सताम् ॥ १ ॥

Printed by PURUSHOTAMDAS GIGABHAI FANCHBHAYA at his "Vidya
Vijaya" Printing Press and Published by
Shah Harakhohand Bhurabhai.

BHAVNAGAR.

वार्षिकमूल्यं रुप्यकाष्टकम् ।

विश्वविजय प्रिन्टिंग प्रेस-भावनगर.

विषयानुक्रमः ।

प्रकरणानि

पृष्ठानि

१ कोशग्रन्थाः—

- (१) श्रीसाधुसुन्दरगणिविरचितस्य शब्दरत्नाकरशेषस्य मुख्यपृष्ठ
प्रस्तावना च

१-४

२ न्यायग्रन्थाः—

- (१) श्रीहरिभद्रसूरिनिर्मिता स्वोपलब्धीकासहिताऽनेवान्त-
जयपत्तिका

२९७-३२०

३ महाकाव्यानि—

- (१) महोपाध्यायश्रीमेषविजयविरचितम्-देवानन्दाऽभ्युदयमहाकाव्यम्

१-२४

४ निर्युक्तिग्रन्थाः—

- (१) सिरीभट्टबाहुसामिविरह्या आवस्सयनिज्जुति

१६१-२००

५ व्याकरणग्रन्थाः—

- (१) सदीकहैमावर्तस्य मुख्यपृष्ठादीनि

४-९

YASHOVIJAYA JAINA GRANTHAMALA [36]

THE

SHABDARATNAKARA

OF

VACHANACHARYA SHRI SADHU SUNDARA GANI

—❧—
EDITED BY

SHRAVAK PANDIT HARGOVINDDAS

AND

SHRAVAK PANDIT BECHARDAS,

Most devoted Servants of His Holiness Shashtra Visharad
Jainacharya Shri Vijaya Dharma Suri.

—❧—
WITH

The pecuniary help of Shree Jain Shvetambar Sangha
OF RANGOON.

—❧—
PUBLISHED BY SHAH HARSHCHAND BHURABHAI,

AND

*Printed by Babu Ganga Prasad Gupta, at his
Art Printing Works, Benares City.*

—❧—
Veer-Era, 2439.

—❧—
Price 12 annas.

“स्वरतरमतपाथोराशिवृद्धौ मृगाङ्काः

यवनपतिसभायां ख्यापिताहन्मताज्ञाः ।

प्रहतकुमतदर्णः पाठकाः साधुकीर्ति—

प्रवरसदभिधानाः सिंहतुल्या जयन्ति ॥

तेषां शास्त्रसहस्रसारविदुषां शिष्येण शिक्षाभृता

भक्तिस्थेन हि साधुसुन्दर इति प्रख्यातनाम्ना मया ।

ग्रन्थोऽयं विहितः कवीश्वरवचोबुद्धयोक्तिरत्नाकरः

स्वाऽन्येषां हितहेतवे बुधजनैर्मान्यश्चिरं नन्दतु ॥,, इति ।

ते च कांस्कान् ग्रन्थानग्रन्थिषत इत्यपि नावगत सपूर्णमधुना, किन्तु तेषां ग्रन्थरत्नत्रयमुपलभ्यते साम्प्रतम्— एकस्वय कोशः, उक्तिरत्नाकरः, स्वोप-
ज्ञक्रियाकल्पलताख्यटीकातिष्ठकितो धातुरत्नाकरश्चेति ।

तेषु एकेनैवानेन कोशसमीक्षणेन तेषां शब्दशास्त्रपारगतत्वमवगम्यते एव सहृदयानामिति । सस्त्रपि नैकेषु कोशेषु नायमेषामायास आयासः, यतस्तैरत्र शब्दार्थभेदसग्रह विधाय सर्वेभ्योऽपि कोशेभ्योऽयमत्यरेचि, तत्तु सुस्पष्टमेव शब्दविदामिति अयं च कोशः षट्काण्ड्या व्यभाजि तैः— तत्र क्रमेण, प्रथ-
मोऽहर्त्काण्डः, देवकाण्डः, मानवकाण्डः, तिर्यक्काण्डः, नारककाण्डः, आमा-
न्यकाण्डश्चेति । कोशमिमं कृत्वा तैः परमकारुणिकैः कवयोऽत्यन्तमुपकृता इति । अयं च शोधनानेहसि लिखितपुस्तकत्रयमुपालप्सवहि ततस्तेषां पुस्तक-
दातृणां महोपकारं मनवानौ तान् नामग्राहमुल्लिखाम ।

२ अस्मद्गुरुणा श्रीशास्त्रविशारदजैनाचार्याणां प्रतिद्वयं शुद्धं च, तयोरे-
कस्याः प्रान्ते “संवत् १७४८ फाल्गुनकृष्ण १४ दिने श्रीवीकानेरमध्ये
भट्टारकजैङ्गमयुगप्रधान श्रीश्रीश्री १०८ श्रीजिनचन्द्रसूरिसूरीश्वराणां शिष्येण
पण्डितनेमिसुन्दरेणालोखि प्रतिययम् ॥ श्रीरस्तु ॥ श्री.” एवमुल्लेखोऽस्ति ।
अन्यस्या अन्ते तु—

“सप्ताब्धिगोत्रगोत्राप्रमिते संवति संवति ।

माघस्याद्याष्टमीघंसे श्रीविक्रमपुरे पुरे ॥ श्री.

लिलिख एष सद्ग्रन्थो जयसुन्दरसाधुना ।

इयं प्रतिः स्थिरा भूयात् यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥”

एका तु श्रीयुतनेमचन्द्रयतिवर्याणाम्, तदन्ते तु “संवत् १७५६
फाल्गुनशुक्ल ९ दिने श्रीमेडतायां लिपीचक्रे अस्यान्ते चैकोऽकारादिशब्दानु-
क्रमोऽपि दत्तः । प्रतिस्थलं च टिप्पणेन सुस्पष्टनमपि कृतम् । जगद्गुरुकमनसा
शोषितेऽप्यास्मिन् ज्ञानावरणीयोज्जवाः स्खलना निरस्यन्त सज्जनाः पाठका
हंसायिष्यन्ते—

इति प्रार्थयेते

हरगोविन्द-बेचरदासौ ।

अथ चतुर्थः परिच्छेदः ।

तथा, यच्चोक्तम्—एवमभिलाष्यानाभिलाष्यमपि विरोधबाधितत्वादेवानुद्घोष्यमित्यादि । तदप्ययुक्तम्, विरोधासिद्धेः, अभिलाष्यानाभिलाष्यस्यैव प्रमाणसिद्धत्वात्, तथाव्यवहारोपलब्धेः, अन्यथा व्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात्; तथाहि—यदि तदेकान्तेनैवानभिलाष्यमभ्युपगम्यते, कथं तर्हि तथाविधशब्दात् तथाविधार्थप्रतीत्यादि? । दृश्यते च ‘अनलाद्यानय’ इत्युक्ते तत्प्रतीतिपुरस्सरा केषांचिद् धूमध्वजादौ प्रवृत्तिः, तत्समासादनम्, समासादिते तथा निवेदनमिति कथञ्चिदभिलाष्यसिद्धिः; अन्यथा तदनुपपत्तिः, अतिप्रसङ्गात् ॥

सांप्रतं चतुर्थे आरभ्यते, तत्र चादावेवेदमाह—तथा, यच्चोक्तमित्यादि । तथा, यच्चोक्तं मूलपूर्वपक्षग्रन्थे, ‘ एवमभिलाष्यानाभिलाष्यमपि वस्तु, विरोधबाधितत्वादेवानुद्घोष्यम् ’ इत्यादि । तत् किमित्याह—तदप्ययुक्तम् । कुत इत्याह—विरोधासिद्धेः । असिद्धिश्च, अभिलाष्यानाभिलाष्यस्यैव वस्तुनः प्रमाणसिद्धत्वात् । प्रमाणसिद्धत्व च, तथाव्यवहारोपलब्धेः—अभिलाष्यानाभिलाष्यतयाऽर्थक्रियासिद्धेः, अन्यथाऽभिलाष्यानाभिलाष्यतां विहाय वस्तुनः, व्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात् । एतत्प्रदर्शनायैवाह—तथाहीत्यादि । तथाहीत्युपप्रदर्शने । यदि तद् वस्तु, एकान्तेनैवानभिलाष्यमित्यभ्युपगम्यते, कथं तर्हि तथाविधशब्दात् सांव्यवहारिकादनलारूपत्वात्, तथाविधार्थप्रतीत्यादि—तथाविधस्तद्वाच्यानलार्थस्तत्प्रतीत्यादि कथम् ? । आदिशद्वात् प्रवृत्ति-तत्समासादन-निवेदनग्रहः । दृश्यते ‘अनलाद्यानय’ इत्युक्ते सति, तत्प्रतीतिपुरःसरा—अनलप्रतीत्यनुयायिनी, केषाञ्चित् प्रमातृणां तथाविधक्षयोपशमयुक्तानाम्, धूमध्वजादावर्थे प्रवृत्तिः

स्तद्विषया, तथा, तत्समासादनं धूमध्वजसमासादनम्, समासादिते सति, तथा निवेदनम्—‘अयमसौ यस्त्वयोक्तोऽनलः स आनीतः’ इत्यादि । इति एवम्, कथञ्चिदभिलाष्यसिद्धिः । अन्यथा—एवमनभ्युपगमे, तदनुपपत्तिः—तत्प्रतीत्याद्यनुपपत्तिः । कुत इत्याह—अतिप्रसङ्गात् उदकादिवदनलस्यापि तच्छब्देनानभिलाष्यत्वात्, एतद्विशेषतस्तत्रापि प्रतीत्याद्यापत्तेरतिप्रसङ्गः ॥

स्यादेतत्, अन्यापोहाभिधायकाः शब्दा इति, ततस्तं प्रतिपद्यते, ततश्च दृश्य-विकल्प्यावर्थावेकीकृत्य तद्वलात्प्रवर्तते, न तु शब्दाद्वस्त्वेव प्रतिपद्य प्रवर्तते, तस्य ततोऽनवगतेः, प्रतिबन्धाभावात्, तादात्म्य-तदुत्पत्त्यनुपपत्तेः, अनेकदोषप्रसङ्गात्, प्रतिबन्धमन्तरेणाप्यन्यतोऽन्यावगतावपन्यायः । परमार्थैकतानत्वे च शब्दानामनिमित्ता न स्यात्, प्रवृत्तिरर्थेषु चित्रतन्त्रान्तरगतेषु, परस्परविरोधित्वेन सर्वेषां तथाऽभावात्, अतीताजातयोश्चासत्त्वात्, न च स्यादनृतार्थता वाचः कस्याश्चिदपि, स्ववाच्यनिष्ठत्वात्, तद्व्यतिरेकेण तदप्रवृत्तेः, सङ्केतवशाच्च शब्दात् प्रतीतिस्तस्य चापोहमन्तरेणान्यत्र कर्तुमशक्यत्वात्, वस्तुनामानन्त्याद् व्यवहारानुपयोगादिति तद्वाच्यतैवेति । एतदप्ययुक्तम्, भावार्थशून्यत्वेन वाङ्मात्रत्वात्, अन्यापोहाभिधायकत्वेऽपि वस्तुनि प्रवृत्त्यनुपपत्तेः, तस्य ततो व्यतिरिक्ता-ऽव्यतिरिक्तविकल्पदोषप्रसङ्गात्—व्यतिरिक्तत्वे, स च वस्त्ववस्तु वा, वस्तुत्वे, अपरनामा सामान्यवादः, तथा च तद्द्वारायाता अनिवारितप्रसरा दोषाः । न च तदभिधानेऽपि वस्तुनि प्रवृत्तिः । न हि कश्चिद्‘दण्डं छिन्धि’ इत्युक्तो दण्डिनं छिनत्त्यन्यत्र शब्दार्थव्यवहारानभिज्ञादिति । अवस्तुत्वे तु तदभिधाने न किञ्चिदुक्तं स्यात्, कथमेवमवस्तुप्रातिपत्तिपुरस्सरा तत्प्रवृत्तिः ? । न च तत्प्रातिपत्तावर्थतो वस्तुप्रातिपत्तिः, तुच्छत्वेन तस्यैवाप्रातिपत्तेः,

अन्यथा वस्तुत्वविरोधात्, तस्य तेनाप्रतिबन्धात्, सामर्थ्यासि-
द्धेश्च । अव्यतिरिक्तत्वे वस्तुन एवापोहत्वात् तदभिधायकत्वं
शब्दानामिति व्यर्थस्तत्प्रतिक्षेपाभिनिवेशः ॥

स्यादेतदित्यादि । स्यादेतदथैवं मन्यसे—अन्यापोहामिधा-
यकाः शब्दा इति कृत्वा, तत शब्दात्, तमन्यापोहमन्याभावम्,
प्रतिपद्यते । ततश्च दृश्य-विकल्प्यावर्थौ स्वलक्षण-सामान्यरूपौ,
एकीकृत्य, तद्वलादेकीकरणसामर्थ्यात्, प्रवर्तते, न तु शब्दाद्,
वस्त्वेव प्रतिपद्य प्रवर्तत इति । कुत इत्याह—तस्य वस्तुनः, ततः
शब्दात्, अनवगतेरपरिच्छेदात् । अनवगतिश्च प्रतिबन्धाभावाद् व-
स्तु-शब्दयोः । प्रतिबन्धाभावश्च-तादात्म्य-तदुत्पत्त्यनुपपत्तेर्वस्तु-शब्द-
योरेव । इयं च, अनेकदोषप्रसङ्गात्, तथाहि—वस्तु-शब्दयोस्तादात्म्ये
क्षुरिका-ऽनला-ऽचलादिशब्दोच्चारणे वदनपाटन-दाह-पूरणप्रसङ्गः ।
तदुत्पत्तौ तु वस्तुनः शब्दोत्पत्तौ, बाह्यलोकस्यापि प्रथमपनसदर्शने
तच्छब्दोच्चारणप्रसङ्गः, शब्दाद् वा वस्तुत्पत्तौ विश्वादिद्रिता, शब्दा-
देव कटकादिभावादित्यनेकदोषप्रसङ्गः । प्रतिबन्धमन्तरेणापि वस्तु-
शब्दयोः, अन्यतः शब्दात्, अन्यावगतौ वस्त्ववगतौ, किमित्याह-
अपन्यायः अतिप्रसङ्ग इत्यर्थः । दोषान्तरमाह—परमार्थैकतानत्वे च
परमार्थैकनिष्ठत्वे च, शब्दानामनिमित्ता न स्यात् प्रवृत्तिरर्थेषु ।
किंविशिष्टेभ्वित्याह—चित्रतन्त्रान्तरगतेषु प्रधाने-ध्वरादिषु, किमित्यत
आह—परस्परविरोधित्वेन हेतुना, सर्वेषामर्थानाम्, तथाजगद्धेतु-
त्वेन, अभावात्, तथाहि—यदि प्रधानं जगद्धेतुः, न तर्हीश्वर इत्यादि
भावनीयम् । तथा, अतीता-ऽजातयोश्चापि वस्तुनोः, असत्त्वात्
कारणात्, न स्यात् प्रवृत्तिरिति । तथा, न च स्यादनुत्तार्यता वाचः
कस्याश्चिदपि । कुत इत्याह—स्ववाच्यनिष्ठत्वाद् वाचः प्रतिबन्ध-
भावेन, तद्व्यतिरेकेण स्ववाच्यव्यतिरेकेण, तदप्रवृत्तेर्वाचोऽप्रवृत्तेरिति ।
तथा, संकेतवशाच्च शब्दात्, प्रतीतिर्लोके तथा दर्शनात्, तस्य च

संकेतस्य, अपोहमन्तरेणान्यत्र वस्तुनि, कर्तुमशक्यत्वात् । अशक्यत्वं च वस्तुनामानन्त्यात् प्रतिवस्तु संकेताकरणेन, व्यवहारानुपयोगात् संकेतस्य, । इति-एवम्, तद्वाच्यतैव-अपोहवाच्यतैव । इत्येतदाशङ्क्याह-एतदप्ययुक्तं यदनन्तरमुक्तम् । कुत इत्याह-भावार्थशून्यत्वेन हेतुना, वाङ्मात्रत्वात् तस्य । वाङ्मात्रत्वं च, अन्यापोहाभिधायकत्वेऽपि शब्दस्य, किमित्याह-वस्तुनि प्रवृत्त्यनुपपत्तेः । अनुपपत्तिश्च तस्यापोहस्य, ततो वस्तुनः, व्यतिरिक्ता-ऽव्यतिरिक्तविकल्पाभ्यां यो दोषस्तस्य प्रसङ्गात् । एनमेवाह-व्यतिरिक्तत्वे वस्तुनोऽपोहस्य, किमित्याह-स शून्यापोहः, वस्तु, अवस्तु वा ? किञ्चातः ? उभयथापि दोष इत्याह-वस्तुत्वे अपोहस्य व्यतिरिक्तस्य, अपरनामा सामान्यवादः । तथाचैवं च सति, तद्द्वारायाताः सामान्यद्वारायाताः, अनिवारितप्रसरा दोषा वृत्तिविकल्पादिजनिताः । उपचयमाह-न चेत्यादिना । न च तदभिधानेऽपि-अपोहाभिधानेऽपि, शब्देन, वस्तुनि प्रवृत्तिः, तस्य ततोऽन्यत्वात् । एतदेव निदर्शयन्नाह-न हीत्यादिना । न हि कश्चिद् माणवकः, 'दण्डं छिन्धि' इत्युक्तो विशेषेण, दण्डिनं छिनत्ति तदुपलक्षितम्, अन्यत्र शब्दार्थव्यवहारानभिज्ञादेकान्तजडादिति । एवमिहोपलक्षणमपोहः, तदभिधाने कथं तदुपलक्षिते वस्तुनि प्रवृत्तिः ? इत्यर्थः । द्वितीय विकल्पमधिकृत्याह-अवस्तुत्वे पुनरपोहस्य, तदभिधानेऽवस्त्वभिधाने, किमित्याह-न किञ्चिदुक्तं स्याद् भवेत्, कथमेवमवस्तुप्रतीतिपुरस्सरात्तत्प्रवृत्तिस्तस्मिन् वस्तुनि, प्रवृत्तिः ? । न च तत्प्रतिपत्तावपोहप्रतिपत्तौ सत्यां शब्देन, अर्थतोऽर्थापत्त्या तत्प्रतिबन्धान्यथानुपपत्तिलक्षणया, वस्तुप्रतिपत्तिः स्वलक्षणप्रतिपत्तिः । कुत इत्याह-तुच्छत्वेन-हेतुना, तस्यैव-अपोहस्य, अप्रतिपत्तेः । इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यमित्याह-अन्यथा, एवमनभ्युपगमे, अवस्तुत्वविरोधात्, प्रक्रमादपोहस्य, तथा तस्य तुच्छस्यापोहस्य, तेन वस्तुना सह, अप्रतिबन्धात्

तादात्म्याद्ययोगेन, तथा, सामर्थ्यासिद्धेश्च तस्यैव तुच्छस्यापोहस्य । अनेन तद्व्यतिरिक्तविकल्पदोषोऽवसेयः, यदाह—अव्यतिरिक्तव इत्यादि । अव्यतिरिक्तत्वे ‘तुच्छापोहस्य वस्तुनोऽभ्युपगम्यमाने’ इति प्रक्रमः, किमित्याह—वस्तुन एवापोहत्वात् कारणात्, तदभिधाय-कत्वं वस्त्वभिधायकत्वम्, शब्दानाम्, इति—एवम्, व्यर्थो निष्फलः, तत्प्रतिक्षेपाभिनिवेशः शब्दानां वस्त्वभिधायकत्वप्रतिक्षेपाभिनिवेशः ॥

आह—न व्यर्थो बाह्यं स्वलक्षणं पुरोधाय व्यावृत्ति-व्यावृत्तिमतोस्तत्त्वाभिधानात्, न च तच्छब्दार्थः साक्षात्, अपि तु विकल्पपरिनिष्ठित आन्तरः, तस्माच्च धर्मिणो व्यावृत्तयस्तत्त्वान्यत्वेनानिर्वचनीया इति । न, इत्थमपि ततो वस्तुनि प्रवृत्त्यनुपपत्तेः, तत्प्रतिपत्त्यभावात्, एवमपि प्रवृत्तावतिप्रसङ्गात्, आन्तरार्थ एव शब्दस्य चरितार्थत्वादिति ॥

आहेत्यादि । आह परः, न व्यर्थो यथोदितोऽभिनिवेशः । कुत इत्याह—बाह्यं स्वलक्षणं पुरोधाय अग्रतः कृत्वा, व्यावृत्ति-व्यावृत्ति-मतोस्तत्त्वाभिधानादेकत्वाभिधानाद् भवता । न च तच्छब्दार्थो बाह्यं स्वलक्षणम्, साक्षादव्यवधानेन, अपि तु विकल्पपरिनिष्ठित आन्तरः शब्दार्थः । तस्माच्च धर्मिण आन्तराद् विकल्पपरिनिष्ठितात्, किमित्याह—व्यावृत्तयस्तत्त्वान्यत्वेनानिर्वचनीया इति कृत्वा न व्यर्थ-स्तत्प्रतिक्षेपाभिनिवेशः । इति क्रिया । एतदाशङ्क्याह—न, इत्थमपि ततः प्रक्रमात् शब्दात्, किमित्याह—वस्तुनि प्रवृत्त्यनुपपत्तेः । अनुपपत्तिश्च, तत्प्रतिपत्त्यभावाद् वस्तुप्रतिपत्त्यभावात् ततः शब्दादि-ति । एवमपि ततः प्रतिपत्त्यभावेऽपि प्रवृत्तावभ्युपगम्यमानायाम्, किमित्याह—अतिप्रसङ्गात् सर्वत्र प्रवृत्त्यापत्त्या । आपत्तिश्च, सर्वत्र प्रतिपत्त्यभावेन । प्रतिपत्त्यभावश्च, आन्तरार्थ एव शब्दस्य चरितार्थ-त्वादिति भावनीयम् ॥

दृश्य-विकल्पार्थैकीकरणाद्वस्तुनि प्रवृत्तिरिति चेत् न, तदेकीकरणासिद्धेः, दृश्य-विकल्पयोरत्यन्तभिन्नत्वात्, साधर्म्यायोगात्, एकस्योभयानुभवितुरभावात्, तदा द्वयदर्शनादर्शनविकल्पानुपपत्तेः-आद्यपक्षे भेदेनैवोभयप्रतिपत्तेः किमेकीकरणेन ?; चरमपक्षे च तदप्रतिपत्तेः कथं तेनैवैकीकरणम् ?; तज्ज्ञावेऽपि दृश्यस्य विकल्पो न, एकीकृतत्वाद्विकल्पमात्रतापत्तेः, तदवगमाद्वस्तुन्यप्रवृत्तिरेव । न वै स्वविभिन्नदृश्यस्य विकल्पेनात्मसात्करणमेकीकरणम्, अपि त्वस्यैवाध्यवसिततद्भावता, तथाहिविकल्पमेव दृश्यमित्यध्यवस्य प्रवर्तत । इति एतदप्यनालोचितमनोहरम्, तस्यैवाध्यवसिततद्भावतासिद्धेः, अतदाभेन तज्ज्ञावाध्यवसायाविरोधात्, अतिप्रसङ्गात्, नीलाकारबोधेन पीताध्यवसायापत्तेः, इत्यसमञ्जसत्वेन व्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात् ॥

दृश्येत्यादि । दृश्य-विकल्पार्थैकीकरणात् स्व-सामान्यलक्षणैकीकरणात्, वस्तुनि बाह्ये स्वलक्षणे, प्रवृत्तिरिति चेत् । एतदाशङ्क्याह-नेत्यादि । न नैतदेवम् । कुत इत्याह-तयोः दृश्य-विकल्पयोरेकीकरणासिद्धेः । आसिद्धिश्च, दृश्य-विकल्पयोः स्व-सामान्यलक्षणयोः, अत्यन्तभिन्नत्वात् । अत्यन्तभिन्नत्वे साधर्म्यायोगात्, साधर्म्यं चैकीकरणनिमित्तमित्यभिप्रायः । तथा, एकस्येत्यादि । एकस्य कस्यचित्, उभयानुभवितुः स्व-सामान्यलक्षणानुभवितुः प्रमातुः, अभावात् परपक्षे । तथा, तदेत्यादि । तदा तस्मिन्नेकीकरणकाले, द्वयं दृश्य-विकल्पाख्यम्, तस्य दर्शना-दर्शने ते एव विकल्पावेताभ्यामनुपपत्तिरघटमानता ततस्तदेकीकरणासिद्धिः । एतदुक्तं भवति-दृश्य-विकल्पार्थैकीकरणकाले तद्द्वयदर्शनमदर्शनं वा स्यात् ? । तत्राद्यपक्षे द्वयदर्शनपक्षे, किमित्याह-भेदेनैव असंकीर्णत्वेनैव, उभयप्रतिपत्तेः प्रक्रमाद् दृश्य-विकल्पप्रतिपत्तेः, किमेकीकरणेन-प्रयोजनाभावाद् ?, न किञ्चिदित्यर्थः । चरमपक्षे तु द्वयादर्शनपक्षे तु, कि-

मित्याह—तदप्रतिपत्तेः सामर्थ्यादधिकृतदृश्याप्रतिपत्तेः कारणात्, कथं, तेनैव दृश्येनैव, एकीकरणम्? अदर्शनाविशेषे किमित्यनेनैव? इति भावः । अभ्युच्यमाह—तद्भावेऽपीत्यादिना । तद्भावेऽपि दृश्य-विकल्प्याथैकीकरणभावेऽपि, किमित्याह—दृश्यस्य स्वलक्षणस्य, विकल्पेन सामान्यलक्षणेन, एकीकृतत्वात् कारणात्, विकल्प्यमात्रता-पत्तेर्हेतोः, तदवगमाद् विकल्प्यावगमात् कारणात्, वस्तुनि स्व-लक्षणे, अप्रवृत्तिरेव, तदनवगमादित्यर्थः । पराकृतमाह—न वायि-त्यादिना । न वै नैव, स्वविभिन्नदृश्यस्य विकल्प्यापेक्षया विकल्प्या-त्मनो विभिन्नदृश्यस्थेत्यर्थः, विकल्प्येनात्मसात्करणभेकीकरणमिह गृह्यते, अपि त्वस्यैव विकल्प्यस्य, अध्यवसिततद्भावता विनिश्चित-दृश्यभावता । एतद्भावनायैवाह—तथाहीत्यादि । तथाहीति पूर्ववत् । विकल्प्यमेव दृश्यमित्यध्यवस्य विनिश्चित्य प्रवर्तत इति । एतदाशङ्क्या-ह—एतदप्यनालोचितमनोहरम् । कुत इत्याह—तस्यैव विकल्प्यस्य, अध्यवसिततद्भावताऽसिद्धेः । असिद्धिश्च, अतदाभेनातदाकारेण विक-ल्प्येन, तद्भावाध्यवसायविरोधाद् दृश्यभावाध्यवसायविरोधात् । विरो-धश्चातिप्रसङ्गात् । अतिप्रसङ्गश्च, नीलाकारबोधेन पीताध्यवसायापत्ते-रध्यवसिततद्भावतया । इति—एवम्, असमञ्जसत्वेन व्यवहारोच्छेद-प्रसङ्गात् ‘एतदप्यनालोचितमनोहरम्’ इति ॥

किञ्च, कः खलु विकल्पमेव दृश्यमित्यध्यवस्यति ? । विकल्प एवेति चेत् । न, तत्र सामान्यावभासनात्; अन्यथा विकल्पत्वायोगात् । अन्य इति चेत् । न, आत्मवादापत्तेः, तत्तथाध्यवसायनिमिताभावाच्च । तथाविधशब्दात् तथाविधवि-कल्पजन्यैवाध्यवसिततद्भावतेति चेत् । अभ्युपगतं तर्हि शब्द-स्यार्थवाचकत्वम्, तथाहि—इदमेवास्य तद्वाचकत्वं यथा तदा-कारविकल्पजनकत्वम्, तच्चेदिष्यत एव तथाविधात् ततस्तथा-विधविकल्पोत्पत्त्यभ्युपगमेनेति । एवं च तदेवास्य निर्व्याजम-

स्तु, किमनेनाकाशकुसुमोद्गमसमानेन दृश्य—विकल्पार्थैर्कीकरण-
व्याजेन ? ॥

दूषणान्तरमाह—किञ्चेत्यादिना किञ्च, कः खलु प्रमाता,
विकल्पमेव दृश्यामित्यध्यवस्यति ? । विकल्प एवेति चेत् । एतदाश-
ङ्ग्याह—न, तत्र विकल्पे, सामान्यावभासनात्, अन्यथा दृश्याध्यवसाये
सति, विकल्पत्वायोगात् अन्य इति चेत् विकल्पादन्यो विकल्प्य-
मेव दृश्यामित्यध्यवस्यति । एतदाशङ्ग्याह—न, आत्मवादापत्ते स
एव विकल्पादन्यो बोध आत्मेत्यापद्यते । दूषणान्तरमाह—तत्तथाध्य-
वसायनिमित्ताभावाच्च—तस्य विकल्प्यस्य, दृश्याध्यवसायनिमि-
त्ताभावाच्च । तथाविधेत्यादि । तथाविधशब्दाद् विशिष्टविकल्पनिब-
न्धनात्, तथाविधविकल्पजन्यैव विशिष्टविकल्पोत्पाद एव, अध्यव-
सिततद्भावतेति चेत् । एतदाशङ्ग्याह—अभ्युपगतं तर्हि शब्दस्य अ-
र्थवाचकत्वम् । एतदेवाभिधातुमाह—तथाहीत्यादिना । तथाहीत्युपप्र-
दर्शने, इदमेवास्य शब्दस्य, तद्वाचकत्वमर्थवाचकत्वम्, यत्तथातन्निमि-
त्तशब्दरूपितार्थप्रवृत्त्याद्यङ्गत्वेन, तदाकारविकल्पजनकत्वमर्थाकारवि-
कल्पजनकत्वम् । तच्चेदित्यादि । तच्चेद् अर्थाकारविकल्पजनकत्वम्,
यदीष्यते एव भवता । तथाविधाद् विशिष्टात्, तत् शब्दात्, तथा-
विधविकल्पोत्पत्त्यभ्युपगमेन तन्निमित्तशब्दरूपितार्थप्रवृत्त्याद्यङ्गभूत-
विशिष्टविकल्पोत्पत्त्यभ्युपगमेन, इति । एवं च कृत्वा, तदेव अर्थवा-
चकत्वमेव, अस्य शब्दस्य, उक्तनीत्या निर्व्याजमपेक्षमायास्थानम्,
अस्तु भवतु, किमनेनाकाशकुसुमोद्गमसमानेन निष्फलेनेत्यर्थः,
दृश्य—विकल्पार्थैर्कीकरणव्याजेन मायास्थानेन ? ॥ ‘ततश्च दृश्य-
विकल्प्यात्रार्थविक्रीकृत्य तद्बलात् प्रवर्तते, न तु शब्दाद् वस्त्वैव प्रति-
पन्न तस्य ततोऽनवगते,’ इति शब्दगङ्गुमात्रमेव, पूर्वपक्षोदितं वच ।
कृत इति ? , एतदेव द्रव्यमाह—वस्तु, न एव बाह्यस्य, शब्देनावगते-
कारणात् । अवगतिश्च—प्रतिबन्धभावात् । वस्तु—शब्दयोः प्रतिबन्ध-

माह-वाच्यवाचकलक्षणो हि शब्दार्थयोः प्रतिबन्धः । एतदेव भावयति-तथाहीत्यादिना । तथाहि-वाच्यस्वभावा अर्था घटादयः, वाचकस्वभावाश्च शब्दा घटादिशब्दा, इति तज्ज्ञप्तिवाद-शब्दार्थ ज्ञप्तिवचनम् । अतस्त्वभावत्वे कथं शब्दार्थप्रतीतिः ?, कथं वा न घटात् पट-इति परिभावनियम् ।

ततश्च 'दृश्य-विकल्पावयविकीकृत्य तद्वलात् प्रवर्तते, न तु शब्दाद् वस्त्वैव प्रतिपद्य, तस्य ततोऽनवगतेः' इति शब्दगडुमात्रमेव, वस्तुन एव शब्देनावगतेः, प्रतिबन्धभावात् । वाच्यवाचकलक्षणो हि शब्दार्थयोः प्रतिबन्धः; तथाहि-वाच्यस्वभावा अर्थाः, वाचकस्वभावाश्च शब्दा इति तज्ज्ञप्तिवादः ॥

यद्येवम्, कथं न सङ्केतमन्तरेणैव ततस्तदवगतिः ? । उच्यते-तथाविशेषोपशमाभावात्; न हि रूपप्रकाशनस्वभावोऽपि दीपोऽसति चक्षुषि तत् प्रकाशयति, चक्षुष्कल्पश्च क्षयोपशमः, स च सङ्केत-तपश्चरणभावनादिजन्यः, तथोपलब्धेः, सङ्केतादिभ्यः समुपजातक्षयोपशमादिभावानां नो लौकिकयतिमुनीनां शब्दादर्थान् सम्यग्वाच्यवाचकभावावगमात्; तथाहि-सर्व एव सर्वज्ञाः सुमेरुप्रभृतींस्तच्छब्दवाच्यानेव प्रतिपद्यन्ते, तैरेव तथाप्ररूपणात् । अन्यैरेवं प्ररूपिता इति तथा प्ररूपणमिति चेत् । तेषामेव तथाप्ररूपणे को हेतुः ? । अन्यप्ररूपणेति चेत् । अत्रापि समानः प्रसङ्गः । समाधिरपि समान एवेति चेत् । तत्सर्वबन्धसिद्धिः, सर्वैरेव तथा तथा तज्ज्ञानाभिधानात् । अनादौ संसारे कदाचित्कैश्चिदन्यथा सा कृतेति चेत् । नात्र प्रमाणम्, अतीन्द्रियत्वात् । विपर्ययेऽपि समानमेतदिति चेत् । न, इदानीन्तनप्रयोगतोऽसमानत्वसिद्धेः; अन्यथा धूम-धूमध्वजादिष्वपि समानमेतत्, तथा च नैरात्म्यादिभावनाया अपि सदा रागादिग्रहाणनिबन्धनत्वेनाश्वास इति यत्किञ्चिदेतत् ॥

अनेकान्तजयपतांका—

आह—यद्येवं वाच्यवाचकलक्षणः शब्दार्थयोः प्रतिबन्धः, कथं न संकेतमन्तरेणैव ततः शब्दात्, तदवगतिः—अर्थावगतिः ? । एतदाशङ्क्याह—उच्यते—तथाविधक्षयोपशमाभावाद् न संकेतमन्तरेणैव ततस्तदवगतिः । एतदेव भावयति—नहि रूपप्रकाशनस्वभावोऽपि प्रदीपोऽसति चक्षुषि अन्धस्य तद् रूप प्रकाशयति, तद्दर्शनाभावात् । न च तस्यापि प्रकाशितं तदिति न्याय्यं वचः, दर्शनन्निमित्तस्वभावस्य प्रकाशनत्वाभ्युपगमात् । अतोऽनेकस्वभाव एव तस्मिंश्चक्षुष्मदादीनां दर्शनादर्शने नान्यथेति परिभावेनीयमित्यलं-प्रसङ्गेन । प्रकृतं प्रस्तुमः—चक्षुष्कल्पश्च क्षयोपशमः । स चेत्यादि । स च क्षयोपशमः, संकेततपश्चरण-भावनादिजन्यः । कुतः ? , इत्याह—तथोपलब्धेः संकेतादिभावेऽर्थावगत्याः कार्यतः क्षयोपशमोपलब्धेः । तथाचाह—संकेतादिभ्यः । आदिशब्दात् तपश्चरण-भावनादिग्रहः, समुपजातक्षयोपशमादिभावानाम्—आदिशब्दात् क्षायिकभावग्रहः, लौकिकयतिमुनीनाम्—मुनयो वीतरागा एव, शब्दादर्थान् सकाशात्, केवलकेवलादेव, सम्यग् अवैपरीत्येन, वाच्यवाचकभावावगमात् कारणात्, तथोपलब्धेरिति सिद्धम् । तथाहीत्यादि । तथाहीत्युपप्रदर्शने, सर्वे एव सर्वज्ञा भगवन्तो बुद्धाः शाक्यमुन्यादयः, सुमेरुप्रभृतीन् पदार्थान्—प्रभृतिग्रहणाज्जम्बूद्विपादिग्रहः, तच्छब्दवाच्यानेव सुमेर्वादिशब्दवाच्यानेव प्रतिपद्यन्ते । कुतः ? , इत्याह—तैरेव सुमेर्वादिशब्दैः, तथा विशिष्ट्यैवानुपूर्व्या सुमेरु—जम्बूद्विपालक्षणया प्ररूपणात्, अन्यैः सर्वज्ञैः कालान्तरवर्तिभिर्विपश्यदिभिः, एव सुमेर्वादिशब्दवाच्यतया प्ररूपिता इति कृत्वा । तथा विशिष्ट्यैवानुपूर्व्या सुमेरु—जम्बूद्विपालक्षणया प्ररूपणमिति चेत् । एतदाशङ्क्याह—तेषामेव अन्येषां तथाप्ररूपणे को हेतुः ? । अन्यप्ररूपणेति चेत्, अन्ये कल्पान्तरवर्तिनो गृह्यन्ते । एतदाशङ्क्याह—अत्रापि अन्यप्ररूपणायाम्, समानप्रसङ्गः—तेषामेव तथाप्ररूपणे को हेतुः—

स्थयम् । समाधिरपि परिहारोऽपि समान एवेति चेत्—अन्यप्ररूपणा-
हेतुरित्ययम् । एतदाशङ्क्याह—तत्संबन्धसिद्धिः—तयोः सुमेर्वादिप-
दार्थ—सुमेर्वादिशब्दयोः संबन्धसिद्धिः । कुतः ? इत्याह—सर्वैरेव
कल्पान्तरवर्तिभिरपि सर्वज्ञैः, तथा सुमेर्वादिशब्दवाच्यत्वादिना प्र-
कारेण, तज्ज्ञानाभिधानात् सुमेर्वादिज्ञानाभिधानात् । अनादौ संसारे
कारणाभावात् कार्याभावेन कदाचित् कैश्चित् सर्वज्ञैः अन्यथा सा
प्ररूपणा बिन्दुकादिशब्दप्रयोगरूपा कृतेति चेत् । एतदाशङ्क्याह—
नात्र प्रमाणम्, अन्यथा कृतेति । कुतः ? इत्याह—अतीन्द्रियत्वाद्
अस्य वस्तुनः । विपर्ययेऽपि न कृतेत्यस्मिन् समानमेतद्, नात्र प्रमाण-
मित्यादि यदुक्तमिति चेत् । एतदाशङ्क्याह—नेत्यादि । न नैतदेव,
इदानींतनप्रयोगतः शाक्यमुनेः सुमेर्वादौ सुमेर्वादिशब्दप्रयोगतः कार-
णाद् असमानत्वसिद्धेः—अधिकृतविपर्यये अतस्त्वभावात् सकृदपि तथा
तद्भावविरोध इत्याभिप्रायः । एतदुक्तं भवति—संकेतद्वारेणापि सुमे-
र्वादौ सुमेर्वादिशब्दप्रयोगो नाऽतस्त्वभावत्वे तयोर्भवति, तस्त्वभावत्वे
च सिद्ध एव मदीयोऽभ्युपगमस्तदानीमपि तयोस्तस्त्वभावत्वादिति ।
विपक्षे बाधामाह—अन्यथेत्यादि । अन्यथैवमनभ्युपगमे, धूम—धूम-
ध्वजादिष्वपि हेतु—फलस्वभावेषु, समानमेतदनादौ संसारे व्यभि-
चारचोदनमिति परिभाक्नीयम् । एवं लौकिकाविनाभावनियमाऽनि-
श्चयमभिधाय लोकोत्तरमेनमधिकृत्याह—तथाचेत्यादि । तथाच
ख्वं च सति, नैरात्म्यादिभावनाया अपि सदा रागादिप्राणनिबन्ध-
नत्वे । किमित्याह—अनाश्वासः—सुमेर्वादिशब्दस्येव सुमेर्वादिनिबन्ध-
नत्वे, इति एवम्, यत्किञ्चिद्-असारम्, एतत्—“विपर्ययेऽपि समानमे-
तत् ” इत्यादि ॥

एवमपि सङ्केततो वाच्यान्तरवाचकत्वं शब्दस्यायुक्तमिति
चेत् । न, ततश्चित्रशक्तिमत्त्वेन योगात्, तथा च सर्वे शब्दाः

प्रायः सर्वार्थवाचकशक्तिमन्तः, सर्वे चार्थाः सर्वशब्दवाच्यशक्तियुक्ता इति विचित्रश्रयोपशमादिसहकारियोगतस्तथा तथा प्रवर्तन्त इति न काचिद् बाधा । एतेन ' न रूपप्रकाशनस्वभावो दीपोऽरूपं प्रकाशयति, तद्वदेव घटादिवाचकस्वभावः शब्दः प्रयोगादपि नाघटं प्रकाशयेत् ' इत्यपि प्रत्युक्तम्, विचित्ररूपप्रकाशनस्वभावदीपवदेव चित्रवाच्यवाचकस्वभावत्वात् शब्दस्य, अशेषाभिधानेऽपि सहकारिक्षयोपशमभेदतोऽर्थितादिभेदेनेव प्रदीपात् प्रकाश्ये वाच्ये प्रतिपत्तिः । न च दीपप्रकाशिता अपि सर्वे निम्नोन्नतादयः सर्वैरेव प्रतीयन्ते, चक्षुःसामर्थ्यानु रूपं प्रतीतिभेदोपलब्धेः । इति शब्दा-ऽर्थयोर्वाच्य-वाचकलक्षणप्रतिबन्धसिद्धिः । तादात्म्यादिविचारविषयास्तु दोषा अनभ्युपगमादेव न नो बाधायै भवन्ति ॥

एवमपि सति, संकेततः संकेतेन, वाच्यान्तरवाचकत्वं शब्दस्य घटादेः पटादिवाचकत्वमित्यर्थः, अयुक्तमन्यायमिति चेत् । एतदाशङ्क्याह-नेत्यादि । न नैतदेवम्, ततः संकेततः, चित्रशक्तिमत्त्वेन शब्दस्येति प्रक्रमः, योगाद् वाच्यान्तरवाचकत्वस्य । एतद्भावनायाह-तथाचेत्यादि । तथा च सर्वे शब्दा घटादयः, प्रायो बाहुल्येन, स्ववाच्यं ध्वन्यशब्दान् मुक्त्वा प्रधानादीन् सर्वार्थवाचकशक्तिमन्तः, तथाफलदर्शनात्, सर्वे चार्थाः घटादयः सर्वशब्दवाच्यशक्तियुक्ताः, उक्तादेव हेतोः, इत्येवं विचित्रश्रयोपशमादिसहकारियोगतः-आदिशब्दात् तत्तत्प्रयोजन-देश-कालादिग्रहः, तथा तथा तेन तेन प्रकारेण प्रवर्तन्ते, इति एवम्, न काचिद् बाधा संकेततो वाच्यान्तरवाचकत्वे शब्दस्य । एतेन अनन्तरोदितेन, " न रूपप्रकाशनस्वभावो दीपोऽरूपं प्रकाशयति रसादि, तद्वदेव एवमेव, घटादिवाचकस्वभावः शब्दः प्रयोगादपि संकेतेन, नाघटं प्रकाशयेद् अभिदध्यात् " इत्याद्यपि प्रत्युक्तम् । कथम् ? इत्याह-चित्ररूपप्रकाशन-

स्वभावदीपवदेव । सितेतराद्यपेक्षया चित्रवाच्य—वाचकस्वभावत्वा-
च्छब्दस्य, अशेषाभिधानेऽपि तत्त्वेन पुनः, सहकारिश्चयोपशमभेदतः
अर्थितादिभेदेनैव, प्रदीपादिति निदर्शनम्, प्रकाशये सितादौ, वाच्ये
प्रतिपत्तिर्घटादौ । चित्रास्तरणे दीपात् समं सितादिप्रतिपत्तिर्नैवं
शङ्काद् वाच्येऽत्रित्येतान्निरासायाह—न च दीपप्रकाशिता अपि सर्वे
निम्नोन्नतादयः सर्वैरेव प्रतीयन्ते प्रमातृभिः । कुतः ? इत्या-
ह—चक्षुःसामर्थ्यानु रूपं प्रतीतिभेदोपलब्धेः, इति एवम्, शङ्कार्थ-
योर्वाच्यवाचकलक्षणसम्बन्धसिद्धिः । तादात्म्यादिविचाराविषयास्तु
दोषाः—क्षुरिकादिशब्दोच्चारणे वदनपाटनादयः, अन्त्युपगमादेव ता-
दात्म्यादेः । किमित्याह—न नो बाधायै भवन्ति ॥

यच्चोक्तम्—‘परमार्थैकतानत्वे च शब्दानामनिमित्ता न स्यात्
प्रवृत्तिर्येषु चित्रतन्त्रान्तरगतेषु, परस्परविरोधित्वेन सर्वेषां तथाभा-
वात्’ इत्येतदप्युक्तम् । मृषाभाषावर्गणोपादानशब्दानां निमित्त-
भेदवैचित्र्येण बहुभेदानामनर्थकत्वाभ्युपगमात्, ते हि तदर्थप्राप्त्या-
दिप्रसवविकला वन्ध्याबला इव केवलं तथाविधसंवेदनसंभोगमात्र-
फला एव, स्वरूपालोचनादिभ्यस्तु प्रमाणादिवेतरस्यार्थवच्छब्दे-
भ्यस्तद्विशेषावसायः, तथा हि दृश्यन्ते एव केचित् विमलमतयः
श्रवणमात्रादेवानृतत्वादियाथात्म्यमवधारयन्तः ध्वनेः, अपोहमात्रा-
भिधायकत्वेऽपि चैषां समान एवायं प्रसङ्गः, तथाविधाऽपोहस्याऽपि
सर्वत्राभावात्, अप्रधानाद्यपोहस्य क्वचिदनुपपत्तेः, सर्वभावाना-
मेव परमार्थतोऽप्रधानादिरूपत्वात्, बुद्धिपरिकल्पिततदपोहाभ्युप-
गमे च तदन्यतो विशेषात्, रूपादिज्ञानाद्यपोहस्यातथाभूतत्वात्,
वस्तुबलप्रवृत्ते रूपादीनां रसादिभ्यो भेदात् तथात्रिबुद्धीनाम-
पि पारम्पर्येण तन्निमित्तत्वाभ्युपगमात्, “वस्तुभेदो वासना, प्र-
कृतिश्च तस्याः आश्रयः” इत्यादिवचनप्रामाण्यात् प्रधानादि-
बुद्धिभेदसिद्धेरिति ॥

यच्चोक्तमित्यादि । यच्चोक्तं पूर्वपक्षग्रन्थे—‘परमार्थैकतानत्वे च शब्दानामनिमित्ता न स्यात् प्रवृत्तिरर्थेषु चित्रतन्त्रान्तरगतेषु प्रधानादिषु, परस्पर विरोधित्वेन हेतुना, सर्वेषां तथाऽभावात् केवलप्रधानादित्वेनाभावात्’ इत्येतदपि अयुक्तं पूर्वपक्षोक्तम् । कुतः ? इत्याह—मृषाभाषावर्गणोपादानशब्दानां प्रधानादीनाम्, निमित्तभेदवैचित्र्येण तदारम्भकपुद्गलादिवैचित्र्येण हेतुना बहुभेदानाम् । किम् ? इत्याह—अनर्थकत्वाभ्युपगमात् एतदपि अयुक्तमिति । ते हीत्यादि ते यस्मात् प्रधानादिशब्दाः, तदर्थप्राप्त्यादिप्रसवविकलाः प्रधानाद्यर्थप्राप्त्यादि एव प्रसवस्तद्विकलाः, आदिशब्दादर्थक्रियादिग्रहः । वन्ध्याबला इव निर्दर्शनम् । केवलं तथाविधसंवेदनमेव समारोपतो निर्विषयसंवेदनमेव, संभोगमात्रमिति विग्रहः, तदेव फलं येषां ते तथाविधा इति । न हि वन्ध्यायाः संभोगेऽपि अपत्यमुत्पद्यते, नचासौ न संभोगः । एवं न तत्संवेदनमर्थप्राप्त्यादिमत्, न च न संवेदनमिति भावनीयम् । कथमितरेभ्यः तद्विशेषावसायः ? इत्याह—स्वरूपालोचनादिभ्यः पुनः, आदिशब्दान् तद्विषयपूर्वापरविरोधादिग्रहः । प्रमाणादिव इतरस्य प्रमाणाभासस्य, अर्थवच्छब्देभ्यो जीवादिवाचकेभ्यः सकाशात् । किमित्याह—तद्विशेषावसायः तेषां मृषाभाषावर्गणोपादानानामनर्थकप्रधानादिशब्दानां विशेषावसाय इति । न चैतदलौकिकमित्याह—तथाहीत्यादि । तथाहि इति पूर्ववत्, दृश्यन्ते एव केचिद् विमलमतयः श्रोतारः, श्रवणमात्रादेव सकाशात्, अनुत्तत्वादियाथात्म्यमवधारयन्तो ध्वनेः शब्दस्य । दोषान्तरमाह—अपोहाभिधावकत्वेऽपि चैषां शब्दानामिति प्रक्रमः । किमित्याह—समान एवायम् अनन्तरोदितः प्रसङ्गः । कुत इत्याह—तथाविधापोहस्यापि, अपोह्यापोढाश्रयस्य, सर्वत्राभावात्, अभावश्च अप्रधानाद्यपोहस्य कचिदपि प्रधानादावनुपपत्तेः । कथमित्याह—सर्वभावानामैव तत्त्वतः परमार्थतः, अप्रधा-

नादिरूपत्वात्, बुद्धिपरिकल्पिततदपोहाभ्युपगमे च प्रधानाद्यपो-
हाङ्गीकरणे च । किमित्याह—तदन्यतः अपोहाद् विशेषात् । वि-
शेषमेवाह—रूपादीत्यादिना । रूपादिविज्ञानाद्यपोहस्य बुद्धिपरिक-
ल्पितस्यापि अरूपविज्ञानं न भवतीति रूपविज्ञानमित्येवंभूतस्य अत-
थाभूतत्वात् प्रधानाद्यपोहरूपेणाभूतत्वादित्यर्थः । कथमित्याह—वस्तु-
बलप्रवृत्तेः इयं च रूपादीनां वस्तुसताम्, रसादिभ्यो भेदात् । तथा
विधतद्बुद्धीनामपि विकल्पिकानाम्, पारम्पर्येण तन्निमित्तत्वाभ्युपग-
माद्, रूपादिनिमित्तत्वाभ्युपगमात् । एतमेवाह—वस्तुभेदः स्वलक्षण-
रूपो वासना, प्रकृतिश्च बोधनिबन्धना तस्या रूपादिसामान्यबुद्धेः
आश्रयः, इत्यादिवचनप्रामाण्यात् । किमित्याह—प्रधानादिबुद्धि-
भेदसिद्धेः तस्या एव, आदिशब्दादीश्वरादिबुद्धिग्रह इति । अपो-
हमात्राभिधायकत्वेऽपि चैषां समान एवायं प्रसङ्ग इति सर्वत्र
क्रियायोगः ॥

न चासामान्यधिकृतभेद एवाश्रयः, अतत्प्रतिभासत्वात्,
तदुपाच्च ततस्तदतत्प्रतिभासत्वानुपपत्तेरतिप्रसङ्गात्, रूपाद्य-
न्यतमभेदादेव बुद्धीनां रसादिप्रतिभासत्वापत्तेः, तदसत्त्व-
प्रसङ्गादित्युक्तम् । न च वासनाप्रकृत्युपादानभेदतस्तत एवासा-
मनत्प्रतिभासता, तस्य तत्त्वतो निरंशत्वात्, अनेकसहकारित्वाभा-
वात्, यथाकथञ्चिदेकसहकारिस्वभावत्वे तदन्यसहकारिस्वभाव-
त्वविरोधात्, स्वभावभेदानुपपत्तेः, तन्न्तरेण फलभेदायोगादिति ।
केवलवासनाप्रकृतिनिबन्धनत्वे तु प्रधानादिबुद्धीनामागत एव
मदीयोऽभ्युपगमः, तदन्यापोहबुद्धीनामतथाविधत्वात्, तथाविधापो-
हस्यापि सर्वत्राभाव एवेति युक्तिसिद्धेः । तद्विषयशब्दानां चोपा-
दानभेदात्, अन्यथाविषयभेदाभावात् तत्तत्स्वभावत्वेन तद्वाचक-
त्वापत्तेरिति सूक्ष्मधिया भावनीयमित्यलं प्रपञ्चेन ॥

न चासामपि प्रधानादिबुद्धीनामधिकृतभेद एव रूपादिस्वलक्षणरूप
 आश्रयः । कुत इत्याह-अतत्प्रतिभासत्वात् अरूपादिप्रतिभासत्वात्
 प्रधानादिबुद्धीनाम्, तद्रूपाच्च रूपादिरूपाच्च, ततोऽधिकृतभेदात् ।
 किमित्याह-तदतत्प्रतिभासत्वानुपपत्तेः तासां प्रधानादिबुद्धीनाम्,
 अतत्प्रतिभासत्वानुपपत्तेः अरूपादिप्रतिभासत्वानुपपत्तेरित्यर्थः, अनु-
 पपत्तिश्च अतिप्रज्ञात् । एनभेदाह-रूपाद्यन्यतमभेदादेव सकाशात्,
 बुद्धीनां रसादिप्रतिभासत्वापत्तेः प्रधानादिप्रतिभासवत् । ततः
 किमित्याह-तदसत्त्वप्रसङ्गाद् रसाद्यसत्त्वप्रज्ञात्, इत्युक्तं प्राक् ।
 नचेत्यादि । न च वासनाप्रकृत्युपादानभेदतः प्रधानादिवासनाप्र-
 कृत्युपादानभेदेन, तत एव वस्तुभेदाद् रूपादेः, आसां प्रधानादि-
 बुद्धीनाम्, अतत्प्रतिभासता अरूपादिप्रतिभासता । कुतो न चेत्यादि,
 तस्य वस्तुभेदस्य, तत्त्वतः परमार्थतः, निर्गन्तत्वाद् एकस्वभावत्वाद्,
 अनेकसहकारित्वाभावात्, अभावश्च यथाकथंचिदेकसहकारिस्वभा-
 वत्वे रूपादिबुद्धिसहकारिस्वभावत्वे, तदन्यसहकारिस्वभावत्वविरो-
 धाद् विधानादिबुद्धिसहकारिस्वभावत्वविरोधात्, विरोधश्च स्वभाव-
 भेदानुपपत्तेः । न च यदेव रूपादिबुद्धिसहकारिस्वभावत्वं तदेव प्र-
 धानादिबुद्धिसहकारिस्वभावत्वमिति स्वभावभेदः, तमन्तरेण स्वभाव-
 भेदं विना, फलभेदायागाद् रूपादिप्रधानादिबुद्धिफलभेदायोगात्, नच
 वासनाप्रकृत्युपादानभेदतस्त एवासामतत्प्रतिभासतेति सर्वत्र क्रिया-
 योगः । केवलवासनाप्रकृतिनिबन्धनत्वे पुनः प्रधानादिबुद्धीनाम्,
 किमित्याह-आगत एव मदीयोऽभ्युपगमः । कथमित्याह-तदन्ये-
 त्यादि । तदन्यान्यापोहबुद्धीनामरूपाद्यपोहबुद्धीनाम्, अतथाविध-
 त्वात्-अप्रधानाद्यपोहबुद्धिसहस्यस्तथाविधा न तथाविधा अतथाविधा-
 स्तद्भावस्तस्माद् अप्रधानाद्यपोहबुद्धिविलक्षणत्वादित्यर्थः, तथाविधापो-
 हस्यापि प्रकमाद् अपोह्यापोढाश्रयस्य वस्तुबलप्रवृत्तस्य, सर्वत्र
 प्रधानादौ अभाव एवेति युक्तिसिद्धेः । तद्विषये शङ्कानां च प्रधाना-

दिरूपाणाम् । किमित्याह—उपादानभेदात्, अन्यथा उपादानभेद-
मन्तरेण, विषयभेदाभावाद् अपोह्यापोढाश्रयेतरापोहविषयभेदाभा-
वात् । एनमेव विषयभेदमाह—तत्तत्स्वभावत्वेन तेषां विवक्षितापो-
हाभिधायकोपादानस्वभावत्वेन हेतुना, तद्वाचकत्वापत्तोर्ध्ववक्षितापोह-
वाचकत्वापत्तेः, आगत एव मदीयोऽभ्युपगम इति सर्वत्र क्रियाद्योग
इति । एतत् सूक्ष्मधिया भावनीयम्—नह्यभिन्नाभिधायकोपादानस्व-
भावानां शब्दानामपोह्यापोढाश्रयेतरापोहवाचकत्वं न्याय्यमित्यलं
प्रसङ्गेन, नाभिन्नोपादानस्वभावाः पुरुषाः अपि कृत्येतरभावे तयोः
प्रवर्तन्ते, तत्प्रवृत्तौ च तद्विन्नोपादानस्वभावतेतिभावना ॥

अतीताजातयोश्च सर्वथाऽसत्त्वमासिद्धम्, सतः सर्वथाऽसत्ता-
ऽयोगात्, तदुत्पत्त्याद्यापत्तेः, असतश्च सत्ताविरोधात्, अतिप्रसङ्गा-
दिति तत्तथाभिधाने न कश्चिदोषः । न च न स्यादनृतार्थता वाचः
कस्याश्चिदपि, मृषाभाषावर्गणोपादानायास्तथात्वाविरोधात्, तस्या
ह्यर्थाभावेऽपि भावात्, परपक्षेऽपि तद्विवक्षाभेदोपपत्तेः, अन्यथा
तत्सत्यत्वप्रसङ्गात्, वाच्याभेदात्, तज्ज्ञेदे च समानतापत्तेरिति ॥

दोषान्तरपरिजिहीर्ष्याह—अतीतेत्यादि । अतीताजातयोश्च
प्रक्रमाद् भावयोः, सर्वथा सर्वे प्रकारैः, असत्त्वमासिद्धम् । कुत
इत्याह—सतः सर्वथाऽसत्ताऽयोगात्, अयोगश्च—तदुत्पत्त्याद्यापत्तेः
असत उत्पत्त्याद्यापत्तेरुत्पत्तिनाशेतरोन्मज्जनप्रसङ्गादित्युक्तं प्राक् ।
प्रकृतं समर्थनायैवाह—असतश्च सत्ताविरोधात् प्रतिनियतशक्त्यभा-
वेनातिप्रसङ्गात्, असकृद् भावितमेतत् । इति एवम्, तत्तथाभिधाने
तयोरतीताजातयोस्तथा तेनप्रकारेणाभिधाने, न कश्चिद् दोषः । दूष-
णान्तरमेव परिहरन्नाह—न च न स्यादनृतार्थता वाचः कस्याश्चि-
दपि किन्तु स्यादेव । कुत इत्याह—मृषाभाषावर्गणोपादानायाः
अस्याः, तथात्वाविरोधात् अनृतार्थत्वाविरोधात्, तस्या हि मृषाभा-
षावर्गणोपादानाया वाचः, अर्थाभावेऽपि भावात् । एवं त्वपक्षमाधि-

कृत्य दोषाभावमभिधाय परपक्षेऽपि तुल्यतामाह—परपक्षेऽपि बौद्ध-
मते, तद्विवक्षाभेदोपपत्तेः—तस्या अनृतवाचो विवक्षाभेदोपपत्तेः, अ-
न्यथा विवक्षाभेदमन्तरेण, तत्सत्यत्वप्रसङ्गात्—अस्या अनृतवाचः
सत्यत्वप्रसङ्गात् । प्रसङ्गश्च—वाक्याभेदात् उपादानहेत्वभेदेन, तद्भेदे च
वाक्यभेदे च, समानतापत्तेः—‘मृषाभाषावर्गणोपादानायास्तथात्वावि-
रोधात्’ इत्यनेन ‘न च न स्याद् अनृतार्थता वाचः कस्याश्चिदपि’
इति क्रिया ॥

यच्चोक्तम्—‘सङ्केतवशाच्च शब्दात्प्रतीतिस्तस्य चापोहमन्तरेणा-
न्यत्र कर्तुमशक्यत्वात्’ इत्यादि, । तदप्यसारम्, अपोहेऽपि सङ्के-
तस्य कर्तुमशक्यत्वात् । त्रिविधो हि वोऽपोहः—एकस्तावद्व्यावृत्तं
स्वलक्षणमेव—अन्योऽपोहतेऽस्मिन्निति कृत्वा । यदधिकृत्याह—“स्व-
भावपरभावाभ्यां यस्माद्व्यावृत्तिभागिनः” इति । अयं च शब्दलि-
ङ्गाश्रयस्य व्यवहारस्याश्रयत्वेन व्यवस्थाप्यते, न तु शब्दवाच्यतये-
ति नात्र सङ्केतः । अन्यथा व्यवच्छेदमात्रं द्वितीयः, अन्यापोहन-
मन्यापोह इति कृत्वा यः सर्वत्राभेदेन वः पूर्वाचार्यैर्व्यवस्थाप्यते,
प्रतिषेधमात्रस्य सर्वत्राविशेषात्, अत्रापि न सङ्केतो निःस्वभावत्वात् ।
आह च न्यायवादी—

“अर्थानां यच्च सामान्यमन्यव्यावृत्तिलक्षणम् ।

यन्निष्ठास्त इमे शब्दा न रूपं तस्य किञ्चन ॥” इति ।

विकल्पबुद्धिप्रतिभासस्तु तृतीयः, अन्योपोहतेऽनेनेति कृत्वा,
अयं च शब्दस्य निबन्धनतयाभ्युपगम्यते । यदधिकृत्याह—“विक-
ल्पयोनयः शब्दा विकल्पाः शब्दयोनयः” इति । अयमप्युपप्लव-
त्वान्नास्त्येवेति कथमत्र सङ्केतः ? ।

पूर्वपक्षान्तरपरिहारायाह—यच्चोक्तं पूर्वपक्षे—‘संकेतवशात्
शब्दात् प्रतीतिस्तस्य च संकेतस्य, अपोहमन्तरेणान्यत्र वस्तुनि कर्तुम-
शक्यत्वात्’ इत्यादि, तदप्यसारम् । कथमित्याह—अपोहेऽपि संकेत-

स्य कर्तुमशक्यत्वात् तुल्यदोषत्वादित्यर्थः । एतदेवाह—त्रिविधो हि वोऽपोह इत्यादिना त्रिविधो युष्माकं यस्मादपोहः—एकस्तावद् व्यावृत्तं स्वलक्षणमेव, कथमिह शब्दार्थः ? इत्याह—अन्यः पदार्थः, अपोह्यते निषिध्यतेऽस्मिन्निति कृत्वा । यदधिकृत्याह न्यायवादी—स्वभावपरभावाभ्यां यस्मात् कारणाद् व्यावृत्तिभागिनः—व्यावृत्तिं भजन्ते तच्छीलाश्च, अयं चैवं भूतोऽपोहः व्यावृत्तस्वलक्षणरूपः, शब्दलिङ्गाश्रयस्य व्यवहारस्य प्रवृत्त्यादेः, आश्रयत्वेन व्यवस्थाप्यते परम्परामूल्या, न तु न पुनः, शब्दवाच्यतयेति कृत्वा नात्रापोह-संकेतः । अन्यव्यवच्छेदमात्रं तुच्छं द्वितीयः । इहापि शब्दार्थमाह—अन्यापोह-नमन्यापोह इति कृत्वा यः सर्वत्राभेदेन वो युष्माकम्, पूवाचार्यैर्भदन्तादिप्रभृतिभिः, व्यवस्थाप्यते—“अयमप्यघटो न भवति, अयमप्यघटो न भवति” इत्यादिना । अत एवाह—प्रतिषेधमात्रस्य सर्वत्राविशेषात् अत्राप्यपोहे, न संकेतो निःस्वभावत्वादस्य । आह च न्यायवादी धर्मकीर्तिः—अर्थानां घटादीनाम्, यच्च सामान्यमन्य-व्यावृत्तिलक्षणम् । यन्निष्ठाः ते इमे शब्दा घटादयस्तस्य रूपं न किञ्चनेति निःस्वभावत्वसिद्धिः । विकल्पबुद्धेः प्रतिभासो विकल्पबुद्धि-प्रतिभासः, विकल्पबुद्धिप्रतिभासस्तु स्थूलाकारस्तृतीयोऽपोहः । शब्दार्थमिहाह—अन्योऽपोह्यतेऽनेनेति कृत्वा अयं वापोहः, शब्दस्य निबन्धनतयाऽभ्युपगम्यते परैः । यदधिकृत्याह आचार्यः—विकल्प-योनयः विकल्पकारणा शब्दाः, विकल्पा शब्दयोनय इति । अयमपि अपोहः, उपप्लवात् कारणात्, नास्त्येव इत्येवं कथमत्र संकेतः ? ॥

बहिरयं नास्ति विकल्पबुद्धिप्रतिभासस्त्वस्त्येव, तत्र सङ्केत इति चेत् । कोऽयं विकल्पबुद्धिप्रतिभासः ? एते वृक्षादय इति तदेकाकारतैवेति चेत् । किमियं तत्स्वसंविद्येर्भिन्नाभिन्नेति वाच्यम् ? अनिर्वचनीयेति चेत् । कथं तत्र सङ्केतः ? तद्वेदाभेदाभ्याम्—

निर्वचनीया नान्यथेति चेत् । किमिदमन्यथात्वं नाम ? । संवृत्त्या भाव इति चेत् । न तर्हि परमार्थेनायमिति न तत्र सङ्केतः । अवस्तु-
न्येवायमिति चेत् । न, वस्तुप्रतीतेः । भ्रान्ता खल्वयमिति चेत् ।
नात्र प्रमाणम् । इतरत्रापि सप्रामाण्यमिति चेत् । न, तदनुभवफल-
सिद्धेः । इतश्च न विकल्पबुद्धिप्रतिभासे सङ्केतः, स्थितास्थित-
विकल्पायोगात्-न स्थिते, अक्षणिकत्वप्रसङ्गात्, नास्थिते,
कर्तुमशक्यत्वात्; तथा, गृहीतेतरविकल्पानुपपत्तेः-न गृहीते, सन्ता-
नान्तरवर्तिनोऽस्य गृहीतुमशक्यत्वात्' नागृहीते, अतिप्रसङ्गात्;
तथा, व्यवहारसमर्थाऽसमर्थालोचनायोगाच्च, व्यवहारसमर्थत्वे, त-
स्यार्थक्रियासमर्थत्वेन वस्तुत्याद्वाह्येऽनिमित्तो द्वेषः, तदसमर्थत्वे तु
सङ्केतवैयर्थ्यम्; तद्वाच्यावाच्यस्वभावत्वचिन्तासिद्धेश्च-तच्छब्दवा-
च्यस्वभावत्वे, तस्य शब्दस्यापि तद्वाचकस्वभावत्वमिति वास्तव-
सम्बन्धसिद्धिः, अन्यथा सङ्केताभावः, अतिप्रसङ्गात् ।

बाहिरयं नास्त्यर्थे विकल्पबुद्धिप्रतिभासस्तु स्वरूपेण अस्त्येव,
तत्र संकेत इति चेत् । एतदाशङ्क्याह-कोऽयं विकल्पबुद्धिप्रतिभासः ?
'एते वृक्षादयः' इति एवम्, तदेकाकारतैव विकल्पबुद्ध्येकाकारतै-
वेति चेत् । एतदाशङ्क्याह-किमियम्-अधिकृतैकाकारता ?, तत्स्व-
संविचेतरधिकृताविकल्पबुद्धिस्तु संविचेर्भिन्ना अभिज्ञेति वाच्यम् ? । भेदे
बहिस्तदभावः, अभेदे स्वलक्षणवाच्यतेति । उभयपरिहारेणाह-अनि-
र्वचनीयेति चेत् । एतदाशङ्क्याह-कथं तत्र अनिर्वचनीयायां संकेतः ?,
तद्भेदाभेदाभ्यां तस्यास्तत्त्वसंविचेर्भेदाभेदाभ्यामनिर्वचनीया तदेकाका-
रता, नान्यथेति चेत् । एतदाशङ्क्याह-किमिदमन्यथात्वं नाम ? , यदधि-
कृत्य उच्यते नान्यथेति, संवृत्त्या अपरमार्थेन, भाव इति चेत् अन्यथा-
त्वम् । एतदाशङ्क्याह-न तर्हि परमार्थेनायं भाव इति । न तत्र सांवृते
भावे संकेतः, अवस्तुत्वात् तस्येति भावः । अवस्तुन्येवायं संकेत इति
चेत् । न, वस्तुप्रतीतेः अर्थक्रियाकारिणि अध्यवसायादित्यर्थः ।

भ्रान्ता खल्वियमिति चेद् वस्तु प्रतीतिः । एतदाशङ्क्याह—नात्र भ्रान्ततायां प्रमाणम्, अधिकृतप्रतीतेः इतरत्रापि तदभ्रान्ततायामपि समानमेतत्, यदुत नात्र प्रमाणमिति चेत् । एतदाशङ्क्याह—नेत्यादि न नैतदेवम्, तदनुभवफलसिद्धेः—तस्याः प्रक्रमात् शब्दनिमित्तवस्तुप्रतीतेः, अनुभवश्चार्थाध्यवसायलक्षणः, फलं च तत्त्ववृत्त्यादि, इति विग्रहः, ताभ्यां सिद्धिस्ततः । दूषणान्तरमाह—इतश्चेत्यादिना इतश्च अस्माच्च कारणात्, न विकल्पबुद्धिप्रतिभासे संकेतः । कुत इत्याह—स्थितास्थितविकल्पायोगात् । एनमेवाह—न स्थिते विकल्पबुद्धिप्रतिभासे संकेतः । कुत इत्याह—अक्षणिकत्वप्रसङ्गात् उत्पन्नस्य स्थितिरिति कृत्वा । नास्थिते । कुत इत्याह—कर्तुमशक्यत्वात् तथाहि—अस्थितो न किञ्चित् कथं तत्र संकेतः ? । उपपत्त्यन्तरमाह—तथा, गृहीतेतरविकल्पानुपपत्तेः न विकल्पबुद्धिप्रतिभासे संकेत इति । एतदेवाह—न गृहीते बुद्धिविकल्पप्रतिभासे संकेतः । कुत इत्याह—सन्तानान्तरवर्तिनोऽस्य विकल्पबुद्धिप्रतिभासस्य, गृहीतुमशक्यत्वात् । नागृहीते । कुत इत्याह—अतिप्रसङ्गात् अगृहीतत्वाविशेषेण यत्र क्वचित् शब्दस्य संकेतापत्तेः । उपपत्त्यन्तरमेवाह—तथा, व्यवहारसमर्थासमर्थालोचनायोगाच्च न विकल्पबुद्धिप्रतिभासे संकेतः । आद्यं विकल्पमधिकृत्याह—व्यवहारसमर्थत्वे तस्य विकल्पबुद्धिप्रतिभासस्य, अर्थक्रियासमर्थत्वेन हेतुना, वस्तुत्वात् कारणात्, बाह्ये वस्तुनि अनिमित्तो द्वेषः, स्वसंविदन्यत्वेन तस्यैव बाह्यत्वादित्यर्थः । तदसमर्थत्वे तु व्यवहारासमर्थत्वे पुनः, प्रक्रमाद् विकल्पबुद्धिप्रतिभासस्य । किमित्याह—संकेतवैयर्थ्यम् व्यवहारार्थस्य करणादिति । दोषान्तरमाह—तद्वाच्यावाच्यस्वभावत्वचिन्तासिद्धेश्च न विकल्पबुद्धिप्रतिभासे संकेतः । आद्यं विकल्पमधिकृत्याह—तच्छब्दवाच्यस्वभावत्वे तस्य विकल्पबुद्धिप्रतिभासस्य, शब्दस्यापि तद्वाचकस्वभावत्वमिति कृत्वा । किमित्याह—संकेतभावः । कथमित्याह—अतिप्रसङ्गात् न हि घटः पदवाच्यस्वभावः सत् प्रदेन संकेत्यते इति अतिप्रसङ्ग इति ॥

THE UNIVERSITY LIBRARY
RECEIVED ON

स्यादेतच्छब्दो हि विकल्पजन्मा विकल्पहेतुश्च वर्तते । तथा चोक्तम्—“ विकल्पयोनयः शब्दाः विकल्पाः शब्दयोनयः ” इति । ततश्चासौ शब्दो यथाभूतादेव वक्तृविकल्पादुत्पद्यते तथाभूतस्यैव श्रोतृविकल्पस्य जनक इत्येतावतांशेन तत्र सङ्केत इति प्रतिपाद्यते, न पुनः शृङ्गग्राहिकया क्रियते । तथा च तैमिरिकद्वयद्विचन्द्रप्रतिपादनन्याय एवेहाऽवितथशब्दार्थव्यवहारज्ञैरनल्पधीधनेः प्रतिपादितः । यथोक्तम्—

“ रूपान्तरं विकल्पे यदुभयोः प्रतिभासते ।

सत्पर्ये तत्र सङ्केत एकत्वाध्यवसायतः ॥ १ ॥

यादृशाद्यः समुत्पन्नः स भवत्येव कारणम् ।

तादृग्विविकल्पस्य ध्वनिः सङ्केतसंस्थितिः ॥ २ ॥

किमेतदिति सङ्केत्य इतरोऽप्येवमित्यदः ।

न कल्पयति यावद्धि तावन्न समयोद्भवः ॥ ३ ॥

वक्तुः श्रोतुश्च तुल्याभे बुद्धी तेनैकगोचरे ।

तत्त्वेन बहिरर्थोऽस्ति न कश्चिच्छब्दगोचरः ॥ ४ ॥

स्वबुद्धिप्रतिभासस्य संवित्तावपि जायते ।

बहिरर्थग्रहे मानस्तुल्यतैमिरबुद्धिवत् ॥ ५ ॥ ” इति ।

स्यादेतत्, अथैवं मन्यसे शब्दो हि विकल्पजन्मा विकल्प-हेतुश्च वर्तते, विकल्पजनक इत्यर्थः । यथोक्तं भदन्तदिनेन—“विकल्प-योनयः शब्दाः विकल्पाः शब्दयोनयः” इत्यादि । ततश्चेत्यादि । ततश्चैवं सति, असौ शब्दः, यथाभूतादेव वक्तृविकल्पादुत्पद्यते-प्रतिभासिनः सकाशादुत्पद्यते, तथाभूतस्यैव श्रोतृविकल्पस्य जनको बीजाङ्कुरनीत्या, एतावतांशेन तत्र सङ्केत इति प्रतिपाद्यते, न पुनः शृङ्गग्राहिकया क्रियते संकेतः । तथा चेत्यादि । तथा च तैमिरिकद्वय-द्विचन्द्रप्रतिपादनन्याय एवेहाधिकारेऽवितथशब्दार्थव्यवहारज्ञैः पूर्वा-

चार्यैरनल्पधीधनै प्रतिपादित । यथोक्तं वार्तिकानुसारिणा शुभ-
गुप्तेन—रूपान्तरं स्वलक्षणादन्यद् विकल्पे, यत् सामान्यलक्षणाख्यम् ,
 उभयोर्वैकृत्यश्रोत्रोः, प्रतिभासते स्फुरतीव, सत्यर्थे अपोहाश्रये, तत्र
 रूपान्तरे, संकेत एकत्वाध्यवसायत , अर्थेन रूपांशैकत्वाध्यवसायेने-
 त्यर्थः ॥ १ ॥ तथा, यादृशादित्यादि यादृशद् विकल्पात् , यः
 समुत्पन्नो जातः, स भवत्येव कारणं निमित्तम् , श्रोतारमधिकृत्य
 तादृग्विधविकल्पस्य ध्वनिः शब्दसंकेतसंस्थितिरियमेव ॥ २ ॥ कि-
 मेतद् बौद्धरूपमधिकृत्य आह, इत्येवम् , संकेत्यः पुमान्, इतरो-
 ऽपि संकेतकः, एवमिति, अदः एवमेतत् । न कल्पयति यावद्
 यस्मात्, तावन्न समयोद्भवो न संकेतजन्म ॥ ३ ॥ यत एवं वक्तुः
 श्रोतुश्च द्वयोरपि तुल्याभे समानाकारे बुद्धी, तेन कारणेन, एकगो-
 चरे अपोह्यार्थापेक्षया । तत्त्वेन परमार्थेन, बहिरथोऽस्ति न क-
 श्चित् शब्दगोचरः ॥ ४ ॥ कथं बाह्येऽभिमान इत्याह—स्वबुद्धिप्रति-
 भासस्य स्वबुद्ध्याकारस्यापि, संवित्तौ जायते । बहिरर्थग्रहे मानस्तु-
 ल्यतैमिरिकबुद्धिवत्—तैमिरिको हि तैमिरिकस्य चन्द्रद्वयं प्रतिपाद-
 यति, स स्वबुद्धिप्रतिभासमितरोऽपि स्वबुद्धिप्रतिभासमेव प्रतिपद्यते,
 बाह्यचन्द्रद्वयस्याभावादिति भावना ॥ ५ ॥

एतदपि यत्किञ्चित्, अविचारितरमणीयत्वात् ,
 शब्दस्य विकल्पमात्रतो जन्मासिद्धेः, तद्भावेऽपि मूकादिषु तद-
 दर्शनात् , समग्रकारणस्य च कार्याव्यभिचारात्, अन्यथा स-
 मग्रत्वानुपपत्तेः, निमित्तमात्रत्वे चास्य तद्वन्निमित्तान्तरावगम-
 निमित्तत्वे न विरोध इत्यस्तु विषयेऽपि सङ्केतः, विषयाविकल्प-
 विवक्षाप्रयत्नभाषाद्रव्यादिविशेषेभ्यस्तज्जन्मोपपत्तेः, घटोऽय-
 मानयैव चैनमित्यादौ तथा दर्शनात् , इत्यम्भूतस्यान्यतरवैक-
 ल्येऽप्यभावात्, भाविनश्चेत्थम्भूतत्वानुपपत्तेः, तेन व्यभिचारा-
 योगात्. तादृशस्य विकल्पमात्राभिधायित्वेऽप्यदोषात्, प्रमाणा-

भासवत्तदाकारत्वेऽपि विशिष्टकार्यासाधनत्वात् । इति युक्त्युक्तं सच्छब्दादाविद्वदङ्गनादि प्रतीतं विषयप्रवृत्त्यादि ॥

इत्येवम्, पूर्वपक्षमधिकृत्याह-एतदपि यत्किञ्चिद् असारम् । कुत इत्याह-अविचारितरमणीयत्वात् । एतदेवाह-शब्दस्य विकल्पमात्रतः सकाशात् जन्मासिद्धेः, असिद्धिश्च-तद्भावेऽपि विकल्पमात्रभावेऽपि, मूकादिषु वक्तृषु, आदिशब्दादवक्तृविकल्पवद्ग्रहः, तद्दर्शनात् शब्दाश्रुतेः, नावश्यं कारणानि कार्यवन्ति भवन्ति इत्याह-समग्रकारणस्य च कार्याव्यभिचारात् । इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यमित्याह-अन्यथा एवमनभ्युपगमे समग्रत्वानुपपत्तेः, निमित्तत्वमात्रत्वे च अस्य विकल्पस्य, तद्वदिति निदर्शनं विकल्पवत्, निमित्तान्तरावगमनिमित्तत्वे न विरोध इति कृत्वा । किमित्याह-अस्तु विषयेऽपि संकेतः । कस्मादित्याह-विषयविकल्पविवक्षाप्रयत्नभाषाद्रव्यादिविशेषेभ्यः सकाशात्, तज्जन्मोपपत्तेः शब्दोत्पत्त्युपपत्तेः । उपपत्तिश्चेयमित्याह-घटोऽयम्, आनय चैनमित्यादौ तथा दर्शनात् विषये संकेतदर्शनात् प्रतीतिप्रवृत्त्यादेरिति गर्भः । विषयमन्तरेणाऽपि इत्थादिशब्दानां जन्म दृश्यते । इत्यारेकापोह्याह-इत्थंभूतस्य विशिष्टस्य शब्दस्य, घटोऽयमित्यादेः, अन्यतरवैकल्येऽपि विषयाद्यभावेऽपि अभावात्, भाविनश्च अन्यतरवैकल्ये इत्थंभूतत्वानुपपत्तेः विषयादिविशेषजन्मत्वानुपपत्तेः, तेन अन्यतरवैकल्यभाविना शब्देन व्यभिचारायोगाद् । तादृशस्य अन्यतरवैकल्यभाविनः । किमित्याह-विकल्पमात्राभिधायित्वेऽपि अदोपात् । कथमदोष इत्याह-प्रमाणाभासवत् इति निदर्शनम् । तदाकारत्वेऽपि शब्दाकारत्वेऽपि, विशिष्टकार्यासाधनत्वात् विकल्पमात्राभिधायिनः शब्दान्तरस्य, प्रमाणाभासमपि च प्रमाणाकारमेव इति भावनीयम् । इति एवम्, युक्तियुक्तं सच्छब्दाद् विषयादिविशेषजन्मनः, आविद्वदङ्गनादि प्रतीतं विषयप्रवृत्त्यादि, आदिशब्दात् प्रात्यादिग्रहः ॥

अहम्

श्रीविजयधर्मसूरिगुरुभ्यो नमः ।

महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचितम् ।

देवानन्दाभ्युदयमहाकाव्यम् ।

श्रियः प्रियः पार्श्वजिनेश्वरः श्रियं
तनोतु पूर्णैन्दवमण्डलाननः ।
ननाम वामां समवेक्ष्य यं श्रितं
हिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः ॥ १ ॥
जयत्ययं श्रीविजयादिदेववाक्
प्रभुर्दधत्तीव्रमहातपोमहः ।
श्रिया परब्रह्मसमं स्मरेन्धने
प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः ॥ २ ॥
जयत्ययं श्रीविजयादिदेववाक्
प्रभुर्दधत्तीव्रमहातपोमहः ।
किमैन्द्रवज्रं रविमण्डलं त्विषा
किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः ॥ ३ ॥
सरस्वतीं पीनपयोधरां स्तुमः
क्रमद्वयाम्भोजलसत्सितच्छदाम् ।
यदाश्रये स्याद् नृपतेः कविर्वचः
क्रमादमुन्नारद इत्यबोधिसः ॥ ४ ॥

१ हिरण्यवद् गर्भावयवभूर्यस्यास्ता वामाम् । २ अमुदो विषादस्य
नारो नाशस्त दत्ते इति अनुत्वारद । ३ इत्या प्राप्या बोधिरेव सा
लक्ष्मीर्यस्य सः ।

सदक्षजातिप्रणयं कलाधरं
 धरन्तमुच्चैर्भुवनोपकारकम् ।
 यशोऽर्जुनं सज्जनमाश्रये श्रिये
 स्फुटोपमं भूतिसितेन शंभुना ॥ ५ ॥
 असज्जनं प्राप्य गुणाधिकाऽपि गौ-
 र्भवेदसोमालतयाऽतिदुर्गमा ।
 सुसीमतां नैति रसेऽपि बिभ्रतं
 धरा धरेन्द्रं व्रततीततीरिव ॥ ६ ॥
 प्रभोः प्रणेतुं गुणगोरवं स्तवं
 गुरुं कविं वा न वितर्कये क्षमम् ।
 सदा सुरासक्तमतिं स्वकान्तिभि-
 र्विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम् ॥ ७ ॥
 तथापि गौरं चरितैर्गुरुं स्तुवन्
 संमौक्तिकश्रीफललिप्सुरस्म्यहम् ।
 तपोमहोभिः सहितं समुन्नतं
 घनं घनान्ते तडितां गणैरिव ॥ ८ ॥
 कृपाश्रयात् स्वीयगुरोः प्रसादतः
 स्वसाध्यासिद्धिं श्रयितास्मि निश्रमम् ।
 समीरणाद् रेणुरूपैति सज्जितं
 कुथेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम् ॥ ९ ॥

१ समग्रं यद् औक्तिकं वाचिकं तदेव श्रीयुत फलं तस्मिन्पुः,
 यद्वा 'सः' इति अह जाड्यपात्रं कर्ता, मौक्तिकं मुक्तिसंबन्धि, श्रीयुतं
 फलं तस्मिन्सुरिति । २ शरदि । ३ अनेन निजगुरोः 'कृपाविजय'
 इति नामसूचा । ४ समीरणो वायु ।

अथात्र जम्बूपपदेऽस्ति भारतं
 प्रभारतं द्वीपकुलप्रदीपके ।
 महोदयं ध्यायदिवास्य गङ्गाया
 विभातमच्छस्फटिकाक्षमालया ॥ १० ॥
 स गूर्जरत्रा-इति नीवृतां वर-
 श्रकास्ति तस्मिन्निदिवं सचित्रयन् ।
 सदोदुनेत्रैरदसीयभासना-
 मवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः ॥ ११ ॥
 अनन्तपट्टे खटिकाक्षरैर्ग्रहै-
 च्छलादमुष्येव विलिख्य संस्थितिम् ।
 संस्कर्तुमभ्यस्यति विश्वकृत् सदा
 पदं महेन्द्रालयचक्राचक्रिणः ॥ १२ ॥
 सरस्यतिस्मेरपयोजकाननाद्
 निशास्थितोऽलिपकरः समुत्पतत् ।
 इहावभौ किं रविनारदागते-
 र्जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतः ॥ १३ ॥
 यदीश्वरस्याग्निमूदनात्मसु
 श्रुतेषु गीतेषु बुधैरधःकृतौ ।
 सुरैः समं वा दत्तुर्जैर्विसर्जितौ
 सुतेन धातुश्चरणौ भुवस्तले ॥ १४ ॥
 समुद्रमारान् मणिदौकनाकृतेऽ-
 भ्युपेतमेषोऽर्चयति दुमैः सुमैः ।

१ गङ्गापट्टे । २ खटिका, भाषाय 'खडी' इति - प्रसिद्धम् ।

३ नारदेव- ।

गृहानुपैतुं, प्रणयादभीप्सवो
 भवन्ति नाऽपुण्यकृतां मनीषिणः ॥ १५ ॥
 वदन्ति केदारगणाः स्वरेखणै-
 रितीव सद्रेखित विश्ववास्तवम् ।
 दिवः समादाय मदादेमुं पुमां-
 श्चिरंतनस्तावदभिन्यवीविशत् ॥ १६ ॥
 विश्रामसौ श्रीतेनयाऽभिनन्दनः
 समुन्नतज्योतिरपास्ततापनः ।
 महौषधि प्रत्तरुचिः समुद्रते-
 रचचुरच्चन्द्रमसोऽभिरामताम् ॥ १७ ॥
 स्त्रीराज्यभूमौ युवतीजना इवो-
 द्गृहीतपत्रासय इक्षुयष्टयः ।
 प्रीणन्ति सौवाङ्गनिपीडनै रसै-
 र्महानुभावा हि नितान्तमार्थिनः ॥ १८ ॥
 इहास्ति शङ्खेश्वरतीर्थमद्भुतं
 सनायकं पार्श्वजिनाभिभूभुजा ।
 भुजंगमानां यमुपप्लवे भजन्
 नतेन मूर्ध्ना हरिरग्रहीदर्पः ॥ १९ ॥
 श्रियं स शङ्खेश्वरपार्श्वतीर्थकृद्
 दधेऽर्थितार्थप्रथनाद् मरुत्तरोः ।
 अचचुरच्चैत्यमचर्च्यचारुतां
 सुमेरुशृङ्गस्य तदा तैदासनम् ॥ २० ॥

---

१ गूर्जरदेशम् । २ पुरुषाणाम् । ३ श्रीतनयः स्मरः पक्षे श्रीलक्ष्मीः
 तनयाः पुत्राः, तैरभिनन्दनो वर्धनः । ४ सौव स्वीयम् । ५ श्रीपार्श्वसन चैत्यम् ।

जिनप्रभुः संकटकोटिकिंङ्कृत्
 पुरःस्थदीपैः प्रतिबिम्बितैस्तनौ ।
 विदिद्युते वाडवजातवेदसः
 शिखरभिराश्लिष्ट इवाम्भसां निधिः ॥ २१ ॥
 करम्बिताः पादनखांशुराशिभि-
 र्बभूवुः प्रभोगौरवपुःप्रभाभराः ।
 प्रदीपदीपप्रद्युतिपुञ्जसंयुज-
 स्तुषोरमूर्तेरिव नक्तमंशवः ॥ २२ ॥
 प्रसादयन् मर्त्यगणः सविस्मय-
 स्तथाऽपरोऽमर्त्यगणो निमेषदृक् ।
 प्रभोः पुरोऽन्योऽन्यनिषक्तरौचिषौ
 तदैकवर्णाविव तौ बभूवतुः ॥ २३ ॥
 अयं हि कैवल्यधरः स्वसेविनां
 ददाति कैवल्यपदं न तद् महत् ।
 तदद्भुतं यद् ददते नृणां सृज-
 स्तपोधनाभ्यागयसंभवा मुदः ॥ २४ ॥
 दशावतारः कमलोपमाननः
 फणीश्वरोत्सङ्गविनिर्मितासनः ।
 जिनः प्रभावाभ्रकान्तकारकः
 स पुण्डरीकाक्ष इति स्फुटोऽभवत् ॥ २५ ॥
 जगत्पवित्रे विषयेऽत्र सन्त्यतः
 पराणि तथिर्न्यथ किं पुनर्विधिः ।
 अमुं चकारेति धियेव मा हरः

१ चन्द्रस्य । २ देशे । ३ अमुं गूर्जरदेशे विधिरिति धिया'चकार
 यद् अच्युतः, हरो वा मा मा हसीत् इति ।

शुचिस्मितां वाचमवोचदच्युतः ॥ २६ ॥
 मदादनम्राननमार्जुनेऽर्जुनी
 पयः किरन्ती चरति प्रतिस्थलम् ।
 पिबन् यथार्थाभिध एष तन्महै-
 र्व्यनक्ति कालत्रितयेऽपि योज्यताम् ॥ २७ ॥
 अथास्त्यमुष्मिन् नगरं गुरोर्गिरे-
 रिलादिदुर्गारुह्यमुपत्यकाश्रितम् ।
 त्रिविष्टपस्यापि च यन्मणीगृहै-
 रदस्त्वयां नुन्नमनुत्तमं तपः ॥ २८ ॥
 कृतः प्रजाक्षेमकृता प्रजासृजा
 सुपात्रनिक्षेपनिराकुलात्मना ।
 पुरप्रदेशः स ऋचागिव ध्वाने-
 र्निधिः श्रुतीनां धनसंपदामिव ॥ २९ ॥
 हरिमियां या नगरी गरीयसीं
 सदा समन्याप्य तयेव शिश्रिये ।
 कथंचिदैकात्म्यवशात् तया पुनः
 गिरीऽथवा श्रेयसि केन तृप्यते ॥ ३० ॥
 पुरंदरस्यापि पुरं प्रण्ययते
 पुराणविद्भिर्निजवृत्तिसिद्धये ।
 न चास्त्यमुष्यां नगरीति मेष्करोक्
 गुरोस्तवैवागमं एष धृष्टताम् ॥ ३१ ॥

१ आर्जुनं तृणसमूहः । २ अर्जुनी गौः ३ आ लक्ष्मीस्तया ।

४ विश्रिये इति योज्यम् । ५ तस्मादधिकवर्णनयोग्या नगरी नास्ति
 इत्येवंरूप आगमः ।

सुवर्णसालोज्ज्वलयोगर्पट्भृत्
 कृताभिषेकं निशि चान्द्रवारिभिः ।
 स्वबिम्बितार्काक्षगुणं दधत् पुरं
 किमास्ति कार्यं गुरु योगिनामपि ॥ ३२ ॥
 उदीर्णरागप्रतिरोधकं जनै-
 विहारवृन्दं विहितं सुदर्शनैः ।
 उपेयुषो मोक्षपथं मनस्विनः
 स्वमुच्चकैर्दर्शयति केतुभिः ॥ ३३ ॥
 नभोगभावात् त्रिदिवं मुनीश्वरै-
 र्गृहीतमध्यात्मदृशा कथंचन ।
 अतोऽधिकं यत्र जभन्तमुज्जगुः
 पुरातनं त्वां पुरुषं पुराविदः ॥ ३४ ॥
 यदाश्रयश्रेणिशिखासु खौश्रयात्
 सदा वसन्ति ह्युसदामिहाश्रयाः ।
 दधात्यतोऽधः कथमप्यतिश्रमै-
 रहीश्वरस्तम्भशिरस्सु भूतलम् ॥ ३५ ॥
 शिवैकसौहार्दधरैर्धनाधिपै-
 र्भृताऽपि या पुण्यजनैरलंकृता ।
 प्रभाविशेषादरणैर्वृषाश्रयै-
 र्भवान् भवोच्छेदकरैः करोत्यधः ॥ ३६ ॥

-
- १ नभोगा देवास्तद्भावात् । २ आं लक्ष्मीम् । ३ गगनाश्रयात् ।
 ४ शिवं मोक्षः, शिवो वा । ५ पुण्यजना धार्मिका यक्षा वा । ६
 नभः कान्तिः, अलका वा, यद्वा प्रभाविशेषाः प्रभाविनागाः । ७ वृषो
 र्म, वृषभो वा । ८ एकादश रुद्रान् ।

वसद्भिरस्यां मनुजैर्विसर्जितः

स्रगादिनिर्माल्यभरोऽपि यत्र सा ।

सुगन्धदानात् पवनैर्विदेशगै-

गुरुर्धरित्री क्रियतेतरां त्वया ॥ ३७ ॥

पुरं पुरन्ध्रीचललोचनाञ्चलैः

स्मरं यदुज्जीवयते हरार्दितम् ।

फणाभृतां पूस्त्वमिहेदृशं, मुदः.

पदं दृशः स्याः कथमीशमादृशाम् ॥ ३८ ॥

यदम्बुजाक्षीर्निशि चन्द्रशालिका

विलासिनीर्भोक्तुमिव स्मरातुराः ।

सुराः श्रयन्तेऽन्वहमृक्षलक्षतः

क्षपातमस्काण्डमलीमसं नभः ॥ ३९ ॥

सरोभिरुभिद्रपयोरुहाननै-

र्व्यधायि या मोदधरैर्धरश्रियः ।

तया द्रुमाणां कुसुमैरुपास्यया

द्विपद्विषः प्रत्युत सा तिरस्किया ॥ ४० ॥

चतुष्पथे पण्यमगण्यमुच्चितं

श्रितैः प्रभाकृतकृतसत्यकर्मभिः

उपैत्य देवैः क्रियते क्रयिव्रजै-

र्मिथस्तदाभाषणलोलुपं मनः ॥ ४१ ॥

पुरीं पुरन्ध्रीजनरूपसंपदा

सदा जयन्तीं जयवाहिनीजनम् ।

स्थितस्य दूरे दिशति स्वनिन्दना-

१ अया सुगन्धलक्ष्म्या । २ ईशस्य हरस्य, माया लक्ष्म्या दृग्-
दर्शन येषां तेषां फणाभृताम् ।

मेहिद्विषस्तद्भैवता निशम्य ताम् ॥ ४२ ॥
 अथ स्फुरद्विक्रमभूमभूरभूतः
 सुराष्ट्रकुटान्वयभूर्भुवः प्रभुः ।
 रैवीन्दुदम्भाद् नभसे यदर्पितं
 हिरण्यपूर्वं कैसिपुं प्रचक्षते ॥ ४३ ॥
 सभानुभानुर्भुवि भानुसंज्ञया
 बभौ बृहद्भानुविभानुभावभूतः ।
 प्रतापरूपं श्रयताऽऽयतार्थभी-
 र्मनस्सु येन द्युसदां न्यधीयत ॥ ४४ ॥
 तदङ्गजं पुञ्ज इति श्रियाऽऽख्यया
 जयंश्च मुञ्जं नृपवर्ग आदिमः ।
 यदाश्रयादाह हरिश्चलेत्यमुं
 प्रवादमुच्चैरयशस्करं श्रियः ॥ ४५ ॥
 रणेऽतिरीणैर्बहुदृष्टपिञ्जलैः
 सदाऽसुरीभासनयाऽस्य संनिधौ ।
 स्वजीवनार्थं जवसानि यावनै-
 र्गणैस्तमाशङ्क्य तदादि चक्रिरे ॥ ४६ ॥
 समञ्जसेनैष जनार्दनं जयन्
 यथा प्रजारञ्जनमार्जयञ्जयी ।
 व्यधायि तस्यै शिरसा रसाद् मिलत्-
 करैस्त्रिसन्ध्यं त्रिदशैर्दिशे नमः ॥ ४७ ॥

१ मेहिद्विष इन्द्रस्य । २ इन्द्रभवत्वम् । ३ 'प्रतापकीर्ति' इति
 बा० पाठः । ४ " कसिपुर्भोजनाच्छादौ " इति हैमः । ५ पक्षे नृषु
 पक्षे पुञ्ज आद्यः मुञ्जन्तु अन्त्यः । ६ रीणैर्भै । ७ भृशमाकुलैः । ८
 तृणानि । ९ दिक्शब्देन लक्षणया रीतिर्नीतिमार्गो वा ।

चमूप्रचारैरचलाप्रकम्पिना

द्विषां गणो येन रणाङ्गणे क्षणात् ।

प्रकोपकम्पादरणैरिवारुणै-

रुरोविदारं प्रतिन्नस्करे नखैः ॥ ४८ ॥

तदात्मजन्माङ्गजमञ्जिमा जने

द्विधाऽपि नारायणशब्दविश्रुतः ।

पुरं बल्लक्षं विदधद् यशोधनै-

र्बभूव रक्षःक्षतरक्षणं दिवः ॥ ४९ ॥

स शास्ति शास्ता जगतीं हरेः श्रियं

हरन् विहारैर्बलिराजबन्धनात् ।

भक्तेर्भरान् कारयते बलेन यः

प्रसादमिच्छासदृशं पिनाकिनः ॥ ५० ॥

जवाभिगृह्नन्नरिमण्डलं बला-

दुपाददे मण्डलमग्रणीः सताम् ।

ददौ पुनस्तस्य सुराङ्गनाजन-

स्वयंग्रहाश्लेषसुखेन निष्क्रयम् ॥ ५१ ॥

नभोनिविष्टानुडुरूपिणः सुरान्

भयात् प्रगेऽनाशयदौघनिःस्वनैः ।

प्रतापमाधाय रविच्छलाद् व्यधाद्

य इत्थमस्त्रास्थ्यमहर्निशं दिवः ॥ ५२ ॥

वदान्यभावादधरीकृतामर-

द्रुमस्य रात्रः पटहध्वनेस्त्रसन् ।

१ रक्षोभि क्षतं भग्न रक्षण रक्षा यस्य तद् दिवः पुरसुज्जवलबन्,
रक्षसा क्षतानि प्रहारास्तेभ्यो रक्षण यत्र तत्, रक्षोभिः क्षत भग्नं
लक्षण दर्शन यस्य तदिति वा । २ प्राभातिकवाद्यशब्दै ।

स्वपादयोः कन्दरमन्दिरोदरे
 बेलस्य शत्रुः प्रशशंस शीघ्रताम् ॥ ५३ ॥
 निविडुवानोऽस्य भियाऽभ्रकुम्भिनं
 विधुच्छलादुच्छिरसं नभोऽम्बुधौ ।
 दिवं विहायैकदिगंशमाश्रयन्
 निनाय बिभ्यद् दिवसानि कौशिकः ॥ ५४ ॥
 जगन्नयैः सन्नयनं नयन्नयं
 दरिद्रताद्रावकदानमुद्रथा ।
 ररञ्ज लोकानपि हातुमाहितं
 न चक्रमस्यौक्रमताधिकं धरम् ॥ ५५ ॥
 उवास तत्र व्यवहारिणां वरः
 स्थिराभिधो माधवदेहसंभवः ।
 वपुस्त्विषा श्रीहरणाद् मनोभुवः
 प्रकम्पयामास न मानसं न सः ॥ ५६ ॥
 गिरः श्रियः क्षान्तिवदान्यतादयो
 गुणाश्च मुक्त्वा त्रिजगत् समं समे ।
 तदीयमस्थानतयेव दुष्कले-
 र्जवेन कण्ठं सभैयाः प्रपेदिरे ॥ ५७ ॥
 पदे पदेऽर्हन्निलयैः स्वकारितै-
 र्यशःसगर्भैरथ संघयात्रया ।
 तथा स गौं चक्रिर्हीशितुर्यथो-
 दुवाह दुस्तेन भृशानतं शिरः ॥ ५८ ॥

१ शत्रुः पादयोर्बेलस्य शीघ्रतां प्रशशंस । २ उन्मस्तकम् । ३ अस्मिन्, अहितानामिदमाहितं चक्रम्, अधिकं महान्तम्, धरं पर्वतम्, हातुं लब्धुम्, नाक्रमतं नोद्यमं चकार । ४ कण्ठं समीपम् । ५ गां भुवम् ।

पतिव्रता प्राप्तवपुः स्वरूपतः

शचीवरूपा इति रूपरूपिणी ।

शुचिस्वभावैर्जगती तपोहरै-

रलञ्चकारस्य वधूरहस्करैः ॥ ५९ ॥

स्वबन्धुकर्णोत्पलयुग्ममन्तिके

निवेश्य तस्या वदनानुजीविना ।

निबद्धवेणीतमसः प्रसादनै-

र्न नर्मसाचिञ्चमकारि नेन्दुना ॥ ६० ॥

मुखश्रियाऽस्यास्तूलितं विधुं विधि-

र्वभञ्ज पूर्णं न पुनर्व्यचूर्णयत् ।

अयं ततः पुष्करदन्तिनो यथा

विषाणमद्यापि पुनः प्रसेहति ॥ ६१ ॥

विलासलीलाकलनाय तस्थिवा-

नजस्त्रमस्याः सविधेऽप्सरोजनः ।

सखीमिषात् तद्विरहोष्मणातुराः

प्रकम्पनेनानुचकम्पिरे सुराः ॥ ६२ ॥

तयास्य पाणि-क्रममञ्जिमाक्रमै-

र्जितश्रि पद्मं महिकाश्रुनिर्भरम् ।

व्यनक्ति भृङ्गैरसुरैर्वल्लकुधा

तनूनपाद्धूमवितानमाधिजैः ॥ ६३ ॥

पयोधरश्रेणिभरश्रियाऽनया

निर्भस्मितं कुम्भयुगं रवेण नः ।

दिगन्तमासैरिति सज्जलज्जया

१-प्रशस्तस्वशालिनी । २-तम-पाप-तिमिर-वा । ३-वक्त्रा-
ध्याहारिणस्य ध्याहारिणो वधूरहस्करश्च शुचिस्वभावैर्जगती तपोहरैश्चकार ।

चिराय याथाऽर्थमलम्भिः दिग्मजैः ॥ ६४ ॥
 अजिसकृद् ब्रह्म तदङ्गसंगतं
 पुनात्यतुच्छोच्छ्रितवाल्मन्कयम् ।
 किमद्भूतं यच्चद्रवणाद् ध्रुवैक्षणैः
 कुलैर्न भेजे फणिनां भुजंगतां ॥ ६५ ॥
 प्रवेणिवादादधरीकृतः स्मर्यो
 वचःप्रपञ्चैरमृतं तयोचितम् ।
 भुवो भरार्तेन तथाऽपि भोगिभिः
 कुलैर्न भेजे फणिनां भुजंगतां ॥ ६६ ॥
 श्रुतिद्वयीदर्शनतः स्फुरदुचि
 द्वयं दृशोर्नाटयतः स्मराश्रयम् ।
 कलत्ररत्नस्य कलाः किलाऽखिलाः
 पुरेऽस्य वास्तव्यकुटम्बितां ययुः ॥ ६७ ॥
 उद्गनि मुक्तास्रजि चित्रके गुरु-
 विधुः खगः कुण्डलयोः कृतस्थिती ।
 सुरा भजन्तः किमु कामिनीमणेः
 पुरेऽस्य वास्तव्यकुटम्बितां ययुः ॥ ६८ ॥
 अथाश्रयत् कोऽपि सुरः स्फुरत्प्रमो-
 भवाय मर्भं शुभदोहदोद्भवः ।
 तदाश्रयेऽस्याः शुचिपाण्डुरं भृशं
 वपुर्जलादोपवनैर्न निर्ववौ ॥ ६९ ॥
 असूत सा पोषवलक्षपक्षजे
 त्रयोदशेऽङ्गयज्ञजरत्नमद्भूतम् ।
 नृपादयोऽप्युत्सवकर्म चक्रिरे

सदाऽभिमानैकधना हि मानिनः ॥ ७० ॥
 क्रमेण जन्मस्य महे निवर्तिते
 स वासुदेवाह्वयमादधे शिशुः ।
 विधृत्य चिच्छक्तिमसौ तमोऽवधे-
 विलङ्घ्यलं कां निकषा हनिष्यति ॥ ७१ ॥
 स लाल्यमानोऽश्रितर्पञ्चधात्रिणा
 तथा क्रमेणावयवान्पूषत् ।
 अशिश्रियद् विश्वकलाश्रियो यथा
 प्रतीयते संप्रति सोऽप्यंसः प्ररैः ॥ ७२ ॥
 तदेव देवाग्रिमजन्मजन्मसद्-
 वपुर्विशेषश्च गिरां श्रियां च सः ।
 रवेः प्रभेव प्रकृतिः सुनिश्चला
 पुमांसमभ्येति भवान्तरेष्वपि ॥ ७३ ॥
 बभूव भूवल्लभचेतसां प्रियः
 स्मरस्वरूपोऽपि स धर्मधर्मधीः ।
 सदर्शभाक् चन्द्ररुचिर्यशोभरै-
 रसंशयं संप्रति तेजसा रविः ॥ ७४ ॥
 कुमारमद्रेस्तनयेव सादरं
 तमङ्गमारोप्य जनन्यथोत्सुका ।
 निरीक्षमाणावयवान् स्म सद्वयो-

१ ज्ञानिनः, मन्धातोर्ज्ञानार्थत्वात् । २ जन्मशब्दोऽकरान्त उणादौ ।
 ३ असौ वासुदेवश्चिच्छक्तिं विधृत्यावधेर्विलङ्घि निस्सीम तम. पाप राहुं
 वा हनिष्यति । किं चिच्छक्तिम्, अर कामुग्रा दीप्त्याम् । निकषा पार्श्वे
 बालत्वेऽपीत्यर्थः । ४ पञ्चानां धात्रीणा समाहारः पञ्चधात्रि तेन । ५ न
 सः अंसः । ६ सुरसत्कपूर्वभववद्धम् । ७ स्कन्दम् । ८ धात्री ।

वितीर्णवीर्यातिशयान् हसत्यसौ ॥ ७५ ॥

प्रकाममालिङ्ग्य निचुम्ब्य मूढन्यवक्

विवाहकर्म क्रियते तवाङ्गभूः ।

प्रमोदनीयाः सुहृदोऽनया दिशा

व्यापादनीया हि सतामसाधवः ॥ ७६ ॥

तनय ! नय विनोदशर्म नस्त्वं वितनु सनर्म सदोरसोरसाद्रैः ।

रुचिरुचिरचलेक्षणा कुचाद्भ्रुवपरिरम्भनिपीडनक्षमत्वम् ॥ ७७ ॥

स्वीयैस्तद्वचनाग्रहेऽपि सहसा वीवाहसत्याकृतेः

प्रारब्धेऽतिमहोत्सवे प्रभवनि श्रेयस्करे कर्मणि ।

ऐन्द्रः केकिकलापभृद् बलरिपोऽस्त्रायां सृजन्नञ्चसा

व्योम्नीव भ्रुकुटिच्छले न वदने केतुश्चकारास्पदम् ॥ ७८ ॥

इति श्रीदेवानन्दे महाकाव्ये दिव्यप्रभापरनाम्नि माघ-

समस्यायां-ऐङ्काराङ्के महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते

कथानायकोत्पत्तिवर्णननामा प्रथमः सर्गः ।

१ ऐन्द्रः केतुर्ध्वजो व्योम्नि बलरिपो. शक्रस्य वदने छाया
मृजन्नास्पद चकार । किं वदने, न भ्रुकुटिच्छले भ्रुकुट्याच्छल स्व
लित यत्र तस्मिन्निदृशे न ।

अहम् द्वितीयः सर्गः ।

उद्विवाहिषया मात्राऽभ्यर्थितः स भवाप्तभीः ।
 जैनीं दीक्षासुपादित्सुरासीत् कार्यद्वयाकुलः ॥ १ ॥
 अखण्डमण्डनश्रीणां सपिण्डाचण्डरोचिषाम् ।
 संपृक्तानां विवाहार्थमथासावासदत् सदः ॥ २ ॥
 से पितृव्योऽग्रजन्मा च बभौ भूविघ्नभेदिनी ।
 रहःस्थले ज्वलत्येवमसौ नरशिखित्रयी ॥ ३ ॥
 भ्रातस्तात सनोभावा दीक्षां गोचरयन्ति मे ।
 सुखमन्या वने जन्यपौरुषेयवृता इव ॥ ४ ॥
 श्रुत्वाऽस्यैवं वचः स्थैर्यात् ताभ्यामूहे सविस्मयम् ।
 सद्यः संपृक्तमात्रा च त्रिकूटशिखरोपमा ॥ ५ ॥
 मातुर्भ्रातुश्च दृग्भावैर्विभाव्यान्तरभावनाम् ।
 तं पितृव्यः कृताक्षेपमाचक्षे विचक्षणः ॥ ६ ॥
 वीक्ष्या दीक्षा तदस्थित्या वत्स ! नान्तर्निमज्जनैः ।
 ऋषिकुल्येव सिद्धानां शुद्धवर्णा सरस्वती ॥ ७ ॥
 अविमृष्टमशक्यार्थं नाद्रियन्ते मनस्विनः ।
 वनौकसः प्रशस्यं किं नाटकीयस्य वस्तुनः ॥ ८ ॥
 श्रुत्वा ततश्चिरं भोगं स्मेरदग्निः स्मराकरम् ।
 क्रियाः क्रिया जरन्नुच्चैरिज्यायै तपसः सुत ! ॥ ९ ॥
 श्रुत्वेत्पूचे स तद्वाचं मदनद्रुमसारणीम् ।
 तात ! किं नैव दुस्वाय वत्स्यन्तावामयः स च ॥ १० ॥

---

१ कलः । २-दीक्षापि ऋषिकुलयोग्या श्वेताम्बरस्तका,
 गङ्गापक्षे निर्मला सिद्धाना सरस्वतीव सरस्वती वाणी ।

आयुर्वायुरिवाऽस्थेयश्चिकुराः संपदङ्कुराः ।
 शस्त्राव स्त्रीभवः काममतो दुःखाकरोति माम् ॥ ११ ॥
 भवन्तोऽप्यनुमन्यन्तां ग्रहीष्ये सौख्यदं व्रतम् ।
 कः सामग्र्यामवाप्तायां संदिग्धे कार्यवस्तुनि ? ॥ १२ ॥
 किं पुनर्वार्तिकैर्भाष्यैः सूत्रवत् सर्वतोमुखम् ।
 तत्त्रमेव वदन्त्यार्याः प्रकृत्या मितभाषिणः ॥ १३ ॥
 ततोऽश्रुसेकाज्जाड्यार्त्ने च किंश्चिद् विवक्षया ।
 अकम्पि मातुरोष्ठेन बिम्बचुम्बनचञ्चुना ॥ १४ ॥
 वत्स ! व्रतवचः शून्यवाद्युपन्यासवन्मम ।
 प्रतिभाति नयैतां तद्भिरमुत्तरपक्षताम् ॥ १५ ॥
 भर्तुर्वियोगे भामिन्या दिक् सन्नुर्मातुरातुरे ।
 करोति यः स्नुषालोकपरिपूतपुटे दृशौ ॥ १६ ॥
 आश्लेषलोलुपवधूस्तनकार्कश्यसाक्षिणीम् ।
 कुरु त्वं भूरिसौरभ्यां वनमालां मुग्धानिलैः ॥ १७ ॥
 आक्रीडे क्रीड्या स्त्रीभिरङ्गभूरङ्गभूतरोः ।
 प्रसवानीव धेहङ्गसङ्गिनीः स्वेदविप्रुपः ॥ १ ॥
 त्वद्विवाहोऽस्तु दार्यादजन्म तद्दारकर्मभिः ।
 सानुबन्धां स्रजं द्वारे विदधच्चूतपल्लवीम् ॥ १९ ॥
 आमुष्मिककृते सूनो ! नैहिकीं त्यज संपदम् ।
 नरो हि नरकः शीलं कृतानुव्याधमुद्रमन् ॥ २० ॥
 प्रदोषोऽङ्गस्थसूर्यत्यक् कुक्षिस्थेन्दुनिबद्धधीः ।
 ग्रहैर्जाहस्यते नूनमुदंशुदशनांशुभिः ॥ २१ ॥

१ आक्रीड उद्यानम् । २ हे वत्स । ३ स्मरदुमस्य ।
 ४ दाग्रादौ पुत्रवान्धवौ । ५ कृतोऽनुव्याध सपको यस्य तद्
 विहितस्वीकारमित्यर्थः ।

इति प्रसूवचोवातैर्मन्दरागः स नाचलत् ।
 चक्रेष्वक्रं तपः कृत्यक्रियाकेवलमुत्तरम् ॥ २२ ॥
 आमुष्मिकसुखस्यांशोऽप्यैहिकया नातिशय्यते ।
 संपदा पूर्णधैर्योऽग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम् ॥ २३ ॥
 धर्मः पद्मः इवोद्बुद्धः शुद्धहंसाभिनन्दनः ।
 सेव्यो भव्यैर्जनन्यैव प्रवाचः कृतिनां गिरः ॥ २४ ॥
 धर्माद् रसादिव स्वल्पादपि कल्याणसाधनम् ।
 इति सूत्रस्य सद्वाण्यो भाष्यभूता भवन्तु मे ॥ २५ ॥
 श्रेयसः श्रेयसः श्रेणी गिरेरिव सरिद् भवेत् ।
 पापादापद्भवो ज्ञातुमिति दुर्मेघसोऽप्यलम् ॥ २६ ॥
 अनुपार्जितपुण्यस्य जन्मान्तर्गडुजन्मिनः ।
 निमित्तादपराद्धेषोर्धानुष्कस्येव वलितम् ॥ २७ ॥
 मुक्त्यङ्गनानुरागाय विहाय व्रतपञ्चकम् ।
 असम्यः क्षमिनामन्यो नास्ति मन्त्रो महीभृताम् ॥ २८ ॥
 तत्राप्यार्यं व्रतं तूर्यं पावनं दुर्मुपावनम् ।
 जगज्जैत्रस्मरादिभ्यः परेभ्यो भेदशङ्कया ॥ २९ ॥
 ब्रह्मोष्णरश्मेर्वालार्चिश्चक्रवर्तिप्रवृत्तयः ।
 तत् पूर्णतेजः स्तोतुं कैर्वाचस्पत्यं प्रतन्यते ? ॥ ३० ॥
 निस्तोषं योषिदाश्लेषाद् मन्थनां द्रविणक्षयम् ।
 प्राप्नोति पुरुषो नूनं दृष्टान्तोऽत्र महार्णवः ॥ ३१ ॥
 मूलं धर्मतरोर्ब्रह्म कूलं भवपयोनिधेः ।

१ प्रसूमाता । २ मन्दो रागो यस्यासौ, पक्षे मन्दरो योऽगः पर्वतो
 मेरुः । ३ इन्द्रो दीप्तः । ४ पारदात् । ५ पुण्यात् । ६ मङ्गलस्य ।
 ७ दुत्वेन । समीपे । रक्षणियम् । ८ योषितां नदीनामाश्लेषाद्
 नित्यसङ्गत् ।

येन लुब्धेन नालम्बि न वर्धयति तस्य ता ॥ ३२ ॥
 श्यामासक्तरुचिः कामोल्लासाद् रौजाऽपि च क्षयी ।
 सुवृत्तशीलो निर्दोषस्तत्रोदाहरणं रविः ॥ ३३ ॥
 बालस्याऽबालगीः सारैरेवं बुद्धा प्रसूरपि ।
 पार्थक्येन मृदि न्यस्तमुदकं नावन्तिष्ठते ॥ ३४ ॥
 उच्चैः कुलगिरौ स्वस्था सिंहीव स्यामहं न किम् ।
 यज्जन्यस्त्वं प्रशस्यश्रीः सैहिकेयोऽसुरद्विषाम् ? ॥ ३५ ॥
 चक्रे प्राचीव मित्रेण त्वयाऽहं पुत्र ! निस्तमा ।
 पुत्रौ क्रोडस्निहौ स्यातां सहजप्राकृतावपि ॥ ३६ ॥
 प्रेतीक्ष्यः पृथुकोऽपि स्यात् पुण्यधीर्नान्यथा महान् ।
 पुण्य-नैपुण्यमर्च्यत्वे लक्ष्यं लक्षणमेतयोः ॥ ३७ ॥
 धन्यस्त्वं योऽजयद् बाल्ये महामोहमहीश्वरम् ।
 कृष्णाति नः स तन्मूलं महद् वैरतरोः स्त्रियः ॥ ३८ ॥
 [धन्यस्त्वं वासुदेवोऽसि महामोहमहीश्वरम् ।
 जिह्वाऽत्यजद् मूलमेता महद् वैरतरोः स्त्रियः ॥ ३९ ॥]
 तत् प्रव्रज मया सार्धं त्वदृते मां भं बाधते ।
 प्रोषितार्यमणं मेरोरन्धकारस्तटीमिव ॥ ४० ॥
 एवं मातृगिरिः शृण्वन् स्थिरसूः स्थिरमूहिवान् ।
 धर्मे त्वराहितं स्थैर्यमलमश्रेयसे यतः ॥ ४१ ॥
 अथ प्रतस्थे तीर्थानि नन्तु निजजनैः समम् ।

१ ता लक्ष्मीः । २ श्यामा रात्रिः, नवयौवना स्त्री च । ३ चन्द्रः ।

४ वृत्तमाचारः शील स्वभावः, दोषा रात्रिः । ५ असुरद्विषां
 देवानां प्रशस्यश्रीः । ६ सूर्येण । ७ पूज्यः । ८ बालः । ९
 नागवशीकरणम् यथार्थवासुदेवनामेत्यर्थः । १० महामोहः

स्थिरस्य वार्ता संयोज्य स सुतश्रवसः सुतः ॥४२॥
 तस्य तीर्थनमस्यार्थं प्रस्थितस्य वयः शुभाः ।
 प्रदक्षिणाक्रियायै स्मार्ऽऽशेरते तेऽभिमारुतम् ॥४३॥
 अहं पूर्विकयेतीव द्रुमाः पुष्पैरवाकिरन् ।
 विलम्बमर्चितुं धीरोऽविरोध्यं तं सहेत कः? ॥४४॥
 तत्पार्श्वस्था द्रुमा वल्लीकान्तां श्लिष्टा रविप्रभाम् ।
 आववृच्छदनैः प्राप्तवैयौत्यं सुरतेष्विव ॥ ४५ ॥
 स्वयं नेत्रश्रिया न्यर्द्धकून् जितान् नाग्न्यातपादिभिः ।
 तस्याऽपश्यद् वने दृश्यान् जननी क्लेशकारिणः ॥४६॥
 शीतवातास्तमानर्चुर्न्यस्यन्तो वर्णपङ्कवत् ।
 भालेऽम्बुजानां सामोददेहिनस्तद्वरं रजः ॥ ४७ ॥
 नामं नामं स तीर्थानि स्वयं तीर्थोपमा दधे ।
 न कुर्वन्ति महात्मानः संज्ञायै जन्म केवलम् ॥ ४८ ॥
 अथ श्रीमान् मुनीशोऽभूत् श्रीहीरविजयः प्रभुः ।
 आसीद् यस्मिन् महः कीर्तिरुभयं तद् मनस्विनि ॥४९॥
 पुष्पदन्ताविवायोज्य धात्राऽयं निर्ममे प्रभुः ।
 गिरा सृजंस्तपस्तेजस्तन्म्रैर्दिम्नः स्फुटं फलम् ॥ ५० ॥
 श्रीतपागच्छसम्राजमिन्दिरैनं यद्वाश्रयत् ।

१ राज्ञः कर्णस्य वार्ता संयोज्य राजानमापृ-
 च्छचेत्यर्थः । २ “ सुतः पुत्रे नृपे ” इत्यनेकार्थः । ३ आशय
 चक्रुः । ४ पूज्यम् । ५ वियातस्य घृष्टस्य भावो वैयात्यम् । ६ मृग-
 विशेषान् । ८ तत् जगत्प्रसिद्धम् । ९ हीश्चन्द्र, रविः सूर्यः,
 तयोर्जयो यत्र स हीरविजयः । १० तपस्तेजस्तनोतीति
 तपस्तेजस्तत् । ११ अदिम्नो मार्दवस्य फलं गिरा वाण्या स्फुट
 कुर्वन् ।

द्वियैवासीत् ततः कृष्णो लघुर्बहुतृणं नरः ॥ ५१ ॥
 निस्त्रिंशस्त्रिजगत्रासी यस्तेजःस्कन्दवैरिणाम् ।
 प्रत्यूष इव नव्यश्रीस्तपनो जातवेदसाम् ॥ ५२ ॥
 तस्याकब्धरभूजानेर्वोधिदानात् यदीयका ।
 दिग्दन्तिदन्तावालम्ब्य कीर्तिर्धामधिरोहति ॥ ५३ ॥
 प्रोद्दीपिते प्रतापेऽस्य कुपक्षाः क्षीणतां ययुः ।
 शशाः किं यत्र विध्वंस्तमृगपूगो मृगाधिपः ? ॥ ५४ ॥
 सौभाग्यभाग्याभ्युदयं प्रभोः स्तोतुं क्षमेत कः ।
 पूर्णं सुवर्णशैलेन्द्रं कोऽम्भसा परिषिञ्चन्ति ? ॥ ५५ ॥
 ज्वलद्भ्राज्यसौभाग्यवल्लीं पल्लविनीं जने ।
 कविर्न स्तोत्ररूपेण कोऽम्भसा परिषिञ्चति ? ॥ ५६ ॥
 प्रभोः क्व कीर्तिपाथोधिः सुधाद्याः क्वैकदेशिनः ? ।
 सादृश्यं यान्ति न क्वापि सर्पिषस्तोयबिन्दवः ॥ ५७ ॥
 श्रीमान् विजयसेनाख्यस्तत्पट्टे सूरिराङ् बभौ ।
 क्षणाद् येनान्तराक्षिता दूष्यास्ते शत्रुभङ्गिताः ॥ ५८ ॥
 स्वशक्युपचये केचिद् अस्य सूरः सुदृष्टयः ।
 पेरेऽप्युपेत्य पादाब्जसेवाहेवाकितां दधुः ॥ ५९ ॥
 लिलङ्घयिपतो लोकानल इध्यानलधीयसः ।
 विधिरष्टश्रवा जज्ञे श्रोतुमस्य गुणानिव ॥ ६० ॥
 कीर्त्यर्भोग श्रुताभोग सदाभोगः शुभश्रियः ।
 तादात्म्यभाक् प्रभौ तस्मिन् बुद्धेर्भोग इवात्मनि ॥ ६१ ॥
 निर्दम्भाविद्यादम्भोलिभिन्नदुर्भावंभूता ।
 सूरिन्द्रेण शमैर्जिग्ये सुदमो दमघोषजः ॥ ६२ ॥

१ “नरः कृष्णेऽर्जुने च” इति कोषः । २ कीर्तिविस्तारः ।

३ श्रुतज्ञानम् । ४ दमघोषो नाम पूर्वक्रषितस्साज्जात इव ह्यसोपमा ।

उर्वी सुपार्विणीं कुर्वन् श्रीराजनगरे गुरुः ।
 अन्धेक्षुराययौ भोगपूर्णस्तस्योत्सवाय सः ॥ ६३ ॥
 सूरिं विवन्दिषोः पुंस्त्रीसंघस्याभिगमाद् वने ।
 व्यभाद् विभातवद् योगस्तेजस्तिमिरयोः कुतः ॥ ६४ ॥
 समौक्तिकस्रजां सूरिं नेमुषां भूस्पृशां श्रियः ।
 ऊहुः सुमनसां भारैर्वामनीभूतभूरुहः ॥ ६५ ॥
 प्रभुं प्रवेशयामास श्राद्धवर्गः समृद्धिभाक् ।
 महोत्सवै सहोत्साहं पुरीं माहिष्मतीद्विषम् ॥ ६६ ॥
 स्थिरात्मजोऽपि तत्रैत्य जगत्तीर्थं तमानमत ।
 न कः कल्पद्रुमं प्राप्य सर्वस्वार्थं समीहते ? ॥ ६७ ॥
 प्रारेभे च प्रभुर्व्याख्यां स श्रेयः कुरुतां जनः ।
 स्वर्गाऽपवर्गयोर्यो हि सर्वः स्वार्थं समीहते ॥ ६८ ॥
 प्राप्य तां विद्युतः संपद्गरां चापल्यमादृताम् ।
 मा प्रमादीर्जनः स्वादी मधुबिन्दोरिवौश्रवैः ॥ ६९ ॥
 इत्याद्याः श्रीगुरोर्वाचश्चित्रदाश्चित्रदेवताः ।
 सभाभित्तिप्रतिध्वानैर्भयादन्ववदन्निव ॥ ७० ॥
 निपीय गास्ताः सूरिन्दोर्धर्माभ्योधिविवर्धनीः ।
 सवित्री स्वशिशोर्वेक्तुं प्रस्तावमदिशद् दृशा ॥ ७१ ॥
 प्राञ्जलिः स्थिरजन्माऽथ गुरुं विज्ञपयन्निति ।
 उत्थाय तमसच्छेदे जगादाग्रे गदाग्रजम् ॥ ७२ ॥
 मह्यं देयं बुधादेयं व्रतानां पञ्चकं महत् ।
 गुरो ! त्वमिङ्गितज्ञोऽसि खलूक्त्वा खलु वाचिकम् ॥ ७३ ॥
 यद्यपि स्वपुरे गत्वैवोचितं तत् तथाऽप्यहो ! ।

---

१ पृथिव्याः । २ पक्षे स्वस्य धनस्यार्थाः कार्याणि
 यस्मात् तम् । ३ इन्द्रियादिभिः ।

तव वाचांशीतकत्वमुपैति मम जल्पतः ॥ ७४ ॥
 प्रारेभेऽथास्य दीक्षायै संभूय स्वजनैर्धनैः ।
 स्मरध्वजैस्ताड्यमानैर्गेयस्येव विचित्रता ॥ ७५ ॥
 तच्चित्रकृत् पुरन्ध्रीभिः पुरं गृह्याभिरन्वितम् ।
 तथा परिष्कृतं येन प्रबन्धो दुरादाहरः ॥ ७६ ॥
 म्रदीयसीमपि घनामनन्यगुणभूषिताम् ।
 नार्यः प्रसारयन्ति स्म चित्रां वाचं पटीमिव ॥ ७७ ॥
 उच्चैर्दुकूलकेतूनां पङ्क्तिस्तत्पुरसङ्गनाम् ।
 जज्ञे जयाशिषां तत्र वक्त्तुर्गुणनिकैव सा ॥ ७८ ॥
 सर्वत्र तद्वहिर्द्वारे स्मेरपुष्पस्रजां व्रजैः ।
 गौर्जहासोल्लसद्भासं जिगीषोरात्मसंपदः ॥ ७९ ॥
 दीक्षामण्डपमासाद्य सिक्ताः पुष्पस्रजां रसैः ।
 संकीर्णत्वेऽपि मनुजा जानते जातु न श्रमम् ॥ ८० ॥
 चैक्रे चन्द्रोदयैरन्तर्नभोमौक्तिकतारकम् ।
 तथाऽर्केण यथा द्वारेऽस्थीयते बहिरश्मवत् ॥ ८१ ॥
 हल्लीसकैः पणस्त्रीणां विस्मिताः पुत्रिकामिषाः
 आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः नृत्यं स्वर्गाङ्गनाजनाः ॥ ८२ ॥
 कृतजेमनवारा नो कामं व्यग्रा भवन्ति च ।
 महारम्भाः कृतधियः स्वीयाः कल्पद्रुमा इव ॥ ८३ ॥
 अधः प्रियालसालस्य हाजानामनि पाटके ।
 यावत् संघवरा हृष्टास्तिष्ठन्ति च निराकुलाः ॥ ८४ ॥
 नावधीद् धीवरः कोऽपि देशावधि तिमिं तदा ।
 दानैस्तुष्टो नचाभ्यर्णे शयालुर्मृगयुर्मृगम् ॥ ८५ ॥
 त्रान्तरेऽथ तत्रागात् सूरीन्दुर्यस्य सूरिषु ।

वृद्धयश्री रवेः शश्वदादित्येष्विव कल्प्यते ॥ ८६ ॥
 त्यजतोऽलंकृतिः सर्वाः स्थिरसूनोर्गुरोर्दशा ।
 नेशुरेनांसि कामायोः फणिद्रा इव शत्रव ॥ ८७ ॥
 प्राचीख्योरिवानूषः प्रसूम्नवोर्विभासतोः ।
 दीक्षावेषात् ततः स्मोच्चैः फलत्पुत्साहपादपः ॥ ८८ ॥
 बुद्धिशस्त्रप्रकृत्यङ्गो घनसंवृतिकञ्चुक ।
 चारेक्षणः स चारित्राद् रेजे राजेव नीरजाः ॥ ८९ ॥
 तपःशुक्लदशम्यां तं प्राव्राजयत सोत्सवम् ।
 सूरीन्द्रः प्रभया जेता रसभागाविदः कवेः ॥ ९० ॥
 विद्याविजय इत्याख्यां सूरिश्वके यथार्थदृक् ।
 स्थाने न मोहः चापि स्याद् रसभागाविदः कवेः ॥ ९१ ॥
 अशिक्षत स भिक्षूणामयनं विनयाश्रयम् ।
 अमश्रितो विपन्मूलं प्राप्ते काले गदो यथा ॥ ९२ ॥
 शुभूषया गुरोरेष कृत्स्नशास्त्ररसं पपौ ।
 दशार्क इव स्नेहं दशयाऽभ्यन्तरस्थया ॥ ९३ ॥
 नैष्टिको दैष्टिकोत्कृष्टः स विद्याविजयो मुनिः ।
 अविरुद्धं क्रियाज्ञानद्वयं विद्वानपैक्षत ॥ ९४ ॥
 भूयोऽन्तिषन्मणीभर्तुरनेनैव कलाभृता ।
 उल्लासोऽब्धेरिवर्षीणां तथा नेतुर्महीभृतः ॥ ९५ ॥
 जुष्टेश्वरेक्षणार्चिष्प गङ्गातीरे तपस्यतः ।

१ चारे ईर्यया गतौ ईक्षणे यस्य, राजपक्षे चारा
 गूढपुरुषाः । २ रसाः शृङ्गारादयस्तेषां साकार्येऽपि भागान् वेत्ति
 तस्य, पक्षे कवेः शुक्रस्य, कथं० रसो जल तस्य भागान् लभते,
 जलचारित्वात् शुक्रस्य । ३ अमश्रितोऽविनीतः । ४ सेवितहरनेत्रदहनं
 यथा स्यात्तथा ।

दत्तेण पुच्छिओ जो जन्नफलं कालओ तुरमणीए ।
 समयाइ आहिऐण सम्म बुइअ भयतेण ॥ २०५ ॥
 जो तिहि पण्हि सम्म समभिगओ सजम समारूढो ।
 उवसम-विवेग-सवर चिलाइपुत्त नमसामि ॥ २०६ ॥
 अहिसरिआ पाण्हि सोणिअगन्धेण जस्स कीडीओ ।
 खायन्ति उत्तमग त दुक्करकारय वन्दे ॥ २०७ ॥
 धीरो चिलाइपुत्तो मुइअगलिआहि चालणिव्व कओ ।
 सो तह खविज्जमाणो पडिवन्नो उत्तममट्ठ ॥ २०८ ॥
 अड्ढाइज्जेहि राइदिएहि पत्त चिलाइपुत्तेण ।
 देविन्दामरभवण अच्छरगणसकुल रम्म ॥ २०९ ॥
 सयसाहस्सा गथा सहस्सपच्चय दिवड्ढमेग च
 ठविआ एगसिलोगे सखेवो एस नायव्वो ॥ २१० ॥
 जिन्ने भोअणमत्तेअ, कविलो पाणिण दया
 बिहस्सइरविस्सासो पचालो थीसु मद्दव ॥ २११ ॥

दत्तेन पृष्ठो यो यज्ञफलं कालकस्तुरमण्याम् ।
 समतयाऽऽहितेन सम्यगुदितं भदन्तेन ॥ २०५ ॥
 यस्त्रिभिः पदैः सम्यक् समभिगतं सयमं समारूढं ।
 उपशमनविवेकसंवरं चिलातिपुत्रं नमस्यामि ॥ २०६ ॥
 अभिस्रुता पादैः शोणितगन्धेन यस्य कीटिका ।
 खादन्त्युत्तमाङ्गं तं दुष्करकारकं वन्दे ॥ २०७ ॥
 वीरश्चिलातिपुत्रो मृद्वङ्गीभिश्चालनीव कृतः ।
 स तथा क्षप्यमाणं प्रतिपन्नं उत्तममर्थम् ॥ २०८ ॥
 अर्धवृत्तीयैः रात्रिदिनैः प्राप्तं चिलातिपुत्रेण ।
 देवेन्द्रामरभवनं असरोगणसंकुलं रम्यम् ॥ २०९ ॥
 शतसहस्रा ग्रन्था सहस्रपञ्चकं द्व्यर्धमेकं च ।
 स्थापिता एकश्लोके संक्षेपेण ज्ञातव्या ॥ २१० ॥
 १ जीर्णे भोजनमात्रेण, कपिल प्राणिना दया ।
 बृहस्पतिरविश्वासं पञ्चाल स्त्रीषु मार्दवम् ॥ २११ ॥

सोऊण अणाउट्टि अणभीओ वज्जिऊण अणग तु
 अणवज्जयमुवगओ धम्मरुई नाम अणगारो ॥ २१२ ॥
 परिजाणिउण जीवे अजीवे जाणणा परिन्नाए ।
 सावज्जजोगकरण परिजाणइ से इलापुत्तो ॥ २१३ ॥
 पच्चक्खे इव दट्ठु जीवाजीवे य पुण्ण-पाव च ।
 पच्चक्खाया अ जोगा सावज्जा तेअलिसुएण ॥ २१४ ॥

॥ उवग्वायनिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥

उप्पत्ती निक्खेवो पय पयत्थो परूवणा वत्थू ।
 अक्खेव पसिद्धि कमो पओअण फल नमुक्कारो ॥ १ ॥
 उप्पन्नाणुप्पन्नो इत्थ नया नेगमस्सणुप्पन्नो ।
 सेसाण उप्पन्नो जइ कत्तो तिविहसामित्ता ॥ २ ॥
 समुट्ठाण वायणा लद्धि ओ य पढमे नयत्तिए तिविह ।
 उज्जुसुअ-पढमवज्ज सेसनया लद्धिमिच्छन्ति ॥ ३ ॥
 निन्हाइ दव्व भावोवउत्त^१ ज कुज्ज सम्मदिट्ठी ओ ।

श्रुत्वा अनाकुट्टिमणभीतो वर्जयित्वाऽनङ्ग तु ।
 अनवद्यरुमुपगतो वर्मरुचिर्नाम अणगार ॥ २१२ ॥
 परिज्ञाय जीवानजीवान् ज्ञान परिज्ञया ।
 सावद्ययोगकरण परिजानाति तस्येअपुत्र ॥ २१३ ॥
 प्रत्यक्षानिव दृष्ट्वा जीवाऽजीवाश्च पुण्य-पाप च ।
 प्रत्याख्याताश्च योगा सावद्यस्तेतलिसुतेन ॥ २१४ ॥

॥ उपोद्घातनिर्युक्ति समाप्ता ॥

^१उत्पात्तिर्बिंशेप पद पदार्थ प्ररूपणा वस्तु ।
 आक्षेप प्रसिद्धि क्रम प्रयोजन फल नमस्कार ॥ १ ॥
 उत्पन्नाऽनुत्पन्नोऽत्र नया नैगमस्याऽनुत्पन्न ।
 शेषाणामुत्पन्नो यदि कुत त्रिविधस्वाभित्वात् ॥ २ ॥
 समुत्थान वाचना लब्धिस्तु च प्रथमे नयत्रिके त्रिविधम् ।
 ऋजुसूत्र-प्रथमवर्ज शेषनया लब्धिमिच्छन्ति ॥ ३ ॥
 निहवादिर्द्रव्य भाव उपयुक्तं यत् कुर्यात् सम्यग्दृष्टिस्तु ।

नेवाइअ पय दव्वभावसंकोअण पयत्थो ॥ ४ ॥
 दुविहा परूवणा छप्पया य नवहा य छप्पयाइ णमो ।
 किं कस्स केण व कहि केव चिर कइविहो अ भवे ॥ ५ ॥
 किं जीवो तप्परिणओ अ पुव्वपडिवन्नओ जीवाण ।
 जीवस्स वा जीवाण वा पडुच्च पडिवज्जमाण व ॥ ६ ॥
 नाणवरणिज्जस्स य दसणमोहस्स तह खओवसमे ।
 जीवमजीवे अट्टसु भङ्गेसु अ होइ सव्वत्थ ॥ ७ ॥
 उवओग पडुच्चन्तोमुहुत्तलद्धीइ होइ उ जहन्नो ।
 उक्कोसट्ठिई छावट्ठिसागर अरिहाइ पचविहो ॥ ८ ॥
 १संतपयपरूवणया ॥ ९ ॥
 सतपय पडिवन्ने पडिवज्जते य मग्गणगईसु ।
 इन्द्रियकाये जोए वेए अ कसाय लेसासु ॥ १० ॥
 सम्मत्तनाणदसण सजय उवओगओ य आहारे ।
 भासगपरित्तपज्जत्त सुहुमसन्नी य भवचरिमे ॥ ११ ॥

नैपातिक पद द्रव्यभावसंकोचन पदार्थ ॥ ४ ॥
 द्विविधा परूपणा षट्पदा च नवधा च षट्पदाया नम ।
 किं कस्य केन वा क्व कियत् चिर कतिविधश्च भवेत् ॥ ५ ॥
 किं जीव तत्परिणतश्च पूर्वप्रतिपन्नो जीवानाम् ।
 जीवस्य वा जीवाना वा प्रतीत्य प्रतिपद्यमान वा ॥ ६ ॥
 ज्ञानावरणीयस्य च दर्शनमोहस्य तथा क्षयोपशम ।
 जीवाजीवेष्वष्टसु भङ्गेषु च भवति सर्वत्र ॥ ७ ॥
 उपयोग प्रतीत्यान्तर्मुहूर्तलब्धेर्भवति तु जघन्य ।
 उत्कृष्टस्थिति षट्षष्टिसागरा अर्हदादि पञ्चविध ॥ ८ ॥
 सत्पदप्ररूपणता ॥ ९ ॥
 सत्पद प्रतिपन्ना प्रतिपद्यमानाश्च मार्गणागत्यो ।
 इन्द्रियकाये योगे वेदे च कषाये लेश्यासु ॥ १० ॥
 सम्यक्त्व-ज्ञान-दर्शन-सयतो-पयोगाश्च आहार ।
 भाषक-परित्त-पर्याप्त-सूक्ष्मसङ्गी च भवचरम ॥ ११ ॥

पलियासंखिज्ज इमो पडिवन्नो हुज्ज खित्तलोअस्स ।
 सत्तसु चउदसभागेषु हुज्ज फुसणा वि एमेव ॥ १२ ॥
 एग पडुच्च हिट्ठा तहेव नाणा जीवाण सव्वद्धा ।
 अतर पडुच्चमेगं जहन्नमन्तोमुहुत्त तु ॥ १३ ॥
 उक्कोसेण चेवं अद्धा परिअट्ठिओ य देसूणो ।
 नाणा जीवे नत्थि ओ भावे य भवे खओवसमे ॥ १४ ॥
 जीवाणणतभागो पडिवन्नो सेसगा अणत्तगुणा ।
 वत्थु अरहंताइ पचेव भावे तेसिमो हेऊ ॥ १५ ॥
 आरोवणा य भयणा पुच्छण तह दावणा य निज्जवणा ।
 नमुक्कार नमोक्कारो नोआइजुए व नवहा वा ॥ १६ ॥
 मग्गो अ विप्पणासो आयारे विणयया सहायत्त ।
 पचविहनमुक्कार करेमि एएहि हेऊहि ॥ १७ ॥
 अडवीअ देसिअत्त तहेव निज्जामया समुद्दम्मि ।

पत्थोपमान्यसंख्येयानि अय प्रतिपन्नो भवेत् क्षेत्रलोकस्य ।
 सत्तसु चतुर्दशभागेषु भवेत् स्पर्शनाऽपि एवमेव ॥ १२ ॥
 एक प्रतीत्याधस्तात् तथैव नाना जीवाना सर्वाद्धा ।
 अन्तरं प्रतीत्यैकं जघन्यमन्तर्मुहूर्त तु ॥ १३ ॥
 उत्कृष्टेन चैवमद्धा परिवर्तकश्च देशेन ।
 नाना जीवे नास्ति तु भावे च भवेत् क्षयोपशमे ॥ १४ ॥
 जीवानामनन्तभागः प्रतिपन्न शेषका अनन्तगुणा ।
 वस्तु अर्हदादि पञ्चैव भावे तेषामय हेतु ॥ १५ ॥
 आरोपणा च भजना पृच्छना तथा दापना च निर्यापणा
 नमस्कारो नमस्कारो नो-आदियुतो वा नवधा वा ॥ १६ ॥
 मार्गश्च विप्रणाश आत्मारो विनयता सहायत्वम् ।
 पञ्चविधनमस्कारं करोम्येतैर्हेतुभिः ॥ १७ ॥
 अटव्या देशिकत्वं तथैव निर्यामिका समुद्रे ।

छक्कायरक्खणद्धा महगोवा तेण वुच्चन्ति ॥ १८ ॥
 अडविं सपच्चवायं वोळित्ता देसिओवएसेण ।
 पावन्ति जहिट्टपुर भवाडवि पी तहा जीवा ॥ १९ ॥
 पावन्ति निव्वुइपुर जिणोवइट्टेण चैव मग्गेण ।
 अडवीइ देसिअत्त एवं नेय जिणिदाण ॥ २० ॥
 जह तमिह सत्थवाहं नमइ जणो तं पुर तु गतुमणो ।
 परमुवगारित्तणओ निव्विग्घत्थ च भत्तीए ॥ २१ ॥
 अरिहो उ नमुक्कारस्स भावओ खीणरागमयमोहो ।
 मुक्खत्थीण पि जिणो तहेव जम्हा अओ अरिहा ॥ २२ ॥
 संसाराडवीए मिच्छत्तऽन्नाणमोहिअपहाए ।
 जेहिं कय देसिअत्त ते अरिहन्ते पणिवयामि ॥ २३ ॥
 सम्मइसणादिट्ठो नाणेण य तेहिं सुट्ठु ओ लब्धो ।
 चरण-करणेण पहिओ निव्वाणपहो जिणिंदेहि ॥ २४ ॥
 सिद्धिवसाहिमुवगया निव्वाणसुह च ते अणुप्पत्ता ।

षट्कायरक्खणार्थं महागोपास्तेनोच्यन्ते ॥ १८ ॥
 अटवी सप्रत्यवाया गत्वा देशिकोपदेशेन ।
 प्राप्नुवन्ति यथेष्टपुर भवाटवीमपि तथा जीवा ॥ १९ ॥
 प्राप्नुवन्ति निर्वृत्तिपुरं जिनोपदिष्टेन चैव मार्गेण ।
 अटव्या देशिकत्वमेव नेयं जिनेन्द्राणाम् ॥ २० ॥
 यथा तमिह सार्थवाह नमति जनस्तत् पुर तु गन्तुमनाः ।
 परमोपकारित्वतो, निर्विघ्नार्थं च भक्त्या ॥ २१ ॥
 अर्हस्तु नमस्कारस्य भावत क्षीणरागमदमोह ।
 मोक्षार्थिनामपि जिनस्तथैव यस्मादतोऽर्हन् ॥ २२ ॥
 संसाराऽटव्या मिथ्यात्वाऽज्ञानमोहितपथायाम् ।
 यै कृतं देशिकत्वं तानर्हत प्रणिपतामि ॥ २३ ॥
 सम्यग्दर्शनदृष्टो ज्ञानेन च तै सुष्ठु तु लब्ध ।
 चरण-करणेन प्रहितो निर्वाणपथो जिनेन्द्रै ॥ २४ ॥
 सिद्धिवसतिमुपगता निर्वाणसुखं च तेऽनुप्राप्ता ।

सासयमव्वाबाह पत्ता अयरामर ठाण ॥ २५ ॥
 पावति जहा पार सम्म निज्जामगा समुद्दस्स ।
 भवजलहिस्स जिणिदा तहेव जम्हा अओ अरिहा ॥ २६ ॥
 मिच्छत्तकालिआवायविरहिण् सम्मत्तगज्जहपवाण् ।
 एगसमयेण पत्ता सिद्धिवसहिपट्टण पोआ ॥ २७ ॥
 निज्जामगरयणाण अमूढनाणमइकन्नधाराण ।
 बंदामि विणयपणओ तिविहेण तिदडविरयाण ॥ २८ ॥
 पालन्ति जहा गावो गोवा अहिंसावयाइदुग्गेहि ।
 पउरतण-पाणिआणि य वणाणि पावन्ति तह चेव ॥ २९ ॥
 जीवनिकाया गावो ज ते पालन्ति ते महागोवा ।
 मरणाइभयाउ जिणा निव्वाणवण च पाविन्ति ॥ ३० ॥
 तो उवगारित्तणओ नमो अरिहा भविअजीवलोगस्स ।
 सव्वस्सेह जिणिदा लोगुत्तमभावओ तहय ॥ ३१ ॥
 रागद्वोसकसाए इदिआणि अ पच वि ।

शाश्वतमव्याबाधं प्राप्ता अजरामर स्थानम् ॥ २५ ॥
 प्राप्नुवन्ति यथा पारं सम्यग् निर्यामका समुद्रस्य ।
 भवजलधेर्जिनेन्द्रास्तथैव यस्मादतोऽर्हन् ॥ २६ ॥
 मिथ्यात्वकालिकावाताविरहिते सम्यक्त्व^१गर्जभप्रवाते ।
 एकसमयेन प्राप्ता सिद्धिवसतिपत्तन पोता ॥ २७ ॥
 निर्यामकरत्नानाममूढज्ञानमतिकर्णवाराणाम् ।
 वन्दे विनयप्रणतस्त्रिविधेन त्रिदण्डविरतानाम् ॥ २८ ॥
 पालयन्ति यथा गा गोपा अहिंसाव्रतादिदुग्गे ।
 प्रचुरतृणपानीयानि च वनानि प्रापयन्ति तथैव ॥ २९ ॥
 जीवनिकाया गावो यत् ता पालयन्ति ते महागोपा ।
 मरणादिभयाद् जिना निर्वाणवनं च प्रापयन्ति ॥ ३० ॥
 तत उपकारित्वतो नमोऽर्हद्भ्यो भव्यजीवलोकस्य ।
 सर्वस्येह जिनेन्द्रेभ्यो लोकोत्तमभावतस्तथा ॥ ३१ ॥
 राग-द्वेषकषायान् इन्द्रियाणि च पञ्चाऽपि ।

परीसहे उवसग्गे नामयन्ता नमो अरिहा ॥ ३२ ॥
 इन्दिअविसयकसाये परीसहे वेअणाओ उवसग्गे ।
 एए अरिणो हन्ता अरिहन्ता तेण वुच्चन्ति ॥ ३३ ॥
 अट्ठविह वि अ कम्म अरिभूअ होइ सव्वजीवाण ।
 त कम्ममरि हन्ता अरिहन्ता तेण वुच्चन्ति ॥ ३४ ॥
 अरिहन्ति वदणनमसणाणि अरिहन्ति पूअसक्कारे ।
 सिद्धिगमण च अरिहा अरहन्ता तेण वुच्चन्ति ॥ ३५ ॥
 देवासुरमणुअेसु अरिहां पूआ सुरुत्तमा जम्हा ।
 अरिणो रय च हन्ता अरहता तेण वुच्चन्ति ॥ ३६ ॥
 अरिहन्तनमुक्कारो जीव मोएइ भवसयसहस्साओ ।
 भावेण कीरमाणो होइ पुणो बोहिलाभाए ॥ ३७ ॥
 अरिहन्तनमुक्कारो धन्नाण भवक्खय करिन्ताण ।
 हिअय अणुमोअतो वि विसुत्तियावारओ होइ ॥ ३८ ॥
 अरिहन्तनमुक्कारो एव खलु वणिणओ महत्थु त्ति ।

परीषहानुत्सर्गान् नमयद्भ्यो नमोऽर्हद्भ्य ॥ ३२ ॥
 इन्द्रिय-विषय-रूपायान् परीषहान् वेदन। उत्सर्गान् ।
 एतानरीन् हन्तारोऽर्हन्तस्तेन उच्यन्ते ॥ ३३ ॥
 अष्टविधमपि च कर्माऽरिभूत भवति सर्वजीवानाम् ।
 तत्कर्मारि हन्तारोऽर्हन्तस्तेनोच्यन्ते ॥ ३४ ॥
 अर्हन्ति वन्दन-नमस्यनानि अर्हन्ति पूजा-सत्कारान् ।
 सिद्धिगमनस्य चार्हा अर्हन्तस्तेनोच्यन्ते ॥ ३५ ॥
 देवाऽसुर-मनुजेषु अर्हा पूजाया सुरोत्तमेभ्यो यस्मात् ।
 अरे रय च हन्तारोऽर्हन्तस्तेनोच्यन्ते ॥ ३६ ॥
 अर्हन्नमस्कारो जीव मोचयति भवशतसहस्रात् ।
 भावेन कियमाणो भवति पुनर्बोधिभाय ॥ ३७ ॥
 अर्हन्नमस्कारो वन्याना भवअय कुर्वताम् ।
 हृदयमनुमोदमानोऽपि विश्रोतसिकावारको भवति ॥ ३८ ॥
 अर्हन्नमस्कार एवं खलु वर्णितो महार्थ इति ।

जो मरणम्मि उवगए अभिक्खणं कीरइ बहुसो ॥ ३९ ॥
 अरिहन्तनमुक्कारो सव्वपावप्पणासणो ।
 मगलाण च सव्वेसि पढम हवइ मगल ॥ ४० ॥
 कम्मे सिप्पे य विज्जा य मन्ते य जोगे य आगमे ।
 अत्थ जत्ता अभिप्पाए तवे कम्मक्खए इअ ॥ ४१ ॥
 कम्म जमणायरिओवएसिअ सिप्पमन्नहाऽभिहिअं ।
 किसि-वाणिज्जाइअं घड-लोहाराइभेअ च ॥ ४२ ॥
 जो सव्वकम्मकुसलो जो जत्थ सुपरिनिट्ठिओ होइ ।
 सज्झगिरिसिद्धओ विअ स कम्मसिद्धुत्ति विन्नेयो ॥ ४३ ॥
 जो सव्वसिप्पकुसलो जो वा जत्थ सुपरिनिट्ठिओ होइ ।
 कोकासवड्डइ इव साइसओ सिप्पसिद्धो सो ॥ ४४ ॥
 इत्थी विज्जाभिहिआ पुरिसो मन्तुत्ति तव्विसेसोऽय ।
 विज्जा ससाहणा वा साहणरहिओ अ मन्तुत्ति ॥ ४५ ॥
 विज्जाण चक्कवट्ठी विज्जासिद्धो स जस्स वेगावि ।

यो मरणे उपगतेऽभिक्षणं क्रियते बहुश ॥ ३९ ॥
 अर्हन्नमस्कार सर्वपापप्रणाशन ।
 मङ्गलाना च सर्वेषा प्रथम भवति मङ्गलम् ॥ ४० ॥
 कर्मणि शिल्पे च विद्याया व मन्त्रे च योगे चागमे ।
 अर्थे यात्रायामभिप्राये तपसि कर्मक्षये इति ॥ ४१ ॥
 कर्म यदनाचार्योपदेशितं शिल्पमन्यथाऽभिहितम् ।
 कृषि-वाणिज्यादिकं घट-लोहकारादिभेद च ॥ ४२ ॥
 य सर्वकर्मकुशल यो यत्र सुपरिनिष्ठितो भवति ।
 सज्झगिरिसिद्धक इव स कर्मसिद्ध इति विज्ञेय ॥ ४३ ॥
 य सर्वशिल्पकुशल यो वा यत्र सुपरिनिष्ठितो भवति ।
 कोकासवर्धकिरिव सातिशय शिल्पसिद्ध स ॥ ४४ ॥
 स्त्री विद्याऽभिहिता पुरुषो मन्त्र इति तद्विशेषोऽयम् ।
 विद्या ससाधना वा साधनरहितश्च मन्त्र इति ॥ ४५ ॥
 विद्याना चक्रवर्ती विद्यासिद्धः स यस्य वैकापि ।

सिञ्जिज्ज महाविज्जा विज्जासिद्धोऽञ्जखवडु व्व ॥ ४६ ॥
 साहीणसव्वमन्तो बहुमन्तो वा पहाणमन्तो वा ।
 नेओ स मन्तसिद्धो थभागरिसु व्व साइसओ ॥ ४७ ॥
 सव्वे वि दव्वजोगा परमच्छेरयफलाऽह्वेगो वि ।
 जस्सेह हुज्ज सिद्धो स जोगसिद्धो जहा समिओ ॥ ४८ ॥
 आगमसिद्धो सव्वगपारओ गोअमु व्व गुणरासी ।
 पउरत्थो अत्थपरु व्व मम्मणो अत्थसिद्धो उ ॥ ४९ ॥
 जो निच्चसिद्धजुत्तो लद्धवरो जो य तुडिआइ व्व ।
 सो किर जत्तासिद्धोऽभिप्पाओ बुद्धिपज्जाओ ॥ ५० ॥
 विउला विमला सुहुमा जस्स मई जो चउव्विहाए व ।
 बुद्धीए सपन्नो स बुद्धिसिद्धो, इमा सा य ॥ ५१ ॥
 उप्पत्तिआ, य वेणइआ, कम्मिआ, पारिणाभिआ ।
 बुद्धी चउव्विहा वुत्ता पचमा नोवलब्भइ ॥ ५२ ॥
 पुव्वमदिट्ठमसुअमवेइअतक्खणविसुद्धगाहिअत्था ।

सिञ्चेद् महाविद्या विद्यासिद्ध आर्यखपट इव ॥ ४६ ॥
 स्वाधीनसर्वमन्त्रो बहुमन्त्रो वा प्रवानमन्त्रो वा ।
 ज्ञेय स मन्त्रसिद्ध स्तम्भाकर्ष इव सातिशय ॥ ४७ ॥
 सर्वेऽपि द्रव्ययोगा परमाश्चर्यफला अथैकोऽपि ।
 यस्येह भवेत् सिद्ध स योगसिद्धो यथा समित ॥ ४८ ॥
 आगमसिद्ध सर्वाङ्गपारगो गौतम इव गुणराशि ।
 प्रचुरार्थोऽर्थपर इव मम्मणोऽर्थसिद्धस्तु ॥ ४९ ॥
 यो नित्यसिद्धयुक्तो लद्धवरो यश्च तुण्डिकादिरिव ।
 स किल यात्रासिद्धोऽभिप्रायो बुद्धिपर्याय ॥ ५० ॥
 त्रिपुला विमला सूक्ष्मा यस्य मतिर्यश्चतुर्विधयैव ।
 बुद्ध्या संपन्न स बुद्धिसिद्ध, इयं सा च ॥ ५१ ॥
 औत्पत्तिकी, वैनयिकी, कर्मज्ञा, पारिणाभिनी ।
 बुद्धिश्चतुर्विधा उक्ता पञ्चमी नोपलभ्यते ॥ ५२ ॥
 पूर्वाग्रा-ऽश्रुता-ऽवेदित-तत्क्षणविशुद्धगृहीतार्था ।

अब्बाहयफलजोगा बुद्धी उप्पत्तिआ नाम ॥ ५३ ॥
 भरहसिल पणिय रुक्खे खुड्डुग पड सरड काय उच्चारै ।
 गय घयण गोल खमे खुड्डुग मग्गित्थि पइ पुत्ते ॥ ५४ ॥
 भरह-सिल-मिंद-कुक्कुड-तिल-वालुअ-हत्थि-अगड-वणसडे ।
 पायस-अइआ-पत्ते खाडहिला पंच पिअरो अ ॥ ५५ ॥
 महुसित्थ मुद्दिअके य नाणए भिक्खु चेडागनिहाणे ।
 सिक्खा य अत्थसत्थे इच्छाइ मह सयसहस्से ॥ ५६ ॥
 भयनित्थरणसमत्था तिवग्गसुत्तत्थगहिअपेयाला ।
 उभयलोगफलवई विणयसमुत्था हवइ बुद्धी ॥ ५७ ॥
 निमित्ते अत्थसत्थे य लेहे गणिये कूव अस्से य ।
 गइह लक्खण गंठी अगए गणिआ य रहिअे य ॥ ५८ ॥
 सीआ साडी दीह च तण अवसव्वय च कुंचस्स ।
 निच्चोदए य गोणे घोडगपडण च रुक्खाओ ॥ ५९ ॥
 उवओगदिट्ठसारा कम्मपसगपरिघोलणविसाला ।

अव्याहतफलयोगा बुद्धिरौत्पत्तिकी नाम ॥ ५३ ॥
 भरतशिला 'पणितं वृक्ष 'क्षुद्रकं पट सरट काक उच्चार ।
 गजो भाण्डो गोल स्तम्भ क्षुद्रको मार्गस्त्री पति पुत्र ॥ ५४ ॥
 भरत-शिला-३मिण्ड-कुक्कुट-तिल-वालुका-हस्ति-अवट-वन-खण्डानि ।
 पायसा-ऽजिका-पत्राणि 'तरुमर्कटिका पञ्च पितरश्च ॥ ५५ ॥
 मधुसिक्थ मुद्रिका अङ्गश्च नाणकं भिक्षुश्चेटकनिधानम् ।
 शिक्षा चार्थशास्त्र इच्छया मम, शतसहस्रम् ॥ ५६ ॥
 भयनिस्तरणसमर्था त्रिवर्गसूत्रार्थगृहीतपेयाला ।
 उभयलोकफलवती विनयसमुत्था भवति बुद्धि ॥ ५७ ॥
 निमित्तमर्थशास्त्र च लेखो गणित कूपोऽश्वश्च ।
 गर्दभो लक्षण ग्रन्थिरगदो गणिका च रथिकश्च ॥ ५८ ॥
 शीत शटी दीर्घ च तृणमपसव्यकं च क्रौञ्चस्य ।
 तीव्रोदकश्च गौर्घोटकपतनं च वृक्षात् ॥ ५९ ॥
 उपयोगदृष्टसारा कर्मसङ्गपरिघोलनविशाला ।

साहुकारफलवई कम्मसमुत्था हवइ बुद्धी ॥ ६० ॥
 हेरन्निण करिण्ण कोलिअ डोवे अ मुत्ति घय पवेओ ।
 उन्नाग वड्डई पूहण घड-चित्तकारे य ॥ ६१ ॥
 अणुमाण-हेउ-दिट्ठन्तसाहिआ वयविवागपरिणामा ।
 हिअनिस्सेसफलवई बुद्धी पारिणामिआ नाम ॥ ६२ ॥
 अभये सिट्ठि कुमारे देवीउ दिओदण हवइ राया ।
 साहू अ नदिसेणो धणदत्ते सावग अमच्चै ॥ ६३ ॥
 खमण्ण अमच्चपुत्तो चाणक्के चेव थूलभदे च ।
 नासिक्के सुन्दरी नदे वइरे परिणामिआ बुद्धी ॥ ६४ ॥
 चलणाहण आमडे मणी य सप्पे य खग्गी थूमिदे ।
 परिणामिअबुद्धीए एवमाइ उदाहरणा ॥ ६५ ॥
 न किलम्मइ जो तवसा सो तवसिद्धो दढपहारिव्व ।
 सो कम्मक्खयसिद्धो जो सव्वक्खीणकम्मसो ॥ ६६ ॥
 दीहकालरय ज तु कम्मं से सिअमट्ठहा ।

साधुकारफलवती कर्मसमुत्था भवति बुद्धि ॥ ६० ॥
 हैरण्यक कर्षक कोलिको डोवश्च मुक्ता घृतं प्रवेक ।
 उन्नाको वर्धकि पौपिको घट-चित्रकारश्च ॥ ६१ ॥
 अनुमान-हेतु-दृष्टान्तसाविता वयोविपाकपरिणामा ।
 हितनि शेषफलवती बुद्धि पारिणामिकी नाम ॥ ६२ ॥
 अभयः श्रेष्ठो कुमारो देवी उदितोदयो भवति राजा ।
 साधुश्च नन्दिषेणो धनदत्त श्रावकोऽमात्य ॥ ६३ ॥
 क्षपकोऽमात्यपुत्रश्चाणाक्यश्चैव स्थूलभद्रश्च ।
 नाशिक्ये सुन्दरी नन्दो वज्र , पारिणामिकी बुद्धि ॥ ६४ ॥
 चरणाघात आमलक मणिश्च सर्पश्च खड्गी स्तूपेन्द्रौ ।
 पारिणामिकबुद्धेरेवमादय उदाहरणा ॥ ६५ ॥
 न कलाम्यति यस्तपसा स तप सिद्धो दृढप्रहारीव ।
 स कर्मक्षयसिद्धो य सर्वक्षीणकर्माश ॥ ६६ ॥
 दीर्घकालरजो यत् तु कर्म तस्य सितमष्टया ।

सिअ धंत ति सिद्धस्स सिद्धत्तमुवजायइ ॥ ६७ ॥
 नाऊण वेअणिज्ज अइबहुअ च आउअ च थोवाग ।
 गतूण समुग्घाय खवान्ति कम्म निरवसेस ॥ ६८ ॥
 दड कवाडे मथंतरे य सहरणया सरीरत्थे ।
 भासा जोग निरोहे सेलेसी सिज्झणा चेव ॥ ६९ ॥
 जह उल्ला सार्डीआ आसुसुक्कइ विरल्लिआ सन्ती ।
 तह कम्मलहुअसमए वच्चन्ति जिणा समुग्घाये ॥ ७० ॥
 लाउ अ एरडफल अग्गी धूमे यं इसु धेणुविमुक्के ।
 गइपुव्वपओगेण एव सिद्धाण वि गइओ ॥ ७१ ॥
 कहिं पडियहा सिद्धा कहिं सिद्धा पइट्ठिआ ? ।
 कहि बुदि चइत्ताण कत्थ गन्तूण सिज्झइ ? ॥ ७२ ॥
 अलोए पडिहया सिद्धा लोअग्गे अ पइट्ठिआ ।
 इहं बुदि चइत्ताण तत्थ गन्तूण सिज्झइ ॥ ७३ ॥
 ईसिपब्भाराए सीआए जोअणम्मि लोगन्तो ।

सित भ्मातमिति सिद्धस्य सिद्धत्वमुपजायते ॥ ६७ ॥
 ज्ञात्वा वेदनीयमतिबहुकं चायुश्च स्तोत्रककम् ।
 गत्वा समुद्घातं क्षिपन्ति कर्म निरवशेषम् ॥ ६८ ॥
 दण्ड कपाटो मन्थान्तराणि च सहरणता शरीरस्थ ।
 भाषा-योगनिरोधान् शैलेषी सेधना चैव ॥ ६९ ॥
 यथाऽऽर्द्धा शाटी आशु शुष्यति विस्तीर्णा सती ।
 तथा कर्मलघुकसमये व्रजन्ति जिना समुद्घातान् ॥ ७० ॥
 अलाबुश्चैरण्डफलमग्निर्धूमश्च इषुर्धनुर्विमुक्त ।
 गतिपूर्वप्रयोगेण एवं सिद्धानामपि गतय ॥ ७१ ॥
 कुत्र प्रतिहता सिद्धा कुत्र सिद्धा ? प्रतिष्ठिता ।
 कुत्र शरीरं त्यक्त्वा कुत्र गत्वा सिध्यति ? ॥ ७२ ॥
 अलोके प्रतिहता सिद्धा लोकग्रे च प्रतिष्ठिता ।
 इह शरीरं त्यक्त्वा तत्र गत्वा सिध्यति ॥ ७३ ॥
 ईषत्प्राग्भाराया सीताया योजने लोकान्तः

वारसहिं जोयणेहि सिद्धी सव्वत्थसिद्धाओ ॥ ७४ ॥
 निम्मलदगरयवन्ना तुसार—गोखीर—हागसरिवन्ना ।
 उत्ताणयछत्तयसठिआ अ भणिआ जिणवरेहि ॥ ७५ ॥
 एगा जोअणकोडी बायालीस च सयसहम्साइ ।
 तीस चेव सहस्सा दो चेव सया अउणवन्ना ॥ ७६ ॥
 बहुमज्झदेसभाए अट्टेव य जोअणाइ बाहुल्लं ।
 चरिमन्तेसु अ तणुई अगुलसखिज्जईभाग ॥ ७७ ॥
 गंतूण जोअण तु परिहाइ अगुलपुहुत्त ।
 तीसे वि अ पेरन्तो मच्छिअपत्ता य तणुअयरा ॥ ७८ ॥
 ईसीपब्भाराए उवरि खलु जोअणस्स जो कोसो ।
 कोसस्स य छब्भाए सिद्धाणोगाहणा भणिआ ॥ ७९ ॥
 तिणिण सया तिच्चीसा धणुत्तिभागो अ कोसछब्भाए ।
 ज परमोगाहोड्य तो ते कोसस्स छब्भाए ॥ ८० ॥
 उत्ताणउ व्व पासिल्लउ व्व अहवा निसन्नओ चेव ।

द्वादशभियोजनै सिद्धि सर्वार्थसिद्धात् तु ॥ ७४ ॥
 निर्मलदकरजोवर्णा तुषार—गोक्षीर—हारसदृशवर्णा ।
 उत्तानरुच्छत्रसंस्थिता च भणिता जिनवरै ॥ ७५ ॥
 एका योजन कोटी द्वात्रिंशच्च शतसहस्राणि ।
 त्रिंशच्चैव सहस्राणि द्वे एव शते एकोनपञ्चाशत् ॥ ७६ ॥
 बहुमध्यदेशभागे अष्टैव च योजनानि बाहुल्यम् ।
 चरमान्तयोश्च तन्वी अङ्गुलसख्येयभागम् ॥ ७७ ॥
 गत्वा योजनं तु परिभाति अङ्गुलपृथक्त्वम् ।
 तस्या अपि च पर्यन्तो मक्षिकपत्रा च तनुकतरा ॥ ७८ ॥
 ईषत्प्रागभारायामुपरि खलु योजनस्य य कोश ।
 क्रोशस्य च षड्भागे सिद्धानामवगाहना भणिता ॥ ७९ ॥
 त्रीणि शतानि त्रयस्त्रिंशद् वसुस्त्रिभागश्च क्रोशषड्भाग ।
 यत् परमावगाहोड्य ततस्ते क्रोशस्य षड्भागे ॥ ८० ॥
 उत्तानक इव पार्श्वस्थ इव अथवा निषण्णकश्चैव ।

जो जह करेइ काल सो तह उववज्जए सिद्धो ॥ ८१ ॥
 इह भवभिन्नागारो कम्मवसाओ भवन्तरे होइ ।
 न य त सिद्धस्स जओ तम्मि वि तो सो तयागारो ॥ ८२ ॥
 जं संठाण च इह भव चइन्तस्स चरिमसमयम्मि ।
 आसी अ पएसघण तं सठाण तहिं तस्स ॥ ८३ ॥
 दीह वा हस्स वा जं चरिमभवे हविज्ज सठाण ।
 तत्तो तिभागहीणा सिद्धाणोगाहणा भणिआ ॥ ८४ ॥
 तिन्नि सया तिच्चीसा धणुत्तिभागो य होइ बोधव्वो ।
 एसा खलु सिद्धाणं उक्कोसोगाहणा भणिआ ॥ ८५ ॥
 चत्तारि अ रयणीओ रयणितिभागूणिआ अ बोधव्वा ।
 एसा खलु सिद्धाण मज्झिम ओगाहणा भणिआ ॥ ८६ ॥
 एगा य होइ रयणी अट्टेव य अंगुलाइ साहिआ ।
 एसा खलु सिद्धाण जहन्न ओगाहणा भणिआ ॥ ८७ ॥
 ओगाहणाइ सिद्धा भवतिभागेण हुति परिहीणा ।

यो यथा करोति काल स तथोपपद्यते सिद्ध ॥ ८१ ॥
 इह भवभिन्नाकारं कर्मवशाद् भवान्तरे भवति ।
 न च तत् सिद्धस्य यतस्तस्मिन्नपि तत् स तदाकार ॥ ८२ ॥
 यत् संस्थानं च इह भवं त्यजतश्चरमसमये ।
 आसीच्च प्रदेशघनं तत् संस्थानं तत्र तस्य ॥ ८३ ॥
 दीर्घं वा ह्रस्वं वा यच्चरमभवे भवेत् संस्थानम् ।
 ततस्त्रिभागहीना सिद्धानामवगाहना भणिता ॥ ८४ ॥
 त्रीणि शतानि त्रयस्त्रिंशद् धनुस्त्रिभागश्च भवति बोद्धव्य ।
 एषा खलु सिद्धाना उत्कृष्टाऽवगाहना भणिता ॥ ८५ ॥
 चतस्रश्च रत्नयो रत्नित्रिभागोना च बोद्धव्या ।
 एषा खलु सिद्धाना मध्यमाऽवगाहना भणिता ॥ ८६ ॥
 एका च भवति रत्निरष्टैव चाङ्गुलानि साधिका ।
 एषा खलु सिद्धाना जघन्याऽवगाहना भणिता ॥ ८७ ॥
 अवगाहनायां सिद्धा भवद्विभागेन भवन्ति परिहीना ।

संठाणमणित्थत्थं जरा-मरणविप्पमुक्काणं ॥ ८८ ॥
जत्थ य एगो सिद्धो तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का ।
अन्नुन्नसमोगाढा पुट्ठा सव्वे वि लोगन्ते ॥ ८९ ॥
फुसह अणन्ते सिद्धे सव्वपएसेहि नियमसो सिद्धा ।
ते वि असखिज्जगुणा देसपएसेहि जे पुट्ठा ॥ ९० ॥
असरीरा जीवघणा उवउत्ता दसणे य नाणे य ।
सागारमणागार लक्खणमेअं तु सिद्धाण ॥ ९१ ॥
केवलनाणोउत्ता जाणति सव्वभाव-गुणभावे ।
पासन्ति सव्वओ खलु केवलदिट्ठीहि णताहि ॥ ९२ ॥
नाणम्मि दसणम्मि य इत्तो एगयरम्मि उवउत्ता ।
सव्वम्स केवलिस्स जुगव दो नत्थि उवओगा ॥ ९३ ॥
न वि अत्थि माणुसाण त सुख न वि अ सव्वदेवाण ।
ज सिद्धाण सुक्ख अवावाह उवगयाणं ॥ ९४ ॥
सुरगणसुह समगं सव्वद्धा पिडिअ अणतगुण ।

सस्थानमनित्थत्थं जरा-मरणाविप्रमुक्तानाम् ॥ ८८ ॥
यत्र चैक सिद्धस्तत्राऽनन्ता भवक्षयमुक्ता ।
अन्योऽन्यसमवगाढा स्पृष्टा सर्वेऽपि लोकान्ते ॥ ८९ ॥
स्पृशन्ति अनन्तान् सिद्धान् सर्वप्रदेशैर्नियमश सिद्धा ।
तेऽपि असख्यगुणा देशप्रदेशैर्ये स्पृष्टा ॥ ९० ॥
अशरीरा जीवघना उपयुक्ता दर्शने च ज्ञाने च ।
साकारमनाकारं-लक्षणमेतत् तु सिद्धानाम् ॥ ९१ ॥
केवलज्ञानोपयुक्ता जानन्ति सर्वभाव-गुणभावान् ।
पश्यन्ति सर्वत खलु केवलदृष्टिभिरनन्ताभि ॥ ९२ ॥
ज्ञाने दर्शने च इत एकतरस्मिन् उपयुक्ता ।
सर्वस्य केवलिनो युगपद् द्वौ न स्त उपयोगौ ॥ ९३ ॥
नाप्यास्ति मनुष्याणा तत् सुखं नापि च सर्वदेवानाम् ।
यत् सिद्धाना सौख्यमव्याबाधमुपगतानाम् ॥ ९४ ॥
सुरगणसुखं सैमप्र सर्वाद्धा पिण्डितमनन्तगुणम् ।

नवि पावइ मुत्तिसुह णंताहिं विवग्गवग्गूहि ॥ ९५ ॥
 सिद्धस्स सुहरासी सवद्धा पिडिओ जइ हविज्जा ।
 सो णतवग्गभइओ सव्वागासे न माइज्जा ॥ ९६ ॥
 जह नाम कोइ भिच्छो नगरगुणबहुविहे वि याणन्तो ।
 न चएइ परिकहेउ उवमाए तहि अ सन्तीए ॥ ९७ ॥
 इअ सिद्धाण सुक्ख अगोवम नत्थि तस्स ओवम्म ।
 किंचि विसेसेणित्ता सारिक्खमिणं सुणह बुच्छं ॥ ९८ ॥
 जह सव्वकामगुणिअं पुरिसो भुत्तूण भोअग कोइ ।
 तम्हा छुटाविमुक्को अच्छिज्ज जहा अमयतित्तो ॥ ९९ ॥
 इअ सव्वकालतित्ता अउलं निव्वाणमुवगया सिद्धा ।
 सासयमव्वाबाहं चिट्ठन्ति सुहं सुही पत्ता ॥ १०० ॥
 सिद्ध त्ति य बुद्धत्ति य पारगय त्ति य परपरगय त्ति ।
 उम्मुक्ककम्मकवया अजरा अमरा असगा य ॥ १०१ ॥
 निच्छिन्नसव्वदुक्खा जाइजराभरणबंधणविमुक्का ।

नापि प्राप्नोति मुक्तिसुखमनन्तैरपि वर्गवर्गै ॥ ९५ ॥
 सिद्धस्य सुखराशि सर्वाद्धा पिण्डितो यदि भवेत् ।
 साऽनन्तवर्गभक्त सर्वाकाशे न मायात् ॥ ९६ ॥
 यथा नाम कोऽपि म्लेच्छो नगरगुणबहुविधानपि जानन् ।
 न शक्नोति परिकथयितु उपमया तत्र च सत्या ॥ ९७ ॥
 इति सिद्धाना सौख्यमनोपम नास्ति तस्यैपम्यम् ।
 किञ्चिद् विशेषणयित्वा सादृश्यभिदं शृणुत वक्ष्ये ॥ ९८ ॥
 यथा सर्वकामगुणितं पुरुषो भुक्त्वा भोजनं कोऽपि ।
 तस्मात् क्षुद्रविमुक्त आसीत यथा अमृततृप्त ॥ ९९ ॥
 इति सर्वकालतृप्ता अतुलं निर्वाणमुपगता सिद्धा ।
 शाश्वतमव्याबाधं तिष्ठन्ति सुख सुखिन प्राप्ता ॥ १०० ॥
 सिद्धा इति च बुद्धा इति च पारगता इति च परम्परागता इति ।
 उन्मुक्तकर्मरुच्या अजरा अमरा असङ्गाश्च ॥ १०१ ॥
 निस्तीर्णसर्वदुःखा जाति-जरा-मरणबन्धनविमुक्ता ।

अव्वाबाहं सुक्खं अणुहुन्ति सासयं सिद्धा ॥ १०२ ॥
 सिद्धाण नमुक्कारो जीव मोएइ भवसयसहस्साओ ।
 भावेण कीरमाणो होइ पुणो बोहिलाभाए ॥ १०३ ॥
 सिद्धाण नमुक्कारो धन्नाण भवक्खय कुणताण ।
 हिअए अणुमोअतो वि विसुत्तिआवारओ होइ ॥ १०४ ॥
 सिद्धाण नमुक्कारो एव खलु वणिष्णओ महत्थुत्ति ।
 जो मरणम्मि उवगए अभिक्खण कीरइ बहुसो ॥ १०५ ॥
 सिद्धाण नमुक्कारो सव्वपावप्पणासणो ।
 मगलाण च सव्वेसि बीअ हवइ मगल ॥ १०६ ॥
 नाम ठवणा दविए भावम्मि चउव्विहो उ आयरिओ ।
 दव्वम्मि एगभविआइ लोइए सिप्पसत्थाइ ॥ १०७ ॥
 पंचविहं आयार आयरमाणा तहा पयासता ।
 आयार दसता आयरिआ तेण वुच्चन्ति ॥ १०८ ॥
 आयारो नाणार्इ तस्सायरणा पभासणाओ अ ।

अव्वाबाध सौख्यमनुभवन्ति शाश्वत सिद्धा ॥ १०२ ॥
 सिद्धाना नमस्कारो जीव मोचयति भवशतसहस्रात् ।
 भावेन क्रियमाणो भवति पुनर्बोधिभाय ॥ १०३ ॥
 सिद्धाना नमस्कारो धन्याना भवक्षय कुर्वताम् ।
 हृदये अनुमोद्यमानोऽपि विश्रुतसिकावारको भवति ॥ १०४ ॥
 सिद्धाना नमस्कार एवं खलु वर्णितो महार्थ इति ।
 यो मरणे उपगतेऽभिक्षण क्रियते बहुश ॥ १०५ ॥
 सिद्धाना नमस्कार सर्वपापप्रनाशन ।
 मङ्गलाना च सर्वेषा द्वितीयं भवति मङ्गलम् ॥ १०६ ॥
 नाम स्थापना द्रव्यं भावश्चतुर्विधस्तु आचार्य ।
 द्रव्ये एकभविक्कादिर्लौकिके शिल्प-शास्त्रादि ॥ १०७ ॥
 पञ्चविधमाचारमाचरमाणास्तथा प्रकाशमाना ।
 आचारं दर्शयन्त आचार्यास्तेनोच्यन्ते ॥ १०८ ॥
 आचारो ज्ञानादि तस्याचरणात् प्रभासनाच्च ।

जे ते भावायरिआ भावायारोवउत्ता य ॥ १०९ ॥
 आयरिअनमुक्कारो जीव० ।
 भावेण० ॥ ११० ॥
 आयरिअनमुक्कारो धन्नाण० ।
 हिअय० ॥ १११ ॥
 आयरिअनमुक्कारो एव खल्ल० ।
 जो मरणे० ॥ ११२ ॥
 आयरिअनमुक्कारो सब्बपावप्पणासणो ।
 भगलाण च सब्बेसि तइअ होइ मगल ॥ ११३ ॥
 नामं ठवणा दविए भावम्भि चउव्विहो उवज्झायो ।
 दब्बे लोइअसिप्पाइ निन्हवा वा इमे भावे ॥ ११४ ॥
 बारसगो जिणक्खाओ सज्झाओ कहिओ बुहेहिं ।
 त उवइसति जम्हा उवज्झाया तेण वुच्चंति ॥ ११५ ॥
 'उ' ति उवओगकरणे 'झ'ति अ ज्ञाणस्स होइ निद्देसे ।

ये ते भावाचार्या भावाचारोपयुक्ताश्च ॥ १०९ ॥
 आचार्यनमस्कारो जीव मोचयति भवशतसहस्रात् ।
 भावेन क्रियमाणो भवति पुनर्बोधिलाभाय ॥ ११० ॥
 आचार्यनमस्कारो धन्याना भवक्षय कुर्वताम् ।
 हृदयेऽनुमोद्यमानोऽपि विश्रोतसिकावारको भवति ॥ १११ ॥
 आचार्यनमस्कार एव खलु वर्णितो महार्थ इति ।
 यो मरणे उपगते अभिक्षणं क्रियते बहुश ॥ ११२ ॥
 आचार्यनमस्कार सर्वपापप्रनाशन ।
 मङ्गलाना च सर्वेषा तृतीयं भवति मङ्गलम् ॥ ११३ ॥
 नाम स्थापना द्रव्यं भावश्चतुर्विध उपाध्याय ।
 द्रव्ये लौकिकशिल्पादि निन्हवा वा इमे भावे ॥ ११४ ॥
 द्वादशाङ्गो जिनाख्यात स्वाध्याय कथितो बुधै ।
 तमुपदिशन्ति यस्माद् उपाध्यायास्तेनोच्यन्ते ॥ ११५ ॥
 'उ' इति उपयोगकरणे 'झ' इति च ध्यानस्य भवति निर्देश ।

एएण हुन्ति उज्झा एस अन्नो वि पज्जाओ ॥ ११६ ॥
 'उ'त्ति उवओगकरणे 'प'त्ति य पावपरिवज्जणे होइ ।
 'झ' ति य ज्ञाणस्स कए 'उ' ति य ओसक्कणा कम्मे ॥ ११७ ॥
 १उवज्झायनमुक्कारो जीव० ।
 भावेण० ॥ ११८ ॥
 उवज्झायनमुक्कारो धन्नाण० ।
 हिअय० ॥ ११९ ॥
 उवज्झायनमुक्कारो एवं० ।
 जो मरणम्मि० ॥ १२० ॥
 उवज्झायनमुक्कारो सव्वप्पाव० ।
 मंगलाणं च सव्वेभि चउत्थ होइ मंगलं ॥ १२१ ॥
 नाम ठवगा साहू दव्वसाहू अ भावसाहू अ ।
 दव्वम्मि लोइआई भावम्मि य सजयो साहू ॥ १२२ ॥
 घड-पड-रहमाईणि य साहन्ता हुन्ति दव्वसाहु ति ।

एतेन भवन्ति 'उज्झा' एषोऽन्योऽपि पर्याय ॥ ११६ ॥
 'उ' इति उपयोगकरणे 'प' इति च पापपरिवर्जनो भवति ।
 'झ' इति च ध्यानस्य कृते 'उ' इति च अपनयनं कर्मणि ॥ ११७ ॥
 १उपाध्यायनमस्कार जीवं ... .. ।
 भावेन ... .. ॥ ११८ ॥
 उपाध्यायनमस्कार धन्यानां ... .. ।
 हृदये ... .. ॥ ११९ ॥
 उपाध्यायनमस्कार' एवं ... .. ।
 यो मरणे . ... .. ॥ १२० ॥
 उपाध्यायनमस्कार सर्वपाप ... .. ।
 मङ्गलानां च सर्वेषां चतुर्थं भवति मङ्गलम् ॥ १२१ ॥
 नाम स्थापना साधवो द्रव्यसाधवो भावसाधवश्च ।
 द्रव्ये लौकिकादिर्भावे च सयत साधु ॥ १२२ ॥
 घट-पट-रथादीनि च साधयन्तो भवन्ति द्रव्यसाधव इति ।

अहवा वि दव्वभूआ ते हुति दव्वसाहु ति ॥ १२३ ॥
 निव्वाणसाहए जोए जम्हा साहति साहुणो ।
 समा य सव्वभूएसु तम्हा ते भावसाहुणो ॥ १२४ ॥
 किं पिच्छसि साहूण तव च नियम च संजमगुण वा ।
 तो वदसि साहूणं एअ मे पुच्छिओ साह १ ॥ १२५ ॥
 विसयसुहनियताण विसुद्धचारित्त-नियमजुत्ताण ।
 तच्चगुणसाहगाणं सहायकिच्चुज्जुआण नमो ॥ १२६ ॥
 असहाये सहायत्त करिति मे सजम करिन्तस्स ।
 एएण कास्सेणं नमामह सव्वसाहूणं ॥ १२७ ॥
 'साहूण नमुक्कारो जीवं ॥ १२८ ॥
 भावेण ॥ १२८ ॥
 साहूण नमुक्कारो धन्नाण ॥ १२९ ॥
 हिअयं ॥ १२९ ॥
 साहूणं नमुक्कारो एवं ॥ १२९ ॥

अथवाऽपि द्रव्यभूतास्ते भवन्ति द्रव्यसाधव इति ॥ १२३ ॥
 निर्वाणसाधकान् योगान् यस्मात् साधयन्ति साधव ।
 समाश्च सर्वभूतेषु तस्मात् ते भावसाधव ॥ १२४ ॥
 किं प्रेक्षसे साधूना तपश्च नियमं च सयमगुणं वा ? ।
 ततो वन्दसे साधून् एतन् मया पृष्ठ कथय ॥ १२५ ॥
 विषयसुखनिवृत्तेभ्य विशुद्धचारित्र-नियमयुक्तेभ्य ।
 तत्त्वगुणसाधकेभ्य सहायकृत्योद्युतेभ्यो नम ॥ १२६ ॥
 असहायस्य सहायत्वं कुर्वन्ति मम संयमं कुर्वत ।
 एतेन कारणेन नमाम्यहं सर्वसाधून् ॥ १२७ ॥
 'साधूना नमस्कारो जीवं ॥ १२८ ॥
 भावेन ... ॥ १२८ ॥
 साधूना नमस्कारो धन्याना ... ॥ १२९ ॥
 हृदयं .. ॥ १२९ ॥
 साधूना नमस्कार एवं . ॥ १२९ ॥

जो मरणम्मि० ॥ १३० ॥
 साहूण नमुक्कारो सव्व ।
 मंगलाणं च सव्वेसि पञ्चमं हवइ मंगलं ॥ १३१ ॥
 एसो पञ्च नमुक्कारो सव्वप्पावप्पणासणो ।
 मंगलाणं च सव्वेसि पढमं हवइ मंगलं ॥ १३२ ॥
 न वि संखेवो न वित्थरो संखेवो दुविह सिद्ध—साहूणं ।
 वित्थरओ गेगविहो पंचविहो न जुज्जइ तम्हा ॥ १३३ ॥
 अरहंताई नियमा साहू, साहू य तेषु भइअव्वा ।
 तम्हा पंचविहो खलु हेउनिमित्तं हवइ सिद्धो ॥ १३४ ॥
 पुव्वाणुपुव्वि न कमो नेव य पच्छाणुपुव्वि एस भवे ।
 सिद्धाईआ पढमा बीआए साहुणो आई ॥ १३५ ॥
 अरहंतुवएमेण सिद्धा नज्जन्ति तेग अरिहाई ।
 न य कोइ बि परिमाए पणमित्ता पणमइ रण्णो ॥ १३६ ॥
 इत्थ य पओअणामिणं कम्मक्खये मंगलागमो चेव ।

यो मरणे ॥ १३० ॥
 साधूना नमस्कार सर्वपाप ... ।
 मङ्गलाना च सर्वेषा पञ्चमं भवति मङ्गलम् ॥ १३१ ॥
 षष्ठ पञ्च नमस्कार सर्वपापप्रणाशन ।
 मङ्गलाना च सर्वेषा प्रथमं भवति मङ्गलम् ॥ १३२ ॥
 नापि संक्षेपो नापि विस्तर, संक्षेपो द्विविध सिद्ध—साधूनाम् ।
 विस्तरतोऽनेकाविध पञ्चविधो न युज्यते तस्मात् ॥ १३३ ॥
 अर्हदादयो नियमात् साधव, साधवश्च तेषु भक्तव्या ।
 तस्मात् पञ्चविध खलु हेतुनिमित्तं भवति सिद्ध ॥ १३४ ॥
 पूर्वानुपूर्वी न क्रम नैव च पश्चादनुपूर्वी एष भवेत् ।
 सिद्धादिका प्रथमा द्वितीयस्या सावव आदि ॥ १३५ ॥
 अर्हदुपदेशेन सिद्धा ज्ञायन्ते तेन अर्हदादि ।
 न च कश्चिदपि पर्वद प्रणम्य प्रणमति राजानम् ॥ १३६ ॥
 अत्र च प्रयोजनमिदं कर्मक्षये मङ्गलागमश्चैव ।

इहलोअ-पारलोइअ दुविहफलं तत्थ दिट्ठन्ता ॥ १३७ ॥

इह लोगि अत्थ-कामा आरुगं अभिरई अ निप्फत्ती ।

सिद्धी अ साग सुकुले पच्चायाई अ परलोए ॥ १३८ ॥

इह लोगम्मि तिदडी सा दिव्वं माउलिगवणमेव ।

परलोइ चडपिगल हुंडिअजक्खो य दिट्ठन्ता ॥ १३९ ॥

॥ नवकारनिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥

नंदिमणुओगदारं विहिवदुवग्घाइअं च नाऊणं ।

काऊण पंच मंगलमारंभो होइ सुत्तस्स ॥ १ ॥

अहवा कयपंचनमुक्कारो करेइ सामाइअं ति सोऽभिहिओ ।

सामाइअंगमेव य ज सो सेसं अओ वुच्छं ॥ २ ॥

अक्खलिअसंहिआई वक्खाणचउक्कए दरिसिअम्मि ।

सुतफासिअनिज्जुत्तिवित्थरत्थो इमो होइ ॥ ३ ॥

करणे भए अ अते सामादअ सव्वए अवज्जे अ ।

जोगे पच्चक्खाणे जावज्जीवाइ तिविहेण ॥ ४ ॥

इहलौकिक-पारलौकिक द्विविधफलं तत्र दृष्टान्ता ॥ १३७ ॥

इहलोके अर्थ-कामौ आरोग्यमभिरतिश्च निष्पत्ति ।

सिद्धिश्च स्वर्गं सुकुले प्रत्यायातिश्च परलोके ॥ १३८ ॥

इहलोके त्रिदण्डं, सा दिव्यं मातुलिङ्गवनमेव ।

परलोके चण्डपिङ्गलो हुण्डिकयक्षश्च दृष्टान्तौ ॥ १३९ ॥

॥ नमस्कारनिर्युक्ति समाप्ता ॥

नन्द्यनुयोगद्वारं विधिवदुपेक्षातितं च ज्ञात्वा ।

कृ वा पञ्च मङ्गलानि आरम्भो भवति सूत्रस्य ॥ १ ॥

अथवा कृतपञ्चनमस्कार करोति सामायिकमिति सोऽभिहित ।

सामायिकाङ्गमेव च यत्स शेषमतो वक्ष्ये ॥ २ ॥

अखलितसंहितादिर्व्याख्यानचतुष्टे दर्शिते ।

सूत्रस्पर्शनिर्युक्तिविस्तरार्थोऽयं भवति ॥ ३ ॥

करणं भयं च अन्त सामायिकं सर्वश्चावद्यश्च ।

योगः प्रत्याख्यानं यावज्जीवेन त्रिविधेन ॥ ४ ॥

नामं ठवणा दविए खित्ते काले तहेव भावे अ ।
 एसो खलु करणस्सओ निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ ५ ॥
 जाणगभविअइरित्त सन्नानोसन्नओ भवे करण ।
 सन्ना कट्ठकरणाई नोसन्ना वीसस-पओगे ॥ ६ ॥
 वीससकरणमगाई धम्माईण परपच्चया जोगा ।
 साई चक्खुप्फासिअमब्भाइ अचक्खुमणुमाई ॥ ७ ॥
 संवाय-भेअ-तदुभयकरणं इंद्राऊहाइ पच्चक्ख ।
 दुअअगुमाईण पुग छऊमत्थाईग पच्चस्खं ॥ ८ ॥
 जीवमजीवे पाओगिअं तु चरिमं कुसंभरागाई ।
 जीवप्पओगकरणं मूले तह उत्तरगुणे अ ॥ ९ ॥
 जं ज निज्जीवागं कीरइ जीवप्पओगओ तं तं ।
 वन्नाइ रूवकम्माइ वावि अजीवकरणं तु ॥ १० ॥
 जीवप्पओगकरणं दुविह मूलप्पओगकरणं च ।
 उत्तरप्पओगकरणं पंच शरीराई पढमम्भि ॥ ११ ॥

नाम स्थापना द्रव्य क्षेत्रे काले तथैव भावे च ।
 एष खलु करणस्य तु निक्षेप षड्विधो भवति ॥ ५ ॥
 ज्ञानव्यव्यतिरिक्त सन्नानोसंज्ञातो भवेत् करणम् ।
 सन्ना कट्ठकरणादि नोसंज्ञातो विस्त्रसा-प्रयोगौ ॥ ६ ॥
 विस्त्रसाकरणमनादि धर्मादीना परपत्ययाद्योगाद् ।
 सादि चक्षु स्पृष्टमभ्रादि अचक्षुरण्वादि ॥ ७ ॥
 संवात=भेदतदुभयकरणं इन्द्रायुधादि प्रत्यक्षम् ।
 द्रव्यग्रादीना पुन छद्मस्यादीना प्रत्यक्षम् ॥ ८ ॥
 जीवाऽपीवै प्रायोगिक तु चरमं कुसुम्भरागादि ।
 जीवप्रयोगकरणं मूले तथोत्तरगुणे च ॥ ९ ॥
 यद् यद् निर्जीवाना क्रियते जीवप्रयोगतस्तत् तद् ।
 वर्णादि रुक्मर्मादि वापि अजीवकरणं तु ॥ १० ॥
 जीवप्रयोगकरणं द्विविधं मूलप्रयोगकरणं च ।
 उत्तरप्रयोगकरणं पञ्च शरीरादि प्रथमे ॥ ११ ॥

ओरालिआइआइ ओहेगिअरं पअगिजोमहोअ ।
 निप्फन्ना निप्पज्जइ आइल्लाण च तं तिण्हं ॥ १२ ॥
 मूलप्पओगकरण पञ्चण्ह वि होइ तं सरीराणं ।
 तिण्हं पुणाइल्लाण अगो वंगाइकरण तु ॥ १३ ॥
 सीसमुरोअर पिट्ठि दो बाहु उरुआ य अट्ठंगा ।
 अंगुलमाइ उवंगा अगोवगाइ सेसाइ ॥ १४ ॥
 केसाई उवरयणं उरालविउन्विउत्तरकरण ।
 ओरालिओ विसेसो कण्णाइ विगट्ठसठंवण ॥ १५ ॥
 ओइल्लाण तिण्ह सघाओ साडण तदुभय च ।
 तेआकम्मे सघाय साडण साडणा वावि ॥ १६ ॥
 सघायमेगसमयं तहेव परिसाडण उरालम्भि ।
 सघायणपरिसाडो खुड्डागभवं तिसमऊण ॥ १७ ॥

औदारिकादीनि ओघेनेतरत् प्रयोगतो यदिह ।
 निष्पन्ना निष्पद्यते आद्याना च तत् त्रयाणाम् ॥ १२ ॥
 मूलप्रयोगकरण पञ्चानामपि भवति तच्च शरीराणाम् ।
 त्रयाणा पुनराद्यानामङ्गोपाद्गादिकरण तु ॥ १३ ॥
 शीर्षमुर उदरं पृष्ठं द्वौ बाहु उरुकौ चाष्टाङ्गानि ।
 अङ्गुलादि उपाङ्गानि अङ्गोपाङ्गानि शेषाणि ॥ १४ ॥
 केशादेरुपरचनमौदारिक-वैक्रियकोत्तरकरणम् ।
 औदारिके विशेष कर्णादि विनष्टसंस्थापनम् ॥ १५ ॥
 आद्याना त्रयाणा सघात शाटनं तदुभयं च ।
 तैजस-कर्मणयो सघात शाटनं शाटना वा पि ॥ १६ ॥
 सघात एरुसमयं तथैव परिशाटनमौदारिके ।
 सघातन-परिशाटौ क्षुद्ररुभव त्रिसमयोनम् ॥ १७ ॥

एअ जहन्नमुक्कोसिअ तु पलिअत्तिअ तु समऊणं ।
 विरहो अन्तरकालो उराले तस्सिमो होइ ॥ १८ ॥
 तिसमयहीण खुड्डु होइ भव सव्ववध—साडाणं ।
 उक्कोस पुव्वकोडी समयो उदही अ तिच्चीस ॥ १९ ॥
 अतरमेग समय जहन्नमोरालगहणसाडस्स ।
 सतिसमया उक्कोस तिच्चीस सागरा हुन्ति ॥ २० ॥
 वेउव्विअसघाओ जहन्नसमयो उ दुसमयुक्कोसो ।
 साडो पुण समय चिअ विउव्वणाए विणिदिट्ठो ॥ २१ ॥
 संघायणपरिसाडो जहन्नओ इक्कसमयो होइ ।
 उक्कोस तिच्चीस सागर नामा उ समऊणा ॥ २२ ॥
 सव्वगगहोभयाण साडस्स य अतर विउव्वस्स ।
 समयोऽन्तमुहुत्त उक्कोस रुक्खकालीअ ॥ २३ ॥
 आहारे सघाओ परिसाडो अ समय सम होइ ।
 उभयं जहन्नमुक्कोसय च अन्तोमुहुत्त तु ॥ २४ ॥

एतन्न जघन्यम्, उत्कृष्ट तु पत्यत्रिक तु समयोनम् ।
 विरहोऽन्तरकाल औदारिके तस्याऽय भवति ॥ १८ ॥
 त्रिसमयहीन क्षुद्र भवति भव सर्वबन्ध—शाटानाम् ।
 उत्कृष्ट पूर्वकोटि समय उदधयश्च त्रयस्त्रिंशत् ॥ १९ ॥
 अन्तरमेकं समयं जघन्यमौदारिकग्रहण—शाटयो ।
 सत्रिसमया उत्कृष्टं त्रयस्त्रिंशत् सागरा भवन्ति ॥ २० ॥
 बैकुर्विकसंघात जघन्यसमयस्तु द्विसमयम्, उत्कृष्ट ।
 शाट पुन समयमेव विजुर्वणाया विनिदिष्ट ॥ २१ ॥
 संघातम—परिशाटौ जघन्यत एकसमय भवति ।
 उत्कृष्ट त्रयस्त्रिंशत् सागरा नाम तु समयोना ॥ २२ ॥
 सर्वग्रहोभययो शाटस्य चान्तरं वैक्रियस्य ।
 समयोऽन्तमुहूर्तमुत्कृष्टं वृक्षकालिकम् ॥ २३ ॥
 आहारके संघात परिशाटश्च समय सम भवति ।
 उभय जघन्यमुत्कृष्ट च अन्तर्मुहूर्त तु ॥ २४ ॥

वृक्षकालेन अनन्तेन निर्वृतमित्यर्थः ।

बंधण-साङ्गभयाणं जहन्नमन्तोमुहुत्तमन्तरण ।
 उक्कोसेण अवड्ढु पुगलपरिअट्ट देसूणं ॥ २५ ॥
 तेयाकम्माण पुण सताणाऽणाइओ न सघायो ।
 भव्वाण हुज्ज साडो सेलेसीचरिमसमयम्मि ॥ २६ ॥
 उभयमणाइनिहण सत भव्वाण हुज्ज केसि च ।
 अन्तरमणाइभावा अच्चन्तविओगओ तेसि ॥ २७ ॥
 अहवा सघाओ साडण च उभय तहोभयनिसेहो ।
 पड-सख सगड-थूणा जीवपओगे जहासखं ॥ २८ ॥
 खित्तम्म नत्थि करण आगासं ज अकित्तिमो भावो ।
 वजणपरिआवन्न जहा वि पुण उच्छुकरणाई ॥ २९ ॥
 काले वि नत्थि करण तहा वि पुण वजणप्पमाणेणं ।
 बव-बालवाइकरणेहि गेगहा होइ ववहारो ॥ ३० ॥
 ज वत्तणाइरूवो कालो दव्वाण चेव पज्जाओ ।
 तो तेण तस्स तम्मि वि न विरुद्ध सव्वहा करण ॥ ३१ ॥

बन्धन-शाटोभयेषा जघन्यमन्तर्सहूर्तमन्तरकरणम् ।
 उत्कृष्टेनार्पार्व पुद्गलपरावर्त देशेनम् ॥ २५ ॥
 तैजस-कर्मणयो पुन सताना अनादितो न सघात ।
 भव्याना भवेत् शाट शैलेशीचरमसमये ॥ २६ ॥
 उभयमनादिनिधनं सान्तं भव्याना भवेत् केषा चित् ।
 अन्तरमनादिभावादत्यन्तवियोगतस्तेषाम् ॥ २७ ॥
 अथवा संघातः शाटन चोभयं तथोभयनिषेध ।
 पट-शङ्ख-शकट-स्थूणा जीवप्रयोगे यथासङ्ख्यम् ॥ २८ ॥
 क्षेत्रस्य नास्ति करणं आकाशं यदकृत्रिमो भाव ।
 व्यञ्जनपर्यायापन्नं यथाऽपि पुनरिक्षुकरणादि ॥ २९ ॥
 कालेऽपि नास्ति करणं तथापि पुनर्व्यञ्जनप्रमाणेन ।
 बव-बालवादिकरणैरनेकधा भवति व्यवहारः ॥ ३० ॥
 सद् वर्तनादिरूप कालो द्रव्याणा चैव पर्याय ।
 ततस्तेन तस्य तस्मिन्नपि न विरुद्धं सर्वथा करणम् ॥ ३१ ॥

अहवेह ^१कालकरणं बवाइ जोइसिअगइविसेसेण ।
 सत्तविहं तत्थ चर चउव्विहं थिरं समक्खायं ॥ ३२ ॥
 बवं च बालवं चैव कोलव थीविलोअणं ।
 गराइ वणिजं चैव विट्ठी हवइ सत्तमा ॥ ३३ ॥
 सउणि चउप्पय नाग किथुग्घ करणं थिरं चउहा ।
 बहुले चउइसी रत्ती सउणी सेसं तिअं कमसो ॥ ३४ ॥
 पक्खतिहीओ दुगुणिआ दुरूवहीणा य सुक्कपक्खम्मि ।
 सत्तहिए देवसिअ त चिंअ रूवाहिअं रत्तिं ॥ ३५ ॥
 किण्हनिसि तइअ-दसमी-सत्तमी-चाउइसीसु अह विट्ठी ।
 सुक्कचउत्थिक्कारासिनिसि अट्ठभि पुण्णिमाइ दिवा ॥ ३६ ॥
 सुद्धस्स पडिवइनिसि पच्चमिदिणि अ अट्ठमीइ ^२राइम्मि ।
 दिवसस्स बारसी पुण्णिमाइ रत्तिं बव होइ ॥ ३७ ॥
 बहुलस्स चउत्थीए दिवा य तह ^३सत्तमीअराइम्मि ।
 इक्कारसीइ दिवा बवकरण होइ नायव्व ॥ ३८ ॥

अथवेह कालकरणं बवादि ज्योतिषिकगतिविशेषेण ।
 सप्तविधं तत्र चर चतुविधं स्थिर समाख्यातम् ॥ ३२ ॥
 बवं च बालव चैव कौलवं स्त्रीविलोकनम् ।
 करादि वाणिज्यं चैव विष्टिर्भवति सप्तमी ॥ ३३ ॥
 शकुनिश्चतुष्पद नागं विस्तुघ्नं करणं स्थिर चतुर्धा ।
 बहुले चतुर्दशी रात्रौ शकुनि शेष त्रिक क्रमशः ॥ ३४ ॥
 पक्षतिथयो द्विगुणिता द्विरूपहीनाश्च शुक्लपक्षे ।
 सप्ताविके दैवसिकं तदेव रूपाधिक रात्रौ ॥ ३५ ॥
 कृष्णनिशि तृतीया-दशमी-सप्तमी-चतुर्दशीष्वथ विष्टिः ।
 शुक्लचतुर्थ्यै-कादशीनिशि अष्टम्या पूर्णिमाया दिवा ॥ ३६ ॥
 शुद्धस्य प्रतिपन्निशि पञ्चमीदिने चाष्टम्या रात्रौ ।
 दिवसस्य द्वादशी पूर्णिमाया रात्रौ बवं भवति ॥ ३७ ॥
 बहुलस्य चतुर्थ्या दिवा च तथा सप्तमीरात्रौ ।
 एकादश्या दिवा बवकरण भवति ज्ञातव्यम् ॥ ३८ ॥

जीवमजीवे भावे अजीवकरणं तत्थ वण्णाई ।
 जीवकरणं तु दुविह सुअकरण नोसुअकरण ॥ ३९ ॥
 बद्धमबद्धं तु सुअ बद्ध तु दुवालसगनिद्धिद्व ।
 तब्धिवरीअमबद्ध निसीहमनीसिहबद्ध तु ॥ ४० ॥
 भूएऽपरिणइविगए सहकरणं तहेव न निसीहं ।
 पच्छन्नं तु निसीह निसीहनामं जहज्झयण ॥ ४१ ॥
 अग्गेअणीअम्मि जहा दीवायणु जत्थ एगु तत्थ सयं ।
 जत्थ सयं तत्थेगो हम्मइ वा भुजइ वावि ॥ ४२ ॥
 एव बद्धमबद्ध आहसाण भवन्ति पच सया ।
 जह एगा मरुदेवी अच्चतं थावरा सिद्धा ॥ ४३ ॥
 नोसुअकरण दुविह गुणकरण तह य जुजणाकरण ।
 गुणकरणं पुण दुविह तवकरणे सजमे य तहा ॥ ४४ ॥
 जुंजणकरणं तिविहं मण-वय-काए य मणसि सच्चाइ ।
 सट्ठाणि तेसि भेओ चउ चउहा सत्तहा चेव ॥ ४५ ॥

जीवाजीवयोर्भावेऽजीवकरणं तत्र वर्णादि ।
 जीवकरणं तु द्विविधं श्रुतकरणं नोश्रुतकरणं ॥ ३९ ॥
 बद्धमबद्धं तु श्रुतं बद्धं तु द्वादशाङ्गनिर्दिष्टम् ।
 तद्विपरीतमबद्धं निशीथमनिशीथबद्धं तु ॥ ४० ॥
 भूतमपरिणतं विगतं शब्दकरणं तथैव न निशीथम् ।
 प्रच्छन्नं तु निशीथं निशीथनामं यथाध्ययनम् ॥ ४१ ॥
 अप्रायणीये यथा द्वीपायनं यत्रैकस्तत्र शतम् ।
 यत्र शतं तत्रैको गच्छति वा भुङ्क्ते वापि ॥ ४२ ॥
 एवं बद्धमबद्धमादेशानां भवन्ति पञ्च शतानि ।
 यथैका मरुदेवी अत्यन्तं स्थावरा सिद्धा ॥ ४३ ॥
 नोश्रुतकरणं द्विविधं गुणकरणं तथा च योजनाकरणम् ।
 गुणकरणं पुनर्द्विविधं तपकरणं संयमश्च तथा ॥ ४४ ॥
 योजनकरणं त्रिविधं मनो-वच-काये च मनसि सत्यादि ।
 स्वस्थाने तेषां भेदश्चतुर्धा चतुर्धा सप्तधा चैव ॥ ४५ ॥

भावे सुअसद्करणे अहिगारो इत्थ होइ नायव्वो ।
 नोसुअकरणे गुणजुंजणे अ जहसभव होइ ॥ ४६ ॥
 कयाकय केण कय केसु अ दव्वेसु कीरइ वावि ।
 काहेव कारओ नयओ करणं कइविह कह^२ ॥ ४७ ॥
 उपन्नाणुप्पन्न कयाकयं इत्थ जह नमुक्कारो ।
 केण ति अत्थओ त जिणेहिं सुत्त गणहरेहि ॥ ४८ ॥
 तं केसु कीरइ तत्थ नेगमो भणइ इह दव्वेसु ।
 सेसाण सव्वदव्वेसु पज्जवेसुं न सव्वेसु ॥ ४९ ॥
 काहुद्धिद्वे णेगम उवट्टिए संगहो अ ववहारो ।
 उज्जुसुअे अक्कमन्ते सद्द समत्तम्मि उवउत्तो ॥ ५० ॥
 आलोअणा य विणए खित्त दिसाभिग्गहे अ काले अ ।
 रिक्ख गुणसपया वि अ अभिवाहारे अ अट्टमए ॥ ५१ ॥
 पवज्जाए ज जुग्ग तावइआलोअणा गिहत्थेसु ।
 उपसपयाइ साहसु सुत्थे अत्थे तदुभये ॥ ५२ ॥

भावे श्रुतशब्दकरणेऽविकारोऽत्र भवति ज्ञातव्य ।
 नोश्रुतकरणे गुणयोजने च यथासंभवं भवति ॥ ४६ ॥
 कृताकृतं केन कृतं केषु च द्रव्येषु क्रियते वाऽपि ।
 कदैव कारको नयत करणं कतिविधं कथम्^२ ॥ ४७ ॥
 उत्पन्नाऽनुत्पन्न कृताकृतमत्र यथा नमस्कार ।
 केनेति अर्थतस्तद् जिनै सूत्र गणधरै ॥ ४८ ॥
 तत् केषु क्रियते तत्र नैगमो भणति इह द्रव्येण ।
 शेषाणां सर्वद्रव्येषु पर्यवेषु न सर्वेषु ॥ ४९ ॥
 कदा उद्दिष्टे नैगम, उपस्थिते सप्रवृत्त व्यवहार ।
 ऋजुसूत्र आक्रममाण, शब्द समाप्ते उपयुक्त ॥ ५० ॥
 आलोचना च विनय क्षेत्र दिगभिग्रहश्च कालश्च ।
 ऋक्ष गुणसपदपि च अभिव्याहारश्चाष्टमके ॥ ५१ ॥
 प्रव्रज्याया यद् योग्य तावत्यालोचना गृहस्थेषु ।
 उपसंपदि साधुषु सूत्रेऽर्थे तदुभये ॥ ५२ ॥

१ ख, निगथेसु ।

* नयविचारणयेति तत्त्वम् ।

आलोइए विणीअस्स दिज्जए त पसत्थस्सित्तम्मि ।
 अमिगिज्झ दो दिसाओ चरन्ति ज जहा कमसो ॥ ५३ ॥
 अणुत्तो भत्तिगओ अ मुइअणुअत्तओ विसेसणू ।
 उज्जुन्तमपरितन्तो इच्छिअमत्थ लहइ साहू ॥ ५४ ॥
 उच्छुवणे सालिवणे प्पुमसरे कुसुमिअे व वणसडे ।
 गम्भीरसाणुणाए पयाहिणजले जिणघरे वा ॥ ५५ ॥
 दिज्ज न उ भग्गज्झामिअमसाणसुअामणुन्नगेहेसु ।
 छारंगारक्खयारामिज्जइदव्वदुट्ठेसु ॥ ५६ ॥
 पुव्वाभिमुहो उत्तरमुहो व दिज्जाऽहवा पडिच्छिज्जा ।
 जाए जिणादओ वा दिसाइ जिणचेइआइं च ॥ ५७ ॥
 पडिकुट्ठादिणे वज्जिअ रिक्खेसु अ मिगसिराइभणिअेसुं ।
 पियधम्मार्इगुणसपयासु त होइ दायव्व ॥ ५८ ॥
 चाउइसि पन्नरसिं वज्जिज्जा अट्ठमिं च नवमिं च ।
 छट्ठिं च चउत्थिं बारसिं च दुण्ह पि पक्खाण ॥ ५९ ॥

आलोचिते विनीतस्य दीयते तत् प्रशस्तक्षेत्रे ।
 अभिगृह्य द्वे दिशौ चरन्ति यद् यथा क्रमशः ॥ ५३ ॥
 अनुरक्तो भक्तिगतश्च मुदितोऽनुवर्तको विशेषज्ञः ।
 उद्युक्तोऽपरितान्त इच्छितमर्थं लभते साधु ॥ ५४ ॥
 इक्षुवणे शालिवने पद्मसरसि कुसुमिते वा वनखण्डे ।
 गम्भीरे सानुनादे प्रदक्षिणजले जिनगृहे वा ॥ ५५ ॥
 दद्याद् न तु भग्नभ्यामितश्मशानश्नान्यामनोज्ञगेहेषु ।
 क्षाराङ्गारावस्करामेभ्यादिद्रव्यदुष्टेषु ॥ ५६ ॥
 पूर्वाभिमुख उत्तरमुखो वा दद्यादथवा प्रतीच्छेत् ।
 यस्या जिनार्दियो वा दिशि जिनचैत्यानि च ॥ ५७ ॥
 प्रतिकुष्ठदिनान् वर्जयेत्, ऋक्षेषु च मृगशिरआदिमणितेषु ।
 प्रियवर्मादिगुणसम्पत्सु तद् भवति दातव्यम् ॥ ५८ ॥
 चतुर्दशीं पञ्चदशीं वर्जयेदष्टमी च नवमी च ।
 षष्ठीं च चतुर्थीं द्वादशीं च द्वयोरपि पक्षयो ॥ ५९ ॥

मिगसिर अद्दा पुस्से तिणिण अ पुन्वा य मूलमस्सेसा ।
हत्थो चित्ता य तहा दस वुड्ढिकराइ नाणस्स ॥ ६० ॥
सङ्गागयं रविगय विहेरं सग्गह विलम्ब च ।
राहुहय गहभिन्न च वज्जए सत्त नक्खत्ते ॥ ६१ ॥
सङ्गागयम्मि कलहो होइ कुभत्त विलम्बिनक्खत्ते ।
वड्डे परिवज्जिओ आइच्चगहे अनिवाण ॥ ६२ ॥
ज सगहम्मि पि कीरइ नक्खत्ते तत्थ विग्गहो होइ ।
राहुहए वि अ मरणं गहभिन्ने सोणिउग्गालो ॥ ६३ ॥
पियधम्मो दढधम्मो सविग्गो अवज्जभीरु असढो अ ।
खतो दतो गुत्तो थिरव्वय जिइदिओ उज्जू ॥ ६४ ॥
अभिवाहारो कालिअसुअस्स सुत्तत्थतदुमएण ति ।
दव्वगुणपज्जवेहि अ दिट्ठिवायम्मि बोधव्वो ॥ ६५ ॥
उद्देश समुद्देशो वायणमणुजाणणं च आयरिए ।
सीसमि उद्दिसिज्जतमाइ एअ तु ज कइहा ॥ ६६ ॥

मृगशिर आर्द्रा पुष्य त्रीणि च पूर्वा च मूलमश्लेषा ।
हस्तश्चित्रा च तथा दश वृद्धिकराणि ज्ञानस्य ॥ ६० ॥
संन्यागतं रविगतं विहेरं सप्रहं विलम्ब च ।
राहुहत ग्रहभिन्नं च वर्जयेत् सप्त नक्षत्राणि ॥ ६१ ॥
संन्यागते कलहो भवति कुभक्तो विलम्बनक्षत्रे ।
विहेरे परिवर्जित आदित्यग्रहेऽनिर्वाणम् ॥ ६२ ॥
यत् सप्रहेऽपि क्रियते नक्षत्रे तत्र विग्रहो भवति ।
राहुहतेऽपि च मरणं ग्रहभिन्ने शोणितोद्धार ॥ ६३ ॥
प्रियधर्मो दढधर्म सविग्नोऽवयभीरुरशदश्च ।
क्षान्तो दान्तो गुप्त स्थिरव्रतो जितेन्द्रिय ऋजु ॥ ६४ ॥
अभिव्याहारः कालिकश्रुतस्य सूत्रार्थतदुभयेनेति ।
द्रव्यगुणपर्यवैध्व दृष्टिबाधे बोद्धव्य ॥ ६५ ॥
उद्देश समुद्देश वाचनमनुज्ञानं चाचार्ये ।
शिष्ये उद्दिश्यमानसादि एतत् तु यत् कतिधा ॥ ६६ ॥

कह सामाईअलंभो तस्सव्ववाघाई देसवाघाई ।
 देसवाघाई फडुग अणंतवुद्धि विसुद्धस्स ॥ ६७ ॥
 एवं ककारलम्भो सेसाण वि एवमेव कमलंभो ।
 एअं तु भावकरणं करणे य भए य जं भणिअं ॥ ६८ ॥
 होइ भयंतो भवअंतगो य रयणा भयस्स छब्भेआ ।
 सव्वम्मि वणिणएऽणुक्कमेण अते वि छब्भेआ ॥ ६९ ॥
 एव सव्वम्मि वि वणिणअम्मि इत्थ तु होइ अहिगारो ।
 सत्तभयविप्पमुक्के तहा भवते मयन्ते य ॥ ७० ॥
 साम समं च सम्मं इगम्मि इ सामाईअस्स एगट्ठा ।
 नामं ठवणा दविए भावम्मि य तस्स निक्खेवो ॥ ७१ ॥
 मधुरपरिणाम साम सम तुला सम्म खीरखडजुई ।
 दोरे हारस्स चिइ इगमेआइ तु दुव्वम्मि ॥ ७२ ॥
 आयोवमाए परदुक्खमकरण रागदोसमज्झात्थ ।
 नाणाइ तिग तस्सायपोअण भावसामाई ॥ ७३ ॥

कथं सामायिकलाभ तत्सर्वव्याघातीनि देशव्याघातीनि ।
 देशव्याघातीनि स्पर्धकानि अनन्तवृद्धिर्विशुद्धस्य ॥ ६७ ॥
 एवं ककारलाभ शेषाणामपि एवमेव क्रमलाभ
 एतत् तु भावकरणं करणे च भये च यद् भणितम् ॥ ६८ ॥
 भवति भयान्तो भवान्तकश्च रचना भयस्य षड्भेदा ।
 सर्वस्मिन् वर्णितेऽनुक्रमेणान्तेऽपि षड्भेदा ॥ ६९ ॥
 एव सर्वस्मिन्नपि वर्णितेऽत्र तु भवति अधिकार ।
 सप्तभयविप्रमुक्तास्तथा भवान्ता भयान्ताश्च ॥ ७० ॥
 साम समं सम्यक् एकस्मिन्नपि सामायिकस्य एकार्था ।
 नाम स्थापना द्रव्ये भावे च तस्य निक्षेप ॥ ७१ ॥
 मधुरपरिणाम साम समं तुला सम्यक् क्षीरखण्डयुति ।
 हवरके हारस्य चित्तिरेकमेतानि तु द्रव्ये ॥ ७२ ॥
 आत्मोपमया परदुःखाकरण रागद्वेषमाभ्यस्थ्यम् ।
 ज्ञानादित्रिकं तस्यात्मप्रोतनं भावसामादि ॥ ७३ ॥

समया समत्त पसत्थ संति सिव हिअ सुहमणिंदं च ।
 अदुगळ्ळिअमगरहिअ अणवज्जं इमे वि एगट्ठा ॥ ७४ ॥
 को कारओ करिन्तो कि कम्म ज तु कीरइ तेग ।
 किं कारय-करणाण य अन्नमगन्न च अक्खेवो ॥ ७५ ॥
 आया हु कारओ मे सामाइअ कम्म करणमाया य ।
 परिणामे सइ आया सामाइअमेव उ पसिद्धी ॥ ७६ ॥
 एगंते जह मुट्ठि करेइ अत्थतरे घडाईणि ।
 दव्वत्थंतरभावे गुणस्स कि केण सबद्ध ॥ ७८ ॥
 नामं ठवणा दविण्ण आएसे निरवसेसे चेव ।
 तह सव्वधत्त सव्व च भावसव्वं च सत्तमय ॥ ७८ ॥
 दविण्ण चउरो भंग्गा सव्वमसव्वे य दव्वदेसे य ।
 आएस सव्वगामे नीसेसे सव्वगं दुविह ॥ ७९ ॥
 अणमिसिणो सव्वसुरा सव्वापरिसेससव्वग एअ ।
 तद्देसापरिसेस सव्वे काला जहा असुरा ॥ ८० ॥

समता सम्यक्त्य प्रशस्त शान्ति शिवं हितं सुखमनिन्दं च ।
 अजुगुत्तिसतमगर्हितमनवद्यमिमेऽपि एकार्था ॥ ७४ ॥
 क कारक कुर्वन् कि कर्म यत्तु क्रियते तेन ।
 किं कारक-करणयोश्चान्यत्वमनन्यत्वं चाक्षेप ॥ ७५ ॥
 आत्मा खलु कारको मे सामायिकं कर्म करणमात्मा च ।
 परिणामे सति आत्मा सामायिकमेव तु प्रसिद्धि ॥ ७६ ॥
 एकान्ते यथा मुष्टिं करोति अर्थान्तरे घटादीनि ।
 द्रव्यादर्थान्तरभावे गुणस्य किं केन सम्बद्धम् ॥ ७७ ॥
 नाम स्थापना द्रव्ये आदेशे निरवशेषे चैव ।
 तथा सर्वहितसर्वं च भावसर्वं च सप्तमरुम् ॥ ७८ ॥
 द्रव्ये चत्वारो भङ्गा सर्वमसर्वं च द्रव्यदेशश्च ।
 आदेश सर्वग्रामः नि शेषे सर्वकं द्विविधम् ॥ ७९ ॥
 अनिमिषिण सर्वसुरा सर्वापरिशेषसर्वकमेतत् ।
 तद्देशापरिशेषं सर्वं काला यथा असुरा ॥ ८० ॥

सा भवइ सव्वधत्ता दुपडोयारा जिआ य अजिआ अ ।
 दव्वे सव्वघडाई सव्वधत्ता पुणो कसिण ॥ ८१ ॥
 भावे सव्वोदइओ उदयलक्खणो जहेव तह सेसा ।
 इत्थ उ खउवसमिए अहिगारो सेससव्वे य ॥ ८२ ॥
 कम्ममवज्जं ज गराहिअ ति कोहाइणो व चत्तारि ।
 सह तेण जोग जोगो पच्चक्खाण हवइ तस्स ॥ ८३ ॥
 दव्वे मणवयकाए जोगा दव्वा दुहा उ भावम्मि ।
 जोगो सम्मत्ताई पसत्थ इअरो उ विवरीओ ॥ ८४ ॥
 नाम ठवणा दविए खित्तमइच्छा य भावओ त च ।
 नामाभिहाणं सुत्त ठवणागारक्खानिक्खेवो ॥ ८५ ॥
 दव्वम्मि निण्हगाइ निव्विसयाई अ हुति खित्तम्मि ।
 भिक्खाइणमदाने अइच्छ भावे पुणो दुविह ॥ ८६ ॥
 सुअ-नोसुअस्स अ दुविह पुव्वमपुव्वं तु होइ नायव्वं ।
 नोसुअपच्चक्खाण मूलगुणे तह उत्तरगुणे य ॥ ८७ ॥

सा भवति सर्ववत्ता द्विप्रकारा जीवाश्चाजीवाश्च ।
 द्रव्ये सर्वघटादि सर्वधत्ता पुन कृत्स्नम् ॥ ८१ ॥
 भावे सर्वौदयिक उदयलक्षणो यथैव तथा शेषा ।
 अत्र तु क्षायोपशमिकेऽविकार शेषसर्वे च ॥ ८२ ॥
 कर्मावयवं यद् गार्हितमिति क्रोवादयो वा चत्वार ।
 सह तेन योगो योग प्रत्याख्यानं भवति तस्य ॥ ८३ ॥
 द्रव्ये मनो-वाक्काये योगा द्रव्याणि द्विधा तु भावे ।
 योग सम्यक्तत्वादि प्रशस्त इतरस्तु विपरीत ॥ ८४ ॥
 नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्रमदित्सा च भावतस्तच्च ।
 नामाभिधानं सूत्रं स्थापनाऽऽकाराख्यानिक्षेप ॥ ८५ ॥
 द्रव्ये निह्वादि निर्विषयादयश्च भवन्ति क्षेत्रे ।
 भिक्षादीनामदाने अदित्सा भावे पुनर्द्विविधम् ॥ ८६ ॥
 श्रुत-नोश्रुतस्य च द्विविधं पूर्वमपूर्वं तु भवति ज्ञातव्यम् ।
 नोश्रुतप्रत्याख्यानं मूलगुणे तथोत्तरगुणे च ॥ ८७ ॥

१ सर्व जीवाऽजीवाख्यं वस्तु निहित यस्या सा सर्वधत्ता, देशीशब्दोऽयम्

जावदवधारणम्मि जीवणमवि पाणधारणे भणिअं ।
 आ पाणधारणाओ पावनिवत्ती इह अत्थो ॥ ८८ ॥
 नाम ठवणा दविण् ओहे भव तब्भवे य भोगे य ।
 संजम जस कित्ती जीविअं च त भण्णइ दसहा ॥ ८९ ॥
 दव्वे सच्चित्ताई आऊ य सदव्वया भवे ओहे ।
 नेरइआईण भवे तब्भव तत्थेव उप्पत्ती ॥ ९० ॥
 भोगम्मि चक्किमाइ सजमजीव तु संजयजणस्स ।
 जसकित्तीइ भगवओ संजमनरजीवअहिगारो ॥ ९१ ॥
 सीआलं भंगसय तिविह तिविहेण समिईहि गुत्तीहि ।
 सुत्तप्फासिअनिज्जुत्तिवित्थरत्थो गओ एवं ॥ ९२ ॥
 सामाइअ करोमि पच्चक्खामि पाडिक्कमामि त्ति ।
 पच्चुप्पन्नमणागयअईअकालाण गहणं तु ॥ ९३ ॥
 तिविहेण तु न ज्जुत्त पाडिवयविहिणा समाहिअं जेण ।
 अत्थविगप्पण्याए गुणभावण यत्ति को दोसो ? ९४ ॥

यावदवधारणे जीवनमपि प्राणधारणे भणितम् ।
 आ प्राणधारणात् पापनिवृत्तिरिहार्थ ॥ ८८ ॥
 नाम स्थापना द्रव्यमोघो भवस्तद्भवश्च भोगश्च ।
 संयम यश कीर्तिर्जीवितं च तद् भण्यते दशधा ॥ ८९ ॥
 द्रव्ये सचित्तादिरायुश्च सद्रव्यता भवेदोघे ।
 नैरयिकादीना भवे तद्भवस्तत्रैव उत्पत्ति ॥ ९० ॥
 भोगे चक्रवर्त्यादि संयमजीवस्तु संयतजनस्य ।
 यश कीर्त्या भगवत संयमनरजीवाधिकार ॥ ९१ ॥
 सप्तचत्वारिंशत् भङ्गशत त्रिविध त्रिविधेन समितिभिर्गुप्तिभि-
 सूत्रस्पर्शितनिर्युक्तिविस्तरार्थो गत एवम् ॥ ९२ ॥
 सामाधिकं करोमि प्रत्याख्यामि प्रतिक्रामामीति ।
 प्रत्युत्पन्नमनगतौऽतीतकालाना ग्रहणं तु ॥ ९३ ॥
 त्रिविधेन तु न युक्त प्रतिपदविधिना समाहितं येन ।
 अर्थविकल्पनतया गुणभावना चेति को दोष ? ॥ ९४ ॥

दव्वम्मि निण्णगाइ कुलालमिच्छत्ति तत्थुदाहरणं ।
 भावम्मि तदुवउत्तो मिगावई तत्थुदाहरणं ॥ ९५ ॥
 स चरित्तपत्थयावो निदा तिण्ण चउक्कनिक्खेवो ।
 दव्वे चित्तगरसुआ भावे सुबहूदारणा ॥ ९६ ॥
 गरिहा वि तहाजाइयमेव नवरं परप्पगासणया ।
 दव्वे पुण मरु नाय भावे सुबहु उदाहरणा ॥ ९७ ॥
 दव्वविउत्सग्गे खल्ल पसन्नचन्दो भवे उदाहरणं ।
 पड्डियागयसवेगो भावम्मि वि होइ सो चेव ॥ ९८ ॥
 सावज्जयोगविरओ तिविहं तिविहेण वोसरिअपावो ।
 सामाइअमाईए एसो अणुगमो परिसमत्तो ॥ ९९ ॥
 विज्जाचरणनएसु सेस समोआरणं च कायव्व ।
 सामाइअनिज्जुत्ती सुभासिअत्था परिसमत्ता ॥ १०० ॥
 नायम्मि गिण्हिअव्वे अ गिण्हिअव्वम्मि चेव अत्थम्मि ।
 जइअव्वमेव इय जो उवएसो से णओ नाम ॥ १०१ ॥

द्रव्ये निहवादि कुलालमिथ्येति तत्रोदाहरणम् ।
 भावे तदुपयुक्तो मृगावती तत्रोदाहरणम् ॥ ९५ ॥
 स चारित्रपश्चात्तापो निन्दा तस्या चतुष्कनिक्षेप ।
 द्रव्ये चित्रकरसुता भावे सुबहून्युदाहरणानि ॥ ९६ ॥
 गर्हाऽपि तथाजातीयैव नवरं परप्रकाशनता ।
 द्रव्ये पुनर्मर्यादां भावे सुबहून्युदाहरणानि ॥ ९७ ॥
 द्रव्यव्युत्सर्गे खल्ल प्रसन्नचन्द्रो भवेदुदाहरणम् ।
 पतितगतसंवेगो भावेऽपि भवति स एव ॥ ९८ ॥
 सावद्ययोगविरतस्त्रिविधं त्रिविधेन व्युत्सृष्टपाप ।
 सामायिकादिके एष अनुगम परिसमाप्त ॥ ९९ ॥
 विद्याचरणनययो शेषं समवतरणं च कर्तव्यम् ।
 सामायिकनिर्युक्ति सुभाषितार्था परिसमाप्ता ॥ १०० ॥
 ज्ञाते प्रहीतव्ये च प्रहीतव्ये चैवार्थे ।
 यतितव्यमेव इति य उपदेश स नयो नाम ॥ १०१ ॥

सव्वेसिं पि नयाणं बहुविहवत्तव्वय निसामित्ता ।
तं सव्वनयविसुद्ध ज चरणगुणट्ठिओ साहू ॥ १०२ ॥

॥ सामाइअनिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥

चउवीसगत्थयस्स उ निक्खेवो होइ नामनिप्पन्नो ।
चउवीसगस्स छक्को त्थयस्स उ चउक्कओ होइ ॥ १ ॥
नामं ठवणा दविण्ण खित्ते काले तहेव भावे य ।
चउवीसगस्स एसो निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ २ ॥
नामं ठवणा दविण्ण भावे य थयस्स होइ निक्खेवो ।
दव्वत्थओ पुप्फाई सन्तगुणकित्तणा भावे ॥ ३ ॥
दव्वत्थओ भावत्थओ दवत्थओ बहुगुणात्ति बुद्धि सिआ ।
अनिउणमइवयणमिणं छज्जीवहिअं जिणा विन्ति ॥ ४ ॥
छज्जीवकायसजम दव्वत्थएसो विरुज्जइ कसिणो ।
तो कसिणसजमविऊ पुप्फाइअ न इच्छन्ति ॥ ५ ॥

सर्वेषामपि नयाना बहुविधवक्तव्यता निशम्य ।
तत् सर्वनयविशुद्ध यत् चरणगुणस्थित साधु ॥ १०२ ॥

॥ सामाधिकनिर्युक्तिः समाप्ता ॥

चतुर्विंशतिस्तवस्य तु निक्षेपो भवति नामनिष्पन्न ।
चतुर्विंशते षट्क स्तवस्य तु चतुष्को भवति ॥ १ ॥
नाम स्थापना द्रव्यं क्षेत्रं कालस्तथैव भावश्च ।
चतुर्विंशतेरेष निक्षेप षड्विधो भवति ॥ २ ॥
नाम स्थापना द्रव्य भावश्च स्तवस्य भवति निक्षेप ।
द्रव्यस्तव पुष्पादि सद्गुणकीर्तना भावे ॥ ३ ॥
द्रव्यस्तवो भावस्तवो द्रव्यस्तवो बहुगुण इति बुद्धि स्यात् ।
अनिपुणमतिवचनमिदं षड्जीवहित जिना बुवते ॥ ४ ॥
षड्जीवकायसंयमो द्रव्यस्तवे एष विरुध्यते कृत्स्न ।
तत् कृत्स्नसंयमविद पुष्पादिकं नेच्छन्ति ॥ ५ ॥

अकसिणपवत्तयाण विरयाविरयाणे एस खलु जुत्तो ।
 संसारपयणुकरणो दव्वत्थए कूवदिट्ठन्तो ॥ ६ ॥
 नाम ठवणा दविण खिते काले भवे य भावे य ।
 पज्जवलोगे य तहा अट्ठविहो लोगनिक्खेवो ॥ ७ ॥
 जीवमजीवे रुवमरुवी सप्पएसमप्पएसे य ।
 जाणाहि दव्वलोग निच्चमनिच्च च ज दव्व ॥ ८ ॥
 गइसिद्धा भविआया अभविअ पुग्गल अणागयद्धा य ।
 तीअद्ध तिन्नि काया जीवाजीवठिई चउहा ॥ ९ ॥
 आगासस्स पाएसा उड्ढे च अहे अ तिरिअ लोए अ ।
 जाणाहि खित्तलोगं अणताजिणदेसिअ सम्म ॥ १० ॥
 समयावली अ मुहुत्ता दिवसमहोरत्त पक्ख मासा य ।
 सवच्छर जुग पलिआ सागर ओसप्पिणि परियट्ठा ॥ ११ ॥
 नेरइअदेवमणुआ तिरिक्खजोणीगया य जे सत्ता ।
 तस्मि भवे वट्ठन्ता भवलोगं तं विआणाहि ॥ १२ ॥

अकृत्स्नप्रवर्तकाना ^१विरताऽविरतानामेष खलु युक्त
 संसारप्रतनुकरणो द्रव्यस्तवे कूटदृष्टान्त ॥ ६ ॥
 नाम स्थापना द्रव्य क्षेत्रं कालो भवश्च भावश्च ।
 पर्यवलोकश्च तथाऽष्टविधो लोकनिक्षेप ॥ ७ ॥
 जीवोऽजीवो रूप्यऽरूपी सप्रदेशोऽप्रदेशश्च ।
 जानीहि द्रव्यलोकं नित्यमनित्यं च यद् द्रव्यम् ॥ ८ ॥
 गतिसिद्धो भव्यात्माऽभव्य पुद्गलोऽनागताद्धा च ।
 अतीताद्धा त्रय काया जीवाऽजीवस्थितिश्चतुर्धा ॥ ९ ॥
 आकाशस्य प्रदेशा ऊर्ध्व चाधश्च तीर्थगलोके च ।
 जानीहि क्षेत्रलोकमनन्तजिनदेशित सम्यक् ॥ १० ॥
 समयावलयश्च मुहूर्ता दिवसोऽहोरात्र पक्षा मासाश्च ।
 सवत्सरं युग पल्यानि सागरा अवसर्पिणी परावर्ता ॥ ११ ॥
 नैरयिरु-देव-मनुजा तीर्थग्योनिगताश्च ये सत्त्वा ।
 तस्मिन् भवे वर्तमाना भवलोक तं विजानीहि ॥ १२ ॥

---

१ विरताऽविरताना श्रावकाणाम् ।

उदइअे उवसमिए खइए अ तहा खओवसमिए अ ।
 परिणामि सन्निवाए छव्विहो भावलोगो य ॥ १३ ॥
 तिब्बो रागो य दोसो य उइन्नो जस्स जन्तुणो ।
 जाणाहि भावलोग अणन्तजिणदेसिअ सम्म ॥ १४ ॥
 दव्वगुणखित्तपज्जवभवाणुभावे अ भावपरिणामे ।
 जाण चउव्विहमेअं पज्जवल्लोअ समासेण ॥ १५ ॥
 वन्नरसगंधसंठाणफासठाण गइवन्नमेए य ।
 परिणामे य बहुविहे पज्जवल्लोअ विआणाहि ॥ १६ ॥
 आलुक्कइ पलुक्कइ लुक्कइ संलुक्कइ एगट्ठा ।
 लोगो अट्ठविहो खलु तेण सो वुच्चइ लोगो ॥ १७ ॥
 दुविहो खलु उज्जोओ नायव्वो दव्व-भावसजुत्तो ।
 अग्गी दव्वुज्जोओ चदो सूरु मणी विज्जू ॥ १८ ॥
 नाण भावुज्जोओ जह भणिअ सव्वभावदसीहि ।
 तस्स उव्वओगकरणे भावुज्जोअ विआणाहि ॥ १९ ॥

औदयिक औपशमिक क्षायिकश्च तथा क्षायोपशमिकश्च ।

परिणामी सन्निपात षड्विधो भावलोकश्च ॥ १३ ॥

तीव्रो रागश्च द्वेषश्चोदीर्घो यस्य जन्तो ।

जानीहि भावलोकमनन्तजिनदेशित सम्यक् ॥ १४ ॥

द्रव्य-गुण-क्षेत्र-पर्यव-भवानुभावश्च भावपरिणाम ।

जानीहि चतुर्विधमेतत् पर्यवलोकं समासेन ॥ १५ ॥

वर्ण-रस-गन्ध-संस्थान-स्पर्श-स्थानानि गतिवर्ण-भेदश्च ।

परिणामश्च बहुविध पर्यवलोक विजानीहि ॥ १६ ॥

आलोक्यते प्रलोक्यते लोक्यते संलोक्यते एकार्था

लोकोऽष्टविधः खलु तेन स उच्यते लोक ॥ १७ ॥

द्विविध खल्व्योतो ज्ञातव्यो द्रव्य-भावसंयुक्त ।

अग्निर्द्रव्योद्योतश्चन्द्र-सूरु मणिर्विद्युत् ॥ १८ ॥

ज्ञानं भावोद्योतो यथा भणितं सर्वभावदर्शिभिः ।

तस्योपयोगकरणे भावोद्योत विजानीहि ॥ १९ ॥

लोगस्स उज्जोअगरा दव्वुज्जोएण न हु जिणा हुन्ति ।
 भावुज्जोअगरा पुण हुन्ति जिणवरा चउव्वीसं ॥ २० ॥
 दव्वुज्जोओज्जोओ पगासइ परिमिअम्मि खित्तम्मि ।
 भावुज्जोओज्जोओ लोगालोगं पयासेइ ॥ २१ ॥
 दुह दव्वभावधम्मो दव्वे सव्वस्स दव्वमेवहवा ।
 तित्ताइसहावो वा गम्मा इत्थी कुलिगो वा ॥ २२ ॥
 दुह होइ भावधम्मो सुअ चरणे वा सुअम्मि सज्जाओ ।
 चरणम्मि समणधम्मो खन्तिमाइ भवे दसहा ॥ २३ ॥
 नाम ठवणातित्थ दव्वतित्थ च भावतित्थ च ।
 इक्किं पि अ इत्तो णेगविहं होइ नायव्वं ॥ २४ ॥
 दाहोवसम तण्हाइ छेअण मलपवाहण चेव ।
 तीहि अत्थेहिं निउत्त तम्हा त दव्वओ तित्थ ॥ २५ ॥
 कोहम्मि उ निग्गहिए दाहस्सोवसमण हवइ तित्थ ।
 लोहम्मि उ निग्गहिए तण्हावुच्छेअण होइ ॥ २६ ॥

लोकस्योद्योतकरा द्रव्योद्योतेन न खलु जिना भवन्ति ।
 भावोद्योतकरा पुनर्भवन्ति जिनवराश्चतुर्विंशति ॥ २० ॥
 द्रव्योद्योतोद्योत प्रकाशते परिमिते क्षेत्रे ।
 भावोद्योतोद्योतो लोकाऽलोक प्रकाशते ॥ २१ ॥
 द्विधा द्रव्य-भावधर्मौ द्रव्ये सर्वस्य द्रव्यमेवाऽथवा ।
 तिवृत्तादिस्वभावो वा गम्या स्त्री कुलिङ्गो वा ॥ २२ ॥
 द्विधा भवति भावधर्म श्रुतं चरणं वा ध्रुते स्वाध्याय ।
 चरणे श्रमणधर्म क्षान्त्यादिर्भवेद् दशधा ॥ २३ ॥
 नामस्थापनातीर्थं द्रव्यतीर्थं च भावतीर्थं च ।
 ऐकैकमपि च इतोऽनेकविध भवति ज्ञातव्यम् ॥ २४ ॥
 दाहोपशमस्तृष्णायाश्छेदनं मलप्रवाहणं चैव ।
 त्रिभिरर्थैर्नियुक्तं तस्मात् तत् द्रव्यतस्तीर्थम् ॥ २५ ॥
 क्रोधे तु निगृहीते दाहस्योपशमनं भवति तीर्थम् ।
 लोभे तु निगृहीते तृष्णाव्युच्छेदनं भवति ॥ २६ ॥

अहम्
श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमाला [३४]

श्रीगुणचन्द्रमूरिविरचितटीकाविभूषितो

हैमविभ्रमः ।

शास्त्रविशारदजैनाचार्यश्रीविजयधर्मसूरिपादा-
म्भोजचञ्चरीकायमाणाभ्यां
श्रावकपं-हरगोविन्ददास-बेचरदासाभ्यां संशोधितः ।

स च

रङ्गूननगरवास्तव्यश्रीजैनश्वेताम्बर-
सङ्घसाहाय्येन
वाराणस्यां

श्रेष्ठिभूराभाईतनुजहर्षचन्द्रेण निजधर्माभ्युदययन्त्रालये
मुद्रितः प्रकाशितश्च ।

वीरसचत् २४३९ ।

मूल्यमाणकचतुष्टयम् ।

THE

HAIMVIBHRAMA

WITH THE COMMENTARY

OF

GUNACHANDRA SURI

EDITED BY

SHRAVAK PANDIT HARGOVINDDAS

AND

SHRAVAK PANDIT BECHARDAS,

MOST DEVOTED SERVANTS OF

HIS HOLINESS SHASTRA VISHARAD JAINACHARYA

SHEE VIJAYA DHARMA SURI

WITH

THE PECUNIARY HELP OF

SHREE SHVETAMBAR SANGHA

OF

RANGOON

PRINTED AND PUBLISHED

BY

HARSHCHAND BHURASHAI,

Proprietor of Dharmabhyudaya Press

BENARES.

Veer-Era, 2439

Price 4 annas.

प्रस्तावना.

कातन्त्रविभ्रमनाम्ना विश्रुतस्य कारिकारूपस्य शङ्कतो लघी-
यसोऽपि शङ्कशास्त्रविषयकव्युत्पत्तिप्रकर्षाधायकतया प्रयोजनतो महीय-
सो ग्रन्थस्य सर्वव्याकरणसाधारणोपयोगितया तत्तद्व्याकरणपरिशीलि-
ना सुखेन तत्र प्रवेशमासूत्रयितुमनेके विद्वांसः स्वस्वाभिप्रेतव्याकर-
णानुसारेण बहूर्विवृत्तीर्व्यरचन्, यासा सानिध्य विना क्लेशमधिका-
रित्वावगमाय तत्तद्व्याकरणोपलक्षिते विभ्रमनाम्नि ग्रन्थनाम पर्यवीवृ-
तत् । श्रीसिद्धहेमचन्द्रव्याकरणमप्यधीतवन्तोऽप्येतारश्च मा भूवन्नने-
नात्यावश्यकेन ज्ञानफलेन वञ्चिता इति कृपापरीतमानसैः श्रीगुण-
चन्द्रमूरिभिरपि हैमव्याकरणानुकूल्येन तत्त्वप्रकाशिकानाम्नी टीका
विनिरमायि, यया ग्रन्थस्यास्य “हैमविभ्रम ” इत्यभिधा प्र-
सिद्धिमागता ।

टीकाकाराणामेतेषा सत्तासमयश्च

“ अकारि गुणचन्द्रेण वृत्तिः स्वपरहेतवे ।

देवसूरिक्रमाम्भोजचञ्चरीकेण सर्वदा ॥ ”

इत्यस्यैव ग्रन्थस्य प्रान्तभागे देवसूरिशिष्यत्वमात्मन स्वयं
प्रकटयद्विर्गन्थकर्तृभिरेव देवसूरिसमानो निरूपयाम्बभूवे । देवसूरि-
सत्ताकालश्च

“ शिखि-वेद-शिवे जन्म दीक्षा युग्म-शरे-श्वरे ।

वेदा-ऽश्व-शंकरे वर्षे सूरित्वमभवत्प्रभोः ॥ २८६ ॥ ”

“ रस-युग्म-रवौ वर्षे श्रावणे मासि संगते ।

कृष्णपक्षस्य सप्तम्यामपराह्णे गुरोर्दिने ॥ २८४ ॥

मर्त्यलोकस्थितं लोकं प्रतिबोध्य पुरन्दरम् ।

बोधका इव ते जग्मुर्दिवं श्रीदेवमूरयः ॥ २८५ ॥ ”

इत्यनेन प्रभावकचरित्रनिबद्धेन श्लोकत्रितयेन, अन्यैश्चापि
प्रमाणनयतत्त्वालोकालङ्कारप्रस्तावनायामस्मन्निर्दिष्टैः प्रमाणैर्विक्रमीयः
द्वादशशताद्वीरूपः सन्देहमन्तरेण विनिर्णयिते स्म । किञ्च,

“ षट्त्तर्ककर्मशमतिः कविचक्रवर्ती
शद्भानुशासनमहाम्बुधिपारदृश्वा ।
शिष्याम्बुजप्रकरजृम्भणचित्रभानुः
कक्कल एव सुकृती जयति स्थिरायाम् ॥ ५ ॥ ”

“ इति पण्डितपुण्डरीकश्रीकक्कलोपदेशेन ” इत्यादिनाऽस्या
एव वृत्तेरवसाने टीकाकृद्धिः प्रस्तुतटीकाकृतावुपदेष्टृत्वेन प्रतिज्ञातस्य
कक्कलनाम्नो विदुषः, यस्य

“ काकलो नाम कायस्थकुलकल्याणशेखरः ।

अष्टव्याकरणाध्येता प्रज्ञाविजितभोगिराट् ॥ ११२ ॥

प्रभुस्तं दृष्टमात्रेण ज्ञाततत्त्वार्थमस्य च ।

शास्त्रस्य ज्ञापकं चाशु विदधेऽध्यापकं तदा ॥ ११३ ॥ ”

इत्यादिना प्रभाचन्द्रसूरिप्रभृतयोऽपि हेमचन्द्रसूरिप्रबन्धादौ
स्मरन्ति, सिद्धराजमहाराजसमानकालिकत्वमपि गुणचन्द्रसूरीणामुक्त-
रूपं सत्तासमयं संवदति ।

इदं ग्रन्थमुद्रणावसरेऽस्मद्गुरुवर्यशास्त्रविशारदजैनाचार्यश्रीमद्वि-
जयधर्मसूरीश्वरैर्निज हस्तलिखितादर्शद्वयमुपलभितम्, इति भूयस्तै-
रन्वग्राहिष्वहि ।

चित्तावधानेन पुस्तकद्वयसाहाय्येन संशोधितेऽस्मिन् ग्रन्थे दु-
र्वारदृष्टिदोषादिनाऽवशिष्टा अशुद्धीः कृपाकलितस्वान्ता सुमनसः
सशोधयन्तु

इति प्रार्थयेते-

हरगोविन्द-वेचरदासौ.

राज्ञः कलाभृतस्ताराः प्रयान्ति परिवारताम् ॥ ९६ ॥
 इतीव तप्यतस्तीव्रं तपस्तस्य स्वयं गुणाः ।
 प्रादुरासन् निर्विकारं शब्दा इव विहायसः ॥ ९७ ॥
 अथाकम्बरभूभर्ता गुरुमाजूहवद् मुदा ।
 यः सर्वसूरिमालासु नायको नायकायते ॥ ९८ ॥
 तद्दृष्टेर्भूभृदाचष्टे हृष्टो धर्मानुयोजनम् ।
 सूरिर्वचांस्युत्ततार स्थास्नूनि बलवन्ति च ॥ ९९ ॥
 श्रेयो दयामयं श्रेयो वाङ्मयेषु प्रतिष्ठितम् ।
 जन्तोर्घात-घृणे स्यातां निदानं क्षयसंपदः ॥ १०० ॥
 गङ्गा मान्या प्रतिष्ठादावित्याद्युपदिदेश सः
 जयनेकपदे भट्टान् य उदात्तः स्वरानिव ॥ १०१ ॥
 जितकाशी ततः सूरिर्विजहार धरातले ।
 वृन्दं प्रबोधयंस्तेजःसमूहः स महीभुजाम् ॥ १०२ ॥
 दत्त्वा विद्वत्पदं विद्याविजयाग्रोहिवान् गुरुः ।
 मत्पट्टेऽयं श्रिया-पुष्पबाणः संधानमेष्यति ॥ १०३ ॥
 ध्यानाध्यक्षः सुरोऽप्यूचे पट्टोदयनगेऽर्कवत् ।
 अयं सुधीस्तपोवारबाणः संधानमेष्यति ॥ १०४ ॥
 अथास्ति स्तम्भतीर्थाख्या नगरी स्वैर्महोभरैः ।
 स्वर्देशास्तन्वती व्यस्तप्रदोषमनुगामिनः ॥ १०५ ॥
 तत्रायात् सोत्सवं सूरिर्भूरितेजाः स शूरवत् ।
 श्यामयन् दुर्मतींस्तप्तान् साग्रीनेधानिवानिलः ॥ १०६ ॥

१ नायको हारमध्यमणिः । २ श्रिया कान्त्या पुष्पबाणः स्मरः,

क्षे पुष्प रागः, बाणो द्वेषस्तद्रहितोऽपुष्पबाण इत्यकारप्रश्लेषः ।

तत्र सोमाग्रजः श्रेष्ठी श्रीमल्लो भर्भरीर्भजन् ।
 पुण्यश्रियेव पाथोधिर्महानद्या नगापगाः ॥ १०७ ॥
 समं सगोत्रैः सोऽन्येभ्यः सूरिं व्यज्ञापयत्तराम् ।
 ज्ञानक्रियाभ्यां सर्वेऽनुगन्तारस्त्वामतः परे ॥ १०८ ॥
 हर्षाच्चिकीर्षुरुद्धर्षमहं तेनान्तिषद् निजः ।
 पट्टे स्थाप्योऽतिवृद्धादेः प्रथमेन त्वयारिणा ॥ १०९ ॥
 स्वपट्टेऽस्थापयत् सूरिर्विद्यादिविजयं ततः ।
 सत्पुत्रे सति नो भारं धर्मराजो विवक्षते ॥ ११० ॥
 विजयाद् देव इत्याख्यां सूरयोऽस्य वितेनिरे ।
 स्वयं श्रयन्तः कीर्तीर्वा सिन्धवो नगानिम्नगाः ॥ १११ ॥
 सूरिणा पददानेन श्रीमल्लेनोत्सवैर्नवैः ।
 मोदिताः सुहृदः सद्योऽसुहृदो विमनीकृताः ॥ ११२ ॥
 मुनीषुरसभू (१६५७) वर्षे शुद्धे राधकृताहनि ।
 प्राभूत् स सूरिर्भव्यानामिष्टिं कर्तुमलंतराम् ॥ ११३ ॥
 आदिदेश प्रभुश्चावीं देशनां सप्रथां तथा ।
 यथा जेगीयते भव्यैः क्षोभिताम्बुधिवर्णना ॥ ११४ ॥
 मार्गणेभ्यो यथाभीष्टं श्रेष्ठिना स्पर्शनं ददे ।
 वाद्यनादैरधश्चक्रे क्षोभिताम्बोधिवर्णना ॥ ११५ ॥
 सत्साधर्मिकवात्सल्यं श्रीमल्लेन विनिर्ममे ।
 मित्रज्ञातिपरीवारपितृष्वस्त्रे प्रतिश्रुतम् ॥ ११६ ॥
 न्यस्ताः कुङ्कुमहस्ताश्च सर्वत्र कुसुमस्रजः ।

१- श्रीपर्याय औणादिको भर्भरीशब्दः । २- बोहुमिच्छति ।

३- चतुर्थ्याम् । ४- दानम् । ५- उपलक्षणेन सर्वसबन्धिभ्यः ।

६- प्रतिज्ञातमिव ।

प्रासरत् स्त्रीजनस्याशीर्वाङ्गेका वाग्मिनः सतः ॥ ११७ ॥
 तीर्थैकस्थपतिं तीर्थ भेजानस्तं प्रभुं जनः ।
 एनसां कोऽभवद् भव्यो नान्तायालं भवानपि ? ॥ ११८ ॥
 बभौ सूरिस्तपःशूरमहसा सहसा महान् ।
 कुर्वन्नन्तःस्थितस्याविस्तलं विद्विषदम्भसः ॥ ११९ ॥
 अनुत्सृज्यपदन्यासा सद्बुद्धिः सनिबन्धना ।
 राजनीतिः सूरिराजः शब्दविद्येव दिशुते ॥ १२० ॥
 अजातदोषैर्दोषज्ञैः कनकाद् विजयादिकैः ।
 विनेयैरसुरैश्च सूरिस्तारकैरिव चन्द्रमाः ॥ १२१ ॥
 ख्याताः कनकविजया लावण्यविजयाः परे ।
 वाचकाः श्रीमभोर्हृष्टाः शासनैः सामवायिकाः ॥ १२२ ॥
 अन्यदाऽज्जहवन् सूरान् श्रीजहाङ्गीरसाह्वयः ।
 उपेयिवांसि कर्तारस्तद्यशांस्यधिकान्यथ ॥ १२३ ॥
 सोत्सवं सूरिरप्येतत् पुरीमजातशात्रवीम् ।
 श्रियं श्रयन् श्राद्धजनैः प्राप्नोति स्म परिष्कृतम् ॥ १२४ ॥
 तथाऽवादि नृपपृष्ठैर्धर्मार्थं सूरिभिर्वचः ।
 राजन्यकान्युपायज्ञैर्यथा मुमुदिरेतराम् ॥ १२५ ॥
 अथ तं भूभृदाचख्यौ हृष्टस्तत् तपसा विभो ! ।
 विश्वानि चक्रिरे श्लोकैरेकार्थानि चरैस्तव ॥ १२६ ॥
 महातपा इति क्षोणीभर्ताऽस्याख्यां तदाभ्यधात् ।
 ततः कुपक्षाः क्षीणाशाः स्वयं मत्सरिणः परे ॥ १२७ ॥

१ “तीर्थं शास्त्रे गुरौ यज्ञे पुण्यक्षेत्रावतारयो.” इत्यनेकार्थः ।

२ “अपत्येऽधिपतौ तक्षिण स्थपतिर्निचये शये ” इति विश्वः ।

३ “सुर दीप्त्यैश्वर्ययोः ।

यं इहात्मविदो विपक्षमध्ये सहसं वृद्धियुजोऽपि भूभुजः स्युः
नलिनैर्मलिनैरिवाकराद् वै पृथगस्मादचिरेण भावितातैः॥१२८

मुनिपतौ निपतौल्यभृति क्षितौ
जनिभृतो निभृतोऽग्रभवाम्बुधौ ।

घन इवोदयमाश्रयति स्वयं
शल्लभतां लभतामसुहृद्वरः ॥ १२९ ॥

कृतकुवलयमोदस्वीयपादप्रसादै-
स्त्रजिगदपि पुनानः शंभुसृष्टप्रतिष्ठः ।

व्यहरदवनिपीठेऽप्यैन्दवीं नीतिमङ्क-
स्थलनियतनिषण्णश्रीः श्रुतां शुश्रुवान् सः ॥१३०॥

इति महोपाध्यायश्रीमेघविजयगणिविरचिते श्रीदेवा-
नन्दकाव्ये दिव्यप्रभापरनाम्नि ऐंकाराङ्के माघस-
मस्यायां नायकाभ्युदयवर्णननामा
द्वितीयः सर्गः ॥

१ वृद्धिभाजोऽपि ये नरा विपक्षमध्ये 'सभूय' इति शेष, आत्म-
विदोऽस्मात् साधोर्भूभुजश्च राज्ञः सकाशात् पृथग्भूतास्तैराकरात् सरसो
नलिनैरिव मलिनैर्भावितेन्वयः । २ निपो घटः । ३ शरभताम् ।

अहम्
श्रीविजयधर्मसूरिगुरुभ्यो नमः ।
कीर्तिराजोपाध्यायविरचितम् ।
नेमिनाथमहाकाव्यम् ।

वन्दे तन्नेमिनाथस्य पदद्वन्द्वं श्रियां पदम् ।
नाथैरसेवि देवानां यद् भुङ्गैरिव पङ्कजम् ॥ १ ॥
कूर्मग्रहैरनाक्रान्ताः सदा सर्वकैलान्विताः ।
चिरमत्र विजेषीरन् गुरवो नूतनेन्दवः ॥ २ ॥
नानाश्लेषैरसप्रौढां हित्वा कैान्तां मुनीश्वराः ।
ये चाहुस्तादृशीं वाचं वन्दनीयाः कथं न ते ? ॥ ३ ॥
यो दोषाकरमात्मानं रूपापयन् विशदोऽपि सन् ।
विशदीकुरुते विश्वं तस्मै सभ्येन्दवे नमः ॥ ४ ॥
खलः खल इवासारः पशुकल्पश्च नीरसः ।
त्यज्यते दूरतः प्राज्ञैः काङ्क्षद्भिस्सौख्यमात्मनः ॥ ५ ॥
शास्त्रारम्भे नमस्कार्याचार्याचार्यानुभावपि ।
एतद्विदितययोगे हि गुणागुणविवेचनम् ॥ ६ ॥

१ कदाग्रहैः, चन्द्रपक्षे राह्यादिखेटैः । २ सकलज्ञानयुता ,
इन्दुपक्षे कला षोडशोऽशस्तेन युताः, अत्रोपमालंकार । ३ धर्मा-
चार्याः पूज्या वा । ४ शान्तरसः, स्त्रीपक्षे शृङ्गाररसः । ५ मनो-
हरां स्त्रियं च । ६ य. सज्जनः विशदोऽपि निर्मलोऽपि सन् स्वमा-
त्मानं दोषाकर दूषणखनि प्रकथयन् विश्व विशदीकुरुते पवित्रयति,
य इन्दुः विशदोऽपि श्वेतोऽपि आत्मानं दोषाकर रात्रिकर प्रकथयन्
विश्वं सर्वं धवलीकुरुते ।

क्व श्रीनेमिजिनस्तोत्रं क्व कुण्ठेयं मतिर्मम ।
 उत्पाटयितुमिच्छामि तरेज्जन्या मोहंतो गिरिम् ॥ ७ ॥
 परं प्रोहति मन्दोऽपि गुरुदेवप्रसादतः ।
 शिशितो हि शुको जल्पेदपि तिर्यङ् नृभाषया ॥ ८ ॥
 जडात्मकं प्रभोर्भक्तिर्मासुल्लापयतीह वा ।
 सशब्दाम्भोदमालेव बलादपि कल्लापिनम् ॥ ९ ॥
 लोकनाभ्या मध्यभागे जम्बुद्वीपोऽस्ति विश्रुतः ।
 गंभीरो वर्तुलाकारो नाभिदेश इव स्त्रिया ॥ १० ॥
 षड्वर्षधरश्चित्रमनादिनिधनोऽपि सन्
 लक्ष्ययोजनमानोऽपि निस्संख्यैर्यो जनैः श्रितः ॥ ११ ॥
 पार्श्वतः सर्वतो यस्तु लवणोदधिनाऽऽवृतः ।
 आलीढः परिवेषेण वृत्तश्चन्द्र इवाऽऽवभौ ॥ १२ ॥
 तत्राऽस्ति भारतं वर्षं कोदण्डाकारधारकम् ।
 स्वश्रियां गर्वतः शङ्के लीलया वक्रतां गतम् ॥ १३ ॥
 वैताढ्येन द्विधा भक्तं राजतेन रराज यत् ।
 सीमन्तकेन काम्येन यथा सीमन्तिनीशिरः ॥ १४ ॥
 गङ्गासिन्धुनदीयोगात् षट्खण्डं यदजायत ।
 संप्राप्तप्रसराभिस्तु को वा स्त्रीभिर्न खण्डितः ? ॥ १५ ॥
 तत्रासीत् परमश्रीकं नाम्ना सूर्यपुर पुरम् ।
 सर्वस्वमिव मेदिन्याः स्वभर्तेव कुलस्त्रियाः ॥ १६ ॥

१ अङ्गुष्ठसमपस्थयाऽङ्गुल्या । २ अज्ञानत । ३ प्राज्ञ इवाचरति ।
 ४ मयूरम् । ५ षड् वर्षधराः कुलगिरियो यत्र स । ६ जनैः
 लोकैः । ७ कोदण्डः धनुः । ८ रुप्यमयेन । ९ सीमन्तकः
 'सेन्थो' इति भाषायाम् ।

न मेन्दोऽत्र जनः कोऽपि परं मदो यदि ग्रहः ।
 वियोगो नापि दम्पत्योर्वि-योगस्तु परं वने ॥ १७ ॥
 वधोऽन्तरङ्गशत्रूणां यत्रान्नेषाजसम्भवात् ।
 न्यायवद्भूपतेर्भावादुदयो धाचारिणाम् ॥ १८ ॥
 मन्दोक्षसंवृताङ्गोऽपि न मन्दाक्षकुरूपभाक् ।
 सदापीडोऽपि यत्रासीद् विपीडो माननीजनः ॥ १९ ॥
 रत्नश्रेणिचिता यत्र पाण्डुरा दधिपेण्डतः ।
 आवासाः श्रीमतां रेजुः हिमाद्रेर्दारका इव ॥ २० ॥
 भुजङ्गसङ्गनिर्विण्णा वक्षःस्खलितकञ्चुकाः ।
 दृष्ट्वैव घूर्णयन्त्यत्र सर्पिणीवत् पणाङ्गनाः ॥ २१ ॥
 यत्र यूनां परीरम्भात् त्रुटद्वारा वधूजनाः ।
 स्मरं वर्धापयन्तीवोच्छलद्भिर्मौक्तिकाऽक्षतैः ॥ २२ ॥
 पावनं यौवनं यूनां यत्र क्षेत्रमिवाशुभत् ।
 बहुधान्योपकृच्छारु-वल्लभारागकारणम् ॥ २३ ॥
 भोगि-पुण्यजन-श्रीदैः श्रितत्वाद् यत्परं पुरम् ।
 भोगवत्य-लका-लङ्कासन्निपात इवाभवत् ॥ २४ ॥
 युवानः खलवद् यत्र ना-र्यालिङ्गनलालसाः ।

१ मूर्ख । २ कुग्रहः शनिर्वा । ३ वीना पक्षिणा योगः ।
 ४ लज्जया गोपितदेह इत्यर्थः । ५ अपद्विन्द्रियाणि कुत्सितरूप च
 भजते, तादृशो न । ६ प्रधानशेखरः । ७ विगता पीडा य-
 स्मात् स विपीडः । ८ यौवन बहुधा बहुप्रकारेण, परोपकारसार वल्ल-
 भारागहेतुः, क्षेत्र बहुधान्यस्य प्रभूतान्नस्य, उपकारक सत् चारवो ये
 वल्ला तेषा भार समूहः, अगाश्चः वृक्षास्तेषा कारणम् । ९ नारीणा-
 मालिङ्गन तस्मिन् लालसाः, पक्षे आर्याणामुत्तमाना सङ्गे लाल्प्य अ-
 त्यन्तमभिलाषुका न, खलत्वात् ।

दूषयन्ति कलाकेलीमुपमातीतविग्रहैः ॥ २५ ॥
 किंकिणीनाददम्भेन पुण्ये नन् प्रेरयन्निव ।
 यत्राभितथलत्युच्चैर्विहाराणां ध्वजव्रजः ॥ २६ ॥
 राराजीत्यापणश्रेणिराराजद्वारगोपुरम् ।
 नानावस्तूनि विभ्राणा नाञ्जानन्दितनागरा ॥ २७ ॥
 दलैरिवैन्दवैर्दृब्धा हिमपिण्डमया इव ।
 प्रासादा भ्रेजिरे राज्ञां यत्र स्फाटिकभित्तयः ॥ २८ ॥ युग्मम्
 गंभीरा बन्धुराकारा जललावण्यपूरिताः ।
 वाप्यश्चकाशिरे यत्र कान्तानामिव नाभयः ॥ २९ ॥
 विचित्रोपलविच्छित्तिर्वर्तुलाकारसंस्थितिः ।
 प्राकारा रुरुषे यस्य भूदेव्या इव कुण्डलम् ॥ ३० ॥
 कोमलाङ्घ्र्यो लताकान्ताः प्रवृत्ता यस्य कानने ।
 गुण्वन्त्योऽप्यहो चित्रं तरुणो-लिङ्गनं व्यधुः ॥ ३१ ॥
 दरिद्रैः शीतला रात्रिर्दुःखेन त्याज्यतेऽम्बरम् ।
 नवोढा-तरुणैर्यत्र दुःखेन त्याज्यतेऽम्बरम् ॥ ३२ ॥
 समुद्रदयिता भाति गणिकेव यदन्तिके ।
 भुजङ्गात्तरसास्वादा वेणीमोहितनागरा ॥ ३३ ॥
 सा कापि रम्यहर्म्यश्रीः शोभा वप्रस्य कापि सा ।
 पुरस्य तस्य यां वीक्ष्य न कम्पयति कः शिरः ? ॥ ३४ ॥
 यथार्थाख्योऽभवत्तत्र समुद्रविजयो नृपः ।
 आसमुद्रं यतो वैरिविजयोऽनेन निर्ममे ॥ ३५ ॥

१ विग्रहः कायः कलहो वा । २ रजस्वलाः कुसुमवत्यश्च ।
 ३ तरुणेन वयस्थेन आलिङ्गनं व्यधुः, पक्षे तरुणा वृक्षेण इत्यसमस्त
 पदम् । ४ खम् । ५ वस्त्रम् । ६ भुजङ्गः सर्पः, वेश्यापतिर्वा ।
 ७ वेणी प्रवाहः, कवरी वा ।

यो विद्विषां श्रिया सार्धं जग्राह पितुरासनम् ।
 जहार चार्थिनां दौस्थ्यं पौरुषेण सह द्विषाम् ॥ ३६ ॥
 बाणभाषितगोभर्ता यो वैशोप्सितदर्शनः ।
 रंगकुशलताहारी चण्डषण्ड इवावभौ ॥ ३७ ॥
 चमन्यराजराजेभ्यः प्रतिजग्मुः श्रियोऽखिलाः ।
 प्रस्तावे पितृसद्वभ्यो भर्तारमिव कन्यकाः ॥ ३८ ॥
 विभूतिसदृशी शक्तिः शक्तेरनुगुणा क्रिया ।
 क्रियया सदृशी ख्यातिः ख्यातेरनुगुणं यशः ॥ ३९ ॥
 यशसा सदृशं रूपं रूपेण सदृशं वयः ।
 वयं वयोऽधिका बुद्धिरेतस्य समजायत ॥ ४० ॥
 प्रतिपक्षैः सपक्षैश्च दुष्पक्षैः प्रेक्ष्य एव सः ।
 कौशिकैश्चक्रवाकैश्च चण्डरोचिरिवाभवत् ॥ ४१ ॥
 प्राणेभ्योऽपि धनेभ्योऽपि योषिद्भ्योऽप्यधिकं प्रियम् ।
 सोऽमस्त मेदिनीजानिर्विशुद्धं धर्ममार्हतम् ॥ ४२ ॥
 क्लीबत्वं केवला क्षान्तिश्चण्डत्वमविवेकिता ।
 द्वाभ्यामतः समेताभ्यां सोऽर्थसिद्धिमन्यत ॥ ४३ ॥
 काले वर्षति पर्जन्यः सूते रत्नानि मेदिनी ।
 प्रजाश्रिराय जीवन्ति तस्मिन् भुञ्जन्ति भूतलम् ॥ ४४ ॥
 न कार्ष्ण्याद्, परं स्थित्यै सोऽकार्षीद् धनसंचयम् ।
 आकाराय ललौ लोकाद् भागधेयं न तृष्णया ॥ ४५ ॥
 गौगोप्सत्वात् सुपर्वत्वाद् वधात् परबलस्य च ।

१ पृथ्वीपतय बलिवर्दाश्च । २ वशा स्त्री गौश्च । ३
 वृक् । ४ सूर्य । ५ पालयति । ६ भागधेयः करः । ७ गोः सुवः
 पक्षे स्वर्गस्य रक्षकत्वात् । ८ शोभनपर्वत्वात्, पक्षे देवत्वाद् ।
 ९ बैरिबलस्य, पक्षे दैत्यविशेषस्य ।

स्वामित्वाज्जयवाहिन्याः स देवेन्द्रतुलां दधौ ॥ ४६ ॥
 न्यायबुद्धिमतोऽस्मात्यानन्तैर्वाणिशिरोमणीन् ।
 स संजग्राह भूभर्ता विनेयानिव सद्गुरुः ॥ ४७ ॥
 स एकोऽपि जगज्जेता सेनालीढः किमुच्यते ।
 केवलोऽपि बली सिंहः किं पुनर्व्यूढकंकटः ॥ ४८ ॥
 तीव्ररस्माविवोदण्डे भूपेऽस्मिन्नुदिते सति ।
 निस्तेजा ग्रहमालेव पराऽस्थाद्राजमण्डली ॥ ४९ ॥
 बस्य नीतिमतो राज्ये विवाहे करपीडनम् ।
 न पुनः पौरलोकेषु संजातं करपीडनम् ॥ ५० ॥
 त्रिवर्गसाधने सैष परस्परमबाधया ।
 प्रावृत्तत्रिजगत्सृष्टिविधौ कमलभूरिव ॥ ५१ ॥
 वज्रदण्डायते सोऽयं प्रत्यनीकमहीभुजाम् ।
 कल्पद्रुमायते कामं पादद्वन्द्वोपजीविनाम् ॥ ५२ ॥
 भूपः स एव दक्षोऽभून्न्यायान्यायाविचारणे ।
 क्षीरनीरविवेके हि हंस एव प्रशस्यते ॥ ५३ ॥
 समृद्धमभजद्राज्यं स समस्त-नयाऽमलम् ।
 कामीव कामिनीकायं ससम-स्तन-यामलम् ॥ ५४ ॥
 रूपलावण्यसम्पन्ना शिवादेवीति नामतः ।
 जयश्रीरिव भूर्ताऽस्य बभूव सहचारिणी ॥ ५५ ॥
 लेभे सतीषु या रेषां धीषु ण्डा मतिर्यथा ।

१ जयेनोपलक्षिता वाहिनी चमू. तस्याः, पक्षे इन्द्राण्याः । २ अन्तर्वाणिः
 शास्त्रवित् । ३ 'सन्नद्धो वर्मित सज्जो दशितो व्यूढकंकटः' इत्यमरः । ४
 परापूर्वस्य 'असूच् क्षेपणे' इत्यस्याद्यतन्या रूपम्, परास्ताऽऽसीदि-
 त्यर्थः । ५ करः भागधेयः । ६ कमलभूः बह्मा । ७ वज्रदण्ड इवाच-
 रति । ८ प्रत्यनीकं शत्रु । ९ समस्ता नया राजनीतय, तैरमलं
 पवित्रम् । १० समेन-तुल्येन, सश्रीकेन वा स्तनयामलेन-कुचयुग्मेन,
 सह वर्तत इति

पुरोगतां कुलस्त्रीषु वचःकलाः कलास्त्रिव ॥ ५६ ॥
 ययात्मरियैर्गुणग्रामैः शारदेन्दुसहोदरैः ।
 पवित्रीक्रियते धात्री जलौघैरिव गंगया ॥ ५७ ॥
 सुशीला सा महादेवी धर्मवान् स नराधिपः ।
 बयोयोगेऽनुरूपेऽभूत् प्रयासः सफलो विधेः ॥ ५८ ॥
 भन्यदा सा शिवादेवी सुखशय्यागता निशि ।
 किञ्चित् स्वपिति जागर्ति प्रदोषे पद्मिनी यया ॥ ५९ ॥
 अस्मिन्नवसरे च्युत्वा विमानादपराजिताम् ।
 द्वाविंशः श्रीजिनाधीशस्तस्याः कुक्षाववातरत् ॥ ६० ॥
 परिहृतपरजन्माहारकायप्रचारः
 सुचिरममरलोके दिव्यभोगांश्च भुक्त्वा ।
 प्रकटितशुभयोगे कार्तिकस्याद्यपक्षे
 प्रभुरवतरति स्म द्वादशीवासंतेय्याम् ॥ ६१ ॥
 उदारताराग्रहपूगपूर्णा नभःस्थली तालतमालवर्णा ।
 मुक्ताभृता शीतगुवैल्लभाया रराज वैडूर्यकरण्डिकेव ॥ ६२ ॥
 इति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनेन्द्रचरिते
 महाकाव्ये च्यवनकल्याणिकवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।

द्वितीयः सर्गः

अथापतन्तं करिणं नभःस्थलात्
पीनाङ्गमुच्चं धवलं शरन्मदम् ।
प्राप्तोपमं निर्झरवारिधारिणा
स्वप्ने शिवां प्रैक्षत सा हिमाद्रिणा ॥ १ ॥
पीनं दधानं कुकुदं समुन्नतं
नीहारमुक्ताहरहंसपाण्डुरम् ।
सर्वाङ्गपुष्टं वृषभं शुभाकृतिं
व्यक्तं समुत्कीर्णमिवेन्दुमण्डलात् ॥ २ ॥
पिशङ्गवोसाः किमयं नरायणः
सुवर्णकायः किमयं विहङ्गमः ।
सविस्मयं तर्कितमेवमादितः
सिंहं स्फुरत्काञ्चनचारुकेसरम् ॥ ३ ॥
संस्नाप्यमानां शुभगाकृतिं श्रियं
*च्योतद्रसौ पीनकुचौ च बिभ्रतीम् ।
सुधाशुजामङ्गभवार्तिशान्तये
न्यस्तौ विधात्रेह सुधाघटाविव ॥ ४ ॥
शुष्पस्रजं सौरभगौरवोज्ज्वलां
प्रलम्बरोलम्बकदम्बकाकुलाम् ।
करम्बितां गारुडरत्नभङ्गिभि-
रिवावदातस्फटिकासमानिकाम् ॥ ५ ॥

१ प्रभुजननी । २ पीताम्बरः । ३ क्रियाविशेषणमेतत् । ४ देवानाम्
५ गेलम्बकदम्बकैः मुङ्गसमूहैः, आकुला व्यासाम् । ६ म्यूताम् ।

सुधामयं वर्तुलचन्द्रमण्डलं
 मध्यस्फुरच्छयामललक्षणेक्षणम् ।
 चन्द्रोपलस्थालमिवोल्लसत्पयो
 हरिन्मणीमण्डितमध्यमण्डलम् ॥ ६ ॥
 मातर्यथाहं निधिरुग्रतेजसां
 भावी तथा ते तनयस्तमस्तुदाम् ।
 इति प्रजल्पन्तमिवाधिर्दीधितिं
 दिवाकरं व्योमतटाकसारसम् ॥ ७ ॥
 इन्द्रध्वजं कैरवपांसुपाण्डुरं
 वर्णैर्विभक्तं कलर्किकिणीस्वरम् ।
 देवावतारप्रमदादिवोच्चकै-
 नृत्यन्तमल्पानिलधूतमल्लवैः ॥ ८ ॥
 मणीविकैः संविलितैः शितच्छदैः
 संशोभिकण्ठं कलसं जलप्लुतम् ।
 फणीन्द्रचूडामणिमण्डितस्फटै-
 र्व्याप्तं सुधाकुण्डमिवामलं लघु ॥ ९ ॥
 सरः प्रफुल्लाम्बुजषण्डमण्डितं
 पूर्णं समन्तादतिशुद्धवारिणा ।
 अगण्यकारुण्यरसेन पूरितं
 मौनीश्वरं चित्तमिव प्रसादयुक् ॥ १० ॥
 अलब्धमध्योऽस्मि यथा जलैरहं
 गुणैस्तथाऽयं भविताभकोऽम्ब ! हे ।

१ मध्ये स्फुरतः श्यामललक्षणस्य चिह्नस्य ईक्षण दर्शनं यत्र तत् ।
 अधिककिरणम् । ३ पुष्पैः । ४ मिश्रितैः । ५ अब्जादिसमूहे
 ण्डः ।

इतीव संसूचयितुं समुद्यतं
 निधिं जलानां लुलदूर्मिसंकुलम् ॥ ११ ॥
 मनुष्यवागोचरतीतेवर्णनं
 स्फूरद्विमानं कलकिंकिणीक्वणम् ।
 तीर्थाधिनाथं किल संप्रहृष्टितुं
 समागतं क्षोणितलेऽपराजितम् ॥ १२ ॥
 किं तारकाणां बत सन्निपातः
 किं वा प्रदीपप्रभदीपराशिः ।
 उत्पादयन्तं मनसीति तर्कं
 विचित्ररत्नोच्चयमिद्धरोकम् ॥ १३ ॥
 विकस्वराङ्गारकणस्वरूपं
 धूमध्वजं धूसरधूममुक्तम् ।
 बिभ्राणमुष्माणमतीव तीक्ष्णं
 शोणास्पनां राशिमिवाधिकान्तिम् ॥ १४ ॥
 (चतुर्दशकुलकम्.)
 दशार्हपृथ्वीपतिपट्टराज्ञी
 स्वप्नान् प्रधानानधिगम्य सामून् ।
 मोहैकमुद्रां त्यजति स्म निद्रां
 भास्वन्मयूखानराविन्दनीव ॥ १५ ॥
 उत्थाय देवी शयनीयतस्ततो
 जगाम भर्त्रा समधिष्ठितां भुवम्

१ अतीतार्थकस्तीतिशब्दः । २ प्रभोर्गमने श्रमो भविष्यतीति
 स्वस्मिन् प्रस्थाप्य भुवि सम्प्रहेठितुं मोक्तुं समागतमिव । ३ तन्नामकं
 विमानं यस्माच्छ्रुत्वा प्रभुः शिवाकुक्षाववातरत् । ४ 'रोकोऽशौ'
 इति हैमः ।

विस्मेरन्नामीकरवारिजासना
 लक्ष्मीर्यथा राहुरिपोरुरःस्थलीम् ॥ १६ ॥
 आगच्छ पद्माक्षि ! निषीद चात्र
 प्रयोजनं किं ? प्रतिपादयस्व ।
 तां वीक्ष्य मत्तेभगतिं सहर्षा
 गुर्वीं जगादेति गिरं नरेन्द्रः ॥ १७ ॥
 देहद्युतिद्योतितदिग्विभागा
 सुस्निग्धकेशाञ्जनवेणिदण्डा ।
 स्नेहप्लुता सोज्ज्वलदीपिकेव
 रराज राज्ञः पुरतो निषण्णा ॥ १८ ॥
 स्वामिन्निदानीं सुखतल्पगाहं
 चतुर्दश स्वप्नवरान् ददर्श ।
 तेषां विचारामृतमापिपासु-
 र्युष्मन्मुखेन्दोरिति सा जजल्प ॥ १९ ॥
 स्वप्नानथोक्तान् प्रिययाज्वगृह्य ता-
 नीहामविक्षन्तृपतिर्धियां निधिः ।
 सम्प्रश्नवाक्यानि विनेयमालयो-
 पदौकितानि प्रवरो गुरुर्यथा ॥ २० ॥
 निजाननाम्भोरुहसौरभश्रिया
 प्रियास्यैपद्मं प्रतिवासयन्नथ ।
 स्वप्नार्थमर्घ्यं सुविचार्य धीरधी-
 रिति स्फुटार्था गिरमाददे नृपः ॥ २१ ॥

१ चामीकर सुवर्णम् । २ विष्णो । ३ बहुव्रीहौ “सक्थ्यक्ष्णः
 स्वाङ्गे” इति टे स्त्रियां ङ्यन्तस्य रूपम् । ४ आस्य मुखम् ।

चतुर्दशानां जगतामधीश्वरं
 चतुर्दशप्राणिगणाभयप्रदम् ।
 चतुर्दशस्वप्नविलोकनात् प्रिये !
 चतुर्दिगीर्द्धं प्रसविष्यसे सुतम् ॥ २२ ॥
 यो मुक्तसत्पोतवया दृढासनो
 दोर्दण्डशुण्डोद्धृतदुष्टविष्टैरः ।
 स्फुरन्मदाम्भःकटकातिदुर्गमो
 हस्तीव भावी परवारणोऽसकौ ॥ २३ ॥
 अलङ्कारिष्णुग्रसमग्रयादवा-
 नपत्यरत्नं शुभमेकमप्यदः ।
 यथा वयःपावनयौवनं वयः
 सर्वान् शरीरावयवान् शरीरिणः ॥ २४ ॥
 अपश्चिमो ज्ञानवतां विपश्चितां
 धुरि स्थितस्त्यागवतां महीभृताम् ।
 पूर्वाभिधेयो युधि शौर्यशालिनां
 भावी सुतस्ते प्रथमो यशस्विनाम् ॥ २५ ॥
 स्कन्धप्रबन्धाधिकशोभयाऽन्वितो
 वित्रास्य कम्पान् सकलाज्यगोपतीन् ।
 अनन्यसामान्यनिजौजसा हठा-
 दाक्रम्य गां षण्ड इवैष भोक्ष्यते ॥ २६ ॥
 अद्यास्मदीयः किल यादवान्वयो
 बभूव भद्रे ! परमर्द्धिभाजनम् ।
 सम्भाव्यमेयोन्नतिमङ्गले कुले

---

१ स्तुत्यम् । २ विष्टरं पीठ, वृक्षश्च । ३ कटकः सैन्य गिसिनितम्बश्च ।
 ४ वैरिवारणः पक्षे प्रधानगजः । ५ प्रथमः ।

यतोऽवतारो महतां समीप्यते ॥ २७ ॥
 मुखाब्जहर्म्यैष्टिकपाटसम्पुटं
 संयोज्य खिन्नेव सदर्थसङ्गिनी ।
 इत्याद्युदित्वा रसनासनेऽथ सा
 सुखं विशश्राम नरेन्द्रभारती ॥ २८ ॥
 ततस्तथेति पतिपद्य हर्षिता
 गत्वा नरेन्द्रानुमतेर्निजास्पदम् ।
 निनाय दुःस्वप्नभयेन जाग्रती
 राज्ञी निशां धर्मकथादिकौतुकैः ॥ २९ ॥
 रात्रिस्त्रिया मुग्धतया तमोऽञ्जनै-
 दिग्धानि काष्ठातनयामुखान्यथ ।
 प्रक्षालयत् पूषमयूषपाथसा
 देव्या विभातं ददृशे स्वतातवद् ॥ ३० ॥
 यैत्रागते पूरुषपुंगवाः सदा
 विलासशय्याभ्य उदस्थुरुच्चकैः ।
 अभ्यागतेषु प्रतिपत्तिवेदिनः
 खल्वौचिती न स्वलयन्ति कुत्रचिद् ॥ ३१ ॥
 यत्रेन्दुरस्ताचलचूलिकाश्रयी
 बभूव यावद्गलदश्रुमण्डलः ।
 म्लानानना तावदभूत् कुमुदती
 कुलाङ्गनानां चरितं हृदः स्फुटम् ॥ ३२ ॥
 यस्मिंश्च राकूपरिभोगकल्काद्
 युक्तं यदिन्दोः परिहीयते श्रीः ।

१ दिक्कुमारिकावदनानि । २ रविकिरणजलेन । ३ प्रम त्ते ।

४ राका पौर्णमासी सरजा. कन्या च ।

THE UNIVERSITY LIBRARY
RECEIVED ON

सप्तर्षिभिस्तत्किमिहापराद्धं

प्रास्तप्रभास्तेऽपि यतो बभूवुः ॥ ३३ ॥

नभःस्थलं ग्लानविभोडुमण्डलं

यत्रान्वकार्षीत् सरसः श्रियं श्रिया ।

निद्रायमाणाऽपरिमाणकैरवा-

वलिभिरालीढविनीलपाथसः ॥ ३४ ॥

यत्रारुणं केवलमिन्दुकान्तया

संतज्यते चित्रभमम्बरं वरम् ।

शोकादिव प्राणपतेर्महत्तमा-

दस्तं प्रयातस्य तुषाररोचिषः ॥ ३५ ॥

संवैशेनेन श्लथभूषणाम्बराः

स्वकान्तरक्ताः शुचयः पतिव्रताः

आवत्रिरे यत्र ससंभ्रमा वपु-

र्भानोः करस्पर्शमहाभयादिव ॥ ३६ ॥

जिनं च जैनाः सुगतं च सौगताः

शिवं च शैवाः कपिलं च कापिलाः

यस्मिंश्च दध्युर्मुखजाश्चतुर्मुखं

कांश्चिन्न लौकायतिकास्तु देवताम् ॥ ३७ ॥

यस्मिन् स्वचेतोऽभिमतार्थसिद्धये

परेण संन्यस्तमुदग्रसाधनम् ।

निर्जप्रयोगैः प्रतिबाधितुं क्वचि-

१ निस्तेजसः । २ रात्र्या । ३ चित्राणि भानि नक्षत्राणि यत्र तत्, पक्षे
चित्रैर्भातीति-चित्रमं वल्लम् । ४ चन्द्रस्य । ५ संभोगेन स्वापेन वा ।
६ नास्तिकाः । ७ उन्नत सैन्यमनुमानं च । ८ स्वकीयैरनुमानै-
र्व्यापारैश्च ।

दैच्छन् धरित्रीपतयश्च तार्किकाः ॥ ३८ ॥

नक्षत्रमुक्ताकणमण्डिताम्बरा

समुल्लसत्कैरवचारुलोचना ।

चन्द्रं परद्वीपविवर्तिनं पतिं

यत्रानुयातीव सती विभावरी ॥ ३९ ॥

यत्रोदितं वक्ष्य रवि दरीषु सं-

निमील्य चक्षूंषि पतन्ति कौशिकाः ।

परश्रियं द्रष्टुमशुक्नुवत्तमा

भवन्त्यजस्रं लघवो ह्यवाङ्मुखाः ॥ ४० ॥

ध्याने मनः स्वं मुनिभिर्विलम्बितं

विलम्बितं कर्कशरोचिषा तमः ।

सुष्वाप यस्मिन् कुमुदं प्रभासितं

प्रभासितं पैङ्गजबान्धवोपलैः ॥ ४१ ॥

यत्र भ्रमद्भ्रामरचुम्बितानना-

मवेक्ष्य कोपादिव मूर्ध्नि पद्मिनीम् ।

स्वप्रेयसीं लोहितमूर्तिमावहन्

कठोरपादैर्निजधान तापनैः ॥ ४२ ॥

यस्मिन् सवित्रा नलिनी स्वपादै-

र्विमृद्यमानाऽप्यलमुल्लास ।

ही प्रेम तद् यद्वशवर्तिचित्तः

प्रत्येति दुःखं सुखरूपमेव ॥ ४३ ॥

यस्मिन् विवस्वानुदयी महीरुहां

नित्यं तर्दशुप्रतिरोधिनामपि ।

छायामतुच्छां वितनोति सर्वतः

सन्तो हि शत्रुष्वपि पथ्यकारिणः ॥ ४४ ॥
 तमस्तर्त्यत्र विडम्बकोऽप्यसौ
 रविर्न लेभे मुनिलोकतुल्यताम् ।
 एकस्तु भा-वार-कैरम्बितात्मको
 भावा-र-हीनो विदितोऽपरो यतः ॥ ४५ ॥
 खेटातिचारप्रविशुद्धिकर्मठाः
 श्रेयस्तमैराशिविचारणक्षमाः ।
 अनेकधा योगनिलीनदृष्टयो
 यत्रर्षयो ज्योतिषका इवाबभौ ॥ ४६ ॥
 आमोदवत्कोकनदव्रजानां
 मरालवीनामबला नवीनाः ।
 आमोदवत्कोकनदव्रजानां
 कुर्वन्ति यस्मिन् विशकल्पवर्तम् ॥ ४७ ॥
 दिवामुखं कोकनिर्तम्बिनीसुखं
 तादृग्विधं वीक्ष्य विचक्षणास्ततः ।
 इत्यूर्ध्वरे चन्दनशीतला गिरः
 तं मागधा बोधयितुं नरेश्वरम् ॥ ४८ ॥
 प्रातःक्षणाद्गलितकान्तिरसौ शशाङ्को
 व्यक्तं व्यनक्ति कमलां चपलां नरेन्द्र !

१ प्रभासमूहेन व्याप्त स्वरूपं यस्यासौ । २ अरीणा समूह आरं
 भावश्चासौ-अन्तरङ्ग च तद् आरं च तेन रहित । ३ पापव्रतमा-
 लिन्यशोधनशूराः, पक्षे ग्रहातिचारशुद्धिकारका । ४ तमोराशिः पुण्यपापनां
 राहुमेषादीना वा राशिः । ५ आमोदवन्तः-सप्रमोदाः, कोकाश्चक्रवाका
 यत्र, स चासौ नदश्च तं व्रजन्ति तेषाम् । ६ हंसपक्षिणाम् । ७
 आमोदवन्ति च तादि कोकनदानि-रक्तोत्पलानि, तेषा व्रजाना
 विशकल्पवर्तेऽन्वयः । ८ नितम्बिनी ललना ।

निद्रामतो जहिहि भो भव जागरूको
 देवं जिनं स्मर विधेहि विभातकृत्यम् ॥ ४९ ॥
 वैवस्वतैः किरणबाणगणैः प्रभिन्नं
 देव ! त्वदीयरिपुचक्रमिवान्वकारम् ।
 नंष्ट्राऽधुना प्रविशति स्म दिगन्तमेतत्
 काऽन्या गतिर्बलिनिपीडितकातरस्य ॥ ५० ॥
 सिन्दूर-दाडिम-जपाकुसुमप्रभेण
 नव्येन देव ! रविणा तव तेजसा च ।
 रक्तीकृते सपदि भूगतवस्तुजाते
 कैलास एष किल राजति कुङ्कुमाभः ॥ ५१ ॥
 भर्तुः क्षये परिजनः क्षयमेति पूर्वं
 तस्योदयेऽभ्युदयमश्चति देव ! नूनम् ।
 क्षीणौ प्रगेऽत्र रजनी-रजनीश्वरौ य-
 दुहच्छतः स्म दिवसो दिवसाधिपश्च ॥ ५२ ॥
 प्रत्यग्रजाग्रदरविन्दमरन्दविन्दु-
 ग्रासाग्रसंग्रहणलोलुभ एव भृङ्गः ।
 राजन् ! पतत्यतिरसाद् नलिनीवनाङ्के
 चक्षुर्यथा प्रणयिनीवदने प्रियस्य ॥ ५३ ॥
 निद्रासुखं समनुभूय चिराय रात्रा-
 बुद्धूतशृङ्खलरवं परिवर्त्य पार्श्वम् ।
 प्राप्य प्रबोधमपि देव ! गजेन्द्र एष
 नोन्मीलयत्यलसनेत्रयुगं मदान्धः ॥ ५४ ॥
 हेषारवं विद्धतां दधतां महांसि
 गत्यानिलं च जयतां तव मन्दुरायाम् ।

राजेन्द्र ! सैन्धवदलानि तुरङ्गमाणां
 खण्डोज्वलान्युपनयन्ति तुरङ्गपालाः ॥ ५५ ॥
 एतानि तानि तव सुन्दरमन्दिरस्य
 द्वारे तथा निखिलदैवनिकेतनेषु ।
 प्राभातिकानि निनदन्ति परःशतानि
 तूर्याणि देव ! जयमङ्गलसूचकानि ॥ ५६ ॥
 सपदि देव ! रथाङ्गविहङ्गमाः
 कथमपि व्यतिलङ्घितरात्रयः ।
 समधिगम्य निजप्रमदा मुदा
 विरहिता-रहिता ननृतुस्तराम् ॥ ५७ ॥
 शुकविना मरुदध्वनि लीयते
 तदनु चूतफलेषु निलीयते ।
 जठरवह्निरतश्च विलीयते
 प्रमदया समदं सह लीयते ॥ ५८ ॥
 नृपविशाल ! विशाऽलसमानसाः
 पुर-तडाग-तडाङ्गनिवासिनः ।
 सर्वरला वर-लाघवगामिनः
 वनम-रालमरालखगा ययुः ॥ ५९ ॥
 पक्वान्नभेदान् बहुधोपभुज्य
 देवाहरन्ते परमोर्दकानि ।

---

१ रथाङ्गाश्चक्रवाकाः । २- विरहिताभिः स्वप्रियाभिः अरहिताः-
 सहिता इत्यर्थः । ३ आकाशे । ४ उड्डीयते । ५ तडागस्तालवृक्षः ।
 ६ 'हंसां वारला वरला' इत्यादि शब्दरत्नाकरे । ७ अरालो वक्रः ।
 ८ प्रकृष्टलङ्कान्, पक्षे परमाण्युदकानि ।

समुद्गिरन्त्योऽस्फुटवर्णवाचो
 धनाढ्यबाला इव पक्षिमालाः ॥ ६० ॥
 राजेन्द्र ! पूर्वाचलचूलिकास्थः
 सूर्योऽधुना विद्रुमकिंशुकाभः ।
 पूर्वाङ्गनाया इव भालदेशे
 काश्मीरलिप्तस्तिलकश्चकास्ति ॥ ६१ ॥
 आकर्ण्यैवं ममाधानां मनोज्ञा
 वाचः पथ्यास्तथ्यवाग् यादवेन्द्रः ।
 निद्रां हित्वा प्राप्य सद्यः प्रबोधं
 भ्रश्यन्माल्यं तल्पमुद्गाञ्चकार ॥ ६२ ॥

इति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते
 महाकाव्ये प्रभातवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।

तृतीयः सर्गः

प्राभातिकं कर्म समाप्य सम्यक्
समाहितो भूमिपतिः सतन्त्रः ।
अथाश्रयत् पर्षदि सिंहपीठं
मृगाधिपोऽद्राविव चारुशृङ्गम् ॥ १ ॥
शीर्षोच्छ्रितच्छत्रनिवारितोष्मा
सोऽधिष्ठिताष्टौपदभद्रपीठः ।
जिगाय लक्ष्मीं सुरपादपाधः
शक्रस्य हेमाद्रिशिलास्थितस्य ॥ २ ॥
विलोलबालव्यजनान्तराले
तस्य प्रसन्नं मुखमावभासे ।
मरालबालद्वयमध्यवर्ति
सौवर्णमुन्निद्रमिवाम्बुजातम् ॥ ३ ॥
काम्यं प्रकृत्याऽपि तदीयरूपं
सिंहासनाश्रायि विशेषतोऽभूत् ।
मनोहरः केवल इन्द्रनीलः
पुनः सुवर्णोपरि संन्यवेशि ॥ ४ ॥
वन्द्यं तदीयं चरणारविन्दं
प्रवर्तमानं मणिषादपीठे ।
सामन्तभूषा युगपत् प्रणमु-

१ तन्त्रैः प्रधानैः सहितः, प्रधानपुरुषसहित इत्यर्थः ।

२ अधिष्ठितमष्टौपदस्य सुवर्णस्य भद्रपीठं सिंहासन येन सः ।

विश्रंसिच्छामणिभिः शिरोभिः ॥ ५ ॥

यं यं प्रसन्नेन्दुमुखं स राजा

विलोकयामास दृशा स्वभृत्यम् ।

शिश्लेश तं तं गुरुहर्षलक्ष्मीः

कामातुरेव प्रमदा स्वकान्तम् ॥ ६ ॥

ताम्बूलवल्लीदलरञ्जितोष्ठी

च्छन्दानुगां नीतिविनीतिपात्रम् ।

पवित्रवेषा चकमे प्रकामं

नृपं पतित्वेन सभावधूस्तम् ॥ ७ ॥

माणिक्यमुक्ताफलदीप्तदेह-

स्तुषारभूषांशुकभूषिताङ्गः ।

सुदुर्विगाह्यैः कटकैरगम्यो

दधौ तदानीं स हिमाद्रिलीलाम् ॥ ८ ॥

स्वयूथनाथैरिव यूथनाथ-

स्तारासमूहैरिव शारदेन्दुः ।

सान्द्राभ्रवृक्षैरिव कल्पवृक्षो

मन्त्रिप्रधानैः स वृतो बभासे ॥ ९ ॥

तज्ज्ञेन लोकेन विचार्यमाणां

कमप्यनाख्येयरसं दधानाम् ।

कथासुधां श्रोत्रपुटैः सतर्ष

पपौ स पूर्वः क्षितिनायकानाम् ॥ १० ॥

अथ प्रभुः स्वप्नविचारविज्ञान्

नरान् समाह्वातुमयुङ्क्त भृत्यान् ।

आकारितास्तेऽप्युपतस्थिरे तैः
 जयाशिषं भूमिभुजे ददानाः ॥ ११ ॥
 देवः प्रिये ! को वृषभोऽयि किं गौः ?
 नैवं वृषाङ्कः किमु शङ्करो ? न ।
 जिनो नु चक्रीति वधूवराभ्यां
 यो वक्रमुक्तः स मुदे जिनेन्द्रः ॥ १२ ॥
 साम्राज्यलक्ष्मीं बुभुजे य आदौ
 चारित्रलक्ष्मीं तदनु प्रपेदे ।
 लेभे ततः केवलबोधलक्ष्मीं
 लक्ष्मीं स वः पातु युगादिदेवः ॥ १३ ॥
 विध्वंसयन्तं तमसां समूहं
 प्रकाशयन्तं परितोऽर्थतत्त्वम् ।
 चित्ताम्बुजे शास्त्रमणिं दधाना
 रात्राविवाहे वणिजः प्रदीपम् ॥ १४ ॥
 स्नाताः प्रशस्ताः कृतयः कृतज्ञा
 बलक्षचोक्षे वसने वसनाः ।
 नृपाज्ञया स्वप्नविदो निषेदु-
 स्ते भद्रपीठेषु पुराधृतेषु ॥ १५ ॥ युग्मम्.
 चित्रैः पवित्रैः फलमाल्यवस्त्रै-
 रपूपुजत् तानथ मेदिनीशः ।
 नैमित्तिकाः प्रश्नकराय यस्मात्
 फलानि दृष्ट्वा फलमादिशन्ति ॥ १६ ॥

१-धवलसुन्दरे. “वलक्षः धवलोऽर्जुनः” इत्यमरः, ‘चोक्षः सुन्दर-
 गीतयोः’ इति हेमाचार्यपादा. । २ वस्त्रे । ३ दधत् ।

अद्यार्धरात्रे महिषी गजादीं-

श्रुतुर्दश स्वप्नवरान् ददर्श ।

तेषां फलं किम् ? प्रतिपादयध्वं

नैमित्तिकानेवमुवाच तान् सः ॥ १७ ॥

विचारयामासुरमूनुदारान्

स्वप्नान् मिथस्ते प्रथमं नृपोक्तान् ।

ततोऽगृणन्नेवममी विदग्धाः

विचार्य वाचं हि वदन्ति धीराः ॥ १८ ॥

सश्रीककल्याणमया उदाराः

स्वप्ना अमी देव ! विवृद्धिकाराः ।

एषां फलं वक्तुमनीश्वराः स्मो

जडा यदत्राङ्गिरसोऽपि वाचः ॥ १९ ॥

तथापि शास्त्रानुसृतेरमीषां

किञ्चिद् विचारं प्रतिपादयामः ।

अन्धोऽपि किं साधु न याति मार्गं

करावलम्बेन सलोचनस्य ॥ २० ॥

निशम्यतां यादवराज ! तस्मात्

स्वप्नानिमान् पश्यति या किल स्त्री ।

ब्रह्मेव तत्कुक्षिसरोरुहान्त-

श्चक्री जिनो वावतरत्यवश्यम् ॥ २१ ॥

शास्त्रानुसाराद् मतिवैभवाच्च

विभाव्यतेऽस्माभिरिदं नरेन्द्र ! ।

अवातरद् देव्युदरे जिनेन्द्रो

यत्कल्पशाखीव सुमेरुकुञ्जे ॥ २२ ॥

मुदा चतुःषष्टिरमर्त्यनाथा
 यं भृत्यलोका इव सेवितारः ।
 तत्रापरेषां सलिलान्नभाजां
 तपस्विनां का गणना नृपाणाम् ॥ २३ ॥
 नवस्वतीतेषु शुभावहेषु
 मासेषु सार्धाष्टमवासरेषु ।
 देवी त्रिलोकीजनपूजनीयं ।
 पुत्रं पवित्रं जनयिष्यतीश ! ॥ २४ ॥
 नैमित्तिकानां हृदयंगमास्ता
 निशम्य वाचो विमलाः क्षितीशः ।
 गुरुप्रमोदाद् द्विगुणो भवन् स
 मृदुस्तथेति स्म गिरं प्रवक्ति ॥ २५ ॥
 तेभ्यो बुधेभ्योऽथ नृपः स याव-
 जीवं ददाति स्म धनं धनाढ्यः ।
 वृक्षः सुराणामिव युग्मजेभ्यो
 गणो निधीनामिव चक्रभृद्भ्यः ॥ २६ ॥
 प्रीतास्ततः स्वप्नविदः प्रशस्यै-
 राशीर्वचोभिर्नृपमभ्यनन्दन् ।
 कुत्रापि किं नीतिविदः कुलिनाः
 स्वाचारमार्गं व्यतिलङ्घयन्ति ? ॥ २७ ॥
 हृष्टा विसृष्टाः क्षितिपेन शिष्टा
 नैमित्तिकास्तेऽथ युयुर्गृहाणि ।
 उत्थाय भूपोऽपि मृगेन्द्रपीठा-
 दभ्यैर्णवतीं स बभूव देव्याः ॥ २८ ॥

१ सेविष्यन्त इत्यर्थः । २ वराकोणाम् । ३ समीपस्थः ।

स्वप्नार्थमर्घ्यं कथितं कृतज्ञैः
 प्राणप्रियायै रहसि क्षितीशः ।
 न्यवेदयत् स्नेहविमुग्धचेता
 इष्टं यदिष्टाय निवेदनीयम् ॥ २९ ॥
 तत् प्रेयसोक्तं प्रियपुत्रजन्म-
 प्ररूपि वाक्यं विनयेन राज्ञी ।
 श्रुत्वैषमेवेति वचो ब्रुवाणा
 प्रतीच्छति स्म प्रणयार्द्रचित्ता ॥ ३० ॥
 ततः प्रभृत्येव बभार गर्भं
 सा यादवाधीश्वरधर्मपत्नी ।
 कल्पद्रुमं मन्दरकन्दरेव
 रत्नोच्चयं रोहणमेदिनीव ॥ ३१ ॥
 आस्ते सुखेनाथ सुखेन शेते
 सुखेन तिष्ठत्ययते सुखेन ।
 भुङ्क्ते च पथ्यं यदुराजजाया
 यत्नेन गर्भं परिपोषयन्ती ॥ ३२ ॥
 लज्जावशाद् वक्ति न मेऽभिलाषं
 वस्तूनि कानि स्पृहयालुरेषा ? ।
 सखीस्तदीया इति पृच्छति स्म
 मृदुः क्षितीन्द्रः परमादरेण ॥ ३३ ॥
 यो दोहदोऽस्या उदपादि देव्या-
 स्तूर्णं स पूर्णः परिपूर्ण एव ।
 कुत्रापि किं निर्मलपुण्यभाजां
 सम्पद्यते नात्र समीहितोऽर्थः ? ॥ ३४ ॥
 ये दुर्जया ये च पुरा न नेमु-
 गर्भस्थिते स्वामिनि तेऽपि भूपाः ।

दशार्हराजं निषिषेविरेऽरं

गुरुं विनेया इव भक्तिभाजः ॥ ३५ ॥

स्फुरत्प्रभामण्डलमण्डिताङ्गः

कालेऽथ देव्याः प्रकटीबभूव ।

पुत्रो विभक्तावयवः सुधर्मो-

पपातशय्यात इवामरेन्द्रः ॥ ३६ ॥

जगज्जनानन्दथुभन्दहेतु-

र्जगत्रयक्लेशसमुद्रसेतुः ।

जगत्प्रभुर्यादिववशकेतु-

र्जगत् पुनाति स्म स कम्बुकेतुः ॥ ३७ ॥

अप्राप्तपूर्वं सुखमापुरस्मिन्

क्षणे क्षणं नारकजन्तवोऽपि ।

महात्मनां जन्म जगत्प्रवित्रं

केषां प्रमोदाय न जाघटीति ॥ ३८ ॥

सपदि दश दिशोऽत्रामेयनैर्मल्यमापुः

समजनि च समस्ते जीवलोके प्रकाशः ।

अपि ववुरनुकूला वायवो रेणुवर्जम्

विलयमगमदापहौस्थ्यदुखं पृथिव्याम् ॥ ३९ ॥

प्रसृमरकिरणाङ्गश्रीजिनादित्यकान्तं

मरकतमणिमुख्याऽमेयरत्नैरुपेतम् ।

उदयशिखरिलक्ष्मीमापदेतत् तदानीं

क्षितिपतिमुकटस्य श्रीदशार्हस्य धाम ॥ ४० ॥

इति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये

जन्मकल्याणिकवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।

१ जगज्जनानामानन्दथोरानन्दस्य भन्दस्य-कल्याणस्य च हेतुः

। २ शङ्खलाञ्छन इत्यर्थः । ३ णम्प्रत्ययान्तस्य रूपम्, रेणुं वर्जयित्वेत्यर्थः ।

चतुर्थः सर्गः

सर्वासां दिक्कुमारीणां समकालं चकम्पिरे ।
आसनान्यथ सर्वत्र वृक्षा वाताहता इव ॥ १ ॥
प्रयुक्तावधयो जन्मज्ञासिषुस्तास्ततः प्रभोः ।
भूपाल्य इव वृत्तान्तं नीवृतः प्रहितस्पर्शाः ॥ २ ॥
हारपुष्पावलीरम्याः पीनस्तनमहाफलाः ।
दुकूलपल्लवाः कामवल्लिका इव जंगमाः ॥ ३ ॥
सहसा प्रमदोत्फुल्लनयना दामरोचिताः ।
सहसा विलसद्भूषा नयनादामरोचिताः ॥ ४ ॥
कर्णयोः कान्तिभिः पूर्णे दधाना मणिकुण्डले ।
सहागतौ तदास्यानि पुष्पवन्नाविवेक्षितम् ॥ ५ ॥
दिग्देव्योऽपि रसालीनाः सभ्रमा अप्यविभ्रमाः ।
वामा अपि च नो वामा भूषिता अप्यभूषिताः ॥ ६ ॥
भगवज्जन्मजं मोदममान्तमिव चान्तरा ।
बहन्त्यो बहिरङ्गेऽपि प्रभामण्डलदम्भतः ॥ ७ ॥
ततश्च दिक्कुमार्योऽष्टावूर्ध्वलोकादुपाययुः

---

१ जनपदात् । २ प्रहिताः-प्रेषिताः स्पर्शाः-चरा याभ्यस्ताः ।
३ पुष्पमालाभूषिताः । ४ नय नदन्तीति नयनादाः, तेच तेऽमराश्च
नयनादामराः, तेषामुचिता योग्या । ५ सूर्याचन्द्रमसौ । ६ सवि-
लासाः । ७ नास्ति विभ्रमो यासा ताः, अमरहिता इत्यर्थः । ८
रम्याः स्त्रियो वा । ९ प्रतिकूलाः । १० भुव्युषिता भूषिताः, न तथे-
ति अविभूषिताः ।

वृक्षाद् भृङ्ग्य इवाम्भोजं शिवायाः सूतिकाग्रहम् ॥ ८ ॥

षड्भिः कुलकम्.

तास्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य जगन्नाथं च मातरम् ।

प्रणिपत्य च सानन्दमनिन्द्यमिदमूचिरे ॥ ९ ॥

जय त्वं देवदेवेन्द्रमानवेन्द्रस्तुतक्रम ! ।

नमस्तुभ्यं शिवे ! मातर्जगदानन्दनन्दने ! ॥ १० ॥

गौर्याः लम्बोदरः पुत्रः श्रियोऽनङ्गस्तु नन्दनः ।

कयोपमीयसे मातः ! सर्वाङ्गोत्कृष्टनन्दने ! ॥ ११ ॥

अज्ञानप्रसवा नित्यं वल्लिका त्रिदिवौकसाम् ।

सर्वज्ञप्रसवे ! मातः ! कथं तव तयोपमा ॥ १२ ॥

स्त्रीजातिरद्य निन्द्यापि श्लाघनीया जगत्त्रये ।

यतः सर्वगुणावासः प्रादुरासीज्जगद्गुरुः ॥ १३ ॥

पुरुषेष्वेष एवाम्ब ! जातस्ते सूनुरुत्तमः ।

किं स्युः सुमेरुषण्डेषु सर्वे वृक्षाः सुरद्रुमाः ? ॥ १४ ॥

न भेतव्यं त्वया देवि ! जन्म ज्ञात्वा जिनेशितुः ।

सूतिकर्म वयं कर्तुं दिक्कुमार्यः स्म आगताः ॥ १५ ॥

निवेद्यात्मानमेवं ताः परितः सूतिकाग्रहम् ।

जहुः संवर्तवातेनौ योजनादशुचीनणून् ॥ १६ ॥

एताः संहृत्य संवर्त तत्कालमिन्द्रजालवत् ।

निपेदुस्तत्र गायन्त्यो गुणग्रामान् जिनाम्बयोः ॥ १७ ॥

वक्षस्थललुलम्बाभ्या रत्नाभरणभूषिताः ।

भृशं तद्भ्रावमापन्नाः साक्षादिव मरुल्लताः ॥ १८ ॥

मेखलाकिङ्कणीनादवाचालजघनस्थलाः ।

ता अधोलोकतोऽप्यष्टावरिष्टं समुपागमन् ॥ १९ ॥ युग्मम्.

१ षण्ड वनम् । २ योजनमभिव्याप्येत्यर्थः । ३ माल्य माला ।

४ देवीरूपम् । ५ सूतिकाग्रहम् ।

इमा अपि निवेद्य स्वं प्राग्वच्च सौम्यदुर्दिनम् ।
 उर्ध्वं विचक्रिरे मेघं दीपिका इव कज्जलम् ॥ २० ॥
 वर्षन् गन्धाम्बुपाथोदो भूतले योजनावधौ ।
 निन्ये समं रजस्तापौ तमोहिमे इवांशुमान् ॥ २१ ॥
 पञ्चवर्णानि पुष्पाणि कुमार्यो वट्टपुस्ततः ।
 प्रफुल्लाः सुमनोवाद्यः पवनप्रेरिता इव ॥ २२ ॥
 पतितैरपि पुष्पैस्तैर्भूतलं सुभगीकृतम् ।
 विपद्यप्यपकुर्वन्ति पूतात्मानो हि निश्चितम् ॥ २३ ॥
 उपरिष्ठात् प्रसूनानां भ्राम्यद्भ्रमरमण्डलम् ।
 अन्वकार्षीत् तदा तत्र नीलोत्तरपटश्रियम् ॥ २४ ॥
 प्रजगौ गुञ्जनव्याजाद् भ्रमराली प्रभोर्गुणान् ।
 मधुच्छलेन पुष्पाली ताम्बुलं प्रददे किल ॥ २५ ॥
 दिक्चक्रं सुरभीचक्रे स्वसौरभ्यगुणेन तैः ।
 नूनं सुमनसां लोके परार्थैकफला गुणाः ॥ २६ ॥
 पुष्पाम्बुवर्षमेतास्तु संवृत्य दिव्यशक्तिः ।
 गायन्ति स्म गुणान् नेतुः स्वोचितस्थानमास्थिताः ॥ २७ ॥
 रुचकपर्वतपूर्वदिशं पुन-
 र्सुमिताः ककुभामथ कन्यकाः ।
 यदुमहीपतिमन्दिरमागमन्
 जलनिधिं गिरितः सरितो यथा ॥ २८ ॥
 जिनममूर्जननीमपि पूर्ववद्
 विनुनुबुर्वचसा शिरसाऽनमन् ।
 स्तुतिनती विदधाति न कः सुधीः

शुभवतो भवतोयधिमोचिनः ॥ २९ ॥
 तदनु ताः सुरनौथदिशि स्थिताः
 करगृहीतमनोरमदर्पणाः
 भगवतो विपुलं विमलं यशः
 समुदितौ मुदिता विदिता जगुः ॥ ३० ॥
 रुचकंदक्षिणतः क्षणतस्ततो
 द्विसहिताः षडमूः पुनराययुः ।
 स्तनयुगेन घनेन विराजिताः
 कमलकोमलकोशविडम्बिना ॥ ३१ ॥
 नतजिना रविस्त्रुदिशि स्थिताः
 करपयोजमहाकनकाकुलाः ।
 मधुर-साधु-रसा जगदुः प्रभो-
 रविकैलं विकलङ्कमिमा यशः ॥ ३२ ॥
 अष्टौ प्रतीच्या रुचकाचलस्य
 कृष्टाः प्रभोः पुण्यभरैः समेत्य ।
 द्राक् सूर्तिसन्नयवतेरुरेताः
 प्रिया मृगाणामिव रज्जुबद्धाः ॥ ३३ ॥
 स्वं ज्ञापयित्वा प्रणता निषेदुः
 प्रभोः प्रतीच्यां दिशि देवतास्ताः ।
 हस्ताम्बुजातैर्धुर्ततालवृन्ता
 दिग्नागकान्ता इव लोलकर्णाः ॥ ३४ ॥
 प्राप्तास्तथोदग्रुचकाद्रितो याः

१ ससारसमुद्रमोचकस्य । २ पूर्वस्यामित्यर्थः । ३ मिलिताः । ४ दक्षिण-
 दिशि । ५ निराधारं यथा स्यात्तथा । ६ प्रेङ्खितव्यजनाः ।

प्रकीर्णकव्यग्रकराः प्रसन्नाः ।
 दिशुत्तरस्यामवतस्थिरे ता
 मृहीतकाया इव सिद्धयोऽष्टौ ॥ ३५ ॥
 आगुर्विदिग्भ्यो रुचकस्य यास्तु ।
 सौन्दर्यवर्यावयवाश्चतस्रः ।
 ता अप्यवन्दन्त जिनं शिवां च ।
 हर्षप्रकर्षाद् द्विगुणीभवन्त्यः ॥ ३६ ॥
 गीतान्यथो दीपधरा लपन्त्यः
 स्थिता विदिक्ष्वेव बभासिरेऽमूः ।
 उपासितं देवमुपेयुरासां
 कृत्वेव रूपं विदिशश्चतस्रः ॥ ३७ ॥
 एयुस्तथा या रुचकाद्रिमध्य-
 वासाश्चतस्रश्चतुराः कुमार्यः ।
 नालं प्रभोश्चिच्छिदुरादृतास्ता
 आत्मानमावेद्य जिनेन्द्रमातुः ॥ ३८ ॥
 स्रत्यालयात् त्रीणि पवित्ररम्भा-
 गृहाणि पूर्वोत्तरदक्षिणासु ।
 आशासु निर्माय तदन्तराले
 पीठं चतुःशालमिमाश्च चक्रुः ॥ ३९ ॥
 रात्नं विनिर्यत्किरणाकुलं तत्र
 पीठं विरेजे कदलीशृङ्गान्तः ।
 छन्नेऽभितः कोमलपद्मपत्रैः
 स्वस्थाम्भसीव प्रतिबिम्बचन्द्रः ॥ ४० ॥
 आदाय नार्थं करसम्पुटेन

देवीं शिवां दत्तभुजावलम्बाः ।
 एता अपाचनिकदलयगारे
 निन्युः कुमार्यः प्रथमं विधिज्ञाः ॥ ४१ ॥
 जिनं जिनाम्बां च निवेश्य पीठे
 संवाहनां तत्र विधाय तज्ज्ञाः ।
 उद्धर्तनं दास्य इव व्यधुस्ता
 द्रव्यैरपूर्वैरनयोः शरीरे ॥ ४२ ॥
 प्राचीनरम्भानिलयेऽथ नीत्वा
 तौ स्नापनीयौ शुचिना जलेन ।
 संस्नापयामासुरिमा अमर्यः
 पुण्याधिकानाममरा हि भृत्याः ॥ ४३ ॥
 गन्धसारघनसारविलेपं
 कन्यका विदधिरेऽथ तदङ्गे ।
 कौतुकं महादिदं यदमूषा-
 मप्यनश्यदखिलः खलु तापः ॥ ४४ ॥
 तीर्थनाथमथ तज्जनगित्री-
 मंशुकानि परिधाप्य मृदूनि ।
 योजयन्ति विमलैः स्म कुमार्यो
 भूषणैरिव सुरद्रुमवल्ली ॥ ४५ ॥
 विश्वभूषणमवाप्य तैः प्रभुं
 भूषणैर्विरुरुचेऽधिकं श्रिया ।
 निश्चितं हि परमर्द्धिहेतवे
 जायतेऽधिकगुणस्य संगमः ॥ ४६ ॥
 दिव्यभूषणवती शिवाधिकं

रोचते स्म रमणीयदर्शना ।
 केबलाऽपि शुभगा हरिन्मणी
 किं पुनः कनकसङ्गशालिनी ॥ ४७ ॥
 देवता अथ शिवां सनन्दनां
 निन्यिरे धनददिकेतनम् ।
 धर्मशास्त्रसहितां मतिं गिरः
 सद्गुरोर्वि विनेयमानसम् ॥ ४८ ॥
 क्षुद्राद् हिमाद्रेस्त्रिदशाभियोगिकैः
 गोशीर्षदारूपयुपढौकितान्यथ ।
 दग्ध्वाऽनले ताश्च तदीयभस्मनो
 रक्षीकृते पोद्दलिकां व्यधुस्तपोः ॥ ४९ ॥
 आस्फालयन्त्योऽथ मिथोऽस्मगोलकौ
 विशालतालाविव चन्द्रनिर्मलौ ।
 महीधरायुर्भविता भवानिति
 प्रोचुः कुमार्यः प्रभुकर्णकोटरे ॥ ५० ॥
 विश्वत्रयीत्राणपरायणस्य
 विश्वत्रयीमङ्गलकारिणोऽस्य ।
 यन्मङ्गलाशीर्वचनं च रक्षा
 स स्वामिभक्तिक्रम एव तासाम् ॥ ५१ ॥
 कर्पूरकृष्णागुरुधूपधूमे
 सूत्यालयेऽनल्पविभूषतल्पे ।
 संस्थाप्य नाथं जननीं तथैताः
 प्रभोर्गुणान् गातुमितः प्रवृत्ताः ॥ ५२ ॥
 वाटिकर्तुपतिना यथाऽऽवृता
 सत्यबोधसहिता यथा क्रिया ।

श्रीर्यथा शुचिविवेकसंगता

शक्रदिग् दिनकराश्रिता यथा ॥ ५३ ॥

नीलरत्नकालिता यथोर्मिका

द्यौर्यथाऽभिनवमेघशालिनी ।

भृङ्गयुक् कनककेतकी यथा

दृग् यथा विमलकज्जलाञ्जिता ॥ ५४ ॥

अस्मगर्भमणिकायकान्तिना

स्वामिनी सुतवरेण संयुता

निर्मलाऽखिलसतीशिरोमणी

रोचते स्म जननी शिवा तथा ॥ ५५ ॥

त्रिभिः कुलकम् ।

षट्पञ्चाशद् दिक्कुमार्यः किलैवं

भक्त्या युक्तास्तीर्थनाथस्य सम्यक् ।

सर्वं कृत्वा सूतिकृत्यं कृतज्ञाः

धन्यमन्या स्थानमात्मीयमीयुः ॥ ५६ ॥

इति श्रीकीर्तिराज्ञोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये

दिक्कुमार्यागमवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः

क्षणं निदध्याविति वज्रपाणिः ॥ ६ ॥
 कः शैलराजं शिरसा बिभित्सुः ?
 कर्णे मृगेन्द्रं ननु को जिघृक्षुः ? ।
 जाज्वल्यमाने मम कोपवद्वा-
 वद्याहुतिः कः कृपणोऽत्र भावी ॥ ७ ॥
 कोऽयं वराकः शतक्रोटिकोटि-
 दीप्रप्रदीपे भविता पतङ्गः ।
 योऽचालयद् मूढमतिर्मदान्धो
 मृगेन्द्रपीठं ननु मामकीनम् ॥ ८ ॥
 विपक्षपक्षक्षयबद्धकक्षं
 विद्युल्लतानामिव संचयं तत् ।
 स्फुरत्स्फुलिङ्गं कुलिसं करालं
 ध्यात्वेति यावत् स जिघृक्षति स्म ॥ ९ ॥
 सेनापतिस्तावदमुं प्रणम्य
 मौलौ निबद्धाञ्जलिरित्युवाच ।
 प्रवर्तमाने मयि सेवकेऽस्मिन्
 नाथैष ते किंविषयः प्रयासः ? ॥ १० ॥
 अष्टभिः कुलकम्
 स्वस्वामिनं सेवकसाध्यकार्ये
 प्रवर्तमानं तु निरुद्यमो यः ।
 उर्ध्वः स्थितः पश्यति कातराक्षो
 भृत्येन तेन किं विधेयमीश ! ॥ ११ ॥
 यस्योपरि स्वामिपदा नु रुष्टाः
 निदिश्यतां नाथ ! स सेवकाय ।
 यथाऽचिरादेव तव प्रसादाद्

दिक्पालपूजां विदधामि तेन ॥ १२ ॥
 सेनाधिपेनेत्युदितः क्षणं स
 योगीव तस्थे स्थिरचित्तवृत्तिः ।
 ततः प्रयुक्तावधिरुग्रधन्वा
 जन्म प्रभोः प्रैक्षत पूजनीयम् ॥ १३ ॥
 सुदुःसहोऽपि त्रिदशाधिपस्य
 क्रोधः शशाम प्रभुदर्शनेन ।
 पीयूषपानेन यथा ज्वरार्तिः
 पयोदसेकेन यथा दवाग्निः ॥ १४ ॥
 मोहादवज्ञा विहिता तवार्य !
 क्षमस्व मेऽस्मादपराधमेकम् ।
 भवन्तमन्यं च विराध्य यस्मा-
 त्त्वामेव सत्त्वाः शरणं प्रपन्नाः ॥ १५ ॥
 गृणन्नितीन्द्रो निजदुष्कृतं त-
 चकार मिथ्या प्रभुसाक्षिकं सः ।
 निन्दन् स्वपापं गुरुपादमूले
 मुक्तो भवेत् तेन यतः शरीरी ॥ १६ ॥ युगम्.
 ससम्भ्रमोऽथो दधिपाण्डुकीर्ति-
 र्भृगेन्द्रपीठादुदतिष्ठदिन्द्रः ।
 अमन्दचन्द्रातपदर्शनीयः
 प्राचीनशैलादिव शीतभानुः ॥ १७ ॥
 दृष्टिं ददानां सकलासु दिक्षु
 किमेतदित्याकुलितं बुवाणा ।
 उत्थानतो देवपतेरकस्मात्

श्रीर्यथा शुचिविवेकसंगता

शक्रदिग् दिनकराश्रिता यथा ॥ ५३ ॥

नीलरत्नकलिता यथोर्मिको

द्यौर्यथाऽभिनवमेघशालिनी ।

भृङ्गयुक् कनककेतकी यथा

दृग् यथा विमलकज्जलाञ्जिता ॥ ५४ ॥

अस्मगर्भमणिकायकान्तिना

स्वामिनी सुतवरेण संयुता

निर्मलाऽखिलसतीशिरोमणी

रोचते स्म जननी शिवा तथा ॥ ५५ ॥

त्रिभिः कुलकम् ।

षट्पञ्चाशद् दिक्कुमार्यः किलैवं

भक्त्या युक्तास्तीर्थनाथस्य सम्यक् ।

सर्वं कृत्वा सूतिकृत्यं कृतज्ञाः

धन्यमन्या स्थानमात्मीयमीयुः ॥ ५६ ॥

कृति श्रीकीर्तिराज्ञोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये

दिक्कुमार्यागमवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः

पञ्चमः सर्गः

अयोर्ध्वलोके सहसा चकम्पे
जिनप्रभावश्वसनप्रणुन्नम् ।
आरूढसंक्रन्दनराजहंसं
पीठं सुधर्मासरसीपयोजम् ॥ १ ॥
आसाद्य सिंहासनकम्पनच्छलं
प्रविश्य देहेऽथ रुषा निशाचरी ।
क्षमाविवेकावहरद् बिडौजसः
छिद्रेषु नूनं प्रहरन्ति वैरिणः ॥ २ ॥
ललाटपट्टं भृकुटीभयानकं
ध्रुवौ भुजंगाविव दारुणाकृती ।
दृशः कराला ज्वलिताभिकुण्डवत्
चण्डार्यमाभं मुखमादधेऽसकौ ॥ ३ ॥
ददंश दन्तै रुषया हरिर्निजौ
रसेन सच्या अधराविवाधरौ ।
प्रस्फोरयामास करावितस्ततः
क्रोधद्रुमस्योल्बणपल्लवाविव ॥ ४ ॥
अङ्गानि सर्वाण्यपि कासवस्य
विकारमीयुः समकालमेवम् ।
समागतौ हि व्यसने विवेकी
धैर्यमवलम्बं विरलः करोति ॥ ५ ॥
पराक्रमाक्रान्तसमस्तशत्रुः
स मन्यमानस्त्रिजगत् तृणाय ।
ददंश्चमानोऽथ रुषाभिनाऽन्तः

क्षणं निदध्याविति वज्रपाणिः ॥ ६ ॥
 कः शैलराजं शिरसा बिभित्सुः ?
 कर्णे मृगेन्द्रं ननु को जिघृक्षुः ? ।
 जाज्वल्यमाने मम कोपेवहा-
 वद्याहुतिः कः कृपणोऽत्र भावी ॥ ७ ॥
 कोऽयं वराकः शतक्रोटिकोटि-
 दीपप्रदीपे भविता पतङ्गः ।
 योऽचालयद् मूढमतिर्मदान्धो
 मृगेन्द्रपीठं ननु मामकीनम्-॥ ८ ॥
 विपक्षपक्षक्षयबद्धकक्षं
 विद्युल्लतानामिव मंचयं तत् ।
 स्फुरत्स्फुलिङ्गं कुलिसं करालं
 ध्यात्वेति यावत् स जिघृक्षति स्म ॥ ९ ॥
 सेनापतिस्तावदमुं प्रणम्य
 मौलौ निबद्धाञ्जलिरित्युवाच ।
 प्रवर्तमाने मयि सेवकेऽस्मिन्
 नाथैष ते किंविषयः प्रयासः ? ॥ १० ॥
 अष्टाभिः कुलकम्
 स्वस्वामिनं सेवकसाध्यकार्ये
 प्रवर्तमानं तु निरुद्यमो यः ।
 उर्ध्वः स्थितः पश्यति कातराक्षो
 भृत्येन तेन किं विधेयमीश ! ॥ ११ ॥
 यस्योपरि स्वामिपदा नु रुष्टाः
 निदिश्यतां नाथ ! स सेवकाय ।
 यथाऽचिरादेव तव प्रसादाद्

दिक्पालपूजां विदधामि तेन ॥ १२ ॥
 सेनाधिपेनेत्युदितः क्षणं स
 योगीव तस्थे स्थिरचित्तवृत्तिः ।
 ततः प्रयुक्तावधिरुग्रधन्वा
 जन्म प्रभोः प्रैक्षत पूजनीयम् ॥ १३ ॥
 सुदुःसहोऽपि त्रिदशाधिपस्य
 क्रोधः शशाम प्रभुदर्शनेन ।
 पीयूषपानेन यथा ज्वरात्तिः
 पयोदसेकेन यथा दवाग्निः ॥ १४ ॥
 मोहादवज्ञा विहिता तवार्य !
 क्षमस्व भेऽस्मादपराधमेकम् ।
 भवन्तमन्यं च विराध्य यस्मा-
 त्वामेव सत्त्वाः शरणं प्रपन्नाः ॥ १५ ॥
 गृणन्नितीन्द्रो निजदुष्कृतं त-
 चकार मिथ्या प्रभुसाक्षिकं सः ।
 निन्दन् स्वपापं गुरुपादमूले
 मुक्तो भवेत् तेन यतः शरीरी ॥ १६ ॥ युगम्.
 ससम्भ्रमोऽथो दधिपाण्डुकीर्ति-
 र्भृगेन्द्रपीठादुदतिष्ठदिन्द्रः ।
 अमन्दचन्द्रातपदर्शनीयः
 प्राचीनशैलादिव शीतभानुः ॥ १७ ॥
 वृष्टिं ददाना सकलासु दिक्षु
 किमेतदित्याकुलितं बुवाणा ।
 उत्थानतो देवपतेरकस्मात्

सर्वाऽपि चुक्षोभ सभा सुधर्मा ॥ १८ ॥

ततश्च सप्ताष्टपदानि शक्र-

स्तीर्थकरस्याभिमुखं चचाल ।

विलोकिते पूज्यपदारविन्दे

विवेकिनां युज्यत एवमेव ॥ १९ ॥

जगत्त्रयीनाथमदृष्टपूर्वां

नन्तास्म्यहं जम्भजितोऽपि पूर्वम् ।

इतीव हारः प्रचचाल सारोऽ-

भिसर्पतोऽमुष्य हृदग्रलग्नः ॥ २० ॥

वामैककर्णाभरणांशुजाल-

स्यूतोत्तरासङ्गविभूषितांसैः ।

संक्षुब्धजिनेन्द्रं विधिना प्रणम्य

प्रचक्रमे स्तोतुमितीन्द्र एषः ॥ २१ ॥

तुभ्यं नमः प्रणमदिन्द्राशिरःकिरीट-

ज्योतिर्मरन्दमधुरक्रमपद्म ! देव ! ।

तुभ्यं नमो मथितदुग्धपयोधिसान्द्र-

स्वच्छोर्मिनिर्मलतरैः स्वगुणैरगाध ! ॥ २२ ॥

ज्योतिर्भरापहतसूतिगृहान्तरिक्ष-

मध्योल्लसद्गृह्णमाणिग्रहपूगतेजाः ।

यत्रोदियाय सवितेव भवान् जिनेन्द्र !

श्लाघ्यः स यादवकुलोदयशैल एषः ॥ २३ ॥

इत्यादि संस्तुत्य जिनं सुरेन्द्रो

मृग्रेन्द्रपीठे निषसाद पश्चात् ।

१ शक्रात् । २ अंसः स्कन्धः । ३ संहतजानुकः, चैत्यवन्दनासन
इत्यर्थः । ४ गृहमणयो दीपाः ।

घण्टां सुघोषां लघु ताडयेति
 पदातिनाथाय समादिदेश ॥ २४ ॥
 आपूरयन्तीं त्रिदिवं निनादै-
 र्घण्टां स तां वादयति स्म देवः ।
 स्नात्रं प्रभोर्ज्ञापयितुं सुरेभ्यः
 प्रोचैरकार्षीदिति घोषणां च ॥ २५ ॥
 ब्रवीमि किञ्चित् त्रिदशाः प्रधानाः !
 भोः संश्रृणुध्वं विहितावधानाः ।
 जन्माभिषेकं जिनपस्य कर्तुं
 युष्मान् समाकारयतीन्द्र एषः ॥ २६ ॥
 श्रोत्रोक्षरन्ध्रेषु तदीयवाक्या-
 मृतप्रपाताद् द्युसदः समस्ताः ।
 रोमोद्गमैरुच्छ्वसिताः समन्तात्
 कदम्बवृक्षा इव मेघसिक्ताः ॥ २७ ॥
 सुस्निग्धपारिप्लवलोचनाभिः
 समीक्ष्यमाणोऽथ सुराङ्गनाभिः ।
 विमानमारुह्य हरिः सतन्त्रो
 जन्माभिषेकाय विभोः प्रतस्थे ॥ २८ ॥
 तमन्वगच्छन् परिवारभाजः
 सामानिकाद्या द्युसदः समस्ताः ।
 भानुं मयूखा इव भानवीयाः
 स्तम्बेरमोघा इव यूथनाथम् ॥ २९ ॥
 विचित्रवर्णा मरुतां प्रचेलु-
 र्विमानपूगा गगनाङ्गणेऽथ ।

पयोमुचां भाद्रपदोन्नतानां
 सार्यंतनानां श्रियमाहरन्तः ॥ ३१ ॥
 क्रीणाशुजालैः कमनीयशोभै-
 रतिप्रमाणैर्द्युसदां विमानैः ।
 रोलम्बनीलच्छवि खं तदानीं
 लेभे श्रियं पुष्पितकाननस्य ॥ ३२ ॥
 गत्वा नृलोकेऽथ दशार्धधम
 ददौ शिवायै परिवारभाजे ।
 विद्यामवस्वापनिकां तुरांषाह
 रात्रौ नलिन्या इव शीतरश्मिः ॥ ३३ ॥
 निवेद्य तत्र प्रतिरूपमेक-
 मादाय चिन्तामणिवज्जिनेन्द्रम् ।
 शीघ्रं ततो दस्युरिवामरेन्द्र-
 स्तं मेरुशैलं प्रति संचचार ॥ ३४ ॥
 अनर्घ्यरत्नप्रकरप्रसर्प-
 त्प्रभाकरध्वस्ततमःप्रतानः ।
 यो भाति जाम्बूनददृष्टकायः
 क्षमौङ्गनाया इव मौलिरत्नम् ॥ ३५ ॥
 ससौरभाः पूग-लवंगदारुणा
 गुहा यदीया अभुजङ्गदारुणा ।
 विलोक्य का मोहंनपण्डिता वरं
 नामोहयद्भूषणमण्डिता वरम् ॥ ३६ ॥
 उपत्यकायां प्रतिभाति यस्य

---

१ रोलम्बो अमरः । २ इन्द्रः । ३ क्षमा पृथ्वी । ४ मोहनं
 सम्भोगः । ५ पतिम् ।

वनं घनं कोकिलकण्ठकालम् ।
 कटीप्रदेशादिव नीलमस्य
 स्रस्तं पृथिव्यां परिधानवस्त्रम् ॥ ३७ ॥
 इमं प्रिये ! श्यामलतालशालं
 नीपं च पश्यामलतारपुष्पम् ।
 इतो वनं श्याम-लताभिरामं
 वापीश्च दृश्या मलतापह्वरीः ॥ ३८ ॥
 एनोमलक्षालनपावनाम्भः
 सनातनं चैत्यमिदं जिनानाम् ।
 प्राणप्रिये ! पश्य फलं गृहाण
 स्वनेत्रयोरायतयोर्युगस्य ॥ ३९ ॥
 प्राणप्रियाया इति दर्शयन्तो
 नवं नवं वस्तु सुभद्रशाले ।
 विद्याधरा यस्य वने भ्रमन्ति
 नाम्ना प्रतीते किल भद्रशाले ॥ ४० ॥
 त्रिभिः कुलकम् ।
 सश्रीककल्पद्रुपरम्परं परं
 यस्मिन् वनं कोविदनन्दनन्दनम् ।
 दृष्ट्वा स्वकान्तं सहसाऽऽह सा हसा-
 नना पुरोचे विन्नयान्नयान्न या ॥ ४१ ॥
 उत्तुङ्गशाश्वतजिनायतनेषु नृत्य-
 द्देवाङ्गनाचरणनूपुरसान्द्रनादैः ।

---

१ तालशालो वृक्षः । । २ सश्रीकाणां कल्पद्रूपां परम्परा यत्र
 तत् । ३ कोविदो प्राज्ञान् नन्दयति तथाविधं नन्दनं तन्नामकं
 वनं वृक्षः ।

आयातचारणमुनीन् शमसौम्यमूर्तान्
 यः पृच्छतीव सुखसंयमकिंवदन्तीम् ॥ ४२ ॥
 कल्याणकल्याणनिबद्धभूमिः
 कान्तारकान्ताऽरणिभिन्नसानुः
 पानीयपानीयनदाभिरामः
 संतानसंतानविवर्धको यः ॥ ४३ ॥
 जलानताभ्रो यदुपत्यकावां
 गम्भीरमुच्चैर्ननदन् पयोदः ।
 सर्वेषु शैलेषु वसुन्धराया-
 मस्यैव साम्राज्यमिव प्रवक्ति ॥ ४४ ॥
 सुरा रतिं यत्र तु कामयन्ते
 रन्तुं च पत्न्या सह कामयन्ते ।
 चैत्यानि बिम्बावलिमानवन्ति
 जैनानि नन्वृन् सशमानवन्ति ॥ ४५ ॥
 यद्वण्डशैलेषु विशालगण्डाः
 सार्धं स्वकान्तैरुपविश्य कान्तम् ।
 गायन्त्यलं किन्नरचञ्चलाक्ष्यो
 यासां पुरः किं नरचञ्चलाक्ष्यः ? ॥ ४६ ॥
 वनानि यस्मिन् विविधद्रुमाणि
 प्रवालंजालैर्जितविद्रुमाणि ।
 पक्काम्रराजीफलपिञ्जराणि

---

१ मेरुरित्यर्थः । २ कल्याणा-शुभा, कल्याणेन हेम्ना च
 निबद्धा भूमिर्यत्र सः । ३ पेयं जलं येषु तथाभूतैर्नदैर्मनोहर इत्यर्थः ।
 ४ संतानानां तदाहकल्पवृक्षाणां सन्तानं परम्परां विवर्धयति यः सः ।
 ५ किन्नरस्त्रियः । ६ अमिनवपल्लवसमूहैः । ७ विद्रुमः प्रवालम् ।

देवीपदाब्जानतनिर्जराणि ॥ ४७ ॥
 पादान् यदीयान् कनकावदाता-
 नुपासते किन्नरखेचराद्याः ।
 उच्चस्य लक्ष्मीललिताम्बुजस्य
 कुर्वीत को वा न हि पर्युपास्तिम् ? ॥ ४८ ॥
 यदस्मसंक्रान्ततनोः प्रियाया
 भ्रान्त्या तदीयं प्रतिबिम्बरूपम् ।
 पुष्पायुधान्धः परिरब्धुकाम-
 स्तत्प्रेयसीभिर्हसितो ललज्जे ॥ ४९ ॥
 ज्योतिष्कचक्रोक्षकदम्बकेन
 दिने रजन्यां च विगाह्यमाने ।
 तमोऽन्नभृद्व्योमखले विशाले
 दधाति यश्चान्तरकीलकत्वम् ॥ ५० ॥
 जिनेन्द्रजन्माभिषवाम्बुपूतं
 सर्वस्य लोकस्य च नाभिभूतम् ।
 उच्छ्रायतो योजनलक्षमानं
 सैद्धान्तिका यं प्रवदन्ति शैलम् ॥ ५१ ॥
 गुरुणा च यत्र तरुणाऽगुरुणा
 वसुधा क्रियेत सुरभिर्वसुधा ।
 कमनातुरैति रमणैकमना
 रमणी सुरस्य शुचिहारमणी ॥ ५२ ॥
 भित्तिप्रतिज्वलदनेकमनोद्भरत्न-
 निर्यन्मयूखपटलीसततप्रकाशाः ।
 द्वारेषु निर्मकरपुष्कारिणीजलोर्मि-
 मूर्च्छन्मरुन्मुषितयात्रिकगात्रघर्माः ॥ ५३ ॥

१ निर्जराः देवाः । २ पुष्पायुधः कामः । ३ अगरुनामकेन
 वृक्षेण । ४ वसूनि दधातीति वसुधा ।

पञ्चालिकाकलिततोरणदीप्तिकुम्भ-

सौवर्णदण्डमृदुकेतुमनोरमाभाः ।

यत्रोल्लसन्मणिमयप्रतिमासनाथाः

केषां मनांसि न हरन्तितरां विहारोः ॥ ५४ ॥ युग्मम्

प्रविधूतसान्द्रतम-संतमसं

विविधाग्ररत्नविभयां विभयाः ।

शिखरं सुपादप-रमं परम-

मुपभुञ्जतेऽस्य विबुधा विबुधाः ॥ ५५ ॥

यदीयचामीकरसानुभित्तौ

समुद्रताः शाङ्खलकल्पवृक्षाः ।

दूरात् समन्तादवलोक्यमाना

उत्पादयन्ति भ्रममैन्द्रनीलम् ॥ ५६ ॥

चारणैः शुभकथाविचारणै-

हारीभिः शुचिगुणैर्विहारिभिः ।

योगिभिः परमचिन्त्रियोगिभि-

र्लीयतेऽत्र तदघं विलीयते ॥ ५७ ॥

एतस्य तस्यानुपमस्य मेरो-

रधित्यकालङ्करणं सुरेन्द्रः ।

भजन् जिनं पञ्चभिरात्मरूपैः

प्रापद् वनं पाण्डकनामधेयम् ॥ ५८ ॥

ज्योतिर्व्यन्तरदेवदानवगणैः सान्तःपुरैरावृतो

लज्जाकातरलोचनाभिरमरीभिर्वीक्ष्यमाणो मृदुः ।

पूतात्माऽवततार तत्र परमां भक्तिं दधत् तीर्थपे

सौवर्णे किल पाण्डुकम्बलशिलापट्टेऽथ वास्तोष्पतिः ॥ ५९ ॥

इति श्रीक्रीतिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिनाथचरिते महाकाव्ये

मेरुवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः

१ जिनभुवनानि । २ विभा कान्तिः । ३ भयरहिताः ।

४ अधित्यका अद्रेरूर्ध्वभूमिः । ५ इन्द्रः ।

षष्ठः सर्गः

अथार्हतः स्नात्रकृते सुरेन्द्राः
परेऽपि सर्वे मिलिताः सुमेरोः ।
निवासहेतोर्दिवसावसाने
विहङ्गपूगा इव वासवृक्षे ॥ १ ॥
लावण्यपूञ्जं परिपीयमानं
विलोलनेत्रैरमराङ्गनाभिः ।
ततो निजाङ्गे जिनपं निधाय
सौधर्मनाथो निषसाद पीठे ॥ २ ॥
प्रभोः प्रभा नीलपयोजकल्पा
शक्रांशुपूरच्छुरिता बभासे ।
प्रत्यग्रंकश्मीरजयूषमिश्रा
कालोदधेर्वीचिपरम्परेव ॥ ३ ॥
प्रवर्तमानः सुरनायकाङ्गे
जिनोऽतसीसूनसमानभानुः ।
विकस्वरे चम्पकपुष्पकोशे
प्रशस्यरोलम्बयुवेव रेजे ॥ ४ ॥
पुरन्दराङ्गे परिवर्तमानो
विनीलकान्तिर्भगवांस्तदानीम् ।
समाश्रितक्षमाधरमध्यसानो-
र्जिगायलक्ष्मीं गजबालकस्य ॥ ५ ॥
मृद्रूप्यजाम्बूनदरत्नकुम्भा-
न्नानौषधीमिश्रजलैः प्रपूर्य ।

१ नूतनकुङ्कुममुद्गादिरसयुतेत्यर्थः ।

स्नात्रं विधातुं जगदीश्वरस्य
 मर्त्याः समस्ता उपतस्थिरेऽथ ॥ ६ ॥
 वृन्दारकाणां व्यरुचत् करेषु
 कुम्भाः सुधादीधितिमण्डलास्थाः ।
 उन्निद्रहेमाम्बुजमध्यसंस्था
 विशुद्धपक्षा इव राजहंसाः ॥ ७ ॥
 तीर्थाहृतैः स्वच्छजलैर्भृतास्ते
 कुम्भाश्चतुष्क्रोशमुखा विरेजुः ।
 पीयूषकुण्डानि भुजङ्गलोकात्
 स्नात्रं प्रभोः कर्तुमिवागतानि ॥ ८ ॥
 अद्यास्मदीयं सफलं सुरत्व-
 मद्याधिपत्यं चरितार्थमेतत् ।
 तीर्णा वयं चाद्य भवाम्बुराशिं
 चित्ताब्जकोशेष्विति भावयन्तः ॥ ९ ॥
 समुच्छ्वसन्तः प्रमदातिरेकाद्
 मघाम्बुसेकादिव नीपकुञ्जाः ।
 सञ्जायमानाङ्गदरत्नघर्ष
 समन्ततो भक्तिरसात् पतन्तः ॥ १० ॥
 अथ प्रशस्यायतबाहुशालं
 जगत्त्रयाभीप्सितदानशीलम् ।
 सुरासुरेन्द्रा विधिना विधिज्ञाः
 समभ्याषिञ्चन् जिनकल्पवृक्षम् ॥ ११ ॥
 त्रिभिः कुलकम्.
 स नाथशीर्षोपरि राजते स्म

पतन् घटेभ्यः पयसां समूहः ।

आकाशगङ्गासलिलप्रवाहो

द्रष्टुं जिनेन्द्रं निपतन्निवोत्कः ॥ १२ ॥

जिनेन्द्रगात्रात् स्म पतन्ति पीठे

प्राक् तानि वारीणि ततोऽद्रिश्चङ्गे ।

ततोऽपि निम्नं समुपेत्य तस्थु-

रुच्चा स्थितिर्वा क्व भवेज् जडानाम् ॥ १३ ॥

जिनाङ्गसंसर्गपवित्रमम्भः

सुरासुरेन्द्रैरपि तद् ववन्दे ।

गुणोत्तमानां विहिता हि सेवा

फलं जडेभ्योऽपि ददाति सद्यः ॥ १४ ॥

क्षीराम्बुधेः क्षीरलवा विलम्बाः

प्रभोरलक्ष्यन्त विनीलकाये ।

नक्षत्रपूगा इव देवमार्गे

मुक्ता इवानीलशिलोपरिष्ठात् ॥ १५ ॥

दिव्यानि तूर्याणि सुराहतानि

रेणुस्तदानीं मधुरस्वराणि ।

आहन्यमाना अपि किं गभीराः

कदापि कुत्रापि खरं रसन्ति ॥ १६ ॥

अभ्यर्च्य कर्पूर-कुरङ्गनाभि-

श्रीखण्ड-कृष्णाऽगुरु-कुङ्कुमाद्यैः ।

अपूपुजन् स्वर्गसदोऽथ नाथं

प्रसूनवस्त्राभरणैः प्रधानैः ॥ १७ ॥

विचित्रवर्णः स्पृहणीयशोभः

सुरासुरेन्द्रैर्विहितः सुगन्धिः ।
 अङ्गेऽङ्गरागो रुरुचे तदीये
 दिवीव साम्भोमुचि सान्ध्यरागः ॥ १८ ॥
 बन्धौ पदौ यस्य पुरन्दराणां
 तस्यापि नाथस्य शिरः समन्तात् ।
 आरुह्य पुष्पावलयो हि तस्थुः
 स्थानं पवित्राः क्व न वा लभन्ते ॥ १९ ॥
 अत्यर्थमासीद् नयनाभिरामः
 आबद्धदिव्याभरणो जिनेन्द्रः ।
 अग्रेऽपि हंसः कमनीयमूर्ति-
 र्हेमाम्बुजातैः किमुताप्तसङ्गः ॥ २० ॥
 सुधारसस्नानमिवामृतांशौ
 विश्वेशरूपे विगतोपमाने ।
 दिव्यांशुकानां परिकल्पितोऽयं
 किञ्चिद् विशेषं न पुपोष वेषः ॥ २१ ॥
 सानन्दलज्जं मुहुरीक्षमाणा-
 स्त्रिलोकनाथं ललनाः सुराणाम् ।
 तदायतानामनिमेषभाजां
 साफल्यमायुर्निजलोचनानाम् ॥ २२ ॥
 अन्यान् समस्तान् विषयान् विहाय
 सुरामराणां नयनाम्बुजानि ।
 जिनेन्द्ररूपे युगपत् निपेतु-
 र्भृङ्गा इवोत्फुल्लपयोजषण्डे ॥ २३ ॥
 अथोल्लसच्चलकुण्डलांशु-
 बाह्यकिसलित्पकपोलभित्तिः ।

सप्रश्रयं योजितपाणिपद्मः

स्तोतुं प्रवृत्तो भगवन्तमिन्द्रः ॥ २४ ॥

श्रियां निवासं प्रयतः प्रणम्य

प्रभो ! त्वदीयं चरणारविन्दम् ।

सेव्यं मुमुक्षूत्तमराजहंसै-

स्त्वां स्तोतुमिच्छामि जगत्प्रतीक्ष्य ! ॥ २५ ॥

गुणानुरूपं तव नाथ ! रूपं

सहस्रनेत्रोऽप्यलंभीक्षितुं न ।

सहस्रजिह्वोपि गुणानुदारान्

वक्तुं प्रभूष्णुर्न हि तावकीनान् ॥ २६ ॥

तथापि नुन्नस्तव भक्तिसख्या

स्तोतुं गुणांस्ते स्पृहयालुरस्मि ।

किं प्रेरितो देव ! शिशुर्जनन्या

गिरा स्वलन्त्यापि न वक्ति नाम ? ॥ २७ ॥

तव स्तवेनात्र शरीरभाजां

गलन्ति कर्माणि पुराकृतानि ।

निदाघसूर्यातपतापितानि

हैमाचलानीव हिमस्थलानि ॥ २८ ॥

सर्वास्ववस्थास्वपि लोकनाथ !

भवान् प्रणृतो हरतेऽघजालम् ।

वृद्धोऽपि बालोऽपि युवापि सूर्यो

हिनस्त्यवश्यं हि तमःसमूहम् ॥ २९ ॥

अनन्यवृत्तिः स्मरणं त्वदीयं

जिनेन्द्र ! भक्त्या विदधाति योऽत्र ।

सिद्धिश्रिया वा त्रिदशश्रिया वा
 बध्वेव कान्तः परिरभ्यते स्म ॥ ३० ॥
 त्वं यत्र चित्ते वससि प्रवेशं
 तत्रान्यदेवस्य ददासि नैव ।
 विरोधमुक्तो विदितस्तथापि
 तत्त्वं प्रभो ! वा महतामगम्यम् ॥ ३१ ॥
 त्वदाज्ञयैवात्र जिनेन्द्र ! सिद्धाः
 सिध्यन्ति सेत्स्यन्ति शरीरभाजः ।
 पद्मानि बोधं रविरोचिषेवा-
 लभन्त लप्स्यन्त इतो लभन्ते ॥ ३२ ॥
 एके जिन ! त्वां प्रविहाय मूर्खाः
 कान्तानुरक्तेषु सुरेषु रक्ताः ।
 तेषां जडानामुचितं तदेतत्
 तुल्या हि तुल्येषु रतिं लभन्ते ॥ ३३ ॥
 अन्यैरजय्यो जिन ! मोहमल्लः
 समूलकार्षं कषितस्त्वयैव ।
 केनापि नो नैशमिहान्धकारं
 निर्नाशितं सूर्यमृते परेण ॥ ३४ ॥
 यद्यर्कदुग्धं शुचिगोरसस्य
 प्राप्नोति साम्यं च विषं सुधायाः ।
 देवान्तरं देव ! तदा त्वदीयां
 तुलां दधाति त्रिजगत्प्रदीप ! ॥ ३५ ॥
 तीर्थान्तरीया अपि नामभिन्नं
 त्वामेव नाथात्ममी वदन्ति ।
 आप्तो हि सिद्धो भुवि वीतरागः

स तु त्वमेवासि चिदात्मरूप ! ॥ ३६ ॥
 यस्मिंस्तव ज्ञानतरङ्गिणीशे
 विश्वत्रयीयं शफरीव भाति ।
 तस्मै त्वदीयाय गुणाय भर्तः !
 नमोऽस्तु नित्यं परमात्मवेद्य ! ॥ ३७ ॥
 एकान्ततः प्राणिहिता यथा ते
 वाणी विभो ! नैव तथा परस्य ।
 यादृक् स्वमाता सुतवत्सला स्यात्
 सौम्याऽपि तादृग् न भवेद् विमाता ॥ ३८ ॥
 देवासुराणां परिपूजनीय-
 स्त्वत्पादचिन्तामणिरेष पूतः ।
 केषां चिदेवासुमतां जिनेन्द्र !
 पुण्यात्मनां दृग्विषयं समेति ॥ ३९ ॥
 अद्य प्रलीनं मम कर्मजालं
 भाग्यं जजागार मदीयमद्य ।
 वशीकृता सिद्धिवधूर्मयाद्य
 मभो ! त्वदीयाननदर्शनेन ॥ ४० ॥
 अक्षीणलक्ष्मीकमिदं सदा ते
 सौम्यं मुखं ~~मर्थ~~प ! पश्यतां नः ।
 चित्तेषु नूनं प्रान्तासतेऽयं
 चन्द्रोऽत्रिचक्षुर्मल एव देव ! ॥ ४१ ॥
 तेजोमयोऽयं मुखदर्पणस्ते
 विभाति कश्चिद् भगवन्नपूर्वः ।

---

१ अत्रि - ऋषिविशेषः, तच्चक्षुस्समुद्भवो हि चन्द्र इति
 तन्त्रान्तरप्रसिद्धिः ।

यत्रापरेषां वदनानि नैव

प्रापुः कदा यत् प्रतिरूपभावम् ॥ ४२ ॥

तुभ्यं नमः केवलिपुङ्गवाय

तुभ्यं नमः पूरुषपुण्डरीक ! ।

तुभ्यं नमः संसृतिपारगाय

तुभ्यं नमः सेवकतारकाय ॥ ४३ ॥

आख्यातु लोकः किमपीह सार्व !

देवस्त्वमेवेति मतिः परं मे ।

दृष्टे हि यस्मिंस्त्वयि तात्त्विकानां

हर्षाश्रु वर्षन्ति विलोचनानि ॥ ४४ ॥

सक्षिप्यते वाक् स्तवनात् त्वदीयाद्

नेयत्तया विश्वपते ! गुणानाम् ।

किन्तु श्रमाद् मुग्धतयाऽथवार्य !

स्तुत्वा व्यरंसीदिति देवराजः ॥ ४५ ॥

किञ्चिद् विनम्राः स्तनकुम्भभारा-

न्निठरीषपुष्पादपि कोमलाङ्गयः ।

मदालसा मन्थुरदृष्टिपाता

लीलाविनिद्वार्धविलोचना याः ॥ ४६ ॥

वृता दुकूलेन सुकोमलेन

विलग्नकाञ्चीगुणजात्यरत्ना ।

विभाति यासां जघनस्थली सा

मनोभवस्यासनगौडिकेव ॥ ४७ ॥

नीलास्मकर्णाभरणावलीढा

यासां कपोलः कनकाभवर्णाः ।

---

१ है सर्वज्ञ ! इत्यर्थ । २ गव्दिका 'गादी' इति भाषायाम् ।

जयन्ति शोभां शशलाञ्छनस्य
व्यक्ताष्टमीकैश्वरान्धवस्य ॥ ४८ ॥
कन्दपेवीरायुधघातदूनो
यासां कठोरस्तनतुम्बयुग्मम् ।
विकूणिताक्षो विनिवेश्य काये
मुक्तारतिः स्यात् किल देवलोकः ॥ ४९ ॥
सुमांसलाश्रम्पकपुष्पभासः
सौन्दर्यलावण्यरसेक्षुदण्डाः ।
जङ्घा यदीया मृदुला विरेजुः
शुण्डा इवानङ्गमतङ्गजस्य ॥ ५० ॥
याः पक्वबिम्बीफलसोदरोष्ठयो
वलित्रयीभूषितमध्यदेशाः ।
यासां बभुर्मञ्जुलबाहुवह्नय
इवाद्भुता मन्मथवीरिभह्नयः ॥ ५१ ॥
रणतुल्यकोटिरवाभिरामं
यासां पदद्वन्द्वमनिन्द्यशोभम् ।
जिगाय गुञ्जन्मधुपालिशालि
प्रबुध्यमानं कनकाम्बुजातम् ॥ ५२ ॥
तूर्येषु गम्भीरनिनादवत्सु
प्रताड्यमानेषु चतुर्विधेषु ।
गन्धर्वबालाभिरुदाननाभि-
गीतेषु साध्वालिपितेषु सत्सु ॥ ५३ ॥
मृगक्षणा नृत्यधुरंधुरीणाः

शक्राज्ञयाथाप्सरसो रसाढ्याः ।
 संगीतकं देवकुमारमिश्राः
 प्रारेभिरे ता पुरतो जिनस्य ॥ ५४ ॥ युग्मम् ।
 का चिद् दृढानद्धदुकूलचोलाः
 सुपीवरश्रोणिविलग्नवेणिः ।
 तालानुरूपं परिनाटयन्ति
 चक्रे क्षण चित्रगतानिवेन्द्रान् ॥ ५५ ॥
 परिस्खलत्कङ्कणचारुहस्ता
 का चित् स्वनीवी शिथिलां सलीलम् ।
 दृढां बबन्ध स्मितगौरितास्या
 मुद्रामिवानङ्गनरेश्वरस्य ॥ ५६ ॥
 कटीतटे न्यस्य कराब्जमेकं
 चेक्रीयमाणाभिनयान् परेणै ।
 सशब्दमञ्जीरपदा चचाल
 द्रुतं द्रुतं का चिदनुङ्गतन्त्रा ॥ ५७ ॥
 काऽपि स्फुरत्कुण्डलकान्तिनीर-
 प्रक्षालितोत्तेजितगण्डाभित्तिः ।
 व्याक्षिप्तचित्तं त्रिदशं युवानं
 नृत्यन्तमग्रे स्खलितं जहास ॥ ५८ ॥
 मुखाश्रिया तर्जितचन्द्रबिम्बा
 कान्चीगुणालम्बिनितम्बबिम्बा ।
 रम्याङ्गहारा सरलाङ्गवाष्टि-
 र्ननर्त का चित् सुविलासदृष्टिः ॥ ५९ ॥

तथा च देवाः परमप्रमोदाद्
 नभस्तले के चिदुदप्लवन्त ।
 के चिच्च चक्रुर्जयशब्दमुच्चैः
 के चिद् गर्भीरं मृगराजनादम् ॥ ६० ॥
 प्रभोः पुरस्तादिति चारुनाट्यं
 नानाभिधेयं विधिना विधिज्ञाः ।
 विधाय देवा विदधुः प्रमोदं
 हृष्यन्ति सिद्धे हि न के स्वकार्ये ॥ ६१ ॥
 द्वाविंशतीर्थाधिपतेः प्रकल्प
 जन्माभिषेकोत्सवमेवमेते ।
 चतुर्विधाः स्वर्गसदः सभार्याः
 कृतार्थमात्मानममंसतोच्चैः ॥ ६२ ॥
 पापं संहरते हिनस्ति दुरितं मुष्णाति रोगव्रजं
 दौर्भाग्यं पिदधाति यच्छति शिवं लक्ष्मीं समाकर्षति ।
 पुण्यं पाति रुणाद्धि दुर्गतिमुखं कष्टाच्च गोपायति
 स्नानं तीर्थकृतः कृतं सुकृतिनां किं किं न कुर्याच्छुभम् ॥ ६३ ॥
 त्रिदशगणपरीतो नायको निर्जराणां
 जिनमथ जनयित्रीसान्निधौ स्थापयित्वा ।
 विरचितजिनयात्रस्त्वष्ट्रमद्वीपतीर्थे
 दलितसकलपापः कल्पमाद्यं जगाम ॥ ६४ ॥

इति श्रीक्रीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महा-
 काव्ये जन्माभिषेकवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ।

सप्तमः सर्गः

वर्धस्व त्वं महाराज ! जातस्ते पुत्रपुङ्गवः ।
समुद्रविजयायाथ शशंसुरिति चेष्टिकाः ॥ १ ॥
तासां वाग्भिर्महीनाथः सुधासिक्त इवाभवत् ।
कस्य वा न भवेद्धर्षस्तादृशाङ्गजजन्मनि ॥ २ ॥
ततस्तुष्टमना राजा वस्त्राभरणकाञ्चनैः ।
वर्धापिकाः समस्तास्ताश्चक्रे कल्पलतोपमाः ॥ ३ ॥
प्रसादसुमुखः सोऽथ पाकशासनशासनः ।
नियोगिनः समाहूय झटित्येवान्वशादिति ॥ ४ ॥
यादवान्वयपूर्वाद्रावुदितः पुत्रभास्करः ।
सर्वेर्दत्तावधानैर्भो युष्माभिः श्रूयतामितः ॥ ५ ॥
यदस्ति बन्दिगोवृन्दं रुद्धं चारकवाटके ।
मुच्यतामधुना सर्वं तद् युष्माभिर्मदाज्ञया ॥ ६ ॥
पञ्जराम्भोजसंस्थासूनुं विहङ्गममधुव्रतान् ।
रवेरिवांशवो यूयं कुरुध्वं स्वैरगामिनः ॥ ७ ॥
अमारिघोषणां चापि घोषताऽखिलपत्तने ।
उत्पन्नो मे सुतो यस्माच्छरणं सर्वदेहिनाम् ॥ ८ ॥
विधध्वं नगरं सर्वं सार-श्रीखण्डपाङ्किलम् ।
पञ्चवर्णैस्तथा पुष्पैर्दन्तुरं धूपधूसरम् ॥ ९ ॥
इत्यादि शासनं राज्ञः प्रतिश्रुत्य नियोगिनः ।
मुद्रिता निर्ययुः सौधात् काननादिव हस्तिनः ॥ १० ॥
तत्क्षणादेव ते सर्वमकार्षुर्नृपशासनम् ।
वचसा भूभुजां सिद्धिर्मनसेव दिवौकसाम् ॥ ११ ॥

तदा सूर्यपुरं रेजे नृत्यत्तोरणकेतनम् ।
 प्रभोः पुण्यप्रभावेन दिवः खण्डमिव च्युतम् ॥ १२ ॥
 बभौ राज्ञः सभास्थानं नानाविच्छित्तिमुन्दरम् ।
 प्रभोर्जन्ममहो द्रष्टुं स्वर्निमानमिवागतम् ॥ १३ ॥
 स्निग्धयोषिज्जनोद्गीतैः कलैः धवलमङ्गलैः ।
 न श्रूयते परः शब्दः कर्णयोः पतितोऽपि च ॥ १४ ॥
 अनेकैः स्वार्थमिच्छद्भिर्विनीपकावनीपकैः ।
 राजमार्गस्तदाकीर्णः खगैरिव फलद्रुमः ॥ १५ ॥
 नृत्यहेतुर्भयूराणां निष्कृताम्बुदगर्जितः ।
 तूर्यनादोतिगम्भीरो दिगन्तान् व्यानशे तदा ॥ १६ ॥
 अथ कुङ्कुम-कर्पूर-हरिचन्दनचर्चित ।
 सुगन्धिसारताम्बूलरञ्जिताधरपल्लवः ॥ १७ ॥
 हंसच्छदच्छविस्वच्छचारुचीनाशुकावृतः ।
 हारार्ध-हार-केयूरमुख्यभूषणभूषितः ॥ १८ ॥
 पूर्णेन्दुमण्डलाकारच्छत्रशोभितमस्तकः ।
 वीज्यमानो महेलाभिश्चामरैर्मोहितामरैः ॥ १९ ॥
 मङ्गलपाठकश्रेष्ठैः स्तूयमानः पदे पदे ।
 समस्तमान्त्रिसामन्तपुरोहितसमान्वितः ॥ २० ॥

राज्यलक्ष्मीसमाश्लिष्टः श्रीदशार्हमहीपतिः ।
 सिंहासनमलंचक्रे पुरन्दर इवापरः ॥ २१ ॥ पञ्चाभिः कुलकम्,
 श्रेष्ठिमण्डलभूपालप्रधानपुरुषैः कृतम् ।
 प्रणामं जगृहे सोऽथ प्रतिपात्तिपुरस्सरम् ॥ २२ ॥

नटैर्नाट्यमथारेभे गायनैर्गीतिमुत्तमम् ।
 हल्लीसकं कुलस्त्रीभिर्बन्दिभिर्विरुदावली ॥ २३ ॥
 तव प्रतापदीपस्य कौशिका भुवनत्रयी ।
 पतङ्गोऽभूत् पतङ्गस्तु दशौ च त्रिदशाचलः ॥ २४ ॥
 विध्याप्यतेऽम्भसा वह्निः सूर्योऽब्देन पिथीयते ।
 न केनाऽपि परं राजन् ! त्वत्तेजः परिहीयते ॥ २५ ॥
 याः सौधसुखशय्यासु सुप्तास्त्वंदरिनायिकाः ।
 कृद्धे त्वयीश ! ताः शैलशिलापट्टेषु शेरते ॥ २६ ॥
 रणरात्रौ महीनाथ ! चन्द्रहासं विलोक्यते ।
 वियुज्यते स्वकान्ताभ्यश्चक्रवाकैरिवारिभिः ॥ २७ ॥
 क्राम्यन्ती बहुशो देशान् खेलन्तीश्चर्मूर्धनि ।
 आसमुद्रं विश्राम तवाज्ञा भीष्मसूरिव ॥ २८ ॥
 तव त्यागोद्धता भूप ! मार्गिणा गुणनोदिताः ।
 भवते विजयारम्भं जल्पन्ति समराजिरे ॥ २९ ॥
 शुभ्राऽपि शशिनः कान्तिर्हीयते रविसन्निधौ ।
 न पुनर्नाथ ! कुत्रापि त्वत्कीर्तिः पर्यहीयत ॥ ३० ॥
 भुञ्जन् राजन् ! महीमेनां प्रथयन् न्यायमुत्तमम् ।
 प्रजाजनकसंकाश ! त्वं जीव शरदां शतम् ॥ ३१ ॥
 इत्थं बन्दिजनोद्गीतां कीर्तिं मुक्ताफलोज्ज्वलाम् ।
 स शुश्राव महीजानिः कर्णामृतच्छटोपमाम् ॥ ३२ ॥
 नृपोऽथ पूरयामासार्थिनामाशां धनोत्करैः ।

---

१ मण्डलेन तु यन्नृत्यं स्त्रीणां हल्लीसक हि तत्' इति हैमः ।
 २ वर्त्ति ' दिवेट' इति भाषायाम् । ३ गङ्गेव । ४ बाणा या-
 चकाश्च । ५ दिशो मनोरथाश्च ।

शक्र-यमार्णवावास-कुबेराणां यशोभरैः ॥ ३३ ॥

प्रार्थनामर्थिनामर्थं साफल्यं लम्भयन् नृप ।

द्वादशाह्नीं व्यधादुच्चैः सूनोर्जन्ममहोत्सवम् ॥ ३४ ॥

अथामन्त्र्य निजावासे राजा यादवपुङ्गवान् ।

भोजं भोजं यथायुक्तिं सच्चकार सगौरवम् ॥ ३५ ॥

गर्भस्थिते जगन्नाथे जनयित्री यदैक्षत ।

रिष्टरत्नमयं स्वप्ने चक्रनेमिं विभास्वरम् ॥ ३६ ॥

ततः स्वप्नानुसारेण प्राग् नव्यपश्चिमादिवत् ।

अरिष्टनेमिरिखाख्यां चक्रतुः पितरौ प्रभो ॥ ३७ ॥

यदुकुलकमलार्कश्चन्द्रशालान्तराले

विविधविविधधात्रीमातृभिर्लाल्यमानः ।

ससलिलवनभूमौ मालिकैः पाल्यमानः

शुभतरुरिव लग्नो वर्धितुं विश्वनाथः ॥ ३८ ॥

इति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये भगव-

जन्मोत्सववर्णनौ नाम सप्तमः सर्गः

अष्टमः सर्गः

अथ समं पितृबन्धुमनोरथैः
प्रवृद्धे भगवान् पितृसन्ननि ।
अभिमतार्प्यकृताप्रमुखैर्गुणैः
सुरगिराविव बालसुरद्रुमः ॥ १ ॥
मरकतास्मदलैरिव निर्मितं
परिनिबद्धमिवाञ्जनपुद्गलैः ।
अभिनवाम्बुधरैरिव वेष्टितं
प्रभुवपुः फलिनीद्युति दिद्युते ॥ २ ॥
सरसिजं परिहाय समाश्रयन्
भगवतश्चरणाम्बुरुहं श्रियः ।
परिचिते ननु सद्यपि सुन्दरे
किल जनोऽभिनवे रमतेऽखिलः ॥ ३ ॥
अतिकठोरतया परिघः पुन-
र्भुजगराजवपुर्विषवत्तया ।
न हि ययावुपमाविषय प्रभोः
सरलयोः शुभयोर्भुजदण्डयोः ॥ ४ ॥
परमसौम्यगुणो जनदृक्सुखोऽ-
तिशुचि भागवताननमानशे ।
इव मरीचिसमुच्चय उज्ज्वलः
सकलशीतलदीधितिमण्डलम् ॥ ५ ॥
क्षमसुधारसवीचिपरिप्लुते

लवणिमाञ्जनमिश्रिततारके ।

परितिरस्कृतपङ्कजसम्पदी

भगवतो नयने स्म विराजतः ॥ ६ ॥

हरिमुखैर्यदुराजकुमारकैः

सह समानवयोभिरनिन्दितः ।

जिनपतिः प्रचिखेल विमोहयन्

शुभवने भवनेऽपि च नागरान् ॥ ७ ॥

समतिक्रम्य शनैरथ शैशवं

समुपलभ्य विभूर्नवयौवनम् ।

परिपुपोष वपुः सुभगाकृति-

र्गजगतो जगतो नयनामृतम् ॥ ८ ॥

किमुत पालयितुं भुवमागतः

सुरपतिः किमु वा मदनोऽङ्गवान् ।

अयमभूदिति वीक्ष्य जिनेश्वरं

जनतया नतया हृदि तर्कितम् ॥ ९ ॥

अभवदस्य परार्थफलो गुणो

निष्पुणता जगतः प्रतिबोधकृत् ।

अभिमता विभूताऽखिलयोगिनां

सुजनता जनतापहृतौ क्षमा ॥ १० ॥

अभिनवं वय ऋद्धिरनुत्तरा

परमरूपकला प्रभूताऽद्भुता ।

परमभूद् न विकारपरं मनोऽ-

त्रभवतो भवतोऽयमोचिनः ॥ ११ ॥

जगति ते स्तवनीयपदाम्बुजा
 वयसि ये तरुणेऽप्यविकारिणः ।
 रयहताः सरितो न पतन्ति केऽ-
 पि सरलाः सरला विरला द्रुमाः ॥ १२ ॥
 अथ निषेवितुमेनमनेनैसं
 विहितसौवतरूपसबोपैदः ।
 ऋतुगणः प्रगुणीकृतसम्पदु-
 च्यततोऽयततोदयशालिनम् ॥ १३ ॥
 अधरयन् क्रमतः शिशिरश्रियं
 मलयमारुतपल्लवितांश्चिपः ।
 ऋतुपतिः सुँरभिर्विपिनावना-
 ववततार ततारवकोकिलः ॥ १४ ॥
 विविधपल्लवपुष्पफलाकुला
 श्रुतिमुखोन्मदनीडजकुजिता ।
 समभवत् सकलाऽपि वनस्थली
 सुमनसां मनसां रतिकारिणी ॥ १५ ॥
 मधुरमञ्जरिरञ्जितरंरण-
 द्रुमरबन्दिजनैर्गभिनन्दिता ।
 हरति शाङ्खलपुष्पितचम्पकै-
 र्न सह का सहकारलता मनः ? ॥ १६ ॥
 कुसुममौक्तिकभासितादिगुखः
 परिलसद्भ्रमेन्द्रमणिप्रभः ।
 किसलयैररुणो विपिनश्रियां
 स तिलकः तिलकश्रियमातनोत् ॥ १७ ॥

रचयितुं ह्युचितामतिथिक्रियां
 पथिकमाह्वयतीव सगौरवम् ।
 कुसुमिता फलिताऽऽम्रवणावली
 सुवयसां वयसां कलकूजितैः ॥ १८ ॥
 गुपिलचूतलतागहनान्तरे
 सहचरीपरिरम्भणलालसम् ।
 शुक्रमवेक्ष्य मुहुर्मुहुरस्मरन्
 न पथिकः पथि कः स्वकुटुम्बिनीम् ? ॥ १९ ॥
 उपवनेषु समीक्ष्य विलासिनः
 स्वदयितांसनिवेशितदोर्लतान् ।
 विरहिणो लुलुढः स्मृतवल्लभा
 भुवि कलाविकला मदनाकुलाः ॥ २० ॥
 ननितर्याऽनितया रमणं कयाऽ-
 प्यमलया मलयाचलमारुतः ।
 धुतलतातलतामैरसोऽधिको
 न हि मतो हिमतो विषतोऽपि न ॥ २१ ॥
 उपवने पवनेरितपादपे
 नवतरं बत रन्तुमनाः परा ।
 सकरुणा करुणावचये प्रियं
 प्रियतमा यतमानमवारयत् ॥ २२ ॥
 प्रियकरः कठिनस्तनकुम्भयो
 प्रियैकरः सरसार्तवपल्लवैः ।
 प्रियतमां समवीजयदाकुलं

१ रमण नेता अनिता तथा, रमणमप्राप्तयेत्यर्थः । २ ताम-
 रसं पङ्कजम् । ३ पतिपाणिरित्यर्थः ।

नवरतां वरतान्तलतागृहे ॥ २३ ॥
 त्यज रूपं भज तोषममुं जनं
 निपतितं पदयोरवलोकय ।
 इति वदन् प्रणयी परिष्वजे
 मधुरसाधुरसान्वितयाऽन्यया ॥ २४ ॥ त्रिभिः कुलकम्,
 सरसचारुतराधरपल्लवं
 कमलिनीललनामुखपङ्कजम् ।
 अल्लियुवा पिबति स्म विकस्वरं
 सुमधुरं मधुरञ्जितमानसः ॥ २५ ॥
 इव विलोकयितुं सुरभिश्चियं
 विकचकुन्दलताकुसुमच्छलात् ।
 उडुगणो निखिल समवातर-
 त्परिविहाय विहायै इलातलम् ॥ २६ ॥
 रसभृताः सरसीषु विरोजिरे
 कनकपङ्कजकोशसमुच्चयाः ।
 स्नपयितुं जलदेवतया स्मरं
 सकलैसाः कलैसा इव सज्जिताः ॥ २७ ॥
 उपवने भवनेऽपि मधूत्सवे
 प्रियसखा नवपल्लवशेखराः ।
 अनुबभूवुरनारतमङ्गना
 ललनदोलनदोर्ग्रहजं सुखम् ॥ २८ ॥
 विरचयन् लघिमानमलं निशः
 प्रकटभावमियाय महीतले ।
 तप क्रतुस्तिरयन् निजसम्पदा

समधुना मधुना जनितां श्रियम् ॥ २९ ॥
 अविकलानि फलानि महीरुहां
 परिपपाच तपः तपनांशुभिः ।
 घटचयाननलैरिव कुम्भकृत्
 शिवतरान् बत रागमनोहरान् ? ॥ ३० ॥
 सुरभिपङ्कजराजिपतद्रजः-
 कणकरम्बितवारिजलाशये ।
 युवजनः प्रचिखेल तपे रसा-
 दबलया बलैयान्वितहस्तया ॥ ३१ ॥
 प्रियतमाधरबिम्बमिव प्रियो
 मधुकरो लिलिहे मधुरं तपे ।
 विकचपाटलपुष्पकदम्बकं
 नवमरैन्दमरं दधदुज्ज्वलम् ॥ ३२ ॥
 अजनि किं न तपेऽध्वगदुःखकृत्
 खरदिवाकरतप्तरजश्चयः ।
 ज्वलितवह्निकणप्रतिमोऽनिल-
 श्चुतपलाशपलाशमुखा द्रुमाः ॥ ३३ ॥
 जलमुचा पटलैर्जलवर्षिभि-
 र्जनितमुष्णरुचा ग्लपयन् क्लमम् ।
 अथ समाविरभूद् जलदागमो
 नवकदम्बकदम्बकवर्धकः ॥ ३४ ॥
 स्मितमणीबककेसररेणुभि-
 र्दिग्वलावदनानि विभूषयन् ।
 अलिकुलं मधुलोलमखेदयद्

विचकलश्च कलः पवनाकुलः ॥ ३५ ॥
 सुखयति स्म न कं तपतपाहृज्
 जलदकालभवः शिशिरानिलः ।
 परिवहन् नवकाञ्चनकेतकी-
 शुभरजोभरजोज्ज्वलसौरभम् ॥ ३६ ॥
 स्मरपतेः पटहानिव वारिदान्
 निनदतोऽथ निशम्य विलासिनः ।
 समदना न्यपतन् नवकामिर्ना-
 चरणयो रणयोगविदोऽपि हि ॥ ३७ ॥
 जयति काऽपि हि शक्तिरनीदृशी
 कपटिनोऽस्य मनोभवयोगिनः ।
 पटुदृषीकमना अपि यद्वशा
 न हि शृणोति न पश्यति वेत्ति नो ॥ ३८ ॥
 क्षरददभ्रजला कलगर्जिता
 सचपला चपलानिलनोदिता ।
 दिवि चचाल नवाम्बुदमण्डली
 गजघटेव मनोभवभूषतेः ॥ ३९ ॥
 रविमलं विमलं रचयन्नथो
 सकमलं कमलं परिपूतयन् ।
 सुखयितुं किल नाथमुपागतो
 धवलरुग् जलदो जलदात्यये ॥ ४० ॥
 समधुपाः स्मितपङ्कजपङ्क्तयो
 रुचिरे रुचिरेषु सरःस्वथ ।
 नवशरच्छ्रयमीक्षितुमातनो-

दिव दृशः शतधा जलदेवता ॥ ४१ ॥
 आपः प्रसेदुः कलमा विपेद्युः
 हंसा^१चुकुजुर्जहसुः कर्जानि ।
 सम्भूय मानन्दमिवावतेरुः
 शरद्गुणाः सर्वजलाशयेषु ॥ ४२ ॥
 रसविमुक्तविलोलपयोधरा
 हसितकाशलसत्पलिताङ्किता ।
 क्षरितपक्त्रिमशालिकणाद्विजा
 जयति काऽपि शरज्जरती भित्तौ ॥ ४३ ॥
 मदोत्कटा विदार्य भूतलं वृषाः
 भिषन्ति यत्र मस्तके रजो निजे ।
 अयुक्तयुक्तकृत्यसंविचारणां
 विदन्ति किं कदा मदान्धबुद्धयः ? ॥ ४४ ॥
 विजहुरुद्धततां स्मयसम्पदो
 जलधिगा शिखिनश्च घनात्यये ।
 गतवतीष्टजने बलपुष्टिदे
 भषति कस्य न दर्पयनच्युतिः ॥ ४५ ॥
 अनारतत्यक्तजलौघपाण्डुभि-
 र्यार्त्तां समूहैः परितः पयोमुचाम् ।
 द्वां वीक्षमाणोऽत्र जहर्ष को न हि
 श्रीखण्डलिप्ताङ्गलतामिवाङ्गनां ॥ ४६ ॥
 कम्पयन्नेव दरिद्रकुलान्यु-
 द्दण्डवात इव पुष्पवनानि ।
 वह्निकोणपरिवर्तितभास्व-

न्मण्डलो हिममयः समयोऽयात् ॥ ४७ ॥
 उपययौ शनकैरिह लाघवं
 दिनगणः खलराग इवानिशम् ।
 वट्टधिरे च तुषारसमृद्धयोऽ-
 नुसमयं सुजनप्रणया इव ॥ ४८ ॥
 संत्यज्य विलासिनीजनो
 मुक्ताफलमालां समुज्ज्वलाम् ।
 भैजै दहनं प्रदाहकं
 काले रिपुमप्याश्रयेत् सुधीः ॥ ४९ ॥
 इह भर्तृभिर्विरहिताङ्गनामनो-
 वनदीपितप्रचुरकामपावकः ।
 हिमपातदग्धजलजातकाननः
 शिशिरो ययावशिशिरो गुणैरथ ॥ ५० ॥
 भृङ्गाः स्फुटत्काञ्चनपद्मखण्डे
 स्वैरं पपुयै सुरभौ मरन्दम् ।
 माघे करीरेषु चरन्ति तेऽपि
 गतिर्विधातुर्विषमेति शङ्के ॥ ५१ ॥
 मलयजादिविलेपननीररुद्-
 शयनमाल्यविधावकृतादराः ।
 हिमबलेन तथाप्यहरंस्तरां
 युवतयो ब्रत योगिमनांस्यपि ॥ ५२ ॥
 समकेतकचम्पककुन्दलता-
 जलजातवने हिमपातहते ।
 भ्रमरो विचचार सरीषवने
 सकलोऽप्युदितं श्रयतीह जनः ॥ ५३ ॥

ऋतुगणे सुभगेऽपि किलेदृशे

न च कदा चकमे विषयान् विभुः ।

सृगपतिर्निवसन् विपिनान्तरेऽ-

पि सरसानि फलानि कदाऽत्ति किम् ? ॥ ५४ ॥

अमोघशस्त्रं विषमास्त्रवीरः

प्रायुङ्क्त यद् यद् जगतां प्रतीक्ष्ये ।

बभूव तत् तद् विगतप्रतापं

क्षीराम्बुराशाविव वासवास्त्रम् ॥ ५५ ॥

खेलन् नाथोऽथान्यदा शस्त्रशालां

प्राप्तः शङ्खं वीक्ष्य नारायणस्य ।

अदाच्चैनं पाणिना रक्तभासा

शृङ्गेणैव प्रागिरिश्चन्द्रबिम्बम् ॥ ५६ ॥

त्रिजगत्प्रभुपाणिपङ्कजस्थो

हिमपिण्डादपिपाण्डुरः स शङ्खः ।

प्रमुमोष विकस्वराम्बुजातो-

परिवर्तिष्णुमरालबालशोभाम् ॥ ५७ ॥

प्रमथ्यमानाम्बुधिनादधीरं

संव्यापयन्तं युगपद् दिगन्तान् !

बद्धस्पृहं श्रीरमणस्य चेतो

भयेषु कुर्वन्तमसंस्तुतेषु ॥ ५८ ॥

क्षोणीभृतां गह्वरमण्डलोत्थैः

प्राप्तप्रकर्षं प्रतिशब्दसंघैः

विश्वत्रयं शब्दमयं सृजन्त-

मेकार्णवं कालमिव क्षयाख्यम् ॥ ५९ ॥

पयोदनादं परिशङ्कमाना

मयूरबाला अभिनर्तयन्तम् ।

ध्मातो जिनेन्द्रेण स पाञ्चर्जन्यो

ध्वनिं स्रसर्जैव हतो मृदङ्गः ॥ ६० ॥ त्रिभिः कुलकम्.

चक्रितेन मुरारिणा ततो

विपुलं नाथबलं बुभुत्सुना ।

जगदे भगवान् स सस्मितं

मम बाहुं नमयेति बान्धव ! ॥ ६१ ॥

हरिभुजं भगवानथ लीलया

कमलनालमिवानतिमानयत् ।

भवति तावदिभस्य करो दृढः

स्पृशति यावदमुं न मृगाधिपः ॥ ६२ ॥

अविलम्ब्य चतुर्भुजोऽथ दीर्घा

भुजवल्लीं भुवनैकनायकस्य ।

नमनाक्षम आसदत् सुपर्व-

द्रुमशाखाश्रितवानरस्य शोभाम् ॥ ६३ ॥

सकलराज्यमिदं कमलापते !

कुरु यथेष्टमशङ्कमनाकुलः ।

अलमपि स्पृहयालुरहं न तद्

निजगदे प्रभुणेति वृषार्कपिः ॥ ६४ ॥

लक्ष्मीलावण्यलीलाकुलगृहललनाश्लेषमुक्ताभिलाषो -

मन्वानस्तुच्छमेतद्-विषयरससुखं तत्त्वतो दुःखरूपम् ।

भुञ्जानो ज्ञानतोषप्रशमरतिसुखं शाश्वतानन्दहेतुं

तस्थावित्थं जिनेशो निजपितृसदने यौवनस्थोऽपि सुस्थः ॥ ६५ ॥

इति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये

षड्भुवर्णनो नामाष्टम सर्गः

नवमः सर्गः

विभुं विभाव्य भोगार्हमपत्यस्नेहमोहितौ ।
प्रोचते पितरावेवं कैटभारातिमन्यदा ॥ १ ॥
तथा विधीयतां वत्स ! यथा नेमिकुमारकः ।
शृङ्गात्येष वधूपाणिं संकेतं भोगसम्पदः ॥ २ ॥
तमर्थमथ पत्नीभ्यः सर्वाभ्यो हरिरादिशत् ।
ईदृशेषु हि कार्येषु प्रायस्तासां प्रवीणता ॥ ३ ॥
सत्यभामादयोऽन्येऽप्युर्देवकीसुनुवल्लभाः ।
नेमिं व्यजिज्ञपन्नेवं स्नेहसारं पद्वितभिः ॥ ४ ॥
नेमे ! रम्या गलत्येषा यौवनश्रीः क्षणे क्षणे ।
निशा शेषे यथा चन्द्रबिम्बदीधितिमण्डलीम् ॥ ५ ॥
तद् भो भोगानभुञ्जानः पावनं यौवनं हृदः ।
किं मुधा गमयस्येवं तद् वनस्वापतेयवत् ? ॥ ६ ॥
विश्वातिशायि ते रूपं सौभाग्यं विश्ववल्लभम् ।
चातुर्यं वर्णनातीतं लावण्यमुपमातिगम् ॥ ७ ॥
प्रार्थनीयं प्रभुत्वं ते गीर्वाणस्वामिनामपि ।
महिमा तावको नेमे ! देवानामप्प्रगोचरः ॥ ८ ॥
बहुना किं कुमारेन्द्र ! जगदाल्हादकारकैः ।
त्वमाश्रितो गुणैः सर्वैर्नभोदेश इवोडुभिः ॥ ९ ॥ त्रिभिः कुलकम्,
परमैश्वर्यसौन्दर्यरूपमुख्या गुणा नृणाम् ।
ऋते कान्तां न शोभन्ते निशां विनेन्दुधामवत् ॥ १० ॥
तद् देवर ! त्रपां मुञ्च रतिविघ्नविधायिनीम् ।
फलं यौवनवृक्षस्य द्राग् गृहाण विचक्षण ! ॥ ११ ॥

विवाह्य कुमारेन्द्र ! बालाश्चञ्चललोचनाः ।
 भुङ्क्ष्व भोगान् समं ताभिरप्सराभिरिवामरः ॥ १२ ॥
 रूपसौन्दर्यसम्पन्नां शीलालङ्कारधारिणीम् ।
 झरलावण्यपीयूषसान्द्रपीनपयोधराम् ॥ १३ ॥
 हेमाब्जगर्भगौराङ्गीं मृगाक्षीं कुलबालिकाम् ।
 ये नोपभुञ्जते नूनं वेधसा कञ्चिता हि ते ॥ १४ ॥ युग्मम्-
 संसारे सारभूतो यः किलायं प्रमदाजनः ।
 सोऽसारचेत्तवाभाति गर्दभस्थगणोपमः ॥ १५ ॥
 एवं तर्हि वयं नेमे ! न विद्वस्तावकी धियम् ।
 अथवा वर्तसे नूनं सिद्धिश्रीसङ्गमोत्सुकः ॥ १६ ॥ युग्मम्-
 सौख्यमेवोपभोक्तव्यं मोक्षेऽपि ननु यादव ! ।
 लभ्यते चेत् तदत्रैव तर्त्तिक क्षूणं वदानघ ! ॥ १७ ॥
 श्रुत्वेति भातृजायानां विवेकविकला गिरः ।
 किञ्चिद्विहस्य विश्वेशो निपुणं प्रोचिवानिति ॥ १८ ॥
 अये ! तत्त्वं न जानीथ वराक्यो मुग्धबुद्धयः ।
 कुत्र तत्त्वावबोधो वा रागान्धानां शरीरिणाम् ॥ १९ ॥
 अज्ञातपरमार्थो हि स्तौति वैषयिकं सुखम् ।
 पक्वं निम्बफलं मिष्टं वक्त्यदृष्टप्रियालुकः ॥ २० ॥
 यत्किञ्चिद् येन वा दृष्टं स तदेव प्रशंसति ।
 निम्बमेव यतो मिष्टं मन्यते करभाङ्गना ॥ २१ ॥
 मोदकः क्वौकशः क्वत्र क्व सर्पिः खण्डमोदकः ।
 क्वेदं वैषयिकं सौख्यं क्व चिदानन्दजं सुखम् ॥ २२ ॥
 नामवर्णाविभेदेऽपि सुखयोरेतयोः किल ।
 स्वादे महान् विशेषोऽस्ति गोस्तुही-क्षीरयोरिव ॥ २३ ॥
 हितं धर्मौषधं हित्वा मूढाः कामज्वरादिताः ।

मृगप्रियमपथ्यं तु सेवन्ते ललनौषधम् ॥ २४ ॥
 आत्मा तोषयितुं नैव शक्यो वैषयिकैः सुखैः ।
 सलिलैरिव पाथोक्षिः काष्ठैस्त्रि धनञ्जयः ॥ २५ ॥
 अनन्तमक्षयं सौख्यं मुञ्चानो ब्रह्मसद्गनि ।
 ज्योतिःस्वरूप एवायं तिष्ठत्यात्मा सनातनः ॥ २६ ॥
 अतः परं न वक्तव्यं युष्माभिरीदृशं पुनः ।
 अवाच्यं शिष्टलोकस्य ग्रामीणजनतोचितम् ॥ २७ ॥
 स्वभावं मे न जानीथ वसन्त्योऽपि सदान्तिके ।
 पाथोजस्य यथाऽऽश्लोदं भेकाः सहोषिता अपि ॥ २८ ॥
 प्रजावत्यः समस्तास्ता निशम्येति प्रभोर्वचः ।
 एवं बभाषिरे भूयः सत्याभिः सरलोक्तिभिः ॥ २९ ॥
 श्रीनेमे ! नरकोटीर ! जगत्पूज्य ! जिनेश्वर ! ।
 यदुक्तं भवता सर्वं तदेव खलु तात्त्विकम् ॥ ३० ॥
 जानीमश्च वयं पूज्य ! यदेते विषयास्तव ।
 मानसे प्रतिभासन्ते निःस्वादास्तुषराशिवत् ॥ ३१ ॥
 परं स्वपितरौ सर्वैर्बहुमान्यौ तनूद्भवैः ।
 युष्मादृशैर्विशेषेण विचाराचारकोविदैः ॥ ३२ ॥
 अविभाव्यात्मनः कष्टं पितृन् प्रीणन्ति नन्दनाः ।
 स्कन्धारोपितपित्रम्बः श्रवणोऽत्र निदर्शनम् ॥ ३३ ॥
 किञ्च पित्रोः सुखायैव प्रवर्तन्ते सुनन्दनाः ।
 सदा सिन्धोः प्रमोदाय चन्द्रो व्योमावगाहते ॥ ३४ ॥
 भुवने निःस्पृहा एव परानुग्रहकाम्यया ।
 प्रवर्तन्ते महात्मानो दाक्षिण्येन वशीकृताः ॥ ३५ ॥
 अपि प्रमोदयन् विश्वं यथा कुमुदबान्धवः ।

प्रीणयत्यधिकं सौवान् कृत्वेति कुमुदाकरान् ॥ ३६ ॥
 तथा त्वमपि विश्वेश ! जगदाल्हादकारकः ।
 अतो विशेषतो वर्गं स्वं प्रीणयितुमर्हसि ॥ ३७ ॥ युग्मम्
 किं वा भूयो वयं वच्मस्त्रिकालज्ञानवान् स्वयम् ।
 भगवानेव जानीते लोकलोकोत्तरस्थितिम् ॥ ३८ ॥
 अत्रान्तरे शिवाभ्येत्य बाहौ धृत्वा जगत्प्रभुम् ।
 प्रोवाचेति बलिं यामि कुमार ! तव नेत्रयोः ॥ ३९ ॥
 वत्स ! प्रसद्यतां सद्यो विवाहः प्रतिपद्यताम् ।
 पूर्यन्तां नरकोटीर ! पितॄणां हि मनोरथाः ॥ ४० ॥
 निस्स्पृहोऽपि जगन्नाथोऽथ पित्रोरुपरोधतः ।
 प्रपेदे तद्वचः किञ्चिदलङ्घ्यवचनौ हि तौ ॥ ४१ ॥
 ततः प्रमुदिताः सर्वे यादवाः सह बन्धुभिः ।
 विशेषेण शिवा देवी समुद्रविजयस्तथा ॥ ४२ ॥
 इतश्चाम्भोजतुल्याक्षो भोजराजाङ्गभूरभूत् ।
 उग्रसेनो महीजानिरुग्रसेनासमन्वितः ॥ ४३ ॥
 प्रतापयशसी येन शत्रूणां रणपर्वणि ।
 ग्रस्येते परमस्थाम्ना चन्द्रार्काविव राहुणा ॥ ४४ ॥
 करकृतकरवालाय प्रसाद्य यस्यै रणोत्थिताय ।
 किल कर-वालाः करवालान् वितरन्ति विपक्षभूपालाः ॥ ४५ ॥
 प्रातः सामान्तभूपालैरुपदीकृतशरणाः ।
 क्षरन्मदजलैर्यस्य सिञ्चत्यास्थानमण्डपम् ॥ ४६ ॥
 आधारो दीनलोकानां शरण्यः शरणार्थिनाम् ।
 यो निधिर्गुणरत्नानामारामः कीर्तिविरुधाम् ॥ ४७ ॥
 कोशो लक्ष्मीसरस्वत्योरालानः सत्त्वहस्तिनः ।

मण्डपो नीतिवल्लीनां यः स्तम्भः कुलसञ्चानाम् ॥ ४८ ॥

राजीमतीति नाम्नासीत् फुल्लराजीवलोचना ।

दुहिता तस्य भूपस्य जयन्तीव दिवस्पतेः ॥ ४९ ॥

करण्डी शीलरत्नस्य वापी लवणिमाम्भसः ।

वल्ली सौभाग्यकन्दस्य याऽवधी रूपसम्पदाम् ॥ ५० ॥

निष्कलङ्केन्दुलेखेव या मृदङ्गी मृणालवत् ।

स्पृहणीयाऽब्दमालेवं हरिणीव सुलोचना ॥ ५१ ॥

यस्या वक्त्रजितः शङ्के लाघवं प्राप्य चन्द्रामाः ।

तुलवद् वायुनोत्क्षिप्तो बम्भ्रमीति नमस्तले ॥ ५२ ॥

विचालालम्बिरोलम्बविनीलनलिनश्रियम् ।

जहे नेत्रयुगं यस्य मुग्धास्त्रिगुणकनीनिकम् ॥ ५३ ॥

सलावण्यरसौ यस्याः स्तनकुम्भौ स्म राजतः ।

वक्षःस्थलं समुद्भिद्य कामकन्दाविवोत्थितौ ॥ ५४ ॥

बभावूरुयुगं यस्याः कदलीस्तम्भकोमलम् ।

आलान् इव दुर्दन्तिमीनकेतनहास्तिनः ॥ ५५ ॥

शङ्के यस्याः पदद्वन्द्वसौन्दर्यश्रीपराजितम् ।

कमलं सेवतेऽरण्यमद्यापि भयवेषिम् ॥ ५६ ॥

यस्या हि रूपसौन्दर्यनिर्जिता नाकिनायिकाः ।

प्रदर्शयन्ति नो नृणां स्वरूपं लज्जिता इव ॥ ५७ ॥

रूपप्रेमत्रपाधर्मप्रमुखैर्महिलागुणैः ।

या व्याप्ता विमलैः शस्यैश्चन्द्रलेखेव भानुभिः ॥ ५८ ॥

तां श्रीनेमिकुमाराय कुमारीसुकुमारिकाम् ।

उग्रसेनं ययाचेऽथ सबन्धुर्यादवाग्रणीः ॥ ५९ ॥

उग्रसेनोऽप्युवाचैवं हर्षविस्मेरलोचनः ।

आनन्दिता वयं ब्रावदनया कथयाऽप्यहो ? ॥ ६० ॥

सतां तिष्ठतु सम्बन्धः कथापि सुखयत्यलम् ।
 दूरे चन्द्रश्चकोराणां ज्योत्स्नैव कुरुते मुदम् ॥ ६१ ॥
 सम्बन्धमन्तरा नौ भोः सम्बन्धोऽयं भवेद्यदि ।
 तदा माधव ! मन्येऽहं क्षीरेयी खण्डमिश्रिता ॥ ६२ ॥
 दत्ता मया कुमारीयं कुमारारिष्टनेमये ।
 शिवः स्यादनयोर्योगो रोहिणीचन्द्रयोरिव ॥ ६३ ॥
 जाते कान्तेऽथ सम्बन्धे सम्बन्धिनावुभावपि ।
 प्रारेभाते निजं कार्यं जलबीजे इवाङ्कुरम् ॥ ६४ ॥
 उपयामयोग्यमखिलं यदिष्यते ।
 १ प्रगुणीकुरुध्वमधुनेह वस्तु तत् ।
 इति भोजभूमिपतिरादिशद् मुदुः
 सचिवान् निजाब् प्रमदवारिवारिधिः ॥ ६५ ॥
 इति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये
 कन्यालाभवर्णनो नाम नवमः सर्गः

दशमः सर्गः

सखीमुखेन्दोः प्रक्षरन्तमेनं

वृत्तान्तपीयूषरसं पिबन्ती ।

ततश्चकोरीव चकोरनेत्रा

न प्राप तृप्तिं नृपभोजपुत्री ॥ १ ॥

सत्यं ममाग्रे यदि न ब्रवीषि

मातुः पितुस्ते शपथोऽस्ति तर्हि ।

किं हास्यमेतत् ? किमु सूनृतं वा ?

बूषे ? पप्रच्छेति मृदुः सखी सा ॥ २ ॥

इतः समुद्राच्युत-ताललक्ष्मणां

चकार विज्ञप्तिममात्यमण्डली ।

एषा प्रशस्या नरलोकनायकाः !

सामग्र्यशेषोपयमस्य सूत्रिता ॥ ३ ॥

उत्सार्याशुचिपुद्गलान् पुरपथाः सिक्ताः सुगन्धोदकैः

कीर्णास्तत्र विचित्रचम्पकजपाजात्यादिपुष्पोत्कराः ।

कर्पूराङ्गुरुधूपधूमपटलैर्व्याप्तं नभोमण्डलं

मुक्ता बन्दिजना अमी प्रददते नेमीश्वरायाशिषम् ॥४॥

सौवर्णाश्च मनोरमा मणिचिता उत्तम्बितास्तोरणाः ।

रम्भास्तम्भमनोहराः प्रगुणीता उच्चैस्तरा मण्डपाः

सन्मुक्ताफलहेमकन्दलललन्माणिक्यजालोज्ज्वला

बद्धास्तत्र विचित्रचित्रकलिताश्चन्द्रोदया मञ्जुलाः ॥ ५ ॥

एषा किं भुवमागता सुरपुरी किं बाथ भोगावती

लङ्का वा किमु काञ्चनी किमथवा यक्षेश्वराणां पुरी ।
 आसन्नोपवनोन्नतद्रुमहिमच्छायाश्रितैरुन्मुखै-
 रेवं पान्थजनैस्तदा किल हृदि श्रीद्वारिका तर्क्यते ॥ ६ ॥
 एते वंशमहत्तरा हितकराः शृङ्गारसारा इमे
 मुग्धाः स्निग्धवधूजना अविकलं गायन्त्यलं मङ्गलम् ।
 वर्तन्ते बहुहास्यकौतुकपरा मत्ताः कुमारा अमी
 द्वारेऽमी निवसन्त्युपायनजुषः सामन्तभूमीभुजः ॥ ७ ॥
 रङ्गद्वर्गारिकोलवणा रणरणन्मञ्जीरसञ्जिक्रमा
 एता नर्तनतत्पराः सुनयनास्तिष्ठन्ति वाराङ्गनाः ।
 आयाता नव किन्नरस्वरधरा गन्धर्वसंघास्त्वमी
 भेरीमर्दलतालवेणुपणवातोद्यावलीवादकाः ॥ ८ ॥
 नेपथ्यं कलयन्नपूर्वरचनं शोभां परामावहन्
 भूपालैः परितोऽन्वितो हरिहयो वृन्दारकौघैरिव ।
 बिभ्रन् निर्मलमङ्गरागमतुलं व्यावृत्तरागोऽपि सन्
 वीवाहाय जगत्प्रभुर्वररथारूढः प्रतस्थेऽथ सः ॥ ९ ॥
 पुण्याढ्यं कमला यथा निजपतिं योषाः सुशीला यथा
 सूत्रार्थं विशदा यथा विवृतयस्त्रारा यथा शीतगुम् ।
 पुंसां कर्म यथा धियश्च हृदयं स्वानां यथा वृत्तयः
 सानन्दं कुलकोटयः किल यदनामन्वगुस्तं तथा ॥ १० ॥
 तदान्यकार्येषु पराङ्मुखानां
 द्रष्टुं जिनेन्द्रं भृशमुत्सुकानाम् ।
 पुराङ्गनानां चललोचनानां
 बभूवुरित्थं किल चेष्टितानि ॥ ११ ॥
 का चिन्मालवत्कालिप्तपादा

जवाद् गवाक्षं प्रति संचरन्ति ।
 अजीजनद् विभ्रममम्बुजानां
 छायापदाब्जैर्मणिकुट्टिमेषु ॥ १२ ॥
 का चित् करार्द्रप्रतिकर्मभङ्ग-
 भयेन हित्वा पतदुत्तरीयम् ।
 मञ्जीरवाचालपदारविन्दा
 द्रुतं गवाक्षमभिमुखं चचाल ॥ १३ ॥
 प्रभुं दिदृक्षुः सहसोत्थिता का-
 प्यर्धाचिताया निजहारयष्टेः ।
 मुक्ताफलैः स्थूलतरैर्गलद्भिः
 पदे पदे भूमिमलंचकार ॥ १४ ॥
 कस्याश्च वातायनसंस्थिताया
 आस्वादनाय मगुणीकृतस्य ।
 संचूर्णताम्बूललतादलस्य
 तस्थौ मुखेऽर्धं च करे तथाऽर्धम् ॥ १५ ॥
 परा प्रभो रूपमवेक्षमाणा
 रसातिरेकादनिमेषदृष्टिः ।
 सख्या हयन्त्या अपि पार्श्वगायाः
 शुश्राव शब्दं बधिरेव नैव ॥ १६ ॥
 काप्यम्बुकुम्भं करपल्लवाभ्या-
 माकर्षयन्त्युन्नतकन्धराक्षी ।
 आकृष्टकोदण्डलतेव तस्थौ
 स्त्रीणामहो दर्शनलोलुपत्वम् ॥ १७ ॥
 पराऽञ्जयित्वा नयनाम्बुजात-

मेकं परस्याञ्जनहेतवेऽथ ।
 शलाकया कज्जलमाददाना
 शीघ्रं गवाक्षं प्रति निर्जगाम ॥ १८ ॥
 काचित् सुवर्णालयजालकान्त-
 र्दृष्ट्वा प्रभुं राजपथेऽवतीर्णम् ।
 प्रह्लादकं चन्द्रमिवाभ्रमार्गे
 संयोज्य पाणी प्रणनार्म मूर्ध्ना ॥ १९ ॥
 हले ! प्रतीक्षस्व निमेषमेकं
 यथाहमप्येमि पिधाय मेहम् ।
 इत्थं वदन्तीं स्वसखीमुपेक्ष्य
 पीठात् समुत्थाय दधाव काचित् ॥ २० ॥
 काभिश्चिदावासगवाक्षभूमौ
 मिथः स्वसंमर्दवशेन कामम् ।
 हारच्युता मौक्तिकरत्नपूगा
 मार्गेषु कीर्णा इव पुष्पपुञ्जाः ॥ २१ ॥
 भोज्यं सुराणामपि दुर्लभं यत्
 स्थाले विशाले परिवेषितं तत् ।
 हित्वा परा द्वारमभिप्रतस्थे
 चक्षुर्विलोलं खलु कामिनीनाम् ॥ २२ ॥
 कस्तूरिका-कुङ्कुम-पत्रवल्लीः
 कपोलभित्तौ परिकल्पयन्तौ ।
 प्रसाधिकाया अपसार्य हस्तौ
 दधाव काचित् सहसा गवाक्षम् ॥ २३ ॥
 गवाक्षभूमौ स्थितकामिनीनां

विलोक्य वक्त्राणि तदावनिस्थाः ।
 संशेरते किं गगनप्रदेशे
 सुधाकराणामुदिताः सहस्राः ॥ २४ ॥
 संश्लाघ्यमानः सुरसुन्दरीभिः
 संसेव्यमानो नरदेवलोकैः ।
 ततः प्रभुश्छत्रनिवारितोष्मा
 भोजस्य गेहं समयं जगाम ॥ २५ ॥
 अत्रान्तरे राजिमती सखीभि-
 रेवं जजल्पे सखि ! पश्य पश्य ।
 वरोऽमरीणामपि दुर्लभोऽयं
 नेमिः समागतात् तव भाग्यकृष्टः ॥ २६ ॥
 अन्योन्यं दृढपीवरस्तनतटैः संघट्टयन्त्यो रसा-
 देता यादवभूभुजां युवतयस्तन्वन्ति गीतध्वनिम् ।
 एते मङ्गलपाठका जयरवं कुर्वन्ति कोलाहलं
 श्रूयन्ते बधरीकृताखिलदिशो वादित्रनादा अमी ॥ २७ ॥
 ततो हिमार्तानिव वेपमानान्
 निरुद्धदस्यूनिव कातराक्षान् ।
 दृष्ट्वा पशून् वाटकचारकस्थान्
 जगाद सूतं जगदेकबन्धुः ॥ २८ ॥
 मान्यस्य तातस्य बलस्य किं वा
 भोजस्य लक्ष्मीरमणस्य वा किम् ।
 किञ्चिद् वराकैरपराद्धमेभी
 रुद्धा यदेवं वद वावदूक ! ॥ २९ ॥
 किञ्चिन्न कस्याप्यपराद्धमेभि-
 रेतैर्यदूनामिह किन्तु भावि ।

सगौरवं भोजनगौरवं भो
 वचो जगादेति स दक्षिणस्थः ॥ ३० ॥
 उचेऽथ नाथः शृणु सारथे ! भो
 गृह्णन्त्यदो भोजनगौरवं ये ।
 त्रेऽधोगतौ गौरवमाप्नुवन्ति
 तेषां च नो भौ स्वमातनोति ॥ ३१ ॥
 ततश्च मोक्षं पशवोऽपि मंशु
 विश्वैकबन्धोः परमप्रसादात् ।
 आसादयामासुरमी समस्ता-
 स्तथाविधानां महिमा ह्यचिन्त्यः ॥ ३२ ॥
 सूतो रथं स्वामिनिदेशतोऽथ
 निवर्तयामास विवाहगेहात् ।
 यथा गुरुज्ञानबलेन मङ्क्षु
 दुर्ध्यानतो योगिजनो मनः स्वम् ॥ ३३ ॥
 दृष्ट्वाऽथ नेमिं विन्निवर्तमानं
 किमेतदित्याकुलितं वदन्तः ।
 तमन्वधावन् स्वजनाः समस्ता-
 स्त्रस्ताः कुरङ्गा इव यूथनाथम् ॥ ३४ ॥
 वाग्भिः सुधाचन्दनशीतलाभिः
 प्राबोधयत् तानिति नेमिनाथः ।
 मरीचिभिः कैरवकाननानि
 रात्रौ यथा कैरविणीविवोढा ॥ ३५ ॥
 भोः संशृणुध्वं ननु धर्मपाप-
 हेतू प्रतीतौ सुखदुःखयोर्वै ।

तयोश्च कारुण्यवधौ प्रसिद्धा-
 वेवं स्थिते किं विदुषा विवेकम् ॥ ३६ ॥
 दयैव कार्या मुखकाङ्क्षिणाऽतः
 स्यात् सापि सर्वाङ्गिसुरक्षणेन ।
 तदिच्छताऽवश्यमवालिशेन
 सङ्गः समस्तः परिहार्य एव ॥ ३७ ॥
 अत्रान्तरे भास्वरकायकान्ति-
 प्रद्योतितशेषहरेरिद्विभागैः ।
 अस्तोकलोकान्तिकदेवलोकै-
 विज्ञप्त ईशः स्तुतिपूर्वमेवम् ॥ ३८ ॥
 तुभ्यं नमो नम्रसुरासुराय
 तुभ्यं नमो मन्मथनिर्जिताय ।
 तुभ्यं नमः स्मेरमुखाम्बुजाय
 तुभ्यं नमः सर्वजगद्धिताय ॥ ३९ ॥
 आकार एवैष तव प्रतीक्ष्य !
 निर्दोषभावं वदति प्रकाशम् ।
 स्वरूपमावेदयतीह पूर्वं
 बाह्यैव चेष्टा किल सज्जनस्य ॥ ४० ॥
 देशप्रकाशप्रवणाः प्रदीपवद्
 गृहे गृहे तीर्थकराः सहस्रशः ।
 एकस्त्वमेवासि सहस्ररश्मिव-
 द्विधावभासी जिनराज ! केवलम् ॥ ४१ ॥
 प्रसिद्ध सद्यः परमार्थवैद्य !
 प्रवर्त्यतां निर्मलधर्मतीर्थम् ।
 प्रयान्ति भव्या उपलभ्य यद् द्रा-

गगनधसंसारसमुद्रपारम् ॥ ४२ ॥

अथ प्रभुः वार्षिकदानमुच्चैः

प्रवर्तयामास यथेष्टमुर्व्याम् ।

श्रीपुष्करावर्तकवंशजातः

प्रमाणवर्जं सलिलं यथान्दः ॥ ४३ ॥

स्निग्धां विदग्धां नृपभोजपुत्रीं

साम्राज्यलक्ष्मीं स्वजनं च हित्वा ।

पितृननुज्ञाप्य च माननीयान्

बभूव दिक्षाभिमुखोऽथ नेमिः ॥ ४४ ॥

इतः शर्चापीनकुचाब्जकोशा-

लिना दधानः कुलिशं करेण ।

ज्वलत्प्रभामण्डलकुण्डलाभ्यां

सम्पादितापूर्वकपोलशोभः ॥ ४५ ॥

वेल्लत्पताकोल्वणकिङ्किणीध्व-

निनादवाचालविमानसंस्थः ।

विज्ञाय दीक्षासमयं सुरेन्द्रः

सुरैः सहागत्य ननाम नेमिम् ॥ ४६ ॥ युग्मम्.

जलैर्विशुद्धैरभिषिच्य पूर्वं

विलिप्य दीव्यैर्धुसृणैस्ततश्च ।

प्रधानवस्त्राभरणैर्जिनेन्द्रं

विभूषयन्ति स्म सुरा नराश्च ॥ ४७ ॥

नैमिस्तदा निर्मलरत्नमाला-

मुक्तालतामण्डितकण्ठपीठः ।

जात्यास्मगर्भाभविभो बभासे

धृतेन्द्रक्रोदण्ड इवाम्बुवाहः ॥ ४८ ॥

सुरासुरेन्द्रैर्यदुनायकैश्च

विधीयमाने परमोत्सवेऽथ ।

माणिक्यमुक्ताफलजालमाला-

मनोरमां हेममयीं पवित्राम् ॥ ४९ ॥

नरेन्द्र-नागेन्द्र-सुरेन्द्रचन्द्रै-

र्विमानकल्पां सुखमुह्यमानाम् ।

अध्यास्य शस्यां शिबिकां जिनेन्द्रः

श्रीद्वारिकाराजपथे प्रतस्थे ॥ ५० ॥ युग्मम्.

वचःसहस्रैरभिनन्द्यमान-

श्चक्षुःसहस्रैरवलोक्यमानः ।

शिरःसहस्रैरभिवन्द्यमान-

श्चेतःसहस्रैरवधार्यमाणः ॥ ५१ ॥

संस्तूयमानो नरदेवदैस्यै-

रुद्धीयमानः सुरसुन्दरीभिः ।

व्रतं जिघृक्षुर्भुवनाधिपोऽथ

प्रापोज्जयन्ताचलचूतषण्डम् ॥ ५२ ॥ युग्मम्.

तत्राशोकतले निवेश्य शिबिकां नेमिस्ततोऽवातरत्

संत्यज्यांशुकभूषणादि निखिलं निस्सङ्गचूडामणिः ।

सिद्धिशीपरिरम्भलाभकरणे संचारिकां कौविदां

सार्धं शुद्धकुलैः सहस्रपुरुषैर्दीक्षां प्रपेदे ततः ॥ ५३ ॥

इति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये

दीक्षावर्णनो नाम दशमः सर्गः.

एकादशः सर्गः

अथ भोजनरेन्द्रपुत्रिका
प्रविमुक्ता प्रभुणा तपस्विनी ।
व्यलपद् गलदश्रुलोचना
शिथिलाङ्गा लुठिता महीतले ॥ १ ॥
मयि कोऽयमधीश ! निष्ठुरो
व्यवसायस्तव विश्ववत्सल ! ।
विरहय निजाः स्वधर्षिणी-
नेह तिष्ठन्ति विहङ्गमा अपि ॥ २ ॥
अपि सम्मुखविक्षणेन ना-
नुगृहीता भवता कदाप्यहम् ।
मयि तत्किमियती कृति-
न्नबलाया भवतोऽप्रसन्नता ॥ ३ ॥
अपराधमृते विहाय मां
यदिमाम्नाद्रियसे व्रतास्त्रियम् ।
बहुभिः पुरुषैः पुरा धृतां
न हि तन्नाथ ! कुलोचितं तव ॥ ४ ॥
रचयन्ति यदीदृगुत्तमा
ननु कस्मै तदिदं निवेद्यते ? ।
अथवा सरितां पतिर्निजां
स्थितिमुज्झन्निह केन वार्यते ? ॥ ५ ॥
कुरुषे यदि सर्वदेहिनां
करुणां किं तदहं न देहधृत् ? ।
विजहासि यदेवमीश ! मा-

मतिदीनां करुणास्पदं सताम् ॥ ६ ॥

सुरपादपवत् समीहितं

जगतः पूरयसि त्वमेव हि ।

निहताशमिमं जनं ततो

विदधीथाः किमिति ? प्रिय ! प्रभो ! ॥ ७ ॥

अपहृत्य मनो मम प्रभो !

न हि गन्तुं तव युज्यते वने ।

परिगृह्य परस्य वस्तु यद्

न हि धीराः प्रविशन्ति गह्वरे ॥ ८ ॥

लभते नियतं स चिन्तितं

हृदि यो ध्यायति पूज्यमात्मनः ।

यदिदं प्रवदन्ति सूरयो

मयि किं तद् व्यभिचारमेष्वाति ? ॥ ९ ॥

ननु राजिमती पुराप्यहं

मम नेमेश्व विचाल आयता ।

वत राजिरपाति वेधसा

नियतं दुर्बलघातको विधिः ॥ १० ॥

अथवा मम दुष्टकर्मणां

फलमेतत् सकलं ध्रुवं प्रभो ! ।

विजहाति मरुं यदम्बुदः

स हि दोषो मरुदुर्भगत्वजः ॥ ११ ॥

इति तां घनशोकविह्वलां

विलपन्तीं लुठितामिलातले ।

निजगाद सबाष्पगद्गदं

स्वजनोक्ते विनिवेश्य वत्सलः ॥ १२ ॥
 राजीमति ! पुत्रि ! कोविदे !
 भव धीरा विजहीहि शोचनम् ।
 किं किं न भवेच्छरीरिणां
 मतिकूले हि विधौ शुभेतरत् ? ॥ १३ ॥
 कतरो विधिना न खण्डितः ?
 कतरोऽभीष्टवियोगमाप न ? ।
 सुखितो भुवनेऽत्र कः सदा ?
 फलितं कस्य समस्तमीहितम् ? ॥ १४ ॥
 रुदितेन तनुभृता किल
 स्वमनोऽभीष्टमवाप्यते यदि ।
 बहुशो विरसं रटंस्तदा
 रवणो नैव लभेत यातनाम् ॥ १५ ॥
 निपतन् सहसा महीतले
 ध्रियते मेरुमहीधरः कदा ।
 न पुनर्भविनां शुभाशुभः
 परिणामः समुपात्तकर्मणाम् ॥ १६ ॥
 परिवृश्य दिनक्षये इव
 ध्रुवमेतोऽङ्गिनि सम्पदापदौ ।
 तदलं विबुधे ! शुचाधुना
 कुरु धर्मं सकलार्थसाधनम् ॥ १७ ॥
 नियतं सकलार्थसिद्धयः
 सुकृतादेव भवन्ति देहिनाम् ।
 नवपल्लवपुष्पसम्पदोऽ-
 म्बुदसेकादिव नीपभूरुहाम् ॥ १८ ॥

इति सा स्वजनेन बोधिता

विदुषी शोकमपास्य दूरतः ।

समजायत धर्मतत्परा

सुखबोध्यो हि विशारदो जनः ॥ १९ ॥

अथ रागरूपा विवर्जितः

शशिविम्बोपमसौम्यदर्शनः ।

सुरशैलसमानधीरिमा

परमध्यानमना जिनोऽजनि ॥ २० ॥

करुणारसवीचिसागरः

परवस्तुग्रहणे पराङ्मुखः ।

हितसत्यवचाः सुशीलवान्

मुनिपोऽभूत् समलोष्टकाञ्चनः ॥ २१ ॥

परमोग्रतपःकरौजसा

घनकर्मदुचयं समुत्त्वनन् ।

प्रभुमत्तमतङ्गजः सुखं

विजहाराचलकाननादिषु ॥ २२ ॥

उपसर्गपरीषहद्विषोऽ-

वगणय्यात्र जिनोधिनायकः ।

तप आरभतातिदुःसहं

खलु शुद्धिर्न तपो विनात्मनः ॥ २३ ॥

चरणक्षितिपालसैनिकै-

रथ गाढं विषया विडम्बिताः ।

निजनायकमोहराट्पुरो

विदधुः पूत्कृतिमुच्चकैरिति ॥ २४ ॥

हठतः पारिगृह्य सर्वतो
 जिननेमीशमनोमहापुरम् ।
 चरणाधिपसैनिकैर्विभो !
 सह कामेन कदर्थिता वयम् ॥ २५ ॥
 खगणौ निखिलो नियन्त्रितः
 स्मरभार्या बहुशो बिडम्बिता ।
 महिता नगराधिदेवता
 मदमिथ्यात्वभटादिमौलिभिः ॥ २६ ॥
 बहुना किमधीश ! शत्रुभिः
 परमध्यानबलेन निर्दयम् ।
 रतिकामबलं विलोडितं
 सुरसंधैरिव मेरुणार्णव ॥ २७ ॥
 त्वारितं निजवैरिशुद्धये
 क्रियतां देव ! समुद्यमोऽधुना ।
 रिपवस्तरवश्च दुर्धरा
 ननु पश्चाद् दृढबद्धमूलकाः ॥ २८ ॥
 रिपवश्च गदाश्च येन भो
 उद्यन्तोऽपि न सर्वथा हताः ।
 कतिभिर्दिवसैरसंशयं
 स हि तेभ्यो लभते परापदम् ॥ २९ ॥
 अनिहत्य रिपून् स्वगर्वतो
 गतचिन्तो निवसेद् नृपोऽत्र यः ।
 स्रविधे स्वपितीह मूढधीः
 स परिक्षिप्य हविर्हृताशने ॥ ३० ॥
 विषयैरिति सान्निवेदिते

जगदे मोहनृपेण सस्मितम्
 विचरन्नु सुखं मृगा अमी ।
 शेते यावदयं मृगाधिपः ॥ ३१ ॥
 मम नेमिपुरं हि शासतः
 किल कालः प्रययावनन्तकः ।
 तदिदं मयि जीवाति क्षितौ
 सति गृह्णाति भटोऽद्य कः परः ॥ ३२ ॥
 अथ मोहमहिभुजात्मनो
 द्विषतां चापि बलं बुभुत्सुना ।
 कुपताभिधदूतपुङ्गवं
 प्रहितः संयमराजसन्निधौ ॥ ३३ ॥
 परितो द्विषतां मनोऽम्बुधौ
 जनयन् क्षोममनुत्तरं ततः ।
 चरणाधिपपर्वदन्तरे
 स विशित्वेति जगौ पटुप्रवाक् ॥ ३४ ॥
 तव संदिशतीति मोहराट्
 चरणार्थीश्वर ! मन्मुखेन भोः ।
 त्यज नेमिमनःपुरं मम
 व्रज चान्यत्र तवास्तु मङ्गलम् ॥ ३५ ॥
 त्यजतस्तव नेमिमानसं
 न हि लज्जा कणिकाऽपि संयम ! ।
 यदमोचि पुरापि राजभि-
 र्बहुभिर्भूबलवत्प्रणोदितैः ॥ ३६ ॥
 अथवा चरणेश ! दुस्सहे
 मम सैन्ये प्रवले विलोकिते ।

पुरतोऽपि पलायनाभिधा

तव विद्या वशवार्तिनी सदा ॥ ३७ ॥

न पुनर्यादि नेमिपत्तनं

विजहामि व्रतभूष ! सम्प्रति ।

न भविष्यसि तर्हि निश्चितं

चरितं मे तव संस्तुतं सदा ॥ ३८ ॥

परिणामहितं वचो मया

स्फुटमाख्यातमिदं तवाग्रतः ।

अथ यन् तव रोचतेतरां

कुरु तत्संप्रति संयमाधिप ! ॥ ३९ ॥

कुमते वदतीत्यनर्गलं

चरणाधीश्वरनेत्रनोदितः ।

स्मितपूर्वमभाषत स्फुटं

सचिवः शुद्धविवेकसंज्ञकः ॥ ४० ॥

तव दूत ! सुभाषितं हृद-

स्त्वमहो वाग्म्यसि बुद्धिमानसि ।

वचनं भवता विनेदृशं

ननु वक्तुं भुवि वेत्ति कः परः ? ॥ ४१ ॥

विनिपात्य स्पृन् परं बलात्

प्रगृहीतं निजवासहेतवे ।

रिपुमोहभयाद् विमुच्यते

कथमस्माभिरिदं मनःपुरम् ? ॥ ४२ ॥

परिगृह्य तव प्रभोर्बला-

दपि दुर्गाणि पुराप्यनेकशः ।

अट्ठविहं कम्मरयं बहूएहिं भवेहिं संचिअ जम्हा ।
 तव-संजमेण धोवइ तम्हा तं भावओ तित्थ ॥ २७ ॥
 दंसण-नाण-चरितेस्स निउत्तं जिणवरेहिं सन्वेहिं ।
 एएण होइ तित्थ एसो अन्नो वि पज्जाओ ॥ २८ ॥
 नामकरो ठवणाकरो दव्वकरो खित्त-काल-भावकरो ।
 एसो खलु करगस्स उ निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ २९ ॥
 गो-महिसु-ट्टिपसूणं छगलीण पि अ करा मुणेअव्वा ।
 तत्तो अ तणपलाले भुसकट्टगारकरमेव ॥ ३० ॥
 सीउबरजघाए बलिभट्ठकरे घरे अ चम्मे अ ।
 चुल्लगकरे अ भाणिए अट्टारसमा करुप्पत्ती ॥ ३१ ॥
 खित्ताम्भि उमि खित्ते काले जो जम्भि होइ कालम्भि ।
 दुविहो उ होइ भावे अपसत्थो तह पसत्थो अ ॥ ३२ ॥
 कलहकरो डमरकरो असमाहिकरो अनिव्वुइकरो अ ।
 एसो अ अपसत्थो एवमाई मुणेअव्वो ॥ ३३ ॥

अष्टविध कर्मरजो बहुकैर्भवै सचित यस्मात् ।
 तप-सयमेन *धाव्यते तस्मात् तत् भावतस्तीर्थम् ।
 दर्शन-ज्ञान-चारित्र्येषु नियुक्त जिनवरै सर्वै ।
 एतेन भवति तीर्थमेषोऽन्योऽपि पर्याय ॥ २८ ॥
 नामकर स्थापनाकरो द्रव्यकर क्षेत्र-काल-भावकर ।
 एष खलु -करकस्य तु निक्षेप षड्विधो भवति ॥ २९ ॥
 गो-महिषो-ष्टीपशूना छगलीनामपि च करो ज्ञातव्य ।
 ततश्च तृण-पलाले भृशकाष्ठाङ्गारकर एव ॥ ३० ॥
 सीतोदुम्बरजङ्घाया बलि-भद्रकरो गृहे च चर्मणि च
 चुल्लककरश्च भणित अष्टादशकरोत्पत्ति ॥ ३१ ॥
 क्षेत्रे यस्मिन् क्षेत्रे काले यो यस्मिन् भवति काले ।
 द्विविधस्तु भवति भावेऽप्रशस्तस्तथा प्रशस्तश्च ॥ ३२ ॥
 कलहकरो डमरकरोऽसमाधिकरोऽनिर्वृत्तिकरश्च ।
 एष चाप्रशस्त एवमादिर्ज्ञातव्य ॥ ३३ ॥

* 'धावन् गतिशुद्धयो' अस्यात्र शुद्धयर्थे प्रयोग । ÷ करोतीति कर, स एव करकः ।

अथकरो हिअकरो कित्तिकरो गुणकरो जसकरो अ ।
 अभयकर निव्वुडकरो कुलगर तित्थकरतकरो ॥ ३४ ॥
 जिअकोह-माण-माया जिअलोभा तेण जिणा हुति ।
 अरिणो हन्ता रयं हन्ता अरिहन्ता तेण वुच्चन्ति ॥ ३५ ॥
 कित्तेमि कित्ताणिज्जे सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स ।
 दसणनानचरित्ते तवविणयो दसिओ जेहिं ॥ ३६ ॥
 चउवीस ति अ सखा उसमाइआ उ भण्णमाणा उ ।
 अवि सद्दग्गहणा पुण एरवयमहाविदेहेसु ॥ ३७ ॥
 कसिण केवलकप्प लोग जाणन्ति तह य पासन्ति ।
 केवलचरित्तनाणी तम्हा ते केवली हुन्ति ॥ ३८ ॥
 ऊरुसु उसभलंछण उसभ सुमिणम्मि तेण उसमजिणो ।
 अक्खेसु जेण अजिआ जणणी अजिओ जिणो तम्हा ॥ ३९ ॥
 अभिसभूआ सासत्ति सभवो तेण वुच्चइ भगव ।
 अभिनंदइ अभिक्ख सक्को अभिनदणो तेण ॥ ४० ॥

अर्थकरो हितकर कीर्तिकरो गुणकरो यशस्करश्च ।
 अभयकरो निर्द्वैतिकर कुलकरस्तीर्थकरोऽन्तकर ॥ ३४ ॥
 जितक्रोवमानमाया जितलोभास्तेन जिना भवन्ति ।
 अरीन् हन्तारो रजो हन्तारोऽरिहन्तारस्तेनोच्यन्ते ॥ ३५ ॥
 कीर्तयामि कीर्तनीयान् सदेवमनुजासुरस्य लोकस्य ।
 दर्शनज्ञानचरित्रे तपोविनयो दार्शितो यै ॥ ३६ ॥
 चतुर्विंशतिरिति च सख्या ऋषभादिकास्तु भण्यमाणास्तु ।
 अपि शब्दग्रहणात् पुनरैरवत-महाविदेहेषु ॥ ३७ ॥
 कृत्स्नं केवलकल्पं लोकं जानन्ति तथा पश्यन्ति ।
 केवलचरित्रज्ञानिनस्तस्मात् ते केवलिनो भवन्ति ॥ ३८ ॥
 ऊरुषु ऋषभलाञ्छनमृषभं स्वप्ने तेनर्पमजिन ।
 अक्षेषु येनाऽजिता जननी अजितो जिनस्तस्मात् ॥ ३९ ॥
 अभिसंभूतानि सस्यानीति संभेवस्तेनोच्यन्ते भगवान् ।
 अभिनन्दत्यभीक्ष्णं शङ्कोऽभिनन्दनस्तेन ॥ ४० ॥

* कर्मणा ससारस्य वा अन्तर्करः ।

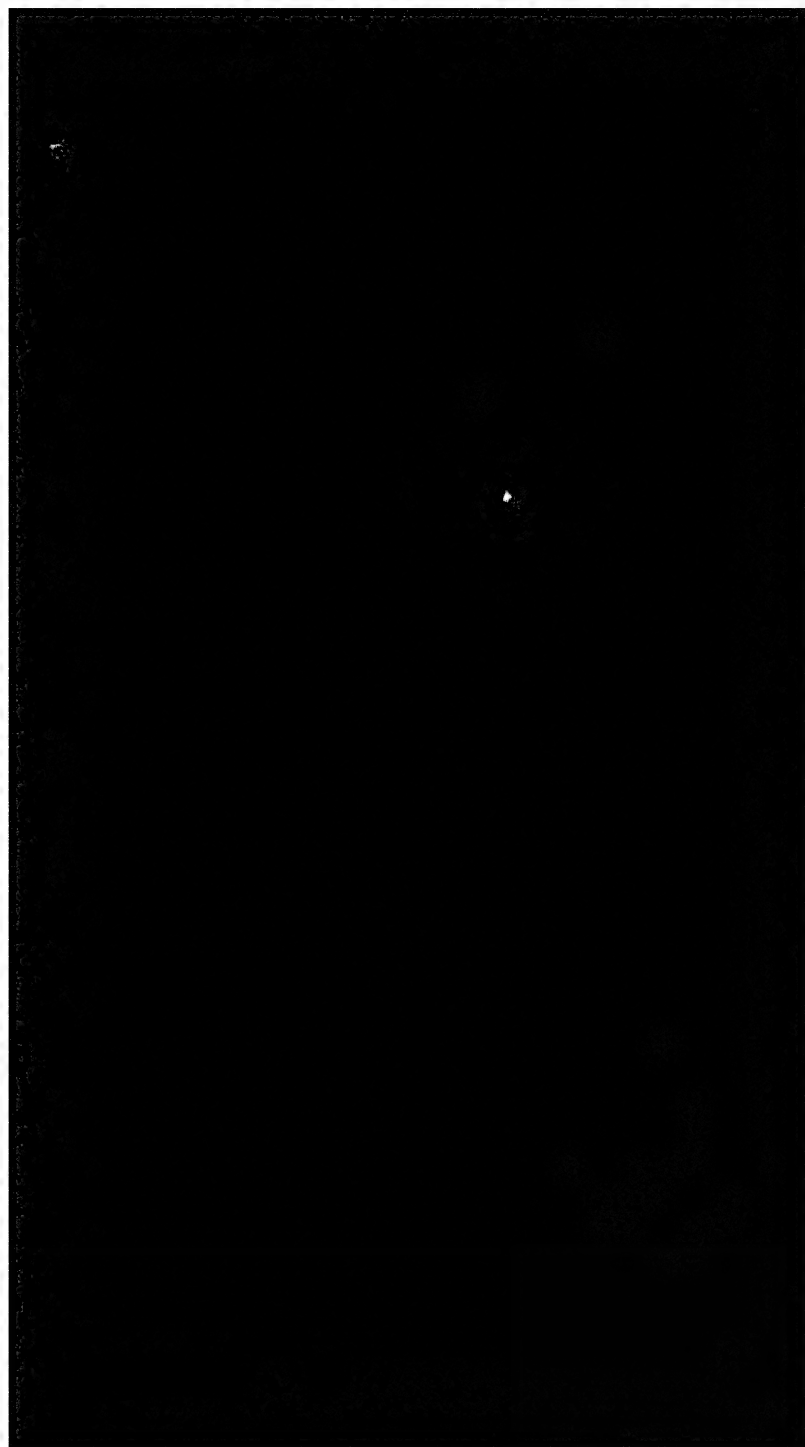
जणणी सव्वत्थ विणिच्छिण्णसु सुमइ त्ति तेण सुमइजिणो ।
 पउमसयणम्मि जणणीइ डोहलो तेण पउमाभो ॥ ४१ ॥
 गब्भगए ज जणणी जायसुपासा तओ सुपासजिणो ।
 जणणीइ चदपिअणम्मि डोहलो तेण चदाभो ॥ ४२ ॥
 सव्वविहीसु अ कुसला गब्भगए तेण होइ सुविहिजिणो ।
 पिउणो दाहोवसमो गब्भगए सीअलो तेण ॥ ४३ ॥
 महरिहसिज्जारुहणम्मि डोहलो तेण होइ सिज्जसो ।
 पूएइ वासवो ज अभिक्खण तेण वसुपुज्जो ॥ ४४ ॥
 विमलतणु-बुद्धि जणणी गब्भगए तेण होइ विमलजिणो ।
 रयणविचित्तमणत दाम सुमिणे तओऽणतो ॥ ४५ ॥
 गब्भगए ज जणणी जाया सुधम्मत्ति तेण धम्मजिणो ।
 जाओ असिवोवसमो गब्भगए तेण सतिजिणो ॥ ४६ ॥
 थूभं रयणविचित्त कुथु सुमिणम्मि तेण कुथुजिणो ।
 सुमिणे अर महरिह पासइ जणणी अरो तम्हा ॥ ४७ ॥

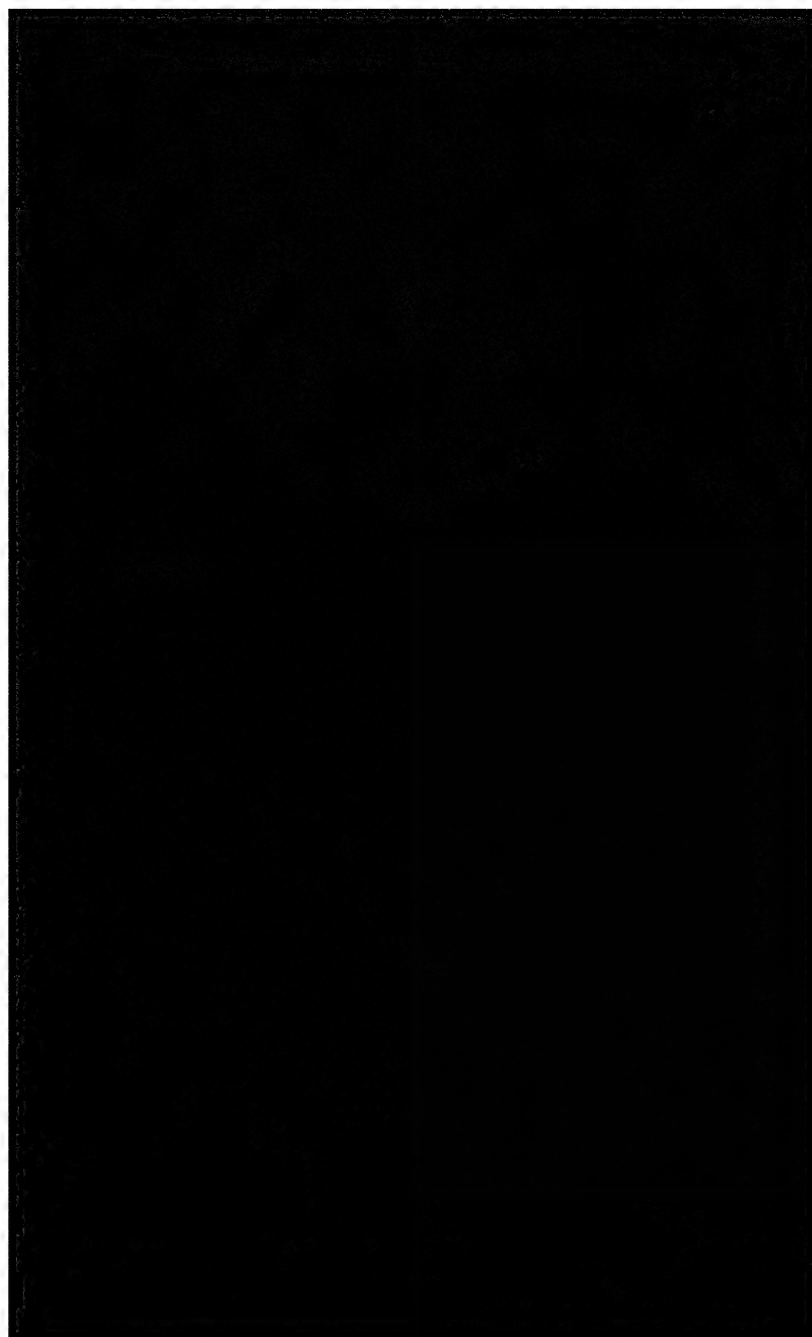
जननी सर्वत्र विनिश्चितेषु सुमतिरिति तेन सुमतिजिन ।
 पद्मशयने जनन्या दोहदस्तेन पद्माभ ॥ ४१ ॥
 गर्भगते यज् जननी जातसुपार्श्वा तत सुपार्श्वजिन ।
 जनन्याश्चन्द्रपाने दोहदस्तेन चन्द्राभ ॥ ४२ ॥
 सर्वविधिषु च कुशला गर्भगते तेन भवति सुविधिजिन ।
 पितुर्दाहोपशमो गर्भगते शीतलस्तेन ॥ ४३ ॥
 महार्हशय्यारोहणे दोहदस्तेन भवति श्रेयास ।
 पूजयति वासवो यमभिक्षण तेन वसुपूज्य ॥ ४४ ॥
 विमलतनु-बुद्धिर्जननी गर्भगते तेन भवति विमलजिन ।
 रत्नविचित्रमनन्तं दाम स्वप्ने ततोऽनन्त ॥ ४५ ॥
 गर्भगते यज्जननी जाता सुधर्मेति तेन धर्मजिन
 जातोऽशिवोपशमो गर्भगते तेन शान्तिजिन ॥ ४६ ॥
 स्तूपं रत्नविचित्र-कुष्ठं स्वप्ने तेन कुन्धुजिन ।
 स्वप्नेऽरं महार्हं पश्यति जननी अरस्तस्मात् ॥ ४७ ॥

— कौ भुवि तिष्ठति तमित्यर्थ ।

वरसुरहिमल्लसयणम्मि दोहलो जेण तेण होइ मल्लिजिणो ।
 जाया जणणी ज सुव्वय त्ति मुणिसुव्वओ तम्हा ॥ ४८ ॥
 पणया पच्चन्तनिवा दसिआमित्ते जिणम्मि तेण नमी ।
 रिट्ठरयण च नेमी उप्पयमाण तओ नेमी ॥ ४९ ॥
 सप्प सयणे जणणी ज पासइ तमसि तेण पासजिणो ।
 वड्डइ नायं कुल ति अ तेण जिणो वद्धमाणु त्ति ॥ ५० ॥
 थुइथुणण-वदण-नमंसणाणि एगट्ठिआणि एआणि ।
 कित्तणपससणाणि य विणयपणामे अ एगट्ठो ॥ ५१ ॥
 मिच्छत्तमोहणिज्ज नाणावरण चरित्तमोह च ।
 तिविहतमा उम्मुक्का तम्हा ते उत्तमा हुति ॥ ५२ ॥
 आरुग्गबोहिलाभ समाहिवरमुत्तम च मे दिन्तु ।
 किं बहु ? निआणमेअं ति वि भासा इत्थ कायव्वा ॥ ५३ ॥
 भासा असच्चमोसा नवर भत्तीए भासिआ एसा ।
 न हु खीणपिज्जदोसा दिन्ति समाहि च बोहि च ॥ ५४ ॥

वरसुरभिमात्यशयने दोहदो येन तेन भवति मल्लिजिन ।
 जाता जननी यत् सुव्रतेति मुनिसुव्रतस्तस्मात् ॥ ४८ ॥
 प्रणता प्रत्यन्तनृपा दर्शितमात्रे जिने तेन नमि ।
 रिट्ठरत्न च नेमिसुत्पतन्त ततो नेमि ॥ ४९ ॥
 सर्प शयने जननी यत् पश्यति तमसि तेन पार्श्वजिन ।
 वर्धते ज्ञात कुलमिति च तेन जिनो वर्धमान इति ॥ ५० ॥
 स्तुति स्तवन-वन्दन-नमस्यनानि एकार्थकानि एतानि ।
 कीर्तनप्रशंसनानि च विनयप्रणामश्चैकार्थ ॥ ५१ ॥
 मिथ्यात्वमोहनीय ज्ञानावरणं चारित्र्यमोहश्च ।
 त्रिविधतमस उन्मुक्तास्तस्मात् ते उत्तमा भवन्ति ॥ ५२ ॥
 आरोग्यबोधिभारं समाधिवरमुत्तमं च मे ददतु ।
 किं बहु ? निदानमेतत् इति विभाषाऽत्र कर्तव्या ॥ ५३ ॥
 भाषा असत्यवृषा नवरं भक्त्वा भाषितैषा ।
 न खलु क्षीणप्रेमद्वेषा ददति समाधिं च बोधिं च ॥ ५४ ॥

विशदात्मपुराणि सर्वथा

परिभुङ्क्ते व्रतभूपातिः स्वयम् ॥ ४३ ॥

यदि शक्तिरिहास्ति ते प्रभोः

प्रतिगृह्णातु तदा तु तान्यपि ।

परमेष विलोलजिह्वया

कपटी भाषयते जगज्जनम् ॥ ४४ ॥

अवगच्छति योऽस्य लक्षणं

कितवस्याधिपतेः सखे ! तव ।

सपरिच्छदमेव तत्क्षणात्

सुखमुन्मूलयतीममेष सः ॥ ४५ ॥

तव दूत ! पतिः सकोधुना

विनिवार्यो भवता कदाग्रहात् ।

चरणोत्कटसैन्यपावके

भविताऽयं शलभोऽन्यथा ध्रुवम् ॥ ४६ ॥

इति संयममन्त्रिणोदिते

रिपुदूतः पुनरब्रवीदिदं ।

मम चेतसि भासतेतरां

चरण ! त्वं सपरिच्छदः कुधीः ॥ ४७ ॥

यद्वाचि मया हित वचो

ननु युष्मासु बभूव तत्कुधे ।

तदिदं खलु सखमेव य-

न्न हि कार्या हितदेशना जडे ॥ ४८ ॥

क्व स मोहनृपभटोऽग्रणीः

क्व भवानेष च कातराग्रणीः ।

विविनक्ति मदान्धलोचनो

न परं स्वेतरयोर्बलाबलम् ॥ ४९ ॥

मम नाथभटैः स्वलीलया

तव भग्नाः शतशो यदाश्रयाः ।

किमियं तव शूरता सखे !

पितृसन्धोपगतार्भवत् तदा ॥ ५० ॥

किमिदं तव विस्मृतं ? सखे !

यद्रसौ पूर्वभवेषु नेमिराट् ।

मम भूमिभुजान्मसात्कृत

परिनिर्वाद्य भवन्तमागतम् ॥ ५१ ॥

अपसार्य भवन्तमग्रतः

तत्र पात्राणि कदर्थितान्यहो ।

मयका स्वपतिप्रसादतः

स्मरसीदं स्मरणैकपण्डित ! ॥ ५२ ॥

क्षयमेव्यसि संयमाल्पधी-

रवजानन् मम नाथमुत्कटम् ।

प्लवगस्य पराभवो ध्रुवं

मृगनाथे मरणैकहेतवे ॥ ५३ ॥

इति कर्कशमस्य भाषितं

भृशमाकर्ण्य चरित्रसैनिकाः ।

कुपिताः कुमतं गले दृढं

किल धृत्वा निरकाशयन् बहिः ॥ ५४ ॥

विहितं रिपुभिः स्वघर्षणं

स च गत्वा नृपमोहपर्वदि ।

निजगाद समस्तमुच्चकै-

व्रतभूपालबलं प्रकाशयन् ॥ ५५ ॥

कुपितोऽथ रणाय सोद्यमः
 स्वभटानाह्वयति स्म मोहराट् ।
 बालिनः खलु मानशालीनो
 विषहन्ते न रिपोः पराभवम् ॥ ५६ ॥
 परिमील्य ततो मदोद्धतं
 बलमात्मीयमशेषमावृतः ।
 चरणेन समं रणोत्सवं
 प्रचिकीर्षुः प्रचचाल मोहराट् ॥ ५७ ॥
 पुरतोऽथ मम द्विषो महा-
 सुभटानामभिधां गृहाण भोः ।
 इति पृष्ट उवाच संयम-
 क्षितिपालेन सुबोधधीसखः ॥ ५८ ॥
 शृणु नाथ ! तव द्विषो बले
 कुमताख्यः सुभटो महाबलः ।
 कपटैर्विविधैर्विचेष्टितैः
 सकलं येन विडम्बितं जगत् ॥ ५९ ॥
 अमुनैव जनाः प्रतारिता
 ननु लिङ्गं प्रणमन्ति के च न ।
 अपरे मुमुचुः कुटुम्बकं
 वपुरर्चन्ति च केऽपि भस्मना ॥ ६० ॥
 पुरुषप्रमदारथाश्रया
 विषयाः पञ्च परे महाभटाः ।
 अवमन्य भवन्तमीश्वरं
 निखिला यैर्जनता विगोप्यते ॥ ६१ ॥
 रिपुमोहस्तुतः क्रुधाभिधोऽ-

रुणतावेपथुतापलक्षणः ।

उदितः स शिखीव देहिनां

लघु भस्मीकुरुते गुणेन्धनम् ॥ ६२ ॥

परनिन्दनतत्परः पर-

स्तनयोऽस्यैव हि माननामकः ।

तृणवद् मनुते जगत्त्रयं

स्वगुणैरेष समुन्नतः सदा ॥ ६३ ॥

मधुरां भुवनप्रतारिणीं

शठतां मोहसुतां विलोकसे ।

यदपीयमहो निहन्यते

तदपि स्त्रीवधजं न पातकम् ॥ ६४ ॥

समुदेति च येन जीवता

क्षिपितोऽपि द्विषतोन्वयस्त्वया ।

त्रिजगत्पकारकारकं

ननु लोभाहमवोहि तं भटम् ॥ ६५ ॥

इह यास्ति विपक्षमध्यगा

विकथैका सुभटी चतुर्मुखी ।

अनया बहु खेदिता भटा-

स्तव सद्बोधसदागमादयः ॥ ६६ ॥

प्रतिपक्षमहीभुजः परं

प्रतिकूलो विधिरद्य वर्तते ।

करमध्यग एव तेन ते

विजयो नाथ ! न चात्र संशयः ॥ ६७ ॥

वदतीति सुबोधमन्त्रिणि

स्फुटमेवं तुमुलः समुत्थितः ।

त्वरितं प्रगुणीभवन्तु भोः

सुभदाः ! शत्रुचमूः समागमत् ॥ ६८ ॥

मुदिताः चरणेशसैनिकाः

जगृहुर्वर्म ततश्च सोद्यमाः ।

प्रथमं बहुशः प्रबुध्यते

मन आगामि शुभाशुभं कदा ॥ ६९ ॥

अवलोक्य पुरो द्विषां बलं

मम भावी विजयोऽधुना न वा ।

इति मोहमहीभुजोदितो

गणकः स्माह मनोभिधस्तदा ॥ ७० ॥

गहनं ननु दैवचेष्टितं

न हि सम्यक् तदिनाऽवधार्यते ।

शकुना न शुभा भवन्ति भो

विजयस्तेन तवाद्य दुर्लभः ॥ ७१ ॥

अथ सस्मितमाह मोहराट्

स्वलितस्त्वं गणकब्रुवाबुध ! ।

यदि मेरुरपांनिधिं तरेद्

न भवेत् तर्ह्यपि मे पराजयः ॥ ७२ ॥

गणयंस्तृणवद्विपून् मदात्

कुपितो मोहमहीपतिस्ततः ।

समराय समुत्थितो रयात्

सह रागादिकदण्डनायकैः ॥ ७३ ॥

उपसर्गगजाः पुरस्कृता

मदहास्यादिहयाः प्रणोदिताः ।

चलिता विषया महारथा

अभिमानादिभटाश्च सज्जिताः ॥ ७४ ॥
 क्षुभिताम्बुधिसन्निभं तदा
 प्रबलं मोहबलं सुदुस्सहम् ।
 अवलोक्य चरित्रभूभुजः
 परिलम्बाः सुभटाः प्रकम्पितुम् ॥ ७५ ॥
 उदिता बलशालिना ततः
 सुभटास्तत्त्वविमर्शमन्त्रिणा ।
 मा भैष्ट भवेत् सुस्थिता
 ननु धीरैः क्रियते द्विषज्जयः ॥ ७६ ॥
 विकलाङ्गधरोऽपि तापनं
 यमवन्तारमपि प्रभापतिम् ।
 प्रसते ननु सिंहिकासुतो
 नियतं सत्त्ववशा हि सिद्धयः ॥ ७७ ॥
 प्रहिनस्ति यथा मृगाधिपो
 ध्रुवमेकोऽपि शतानि हस्तिनाम् ।
 न तथा यदि मोहसैनिकान्
 निखिलान् हन्मि न तर्हि पूरुषः ॥ ७८ ॥
 रणतूर्यरवे समुत्थिते
 भटहक्कापरिगर्जितेऽम्बरे ।
 उभयोर्बलयोः परस्परं
 परिलग्नोऽथ विभीषणो रणः ॥ ७९ ॥
 बलयोरितरेतरं तयो-
 र्जयभङ्गौ बहुशो वितन्वतोः ।
 त्वरितं त्वरितं खगीव सा
 जयलक्ष्मीर्भ्रमति स्म मध्यगा ॥ ८० ॥

चरणेशभटैर्बलोत्कटैः

कुपितैर्वस्त्राभिदाग्रययष्टिभिः ।

प्रविदारितमस्तकः स्मरः

सह पन्थाथ पपात निस्सहः ॥ ८१ ॥

प्रणिधानभटेन जिष्णुना

शुभलेश्यागदया गरिष्ठया ।

बहवः परिचूर्णितास्ततः

कणशो मोहमहीपतेर्भटाः ॥ ८२ ॥

मम वा चरणाधिपस्य वा

प्रलयोऽद्येति विनिश्चयस्तनः ।

समराय समुत्थितः स्वयं

नृपमोहः सह लोभसौनिकैः ॥ ८३ ॥

विशदाध्यवसायमुद्धरै-

र्बलवान् संयमभूपतिस्ततः ।

रयतोऽभिसरन्तमेव त

सहसाऽऽहत्य चकार खण्डशः ॥ ८४ ॥

संश्लाध्यमानोऽथ नरामरेन्द्रै-

श्चारिन्नराजः सुमदृष्टिपूर्वम् ।

स्वसैन्ययुक्तः परमोत्सवेन

विवेश नेमीश्वरराजधान्याम् ॥ ८५ ॥

श्रीमन्नेमेरथ निरुपमे केवलज्ञानदृष्टी

निर्व्याघाते समुदलसतां घातिकर्मक्षयेण ।

लोकालोकौ सततमाखिलौ यत्प्रभावेन जिवो

नित्यं हस्तामलकफलवद् बुध्यते वीक्षते च ॥ ८६ ॥

ति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये

मोहसंयमयुद्धवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ।

द्वादशः सर्गः

कलधौतहेममणिशालमध्यगं
सुरसंघनिर्मितमृगेन्द्रविष्टरम् ।
श्रितवान् रराज भगवानथासितः
कनकाद्रिशृङ्गमिव नव्यनीरदः ॥ १ ॥
भगवन्तमाप्तवरकेवलं ततः
परिगम्य हर्षजलधिर्विवन्दिषुः ।
निरगाज्जवाद् यदुपतिः सनागरो
न हि धर्मकर्मणि सुधीर्विलम्बते ॥ २ ॥
प्रचलन् पथि प्रणयपूर्णमानसः
पुरकाननप्रभृतिदर्शनोन्मुखीम् ।
नगरीजनः प्रियतमां निजामिदं
वचनं कराभिनयपूर्वमब्रवीत् ॥ ३ ॥
विविधद्रुमं गुपिलवल्लिमण्डपं
सफलं सुगन्धि सुमनोमनोरमम् ।
बहुभिर्विहङ्गमकुलैर्निषेवितं
प्रविलोकयेः सुतनु ! पावनं वनम् ॥ ४ ॥
मदमत्तभृङ्गैः पिकयोषितां रवै-
रपि वातनुन्नदलहस्तसञ्ज्ञया ।
अयमाह्वयन्निव फलार्थिनं जनं
सहकारवृक्ष इव लक्ष्यते प्रिये ! ॥ ५ ॥
उपरिश्रमद्वमरमण्डलैरसौ
कथिताग्रयगन्धमहिमाऽपरहुमान् ।
तरलैर्दलैः स्फुटमधः क्षिपन्निव

प्रसृताक्षि ! केतकतरुर्विलोक्यताम् ॥ ६ ॥
 शिगिराः परोपकृतिहेतवे सदा
 दधतोऽपि जीवनमनाविलं बहु ।
 विदितास्तथापि च जडाशया अमी
 सुकृतैर्यशो नियतमाप्यते प्रिये ! ॥ ७ ॥
 शुक्रशारिकाद्विकापिकादिपक्षितः
 परिरक्ष्यमाणमभितः कृषीवलैः ।
 प्रसमीक्ष्यतां स्वफलभारभङ्गुरं
 परिपक्वशालि वनमायतेक्षिणि ! ॥ ८ ॥
 पवमानचञ्चलदलं जलाशये
 रवितेजसा स्फुटदिदं पर्योरुहम् ।
 परिशङ्क्यते बत मया तवाननात्
 कमलाक्षि ! विभ्यदिव कम्पतेतराम् ॥ ९ ॥
 गुडशर्कराजनक इक्षुदण्डकः
 परमं रसं वहति यद्यपि प्रिये ! ।
 अधरस्तथापि च तवाधरादसा-
 वपि भूषणाद् भवति नीरसो यतः ॥ १० ॥
 कलगीतिनादरसरङ्गवेदिनो
 हरिणा अमी हरिणलोचने ! वने।
 सह कामिनीभिरलमुत्पतन्ति हे
 परिपीतवातपरिणोदिता इव ॥ ११ ॥
 अपहाय भोजतनयां पतिव्रतां
 स्वजनं च राज्यमपि रेणुवद् वशी ।
 विजहार यत्र तप आचरन् जिनः
 सक उज्जयन्तगिरिरेष वल्लभे ! ॥ १२ ॥
 सहकार एष खदिरोऽयमर्जुनोऽ-

यमिमौ पलाशवकुलौ सहोद्वतौ ।

कुटजावमू सरल एष चम्पको

मदिराक्षि ! शैलविपिने गवेष्यताम् ॥ १३ ॥

इदमङ्ग ! पश्यसि पुरो विभास्वरं

श्रुवनाधिपस्य विशदं सभागृहम् ।

उपदर्शयद्भिरिह भक्तिमात्मनः

परमां व्यधायि मुदितैः सुरासुरैः ॥ १४ ॥

वपुरंशुभासितसमस्तदिकृतयाः

शुचिदिव्यभूषणधराः सह प्रियैः ।

त्रिजगद्गुरोः सदसि शङ्किनृपुराः

प्रविशन्ति पत्नि ! सुरनायिका अमूः ॥ १५ ॥

दयिताभ्य उत्तमममी नवं नवं

पथि दर्शयन्त इति वस्तु नागराः ।

सह माधवेन परिवारराजिना

सद आसदन् झटिति पारमेश्वरम् ॥ १६ ॥

परिहृत्य वाहनमथ प्रमोदभा-

गवलोकयन्निह विरोधवर्जितान् ! ।

सकलान् पशूनपि हरिः सविस्मयः

सपरिच्छदोऽविशदसौ सभां विभोः ॥ १७ ॥

त्रिदशैर्जिनेशितरि भक्तिमद्भुतां

परिदर्शयद्भिरभिवृष्टमुत्तमम् ।

शुचिजानुदघ्नमभितः सभाङ्गणे

बहुवर्णपुष्पनिकरं बहु स्तुवन् ॥ १८ ॥

विदधन् निजश्रवणगोचरं मुदा

कलदेवदुन्दुभिनिनादमुच्चकैः ।

परमां च तीर्थकरनामकर्मजां

जिननायकं द्विमभिर्वर्णयन् मुहुः ॥ १९ ॥

मणिमौक्तिकप्रकरजालभास्वदा-

तपवारणत्रितयमिन्दुसुन्दरम् ।

स ददर्श तत्र शिरसि प्रभोर्धृतं

भुवनत्रयाधिपतिताभिसूचकम् ॥ २० ॥ त्रिभिः कुलकम्

शुचिराजहंसयुगलान्तरालगं

स्मितपङ्कजातमिव सुन्दरं ततः ।

चलचामरद्वितयमध्यवार्तिं तत्

त्रिजगद्गुरोर्वदनमैक्षताच्युतः ॥ २१ ॥

परमां विलोक्य विभुरूपसम्पदं

त्रिजगद्गतां शुचिपदार्थसंहतिम् ।

बहुशः स्मरन्नपि मनोज्ज्वरादरा-

दुपमानमाप न किमप्यसौ सुधीः ॥ २२ ॥

विशदांशुमन्तमिव तेजसांनिधिं

शशिविम्बतोऽप्यधिकसौम्यदर्शनम् ।

नवमेघवत् शुभगमूर्तिमीश्वरं

मुरजिद् निरीक्ष्य हृदि पिप्रियेऽधिकम् ॥ २३ ॥

प्रथमं विधाय विधिना प्रदक्षिणां

गणाय स्वजन्म सफलं च जीवितम् ।

अथ माधवो विनयभक्तिमानदः

प्रणनाम नाथपदपङ्कजद्वयम् ॥ २४ ॥

प्रणमत्सुरेश्वरकिरीटकोटिगा-

नणुरत्नघृष्टचरणाम्बुजन्मनः ।

रचिताञ्जलिर्भगवतोऽथ केशवः

स्तवनं विधातुमिति च प्रचक्रमे ॥ २५ ॥
 भगवंस्त्वदाननशशाङ्कदर्शनात्
 प्रथमाऽभवत् सफलताद्य नेत्रयोः ।
 उपजायते स्म भुवनत्रयीप्रभो !
 भववारिधिञ्चुलुकमात्र एष मे ॥ २६ ॥
 अमृतं क्षरन्तामिव सौम्यया दृशा
 करुणाम्बुधिं परमसंविदानिधिम् ।
 भगवन् ! भवन्तमवलोकयन्नयं
 परितोषमेति परमं जनार्दनः ॥ २७ ॥
 किल माति विश्वमिदमच्युतोदरे
 सुखमत्र येति जनगीर्जिनेश्वर ! ।
 तव देव ! दर्शनजया मुदाऽनया
 वितथा व्यधाय्यपरिमातयाऽद्य सा ॥ २८ ॥
 विसृजन्ति वैरमिह सर्ववैरेणो
 जिनपर्वदीति जगतोच्यते प्रभो ! ।
 पुरतस्तवैव पुनरान्तरद्विषो
 भविको निहन्ति तदिदं महाद्भुतम् ॥ २९ ॥
 भगवन् ! विभाति तव पृष्ठगो हसौ
 नवपल्लवः सरसचैत्यपादपः ।
 परिवर्त्य रूपमिह सेवनोद्यतो
 विभुदाननिर्जित इवामरद्रुमः ॥ ३० ॥
 नेतुर्न ते नेतुमलं सुराङ्गना
 मनोविकारं कठिनस्तना अपि ।
 शुच्यङ्गहाराः पृथुलस्यकान्तयः

शुच्यङ्गहाराः पृथुलास्यकान्तयः ॥ ३१ ॥
 कोटिः सुराणां च जघन्यतोऽपि
 सदैव तिष्ठेत् समया भवन्तम् ।
 त्वां सेवते यः पुनरीश ! लक्ष्मी-
 र्भजेत् सुबुद्ध्याऽसमयाऽऽभवं तम् ॥ ३२ ॥
 पुण्य ! कोपैचयदं न तौवकं
 पुण्यकोपचयदं न तावकम् ।
 दर्शनं जिनप ! यावदीक्ष्यते
 तावदेव गददुस्थतादिकम् ॥ ३३ ॥
 तदनन्तरमामयं समं
 प्रथमं मोहरिपुं विभिन्दि मे ।
 तदनन्त-रमामयं समं
 प्रमया देहि पदं कृपामय ! ॥ ३४ ॥
 तव यशोऽप्सरसः कुलशैलगा
 जिन ! जगुर्मुनिवत्परमाक्षरम् ।
 परभृताभरणाः सुरसं गताः
 परभृताभरणाः सुर-संगताः ॥ ३५ ॥
 स्तवीति यस्त्वां जिनराज ! लक्ष्म्याऽऽ-
 करोऽतिकान्त ! प्रतिभाति सारम् ।
 पुमान् स विश्वेश ! सरस्वती तं

१ शुच्य - पवित्रा अङ्गहारा अङ्गविक्षेपा यासा ता । २ अतुल्यया सुबुद्ध्या
 सहेत्यर्थे । ३ कोपस्य चय वृद्धिं ददाति-खण्डयति यत् तत् । ४ नतस्य अवक
 रक्षकम् । ५ पुण्यस्य-धर्मस्य कस्य-सुखस्य च उपचय समृद्धिं ददाति य-
 त्तत् । ६ आमयम्-उपतापम् । ७ अनन्तलक्ष्मीमयम् । ८ सम्यग्-
 ज्ञानेन । ९ पराणि-प्रकृष्टानि, भूतानि धृतान्याभरणानि याभिस्ताः ।
 १० कोकिलतुल्यशब्दाः । ११ हे अतिस्नेह !

करोति कान्तप्रतिभाऽतिसारम् ॥ ३६ ॥

अतीतान्तेत एतां ते तंतन्तु ततताततिं ।

ऋततां तां तु तोतोत्तु तातोऽततां ततोऽन्ततुत् ॥ ३७ ॥ एकव्यञ्जनः,

तुद मे ततदम्भत्वं त्वं भदन्ततमेद ! तु ।

रक्ष तात विशामीश ! शमीशाऽऽवितताक्षर ! ॥ ३८ ॥

प्रतिलोमविलोमश्लोकः,

लुलल्लीलाकलाकेलिकीला केलिकलाकुलम् ।

लोकालोकाऽकलङ्काऽलं कोकिलालिकुलाऽलका ॥ ३९ ॥ द्वयक्षरः,

भवताभवता विभं नीरागेण बताऽवता ।

मुक्ता मुक्तालतायुक्ता कान्ता कान्ता जगद्गुरो ! ॥ ४० ॥ युग्मम्,

महामदं भवाराऽगहरिं विग्रहहारिणम् ।

प्रमोदजाततारेनं श्रेयस्करं महासूक्तम् ॥ ४१ ॥

१ अतीतोऽतिक्रान्तोऽन्तो येन सोऽतीतान्तो मोक्षः, तमितः प्राप्तः
तथाभूतो भगवान्, एताम्-तता-विस्तीर्णा चासौ ता-लक्ष्मीश्च
तस्यास्ततिम्-वितानमृततां सत्यतां तु-पुनः ते-तुभ्यं तंतन्तु भृशं
तनोत्वित्यर्थः ; ततस्तदनन्तरमन्ततुत् तातः-पूज्यो न विद्यते
ता-लक्ष्मीर्यत्र सः, तस्य भावोऽतता-दरिद्रता तां तोतोत्तु-भृशं तुदत्वि-
त्यर्थः । २ हे ईद-श्रीद ! भदन्ततम-पूज्यतम ! आ-समन्ताद् विततमक्षर-
म्-ज्ञानं यस्य स आविततताक्षर ! मे ततदम्भत्वम्-विशालकपटत्वं तुद-
पीडयेत्यर्थः, । ३ महान्वासावमः-रोगश्च तं द्यति, तम्, भवशत्रुसमूहपर्व-
तवज्रिणम् ; शरीरमनोहरम् ; प्रभा-सज्ज्ञानमेवोदजातम्-जलजं
तस्मै तारेनम्-दीप्यमानसूर्यमिवेत्यर्थः ; आप्तं कम्-सुखं येन तम्,
मह-पूजयेत्यर्थः ।

महाम दम्भेवाराजगृहिं विग्रहहारिणम् ।

प्रमोदजाततारेनं श्रेयस्करं महासक्तम् ॥ ४२ ॥ महायमकम्.

इति भाक्तिरागवशेन चेतसा

विनुतिं विधाय विरतेऽथ माधवे

जिनेनेमिरारभत धर्मदेशना-

ममृतोपमां सकलसंशयापहाम् ॥ ४३ ॥

दिवसो यथा न हि विना दिनेश्वरं

सुकृतं विना न च भवेत् तथा सुखम् ।

तदवश्यमेव विदुषा सुखार्थिना

सुकृतं सदैव करणीयमादरात् ॥ ४४ ॥

सुकृतात्सदैव वशवर्तिनीन्दिरा

सुकृताद् यशांसि विचरन्ति भूतले ।

सुकृताद् भवन्ति सकलार्थसिद्धयः

सुकृतात् पदं परममाप्यते खलु ॥ ४५ ॥

गद आपदिष्टविरहो दरिद्रता

विभवक्षयो रिपुपराभवः सदा ।

परगेहकर्मकरता दुराधयो

भविनां भवन्ति भुवि पातकोदयात् ॥ ४६ ॥

विघटते स्वजनश्च सुदृज्जनो

विघटते च वपुर्विभवोऽपि च ।

विघटते न हि केवलमात्मनः

सुकृतमत्र परत्र च संचितम् ॥ ४७ ॥

इत्यादि नेमीश्वरधर्मदेशनां

१ कपटसमूह एव तरुस्तस्मै वात इव तम्, विरोधनाशिनम्,
प्रमोदसमूहतारापतिम्, आप्त एवाप्तक', महाश्वासावाप्तश्च, तं महाम-
वय पूजयाम ।

पारं भवाब्धेस्त्वरितं यियासवः ।

श्रुत्वा व्रतं केऽपि जनाः प्रपेदिरे

गृहस्थधर्म मुदिताश्च के च न ॥ ४८ ॥

उत्थाय नत्वाऽथ जिनाधिनाथ-

मित्युग्रसेनाङ्गभवा जगाद ।

प्रसीद कृत्यं दिश विश्वनाथ !

विधेहि नित्यं सहचारिणीं माम् ॥ ४९ ॥

ततो जिनेन्द्रः करुणार्द्रचित्तो

विधाय चारित्ररथाधिरूढाम् ।

तां प्राहिणोत् सिद्धिपुरं परं तद्

यियासितं निर्मलमात्मना यत् ॥ ५० ॥

अमितभविकलोकं तारयित्वा भवाब्धेः

प्रभुरपि सुरभृत्यामार्हतर्द्धिं च भुक्त्वा ।

परमपदमयासीत् क्षीणनिःशेषकर्मा

मिमिलिषुरिव सद्यः सौवर्णपूर्वप्रियायाः ॥ ५१ ॥

तत्रानन्तं विगमराहितं शाश्वतानन्दरूपं

सौख्यं भुङ्क्ते त्रिभुवनगुरुर्यच्छरीरादिमुक्तः ।

विण्डीभूतं मनुजमरुतामप्यशेषं समन्तात्

सौख्यं यन्नो तुलयितुमलं दूरमुक्तोपमानम् ५२

काव्याभ्यासनिमित्तं श्रीनेमिजिनेन्द्रचरितपरिपूतम्.

श्वेताम्बरेण रचितं काव्यमिदं कीर्तिराजेन ॥ ५३ ॥

इति श्रीकीर्तिराजोपाध्यायविरचिते श्रीनेमिजिनचरिते महाकाव्ये जनार्दन-
नागमन-तत्कृतस्तुति-प्रभुसोक्षवर्णनो नाम द्वादश. सर्गः

YASHOVIJAYA JAINA GRANTHAMALA, 19.

—o—o—o—
THE

NIRBHAYABHIMANYAYOGA

OF

SHREE RAMACHANDRA SURI

—o—o—o—
EDITED

**UNDER THE BENIGN INFLUENCE AND
PATRONAGE**

OF

SHASTRAVISHARAD JAINACHARYA

SHREE VIJAYA DHARMA SURI

BY

HIS HOLINESS' MOST DEVOTED SERVANTS,

SHRAVAK PANDIT HARGOVINDDAS

AND

SHRAVAK PANDIT BECHARDAS.

—o—o—o—
PRINTED AND PUBLISHED

BY

HARSHCHAND BHURABHAI

PROPRIETOR OF DHARMABHYUDAYA PRESS,

BENARES

—o—o—o—
Veer-Era, 2437.

—o—o—o—
Price 4 annas.

प्रस्तावना ।

व्यायोगो नाम नाटकादिरिव वाक्यार्थाभिनयस्वभाव. प्रेक्ष्य-
काव्यान्तर्गतपाठ्यप्रभेदविशेष । यद्वोचन्त काव्यानुशासने पा-
ठ्यकाव्यप्रकरणे जगद्गुरव श्रीहेमचन्द्रप्रभव-“पाठ्य नाटकप्रक-
रणनाटिकासमवकारेहामृगडिमव्यायोगोत्सृष्टिकाङ्कप्रहसनभाणवीथी-
सट्टकादि ” इति । समस्मार्पुश्च तत्रैव-

“व्यायोगस्तु विधिज्ञैः कार्यं प्रख्यातनायकशरीर ।

अल्पस्त्राजनयुक्तस्त्वेकाहकृतस्तथा चैव ॥ १ ॥

बहवश्च तत्र पुरुषा व्यायच्छन्ते यथा समवकारे ।

न तु तत्प्रमाणयुक्तं कार्यस्त्वेकाङ्क एवायम् ॥ २ ॥

न च दिव्यनायककृतं कार्यो राजर्षिनायकनिबद्ध ।

युद्धनियुद्धाधर्षणसंघर्षकृतश्च कर्तव्य ” ॥ ३ ॥

इत्येतेन श्लोकत्रयेण नाट्यशास्त्रेऽष्टादशाध्यायनिरूपितं तत्-
स्वरूपनिरूपणमपि । तदेतल्लक्षणलक्षितस्यैतस्य व्यायोगनियोगिनो ग्र-
न्थस्य ग्रन्थितारो महाकवय. श्रीरामचन्द्रसूरयोऽभूवन् । येषां ना-
ट्यलक्षणनिर्माणपातालावगाढसाहित्याम्भोनिधीना शतसख्यप्रबन्ध-
निबन्धनिबन्धना कुन्देन्दुसुन्दरा कीर्त्तिर्विद्वज्जनमन.सदस्सु सदैव
नरीर्त्ति ।

एते च शाब्दिकतार्किकसैद्धान्तिकालङ्कारिकचक्रचक्रवर्तिसमर्चि-
तचरणारविन्दानां निरस्तसमस्तबादिवृन्दानां सर्वविषयशास्त्रससूत्रण-
सूत्रधाराणां विश्वविश्वविख्याताऽभिख्यानां पूज्यानामपि पूज्यतमाना
कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रप्रभूणां पट्योग्या विनेयमूर्धन्या निरवद्य-
विद्याविस्मायितभूपभूयिष्ठगोष्ठीप्रतिष्ठितगरिष्ठकृष्टयश्च समभूवन्निति प्र-
थिष्ठप्रतिष्ठानां पटिष्ठप्रष्ठानां वचनरचनाभि सुस्पष्ट निष्ठङ्कयते । तथाहि

श्रीप्रभाचन्द्रसूरिविरचिते श्रीप्रभावकचरित्रे द्वाविंशे शृङ्गे—

“ राज्ञा श्रीसिद्धराजेनाऽन्यदाऽनुयुयुजे प्रभु ।
 भवता कोऽस्ति पट्टस्य योग्य शिष्यो गुणाधिक १ ॥ १२९ ॥
 तमस्माक दर्शयत चित्तोत्कर्षाय मामिव ।
 अपुत्रमनुकम्पार्हं पूर्वं त्वा मा स्म शोचयन् ॥ १३० ॥
 आह श्रीहेमचन्द्रश्च न कोऽप्येव हि चिन्तक ।
 आद्योऽप्यभूदिलापाल सत्पात्राम्भोधिचन्द्रमा ॥ १३१ ॥
 सज्ज्ञानमहिमस्थैर्य मुनीना किं न जायते १ ।
 कल्पद्रुमसमे राज्ञि त्वयीदाशि कृतिस्थितौ ॥ १३२ ॥
 अस्त्यामुष्यायणो रामचन्द्राख्य कृतिशेखर ।
 प्राप्तरेख प्राप्तरूपसधे विश्वकलानिधि ॥ १३३ ॥
 अन्यदाऽदर्शयस्तेऽमु क्षितिपस्य स्तुति च स ।
 अनुक्तामाद्यविद्वद्भिर्हृल्लेखाधायिनी व्यवात् ॥ १३४ ॥

तथाहि—

मात्रयाऽप्यधिकं किञ्चिद् न सहन्ते जिर्गाषव ।
 इतीव तं धरानाथ ! धारानाथमपाकृथा ॥ १३५ ॥
 शिरोधूननपूर्वं च भूपालोऽत्र दृशं दधौ ।
 रामे वामेतराचारो विदुषा महिमस्पृशाम् ॥ १३६ ॥
 एकदृष्टिर्भवान् भूयाद् बत्स ! जैनेन्द्रशासने ।
 महापुण्योऽयमाचार्यो यस्य त्व पदरक्षक ॥ १३७ ॥
 इत्युक्त्वा विरते राज्ञि ” । इति

१ यत्तु निर्णयसागरमुद्रितेऽस्मिन् कर्तुर्नाम चन्द्रप्रभसूरिरिति प्रसेधितम् ।
 ताच्चिन्त्यम् । अस्यैव “श्रीचन्द्रप्रभसूरिपट्टसरसीहंसप्रभ श्रीप्रभाचन्द्र सूरिनेन”
 इत्यादिषु प्रतिशृङ्गस्थान्तिमश्लोकेषु प्रभाचन्द्रसूरेव कर्तृत्वेन, चन्द्रप्रभसूरेस्तु
 कर्तुर्गुरुत्वेन साक्षाल्लक्ष्यमाणत्वात् । अन्यत्राऽप्येव भूयोऽशुद्धतया सपादितत्वेन नैतद्
 विश्रम्भावष्टम्भत्वमर्हति । एतन्निर्माणसमयश्च विक्रमसंवत् १३३४ रूप इति कर्तव्यं

“वेदानलशिखिशशधरवर्षे चैत्रस्य धवलसप्तम्याम् ।

शुके पुनर्वसुदिने सपूर्ण पूर्वार्धेचरितम् ” ॥ २२ ॥

इत्येतेव प्रशस्तिप्रान्तप्राप्तेन श्लोकेन प्रत्यपीपदत् ।

श्रीमेस्तुङ्गाचार्यविहितश्रीप्रबन्धचिन्तामणावपि तृतीये सर्गे-

“एकदा श्रीसिद्धेन रामचन्द्र पृष्ठ - ग्रीष्मे दिवसा कथं गुरुतरा ? ।

रामचन्द्र प्राह—

देव ! श्रीगिरिदुर्गमल्ल ! भवतो दिग्जैत्रयात्रोत्सवे

धावद्वीरतुरङ्गवत्पानखुरक्षुण्णक्षमामण्डलात् ।

वातोद्धूतरजोमिलत्सुरसरित्संजातपङ्कस्थली-

दूर्वाचुम्बनचञ्चुरा रविहयास्तेनाऽतिवृद्ध दिनम् ॥ १ ॥

लब्धलक्षा विपक्षेषु विलक्षास्त्वयि मार्गणा ।

तथापि तव सिद्धेन्द्र ! दातव्युत्कन्धरं यश ” ॥ २ ॥

“अथ श्रीपालकविना सहस्रलिङ्गसरोवरस्य रचिताया प्रशस्तिपट्टिकाया-
मुत्कीर्णया तत्स्थकाव्यमिदम्—

न मानसे माद्यति मानस मे पम्पा न सम्पादयति प्रमोदम् ।

अच्छादकाच्छोदकमत्र सार विराजते कीर्तितासिद्धिभर्तु ॥ १ ॥

तत्प्रशस्तिशोधनाय सर्वदर्शनेष्वाह्वयमानेषु श्रीहेमचन्द्राचार्यैः सर्वविद्वज्जनानुमते
प्रशस्तिकाव्ये भवता वैदग्ध्यं किमपि न प्रकाशयमित्युक्त्वा पण्डितरामचन्द्रोऽनु-
शिष्यस्तत्र प्रहित । तत् सर्वविद्वद्भिः शोध्यमानाया प्रशस्तौ नृपोपरोधात् श्रीपालकवे-
र्दक्ष्यदाक्षिण्याच्च सर्वेषु काव्येषु मन्यमानेषु

कोशेनाऽपि युतं दलैरुपचितं नोच्छेत्तुमेतत्क्षमं

स्वस्यापि स्फुटकण्टकव्यतिकरं पुस्तकं च धत्ते नहि ।

एकोऽप्येष करोति कोशरहितो निष्कण्टकं भूतल

मत्तैवं कमला विहाय कमलं यस्याऽसिमाशिश्रियत् ॥ १ ॥

विशेषेणऽस्मिन् काव्ये प्रशस्यमाने श्रीसिद्धराजेन पृष्ठ श्रीरामचन्द्रः
चिन्त्यमेतत् ’ इत्यवादात् । अथ तैरेव सर्वैरनुयुक्त । एतस्मिन् काव्ये सैन्य-

१ अयं ग्रन्थो विक्रमार्काचन्द्रतुपावकेन्दुपरिमिते १३६१ परिवत्सरे तद्वि-
निर्मातृभिर्विनिर्मात इति

“त्रयोदशस्वर्गदशतेषु चैकषष्ट्याधिकेषु क्रमतो गतेषु ।

वैशाखमासस्य च पूर्णिमाया ग्रन्थ समाप्तिं गमितो मितोऽयम् ” ॥ १ ॥

एतेनैव तस्य प्रान्तभागविनिदिष्टेन पद्येन समाधिगम्यते ।

चाचको दलशब्द , कमलशब्दस्य (च) नित्यक्लीबत्वमिति दूषणद्वयं चिन्त्यम् ”
इत्यादि ॥

एतेन च निर्विवादापवादसंवादेन श्रीहेमचन्द्रप्रभूणां समय ए-
वाऽमीषां तत्पट्टधुराधौरेयतामाभेजुषां विद्वत्प्रकाण्डीभूयमासेदुषां प्र-
न्थमेनमातेनुषा श्रीरामचन्द्रसूरीणां समय. सम्यक् समवगम्यते ।
प्रभुसमयश्च-

“ शरवेदेश्वरे वर्षे कार्तिके पूर्णिमानिशि ।

जन्माऽभवत् प्रभोव्योमबाणशम्भौ व्रतं तथा ॥ १ ॥

रसषट्केश्वरे सूरिप्रतिष्ठा समजायत ।

नन्दद्वयवौ वर्षेऽवसानमभवत् प्रभो ” ॥ २ ॥

इति प्रभावकचरित्रतः, अपरापरानल्पग्रन्थेभ्यश्च विक्रमाद्
द्वादशशताब्दीरूपो विनिर्णीत एव ।

यद्यपि चैतद्ग्रन्थकर्तृभिः कवितृभिः प्रणीतानां ग्रन्थानामियत्ता
नाऽद्यापि विनिश्चिता, तथापि तेषां प्रबन्धशतकर्तृत्वं स्वैरेव तैरैत्रां-
परत्र च ग्रन्थेषु प्रतिज्ञातम्, विज्ञापितं चान्यैरपि भूरिभिः सूरीभिः.
प्रसङ्गसङ्गतेषु तेषु तेषु स्थलविशेषेषु सविशेषमुल्लेखमादधद्भिः । इत्य-
तस्ते शत वा ततोऽप्यधिकान् वा प्रबन्धनिबन्धान् निबबन्धुरिति निर्वि-
शङ्कं प्रतिभाति । येष्वेतदतिरिक्ता-द्रव्यालङ्कार. सटीक , नाट्यदर्प-
णम्, सत्यहरिश्चन्द्रनाटकम्, कुमारविहारशतकम्, राघवाभ्युदयम्,
यादवाभ्युदयम्, नलविलासम्, रघुविलापम्, कौमुदीमित्राणन्दप्रकर-
णम्, इत्येतावन्तः श्रूयन्ते, प्रायः समुपलभ्यन्ते च । शेषाणामप्यशेषाणां
विशेषेण गवेषणा महोपयोगिनी अत्यावश्यकी च वर्तते ।

१ पुनपुसकलिङ्गत्वेनाऽस्य नैकान्तक्लीबत्वमिति भावः । तथा च लिङ्गानुशा-
सने पुनपुसकप्रकरणे हेमचन्द्रप्रभवः “ कमलं मलं मुसलशालकुण्डला ” इति ।

२ प्रबन्धचिन्तामणि- कुमारपालचरित्र- हेमकुमारचरित्र- तपागच्छपद्मवत्यादितः ।

३ प्रबन्धशतकर्तृर्महाकवे रामचन्द्रस्येति पृ० १ । ४ कृतिरियं प्रबन्धशतकर्तृर्महा-
कवे रामचन्द्रस्येति सत्यहरिश्चन्द्रनाटके, प्रबन्धशतविधाननिष्णातबुद्धिना श्रीमता
रामचन्द्रेण विरचितमिति कौमुदीमित्राणन्दप्रकरणे ॥

पूज्याचार्यवर्याणां चैतेषां ग्रन्थकर्तृणां त्रिदशसदनासादनसमयस्तु—

विक्रमार्काद् गगनदहनतपनमिते (१२३०) वर्षे दिव प्राप्तवति परमार्हते श्रीकुमारपालक्षमापाले तद्भ्रातृषुत्रोऽजयदेवो राज्येऽभ्य-
षिच्यत । तेन तत्प्राज्यराज्याहङ्कारान्धकारान्धीभूतेन अदभ्रं वर्धता
निसर्गपरिपुष्टदुष्टाध्यवसायपरम्पराम्, अतुच्छमुच्छिन्दता सारासार-
विचारचारुचारिताम्, समूलमुन्मूलयता धर्माभिरामारामरमणीयताम्,
तूर्णं सचूर्णयता स्ववशोद्भूतप्रभूतभूपसमुद्भावितानि यशस्तम्भा-
यमानानि धर्मसंस्थानानि, सुदूरमुत्सारयता राजनीतिम्, बाढ कल-
ङ्कयता कुल सौवम्, सर्वत्र विस्तारयता निजान्यङ्गारमलीमसानि
दुर्यशासि, किं बहुना ? दुष्कृत्यमर्यादामप्यससरीसृजता संसरीसृश-
ता च निष्कारणवैरितां बहून् धार्मिकोत्तमान् सत्तमान् परास्यता प-
रमाधमाधमेन कर्मचण्डालेन दुर्गतिप्रस्थानमेव संस्थापयता अप्रति-
मप्रतिभासभारविभवविभवो निःसाधारणधैर्यधारिणोऽगण्यगुणगण-
समलङ्कृता एते सूरयोऽप्यघानिषत । अथ च “अतीवोद्भूतपापा-
नि न फलन्ति विलम्बतः” इत्युक्तिं सत्यापयन् स एष मुनिहत्या-
महापातकी अत्युत्कटमर्मणो निजकर्मणः सुनिश्चितदुर्गतिदारुणफलस्य
पुष्पमिव स्वप्रतीहारप्रहृतक्षुरिकया सभ्रुण सन्निहैव निरयवेदनां सवे-
दयन् यमसद्यः समासदत् । यत् प्रबन्धचिन्तामणौ चतुर्थे सर्गे—

“सं० ११९९ वर्षाद् वर्ष ३१ श्रीकुमारपालदेवेन राज्यं कृतम् ॥ सं० १२३०
वर्षेऽजयदेवोऽभिषिक्तः” । “अथ श्रीप्रबन्धशतकर्ता रामचन्द्रस्तु तेन भूपापसदेन
तप्तताम्रपट्टिकाया निवेद्यमानः

महिषीढह सचराचरह जिण सिरि दिण्हा पाय ।

तसु अत्यमणु दिणेशरह होउत होइ चिराय ॥ १ ॥

इत्युदीर्य दशनाग्रेण रसना छिन्दन् विपन्न एव व्यापादयाञ्चके ” ॥

“त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।

अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमश्नुते ” ॥ १ ॥

इति प्रमाणोक्तप्रामाण्यात् स कुपतिर्वयजलदेवनाम्ना प्रतीहारेण क्षुरिकया
हतो धर्मस्थानपातकी कृमिभिर्मक्ष्यमाण प्रत्यहं नरकमनुभूय परोक्षता प्रपेदे ।

१ महीपीठे सचराचरे येन श्री दत्ता प्रायः ।

तस्याऽस्तंगमनं दिनेश्वरस्य भाव्यं भवत्येव चिराय ॥ १ ॥

सं० १२३० पूर्ववर्षादजयदेवेन वर्ष ३ राज्य कृतम् ” ॥

इत्येतेन तद्वर्षत्रितयमध्य एवेति प्रकटमेव प्रतीतिमार्गमवगाहते ।

ग्रन्थस्याऽस्य मुद्रणावसरे हस्तलिखितमादर्शपुस्तकमेकं मुनि-
राजश्रीभक्तिविजयतः, एकं च श्रेष्ठिवर्यहीराचन्द्रात्मजवाडीलाल-
द्वारा श्रीअणहिल्लपुरपत्तन(पाटण)स्थश्रीज्ञवेरीवाडापार्श्वनाथाख्यभा-
ण्डागारत समुपालप्सवहि, इत्यत्र विषये ताभ्यां मान्यवराभ्यां भृश-
मनुगृहीतौ स्व ।

एव च पुस्तकोभयीसाहाय्येन संशोध्य पाठान्तरैः परिष्कृत्य
च्छायादिना विशदीकृत्य च सपादितेऽप्यस्मिन् ग्रन्थे याः काश्चि-
दशुद्धयः स्थिता भवेयुः, प्रकृतिः कृपालवः सहृदयास्ताः शोधयिष्यन्तीति-

प्रार्थयेते—

हरगोविन्द—बेचरदासौ ।

अहं

श्रीविजयधर्मसूरियो नमः ।

अथ अभिधानचिन्तामणिकौशस्थशब्दानामकारादि-
क्रमेण सूचिपत्रम् ।

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अश	६	७०	अकस्मान्	६	१६८
अंशकूट	४	३३०	अकिञ्चन	३	२२
अशु	२	९	अकिञ्चनता	१	८१
अशु	२	१३	अकुप्य	४	१११
अंशुक	३	३३०	अकूपार	४	१३९
अशुहस्त	२	१०	अक्रम	६	१४७
अस	३	२५२	अक्ष	३	१५०
अंसल	३	११२	अक्ष	३	४०२
अंहति	३	५१	अक्ष	३	५४८
अंहस्	६	१७	अक्ष	४	९
अंहि	३	२८०	अक्ष	६	१९
अंहिनामन्	४	१८७	अक्षत	३	६५
अहिप	४	१८०	अक्षदर्शक	३	३८४
अहिस्कन्ध	३	२८१	अक्षदेविन्	३	१४९
अकर्कश	६	२३	अक्षधूर्त	३	१४९
अकर्ण	३	११८	अक्षमाला	३	५१३
अकल्कन	३	१५४	अक्षर	१	७५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अक्षरचञ्चु	३	१४७	अगाध	५	७
अक्षरचण	३	१४७	अगाधजल	४	१५७
अक्षरजीवक	३	१४७	अगार	४	५८
अक्षवर्ती	३	१५०	अगुरु	३	३०४
अक्षवाट	३	४६५	अगौकस्	४	३८३
अक्षान्ति	३	५५	अंगनार्थी	४	१६६
अक्षि	३	२३९	अग्नि	२	८३
अक्षिगत	३	११२	अग्नि	४	१६५
अक्षिविकूणित	३	२४२	अग्निक	४	२७५
अक्षीव	४	७	अग्निकारिका	३	४७८
अक्षीव	४	२००	अग्निकार्य	३	४७८
अक्षौहिणी	३	४१२	अग्निचित्	३	४९९
अखण्ड	६	६९	अग्निदेवा	२	२३
अखात	४	१६०	अग्निभूति	१	३१
अखिल	६	६९	अग्निमारुत	२	३७
अखोदित्व	१	७१	अग्निरक्षण	३	४९९
अग	४	१८०	अग्निरजस्	४	२७५
अगद	३	१३७	अग्निवल्लभ	३	३११
अगदङ्कार	३	१३६	अग्निवाह	४	१६९
अगम	४	१८०	अग्निप्रभव	३	२८४
अगरु	३	३०३	अग्निसिंहनन्दन	३	३६०
अगस्ति	२	३६	अग्निहोत्र	३	५००
अगस्त्य	२	३६	अग्निहोत्रिन्	३	४९९
अगाध	४	१३६	अग्निनिधन	३	४७८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अग्न्याधान	३	५००	अङ्क	२	२०
अग्र	४	१८७	अङ्क	२	१९८
अग्र	६	७४	अङ्क	३	२६६
अग्र	६	९५	अङ्कपाली	६	१४३
अग्र्य	६	७५	अङ्किन्	२	२०७
अग्रज	३	२१५	अङ्कुट	४	७१
अग्रज	३	४७६	अङ्कु	४	३५९
अग्रजद्वा	३	२७९	अङ्कुर	४	१८४
अग्रजन्मन्	३	४७६	अङ्कुग	४	२९६
अग्रजाति	३	४७१	अङ्कुशा	१	४५
अग्रणी	६	७५	अङ्कूर	४	१८४
अग्रत	६	१६५	अङ्गोलसार	४	२६४
अग्रबीज	४	२६६	अङ्ग	३	२२७
अग्रफल	४	२४९	अङ्ग	३	२३०
अग्रयान	३	४६४	अङ्ग	४	२३
अग्रसर	३	१६२	अङ्ग	६	१७३
अग्रायणीय	२	१६१	अङ्गक	४	७७
अग्रिम	३	२८७	अङ्गज	२	१४१
अग्रिम	६	७५	अङ्गज	३	२०६
अग्रैविधिषू	३	१८९	अङ्गद	३	३२६
अग्रैमर	६	७४	अङ्गन	४	७०
अघ	६	१७	अङ्गना	३	१६९
अघमर्षण	३	५०८	अङ्गमर्द	३	१५६
अघ्न्या	४	३३१	अङ्गरक्षणी	३	४३३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अङ्गराग	३	२९९	अचिरा	१	४०
अङ्गराज	३	३७५	अचेष्टता	२	२२१
अङ्गविक्षेप	२	१९६	अच्छ	४	१३७
अङ्गसंस्क्रिया	३	२९९	अच्छभल्ल	४	३५५
अङ्गहार	२	१९६	अच्छुता	२	१५४
अङ्गारक	२	३०	अच्युत	२	७
अङ्गारधानी	४	८६	अच्युत	२	१२८
अङ्गारपात्री	४	८६	अच्युताग्रज	२	८५
अङ्गारशकटी	४	८६	अच्युताग्रज	२	१३९
आङ्गिका	३	३३८	अज	२	१२५
अङ्गिरस्	२	३३	अज	२	१२८
अङ्गीकार	२	१९२	अज	४	३४१
अङ्गीकृत	६	१२४	अजकाव	२	११५
अङ्गुल	३	२५६	अजगर	४	३७१
अङ्गुल	३	५१८	अजजीविक	३	५५३
अङ्गुष्ठ	३	२५६	अजदेवता	२	२८
अङ्गुलिमुद्रा	३	३२८	अजनामक	४	१२०
अङ्गुली	३	२५६	अजन्य	२	४०
अङ्गुलीयक	३	३२७	अजप	३	५२१
अचल	३	३६२	अजमीढ	३	३७१
अचल	४	९३	अजस्र	६	१०७
अचलभ्रातृ	१	३२	अजा	४	३४१
अचला	४	२	अजाजी	३	८६
अचिरप्रभा	४	१७०	अजातशत्रु	३	३७१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अजित	१	२६	अटनी	३	४३९
अजित	१	४२	अटवी	४	१७६
अजितबल	१	४४	अट्टहाम	२	२११
अजिन	३	२९४	अट्टहासिन्	२	१११
अजिनपत्रिका	४	४०२	अट्टालक	४	४७
अजिर	४	७०	अट्टुन	३	४४७
अजिह्व	६	९२	अणक	६	७८
अजिह्वग	३	४४२	अणव्य	४	३२
अजिह्व	४	४२०	अणि	३	४२०
अञ्जुका	२	२४८	अणि	४	७९
अज्ञ	३	१६	अणिमन्	२	११६
अज्ञान	१	७३	अणीयस्	६	६४
अज्ञान	६	१०	अणु	६	६२
अञ्चल	३	३३१	अण्ड	३	२७५
अञ्चित	३	१११	अण्ड	४	३८५
अञ्जन	२	८४	अण्डक	३	२७५
अञ्जन	३	३५०	अण्डकोश	३	२७६
अञ्जन	४	११९	अण्डज	४	३८३
अञ्जनाधिका	४	३६४	अण्डज	४	४०९
अञ्जनिका	४	३६४	अण्डज	४	४२१
अञ्जलि	३	२६२	अतट	४	९८
अञ्जलिकारिका	४	८०	अतसी	४	२४५
अञ्जस	३	३९	अतिकुत्तित	३	१४
अञ्जसा	६	१६६	अतिक्रम	६	१४०

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अतिजव	३	१५८	अत्यन्तीन	३	१५९
अतिथि	३	१६३	अत्यय	२	२३७
अतिदूर	६	८८	अत्यर्थ	६	१४१
अतिपथिन्	४	५०	अत्यल्प	६	६४
अतिपात	६	१४०	अत्याकार	३	१०६
अतिभी	२	९५	अत्रभवान्	२	२५०
अतिमर्याद	६	१४२	अत्रिदृग्ज	२	१९
अतिमात्र	६	१४२	अत्रेयी	३	१९९
अतिमुक्तक	४	२१३	अथर्वन्	२	१६३
अतिरिक्त	६	८५	अदन	३	८८
अतिबाहिक	५	१	अदध्न	६	६२
अतिवृष्टि	१	६०	अदृष्ट	२	२१६
अतिवेल	६	१४२	अद्भुत	२	२०९
अतिशय	१	५८	अद्भुत	२	२१७
अतिशय	६	१४२	अद्भर	२	५८
अतिसन्धान	३	४३	अद्रि	२	८८
अतिसर्जन	६	१५५	अद्रि	४	९३
अतिसारकिन्	३	१२४	अद्रि	४	१८०
अतिस्थिर	६	८९	अद्रिजा	२	११८
अतिस्लिग्धमधुरत्व	१	६८	अद्रिराज्	४	९३
अतिहास	२	२१२	अद्वय	२	१४८
अतीव	६	१७१	अधम	६	७७
अत्तिका	२	२४९	अधमर्ण	३	५४६
अत्यन्तगीमन्	३	१५९	अधर	३	११

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अधर	३	२४५	अधोशुक	३	३३६
अधवा	३	१९५	अधोक्षज	२	१२८
अधःक्षिप्त	६	११८	अधोमुवन	५	६
अधस्	६	१६०	अधोमर्मम्	३	२७६
अधस्तात्	६	१६२	अधोमुख	३	१२१
अधि	३	१९९	अधोवदन	१	६२
अधिक	६	८५	अध्यक्ष	३	३८६
अधिकरण	२	१६९	अध्ययन	३	४८५
अधिकर्मिक	३	३८९	अध्यवसाय	२	२१४
अधिकार	३	४०८	अध्याहार	२	२३७
अधिकृत	३	३८६	अध्यूढा	३	१९१
अधिक्रम	६	१४६	अध्येपणा	३	५२
अधिक्षिप्त	३	१०४	अध्वग	३	१५७
अधित्यका	४	१०१	अध्वन्	४	४९
अधिप	३	२२	अध्वनीन	३	१५७
अधिभू	३	२२	अध्वन्य	३	१५७
अधिरोहिणी	४	७९	अध्वर	३	४८४
अधिवासन	३	३०१	अध्वरथ	३	४१६
अधिविज्ञा	३	१९१	अध्वर्यु	३	४८३
अधिश्रयणी	४	८४	अनक्षर	२	१८०
अधिष्ठान	४	३८	अनाक्षि	३	२४०
अधीश्वर	१	२४	अनगार	१	७६
अधुना	६	१६६	अनङ्ग	२	१४१
जघृष्ट	३	९७	अनङ्गासुहृद्	२	११४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अनच्छ	४	१३७	अनश्चर	६	८९
अनडुह्	४	३२३	अनस्	३	४१७
अनडुही	४	३३१	अनादर	६	११५
अनड्वाही	४	३३३	अनादृत	६	११५
अनातिबिलम्बिता	१	७०	अनामय	३	१३८
अनन्त	२	१३८	अनामिका	३	२५७
अनन्त	४	३७३	अनारत	६	१०७
अनन्त	१	२९	अनार्यज	३	३०४
अनन्त	२	७७	अनालम्बिन्	२	२०२
अनन्तक	३	५३९	अनाविल	६	७२
अनन्तजित्	१	२९	अनाह	३	१३५
अनन्ततीर्थकृत्	१	२७	अनाहत	३	३३५
अनन्तवीर्य	१	५६	अनिन्दिता	१	६८
अनन्तर	६	८७	अनिमिष	२	२
अनन्ता	४	२	अनिमिष	४	४१०
अनन्ता	४	२५८	अनिरुद्ध	२	१४४
अनन्यज	२	१४१	अनिल	२	४
अनन्यवृत्ति	६	९४	अनिल	१	५२
अनर्गल	६	१०२	अनिल	४	१७२
अनवधानता	६	१८	अनिलसख	४	१६५
अनवरत	६	१०७	अनिश	२	२६
अनवरार्थ्य	६	७५	अनिश	६	१६७
अनवस्कर	६	७२	अनिश	६	१०७
अनवस्थिति	२	२२९	अनिष्टदुष्टधी	३	१०२

(९)

श०	का०	श्लो०
अनीक	३	४१०
अनकि	३	४६१
अनीकस्थ	३	३८६
अनीकिनी	३	४०९
अनीकिनी	३	४१३
अनुंक	३	९८
अनुकम्पा	३	३३
अनुकर्ष	३	४२१
अनुकामीन	३	१५९
अनुकार	६	९९
अनुकूल	१	६२
अनुकूलता	६	१३
अनुक्रम	६	१३९
अनुक्रोश	३	३३
अनुग	६	९३
अनुगामिन्	३	१६०
अनुग्रह	६	१४४
अनुचर	३	१६०
अनुज	३	२१६
अनुजीविन्	३	१६०
अनुतर्षण	३	५७०
अनुताप	६	१४
अनुत्तम	६	७५
अनुत्तर	२	८

श०	का०	श्लो०
अनुत्तर	३	११
अनुत्तर	६	७४
अनुत्तरोपपाति-		
कदशा	२	१५८
अनुनय	६	१३९
अनुपद	६	९३
अनुपदिन्	३	१५५
अनुपदीना	३	५७९
अनुलव	३	१६०
अनुभव	६	१५६
अनुभाव	२	२४०
अनुमति	२	६४
अनुयोजन	२	१७७
अनुयोगकृन्	१	७८
अनुरति	२	२१०
अनुराग	२	२१०
अनुराधा	२	२७
अनुरोध	३	३९७
अनुलाप	२	१८८
अनुवत्सर	२	७३
अनुवृत्ति	३	३९७
अनुशय	६	१४
अनुष्ण	३	४८-
अनुहार	६	९९

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अनुहारक	४	३१४	अन्तरा	६	१७४
अनुचान	१	७८	अन्तराय	१	७२
अनूप	४	१९	अन्तराय	६	१४५
अनूरु	२	१६	अन्तराल	६	९६
अनृजु	३	४०	अन्तरिक्ष	२	७७
अनृत	२	१७९	अन्तरपि	४	१४४
अनृत	३	५३०	अन्तरीय	३	३३७
अनृत	६	१७०	अन्तरे	६	१७४
अनेकजातिवै-			अन्तरेण	६	१६३
चित्र्य	१	७०	अन्तरेण	६	१७४
अनेडमूक	३	१२	अन्तर्गत	६	१३१
अनेहस्	२	४०	अन्तर्गडु	६	१५२
अनोकह	४	१८०	अन्तर्ज	४	२६८
अन्त	४	२८	अन्तर्धा	६	११३
अन्त	६	१०	अन्तर्धि	६	११३
अन्त	६	९५	अन्तर्द्वार	४	७३
अन्तःकरण	६	५	अन्तर्मनस्	३	९९
अन्तःपुर	३	३९१	अन्तर्वन्नी	३	२०२
अन्तःपुराध्यक्ष	३	३९०	अन्तर्वाणि	३	९
अन्तक	२	९८	अन्तर्वेदि	४	१५
अन्तकृद्दशा	२	१५८	अन्तर्विगाहन	६	१३६
अन्तर	६	९६	अन्तर्वेशिक	३	३९०
अन्तर	६	१४५	अन्तर्हित	६	११३
अन्तरू	६	१७४	अन्तावसायिन्	३	५८७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अन्तावसायिन्	३	५९७	अन्यभृत्	४	३८८
अन्तिक	६	८६	अन्यशास्त्रक	३	५२१
अन्तिकतम	६	८८	अन्याविद्ध	६	११८
अन्तिका	४	८४	अन्यून	६	६९
अन्तिकाश्रय	४	६७	अन्योन्य	६	१३५
अन्तिम	६	९५	अन्वक्ष	६	९३
अन्तेवासिन्	१	७९	अन्वच्	६	९३
अन्तेवासिन्	३	५९७	अन्वय	३	१६७
अन्त्य	३	५३८	अन्वर्थ	२	१७१
अन्त्य	६	९५	अन्ववाय	३	१६७
अन्त्यवर्ण	३	५५८	अन्विष्ट	६	१२७
अन्त्र	३	२६९	अन्वेषित	६	१२७
अन्दुक	४	२९५	अन्वेष्टृ	३	१५५
अन्दुक	४	३४६	अप्	४	१३५
अन्ध	३	१२१	अपकष्ट	६	७८
अन्धकार	२	६०	अपक्रिया	६	१५१
अन्धकासुहृद्	२	११४	अपक्रम	३	४६७
अन्धतमस	२	६०	अपघन	३	२३०
अन्धस्	३	५९	अपचय	६	१६०
अन्धु	४	१५७	अपचित	३	१११
अन्न	३	५९	अपदान्तर	६	८७
अन्नकोष्ठक	४	७८	अपटी	३	३४४
अन्यत्	६	१०४	अपटु	२	१२३
अन्यतरत्	६	१०४	अपतर्पण	३	१३७

(१२)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अप्रत्य	३	२०६	अपवारण	६	११३
अप्रत्यपथ	३	२७३	अपवारित	६	११२
अपत्रपा	२	२२५	अपविद्ध	६	११०
अपत्रविष्णु	३	५४	अपशब्द	६	७९
अपथ	४	५०	अपष्ट	४	२९७
अपथिन्	४	५०	अपष्टु	६	१०१
अपदिश	२	८१	अपष्टुर	६	१०१
अपध्वस्त	३	१०४	अपसव्य	६	१०१
अपयान	३	४६६	अपसव्य	६	१०२
अपस्मार	२	२३५	अपस्कर	३	४२२
अपररात्र	२	५९	अपस्नान	३	३९
अपरा	२	८१	अपहार	६	१६०
अपरा	४	२९४	अपहास	२	२१२
अपराजिता	४	२२२	अपाङ्ग	३	२४३
अपराद्धेषु	३	४३६	अपाङ्गदर्शन	३	२४२
अपराध	३	४०८	अपाची	२	८१
अपर्णा	२	११७	अपाचीन	२	८२
अपलाप	२	१९०	अपाटव	३	१२६
अपलासिका	३	५७	अपान	३	२७६
अपवरक	४	६१	अपान	४	१७४
अपवर्ग	१	७५	अपावृत्त	३	१९
अपवन	४	१७७	अपावृत्त	४	३११
अपवर्जन	३	५१	अपाश्रय	४	७८
अपवाद	२	१८५	अपासन	३	३६

(१३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अपिधान	६	११३	अब्धिमण्डूकी	४	२७०
अपिनद्ध	३	४२९	अब्धिशयन	२	१२८
अपुनर्भव	१	७४	अब्ध्याग्नि	४	१६६
अपूप	३	६२	अब्रह्माण्य	२	२४९
अपोह	२	२२५	अभयद	१	२५
अपित्त	४	१६४	अभया	४	२१२
अप्रकीर्णप्रसृतत्व	१	६८	अभाव	६	१५३
अप्रधान	६	७७	अभाषण	१	७७
अप्सरःपति	२	८७	अभिक	३	९८
अप्सरस्	२	९७	अभिक्रम	३	४५५
अफल	६	१५२	अभिक्रम	६	१४६
अबद्ध	२	१८१	अभिख्या	२	१७४
अबद्धमुख	३	१५	अभिख्या	२	१८७
अबला	३	१६८	अभिचर	३	१६०
अबाध	६	१०२	अभिचार	३	४९४
अब्ज	१	४७	अभिजन	३	१६७
अब्ज	२	१९	अभिजात	३	१६६
अब्जबान्धव	२	१०	अभिज्ञ	३	७
अब्जहस्त	२	१०	अभिज्ञान	२	२०
अब्जिनीपति	२	११	अभिधा	२	१७४
अब्द	२	७३	अभिध्या	३	९५
अब्धिकफ	४	१४३	अभिनन्दन	१	२६
अब्धिज	२	९६	अभिनय	२	१९६
अब्धिजा	३	५६७	अभिनव	६	८४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अभिनिर्मुक्त	३	५२४	अभिषव	३	५६९
अभिनिर्याण	३	४५३	अभिषेणन	३	४५४
अभिनिवेश	६	१३६	अभिसम्पात	३	४६१
अभिनीत	३	४०७	अभिसारिका	३	१९३
अभिपन्न	३	१४३	अमीक	३	९८
अभिप्राय	६	१९	अमीक्षणम्	६	१६७
अभिभव	३	१०५	अमीषङ्ग	२	१८६
अभिभूत	३	१०४	अमीशु	२	१३
अभिभूत	३	४६९	अभ्यप्र	६	८६
अभिमन्त्रण	२	१७५	अभ्यञ्जन	३	८१
अभिमुख	६	७३	अभ्यन्तर	६	९६
अभिमाति	३	३९३	अभ्यमित	३	१२३
अभिमान	२	२३१	अभ्यमित्रीण	३	४५६
अभियाति	३	३९२	अभ्यमित्रीय	३	४५६
अभियोग	२	२१४	अभ्यमित्र्य	३	४५६
अभिराम	६	८०	अभ्यर्ण	६	८७
अभिरूप	३	५	अभ्यवस्कन्द	३	४६४
अभिलाव	६	१५७	अभ्यवहार	३	८७
अभिलाष	३	९५	अभ्याख्यान	२	१८२
अभिलाषुक	३	९३	अभ्यागत	३	१६३
अभिवादक	३	१३	अभ्यागम	३	४६१
अभिवादन	३	५०८	अभ्यागारिक	३	१४२
अभिव्याप्ति	६	१५३	अभ्यादान	६	१४६
अभिशस्त	३	१००	अभ्यान्त	३	१२३

श्र०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अभ्यामर्द	३	४६२	अमर्मबोधिता	१	६९
अभ्यास	३	४५२	अमर्ष	२	२३४
अभ्यास	६	८६	अमर्षण	३	५६
अभ्यासादन	३	४६४	अमा	२	६४
अभ्युत्थान	३	१६५	अमा	६	१६३
अभ्यदित	३	५२४	अमांस	३	११३
अभ्युपगत	६	१२५	अमात्य	३	३७८
अभ्युपगम	२	१९२	अमात्य	३	३८३
अभ्युपपत्ति	६	१४४	अमावसी	२	६४
अभ्युपाय	२	१९२	अमावस्या	२	६४
अभ्यूषा	३	६३	अमावासी	२	६४
अभ्योष	३	६३	अमावास्या	२	६४
अभ्र	२	७८	अमित्र	३	३९३
अभ्रक	४	११७	अमुक्त	३	४३८
अभ्रपथ	२	७७	अमुत्र	६	१६४
अभ्रमातङ्ग	२	९१	अमुष्यपुत्र	३	१६६
अभ्रमुप्रिय	२	९१	अमृत	१	७४
अग्नि	३	५४२	अमृत	३	५३०
अग्नेष	३	४०७	अमृत	४	१३५
अमत्र	४	९२	अमृतद्युति	२	१९
अमम	१	५५	अमृतसू	२	१८
अमर	२	१	अमृता	४	२२३
अमरावती	२	९२	अमृतासङ्ग	४	११९
अमर्त्य	२	२	अमेध	३	१६

(१६)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अम्बक	३	२३९	अयाचित	३	५३०
अम्बर	२	७७	अयि	६	१७३
अम्बर	३	३३०	अयुक्लद	४	१९९
अम्बरीष	४	८६	अयुत	३	५३७
अम्बष्ठ	३	५६०	अयोग्र	४	८३
अम्बा	२	२४९	अयोघन	३	५८४
अम्बा	३	२२१	अयोध्या	४	४१
अम्बिका	१	४६	अर	१	२८
अम्बिका	२	११७	अर	३	३५७
अम्बु	४	१३५	अर	२	४२
अम्बुकूर्म	४	४१६	अरधट्टक	४	१५९
अम्बुप	४	३९५	अरजस्	३	१७४
अम्बूकृत	२	१८१	अराणि	३	४८९
अम्भ.सू	४	१७०	अरण्य	४	१७६
अम्भस्	४	१३५	अरण्यश्वन	४	३५७
अम्ल	६	२४	अराति	१	७२
अम्लवेतस	३	८१	अराति	२	२२८
अम्लिका	४	२०९	अरति	३	२६३
अय	६	१५	अराविन्द	४	२२६
अयःप्रतिमा	६	१००	अरर	४	७२
अयन	२	७२	अररि	४	७३
अयन	४	४९	अराति	३	३९३
अयन्त्रित	६	१०२	अराल	६	९३
अयस्	४	१०४	अरि	३	२९३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अरि	३	४१९	अर्करेतोज	२	१७
अरिष्ट	२	३९	अर्कसूनु	२	९८
अरिष्ट	२	१३४	अर्गला	४	७०
अरिष्ट	४	३८७	अर्गलिका	४	७१
अरिष्ट	४	२०५	अर्घ	३	५३२
अरिष्ट	४	६३	अर्घ्य	३	१६४
अरिष्ट	३	७२	अर्चा	३	१११
अरिष्टनोमि	१	३०	अर्चा	६	९९
अरुण	२	१६	अर्चि	४	१६८
अरुण	२	९	अर्च्य	३	११०
अरुण	६	३२	अर्चित	३	१११
अरुणसारथि	२	१२	अर्चिष्	२	१३
अरुणावरज	२	१४४	अर्चिष्	४	१६८
अरुणोपल	४	१३०	अर्चिष्मन्	४	१६४
अरुन्तुद	३	१६५	अर्जुन	३	३६६
अरुन्धती	३	५१३	अर्जुन	३	३७२
अरुन्धतीभानि	३	५१३	अर्जुन	४	११०
अरुस्	३	१२९	अर्जुन	४	२०१
अरे	६	१७३	अर्जुन	४	२६१
अर्क	२	६	अर्जुन	६	२९
अर्क	२	९	अर्जुनध्वज	६	३६९
अर्कज	२	९६	अर्जुनी	४	३३१
अर्कतनय	३	३७५	अर्णव	४	१३९
अर्कबान्धव	२	१५०	अर्णवमन्दिर	२	१०२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अणस्	४	१३५	अयं	३	५२८
अति	३	४३९	अयमदवा	२	२६
अर्थ	२	१०६	अयमन्	२	९
अर्थ	६	१५०	अर्या	३	१८८
अर्थदूषण	३	४०२	अर्या	३	५२८
अर्थना	३	५२	अर्याणी	३	१८८
अर्थप्रयोग	३	५४४	अर्या	३	१८७
अर्थवाद	२	१८४	अर्व	६	७९
अर्थविज्ञान	२	२२५	अर्वन्	४	२९९
अर्थिक	३	४५८	अर्वाक्	६	१७८
अर्थिन्	३	५२	अर्शस्	३	१२५
अर्थ्य	४	१२८	अर्शोऽन्त	४	२५५
अर्दना	३	५२	अर्शोयुज्	३	१२५
अर्ध	६	७०	अर्हणा	३	१११
अर्धगुच्छ	३	३२४	अर्हत्	१	२४
अर्धजाह्नवी	४	१५०	अर्हित	३	११०
अर्धमाणव	३	३२३	अल	४	२७७
अर्धरात्र	२	५९	अलम्	६	१६३
अर्धवीक्षण	३	२४१	अलक	३	२३३
अर्धहार	३	३२४	अलका	२	१०५
अर्धाम्बु	३	७३	अलक्त	३	३५०
अर्धेन्दु	३	४४४	अलक्ष्मी	६	१६
अर्बुद	३	५३८	अलङ्कारिष्णु	३	५३
अर्भ	३	२	अलङ्कर्मणि	३	१८

श०	का०	श्लो०
अलङ्कार	३	३१३
अलङ्कारसुवर्ण	४	११२
अलर्क	४	३४६
अलगर्द	४	३७१
अलस	३	४७
अलसेक्षणा	३	१७०
अलात	४	१६९
अलाबू	४	२२१
अलि	४	२७८
अलिक	३	२३७
अलिञ्जर	४	८८
अलिन्द	४	७६
अलीक	२	१७९
अलोक	६	१
अल्प	६	६२
अल्पतनु	३	११७
अल्पमारिष	४	२५०
अल्पिष्ठ	६	६४
अल्पीयस्	६	६४
अवकर	४	८२
अवकम्पित	१	३२
अवकृष्ट	३	१०४
अवकीर्ण	६	११२
अवकीर्णिन्	३	५१८
अवकेशिन्	४	१८२

श०	का०	श्लो०
अवगणित	६	११५
अवगत	६	१३२
अवग्रह	२	८०
अवग्रह	४	२९२
अवग्राह	२	८०
अवघात	४	८३
अवचूल	३	४१४
अवज्ञा	६	११५
अवज्ञात	६	११५
अवट	३	५९५
अवट	५	७
अवटीट	३	११५
अवटु	३	२५०
अवतमस	२	६०
अवतार	४	१५३
अवतोका	४	३३३
अवदंश	३	५७१
अवदात	६	२९
अवदात	६	७२
अवदान	३	४७५
अवदारण	३	५५६
अवद्य	६	७८
अवधान	६	१४
अवधि	४	२८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अवध्वस्त	६	११२	अवलिप्तता	२	२३०
अवन	६	१३८	अवलोकन	३	२४१
अवनत	६	९२	अववाद	२	१९१
अवनाद	३	११५	अवश्यम्	६	१७६
अवनि	४	२	अवश्याय	४	१३८
अवन्ति	४	२२	अवध्वाण	३	८८
अवन्तिसोम	३	७९	अवसक्थिका	३	३४३
अवन्ती	४	४२	अवसर	६	१४५
अवपात	३	५९५	अवसर्प	३	३९७
अवभृथ	३	४९८	अवसर्पिणी	२	४१
अवभ्रट	३	११५	अवसान	२	२३८
अवम	६	७८	अवसान	४	२८
अवमताकुश	४	२८८	अवासित	६	१३२
अवमर्द	३	४६४	अवसेकिम	३	६४
अवमानित	६	११५	अवस्कर	३	२९८
अवयव	३	२३०	अवस्था	६	१३
अवरज	३	२१६	अवहस्त	३	२५७
अवरति	६	१५८	अवहार	४	४१७
अवरोध	३	३९१	अवाहिस्था	२	२२८
अवरोधन	३	३९१	अवहेल	६	११५
अवरोधिक	३	३९०	अवाच्	३	१२१
अवर्ण	२	१८५	अवाच्	३	१३
अवलग्न	३	२७१	अवाच्	६	१६२
अवलम्बित	६	११४			

श०	का०	श्लो०
अवाक्श्रुति	३	१२
अवाग्र	६	९२
अवाच्य	२	१८०
अवार	४	१४५
अवारपार	४	१३९
अवि	४	३४२
अवित्त	६	१३३
अविदुग्ध	४	३४४
अविदूस	४	३४४
अविद्या	६	१०
अविनीत	३	९५
अविनीता	३	१९२
अविमरीस	४	३४४
अविरत	६	१०७
अविरति	१	७३
अविरल	६	८३
अविलम्बिते	६	१०६
अविला	४	३४३
अविसोढ	४	३४४
अवी	३	१९९
अवृष्टि	१	६०
अवेक्षा	६	१५४
अव्यवहित	६	८७
अव्याहतत्व	१	६६

श०	का०	श्लो०
अव्याच्छित्ति	१	७१
अशन	३	५९
अशन	३	८७
अशना	३	५३
अशनायित	३	५६
अशनि	२	९४
अशनि	४	१७१
अशिखी	३	१९३
अशुभ	६	१६
अशेष	६	६९
अशोक	४	२०१
अशोका	१	४५
अश्मगर्भ	४	१३०
अश्मज	४	१२८
अश्मन्	४	१०१
अश्मन्तक	४	८४
अश्मरी	३	१३४
अश्रान्त	६	१०७
अश्रि	४	७९
अश्रु	२	२२१
अश्लील	२	१८०
अश्लेषा	२	२५
अश्लेषाभू	२	३६
अश्व	१	४७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अश्व	४	२९८	अष्टमूर्ति	२	११०
अश्वकिनी	२	२२	अष्टश्रवण	२	१२५
अश्वग्रीव	३	३६३	अष्टापद	३	१५१
अश्वतर	४	३१९	अष्टापद	४	१०९
अश्वतर	४	३७७	अष्टीवत्	३	२७८
अश्वत्थ	४	१९७	असकृत्	६	१६७
अश्वमेधीय	४	३०९	असदध्येत्	३	५२१
अश्वयुज्	२	२२	असङ्कुल	४	५२
अश्ववारण	४	३५२	असक्त	६	१०७
अश्ववार	३	४२५	असती	३	१९२
अश्वसेन	१	३८	असहन	३	३९३
अश्वसेननृप-			असम्मत	३	१५५
न्दन	३	३५३	असंख्य	३	५३९
अश्वा	४	२९९	असार	६	८२
अश्वारोह	३	४२५	असि	३	४४६
अश्विन	२	९५	असिक	३	२४५
अश्विनी	२	२२	असिकनी	३	१८५
अश्विनीपुत्र	२	९५	असित	२	३४
अश्वीय	६	५६	असित	६	३३
अषडक्षीण	३	४०५	असितानन	४	३५८
अष्टपाद्	४	२७६	असिधावक	३	५८०
अष्टपाद्	४	३५२	असिधेनु	३	४४८
अष्टमङ्गल	४	३०३	असिपत्रक	४	२६०

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
असिपुत्री	३	४४८	अस्तु	६	१६४
असु	६	३	अस्तेय	१	८१
असुख	६	६	अस्त्र	३	४३७
असुमत्	६	२	अस्त्र	३	४३९
असुर	२	४	अस्त्रग्रान	६	५०
असुर	२	१५२	अस्थाघ	४	१३६
असुर	३	२८५	अस्थि	३	२८३
असुराह्व	४	११५	अस्थि	३	२८९
असुरी	३	८३	अस्थिकृत्	३	२८८
असूया	२	२३७	अस्थिस्नेह	३	२९२
असूर्क्षण	६	११५	अस्थिसम्भव	३	२९२
असृक्प	२	१०२	अस्थिधन्वन्	२	१११
असृक्कर	३	२८४	अस्थिपञ्जर	३	२९२
असृग्धरा	३	२९४	अस्थिभुज्	४	३४५
असृज्	३	२८३	अस्थिर	३	१०१
असृज्	३	२८५	अस्थिर	६	९१
असौम्यस्वर	३	१३	अस्थिविग्रह	२	१२४
अस्त	२	२३८	अस्फुट	२	१८०
अस्त	४	९३	अस्फुटवाच्	३	१३
अस्त	६	१७५	अस्र	२	२२१
अस्ताग	१	५२	अस्र	३	२८६
अस्ताघ	४	१३६	अस्र	४	७९
अस्ति	६	१७७	अस्रप	४	२६९
अस्तिमत्	३	१४१	अद्यु	२	३२१
अस्तिनास्तिप्रवाद	२	१६१			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
अस्वप्न	२	३	अहिभय	२	२१५
अस्वर	३	१३	अहिर्बुध्न	२	१११
अस्वश्लाघान्यनि-			अहिर्बुध्नदेवता	२	२८
न्दिता	१	६८	अहोरात्र	२	५२
अहंयु	३	९७	अहाय	६	१६६
अहङ्कार	२	२३०	आ०		
अहङ्कृत	३	९७	आं	६	१७६
अहन्	२	५२	आकर	४	१०२
अहमहमिका	२	२३१	आकल्य	३	१२७
अहम्पूर्विका	२	२३३	आकल्प	३	२९९
अहम्मति	६	१०	आकार	६	१४९
अहर्मणि	२	९	आकारगोपन	२	२२८
अहर्बान्धव	२	१०	आकारण	२	१७५
अहर्मुख	२	५२	आकाँलिकी	४	१७१
अहस्कर	२	११	आकाश	२	७७
अहिंसा	१	८१	आकीर्ण	६	१०९
अहि	४	३६८	आकुल	६	१०८
अहि क्रोश	४	३८१	आकूत	६	१९
अहिच्छत्र	४	२६	आक्रन्द	३	४६३
अहिच्छत्र	४	२६३	आक्रम	६	१४७
अहित	३	३९३	आक्रीड	४	१७८
अहिकान्त	४	१७२	आक्रोश	२	१८६
अहितुण्डिक	३	१५२	आक्षेप	२	१८६
अहिभृत	२	११३	आक्षपाद	३	५२६

(૨૫)

શ્રેં	ક્રાં	શ્રેં	શ્રેં	ક્રાં	શ્રેં
આલખણ્ડલ	૨	૮૫	આચારલેદી	૪	૧૪
આલ્લનલ	૪	૩૫૪	આચારાઙ્ગ	૨	૧૫૭
આલ્લુ	૪	૩૬૬	આચાર્ય	૧	૭૮
આલ્લુગ	૨	૧૨૧	આચાર્યા	૩	૧૮૭
આલ્લેટ	૩	૫૯૧	આચાર્યા	૩	૧૮૮
આલ્લ્યા	૨	૧૭૪	આચાર્યાની	૩	૧૮૭
આલ્લુ	૨	૧૯૨	આલ્લલ	૩	૫૪૯
આલ્લનુ	૩	૧૬૩	આલ્લલ	૬	૧૦૯
આલ્લમ	૨	૧૫૬	આલ્લ્લાલ	૩	૩૩૦
આલ્લસુ	૩	૪૦૮	આલ્લ્લુરલલ	૨	૨૧૨
આલ્લેય	૨	૩૭	આલ્લ્લોલન	૩	૫૯૧
આલ્લેય	૩	૨૮૫	આલ્લલ	૬	૫૩
આલ્લેઘ્રા	૩	૪૭૮	આલ્લલલ	૨	૧૧૫
આલ્લેઘ્રાલ્લલ	૨	૬૬	આલ્લલેય	૪	૩૦૦
આલ્લેઘ્રાલ્લની	૨	૬૪	આલ્લલ	૩	૪૬૧
આલ્લલટ	૪	૨૮	આલ્લલલ	૩	૫૨૯
આલ્લલર	૩	૭૧	આલ્લુ	૫	૧
આલ્લલણ	૩	૯૦	આલ્લ્લા	૨	૧૯૧
આલ્લલલ	૩	૯૦	આલ્લલ	૩	૭૧
આલ્લલલ	૨	૧૯૭	આલ્લલલારલ	૪	૧૪૧
આલ્લલલરસ	૨	૩૩	આલ્લલેય	૩	૩૬૯
આલ્લલમન	૩	૫૦૧	આલ્લલુલલ	૪	૨૦૬
આલ્લલમ	૩	૬૦	આલ્લલ	૪	૪૦૪
આલ્લલાર	૩	૫૦૭	આલ્લોલ	૬	૧૩૫

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
आडम्बर	३	४६३	आत्मन्	६	१२
आढक	३	५५०	आत्मप्रवाद	२	१६१
आढकिक	४	३५	आत्मभू	२	१२७
आढकी	४	१२२	आत्मभू	२	१३१
आढकी	४	२४१	आत्मम्भरि	३	९१
आढ्य	३	२१	आत्मयोनि	२	१४३
आणवीन	४	३२	आत्माशिन्	४	४१०
आतङ्क	२	२१५	आत्मीय	३	२२६
आततायिन्	३	३६	आत्रेय	३	२८४
आतप	२	१५	आत्रेयी	३	१९९
आतपवारण	३	३८१	आथर्वण	४	६३
आतर	३	५४३	आदर्श	३	३४८
आतापिन्	४	४००	आदि	६	९५
आति	४	४०४	आदितेय	२	२
आतिथेयी	३	१६३	आदित्य	२	२५
आतिथ्य	३	१६३	आदित्य	३	९
आतुर	३	१२३	आदित्यसूनु	३	३६९
आतोद्य	२	२००	आदिम	६	९४
आत्तगन्ध	३	१०४	आदिराज	३	३६४
आत्मगुप्ता	४	२१७	आदीन	६	११
आत्मघोष	४	३८८	आदेश	२	१९१
आत्मज	३	२०६	आदेशिन्	३	१४६
आत्मदर्श	३	३४८	आदेष्टृ	३	४८१
आत्मन्	६	२	आद्य	६	९४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
आद्यून	३	९२	आन्दोलित	६	११७
आधार	४	१६२	आन्वीक्षिकी	२	१६५
आधि	३	२२६	आन्वीक्षिकी	२	१६७
आधि	३	५४६	आपगा	४	१४६
आधोरण	३	४२६	आपण	४	६८
आध्यान	२	२२२	आपणिक	३	५३१
आन	६	४	आपद्	३	१४२
आनक	२	२०७	आपन्न	३	१४२
आनकदुन्दुभि	२	१३७	आपन्तसत्त्वा	३	२०३
आनत	६	९२	आपमित्यक	३	५४५
आनतज	२	७	आपान	३	५७१
आनद्ध	२	२०१	आपी	२	२७
आनन	३	२३६	आपीड	३	३१८
आनन्द	२	२३०	आपीन	४	३३८
आनन्द	३	३६२	आपूपिक	६	५४
आनन्दथु	२	२३०	आपच्छा	२	१८८
आनन्दन	३	३९५	आप्त	१	२५
आनन्दप्रभव	३	२९३	आप्त	३	३९८
आनय	३	४७८	आप्तोक्ति	२	१५६
आनाय	३	५९३	आप्रच्छन्त	३	३९५
आनाह	६	६७	आप्रपदीन	३	३४२
आनिली	२	२६	आप्लव	३	३०२
आनुपूर्वी	६	१४०	आबन्ध	३	५५७
आन्तर	६	९६	आभरण	३	३१४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
आभा	६	१४८	आग्नेडित	२	१८१
आभिजात्य	१	६८	आम्लवेतस	३	८१
आभीर	३	५५३	आयःशूलिक	३	१८
आभीरपल्लिका	४	६८	आयत	६	६४
आभीरी	३	१८६	आयति	२	७६
आभील	६	७	आयत्त	३	२०
आभोग	६	६८	आयसी	३	४३३
आम	३	१२७	आयाम	६	६७
आमगन्धि	६	२८	आयल्लका	२	२२८
आमनस्य	६	७	आयास	२	२३४
आमय	३	१२७	आयुक्त	३	३८३
आमयाविन्	३	१२३	आयुध	३	४३७
आमलकी	४	२११	आयुध	४	११२
आमिक्षा	३	४९५	आयुधिक	३	४३४
आमिष	३	२८६	आयुधीय	३	४३३
आमुक्त	३	४२९	आयुर्वेदिन्	३	१३६
आमुष्यायण	३	१६६	आयुस्	६	५
आमोद	२	२३०	आयोगव	३	५६१
आमोद	६	२६	आयोधन	३	४६०
आमोदिन्	६	२७	आर	२	३०
आम्नाय	१	८०	आर	४	११३
आम्नाय	२	१६३	आरकूट	४	११३
आम्न	४	१९९	आरक्ष	४	२९२
आम्नातक	४	२१८	आरग्वध	४	२०६

श०	को०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
आरण	२	७	आर्य	२	२४७
आरति	६	१५८	आर्य	३	२३
आरनाल	३	७९	आर्य	३	४३
आरभटी	२	१९९	आर्यपुत्र	२	२४९
आरम्भ	६	१४६	आर्यावर्त	४	१४
आरव	६	३६	आर्षभि	३	३५६
आरा	३	५७९	आर्षभ्य	४	३२५
आराधना	३	१६१	आर्हत	३	५२५
आराम	४	१७७	आल	४	१२५
आरालिक	३	३८७	आलय	४	५६
आराव	६	३६	आलवाल	४	१६१
आरेका	६	११	आलस्य	२	२२९
आरोग्य	३	१३८	आलान	४	२९६
आरोपितविशेषता	१	७०	आलाप	२	१८८
आरोह	३	२७२	आलावर्त	३	३५२
आरोह	६	६७	आलास्य	४	४१५
आरोहण	४	७९	आलि	४	३१
आरोहण	६	१४६	आलि	४	२७७
आर्तव	३	२००	आलि	६	५९
आर्त्ति	६	७	आलि	३	१९३
आर्द्र	६	१२८	आलिङ्गन	६	१४३
आर्द्रक	४	२५५	आलिङ्गन्	३	२०७
आर्द्रा	२	२४	आलिन्	४	२७७
आर्य	२	१४६	आलीढ	३	४४१
			आलीनक	४	१०८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
आलू	४	८७	आवुक	२	१४६
आलेख्य	३	५८६	आवुत्त	२	२४६
आलेख्यशेष	३	३८	आवृत	६	११२
आलोक	२	१५	आवृत्त	६	१२०
आवपन	४	९२	आवेग	२	२३६
आवरण	३	४४७	आवेश	२	२३५
आवर्त	४	१४२	आवेश	६	१३५
आवलि	६	५९	आवेशन	४	६६
आवसथ	४	५७	आवेशिक	३	१६३
आवसथ	४	६०	आवेष्टक	४	४८
आवसथ्य	४	६०	आशंसितृ	३	१४
आवसित	४	२४९	आशंसा	३	९४
आवाप	३	१७९	आशंसु	३	१४
आवाप	३	३२७	आशङ्का	२	२१५
आवाप	४	१६१	आशय	६	१९
आवाल	४	१६१	आशा	२	८०
आवास	४	५७	आशा	३	९४
आविक	३	३३४	आशित	३	५८
आविद्ध	६	९२	आशित	३	९०
आविद्ध	६	११८	आशितंगवीन	४	३०
आविल	४	१३७	आशीसू	२	१८६
आविष्कृत	६	११४	आशीविष	४	३७०
आविष्ट	३	१५५	आशु	४	२३४
आविसु	६	१५७	आशु	६	१६६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
आशुग	३	४४२	आसन	१	८२
आशुग	४	१७२	आसन	३	३४८
आशुशुक्षणि	४	१६३	आसन	३	३९९
आश्वर्य	२	२१८	आसन	४	२९०
आश्रप	२	२७	आसना	६	१३४
आश्रम	३	४७२	आसन्दी	३	३४८
आश्रम	४	६७	आसन्न	६	८७
आश्रय	३	३९९	आसव	३	५६८
आश्रय	४	५७	आसव	३	५६९
आश्रयास	४	१६५	आसादित	६	१२६
आश्रव	२	१९२	आसार	२	७९
आश्रव	३	९६	आसार	३	४५४
आश्रव	६	११	आसीन	३	१५६
आश्रुत	६	१२५	आसुति	३	५६९
आश्व	६	५६	आसुतीबल	३	४८२
आश्वत्थ	३	४८०	आसुतीबल	३	५६५
आश्वयुज्	२	६९	आसुर	३	२८५
आश्विन	२	६९	आस्कन्दन	३	४६१
आश्वीन	४	३१६	आस्कन्दित	४	३१५
आषाढ	२	६८	आस्तर	३	३४४
आषाढ	३	४७९	आस्तिक	३	१५४
आषाढ	४	९५	आस्था	२	१९२
आषाढाभू	२	३१	आस्था	३	१४५
आसक्त	३	४९	आस्था	६	१३४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
आस्थान	३	१४५	आह्वय	२	१५९
आस्थान	४	६३	आह्वय	२	१७४
आस्पद	४	५४	आह्वा	२	१७४
आस्फोटनी	३	५७३	आह्वान	२	१७५
आस्य	३	२३६		इ०	
आस्यलोमन्	३	२४७	इक्षु	४	२६०
आस्यलाङ्गल	४	३५४	इक्षुवारि	४	१४१
आस्या	६	१३४	इक्ष्वाकु	१	३५
आस्यासव	३	२९७	इङ्ग	६	९०
आहत	६	११९	इङ्ग	६	१४९
आहतलक्षण	३	१०१	इङ्गित	६	१४९
आहर	६	४	इङ्गुदी	४	२०९
आहव	३	४६०	इच्छा	३	९४
आहवनीय	३	४९०	इच्छावसु	२	१०३
आहार	३	८७	इज्जलक	४	२११
आहारतेजस्	३	२८४	इज्याशील	३	४८२
आहार्य	२	१९७	इट्चर	४	३२५
आहाव	४	१५८	इडिक	४	३४३
आहिक	२	३६	इतर	३	५९६
आहिताग्नि	३	४९९	इतर	६	१३५
आहुति	३	४८५	इतरेतर	६	१३५
आहो	६	१७२	इतिह	६	१७३
आहोपुरुषिका	२	२३२	इतिहास	२	१७३
आहिक	२	१६९	इत्वरी	३	१९२
			इदानीम्	६	१६६

(३३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
इध्म	३	४९१	इन्द्रवारुणी	४	२२३
इन	२	११	इन्द्रसुत	३	३६८
इन	३	२३	इन्द्राग्निदेवता	२	२६
इन्दिरा	२	१४०	इन्द्राणी	२	८९
इन्दिन्दिर	४	२७८	इन्द्रालुज	२	१२८
इन्दीवर	४	२३०	इन्द्रिय	३	२९३
इन्दु	२	१९	इन्द्रिय	६	१९
इन्दुकान्ता	२	५७	इन्द्रियग्राम	६	५०
इन्दुजा	४	१४९	इन्द्रियायतन	३	२२७
इन्दुभृत्	२	११३	इन्द्रियार्थ	६	२०
इन्द्र	२	८३	इन्धन	३	४९१
इन्द्र	२	८५	इभ	४	२८४
इन्द्र	३	२३	इभपालक	३	४२६
इन्द्र	४	२६५	इभारि	४	३५०
इन्द्रक	४	६३	इभ्य	३	२१
इन्द्रकील	४	९६	इरम्मद	४	१६७
इन्द्रकोश	४	७७	इरिण	४	५
इन्द्रगोप	४	२७५	इर्म	३	१२९
इन्द्रभूति	१	३१	इत्वला	२	२४
इन्द्रच्छन्द	३	३२२	इषदुष्ण	६	२२
इन्द्रजाल	३	४०२	इषीका	४	३६१
इन्द्रजाल	३	५९०	इषु	३	४४२
इन्द्रनील	४	१३१	इष्ट	३	४९८
इन्द्रलुप्तक	३	१३०	इष्ट	६	१४१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
इष्टगन्ध	६	२७	ईश्वरा	२	११८
इष्टापूर्त	३	४९९	ईष	२	६९
इष्य	२	७०	ईषत्	६	१७२
इष्वास	३	४३९	ईषा	३	५५५
	ई०		ईषादन्त	४	२८९
ईक्षण	३	२३९	ईषाका	३	५८४
ईक्षण	३	२४०	ईषिका	४	२९१
ईडा	२	१८३	ईहा	३	९४
ईति	२	४०	ईहामृग	२	१९८
ईरित	६	११८		उ०	
ईर्या	६	१३६	उम्	६	१७८
ईर्यापथस्थिति	६	१३७	उकनाह	४	३०७
ईर्या	३	५५	उक्षतर	४	३२४
ईर्यालु	३	५५	उक्षन्	४	३२३
ईश	२	१०९	उखा	४	८५
ईश	३	२२	उख्य	३	७५
ईशसख	२	१०३	उग्र	२	१०९
ईशान	२	७	उग्र	३	५६०
ईशान	२	८३	उग्रत्व	२	२३२
ईशितृ	३	२३	उग्रधन्वन्	२	८८
ईशित्व	२	११६	उचित	३	४०७
ईश्वर	२	११०	उच्च	६	६४
ईश्वर	३	२१	उच्चण्ड	६	११४
ईश्वर	३	२३	उच्चताल	२	१९५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
उच्चन्द्र	२	५९	उडुप	३	५४३
उच्चय	३	२३२	उडुपथ	२	७७
उच्चय	३	३३७	उडूनि	४	३८४
उच्चल	६	५	उडूशि	२	१०९
उच्चार	३	२९८	उत	६	१२३
उच्चावच	६	८५	उत	६	१७२
उच्चूल	३	४१४	उतध्यानुज	२	३३
उच्चैःश्रवस्	२	९०	उताहो	६	१२३
उच्चैर्घुष्ट	२	१८३	उत्क	३	१००
उच्चैस्	६	१७७	उत्कट	३	१००
उच्छृङ्खल	६	१०२	उत्कण्ठा	२	२२८
उच्छिष्टभोजन	३	५२१	उत्कण्ठित	३	१००
उच्छीर्षक	३	३४७	उत्कर	६	४७
उच्छ्राय	६	६७	उत्कर्ष	६	१४२
उच्छ्रित	६	६५	उत्कलिका	२	२२८
उच्छ्वास	६	४	उत्कलिका	४	१४१
उच्छ्वासित	४	१९४	उत्कुण	४	२७५
उज्जृम्भ	४	१९३	उत्कोच	३	४०१
उज्जयन्त	४	९७	उत्क्रम	६	१४७
उज्जयनी	४	४२	उत्क्रोश	४	४०१
उज्ज्वल	६	७१	उत्क्षिप्तिका	३	३२०
उज्झित	६	१११	उत्तंस	३	३१८
उञ्छ	३	५२९	उत्तप्त	३	२८८
उटज	४	६०	उत्तम	६	७४
उडु	२	२१			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
उत्तमर्ण	३	५४६	उत्पात	२	४०
उत्तमाङ्ग	३	२३०	उत्पादक	४	३५२
उत्तर	२	१७७	उत्पादपूर्व	२	१६१
उत्तरङ्ग	४	७२	उत्पादशयन	४	३९६
उत्तरच्छद	३	३४०	उत्पिञ्जल	३	३०
उत्तरफलगुन्य	२	२६	उत्फुल्ल	४	१९४
उत्तरा	२	२७	उत्सङ्ग	३	२६६
उत्तरा	२	८१	उत्सर्जन	३	५०
उत्तरायण	२	७२	उत्सर्पिणी	२	४१
उत्तरासङ्ग	३	३३६	उत्सव	६	१४३
उत्तराभाद्रपद	२	२९	उत्सादन	३	२९९
उत्तरीयक	३	३३५	उत्सारक	३	३८५
उत्तान	४	१३७	उत्साह	२	२१३
उत्तानपादज	२	३६	उत्साह	३	३९९
उत्तानशय	३	२	उत्सुक	३	१००
उत्तेजित	४	३११	उत्सूर	२	५४
उत्तेजित	४	३१४	उत्सृष्ट	६	१११
उत्तेरित	४	३११	उत्सेध	६	६७
उत्पतितृ	३	५३	उदक्	२	८२
उत्पांतिष्णु	३	५३	उदक	४	१३५
उत्पत्ति	६	२	उदक्या	३	१९९
उत्पल	४	२२९	उदगाद्रि	४	९३
उत्पश्य	३	१२१	उदग्भूम	४	१९
उत्पादित	६	११६	उदग्म	६	६५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
उदप्रदत्	३	१२१	उदान	४	१७५
उदप्रदत्	४	२८९	उदार	३	३१
उदञ्चन	४	९२	उदार	३	४०
उदञ्चित	६	११८	उदावर्त	३	१३३
उदधि	४	१३९	उदासीन	३	३९६
उदधिकुमार	२	४	उदाहार	२	१७६
उदन्त	२	१७४	उदीची	२	८१
उदन्या	३	५८	उदीचीन	२	८२
उदन्वत्	४	१३९	उदीच्य	४	१९
उदपान	४	१५७	उदीर्ण	३	३१
उदय	४	९३	उदुम्बर	४	७५
उदय	६	६७	उदुम्बर	४	१०५
उदर	३	२६८	उदुम्बर	४	१९८
उदरग्रन्थि	३	१३३	उदूखल	४	८२
उदरत्राण	३	४३२	उद्र	४	४१६
उदरपिशाच	३	९२	उद्र	६	१३१
उदरम्भरि	३	९१	उद्रमनीय	३	३३२
उदरिणी	३	२०२	उद्राढ	६	१४१
उदरिन्	३	११४	उद्राट	३	४८३
उदरिल	३	११४	उद्धन	३	५६३
उदर्क	२	७६	उद्धटिक	४	१५९
उदवासित	४	५६	उद्दंश	४	२७५
उदश्चित्	३	७३	उद्दान	३	१०३
उदात्त	३	३१	उद्दामम्	६	१०२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
उद्दान	३	१०३	उद्दह	३	२०६
उद्दाल	४	२४३	उद्दान्त	४	२८७
उद्द्राव	३	४६७	उद्दान्त	६	१३१
उद्दर्थ	६	१४४	उद्दासन	३	३५
उद्दत	३	९५	उद्दाह	३	१८२
उद्दव	६	१४४	उद्देग	४	२२०
उद्दान	४	८४	उन्दुर	४	३६६
उद्दार	४	५४५	उन्दुरु	४	३६६
उद्दुर	६	६४	उन्न	६	१२८
उद्दुषण	२	२२०	उन्नत	६	६४
उद्दृत	६	११६	उन्नतानत	६	१०४
उद्ध्य	४	१५७	उन्नयन	२	२३६
उद्दट	३	३१	उन्नसस्	३	११६
उद्दव	६	३	उन्नाह	३	८०
उद्दिज्ञ	४	४२३	उन्निद्र	४	१९५
उद्दिद्र	४	४२३	उन्मदिष्णु	३	९३
उद्दिद	४	४२३	उन्मनस्	३	१००
उद्यम	२	२१४	उन्मन्थ	३	३५
उद्यान	४	१७८	उन्माथ	३	५९६
उद्योग	२	२१४	उन्माद	२	२३४
उद्द्योत	२	१५	उन्मिषित	४	१९४
उद्दत्सर	२	७३	उन्मीलन	३	२४२
उद्दर्तन	३	२९९	उन्मूख	३	१२१
			उन्मूलित	६	११६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
उन्मेष	३	२४२	उपत्यका	४	१०१
उपकण्ठ	४	३१५	उपदंश	३	५७१
उपकण्ठ	६	८६	उपदा	३	४०१
उपकरण	३	३८०	उपदीका	४	२७४
उपकारिका	४	५९	उपदेहिका	४	२७३
उपकार्या	४	५९	उपद्रव	२	३९
उपकुल्या	३	८५	उपधा	३	४०४
उपक्रम	६	१४६	उपधाते	३	३४७
उपक्रोश	२	१८५	उपधि	३	४२
उपगत	३	३८	उपधृति	२	१३
उपगत	३	१६१	उपनत	६	१३०
उपगूहन	६	१४३	उपनय	३	४७८
उपग्रह	३	४७०	उपनाय	३	४७८
उपग्राह्य	३	४०१	उपनाह	२	२०४
उपघ्न	४	६६	उपनिधि	३	५३८
उपचर्या	३	१३७	उपनिषद्	२	१६४
उपचार	३	१०१	उपनिष्कर	४	५३
उपचार	३	१६१	उपनिष्क्रमण	४	५३
उपचारपरीतता	१	६५	उपनीतरागत्व	१	६६
उपचित	३	११३	उपन्यास	२	१७६
उपजाय	३	४००	उपपति	३	१८३
उपजिह्वा	४	२७३	उपपादुक	४	४२३
उपज्ञा	६	९	उपपुर	४	३८
उपताप	३	१२७	उपसदान	३	४०१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
उपप्लव	२	३९	उपवाह्य	४	२८८
उपभोग	३	३०२	उपविष	४	३८०
उपबर्ह	३	३४७	उपवीत	३	५०९
उपमा	६	९८	उपवैणव	२	५४
उपमा	६	९९	उपशम	२	२१८
उपमातृ	३	२२२	उपशल्य	४	२९
उपमान	६	९९	उपशाय	६	१३९
उपयम	३	१८२	उपश्रुति	२	१७७
उपयाम	३	१८२	उपसंपन्न	३	३७
उपरक्त	३	४५	उपसंग्रह	३	५०८
उपरक्षण	३	४१३	उपसंख्यान	३	३३७
उपरति	६	१५८	उपसन्न	६	१३०
उपरम	६	१५८	उपसर	४	३४०
उपराग	२	३९	उपसर्ग	२	३९
उपरि	६	१६२	उपसर्जन	६	७७
उपरिष्ठात्	६	१६२	उपसर्ग्या	४	३३४
उपल	४	१०२	उपसूर्युक	२	१५
उपलब्धि	२	२२३	उपस्कर	३	८१
उपलम्भ	६	१५६	उपस्थ	३	२६६
उपलिङ्ग	२	३९	उपस्थ	३	२७५
उपवन	४	१७७	उपस्थित	६	१३०
उपवर्तन	४	१३	उपस्पर्श	३	५०१
उपवसथ	४	२७	उपहार	३	११३
उपवाप्त	३	५०६	उपहार	३	४०१
			उपह्वालक	४	२७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
उपहर	३	४०५	उपोद्घात	६	१४६
उपांशु	६	१७४	उत्तकृष्ट	४	३५
उपाकरण	३	५०५	उभ	६	५९
उपाकृत	३	४९३	उम्	६	१७८
उपाग्र	६	७७	उमा	२	११७
उपात्यय	६	१४०	उमा	४	२४५
उपादान	६	१६०	उमापति	२	११३
उपाधि	३	१४२	उमावन	४	४३
उपाधि	६	१७	उमासुत	२	१२२
उपाध्याय	१	७८	उम्बर	४	७५
उपाध्याया	३	१८७	उम्बुर	४	७५
उपाध्याया	३	१८८	उम्य	४	३३
उपानद्	३	५७८	उरःसूत्रिका	३	३२१
उपान्त	६	८६	उरग	४	३६९
उपाय	३	४००	उरण	४	३४२
उपायन	३	४०१	उरभ्र	४	३४२
उपालम्भ	२	१८८	उररीकृत	६	१२४
उपासकदशा	२	१५८	उरश्छद्	३	४३०
उपासङ्ग	३	४४५	उरस्	३	२६६
उपाहित	२	४०	उरस्य	३	२१४
उपाहित	६	१२१	उरसिल	३	४५६
उपेक्षा	३	४०२	उरस्वत्	३	४५६
उपेन्द्र	२	१२८	उराह	४	३०६
उपोद्घात	२	१७६	उरु	६	६६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
ऊत	६	१२३	ऊर्मिका	३	३२७
ऊधस्	४	३३८	ऊर्मिमत्	६	१३
ऊधस्य	३	६८	ऊर्वशीरमण	३	३६५
ऊख्य	३	५२८	ऊत्ब	३	२०४
ऊरीकृत	६	१२४	ऊष	४	६
ऊरु	३	२७७	ऊषण	३	८३
ऊरुज	३	५२८	ऊषर	४	५
ऊर्ज	२	६९	ऊह	२	२२५
ऊर्जस्	३	४६०	ऊह	२	२३७
ऊर्जस्वल	३	४५६	<hr/>		
ऊर्जस्विन्	३	४५६			
ऊर्णनाम	४	२७६	ऊ०		
ऊर्णायु	३	३३४	ऊक्ण	२	१०६
ऊर्ध्व	३	१५६	ऊक्थ	२	१०६
ऊर्ध्वन्दम	३	१५६	ऊक्ष	२	२२
ऊर्ध्वक	२	२०७	ऊक्ष	४	३५५
ऊर्ध्वक्षिप्त	६	११८	ऊग्विद्	३	४८३
ऊर्ध्वजानुक	३	११९	ऊच्	२	१६३
ऊर्ध्वज्ञ	३	१२०	ऊचीष	४	८६
ऊर्ध्वज्ञु	३	११९	ऊजोष	४	८६
ऊर्ध्वलिङ्ग	२	११०	ऊजु	३	३९
ऊर्ध्वलोक	२	१	ऊजु	६	९२
ऊष्मक	२	७१	ऊजुरोहित	२	९३
ऊर्मि	४	१४१	ऊण	३	५४५
			ऊत	२	१७८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
ऋत	३	५३०	एक	६	१०४
ऋतु	२	६९	एकक	६	९३
ऋतु	३	२००	एककुण्डल	२	१३८
ऋतुमती	३	१९९	एकगुरु	१	७९
ऋते	६	१६३	एकतान	६	९४
ऋत्विज्	३	४८३	एकताल	६	४६
ऋद्ध	३	२१	एकदन्त	२	१२१
ऋद्धि	३	२१	एकदृश्	२	११०
ऋभु	२	२	एकदृश्	३	११७
ऋभुभिन्	२	८६	एकदृश्	४	३८८
ऋश्य	४	३६०	एकधुर	४	३२८
ऋषभ	१	२६	एकधुरीण	४	३२८
ऋषभ	१	२९	एकपत्नी	३	१९२
ऋषभ	४	३२२	एकपदी	४	४९
ऋषभ	६	३७	एकपदे	६	१६८
ऋषभ	६	७६	एकपाद	२	११०
ऋष्टि	१	७६	एकपिङ्ग	२	१०३
ऋषिकुल्या	४	१४८	एकप्रत्ययसन्तति	१	८४
ऋषि	३	४४६	एकयष्टिका	३	३२५
ऋष्याङ्क	२	१४४	एकसर्ग	६	९४
			एकहायनी	४	३३८
	ए०		एकाकिन्	६	९३
एक	३	५३७	एकाग्र	६	९४
एक	६	९३	एकान्त	३	४०६

श०	का०	श्लो०
एकान्तदुःषमा	२	४५
एकान्तसुषमा	२	४३
एकायन	६	९४
एकायनगत	६	९४
एकावली	३	३२५
एड	३	११८
एडक	४	३४२
एडगज	४	२२४
एडभूक	३	१२
एडूक	४	६९
एण	४	३६०
एणभृत्	२	१९
एत	६	४
एतर्हि	६	१६६
एतस	३	४७७
एध	३	४९१
एधस्	३	४९१
एधित	६	१३१
एनस्	६	१६
एण्ड	४	२१६
एर्वारु	४	२५५
एषण	३	४४३
एषणा	३	५२
एषिणी	३	५८८

श०	का०	श्लो०
ऐ०		
ऐकागारिक	३	४६
ऐकाग्र	६	९४
ऐतिह्य	२	१७३
ऐन्द्रलुप्तिक	३	११६
ऐन्द्रि	३	३७३
ऐन्द्री	२	२७
ऐरावण	२	९१
ऐरावत	२	८४
ऐरावत	२	९४
ऐरावत	४	१२
ऐरावती	४	१७०
ऐल	३	३६५
ऐलविल	२	१०३
ऐश्वर्य	२	११६

-०००-

ओ०

ओकस्	४	५७
ओध	२	२०६
ओध	४	१५३
औध	६	४७
ओङ्कार	२	१६४
ओजस्	३	४६०
ओण्ड	४	२७

श०	का०	श्लो०
ओतु	४	३६७
ओदन	३	५९
ओम्	६	१७६
ओषण	६	२५
ओषधि	४	१८३
ओष्ठ	३	२४५

औ०

औक्षक	६	५२
औडूपुष्प	४	२१३
औत्सुक	२	२२८
औदनिक	३	३८६
औदधित	३	७५
औदधित्क	३	७५
औदरिक	३	९२
औदात्य	१	६५
औदार्य	१	६९
औदार्य	३	१७३
औदुम्बर	३	४८०
औपगवक	६	५२
औपम्य	६	९९
औपथिक	३	४०७
औपरोधिक	३	४७९
औपवस्त्र	३	५०६

श०	का०	श्लो०
औमीन	४	३३
औरभ्र	३	३३४
औरभ्रक	६	५३
औरस	३	२१४
और्ध्वदेहिक	३	३८
और्व	४	१६६
और्वशेय	२	३७
औलूक्य	३	५२६
औशीर	३	३४९
औषध	३	१३६
औषधि	४	१८३
औषधीपाति	२	१८
औष्ट्रक	६	५२

क०

क	२	१२५
क	३	२३०
कंस	२	१३४
कंस	४	९०
कंसक	४	१२३
कंसोद्भवा	४	१२२
ककुद	४	३३०
ककुद्भत्	४	३२३
ककुद्भती	३	२७१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
ककुभ्	२	८०	कचश्मश्रुनखा-		
ककुभ	२	२०५	प्रवृद्धि	१	६३
ककुभ	४	२०१	कच्चर	६	७१
ककोलक	३	३१०	कच्चिन्	६	१७६
कक्खट	६	२२	कच्छ	४	१९
कक्ष	४	१७६	कच्छ	४	१४३
कक्षा	३	३३९	कच्छप	२	१०७
कक्षा	३	२५३	कच्छप	४	४१९
कक्षा	६	९९	कच्छपी	२	२०२
कक्षापट	३	३४०	कच्छपी	४	४१९
कक्षीवत्	३	५१७	कच्छाटिका	३	३३९
कक्ष्या	४	२९८	कच्छुर	३	१२४
कङ्क	३	३७१	कच्छू	३	१२८
कङ्क	४	३९९	कज्जल	३	३५०
कङ्कट	३	४३०	कज्जलध्वज	३	३५०
कङ्कण	३	३२७	कञ्चुक	३	३३८
कङ्कत	३	३५२	कञ्चुक	३	४३१
कङ्कपत्र	३	४४२	कञ्चुक	४	३८१
कङ्कमुख	३	५७३	कञ्चुकिन्	३	३९१
कङ्काल	३	२९२	कञ्चुकिन्	४	३७०
कङ्कलि	४	२०१	कञ्चुलिका	३	३९१
कङ्कु	४	२४२	कट	३	२७१
कङ्कुनी	४	२४२	कट	४	८३
कच	३	२३१	कट	४	२९१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कटक	३	३२७	कण्टक	२	२१९
कटक	३	४१०	कण्टकाशन	४	३२०
कटक	४	९९	कण्ठ	३	२५२
कटाक्ष	३	२४२	कण्ठकूणिका	२	२०१
कटाह	४	८८	कण्ठबन्ध	४	२९८
कटि	३	२७१	कण्ठिका	३	३२६
कटिप्रोथ	३	२७३	कण्ठीरव	४	३४९
कटिल्लक	४	२५४	कण्ठेकाल	२	१०९
कटिसूत्र	३	३२८	कण्डन	४	८३
कटीर	३	२७१	कण्डरा	३	२९५
कटु	६	२५	कण्डू	३	१२८
कटुकाण	४	३९६	कण्डूयन	३	१२८
कटोलवीणा	२	२०४	कण्डूया	३	१२८
कठिन	६	२३	कण्डोलक	४	८३
कठिनी	४	१०३	कत्तूण	४	२५७
कठोर	६	२३	कथंकथिकता	२	१७७
कडङ्गर	४	२४८	कदक	३	३४५
कडार	६	३३	कदध्वन्	४	५०
कट्टर	३	१४	कदन	३	३४
कण	६	६३	कदम्ब	४	१२०
कणा	३	८५	कदम्ब	४	२०४
कणा	३	८६	कदम्बक	४	२४६
कणित	६	४४	कदम्बक	६	४७
कणिस	४	२४७			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कदर्य	३	३२	कन्दर्पा	१	४५
कदली	४	२०२	कन्दली	४	३६०
कदली	४	३६०	कन्दु	३	५८५
कदाचित्	६	१६९	कन्दुक	३	३५३
कदुष्ण	६	२२	कन्धरा	३	२५०
कद्रु	६	३३	कन्यकुब्ज	४	३९
कद्वद	३	११	कन्या	३	१७४
कनक	४	१०९	कन्याकुब्ज	४	४०
कनक	४	११२	कपट	३	४२
कनकाध्यक्ष	३	३८७	कपर्द	२	११४
कनकालुका	३	३८२	कपर्द	४	२७२
कनकाह्वय	४	२१७	कपर्दिन्	२	११०
कनन	३	११७	कपाट	४	७३
कनिष्ठ	३	२१६	कपाल	३	२९१
कनिष्ठा	३	२५७	कपालभृन्	२	११३
कनी	३	१७४	कपालिनी	२	१२०
कनीनिका	३	२३९	कपि	४	३५७
कनीनिका	३	२५७	कपिकच्छू	४	२१७
कनीयस्	३	२१६	कपित्थ	४	२१७
कनीयस	४	१०५	कपिध्वज	३	३७३
कनीयस	६	६४	कपिल	६	३२
कन्द	४	२५५	कपिला	४	११४
कन्दर	४	९९	कपिलोह	४	११३
कन्दर्प	२	१४२	कपिश	६	३२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कपिशिर्ष	४	४७	कमलोत्तर	४	२२५
कपोत	४	४०५	कमितृ	३	९८
कपोतपाली	४	७६	कम्प	२	२२०
कपोताभ	६	३०	कम्प्र	६	९१
कपोल	३	२४६	कम्पन	६	९१
कपोली	३	२७८	कम्पाक	४	१७२
कफ	२	१२६	कम्पित	६	११७
कफकूचिका	३	२९७	कम्बल	३	३३४
कफणि	३	२५४	कम्बल	४	३७७
केफिन्	३	१२४	कम्बलिबाह्यक	३	४१७
कफोणि	३	२५४	कम्बि	४	८७
कवर	६	१०५	कम्बु	४	२७०
कवरी	३	२३४	कम्बुग्रीवा	३	२५०
कबन्ध	३	२२९	कम्प्र	३	९८
कबन्ध	४	१३६	कम्प्र	६	८१
कम्	४	१३५	कर	२	१४
कमठ	४	४१९	कर	३	२५५
कमण्डलु	३	४८०	कर	३	४०९
कमन	२	१२५	कर	४	२९०
कमन	२	१४१	करक	२	८०
कमनच्छद	४	३९९	करक	४	८७
कमनीय	६	८१	करकपात्रिका	४	९१
कमर	३	९८	करङ्क	३	२९२
कमल	४	१३५	करङ्क	४	८८
कमल	४	२२६			
कमला	२	१४०			

(५१)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
करज	३	२५८	करशाखा	३	२५६
करञ्ज	४	२०६	करशीकर	४	२८९
करट	४	२९१	करशूक	३	२५८
करट	४	३८८	करहाट	४	२३२
करटा	४	३३५	करालिक	४	१८०
करटिन्	४	२८३	करिन्	४	२८३
करटु	४	४०३	करीर	४	८५
करण	१	८२	करीर	४	२१६
करण	३	२२७	करीर	४	२४९
करण	६	१९	करीष	४	३३९
करण	३	५६१	करुण	४	२१५
करतोया	४	१५१	करुणा	२	२०८
करणत्राण	३	२३१	करुणा	३	३३
करपत्रक	३	५८२	करुणापर	३	३२
करभ	३	२५६	करेडु	४	४०३
करभ	४	३२१	करेणु	४	२८३
करभूषण	३	३२६	करेणुभू	३	५१७
करमाल	४	१७०	करोटि	३	२९०
करम्ब	६	१०५	कर्क	४	३०३
करम्भ	३	६१	कर्कट	४	४००
करबाल	४	४४६	कर्कट	४	४१८
करवालिका	३	४४९	कर्कटी	४	२५५
करवारिक	४	२६३	कर्कन्धू	४	२०४
करवारा	४	१२६	कर्कराल	३	२३३
करवीर	४	५५	कर्कराडुक	४	४०३
करवीर	४	२०३	कर्कर	३	२९०

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कर्करी	४	८७	कर्णारिथ	३	४१७
कर्करेदु	४	४०३	कर्णेजप	३	४४
कर्कश	६	२२	कर्तन	३	३६
कर्कारु	४	२५४	कर्तनसाधन	३	५७५
कर्कोटक	४	२५६	कर्तरी	३	४४५
कर्णक्रीटा	४	२७६	कर्तरी	३	५७५
कर्ण	३	२३८	कर्दन	६	३९
कर्ण	३	३७५	कर्दम	४	१५६
कर्णजलौकस्	४	२७७	कर्दम	४	२६८
कर्णजित्	३	३७८	कर्पट	३	३४०
कर्कधार	३	५८०	कर्पर	३	३०७
कर्णपुर	४	४३	कर्पर	४	८८
कर्णपूर	३	३१८	कर्पूर	३	३०७
कर्णभूषण	३	३१९	कर्बुर	२	१०२
कर्णमूल	४	२९१	कर्बुर	४	३४
कर्णमोटी	२	१२०	कर्बुर	४	११०
कर्णलतिका	३	२३८	कर्बुर	६	३४
कर्णवेष्टक	३	२२०	कर्मकर	३	२५
कर्णशङ्कुली	३	२३८	कर्मकार	३	२६
कर्णान्दु	३	३२०	कर्मक्षम	३	१८
कर्णिका	३	२१९	कर्मठ	३	१८
कर्णिका	४	३३१	कर्मण्या	३	२६
कर्णिका	४	२९०	कर्मन्	६	१३३
कर्णिकाषल	४	९७	कर्मन्दिन्	३	४७३
कर्णिकार	४	२११	कर्मप्रवाद	३	१६१

(५३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कर्मभूमि	४	१२	कलम्ब	३	४४२
कर्मवाटी	२	६१	कलम्बिका	३	२५१
कर्मशील	३	१८	कलरव	४	४०५
कर्मशूर	३	१८	कलल	३	२०४
कर्मसचिव	३	३८३	कलविङ्क	४	३९७
कर्मसाक्षिन्	२	१२	कलश	४	८५
कर्मान्त	४	२९	कलशी	४	८८
कर्मार	३	५८४	कलस	४	८५
कर्ष	३	५४८	कलह	३	४६०
कर्षक	३	५५४	कलहंस	४	३९३
कर्षण	३	५२८	कला	२	२०
कर्षू	४	१४६	कला	२	५०
कर्हिचित्	६	१६९	कला	३	५६३
कल	६	४५	कलाकोलि	२	१४१
कलक	४	४११	कलाचिका	३	२५४
कलकण्ठ	४	३८७	कलाद	३	५७२
कलकल	६	४०	कलान्तर	३	५४५
कलङ्क	२	२०	कलाप	३	२३२
कलत्र	३	१७७	कलाप	३	२३८
कलत्र	३	२७१	कलाप	३	३२८
कलधौत	४	१०९	कलाप	३	४४६
कलधौत	४	११०	कलाप	४	३८६
कलभ	४	२८६	कलाप	६	४७
कलम	४	२३५	कलम		

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कलाभृत्	२	१९	कल्पनी	३	५७५
कलामक	४	२३५	कल्पभव	२	६
कलाय	४	२३६	कल्पातीत	२	८
कलावती	२	२०३	कल्पान्त	२	७५
कालि	३	४६०	कल्पित	४	२८७
कालिका	२	२०५	कल्मष	६	१७
कालिका	४	१९१	कल्माष	६	३४
कालिकारक	३	५१३	कल्य	२	५३
कलिङ्ग	४	३९९	कल्य	३	१३८
कलिन्दिका	२	१७२	कल्य	३	५६६
कलिन्दिका	४	२६४	कल्यपाल	३	५६५
कलिरक्ष	४	२११	कल्यवर्त	३	८९
कलिल	६	१०८	कल्या	२	१८७
कलुष	४	१३७	कल्याण	२	८६
कलुष	६	१७	कल्याण	२	१६२
कलेवर	३	२२८	कल्याण	४	१०९
कल्क	६	१७	कल्लत्व	२	२२०
कल्प	२	७४	कल्लोल	४	१४२
कल्प	२	७५	कवक	३	८९
कल्प	२	८३	कवच	३	४३०
कल्प	२	१६४	कवल	३	९०
कल्प	३	४०७	कवि	२	३३
कल्प	३	५०३	कवि	२	१२५
कल्पन	३	३६	कवि	३	५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कवि	३	५१०	काकतुण्ड	३	३०५
कविका	४	३१६	काकपक्ष	३	२३६
कविय	४	३१६	काकपुष्ट	४	३८७
कवी	४	३१६	काकमाची	४	२५४
कवोष्ण	६	२२	काकलक	३	२५२
कव्य	३	४९६	काकली	६	४६
कशा	४	३१८	काकारि	४	३९०
कशिपु	३	३४९	काकु	६	४६
कशेरुका	३	२९१	काकुद	३	२४९
कश्मल	३	४६५	काकोदर	४	३६९
कश्मीर	४	२४	काकोदुम्बरिका	४	१९९
कश्मीर	४	३१०	काकोल	४	२६२
कश्य	३	५६६	काकोल	४	३८९
कश्य	४	३०२	काक्ष	३	२४२
कष	३	५७३	काक्षी	४	१२१
कषाय	६	२५	काङ्क्षा	३	९४
कष्ट	६	७	काच	३	२८
कस्तीर	४	१०८	काच	४	१२८
कस्तूरी	३	३०८	काच्छी	४	१२२
कहार	४	२३१	काञ्चन	२	१५०
कह्न	४	३९९	काञ्चन	४	१०९
कांस्य	४	११५	काञ्चनगिरि	४	९८
कांस्यनील	४	११८	काञ्चनी	३	८२
काक	४	३८७	काञ्चिक	३	७९
काककङ्गू	४	२४४			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
काञ्ची	३	३२	कान्ता	२	१६८
काञ्चीपद	३	२७१	कान्ता	२	१७९
काञ्चिक	३	७९	कान्तार	४	५१
काण	३	११७	कान्तार	४	१७३
काण्ड	४	२४९	कान्तार	४	२६०
काण्ड	३	४४२	कान्ति	३	१७३
काण्ड	४	२४९	कान्ति	६	१४८
काण्ड	६	७८	कान्दविक	३	५८५
काण्डपठ	३	३४४	कान्दिशक	३	३०
काण्डपृष्ठ	३	४३४	कापथ	४	५०
काण्डवत्	३	४३८	कापिल	३	५२६
काण्डस्पृष्ट	३	५२२	कापिश	३	५६७
काण्डीर	३	४३५	कापिशायन	३	५६६
कातर	३	२९	कापोत	४	११
कात्यायन	३	५१६	कापोत	४	११७
कात्यायनी	२	११७	कापोत	६	३०
कात्यायनी	३	१९५	काम	२	७३
कादम्ब	४	३९३	काम	२	१४१
कादम्बरी	३	५६६	काम	३	९५
कादम्बिनी	२	७९	काम	६	१४१
काद्रवेय	४	३७३	कामङ्गामिन्	३	१५९
कानन	४	१७६	कामकोलि	३	२०१
कानीन	३	२११	कामन	३	९८
कामीन	३	५११	कामपाल	२	१३८
कान्त	६	८०	कामम्	६	१७६

(५७).

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कामरूप	४	२२	कारण्डव	४	४०७
कामयितृ	३	९८	कारवेल्ल	४	२५४
कामलता	३	२७४	कारस्कर	४	१८०
कामाङ्कुश	३	२५८	कारा	३	४७०
कामायुष्	२	१४५	कारिका	२	१७२
कामारि	४	१२१	कारिन्	३	५६३
कामावसायित्व	२	११६	कारु	३	५६३
कामुक	३	९८	कारुण्य	३	३३
कामुका	३	१९१	कारुष	४	२५
कामुकी	३	१९१	कारोत्तम	३	५६९
काम्बल	३	४१८	कार्तवीर्य	३	३५७
काम्बविक	३	५७४	कार्तवीर्य	३	३६६
काम्बोज	४	३०१	कार्तस्वर	४	११०
काम्य	६	८१	कार्तान्तिक	३	१४६
काय	३	२२७	कार्तिक	२	६९
काय	३	५०४	कार्तिकिक	२	६९
काय	४	३८१	कार्पण्य	२	२३३
काय	६	१००	कार्पास	३	३३३
कायमान	४	६२	कार्पास	४	२०५
कारकाद्यविपर्यास	१	६९	कार्म	३	१८
कारकुक्षीय	४	२३	कार्मण	६	१३४
कारण	६	१४९	कार्मुक	३	४३९
कारणा	५	१	कार्य	६	१५०
कारणिक	३	१४३	कार्षक	३	५५४

(५८)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
काल	२	२३७	कालिङ्ग	४	२६४
काल	२	९८	कालिनी	२	२४
काल	२	४०	कालिन्दी	४	१४९
काल	६	३३	कालिन्दीसोढर	२	९९
कालक	३	२६८	काली	२	११७
कालक	३	२८२	कालीय	२	१३५
कालकण्टक	४	३९८	कालीयक	३	३१०
कालकर्णिका	६	१६	कालेय	३	२६८
कालकूट	४	२६२	कालेय	३	३०९
कालखञ्ज	३	२६८	काल्य	२	५३
कालखण्ड	३	२६८	काल्या	४	३३४
कालचक्र	२	४२	कावचिक	६	५३
कालधर्म	३	२३८	कावेरी	४	१५०
कालनेमि	२	१३४	काव्य	२	३३
कालपृष्ठ	३	३७५	काश	४	२६१
कालवृन्त	४	२४१	काशि	४	४०
कालशेय	३	७२	काश्मरी	४	२०९
कालागरु	३	३०५	काश्यप	२	१५०
कालान्तरविष	४	३७९	काश्यप	३	२८६
कालायस	४	१०३	काश्यपि	२	१६
कालासुहृन्	२	११४	काश्यपि	२	१४५
कालिका	१	४४	काश्यपी	४	३
कालिका	२	२२१	काष्ठ	४	१८८
कालिका	४	१२१	काष्ठक्रीट	४	२६९

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
काष्ठतक्ष्	३	५८१	किण्व	३	५६८
काष्ठा	२	५०	किण्व	६	१७
काष्ठा	२	८०	कितव	३	१४९
कास	३	१२८	किन्नर	१	४२
कासर	४	३४९	किन्नर	२	५
कासार	४	१६०	किन्नर	२	१०८
कासीस	४	१२२	किम्	६	१६४
किशान्	४	२४७	किम्	६	१७२
किशुक	४	२०२	किमु	६	१७२
किवदन्ती	२	१७३	किमुत	६	१७१
किक्कीदिवि	४	३९५	किमुत	६	१७२
किखि	४	३५६	किम्पचान	३	३२
किङ्कर	३	२४	किम्पाक	४	२०७
किङ्किणी	३	३२९	किम्पुरुष	२	५
किङ्किरात	४	२०१	किम्पुरुष	२	१०८
किञ्चन	६	१७२	किम्पुरुषेश्वर	२	१०४
किञ्चित्	६	१७२	कियदेतिका	२	२१४
किञ्चुलक	४	२६९	क्रियाह	४	३०४
किञ्जल्क	४	२३२	किर	४	३५३
किटि	४	३५४	किरण	२	९
किट्ट	३	२९५	किरण	२	१४
किट्टवर्जित	३	२९३	किरात	३	५९८
किटिभ	४	२७५	किरि	४	३५३
किण	३	१२९	किरीट	३	३१५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
किरीटिन्	३	३७३	कीर	४	४०१
किर्मारि	६	३४	कीर्ण	६	१०९
किर्मीरानिषुदन	३	३७२	कीर्ति	२	१८७
किलाटी	३	६९	कील	४	३४६
किलास	३	१३१	कीला	४	१६८
किलासन्न	४	२५६	कीलाल	४	१३५
किलासिन्	३	१२५	कीलित	३	१०२
किलिकिञ्चित	३	१७१	कीश	४	३५७
किलिञ्ज	४	८३	कु	४	२
किल्बिष	६	१७	कुकर	३	११७
किशोर	४	२९९	कुकुन्दर	३	२७२
किसल	४	१८९	कुकूल	४	१६७
किशलय	४	१८९	कुकुट	४	३९०
कीकट	३	२२	कुकुटाभ	४	३७२
कीकट	४	२६	कुकुटाहि	४	३७२
कीकस	३	१९०	कुकुटि	३	४२
कीकस	४	२६८	कुकुभ	४	४०८
कीचक	४	२१९	कुकुर	४	३४४
कीचकनिषूदन	३	३७२	कुक्षि	३	२६८
कीट	४	२६८	कुक्षिम्भरि	३	९१
कीन	३	२८७	कुक्कुम्भ	३	३०९
कीनाश	२	९८	कुच	३	२६७
कीनाश	२	१०१	कुचन्दन	३	३०६
कीनाश	३	३२	कुचर	३	१२

(६१)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कुज	२	३०	कुडङ्ग	४	१८१
कुञ्चिका	२	७१	कुङ्मल	४	१९२
कुञ्चिकाख्य	४	३१३	कुङ्ग	४	६९
कुञ्चित	६	९२	कुङ्गमत्स्य	४	३६४
कुञ्ज	४	१८१	कुणप	३	२२८
कुञ्जर	४	२८३	कुणि	३	११७
कुञ्जर	६	७६	कुण्ठ	३	१७
कुञ्जराराति	४	६५२	कुण्ड	३	२१४
कुञ्जराशन	४	१९७	कुण्ड	४	८५
कुञ्जल	३	७९	कुण्डगोलक	३	८०
कुट	४	५६	कुण्डल	३	३२०
कुट	४	८५	कुण्डलिन्	४	३६९
कुट	४	१८०	कुण्डिका	३	४८०
कुटक	३	५५५	कुण्डिन	४	४५
कुटज	४	२०३	कुतप	२	५५
कुटर	४	८९	कुतप	३	२०७
कुटहारिका	३	१९८	कुतुक	३	५९०
कुटिल	६	९२	कुतुप	४	९१
कुटुम्बिन्	३	५५४	कुतू	४	९१
कुटुम्बिनी	३	१७७	कुतूहल	३	५९०
कुट्टनी	३	१९७	कुत्सा	२	१८५
कुट्टमित	३	१७२	कुत्सित	६	७८
कुट्टिम	४	५८	कुथ	३	३४४
कुठार	३	४५०	कुथ	४	२५८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कुहाल	३	५५६	कुमारी	२	११७
कुनटी	४	१२६	कुमारी	३	१७४
कुनाभि	२	१०६	कुमालक	४	२६
कुन्त	३	४४९	कुमुद	२	८४
कुन्तल	३	२३१	कुमुद	४	१०९
कुन्तल	४	२७	कुमुद	४	२३०
कुन्थु	१	२८	कुमुदबान्धव	२	१८
कुन्थु	३	३५७	कुमुदिनीपति	२	१८
कुन्द	२	१०७	कुमुद्वत्	४	२०
कुन्द	३	५७३	कुमुद्वती	४	२२९
कुपूय	४	७९	कुम्बा	३	४८८
कुप्य	४	१११	कुम्भ	४	८५
कुप्य	४	११२	कुम्भ	४	२९२
कुप्यशाला	४	६२	कुम्भकार	३	५८०
कुबेर	१	४३	कुम्भकारकुक्कुट	४	४०८
कुबेर	२	१०३	कुम्भशाला	४	६५
कुब्ज	३	११७	कुम्भिन्	४	२८३
कुब्ज	६	६५	कुम्भी	४	८५
कुब्जित	३	२६१	कुम्भी	४	४१५
कुमार	१	४२	कुम्भीनस	४	३७०
कुमार	२	१२३	कुम्भीर	४	४१५
कुमार	२	२४६	कुरङ्कर	४	३९४
कुमारक	३	२	कुरङ्ग	४	३५९
कुमारपाल	३	३७६			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कुरचिल	४	४१८	कुलाली	४	१२८
कुरण्टक	४	२०१	कुलाह	४	३०७
कुरण्ड	३	१३४	कुलिक	३	११९
कुरर	४	४०१	कुलिश	२	९५
कुररी	४	३४३	कुलिशाङ्कुशा	२	१५३
कुरुक्षेत्र	४	१६	कुली	३	२१८
कुरुल	३	२३३	कुलीन	३	१६६
कुरुविन्द	४	१२७	कुलीन	४	३००
कुरुविन्द	४	२५९	कुलीनक	४	२३९
कुरुविस्त	३	५४८	कुलीनस	४	१३६
कुर्कुर	४	३४५	कुलीर	४	४१८
कुल	३	१६७	कुलुक	३	२९६
कुल	४	५६	कुल्माषाभिपुत	३	७९
कुल	६	४९	कुल्मास	४	२४१
कुलटा	३	१९३	कुल्य	३	१६६
कुल	४	२४१	कुल्य	३	२८९
कुलत्थिका	४	१२८	कुल्या	४	१४६
कुलत्थिका	४	२४१	कुल्या	४	१५५
कुलनाश	४	३१९	कुव	४	२२९
कुलबालिका	३	१७९	कुवल	४	२२९
कुलश्रेष्ठिन्	३	१४९	कुवल्य	४	२२९
कुलर्षा	३	१७९	कुवलाश्र	३	३६५
कुलाय	४	३८५	कुवली	४	२०४
कुलाल	३	५८०	कुवाट	४	७३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कुवाद	३	१२	कुसुम	४	१९०
कुविन्द	३	५७७	कुसुमपुर	४	४२
कुवेणी	३	५९३	कुसुम्भ	४	२२५
कुबेल	४	२२९	कुसू	४	२६९
कुग	३	३६८	कुसूल	४	७९
कुग	४	१३५	कुसृति	३	४१
कुग	४	२५८	कुसृति	३	५९०
कुगल	१	८६	कुस्तुम्बुरु	३	८३
कुगल	३	७	कुह	२	१०३
कुशस्थल	४	४०	कुहक	३	४१
कुगा	४	३१८	कुहक	३	५९०
कुग।प्रीयमति	३	८	कुहकस्वन	४	४०८
कुशारणि	३	५१४	कुहन	३	५५
कुगिफ	३	५५५	कुहना	३	४३
कुशिन्	३	५१०	कुहर	५	६
कुशी	४	१०५	कुहु	२	६५
कुरीलव	२	२४३	कुहू	२	६५
कुरीलव	३	३६८	कूकुद	३	१३९
कुशेशय	४	२३६	कूचिका	३	५८६
कुष्ठ	३	१३०	कूचिका	४	७१
कुष्ठ	४	२६३	कूजित	६	४३
कुष्ठारि	४	१२३	कूट	३	४२
कुसीद	३	५४४	कूट	३	५८४
कुसीदिक	३	५४४	कूट	४	९८
			कूट	४	३२५
			कूट	६	४७

(६५)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कूटयन्त्र	३	५९६	कूप्माण्डक	२	१२४
कूटस्थ	६	८९	कूप्माण्डक	४	२५४
कूणिका	२	२०५	कृक	३	२५१
कूणिका	४	३३०	कृकण	४	४०४
कूप	४	१५७	कृकलास	४	३६५
कूपक	३	५४१	कृकवाकु	४	३९१
कूपक	४	१५४	कृकाटिका	३	२५०
कूवर	३	४२०	कृच्छ्र	६	७
कूर	३	५९	कृच्छ्र	३	५०६
कूर्च	३	२४४	कृतकर्म्मन्	३	६
कूर्च	३	२४७	कृतपुङ्ख	३	४३६
कूर्च	३	२८१	कृतम्	६	१६३
कूर्चशिरस्	३	२८१	कृतमाल	४	२०६
कूर्चिका	३	६९	कृतमुख	३	६
कूर्दन	३	२२०	कृतलक्षण	३	१०१
कूर्प	३	२४४	कृतवर्मन्	१	३७
कूर्पर	३	२५४	कृतसापलिका	३	१९१
कूर्पास	३	४३१	कृतहस्त	३	६
कूर्पासक	३	३३८	कृतहस्त	३	४३६
कूर्म	१	४८	कृतान्त	२	९८
कूर्म	४	४१९	कृतान्तजनक	२	१०
कूल	४	१४३	कृतार्थ	१	५२
कूलङ्कषा	४	१४६	कृतिन्	३	५
			कृत्त	६	१२६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कृत्ति	३	२९४	कृषि	३	५३०
कृत्तिका	२	२३	कृषिक	३	५५४
कृत्तिकामृत	२	१२२	कृषीबल	३	५५४
कृत्तिवासस्	२	११२	कृष्टि	३	५
कृत्य	६	१५०	कृष्ण	२	१३९
कृत्रिमधूप	३	३१२	कृष्ण	३	८३
कृत्स्न	६	६९	कृष्ण	३	३६१
कृपण	३	३१	कृष्ण	४	११७
कृपा	३	३३	कृष्ण	६	३३
कृपाण	३	४४६	कृष्णकर्मन्	३	५१९
कृपाणिका	३	४४८	कृष्णकाक	४	३८९
कृपाणी	३	५७५	कृष्णभूस	४	१९
कृपालु	३	३२	कृष्णला	४	२२१
कृपीटयोनि	४	१६३	कृष्णवर्त्मन्	४	१६४
कृमि	४	२६८	कृष्णवास	४	१९७
कृमि	४	२७६	कृष्णशृङ्ग	४	३४८
कृमिज	३	३०४	कृष्णशार	४	२६०
कृमिजा	३	३५०	कृष्णस्वस्	२	११८
कृमिपर्वत	४	३६	कृष्णा	३	८५
कृमिला	३	२२२	कृष्णा	३	३७४
कृश	३	११३	कृष्णामिष	४	१०४
कृश	६	६३	कृष्णिका	३	८३
कृशानु	४	१६४	कृसर	३	६२
कृषक	३	५५५	केकर	३	१२२
			केका	४	३८६

(६७)

श०	का०	श्लो०
कीकिन्	४	३८५
केणिका	३	३४५
केतक	४	२१८
केतन	३	४१४
केतु	२	१३
केतु	२	३६
केतु	३	४१४
केदार	४	३१
केनिपात	३	५४३
केयूर	३	३२६
केरल	४	२७
केलि	३	२१९
केलिकीर्ण	४	३२१
केलिकुञ्चिका	३	२१९
केलिकिल	२	१२४
केलिकिल	२	२४५
केवल	३	४०६
केवलज्ञानिन्	१	५०
केश	३	२३१
केवलिन्	२	२४५
केवलिन्	१	३३
केशकलाप	३	२१२
केशघ्न	३	१३०
केशपक्ष	३	२३२

श०	का०	श्लो०
केशपाश	३	२३२
केशपाशी	३	२३५
केशभार	३	२३२
केशमार्जन	३	३५२
केशरचना	३	२३२
केशरञ्जन	४	२५३
केशरिसुत	३	३६९
केशव	२	१२८
केशव	३	१२२
केशहस्त	३	२३२
केशि	२	१३४
केशिक	३	१२२
केशिन्	३	१२२
केशिन्	३	२३५
केशोच्चय	३	२३२
केसर	४	२०१
केसर	४	२३२
केसरिन्	४	३५०
कैटभ	२	१३४
कैतव	३	४२
कैतव	३	१५०
कैदारक	६	५५
कैदारिक	६	५५
कैदार्य	६	५५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कैरव	४	२३०	कोठ	३	१३१
कैरविणी	४	२२९	कोण	२	२०८
कैराटक	४	२६३	कोण	४	७९
कैलास	४	९४	कोदण्ड	३	४३९
कैलासौकस्	२	१०४	कोद्रव	४	२४३
कैवर्त	३	५९३	कोप	२	२१३
कैवल्य	१	७४	कोपना	३	१५४
कैशिक	६	५६	कोमल	६	२३
कैशिकी	२	१९९	कोयष्टि	४	४०४
कैश्य	६	५६	कोरक	४	१९१
कोक	४	३५७	कोरदूषक	४	२४३
कोक	४	३९६	कोल	३	५४३
कोकनद	४	२२९	कोल	४	३५३
कोकाह	४	३०३	कोलक	३	८४
कोकिल	४	३८७	कोलक	३	३१०
कोटर	४	१८८	कोलकुण	४	२७५
कोटव्री	३	१९८	कोलम्बक	२	२०४
कोटि	३	५३७	कोलाहल	६	४०
कोटि	४	७९	कोलि	४	२०४
कोटिपात्र	३	५४३	कोविद	३	५
कोटिवर्ष	४	४३	कोविदार	४	२१८
कोटिश	३	५५७	कोश	३	३७८
कोटीर	३	३१५	कोश	३	४४७
कोट्ट	४	३९	कोश	४	६१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कोश	४	१११	कौलेयक	४	३४५
कोशफल	३	३१०	कौशलिक	३	४०१
कोशल	४	४१	कौशल्यानन्दन	३	३६७
कोशातकी	४	२५४	कौशाम्बी	४	४१
कोशिका	४	९०	कौशिक	२	८७
कोशी	४	१९०	कौशिक	३	२९२
कोष्ण	६	२२	कौशिक	३	५१४
कौक्षेयरु	३	४४६	कौशिक	४	३९०
कौटतक्ष	३	५८२	कौसीद्य	२	२२९
कौटिक	३	५९४	कौशेय	३	३३३
कौणप	२	१०१	कौशेय	३	३३४
कौतुक	३	५९०	कौषीतकी	२	३७
कौतूहल	३	५९०	कौस्तुभ	२	१३७
कौद्रवीण	४	३२	क्रकच	३	५८२
कौन्तिक	३	४३४	क्रकचच्छद	४	२१८
कौपीन	३	३४०	क्रकर	४	२१६
कौमुदी	२	२१	क्रकर	४	४०४
कौमुदीपति	२	१८	क्रकुच्छन्द	२	१५०
कौमोदकी	२	१३६	क्रतु	३	४८४
कौलटिनेय	३	२१३	क्रतुभुज्	२	२
कौलटेय	३	२१३	क्रन्दन	६	४०
कौलटेर	३	२१२	क्रन्दित	६	३८
कौलीन	२	१८४	क्रम	३	२८०
कौलेयक	३	१६६	क्रम	३	५०३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
क्रम	६	१३९	केतव्यमात्रक	३	५३५
क्रमण	३	२८०	केय	३	५३५
क्रमुक	४	२२०	केयद	३	५३२
क्रमेलक	४	३१९	क्रोड	२	३५
क्रमविक्रयिक	३	५३१	क्रोड	३	२६६
क्रयिक	३	५३२	क्रोड	४	३५३
क्रयिन्	३	५३२	क्रोडपाद	४	४१९
क्रय्य	३	५३५	क्रोडा	३	२६६
क्रव्य	३	२८६	क्रोडीकृति	६	१४३
क्रव्याद्	२	१०२	क्रोध	२	२१३
क्राथ	३	३६	क्रोधिन्	३	५५
क्रान्ति	६	१४७	क्रोश	३	५५१
क्रायक	३	५३२	क्रोष्टु	४	३५६
क्रिया	६	१३३	क्रौञ्च	१	४७
क्रियावत्	३	१७	क्रौञ्च	४	९५
क्रियाविशाल	२	१६२	क्रौञ्च	४	३९५
क्रियाह	४	३०४	क्रौञ्चारि	२	१२३
क्रीडा	३	२१९	कुम	२	२३३
कुङ्	४	३९५	कुन्न	६	१२८
कुञ्च	४	९५	कुष्ट	२	१७९
कुध्	२	२१३	कुव	३	२२६
कुधा	२	२१३	कुश	२	२३३
कुष्ट	६	३८	कुम	३	२६९
कूर	३	४०	ककु	४	२४२
कूर	६	२२			

(७१)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
कण	६	३६	क्षन्तृ	३	५५
कणन	६	३६	क्षम	३	१५५
कथित	६	१२२	क्षमा	३	५५
काण	६	३६	क्षमा	४	२
क्षण	२	५१	क्षमितृ	३	५४
क्षण	६	१४४	क्षमिन्	३	५४
क्षण	६	१४५	क्षय	२	७५
क्षणद	२	५५	क्षय	३	१२७
क्षणन	३	३४	क्षय	४	५७
क्षणिका	४	१७१	क्षय	६	१५९
क्षत	३	१२८	क्षरिन्	२	७१
क्षतन्ना	३	३५०	क्षव	३	८२
क्षतज	३	२८६	क्षव	३	१२७
क्षतव्रत	३	५१८	क्षवथु	३	१२८
क्षतृ	३	३८५	क्षार	३	४९२
क्षतृ	३	४२४	क्षार	४	१२८
क्षतृ	३	५६१	क्षारक	४	१९१
क्षत्र	३	४७१	क्षारपत्र	४	२५२
क्षत्र	३	५२७	क्षारित	३	१००
क्षत्रिय	३	५२७	क्षालित	६	७३
क्षत्रिया	३	१८८	क्षिति	४	२
क्षत्रियाणी	३	१८८	क्षितिरुह	४	१८०
क्षत्रिया	३	१८७	क्षिम	६	११८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
क्षिप्तु	३	१४	क्षुद्रा	४	२७९
क्षिप्र	३	२८१	क्षुद्रोपाय	३	४०२
क्षिप्र	६	१०६	क्षुधित	३	५६
क्षिया	६	१५९	क्षुप	४	१८३
क्षीण	३	११३	क्षुब्ध	४	८९
क्षीणाष्टकर्मन्	१	२४	क्षुमा	४	२४५
क्षीजन	६	४५	क्षुरप्र	३	४४४
क्षीब	३	१००	क्षुरमर्दिन्	३	५८७
क्षीर	३	६८	क्षुरिन्	३	५८६
क्षीर	४	१३५	क्षुरी	३	४४८
क्षीरकण्ठ	३	२	क्षुल्ल	६	६२
क्षीरज	३	७०	क्षुल्लक	४	२७१
क्षीरतैल	४	१३४	क्षेत्र	३	१७७
क्षीरशर	३	४९५	क्षेत्र	३	२२७
क्षीरोदतनया	२	१४०	क्षेत्र	४	३१
क्षुण्ण	३	९	क्षेत्रज	३	२१३
क्षुन्	३	१२७	क्षेत्रज्ञ	६	२
क्षुन्	६	८	क्षेत्रिन्	३	५५४
क्षुताभिजनन	३	८२	क्षेप	२	१८५
क्षुद्र	३	३२	क्षेपणी	३	५४१
क्षुद्र	६	६३	क्षेम	१	८६
क्षुद्र	३	११५	क्षेमङ्कर	३	१५३
क्षुद्रकम्बु	४	२७१	क्षैरेयी	३	७०
क्षुद्रघण्टिका	३	३२९	क्षोणी	४	२
क्षुद्रनासिक	३	११५	क्षोद	४	३६

(७३)

श०	का०	श्लो
क्षौम	३	३३३
क्षौम	४	३७
क्षौर	३	५८८
क्षुत	६	१२०
क्ष्मा	४	२
क्ष्वेड	४	२६१
क्ष्वेडा	६	४०

ख०

ख	६	१९
ख	२	७७
खग	२	९
खग	३	४४२
खग	४	३८२
खङ्गर	३	२३३
खचित	६	१०५
खजक	४	८९
खजाका	४	८७
खजित्	२	१४९
खञ्जक	३	११९
खञ्जन	४	३९४
खञ्जरीट	४	३९४
खटी	४	१०३
खटीनी	४	१०३
खटक	३	२६१

श०	का०	श्लो०
खट	३	१२६
खट्टन	३	११८
खट्वा	३	३४७
खट्वाङ्ग	२	११४
खट्वाङ्गभृत्	२	११३
खड्ग	३	४४६
खड्ग	४	३५३
खड्गपिधानक	३	४४७
खड्गिन्	१	४७
खड्गिन्	४	३५३
खण्ड	३	६७
खण्ड	६	७०
खण्डपशु	२	११२
खण्डरी	४	२३८
खण्डिक	३	२५३
खण्डिक	४	२३७
खण्डित	६	१२६
खण्डिन्	४	२४०
खद्योत	४	२७९
खनक	४	३६६
खनि	४	१०२
खनित्र	३	५५६
खमेघाख्य	४	११५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
खर	४	३२२	खल्या	६	५७
खर	६	२१	खल्ल	४	९१
खर	६	२२	खल्लरिका	३	४५२
खरकुटी	४	६६	खलेवालिन	३	५५८
खरकोण	४	४०७	खल्वाट	३	११६
खरणस्	३	११५	खस	३	१२८
खरणस	३	११५	खस्फटिक	४	१३४
खरांशु	२	९	खातक	४	१६०
खरु	३	५२३	खातिका	४	१६१
खर्जू	३	१२८	खादन	३	८७
खर्जूर	४	१०९	खादन	३	२४८
खर्जूर	४	१२४	खानि	४	१०२
खर्व	३	११८	खापगा	४	१४८
खर्व	३	५३८	खारी	३	५५०
खर्व	६	६५	खिल	४	६
खर्वशाख	३	११८	खुझाह	४	३०४
खल	३	४४	खुर	४	३१०
खल	३	५८१	खुरकुटि	४	६६
खल	४	३५	खुरणस्	३	११६
खलति	३	११६	खेट	४	३८
खलधान	४	३५	खुरणस	३	११६
खलपू	३	२७	खुरली	३	४५२
खलिनी	६	५७	खेचर	४	१२२
खलीन	४	३१६	खेट	६	७९
			खेद	२	२१३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
खेय	४	१६१	गङ्गा	४	६७
खेलनी	३	१५१	गङ्गा	४	१०२
खेला	३	२२०	गङ्क	४	४११
खोझाह	४	३०३	गङ्गु	३	१३०
खोड	३	११९	गङ्गुल	३	११७
खोर	३	११९	गङ्गूची	४	२२३
ख्यात	६	१२९	गङ्गोल	३	८९
<hr/>			गण	२	११५
ग०			गण	६	४७
गगन	२	७७	गणक	३	१४६
गगनध्वज	२	११	गणभ्राम	६	५०
गगनाध्वग	२	११	गणरात्र	२	५७
गङ्गा	४	१४७	गणि	१	७८
गङ्गाभृत्	२	११३	गणिका	३	१९६
गङ्गासुत	२	१२२	गणिकापति	३	१८३
गच्छ	४	१८०	गणिपिटका	२	१५९
गज	१	४७	गणेश	३	५३६
गज	३	४१५	गणेश	२	१२१
गज	४	२८३	गण्ड	३	१३०
गजता	६	५८	गण्ड	३	२४६
गजप्रिया	४	२१८	गण्ड	४	२९१
गजास्य	२	१२१	गण्डक	४	३५३
गजाजीव	३	४२६	गण्डमाल	३	१३१
गजासुहृद्	२	११४	गण्डशैल	४	१०२
गजाह्वय	४	४४			

(७६)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
गण्डि	४	१८६	गन्धर्व	१	४३
गण्डिव	४	३५७	गन्धर्व	२	५
गण्डूपद	४	२६९	गन्धर्व	२	९७
गण्डूपदभव	४	१०७	गन्धर्व	४	२९९
गण्डूपदी	४	२६९	गन्धवह	४	१७२
गण्डूष	३	२६२	गन्धसार	३	३०५
गण्डोल	३	९०	गन्धाम्बुवर्ष	१	६३
गण्य	३	५३६	गन्धाश्मन्	४	१२३
गताक्ष	३	१२१	गन्धिक	४	२२३
गति	३	१३४	गन्धोत्तमा	३	५६६
गति	६	१३६	गन्धोली	४	२८१
गद	३	१२७	गभस्ति	२	९
गदाग्रज	२	१३०	गभस्ति	२	१४
गदाभृत्	२	१३३	गभीर	४	१३७
गन्त्रि	३	४१७	गमन	३	४५३
गन्ध	६	२६	गम्भीरवेदिन्	४	२८८
गन्धक	४	१२३	गया	४	३९
गन्धकलिका	३	५११	गर	४	३८०
गन्धज्ञा	३	२४४	गरम	३	२०४
गन्धधूली	३	३०८	गरल	४	२६१
गन्धपिशाचि	३	३१३	गरुड	१	४२
गन्धमातृ	४	२	गरुड	२	११४
गन्धमुखी	४	३६७	गरुडाग्रज	२	१६
गन्धरस	४	१२९	गरुत्	४	३८४
			गरुत्तम	२	१४५

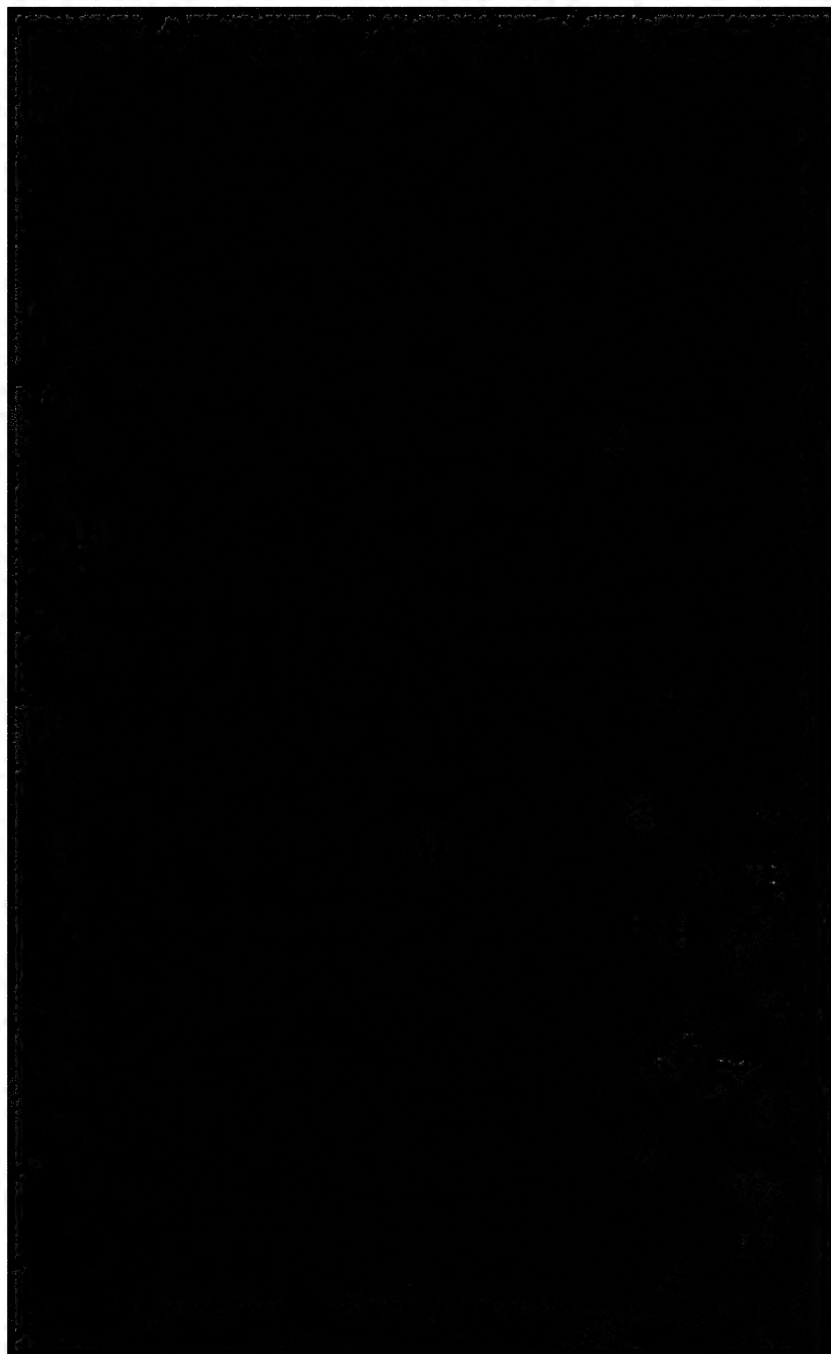
(७७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
गर्गरी	४	८८	गर्ह	६	७८
गर्ज	४	२८४	गल	३	२५२
गर्जन	६	४१	गलकम्बल	४	३३०
गर्जि	६	४२	गलगण्ड	३	१३१
गर्जित	४	२८६	गलगण्डिका	३	२४९
गर्जित	६	४२	गलन्ती	४	८७
गर्त	५	७	गलस्तनी	४	३४१
गर्तिका	४	६५	गलाङ्गुर	३	१३१
गर्दभ	४	३२२	गलि	४	३२९
गर्दभाह्वय	४	२३०	गलित	६	१२६
गर्दभी	४	२७४	गल्ल	३	२४६
गर्ध	३	९४	गल्बर्क	३	५७०
गर्धन	३	९३	गवय	४	३५२
गर्भ	३	२०४	गवल	४	३४९
गर्भ	३	२६८	गवाक्ष	४	७८
गर्भक	३	३१५	गवीश्वर	३	५५२
गर्भपाकी	४	२३४	गवेधु	४	२४५
गर्भवती	३	२०२	गवेधुका	४	२४५
गर्भागार	४	६१	गवेषित	६	१२७
गर्भाशय	३	२०४	गव्य	४	३३९
गर्भिणी	४	३३२	गव्या	३	४४०
गर्व	२	२३०	गव्या	२	५५२
गर्हणा	२	१८५	गव्या	६	५७
			गव्यूत	३	५५१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
गव्यूत	३	५५२	गारुड	४	११०
गव्यूति	३	५५२	गारुत्मत्	४	१३०
गहन	४	१७६	गार्धपक्ष	३	४४२
गहन	६	१०८	गार्भिण	६	५१
गह्वर	४	९९	गार्हपत्य	३	४९०
गह्वर	६	३८	गालव	४	२२५
गाङ्गेय	४	१०९	गालि	२	१८६
गाढ	६	८३	गिर्	२	१५५
गाढ	६	१४१	गिरि	३	३५२
गाणिक्य	६	५६	गिरि	४	९३
गाण्डिव	३	३७४	गिरिकर्णी	४	२२२
गाण्डीव	३	३७४	गिरिका	४	३६७
गात्र	३	२२७	गिरिगुड	३	३५३
गात्र	४	२९४	गिरिज	४	१२८
गात्रसंकोच	४	३६८	गिरिजामल	४	११७
गात्रसंप्लव	४	४०६	गिरिमल्लिका	४	२०३
गात्रानुलेपनी	३	३०३	गिरियक	३	३५३
गाधिपुर	४	४०	गिलिगिल	४	४१४
गाधेय	३	५१४	गिरिश	२	११०
गान	२	१९४	गिरिसार	४	१०५
गान्धर्व	२	९७	गिरीश	२	११०
गान्धर्व	२	१९४	गीःपति	२	३३
गान्धार	६	३७	गीःपतीष्टिकृत्	३	४८२
गान्धारी	१	४६	गीत	२	१९४
<u>गान्धारी</u>	२	१५४	गीति	२	१९४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
गीर्वाण	२	३	गुण्डिव	४	३५७
गुच्छ	३	३२४	गुत्सक	४	१९२
गुच्छ	४	१९२	गुद	३	२७६
गुच्छ	४	२४८	गुदग्रह	३	१३३
गुच्छ	४	१९२	गुदाङ्कुर	३	१३२
गुञ्जा	३	५४७	गुन्दल	६	४४
गुञ्जा	४	२२१	गुन्द्र	४	२५८
गुड	३	६६	गुन्द्रा	४	२५९
गुड	३	३५२	गुन्द्राल	४	४०६
गुडपुष्प	४	२०७	गुप्त	६	११९
गुडफल	४	२०८	गुप्त	६	१३३
गुडाकेश	३	३७३	गुप्ति	३	४७०
गुडूची	४	२२३	गुम्फ	३	३१७
गुडेरक	३	८९	गुरु	०१	७७
गुण	३	३४६	गुरु	६	६६
गुण	३	४४०	गुरु	२	३३
गुण	३	५९२	गुरुक्रम	१	८०
गुण	६	७७	गुरुदैवत	२	२५
गुणग्राम	६	५०	गुरुपत्र	४	१०८
गुणलयनिका	३	३४६	गुरुहन्	३	५२२
गुणवृक्ष	३	५४१	गुर्विणी	३	२०२
गुणित	६	११९	गुर्वी	३	२०३
गुणोत्कर्ष	६	११	गुल	३	२७५
गुण्डित	६	११९	गुलुच्छ	४	१९२

श०	का०	श्लो०
गुल्फ	३	२७९
गुल्म	३	२६९
गुल्म	३	४१२
गुल्म	३	१३३
गुल्म	४	१८६
गुल्मिनी	४	१८४
गुल्य	६	२४
गुह	२	१२३
गुहा	४	९९
गुह्य	३	२७५
गुह्य	३	४०६
गुह्यक	२	१०८
गूढ	६	११९
गूढपथ	६	५
गूढपाद्	४	३७०
गूढपुरुष	३	३९७
गूढमार्ग	४	५१
गूथ	३	२९८
गून	६	१३१
गूवाक	४	२२०
गृञ्जन	४	२५३
गृध्र	४	४०१
गृध्नु	३	९३
गृष्टि	४	३३४
गृह	४	५५
गृहगोधिका	४	३६३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
गैरेय	४	१२८	गोदा	४	१५०
गो	२	१	गोदारण	३	५५५
गो	२	१३	गोदारण	३	५५६
गो	२	१५५	गोदावरी	४	१५०
गो	४	१	गोधन	४	३३९
गो	४	३२३	गोधा	३	४४०
गो	४	३३१	गोधा	४	३६३
गोकर्ण	३	२५९	गोधि	३	२३७
गोकर्ण	४	३५९	गोधुक्	३	५५३
गोकिराटिका	४	४०२	गोधूम	४	२४०
गोकुल	४	३३९	गोधेनुक	६	५४
गोक्षुर	४	२२२	गोनस	४	३७२
गोग्रन्थि	४	३३९	गोनर्दिय	३	५१५
गोचर	६	२०	गोनास	४	३७२
गोणी	३	३४३	गोप	३	३९०
गोतस	१	३१	गोप	३	५५३
गोतमान्वय	२	१५१	गोपति	२	११
गोत्र	४	१७४	गोपति	४	३२५
गोत्र	३	१६७	गोपरस	४	१२९
गोत्र	४	९३	गोपानसी	४	७५
गोत्रा	४	१	गोपायित	६	१३३
गोत्रा	६	५७	गोपाल	३	५५३
गोद	३	२८९	गोपालिका	४	२७४
गोदन्त	४	१२५	गोपुच्छ	३	३२५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
गोपुर	४	४७	गोविट्	४	३३८
गोपेन्द्र	२	१३२	गोवृश	४	३२५
गोप्य	३	२४	गोशाला	४	६५
गोमत्	३	५५२	गोशीर्ष	३	२०६
गोमती	४	१५१	गोष्ठ	४	३०
गोमय	४	३३८	गोष्ठश्च	३	१४१
गोमयोत्था	४	२७४	गोष्ठी	३	१४५
गोमायु	४	३५६	गोसङ्ख्य	३	५५३
गोमिन्	३	५५२	गोसदृक्ष	४	३५२
गोमुख	१	४१	गोस्तन	३	३२५
गोमुख	४	४१५	गोस्तनी	४	२२१
गोमेध	१	४३	गोस्थान	४	३०
गोरस	३	६८	गोहिर	३	२८०
गोरस	३	७०	गौतम	३	२८८
गोरस	३	७२	गौतम	३	५१४
गोराटी	४	४०२	गौतम	४	२६५
गोरुत	३	५५१	गौतम	१	३०
गोलक	३	२१४	गौघार	४	३६३
गोला	४	१२६	गौधेय	४	३६३
गोलिका	४	३६३	गौधेर	४	३६३
गोलाङ्गूल	४	३५८	गौर	६	२९
गोवर्धनधर	२	१३२	गौर	६	३०
गोविन्द	२	१२९	गौरव	३	१६४
गोविन्द	३	५५३	गौराद्रक	४	२६४

(८३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
गौरी	३	१७४	ग्राम्य	२	१८०
गौरी	२	१५४	ग्राम्य	३	१६५
गौरी	२	११७	ग्रावन्	४	९३
गौष्ठीन	४	३०	ग्रावन्	४	१०२
ग्रन्थन	३	३१७	ग्राम्यधर्म	३	२०१
ग्रन्थि	४	१९६	ग्रास	३	८९
ग्रन्थिक	३	८५	ग्राह	४	४१७
ग्रस्त	२	१८०	ग्राह	६	१६९
ग्रह	२	६	ग्राहरिपु	४	३४८
ग्रह	२	२१	ग्रीवा	३	२५०
ग्रह	२	३९	ग्रीष्म	२	७१
ग्रह	६	१५९	ग्रैवेयक	२	८
ग्रहण	२	२२४	ग्रैवेयक	३	३२१
ग्रहणरिज्	३	१३५	ग्लह	३	१५०
ग्रहक	३	४७०	ग्लान	३	१२३
ग्रहपति	२	११	ग्लानि	२	२३३
ग्रहपुष	२	९	ग्लास्तु	३	१२३
ग्रहीतृ	३	१०९	ग्लौ	२	१९
ग्राम	४	२७	<div style="text-align: center;"> <hr/> घ० </div>		
ग्रामणी	६	७५			
ग्रामतक्ष	३	५८२			
ग्रामता	६	५८			
ग्रामीण	३	१६५			
ग्रामेयक	३	१६५			
			घट	१	४८
			घट	४	२८
			घट	४	८५
			घटा	३	१४५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
घटा	४	२८९	घनोदधि	५	२
घटीका	२	५१	घनोपल	२	८०
घटीयन्त्र	४	१५९	घर्घर	२	२१०
घटोद्भव	२	३६	घर्म	२	२१९
घट्ट	४	१५३	घसि	३	८७
घण्टापथ	४	५३	घस्मर	३	५८
घण्टाशब्द	४	११५	घस्र	२	५२
घण्टिका	३	२४९	घाटक	४	२९८
घन	२	७८	घाढा	३	२५०
घन	२	२००	घाण्टिक	३	४५८
घन	२	२०६	घात	३	३५
घन	३	२२८	घार्तिक	३	६४
घन	३	४४९	घातुक	३	३३
घन	४	१०३	घार	३	५०१
घन	६	८३	घास	४	२६१
घनगोलक	४	११३	घुट	३	२७९
घनघातु	३	२८४	घुटिक	३	२७९
घनरस	४	१३५	घुण	४	२६९
घनवात	५	२	घुण्टक	३	२७९
घनवाहन	२	१११	घुसृण	३	३०८
घनसार	३	३०७	घूरु	४	३९०
घनाघन	२	७८	घूकारि	४	३८८
घनात्यय	२	७२	घूर्णन	६	१५५
घनाभय	२	७७	घूर्णि	६	१५५
			घूर्णित	३	१०६

श०	का०	श्लो०
घृणा	२	२१७
घृणा	३	३३
घृणि	२	१३
घृत	३	७१
घृतपूर	३	६४
घृतलेखनी	३	५००
घृतचर	३	६४
घृतेली	४	२७३
घृष्टि	४	३५४
घोणस	४	३७२
घोणा	३	२४४
घोणिन्	४	३५४
घोर	२	२१७
घोरवासिन्	४	३५६
घोल	३	७२
घोष	४	६८
घोष	४	११५
घोष	६	३६
घोषणा	२	१८३
घोषवती	२	२०१
घ्राण	३	२४४
घ्राणतर्पण	६	२६

श०	का०	श्लो०
च०		
चकित	३	२९
चकोर	४	४०५
चक्र	३	४१०
चक्र	३	४१९
चक्र	३	४५१
चक्र	४	१०८
चक्र	६	४७
चक्रजीवक	३	५८०
चक्रनामन्	४	१२०
चक्रबान्धव	२	१०
चक्रभृत्	२	१३३
चक्रमर्दक	४	२२४
चक्रमण्डलिन्	४	३७१
चक्रर्वीतन्	३	३५५
चक्रवाक	४	३९६
चक्रवाल	४	९७
चक्रवाल	६	४७
चक्राङ्ग	४	३९१
चक्रावर्त	६	१५५
चक्रिन्	४	३७०
चक्रिवत्	४	३२२
चक्रेश्वरी	१	४४
चक्रेश्वरी	२	१५३

(८६)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
चक्षण	३	५७१	चण्डाल	३	५६१
चक्षुष्	३	२३९	चण्डाल	३	५९७
चक्षुष्य	३	१११	चण्डिल	३	५८६
चक्षुष्या	४	१२८	चण्डी	२	११७
चञ्चरीक	४	२७८	चतुःशाल	४	५८
चञ्चल	६	९०	चतुःसम	३	३०३
चञ्चला	४	१७१	चतुर	३	७
चञ्चु	४	३८३	चतुर	३	४८
चञ्चुसूचिक	४	४०७	चतुर	४	६४
चञ्चू	४	३८३	चतुरङ्गबलाध्यक्ष	३	३८९
चटक	४	३९७	चतुर्गति	४	४१९
चटका	४	३९७	चतुर्दन्त	२	९१
चटिकाशिरस्	३	८५	चतुर्दशी	२	६५
चटु	२	१७८	चतुर्भद्र	६	१८
चटुल	६	९१	चतुर्भुज	२	१३०
चणक	४	१३७	चतुर्मुख	२	१२६
चणकात्मज	३	५१७	चतुर्मुखाङ्गता	१	६१
चण्ड	३	११९	चतुर्हायणी	४	३३८
चण्ड	२	१००	चतुष्क	४	५२
चण्ड	३	५६	चतुष्पथ	४	५२
चण्ड	६	२१	चतुर्विंशज्जातकज्ञ	२	१४७
चण्डता	२	२३२	चत्वर	३	४८८
चण्डा	१	४५	चत्वर	४	५४
चण्डातक	३	३३८	चत्वर	४	७०
			चन्दन	३	३०५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
चन्द्र	२	६	चमू	३	४१०
चन्द्र	२	१९	चमू	३	४१२
चन्द्र	३	३०७	चमूरु	४	३६०
चन्द्रक	४	३८६	चम्पक	४	२१२
चन्द्रका	४	१५१	चम्पा	४	४२
चन्द्रकान्त	४	१३३	चम्पाधिप	३	३७५
चन्द्रप्रभ	१	२७	चय	४	४६
चन्द्रभर्मन्	४	११०	चय	६	४७
चन्द्रभागा	४	१५१	चर	३	३९७
चन्द्रमणि	४	१३३	चर	६	९०
चन्द्रमस्	२	१८	चरण	३	२८०
चन्द्रशाला	४	६१	चरण	३	५०७
चन्द्रहास	३	४४६	चरणग्रन्थि	३	२७९
चन्द्रिका	२	२०	चरणायुध	४	३९०
चन्द्रिगोलिका	२	२०	चरम	१	३३
चन्द्रोदय	३	३४५	चरम	६	९५
चन्द्रोपल	४	१३३	चरमतीर्थकृन्	१	३०
चपल	३	१४०	चरमाद्रि	४	९३
चपल	६	९१	चराचर	६	९०
चपल	६	१०६	चरि	४	२८२
चपला	४	१७१	चरित	३	५०७
चपेट	३	२६०	चरित्र	३	५०७
चमर	१	६१	चरिष्णु	६	९०
चमर	४	३६०	चरी	३	१४५
चमसी	३	६४	चरु	४	४९७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
चरु	४	८५	चलनी	३	३३८
चर्वरी	२	१८७	चला	४	१७०
चर्वस्	२	१०७	चलाचल	६	९१
चर्चा	३	३००	चलित	६	११७
चर्चा	६	९	चलु	३	२६२
चर्विका	२	१२०	चषक	३	५७०
चर्विक्य	३	३००	चषक	४	९०
चर्मटी	२	१८७	चषाल	३	४८९
चर्मकृत्	३	५७८	चाक्रिक	३	५५८
चर्मचटका	४	४०२	चाक्रिक	३	१८१
चर्मदण्ड	४	३१८	चाटकैर	४	३९८
चर्मन्	३	२९४	चाटु	२	१७८
चर्मन्	३	४४७	चाणूर	२	१३३
चर्मप्रभेदिका	३	५७९	चाण्डालिका	२	२०४
चर्मप्रसेविका	३	५७२	चातक	४	३९५
चर्ममुण्डा	२	१२०	चातुर्वर्ण्य	३	४७१
चर्या	६	१३७	चान्द्र	४	१३३
चर्वण	३	८८	चान्द्रमस	२	२३
चर्वणा	४	२८०	चाप	३	४३९
चर्वणी	३	१९२	चापल	२	२२९
चल	४	११६	चामर	३	३८१
चल	६	९१	चामीकर	४	११०
चलचञ्चु	४	४०५	चातुण्डा	२	१२०
चलन्	३	२८०	चार	३	३९८
चलमक	३	३३८	चार	३	४७०

(८९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
चार	४	३८०	चित्र	३	३१७
चारण	२	२४३	चित्र	३	५८६
चारपथ	४	५२	चित्र	६	३४
चारभट	३	२९	चित्रक	४	३५१
चारित्र	३	५०७	चित्रकाय	४	३५१
चारु	६	८०	चित्रकृत्	३	५८५
चार्वार्क	३	५२७	चित्रकृत्त्व	१	७०
चालनी	४	८४	चित्रगुप्त	१	५५
चाप	४	३९५	चित्रगुप्त	२	१००
चिकित्सक	३	१३६	चित्रपुङ्ख	३	४४२
चिकित्सा	३	१३७	चित्रभानु	२	१०
चिकिल	४	१५६	चित्रभानु	४	१६४
चिकुर	३	१४०	चित्रल	६	३४
चिकुर	३	२३१	चित्रवल्लिक	४	४११
चिक्कण	३	७७	चित्रशाला	४	६५
चिक्कस	३	६६	चित्रशिखाण्डिन्	२	३८
चित्	२	२२३	चित्रा	२	२६
चिता	३	३९	चिद्रूप	३	९
चिति	३	३९	चिन्ता	२	२३४
चित्त	६	५	चिपिट	३	६५
चित्तप्रसन्नता	२	२२९	चिबुक	३	२४६
चित्ताविप्लव	२	२३४	चिराक्रीय	३	१७
चित्तोन्नति	२	२३१	चिरजीविन्	४	३८८
चित्या	३	३९	चिरन्तन	६	८४
चित्र	२	२१७			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
चिरम्	६	१६८	चुन्दी	३	१९७
चिरमेहिन्	४	३२२	चुरी	४	१५९
चिररात्राय	६	१६८	चलुक	३	२६२
चिरस्य	६	१६८	चुल्ल	३	२२५
चिरात्	६	१६८	चुली	४	८४
चिराय	६	१६८	चूचुक	३	२६७
चिरिण्टी	३	१७६	चूडा	३	२३५
चिरेण	६	१६९	चूडामणि	३	३१४
चिर्मिटी	४	२५५	चूत	४	१९९
चिलिचिम	४	४१२	चूतक	४	१५९
चिल्ल	३	१२५	चूर्ण	३	३०१
चिल्ल	४	४००	चूर्ण	४	३६
चिह्न	२	२०	चूर्णकुन्तल	३	२२३
चीन	४	३६०	चूलिका	२	१६०
चीनक	४	२४४	चूलिका	४	२९१
चीनपिष्ट	४	१२७	चेट	३	२४
चीर	३	३३०	चेटी	२	२४८
चीरिल्लि	४	४१४	चेटी	३	१९८
चीरी	४	२८१	चेत्	६	१७८
चीरुका	४	२८१	चेतन	३	२
चीवर	३	३४२	चेतना	२	२२२
चुक	३	८०	चेतस्	६	५
चुक	३	८१	चेदि	४	२२
चुण्डी	४	१५९	चेदिनगरी	४	४१
			चेल	३	३३०

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
चेल	६	७९	छगल	४	३४१
चैत्यद्रुम	१	६२	छत्र	३	३८१
चैत्य	४	६०	छत्रत्रय	१	६१
चैत्र	२	६७	छत्रधार	३	४२८
चैत्ररथ	२	१०४	छद	४	१८९
चैत्रिक	२	६७	छद	४	३८४
चैद्य	४	२२	छदन	४	१८९
चोक्ष	६	७२	छदन	६	११३
चोच	४	१८७	छादिस्	४	७६
चोटी	३	३३९	छद्मन्	३	४२
चोद्य	२	२१८	छन्द	६	१००
चोर	३	४५	छन्दस्	६	१९
चोल	३	३३८	छन्दस्	२	१६३
चौरिका	३	४७	छन्दस्	२	१६४
चौर्य	३	४७	छन्न	३	४०५
चौलुक्य	३	३७६	छन्न	६	१०९
च्युत	६	१२६	छन्न	६	११२
च्युति	३	२७३	छर्द	३	१३३
च्युति	३	२७६	छल	३	४२
च्युतेषु	३	४३७	छल	३	४६८
			छली	४	१८७
छ०			छवि	२	१४
			छवि	३	२९४
छग	४	३४१	छाग	१	४८
छगण	४	३३९	छाग	४	३२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
छागण	४	१६७	ज०		
छागरथ	४	१६३	जक्षण	३	८७
छागिका	४	३४१	जगत्	२	९०
छात	३	११३	जगत्	६	१
छादनी	३	२९४	जगती	४	३
छान्दस	३	४८१	जगती	६	१
छाया	६	१००	जगत्कर्तृ	२	१२६
छाया	६	१४८	जगच्चक्षुस्	२	१२
छायाकर	३	४२८	जगत्प्रभु	१	२४
छायाभृत्	२	१९	जगत्प्राण	४	१७३
छायासुत	२	३४	जगत्साक्षिन्	२	१२
छित	६	१२५	जगन्नाथ	२	१३२
छिद्र	५	७	जगर	३	४३०
छिद्रित	६	१२२	जगल	३	५६८
छिन्न	६	१२५	जग्धि	३	८७
छुछुन्दरी	४	३६७	जघन	३	२७२
छुरी	३	४४८	जघनेफला	४	१९९
छेक	३	७	जघन्य	६	९५
छेका	४	४०९	जघन्यज	३	२१६
छेका	३	१७४	जघन्यज	३	५५८
छेद	३	३६	जङ्गम	६	९०
छेदित्र	६	१२६	जङ्गल	३	२८६
			जङ्गल	४	१९
			जङ्गम	३	२७८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
जम्भ	२	८९	जर्तिल	४	२४५
जम्भ	३	२४७	जल	४	१३५
जम्भ	४	२१५	जल	४	२२४
जम्भल	४	२१५	जलकान्तार	२	१०२
जय	२	९०	जलकुक्कुभ	४	४०४
जय	३	३५८	जलज	४	२२८
जय	३	४६७	जलजन्मन्	४	२२८
जय	४	२३८	जलद्	२	७८
जयदत्त	२	८९	जलधरं	२	७८
जयन्त	२	८९	जलधारा	४	१६२
जयन्ती	२	९०	जलधि	४	१४०
जया	१	४०	जलधिगा	४	१४६
जया	२	११९	जलनेर	४	४२१
जय्य	३	४५७	जलनिधि	४	१४०
जरठ	६	२३	जलनीलिका	४	२३३
जरत्	३	३	जलपति	२	१०२
जरत्	६	८५	जलमार्जार	४	४१६
जरन्त	४	३४८	जलमुच्	२	७८
जरद्भव	४	३२४	जलरङ्कु	४	३९८
जरा	३	४	जलरञ्ज	४	३९८
जराभीरु	२	१४१	जलराशि	४	१४०
जरायु	३	२०४	जलरुह	४	२२८
जरायुज	४	४२२	जलरुह	४	२२८
जरिन्	३	४	जलनालक	४	९५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
जलवालिका	४	१७१	जागरिन्	३	१०७
जलवाह	२	७८	जागरुक	३	१०७
जलवाहिनी	२	८९	जागर्या	३	१०७
जलयवल	४	२७१	जागुड	३	३०९
जलशय	२	१२८	जागुवि	४	१६५
जलशूक	४	२३३	जाङ्गलिक	३	१३८
जलसर्पिणी	४	२७०	जाङ्गिक	३	१५८
जलसूकर	४	४१५	जाडय	२	२१९
जलाणुक	४	४१३	जाडय	२	२२६
जलाद्रा	३	३४३	जात	६	४८
जलालोका	४	२७०	जातरूप	४	११०
जलाशय	४	१८७	जातवेदस्	४	१६५
जल्लाका	४	२७०	जातापत्या	३	२०३
जलोच्छ्वास	४	१५४	जाति	४	२१३
जलौकस्	४	२६९	जाति	६	१५१
जलौका	४	२७०	जातिकोश	३	३०७
जल्पाक	३	११	जातिफल	३	३०७
जव	३	१५९	जातु	६	१६९
जवन	३	१५८	जातोक्ष	४	३२४
जवन	४	३००	जात्य	३	१६७
जवनी	३	२४४	जात्य	६	७५
जविन्	३	१५८	जानकी	३	३६७
जहु	२	१३०	जानु	३	२७८
जागर	३	१०७	जापक	३	३१०
जागरण	३	१०७			
जागरा	३	१०७			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
जामदग्न्य	३	५१२	जावाल	३	५५३
जामातृ	३	१८२	जाहक	४	३६८
जामि	३	२१७	जाह्वी	४	१४७
जामेय	३	२०७	जिघत्सा	३	५७
जाम्बूनद	४	१११	जिघत्सु	२	५६
जाया	३	१७७	जिघांसु	३	३९३
जायाजीव	२	२४२	जित	३	४६९
जायापती	२	१८३	जितकासिन्	३	४७०
जायु	३	१३७	जितनेमि	३	४८०
जार	३	१८३	जितशत्रु	१	३६
जारज	३	२१४	जितारि	१	३६
जाल	३	५९०	जिताहव	३	४७०
जाल	६	४८	जितेन्द्रिय	३	४७५
जालक	४	७८	जित्या	३	५५४
जालक	४	१९१	जित्वर	३	४५७
जालकारक	४	२७६	जिन	१	२४
जालकिनी	४	३४३	जिन	२	१३०
जालन्धर	४	२४	जिन	२	१४६
जालप्राया	३	४३३	जिनसङ्गन्	४	६०
जालिक	३	४१	जिनेश्वर	१	२४
जालिक	३	५९२	जिनेश्वर	१	५२
जालिक	४	२७६	जिनेश्वर	२	८७
जालिका	३	४३३	जिष्णु	२	८७
जालिनी	४	६५	जिष्णु	२	१२८
जालिन	३	१७	जिष्णु	३	३७३

(९७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
जिष्णु	३	४५७	जीवनीय	४	१३५
जिहानक	२	७५	जीवनीया	४	२५१
जिह्वा	६	९३	जीवनौषध	६	३
जिह्वाग	४	३७०	जीवन्ती	४	२५१
जिह्व	४	४२०	जीववृत्ति	३	५५२
जिह्वा	३	२४९	जीवसू	३	१९४
जीन	३	४	जीवा	३	४४०
जिमूत	२	७८	जीवा	४	२५१
जिमूतवाहिन्	४	१७०	जीवातु	६	३
जीरक	३	८६	जीवान्तक	३	५९४
जीर्ण	३	४	जीविका	३	५२९
जीर्ण	४	१८०	जीवितकाल	६	५
जीर्ण	६	८४	जुगुप्सन	२	१८५
जीर्ण	६	१५९	जुगुप्सा	१	७२
जिर्णवस्त्र	३	३४२	जुगुप्सा	२	२१७
जीव	२	३२	जुहू	३	४९२
जीव	६	२	जूर्णाह्वय	४	२४४
जीवंजीवि	४	४०६	जृम्भण	६	१४२
जीवत्तोका	३	१९४	जृम्भा	६	१४२
जीवत्पति	३	१९४	जेवृ	३	४५७
जीवथ	४	४१९	जेमन	३	८८
जीवन	३	५२९	जेय	३	४५७
जीवन	४	१३५	जैवातृक	२	१९
जीवनक	३	५९	जैवातृक	३	१४३
जीवनी	४	२५१			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
जोङ्गक	३	२०४	ज्योतिष्	२	१३
जोन्नाला	४	२४४	ज्योतिष्	२	१६४
जोषम्	६	१६४	ज्योतिषिक	३	१६४
ज्ञ	२	३१	ज्योतिष्क	२	६
ज्ञ	३	५	ज्योत्स्ना	२	२१
ज्ञप्ति	२	२२२	ज्योत्स्नाप्रिय	४	४०५
ज्ञात	६	१३२	ज्यौत्स्नी	२	५७
ज्ञातनन्दन	१	३०	ज्वर	३	१३५
ज्ञाति	३	२२५	ज्वलन	४	१६५
ज्ञाताधर्मकथा	२	१५७	ज्वाला	४	१६९
ज्ञान	२	२२४	ज्वालाजिह्व	४	१६५
ज्ञानप्रवाद	२	१६१			
ज्ञानिन्	३	१४६			
ज्या	३	४४०	ज्ञ०		
ज्या	४	२	ज्ञञ्ज्ञा	४	१७३
ज्यानि	६	१५९	ज्ञटिति	६	१६६
ज्यायस्	३	४	ज्ञम्पा	६	१०६
ज्येष्ठ	२	२७	ज्ञर	४	१६२
ज्येष्ठ	३	२१५	ज्ञष	४	१७६
ज्येष्ठश्चश्रू	३	२१८	ज्ञष	४	१७७
ज्येष्ठा	३	२७	ज्ञष	४	४०९
ज्येष्ठा	३	२५७	ज्ञावुक	४	२०५
ज्येष्ठाश्रमिन्	३	४७२	शिलिका	४	२८२
ज्योतिरिङ्गण	४	२७९	शिलीका	४	२८२

श०	का०	श्लो०
	ट०	
टक्कनामन्	४	२५
टक्क	३	५८३
टक्कण	४	१०
टिट्टिम	४	३९६
टीका	२	१७०

	ढ०	
ढमर	३	४६७
ढयन	३	४१७
ढयन	४	३८४
डाहल	४	२२
डिङ्गार	३	२४
डिण्डीर	४	१४३
डिम	२	१९८
डिम्ब	३	४६७
डिम्भ	३	२

	ढ०	
ढक्का	२	२०७
ढौकन	३	४०१

श०	का०	श्लो०
	त०	
तक्र	३	७३
तक्रसार	३	७२
तक्षक	४	३७५
तक्षणी	३	५८२
तक्षन्	३	५८१
तज्ज	२	७६
तट	४	१४४
तटिनी	४	१४६
तडाग	४	१६०
ताडित्	४	१७०
ताडित्कुमार	२	४
ताडित्वन्	२	७८
तण्डु	२	१२४
तण्डुलेर	४	२५०
तण्डुलीय	४	२५०
तत	२	२००
तत	६	६६
ततस्	६	१७३
तत्काल	२	७६
तत्कालधी	३	८
तत्स्व	२	३०६
तत्स्वज्ञान	२	२२५
तत्स्वनिष्ठता	१	६७

(१००)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
तत्पर	३	४८	तन्तु	४	४१७
तत्रभवान्	२	२५०	तन्तुण	४	४१७
तत्सद्	२	१	तन्तुनाग	४	४१७
तति	६	५९	तन्तुभ	४	२४६
तथागत	२	१४६	तन्तुल	४	२३१
तथ्य	२	१७८	तन्तुवाध	३	५७७
तद्	६	१७३	तन्तुशाला	१४	६५
तद्गत	६	९४	तन्त्र	३	१३६
तदात्त्व	२	७६	तन्त्र	३	३८०
तद्धन	३	३२	तन्त्र	३	४१०
तद्बल	३	४४४	तन्त्र	३	३७९
तद्भू	३	४५२	तन्त्रक	३	३३५
तनय	३	२०६	तन्त्रवाय	३	२६७
तनु	६	८३	तन्त्रिका	४	१५७
तनु	३	११३	तन्त्रिन्	३	५९२
तनु	३	२२७	तन्द्रा	२	२२७
तनु	६	६३	तन्द्रा	२	२२९
तनुत्र	३	४३०	तप	२	७१
तनुवात	५	२	तपःक्लेशसह	३	४७५
तनू	३	२२७	तपन	२	१२
तनूकृत	६	१२२	तपनात्मजा	४	१५०
तनूनपाद्	४	१६३	तपनी	४	१५०
तनूषह	३	२९४	तपनीय	४	११०
तनूषह	४	३८३	तपस्	१	७६
तनुं	३	५७७			

१०१)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
तपस्	१	८२	तरसु	४	३५१
तपस्	२	६७	तरङ्ग	४	१४१
तपस्तक्ष	२	८७	तरङ्गिणी	४	१४५
तपस्य	२	६७	तराणि	२	९
तपस्या	१	८१	तरणी	३	५४१
तपालय	२	७१	तरण्ड	३	५४१
तप्त	६	१२९	तरल	३	३१४
तमःप्रभा	५	३	तरल	६	९१
तमङ्गक	४	७७	तरललोचना	३	१७०
तमर	४	१०८	तरला	३	६१
तमस्	२	३५	तरलित	६	११६
तमस्	२	५९	तरवारि	३	४४६
तमस्	६	१७	तरस्	३	१५८
तमस्विनी	२	५६	तरस	३	२८६
तमा	३	५६	तरस	३	४६०
तमाल	४	११२	तरी	३	५४१
तमालपत्र	३	३१७	तरु	४	१८०
तमालिनी	४	४५	तरुण	३	३
तमिस्त्र	२	५९	तरुणी	३	१९५
तमिस्त्रा	२	५७	तर्क	२	२३७
तमी	२	५६	तर्कविद्या	२	१६५
तमोघ्न	४	१६४	तर्कु	३	५७५
तम्प	४	३३२	तर्कुर्क	३	५२
तम्बा	४	३३२	तर्जनी	३	२५७

श्री०	का०	श्लो०	श्री०	का०	श्लो०
तार्जिक	४	२४	ता	२	१४०
तर्ण	४	३२६	ताडपत्र	३	३२०
तर्दू	४	८७	ताण्डक	३	३२०
तर्पण	३	४८५	ताण्डव	२	१९४
तर्षण	३	४९१	तात	३	२२०
तर्षण	६	१३८	ताततुल्य	३	१५२
तर्मन्	३	४८९	तान्त्रिक	३	२४७
तर्ष	३	५७	तापन	२	९
तल	३	२६०	तापस	३	४७३
तल	३	२८२	तापसद्रुम	४	२०९
तल	३	४४०	तापिच्छ	४	२१२
तल	४	२०२	तापी	४	१५०
तलसारक	४	३१७	ताप्य	४	१२१
तलहृदय	३	२८२	तामरस	४	२२७
तलिका	४	३१७	तामलिप्त	४	४५
तलिन	३	११३	तामलिप्ती	४	४५
तलिन	६	६२	ताम्बूलकरङ्क	३	३८२
तलिम	३	३४६	ताम्बूलवली	४	२२१
तलुनी	३	१७५	ताम्बूली	४	२२१
तल्प	३	३४६	ताम्र	४	१०५
तल्लज	६	७६	ताम्रचूड	४	३९१
तविष	२	१	ताम्रवृन्ता	४	२४१
तविषी	२	९०	ताम्रकुट्टक	३	५७४
तष्ट	६	३२	ताम्रसार	३	६०६
तस्मिन्	३	४५			

(१०३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
ताथिक	४	२४	तालवृन्त	३	३५१
तार	४	१०९	तालिका	३	२६०
तार	६	३८	ताली	४	७२
तार	६	४५	तालु	३	२४९
तारक	२	६	तालुजिह्व	४	४१५
तारक	३	३६३	तालूर	४	१४२
तारका	२	२१	ताविष	२	१
तारकारि	२	१२३	ताविषी	२	९०
तारा	२	२१	तिक्त	६	२५
तारा	३	२३९	तिक्तपत्र	४	२५६
तारारि	४	१२१	तिग्म	६	२१
तारुण्य	३	३	तितउ	४	८४
तार्किक	३	५२७	तितिक्षा	३	५५
ताक्ष्य	२	१४५	तितिक्षु	३	५५
ताक्ष्य	४	२९८	तित्तिभ	४	२७५
ताक्ष्यध्वज	२	१२८	तित्तिरि	४	४०७
ताक्ष्यशैल	४	११९	तिथि	२	६१
ताल	२	२०६	तिथिप्रणी	२	१८
ताल	३	२५९	तिनिश	४	२०८
ताल	३	२६०	तिन्तिडी	४	२०९
ताल	४	१२५	तिन्तिडीक	३	८१
ताल	४	२०२	तिमि	४	४१०
तालक	४	७१	तिमिङ्गल	४	४१३
तालकाभ	६	३१	तिमित	६	१३८
ताललक्ष्मन्	२	१३८	तिमिर	२	५९

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
तिरस्	६	१७०	तीक्ष्णगन्धक	४	२००
तिरस्करिणी	३	३४५	तीक्ष्णशूक	४	२३६
तिरास्क्रिया	३	१०५	तीर	४	१४४
तिरोधान	६	११४	तीरी	३	४४५
तिरोहित	३	४६९	तीर्थ	४	१५३
तिरोहित	६	११३	तीर्थकर	१	२४
तिर्यच्	३	१०८	तीर्थङ्कर	१	२४
तिर्यच्	४	२८२	तीर्थवाक	३	२३१
तिर्यच्	६	१५१	तीव्र	६	२१
तिलक	३	२६९	तीव्र	६	१४१
तिलक	३	२८२	तीव्रवेदना	५	१
तिलक	३	३१७	तुक्	३	२०७
तिलक	४	९	तुकाक्षीरी	४	२२०
तिलकालक	३	२८२	तुङ्ग	६	६४
तिलपर्णिका	३	३०६	तुच्छ	६	६२
तिलपिञ्ज	४	२४६	तुच्छ	६	८२
तिलपेज	४	२४६	तुण्ड	३	२३६
तिलित्स	४	३७२	तुण्डिकेरिका	४	२५१
तिल्य	४	३३	तुण्डिभ	३	१२२
तित्व	४	२२५	तुण्डिल	३	११४
तिष्य	२	२५	तुण्डिल	३	१२२
तीक्ष्ण	४	१०४	तुथ	४	११८
तीक्ष्ण	४	२६१	तुत्थाञ्जन	४	११८
वीक्ष्ण	६	२१	तुन्द	३	२६८
			तुन्दि	३	११४

(१०५)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
तुन्दपारिमृज्	३	४८	तुवरी	४	१२२
तुन्दकूपिका	३	२७०	तुवरी	४	२४१
तुन्दि	३	२६८	तुष	४	२४८
तुन्दिक	३	११४	तुषानल	४	१६७
तुन्नवाय	३	५७४	तुषार	४	१३८
तुमुल	३	४६३	तुपार	६	२१
तुमुल	६	४०	तुषोदक	३	७९
तुम्बरु	१	४२	तुहिन	४	१३८
तुम्बी	४	२२१	तूण	३	४४५
तुरग	४	२९८	तूणिन्	३	४३५
तुरगिन्	३	४२५	तूणीर	३	४४५
तुरङ्ग	४	२९८	तूर	२	२००
तुरङ्गम	४	२९८	तूर्ण	६	१०६
तुरङ्गवदन	२	१०८	तूर्णि	२	२३६
तुराषाह्	२	८६	तूर्य	२	२००
तुरुष्क	३	३१२	तूलक	४	२०५
तुरुष्क	४	२५	तूलिका	३	५८५
तुला	३	५४९	तूष्णीशील	३	१०२
तुला	६	९९	तूष्णीक	३	१०२
तुलांकोटी	३	३२९	तूष्णीकाम्	६	१६४
तुल्य	३	११८	तूष्णीम्	६	१६४
तुल्य	६	९७	तृण	४	२५७
तुवर	६	२५	तृण	४	२६१
तुवरक	४	२३९	तृणध्वज	४	२१९

(१०६)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
तृणराज	४	२०२	तैलपायिका	४	४०३
तृणाटवी	४	१७७	तैलाटी	४	२८१
तृणौकस्	४	६२	तैलिन्	३	५८१
तृतीयाप्रकृति	३	२२६	तैलिशाला	४	६३
तृप्त	३	९०	तैलीन	४	३३
तृप्ति	३	९०	तैष	२	६६
तृष्	३	५८	तोक्	३	२०६
तृष्	३	९४	तोक्म	४	२३६
तृषा	३	५८	तोत्र	३	५५७
तृषित	३	५७	तोत्र	४	२९६
तृष्णक्	३	५७	तोदन	३	५५७
तृष्णक्	३	९३	तोमर	३	४५१
तृष्णा	३	५७	तोय	४	१३५
तृष्णा	३	९४	तोरण	४	७३
तृष्णाक्षय	२	२१८	तौर्यत्रिक	२	१९३
तेजन	४	२५८	तौलिकिक	३	५८५
तेजस्	२	१५	त्यक्त	६	१११
तेजित	६	१२०	त्याग	३	५०
तेमन	३	६३	त्रपा	२	२२५
तेजसावर्तनी	३	५७२	त्रपु	४	१०८
तैत्तिर	६	५१	त्रपुसी	४	२५५
तैल	३	८१	त्रयी	२	१६३
तैलपार्थिक	३	३०६	त्रयीतनु	२	१२
			त्रयीमुख	३	४७५

(१०७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
त्रस	६	९०	त्रिपथ	४	५२
त्रसयोनि	४	४२३	त्रिपथगा	४	१४७
त्रसर	३	५७७	त्रिपदी	४	२९६
त्राण	६	१३३	त्रिपुरी	४	४१
त्राण	६	१५९	त्रिपृष्ठ	३	३५९
त्रात	६	१३३	त्रिफला	४	२१२
त्रास	२	२३५	त्रिमुकुट	४	९६
त्रासदायिन्	३	१४३	त्रिमुख	१	४१
त्रिक	३	२७२	त्रियामा	२	५६
त्रिक	४	५२	त्रियूह	४	३०५
त्रिककुद्	४	९६	त्रिरेख	४	२७१
त्रिकटु	३	८६	त्रिरेखा	३	२५०
त्रिकण्टक	४	२२२	त्रिवर्ग	६	१८
त्रिकाय	२	१४८	त्रिवलीक	३	२७६
त्रिकालविद्	१	२४	त्रिविष्टप	२	१
त्रिकालविद्	२	१४६	त्रिशङ्कुज	३	३६५
त्रिकूट	४	९६	त्रिशङ्कुयाजिन्	३	५१४
त्रिगर्त	४	२४	त्रिशला	१	४१
त्रिगुणाकृत	४	३४	त्रिशिरस्	२	१०३
त्रिदश	२	२	त्रिशीर्षक	३	४५१
त्रिदशदीर्घिका	४	१४७	त्रिसन्ध्य	२	५४
त्रिदिव	२	१	त्रिसर	३	६२
त्रिदृश्	२	११०	त्रिसीत्य	४	३४
त्रिपत्रक	४	२०२	त्रिस्रोतस्	४	१४०
			त्रिहल्य	४	३४

(१०८)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
त्रिहायणी	४	३३८	त्विति	२	१४
त्रुटि	६	६३	त्सर	३	४४६
त्रेता	३	४९०			
त्रैपुर	४	२२			
त्रोटि	४	३८३			
त्र्यम्बका	२	११७			
त्र्युषण	३	८६			
त्व	६	१०४			
त्वक्पुष्प	३	१३१			
त्वक्क्षीरिन्	४	२२०			
त्वच्	३	२८३			
त्वच्	३	२९४			
त्वच्	४	१८७			
त्वचिसार	४	२१९			
त्वरा	२	२३६			
त्वारि	२	२३६			
त्वारित	३	१५८			
त्वारित	६	१०६			
त्वष्ट	६	१२२			
त्वष्टृ	२	१०			
त्वष्टृ	२	९६			
त्वष्टृ	३	५८१			
त्वाष्ट्री	२	२६			
त्विष्	२	१४			

(१०९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
दक्षिण	३	४९०	दण्डित	३	११०
दक्षिण	६	१०२	दण्डिन्	३	३८५
दक्षिणत्व	१	६६	दत्त	३	३६०
दक्षिणस्थ	३	४२४	दत्ततीर्थकृत्	१	५१
दक्षिणा	२	८१	दुद्रुघ्न	४	२२४
दक्षिणाचल	४	९५	दधि	३	७०
दक्षिणायन	२	७२	दधिफल	४	२१७
दक्षिणार्ह	३	११०	दधिवारि	४	१४१
दक्षिणाशापति	२	९८	दधिसार	३	७२
दक्षिणीय	३	११०	दनुज	२	१५२
दक्षिणेर्मन्	४	३६१	दन्त	३	२४८
दक्षिण्य	३	११०	दन्त	४	२९०
दग्ध	६	१२२	दन्तक	४	७७
दग्धकाक	४	३८९	दन्तक	४	१००
दग्धिका	३	६०	दन्तभाग	४	२९४
दघ्न	३	२६५	दन्तवस्त्र	३	२४५
दण्ड	३	४००	दन्तशठ	६	२४
दण्ड	३	४१०	दन्तावल	४	२८३
दण्ड	३	४४९	दन्तिन्	४	२८३
दण्ड	३	५५१	दन्तुर	३	१२१
दण्डधर	२	९८	दन्दशूक	४	३६९
दण्डनायक	३	३८९			
दण्डपारुष्य	३	४०३			
दण्डभृत्	३	५८०			
दण्डाहत	३	७२			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
दध्र	६	६२	दर्पण	३	३४८
दम	३	४००	दर्भ	४	२५८
दमुनस्	४	१६३	दर्वि	४	८७
दम्पती	३	१८३	दर्वीकर	४	३७०
दम्भ	३	४२	दर्वी	४	३८१
दम्भचर्या	३	४३	दर्वी	३	५००
दम्भोलि	२	९५	दर्श	२	६४
दम्य	४	३२६	दर्श	३	४८७
दया	३	३३	दर्शन	३	२३९
दयाकूर्च	२	१४८	दर्शन	३	२४१
दयालु	३	३२	दर्शयामिनी	२	५७
दयिता	३	१७९	दर्शित	६	११४
दर	२	२१५	दलिमन्	२	८६
दर	५	७	दल	४	१८९
दरित	३	२९	दल	६	७०
दरिद्र	३	२२	दलस्नसा	४	१९०
दरी	४	९९	दलि	४	३६
दर्दुर	४	४२०	दलिक	४	१८८
दर्दुर	६	४५	दलित	४	१९४
दर्द्रुण	३	१२३	दव	४	१७७
दर्द्रुगिन्	३	१२३	दव	४	१६७
दर्प	२	२३१	दविष्ठ	६	८८
दर्पाके	२	१४१	दवीयस्	६	८८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
दशकन्धर	३	३७०	दाक्षिण्य	६	१३
दशन्	३	५३७	दाक्षेय	३	५१५
दशन	३	२४८	दाढा	३	२४७
दशपारमिताधार	२	१४७	दाढिका	३	२४७
दशबल	२	१४८	दाण्डाजिनिक	३	४१
दशभूमिग	२	१४७	दातृ	३	४९
दशमिन्	३	४	दात्यूह	४	३९८
दशश्वेतवाजिन्	२	१८	दात्र	३	५६५
दशा	३	२२९	दाधिक	३	७४
दशा	३	३३१	दान	३	५०
दशा	६	१३	दान	३	४००
दशाकर्ष	३	३५१	दान	४	२८९
दशाचित	३	५४९	दानवारि	२	३
दशार्ह	२	१४७	दानशील	३	१७
दशेन्धन	३	३५१	दानशौण्ड	३	४९
दस्यु	३	४५	दान्त	३	४७५
दस्यु	३	३९३	दापित	३	११०
दसेरक	४	२३	दामन्	४	३४०
दस्त्र	२	९६	दामञ्जन	४	३१७
दहन	४	१६५	दामलिप्त	४	४५
दहनकेतन	४	१६९	दामनी	४	३४०
दहनोपल	४	१३३	दामोदर	१	५१
दाक्षायणी	२	२९	दामोदर	२	१३०
दाक्षाय्य	४	४०१	दारक	३	२०६

(११२)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
दारकर्मन्	३	१८२	दिग्ध	३	४४३
दार	३	१७७	दिग्ध	६	११९
दारद	४	२६२	दिग्वासस्	२	११२
दारित	६	१२४	दित	६	१२५
दारु	४	१८८	दितिज	२	१२५
दारुण	२	२१७	विधिषु	३	१८९
दारुहस्तक	४	८७	दिन	२	५२
दार्वाघाट	४	३९४	दिनावसान	२	५४
दावल	४	२६५	दिन्दु	२	१३७
दाव	४	१६७	दिब्	२	१
दाव	४	१७७	दिब्	२	७७
दाश	३	५९३	दिव	२	११
दाशरथि	३	३६७	दिव	२	५२
दाशरथि	३	३६१	दिवस	२	५२
दाशार्ह	२	१२८	दिवस्पृथिवी	४	५
दाशेयी	३	५१२	दिवा	२	११
दाशेर	४	३२०	दिवा	६	१६७
दास	३	२४	दिवाकीर्ति	३	५८७
दासी	३	१९८	दिवाकीर्ति	३	५९७
दासेर	३	२१२	दिवान्ध	४	३९०
दिक्करिन्	३	१७५	दिवामध्य	२	५३
दिक्कुमार	२	४	दिश्	२	८०
दिग्गज	२	८४	दिश्य	२	८२

(११३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
दिष्ट	२	४०	दीर्घसूत्र	३	१७
दिष्ट	६	१५	दीर्घायुष्	३	४३
दिष्टान्त	२	२३८	दीर्घिका	४	१५८
दिष्टया	६	१६४	दुःख	६	६
दीक्षणीयेष्टि	३	४८७	दुःषमसुषमा	२	४४
दीक्षा	३	४८७	दु षमा	२	४५
दीक्षित	३	४८१	दुकूल	३	३३३
दीदिवि	३	४९	दुगूल	३	३३३
दीधिति	२	१४	दुग्ध	३	६८
दीप	३	३५०	दुन्दुभ	४	३७१
दीपक	४	४०८	दुन्दुभि	२	२०७
दीपन	३	३०९	दुन्दुभिनाद	१	६२
दीप्ति	२	१३	दुरध्व	४	५०
दीप्ति	३	१७३	दुरित	६	१६
दीप्ति	३	४४४	दुरितारि	१	४४
दीर्घ	६	६४	दुरोदर	३	१५०
दीर्घजिह्व	४	३६९	दुर्ग	३	३७८
दीर्घकोशा	४	२७२	दुर्ग	४	३९
दीर्घग्रीव	४	३२१	दुर्गत	३	२२
दीर्घदर्शिन्	३	८	दुर्गति	५	२
दीर्घनिद्रा	२	२३८	दुर्गन्ध	४	९
दीर्घपत्रक	४	२५३	दुर्गन्ध	६	२७
दीर्घपाद	४	४००	दुर्गलङ्घन	४	३२०
दीर्घपृष्ठ	४	३७०	दुर्गसंचर	६	१५३
			दुर्गा	२	११७

(११४)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
दुर्जन	३	४४	दूरदृश्	४	४०१
दुर्दिन	२	७९	दूरवोधिन्	३	४३७
दुर्नामन्	३	१३२	दूरापातिन्	३	४३७
दुर्नामन्	४	२७२	दूषिका	३	२९६
दुर्बल	३	११३	दूषित	३	१००
दुर्मनस्	३	९९	दूषीका	३	२९६
दुर्मुख	३	१५	दूषीविष	४	३८०
दुर्वर्णक	४	१०९	दूष्य	३	२८८
दुर्वा	४	२५८	दूष्य	३	३४५
दुर्वाच्	३	११	दूष्या	४	२९८
दुर्वासस्	३	५१४	दूस	४	३४४
दुर्विध	३	२२	दृक्कर्ण	४	३६९
दुर्हृद्	३	३९३	दृग्विष	४	३७८
दुली	४	४१९	दृढ	६	२३
दुश्चयवन	२	८५	दृढ	६	८३
दुश्चर्मन्	३	११८	दृढ	६	१४१
दुष्कृत	६	१६	दृढमुष्टि	३	३२
दुष्टगज	४	२८८	दृढरथ	१	३७
दुष्टु	६	१७७	दृढसन्धि	६	१०८
दुस्थ	३	२२	दृति	४	९१
दुस्फोट	३	४५१	दृश्	३	२३९
दुहिष्ट	३	२०६	दृषद्	४	१०१
दूत	३	३९८	दृष्ट	२	२१६
दूती	३	१८५	दृष्टरजस्	३	१७५
दून	६	१२९			
दूर	६	८८			

(११५)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
दृष्टि	२	२२३	देवप्रभ	२	१७७
दृष्टि	३	२३९	देवब्रह्मन्	३	५१३
दृष्टिवाद	२	१५९	देवभूय	३	५०५
देव	२	२४७	देवमातृक	४	२१
देव	२	२५०	देवयज्ञ	३	४८५
देव	१	५६	देवल	३	५८८
देव	२	२	देववर्धकि	२	९६
देव	४	१६७	देवश्रुत	१	५४
देवकीसूनु	२	१३२	देवसृष्टा	३	५६७
देवकुसुम	३	३१०	देवाजीव	३	५८८
देवखात	४	१६०	देवाधिदेव	२	२५
देवगायन	२	९७	देवानांप्रिय	३	१७
देवच्छन्द	३	३२२	देवायुध	२	९३
देवजग्ध	४	२५७	देवार्य	१	३०
देवता	२	२	देवी	१	४०
देवताप्रणिधान	१	८२	देवी	२	२४८
देवदत्ताप्रज	२	१५१	देवीकोट	४	४३
देवद्रव्यच्	३	१०८	देवृ	३	२१७
देवधान्य	४	२४४	देश	४	१३
देवन्	३	२१७	देशक	३	१५२
देवत	३	२२०	देशरूप	३	४०६
देवत	३	१५०	देशिक	३	१५७
देवैर्नन्दिन्	२	९०	देह	३	२२७
देवपति	२	८७	देहधारक	३	२९०
			देहभृत्	६	२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
देहली	४	७५	दोहद	३	२०५
दैत्यगुरु	२	३४	दोहदलक्षण	३	२०४
दैत्यदेव	४	१७३	दोहदान्विता	३	२०३
दैत्यारि	२	१२८	दौर्हद	३	२०५
दैत्य	२	२३३	दौलेय	४	४१९
दैर्घ्य	६	६७	दौवारिक	३	३८५
दैव	६	१५	दौप्यन्ति	३	३६६
दैवज्ञ	३	१४६	दौहित्र	३	२०८
दैवत	२	२	द्यावाक्षमा	४	४
दैवत	२	७३	द्यावापृथिवी	४	४
दैवत	३	५०४	द्यावाभूमी	४	४
दैवपर	३	४७	द्यु	२	५२
दोःसहस्रभृत्	३	३६६	द्युत्	२	१४
दोर्मूल	३	२५३	द्युति	२	१४
दोला	३	४२२	द्युपति	२	११
दोला	६	११७	द्युभ्र	२	१०६
दोष्	३	२५३	द्युत	३	१५०
दोष	६	११	द्युतकारक	३	१४९
दोषज्ञ	३	५	द्युतकृत्	३	१४९
दोषज्ञ	३	१३६	द्यो	२	१
दोषा	२	५७	द्यो	२	७७
दोषा	६	१६९	द्योतन	३	२४१
दोषैकदश	३	४४	द्रज्ञ	४	३७

(११७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
द्रप्स	३	७०	द्रोण	३	५५०
द्रव	३	२१९	द्रोणकाक	४	३८९
द्रव	३	४६६	द्रोणदुग्धा	४	३३५
द्रविण	२	१०६	द्रोणदुघा	४	३३५
द्रव्य	२	१०६	द्रोणी	३	५४१
द्रह	४	१५७	द्रोणी	४	१००
द्राक्	६	१६६	द्रोह	६	१५१
द्राक्षा	४	२२१	द्रौणिक	४	३५
द्रामिल	३	५१८	द्रौपदी	३	३७४
द्रु	४	१८०	द्रन्द्	३	२०२
द्रुघण	२	१२५	द्रन्द्	३	४६१
द्रुघण	३	४४९	द्रन्द्	६	६०
द्रुण	३	४३९	द्रन्द्चर	४	३९६
द्रुण	४	२७७	द्रय	६	५९
द्रुणा	३	४४०	द्रयस	३	२६५
द्रुत	२	२०६	द्रयी	२	२९
द्रुत	६	१०६	द्वादशाक्ष	२	१२३
द्रुत	६	१२३	द्वादशाक्ष	२	१४८
द्रुम	४	१८०	द्वादशाङ्गी	२	२५९
द्रुमानति	१	६१	द्वादशात्मन्	२	१०
द्रुमामय	३	३४९	द्वादशार्चिष्	२	३२
द्रुमोत्पल	४	२११	द्वापर	६	११
द्रुचय	३	५४७	द्वार्	४	७०
द्रुहिण	२	१२५	द्वार	४	७०
			द्वारका	४	४६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
द्वारपालक	३	३८५	द्विरद	४	२८३
द्वारयन्त्र	४	७१	द्विरद	४	३२९
द्वारवती	४	४६	द्विरेफ	४	२७८
द्वारस्थ	३	३८५	द्विविद	२	१३४
द्विक	४	३८८	द्विष्	३	३९३
द्विककुद्	४	३२०	द्विषत्	३	३९३
द्विज	३	२४७	द्विसहस्राक्ष	४	३७३
द्विज	३	४७१	द्विहल्य	४	३४
द्विज	३	४७६	द्विहायनी	४	३३८
द्विज	४	३८२	द्वीप	४	१४४
द्विजपति	२	१८	द्वीपकुमार	२	४
द्विजन्मन्	३	४७६	द्वीपवती	४	१४६
द्विजब्रुव	३	५१९	द्वीपिन्	४	३५१
द्विजाति	३	४७६	द्वेष	२	७३
द्विजिह्व	३	४४	द्वेषिन्	३	३९३
द्विजिह्व	४	३६९	द्वेष्य	३	१११
द्वितय	६	५९	द्वैगुणिक	४	५४४
द्वितीया	३	१७७	द्वैध	३	३९९
द्विदत्	४	३२९	द्वैप	३	४१९
द्विधागति	४	४१८	द्वैपायन	३	५११
द्विनमक	३	११८	द्वैमातुर	२	१२१
द्विप	४	२८३	द्वैमातुर	३	२१०
द्विपथ	४	५२	द्वैमातुर	४	१०५
द्विपाद्य	३	४०९	द्वैष्ट		
द्विष्ट	३	३५९			

(११९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
	ध०				
धत्तूर	४	२१७	धरणीधर	२	१३१
धन	२	१०६	धरणी	४	१
धन	४	३३९	धरणीसुता	३	३६७
धनञ्जय	३	३७२	धरा	४	१
धनञ्जय	४	१६३	धारित्री	४	१
धनद	२	१०३	धर्म	१	२८
धनिन्	३	२१	धर्म	६	१२
धनिन्	३	१४१	धर्म	६	१५
धनिष्ठा	२	२८	धर्मक्षेत्र	४	१६
धनुर्भृन्	३	४३५	धर्मचक्र	१	६१
धनुष्	३	४३९	धर्मचिन्तन	६	१७
धनेश्वर	२	१०४	धर्मधातु	२	१४६
धन्य	३	१५३	धर्मध्वजिन्	३	५२०
धन्या	३	८३	धर्मपुत्र	३	३७१
धन्याक	३	८३	धर्मराज	२	९८
धन्वन्	३	४३९	धर्मराज	२	१४९
धन्वन्	४	६	धर्मशास्त्र	२	१६५
धमन	४	२५९	धर्मशास्त्र	२	१६७
धमनि	३	२५०	धर्मसंहिता	२	१६५
धमनि	३	२९५	धर्माधिकारणिन्	३	२८९
धम्मिल्ल	३	२३४	धर्माध्यक्ष	३	३८८
धर	१	३६	धर्मार्थप्रतिबद्धता	१	६९
धर	४	९३	धर्मापुत्र	२	२४२
धरणाप्रिया	१	४५	धर्मोपदेशक	१	७७
			धव	३	१८१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
धवल	६	२९	धारणा	३	४०८
धवित्र	३	१५१	धारा	३	४१९
धाटी	३	४६४	धारा	४	१५३
धातकी	४	२१६	धारा	४	३१२
धातु	४	१०२	धाराधर	२	७८
धातुकाशीश	४	१२२	धारिका	२	५१
धातुम्र	३	७९	धारिणी	१	४५
धातुपुष्पिका	४	२१६	धार्तराष्ट्र	४	३९२
धातुशेखर	४	१२२	धार्मपत्तन	३	८४
धातृ	२	१२६	धार्मिक	३	३८८
धात्री	३	२२२	धिकृत	३	१०४
धात्री	४	१	धिक्रिया	२	१८५
धात्री	४	२११	धिषण	२	३२
धाना	३	६५	धिषणा	२	२२२
धातुष्क	३	४३५	धिषण्य	२	२२
धान्य	४	२३४	धिषण्य	२	३४
धान्य	४	२४९	धिषण्य	४	५७
धान्यक	३	८३	धी	२	२२२
धान्याक	३	८३	धीति	३	५८
धान्याम्ल	३	७८	धीर	३	५
धामन्	२	१३	धीर	३	३०९
धामन्	४	५८	धीरत्व	३	१७७
धाव्या	३	४९१	धीरस्कन्ध	४	३४८
धारण	२	२२४			
धारणा	१	८४			

(१२१)

श्लो०	का०	श्लो०	श्लो०	का०	श्लो०
धीवर	३	५९३	धूर्त	३	१४९
धीसख	३	३८३	धूर्त	४	१०४
धुत	६	११६	धूर्वह	४	३२९
धुनी	४	१४६	धुली	४	३६
धुन्धुमार	३	३६५	धूसर	३	५८१
धुर्	३	४२१	धूसर	६	२९
धुरन्धर	४	३२८	धृति	२	२२२
धुरीण	४	३२८	धृष्ट	३	९६
धुर्य	४	३२८	धृष्णज्	३	९६
धुर्वी	३	४२१	धृष्णु	३	९६
धूत	६	१११	धेनु	४	३३३
धूत	६	११७	धेनुक	२	१३३
धूप	३	३१३	धेनुका	४	२८४
धूपयित	६	१२९	धेनुप्या	४	३३६
धूपित	६	१२९	धैनुक	६	५२
धूम	४	१६९	धैवत	६	३७
धूमध्वज	४	१६४	धोरण	३	४२३
धूमप्रमा	५	३	धोरण	४	३१२
धूमयोनि	२	७८	धोरणी	६	५९
धूमल	६	३४	धोरित	४	३११
धूमोर्णा	२	९९	धोरितं	४	३१२
धूमपाट	४	३९९	धौत	६	७३
धूम	६	३४	धौत कौशेय	३	३३१
धूर्जटि	२	०८९	धौरितक	४	३१२
धूर्त	३	THE	धौरितक	४	३२८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
धौरेयक	४	३२८	न०		
धौर्य	४	३१२	न	६	१७५
ध्यान	१	८४	नःक्षुद्र	३	११५
ध्यान	२	२३४	नकुल	४	३६८
ध्रुव	२	३६	नक्तक	३	३४०
ध्रुव	२	१२६	नक्तम्	६	१६९
ध्रुव	६	८९	नक्तमाल	४	२०६
ध्रुवक	४	१८८	नक्र	३	२४५
ध्रुवा	३	४९३	नक्र	४	४१५
ध्वज	३	४१४	नक्षत्र	२	६
ध्वज	१	६१	नक्षत्र	२	२१
ध्वज	३	५६५	नक्षत्रमाल	३	३२६
ध्वजिनी	३	४१०	नख	३	२५८
ध्वज्या	३	५६५	नखर	३	२५८
ध्वनि	२	९५	नखरायुध	४	३५०
ध्वनि	६	३५	नखविष	४	३७९
ध्वनिग्रह	३	२३७	नग	४	९३
ध्वांक्ष	४	३८८	नग	४	१८०
ध्वान्न	६	३५	नगरी	४	३७
ध्वङ्ग	२	६०	नम	३	४५९
ध्वन्तिराति	२	१०	नमहु	३	५६९
			नमहु	३	५६८
			नमा	३	१९८
			नमिका	३	१७४

(१२३)

श्लो०	क्रा०	श्लो०	श्लो०	क्रा०	श्लो०
नद	२	२४३	नन्दा	१	४०
नदन	२	१९४	नन्दिन्	२	१२४
नटमण्डन	४	१२५	नन्दिन्	२	२४४
नड	४	२५९	नन्दिन्	४	२३७
नडकीय	४	२०	नन्दिनी	३	२१८
नडप्राय	४	२०	नन्दिनीतनय	३	५१६
नड्ढन्	४	२०	नन्दिमुखी	२	२२७
नड्ढल	४	२०	नन्दीसरस्	२	९२
नत	६	९२	नन्दीश	२	१२४
नद	४	१५६	नन्द्यावर्त	१	४८
नदी	४	१४५	नन्द्यावर्त	४	८१
नदीज	४	१२१	नन्द्यावर्त	४	१८०
नदीभव	४	७	नपुंसक	३	२२६
नदीमारुक	४	२१	नप्तृ	३	२०८
नदीर्श	४	१३९	नभःस्वास	४	१७२
नद्ध	३	१०२	नभस्	२	६८
नध्री	३	५७९	नभस्	२	७७
ननन्दा	३	२१८	नभसंगम	४	३८२
ननान्दृ	३	२१८	नभस्थित	५	२
ननुच	६	१७८	नभस्य	२	६८
नन्दक	२	१३६	नभस्वत्	४	१७२
नन्दन	२	९२	नभोगति	४	३८४
नन्दन	३	२०५	नभोमणि	२	९
नन्दन	३	३६२	नभोम्बुप	४	३९५
नन्दुम	४	२६३	नभोज्	२	७६

(१२४)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
नभस्	६	१७८	नलकिनी	३	२७८
नमसित	३	१११	नलकील	३	२७८
नामस्थित	३	१११	नलकूबर	२	१०५
नमिं	१	२८	नलमीन	४	४१२
नमुचि	२	८८	नलिन	४	२२६
नयन	३	२३९	नलिनी	४	२२६
नयनौषध	४	१२३	नव	६	८४
नर	३	१	नवत	३	३४४
नर	३	३७२	नवनीत	३	७२
नरकभूमि	५	३	नवमालिका	४	२१४
नरक	२	१३५	नवार्चिष्	२	३१
नरक	५	२	नवीन	६	८४
नरकस्था	४	१५२	नवोद्धत	३	७२
नरकीलक	३	५२२	नव्य	६	८४
नरदत्ता	१	४६	नष्ट	३	४६९
नरदत्ता	२	१५३	नष्टबीज	३	१५६
नरमालिनी	३	१९५	नष्टाग्नि	३	५४९
नरवाहन	२	१०३	नस्ति	४	३२६
नययण	२	१२८	नस्योत	४	३२६
नर्कुटक	३	२४५	नहि	६	१७५
नर्तन	२	१९४	नाक	२	१
नर्मदा	४	१४९	नाकिन्	२	२
नर्मन्	३	२१९	नाकु	४	३७
नर्मन्	३	२१२	नाय	४	१०६

(१२५)

श०	क्र०	श्लो०	श०	क्र०	श्लो०
जसग	४	२८३	नाडीन्धम	३	५७२
नाग	४	४१७	नाडीविग्रह	२	१२४
नागकुमार	२	३	नाडीव्रण	३	१३४
नागज	४	१०८	नाथ	३	२३
नागज	४	१२७	नाथवत्	३	२०
नागजिहिका	४	१२६	नाद	६	३६
नागजीवन	४	१०८	नाना	६	१६३
नागदन्त	४	७७	नानारूप	६	१०५
नागमातृ	४	१२६	नान्दीपट	४	१५८
नागर	३	८४	नान्दीमुख	४	१५८
नागरक्त	४	१२७	नाप्रित	३	५८६
नागरङ्ग	४	२०९	नापितशाला	४	६६
नागलोक	५	६	नाभि	३	२७०
नागवल्ली	४	२२१	नाभि	१	३६
नागा	४	३	नाभि	३	४२०
नागाधिप	४	३७३	नाभिभू	२	१२७
नागोद	३	४३२	नामधेय	२	१७४
नाटक	२	१९८	नामन्	२	१७४
नाटेर	३	२१२	नामशेष	३	३८
नाट्य	२	१९४	नामसंग्रह	२	१७२
नाट्य	२	१९३	नायक	३	२३
नाट्यधार्मिका	२	१९३	नायक	३	३१४
नाट्यप्रिय	२	११२	नारक	५	१
नाडिका	२	५२	नारक	५	२
नाडी	३	२९५	नारङ्ग	४	२०६

(१२६)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
नारद	३	५१३	निःश्रेयस	१	७४
नाराच	३	४४३	निःश्वास	६	४
नाराचिन्	३	५८८	निःसरण	४	४८
नारायण	२	१२८	निःस्व	३	२२
नारायण	३	३६१	निकट	६	८६
नारी	३	१६७	निकर	६	४७
नाल	४	२४८	निकष	३	५७३
नालिकेर	४	२१७	निकषा	६	१७०
नालिकेरज	४	८८	निकषात्मज	२	१०१
नालीक	४	२२७	निकाम	६	१४१
नाविक	३	५४०	निकाय	६	४९
नाश	२	२३८	निकाय्य	४	५६
नाश	६	१५३	निकार	३	१०६
नासत्य	२	९६	निकुञ्ज	४	१८१
नासा	३	२४४	निकुरम्ब	६	४८
नासिका	३	२४४	निकृत	३	४०
नासिक्य	२	९६	निकृत	३	१०५
नासीर	३	४६४	निकृति	३	४१
नास्तिक	३	१५४	निकृष्ट	६	७८
नास्तिक	३	५२६	निकेतन	४	५५
नाहल	३	५९८	निकण	६	३६
निःक्राथ	३	७७	निकण	६	३६
निःशलाक	३	४०६	निक्षेप	३	५३४
निःशोष्य	६	७२	निखर्व	३	११८
निःश्रेणि	४	७९	निखर्व	३	५३६

(१२७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
निखिल	६	६९	नित्य	६	१०७
निगड	४	२९५	नित्यगति	४	१७२
निगद्वित	३	१०२	नित्ययौवना	३	३७४
निगण	३	५०१	निदाघ	२	७१
निगम	४	३८	निदाघ	२	२१९
निगम	४	४९	निदान	६	१५०
निगरण	३	२५२	निदिग्धिका	४	२२३
निगाल	४	३१०	निदेश	२	१९१
निगूढक	४	२३९	निद्रा	१	७३
निग्रह	६	१४४	निद्रा	२	२२७
निघण्टु	२	१७२	निद्राण	४	१९५
निघस	३	८७	निद्राण	३	१०७
निघ्न	३	२०	निद्रालु	३	१०७
निचित	६	१०९	निधन	३	२३८
निचुल	३	३४०	निधान	२	१०६
निचुल	४	२११	निधि	२	१०६
निचोल	३	३४०	निधि	६	९९
निचोलक	३	४३१	निधीश्वर	२	१०४
निज	३	२२५	निधुवन	३	२०१
नितम्ब	३	२७२	निध्यान	३	२४१
नितम्ब	४	९९	निनद	६	३५
नितम्बिनी	३	१६८	निनाद	६	३५
नितान्त	६	१४२	निन्दा	२	१८५
नित्य	६	८९	निन्दु	३	१९५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
निप	४	८५	नियम	१	८२
निषान्त	४	१५८	नियम	३	५०७
निपुण	३	६	नियमस्थिति	१	८१
निबन्ध	२	१७१	नियामक	३	५४०
निबन्धन	६	१४९	नियुद्ध	३	४६३
निर्वहण	३	३४	नियोग	२	१९१
निर्विरीस	६	८३	नियोग	६	१५६
निर्वीड	६	८२	नियोगिन्	३	३८३
निभ	३	४२	नियोज्य	३	२३
निभ	६	९८	निरङ्कुश	६	१०३
निभालन	३	२४१	निरन्तर	६	८२
निश्चुत	३	९५	निरय	५	२
निमय	३	५३४	निरर्थक	२	१८१
निमित्त	६	१४९	निरर्थक	६	१५२
निमित्तवित्	३	१४६	निरवग्रह	३	१९
निमीश्वर	१	५२	निरस्त	२	१८१
निमीश्वर	२	२४२	निरस्त	३	४४३
निमीलन	२	२३८	निरस्तवत्	६	११०
निमेष	३	२४२	निराकरिण्यु	३	१४
निम्न	४	१३७	निराकृत	६	१०९
निम्न	५	७	निराकृतान्योत्तरत्व	१	६६
निम्नगा	४	१४६	निराकृति	३	५२०
निम्ब	४	२०५	निरुक्त	२	१६८
नियति	६	१५	निरुक्ति	२	१६४
नियन्त्र	३	४२४	निरोध	६	१४४

(१२९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
निर्ऋति	६	१६	निर्यातन	३	३५
निर्ग	४	१३	निर्याम	३	५४०
निर्गुण्डी	४	२१३	निर्लक्षण	३	१०१
निर्ग्रन्थ	१	७६	निर्ल्वयनी	४	३८१
निर्ग्रन्थम	३	३४	निर्वपण	३	५१
निर्घोष	६	३५	निर्वर्णन	३	२४१
निर्जर	२	२	निर्वहण	६	१५०
निर्जल	४	१९	निर्वाण	१	७४
निर्झर	४	१६२	निर्वाण	६	१३०
निर्झरिणी	४	१४६	निर्वाणिन्	१	५०
निर्णय	६	१०	निर्वाणी	१	४५
निर्णित्त	६	७३	निर्वात	६	१३०
निर्णेजक	३	५७८	निर्वाद	२	१८५
निर्दिग्ध	३	११२	निर्वापण	३	३५
निर्दिग्धिका	४	२२३	निर्वासन	३	३५
निर्देश	२	१९१	निर्वारा	३	१९४
निर्वन्ध	६	१३५	निर्वृति	१	७४
निर्भर	६	१४३	निर्वृति	६	६
निर्मद	४	२८७	निर्वृत्त	६	१२३
निर्मम	१	५५	निर्वेद	२	२३५
निर्मुक्त	४	३७८	निर्वेश	३	२६
निर्मोक	४	३८१	निर्वेश	३	३०२
निर्याण	४	२९१	निर्व्यथन	५	६
निर्याण	१	७५	निर्हारिन्	६	२६
			निर्हाद	६	३५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
नियोगिन्	३	३८३	निशित	६	१२०
निलय	४	५६	निशीथ	२	५९
निलिम्पिका	४	३३२	निशीथिनी	२	५५
निर्वसन	३	३३७	निशुम्भ	३	३५
निवह	६	४८	निशुम्भ	३	३६३
निवाप	३	६९	निशुम्भमथनी	२	११९
निनाल	४	५७	निश्चय	६	१०
निबिरीस	६	८३	निषङ्ग	३	४४५
निवीत	३	५०९	निषद्या	४	६८
निवृत	६	११०	निषद्वर	४	१५६
निवृत्ति	६	१५८	निषध	६	३७
निवेश	६	१३५	निषधा	४	४६
निवेशन	४	३८	निषाद	३	५६०
निशमन	३	२४१	निषाद	३	५९७
निशा	२	५५	निपादिन्	३	४२६
निशाकर	२	१९	निष्क	४	११०
निशाख्या	३	८३	निष्कल	३	१५६
निशागण	२	५७	निष्कला	३	१९९
निशाट	४	३९०	निष्कषाय	१	५५
निशात	६	१२०	निष्कारण	३	३६
निशान्त	४	५८	निष्कासित	३	१०४
निशापति	२	१८	निष्कुट	४	१७८
निशामन	३	२४०	निष्कुह	४	१८८
निशारत्न	२	१९	निष्क्रम	६	१६०
निशावेदिन्	४	३९०			

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
निष्कय	३	२६	निस्वान	६	३५
निष्काथ	३	७७	निहाका	४	३६३
निष्ठय	३	५९८	निहव	२	१९०
निष्ठा	६	१५०	नीकाश	६	९८
निष्ठान	३	६३	नीच	३	४४
निष्ठुर	२	१८३	नीच	३	५९६
निष्ठुर	६	२२	नीच	६	६५
निष्ठेव	६	१५७	निचैस्	६	१७७
निष्ठ्यूत	६	११८	नीड	४	३८५
निष्णात	३	६	नीडज	४	३८३
निष्पक	६	१२२	नीध्र	४	७७
निष्पत्राकृति	६	८	नीप	४	२०४
निष्पन्न	६	१२३	नीर	४	१३५
निष्पाव	४	२४०	नीरन्ध्र	६	८३
निष्पाव	६	१५७	नीरुजू	३	१३८
निष्पुलाक	१	५५	नील	२	१०७
निष्प्रवाणि	३	३३५	नील	६	३३
निसर्गवत्	४	१२	नीलक	३	३०५
निसूदन	३	३५	नीलकण्ठ	२	१०९
निस्तल	६	१०३	नीलकण्ठ	४	३८५
निस्तर्हण	३	३४	नीलङ्गु	४	२६८
निखिंश	३	४०	नीलमणि	४	१३१
निखिंश	३	४४६	नीललोहित	२	११२
निखाव	३	६०	नीलवस्त्र	२	१३९
निस्वन	६	३५			

(१३२)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
नीलवासस्	२	३५	नृत्य	१	१९४
नीला	३	२५१	नृधर्मन्	२	१०३
नीला	४	२८०	नृप	३	३५४
नीली	४	२३३	नृपासन	३	३८०
नीलीराग	३	१४०	नृत्यज्ञ	३	४८६
नीलोत्पल	१	४८	नृशंस	३	४०
नीवाक	६	१५४	नेतृ	३	२२
नीवार	४	२४२	नेत्र	३	२३९
नीवी	३	५३३	नेत्राम्बु	२	२२१
नीवी	३	३३७	नेदिष्ठ	६	८८
नीवृत्	४	१३	नेपथ्य	३	२९९
नीत्र	४	७७	नेपाली	१	१३६
नीशार	३	२३९	नेम	६	७०
नीहार	४	१३८	नेमी	१	२८
नुति	२	१८३	नेमि	१	३०
नुत्त	६	११८	नेमि	३	४२०
नुन्न	६	११८	नेमी	४	१५७
नूतन	६	८४	नैकभेद	६	८५
नूत्न	६	८४	नैगम	३	५३१
नून	६	१७६	नैचिक	४	३३०
नूपुर	३	३२९	नैचिकी	४	३३६
नृ	३	१	नैमेय	३	५३३
नृचक्षस्	२	१०१	नैयायिक	३	५२६
नृजल	३	२९७	नैर्ऋत	२	८३
नृच*	३	१९४	नैर्ऋत	२	१०२

(१३३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
नैष्ठिक	३	३८७	पक्षक	४	७३
नैस्त्रिंशिक	३	४३५	पक्षति	२	६१
नो	६	१७५	पक्षति	४	३८४
नौ	३	५४	पक्षद्वार	४	७३
नौकादण्ड	३	५४१	पक्षभाग	४	२९४
न्यकार	३	१०५	पक्षान्त	२	६२
न्यकृत	३	१०४	पक्षिन्	४	३८२
न्यक्ष	६	६९	पक्षिणी	२	५८
न्यङ्कु	४	३५९	पक्षिलस्वामिन्	३	५१८
न्यग्रोध	४	१९९	पक्षिस्वामिन्	२	१४५
न्यग्	६	६५	पक्ष्मन्	२	२४४
न्यञ्चित	६	११८	पङ्क	४	१५६
न्याद	३	८७	पङ्क	६	१७
न्याय	३	४०६	पङ्कज	४	२२८
न्याय्य	३	४०७	पङ्कजन्मन्	४	२२८
न्यास	३	५५४	पङ्कजिनी	२	२२६
<hr/>			पङ्कप्रभा	५	३
प०			पङ्करुह	४	२२८
पक्	३	७६	पङ्करुह्	४	२२८
पक्	६	१२१	पङ्क्ति	६	५९
पकण	४	६७	पङ्कु	३	११६
पक्ष	२	६१	पङ्कुल	४	३०९
पक्ष	३	४४५	पज्ज	३	५५८
पक्ष	४	३८४	पञ्चजन	३	१
पक्ष	३	१००	पञ्चज्ञान	२	१४७

(१३४)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पञ्चत्व	२	२३८	पटह	३	४६३
पञ्चदशी	२	६२	पटु	३	७
पञ्चबाण	२	१४३	पटु	३	४८
पञ्चभद्र	४	३०२	पटु	६	२१
पञ्चभद्र	३	९८	पटु	३	१३८
पञ्चम	६	३७	पटोलिका	४	२५४
पञ्चमुख	२	११०	पट्टिश	३	४५१
पञ्चलोह	४	११६	पण	३	२६
पञ्चशाख	३	२५५	पण	३	१५०
पञ्चशिख	४	३५०	पणाङ्गना	३	१९६
पञ्चाङ्गगुप्त	४	४१९	पणास्थिक	४	२७२
पञ्चाङ्गी	४	३१७	पणितव्य	३	५३५
पञ्चाङ्गुल	४	२१६	पण्ड	३	२२६
पञ्चार्चिष्	२	३१	पण्डा	२	२२४
पञ्चास्य	४	३५०	पण्डित	३	५
पञ्जिका	२	१७०	पण्य	३	५३५
पट	३	३३१	पण्यशाला	४	६७
पटकुटी	३	३४५	पण्याङ्गना	३	१९६
पटच्चर	३	३४२	पण्याजीव	३	५३१
पटल	४	७६	घतग	४	३८२
पटल	४	२३४	पतङ्ग	२	९
पटल	६	४८	पतङ्ग	४	२७९
पटवासक	३	३०१	पतङ्ग	४	३८२
पट्ट	२	२०८	पतङ्गिका	४	२८०

(१३५)

श०.	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पतञ्जलि	३	५१५	पत्रपाल	३	४४८
पतन्	४	३८२	पत्रपाश्या	३	३१९
पतत्र	४	३८३	पत्रभङ्गी	३	३१९
पतत्रिन्	४	३८२	पत्ररथ	४	३८२
पतद्रग्रह	३	३४७	पत्रल	३	७०
पतयालु	३	१०९	पत्रलता	३	३१९
पताका	३	४१४	पत्रलेखा	३	३१८
पताकिन्	३	४२८	पत्रवल्ली	३	३१९
पताकिनी	३	२१०	पत्रवाह	३	४४२
पति	३	२३	पत्राङ्ग	३	३०६
पति	३	१८०	पत्राङ्गुलि	३	३१९
पतिवरा	३	१७५	पत्रिन्	३	४४२
पतित	६	२२६	पत्रिन्	४	४००
पतित	३	४७०	पत्रोर्ण	३	३३१
पतिवत्नी	३	१९४	पथिक	३	१५७
पतिव्रता	३	१९१	पथिन्	४	४९
पत्तन	४	३७	पथ्या	४	२१२
पत्ति	३	१६१	पद	२	१५६
पत्ति	३	४१२	पद	३	२८०
पत्नी	३	१७६	पद	४	५४
पत्र	३	४२३	पद	४	३१५
पत्र	४	२४९	पदभञ्जन	२	१६८
पत्र	४	३८३	पदभाजिका	२	१७०
पत्रणा	३	४४५	पदवी	४	४९
पत्रपरशु	३	५८४	पदाजि	३	६६२

(१३६)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पदाति	३	१६१	पद्य	३	५५८
पदातिक	३	१६१	पद्या	४	४९
पदासन	३	३८२	पन्न	६	१२७
पादिक	३	१६२	पन्नग	४	३७०
पद्म	३	१६१	पन्नद्धा	३	५७८
पद्धति	२	१७१	पयस्	३	६८
पद्म	२	१०७	पयस्	४	१३५
पद्म	३	३५७	पयस्य	३	६९
पद्म	३	३६२	पयस्या	३	४९५
पद्म	४	११६	पयोधर	३	२६७
पद्य	४	२९५	परःशत	६	६१
पद्मनाभ	१	५३	पर	३	३९२
पद्मनाभ	२	१२९	पर	६	७५
पद्मनाल	४	२३१	पर	६	८८
पद्मप्रभ	१	२६	परच्छन्द	३	२०
पद्मभू	२	१२७	परजात	३	२५
पद्मराग	४	१३०	परजन	२	१०२
पद्मवासा	२	१४०	परतन्त्र	४	२०
पद्मा	१	४०	परपिण्डाद्	३	२५
पद्मा	२	१४०	परभाग	६	११
पद्माकर	४	१६०	परभृत	४	२८७
पद्मावन्ती	१	४६	परमान्न	३	७०
पद्मेशय	२	१२९	परमार्हत	३	२७६
पद्मोत्तरात्मज	३	३३७	परमोष्ठिन्	१	२८

(११७)

श्री०	का०	श्लो०	श्री०	का०	श्लो०
परमेष्ठिन्	१	२४	परायत्त	३	२०
परमेष्ठिन्	२	१२५	परायण	३	४९
परम्पर	३	२०८	परार्ध	३	५३८
परम्पराक	३	४९४	परार्ध	६	७५
परलोकगम	२	२३७	परावर्त	३	५३४
परवत्	३	२०	परावृत्त	४	३११
परवश	३	२०	परासन	३	३४
परशु	३	४५०	परासु	३	३८
परश्वध	३	४५०	परास्कान्दिन्	३	४६
परश्वधायुध	३	४३४	परिकर	३	३४३
परस्परम्	६	१३५	परिकर	३	३७९
पराक्रम	३	४०३	परिकर्मन्	२	१६०
पराक्रम	३	४६०	परिकर्मन्	३	२९९
पराग	४	१९२	परिकर्मिन्	३	२४
पराङ्मुख	६	७३	परिकूर्त	४	४८
पराचित	३	२४	परिक्रम	६	१३६
पराचीन	६	७३	परिक्षिप्त	६	११०
पराजय	३	४६७	परिखा	४	१६१
पराजित	३	४६९	परिमह	३	१७७
पराधीन	३	२०	परिमह	३	३७९
परात्र	३	२५	परिध	३	४५०
पराभव	३	१०५	परिध	४	७०
पराभूत	३	४६२	परिघातन	३	४५०
पराभर्ष	२	२३६	परिचय	६	१७९

(१३८)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
परिचर	३	४२९	परिभव	३	१०५
परिचर्या	३	१६०	परिभाव	३	१०५
परिचारक	३	२३	परिभाषण	२	१८८
परिच्छद्	३	३८०	परिभूत	३	४६९
परिणत	४	१८७	परिमण्डल	६	१०३
परिणत	६	१२१	परिमल	६	२७
परिणय	३	१८२	परिमोषिन्	३	- ४६
परिणाम	६	१५४	परिवत्सर	२	७३
परिणाय	३	१५१	परिवर्त	२	७५
परिणाह	६	६७	परिवर्तन	३	५३३
परितस्	६	१६५	परिवसथ	४	२७
परित्राण	६	१३८	परिवाद	२	१८५
परिदान	३	५३२	परिवादिनी	२	२०२
परिदेवन	२	१८९	परिवापण	३	५८७
परिधान	३	३३६	परिवार	३	३७९
परिधि	२	१६	परिवित्ति	३	१९०
परिधिस्थ	३	४२९	परिवृढ	३	२२
परिषण	३	५३३	परिवेतृ	३	१९०
परिप्रन्थक	३	३९३	परिवेदिनी	३	१९०
परिपान्थिन्	३	३९३	परिवेष	२	१६
परिपाटी	६	१४०	परिवेष्टित	६	८०
परिप्लव	६	९१	परिव्रज्या	१	८१
परिप्लुता	३	५६६	परिव्राजक	३	४७३
परिष्व	३	३८०	परिशिष्ट	२	१७१

(१३९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
परिश्रम	२	२३३	परेष्टु	४	३३४
परिषद्	३	१४५	परौषित	३	२५
परिष्कार	३	३१४	परोष्णी	४	४०३
परिष्कृत	६	१११	पर्कटी	४	१९७
परिष्वङ्ग	६	१४३	पर्जन्य	२	७८
परिसर	४	२९	पर्जन्य	२	८६
परिसर्प	६	१२६	पर्णशाला	४	६०
परिस्कन्द	३	२४	पर्णिणी	३	१६८
परिस्तोम	३	३४४	पर्णिन्	४	१८०
परिस्यन्द	३	३७९	पर्दन	६	३९
परिस्रुत्	३	५६६	पर्पटी	४	१२१
परिस्रुता	३	५६६	पर्यङ्क	३	३४३
परीक्षक	३	१४३	पर्यङ्क	३	३४७
परीत	६	१११	पर्यटन	६	१३७
परीरम्भ	६	१४३	पर्यय	६	१४०
परिवार	३	४४७	पर्यस्तिका	३	३४३
परीवाह	४	१५४	पर्याण	४	३१८
परीष्टि	३	१६१	पर्याप्त	६	१४१
परीहास	३	२१९	पर्याप्ति	६	१३८
परुष्	४	१९६	पर्याय	६	१३९
परुष	२	१८३	पर्युदञ्चन	३	५४५
परुष	६	२३	पर्वत	४	९३
परेत	३	३७	पर्वतकाक	४	३८९
परेत	५	१	पर्वतजा	४	१४६

श्री०	का०	श्री०	श्री०	का०	श्री०
पर्वताधारा	४	३	पल्लिकी	४	३२६
पर्वन्	२	६२	पलित	३	१३५
पर्वम्	४	१९६	पल्यङ्क	३	३४७
पर्वमूल	२	६२	पल्ययत	४	३१८
पर्वसन्धि	२	६३	पल्लव	४	१८९
पर्वयोनि	४	२६६	पल्लविक	२	२४५
पशु	३	४५०	पल्ली	४	३६४
पशुक	३	२९१	पल्लव	४	१६१
पशुपाणि	२	१२६	पव	६	१५७
पश्वध	३	४५०	पवन	४	८३
पर्वद्	३	१४५	पवन	४	१७२
पल	३	२८७	पवन	६	१५७
पल	३	५४८	पवनाशन	४	३६९
पल	४	२४८	पवमान	४	१७२
पल्लगण्ड	३	५८६	पवि	२	९४
पल्लकृष	४	२०८	पवित्र	४	२५८
पल्लकृषा	३	३४९	पवित्र	६	७१
पल्लल	३	२८६	पशु	४	३४१
पल्लद्	२	१०१	पशुक्रिया	३	२०१
पल्लायन	३	४६६	पशुपति	२	११३
पल्लयित	३	४६९	पञ्चमत्ताप	६	१४
पल्लाल	४	२४८	पश्चिम	६	९५
पल्लाल	४	१४९	पश्चिमा	२	८१
पल्लिकी	३	१९८	पश्यतोद्दर	३	३६

(१४१)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पस्त्य	४	५७	पाणि	३	२६२
पांशु	४	३६	पाणिगृहीती	३	१७६
पांसु	४	३६	पाणिग्रहण	३	१८२
पांसुला	३	१९३	पाणिघ	३	५८९
पाक	२	८८	पाणिन्	३	५१५
पाक	३	२	पाणिपीडन	३	१८१
पाकपुटी	४	६५	पाणिमुक्त	३	४३८
पाकशुल्का	४	१०३	पाणिवादक	३	५८९
पाकस्थान	४	६४	पाण्डुर	६	२९
पाक्य	४	१०	पाण्डवायन	२	१३१
पाचन	६	२४	पाण्डु	६	२९
पाचनक	४	१०	पाण्डुकम्बलिन्	३	४१८
पाञ्चजन्य	२	१३६	पाण्डुभूम	४	१९
पाञ्चालिका	४	८०	पाण्डुर	३	१३०
पाञ्जाली	३	३७४	पाण्डुर	६	२९
पाट्	६	१७३	पाण्डुरपृष्ठ	३	१०१
पाटक	४	२८	पातरु	६	१६
पाटश्चर	३	४५	पाताल	१	४२
पाटल	६	३१	पाताल	५	६
पाटला	४	२१०	पातालौकस्	२	१५२
पाटलि	४	२१०	पातुक	३	१०९
पाटलिपुत्र	४	४२	पात्र	२	२४१
पाटित	६	१२४	पात्र	३	४९२
पाठक	१	७८	पात्र	४	९२
पाठीन	४	४११	पात्र	४	१४५

(१४३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पाणि	३	२५५	पादुकाकृत	३	५७८
पाथस्	४	१३५	पादू	३	५७८
पाथेय	३	१५७	पाद्य	३	१६४
पाद	१	१४	पान	३	५८
पाद	२	२५०	पान	३	४०२
पाद	३	२८०	पान	४	१५५
पाद	४	१००	पान	६	४
पाद	६	७०	पानगोष्ठिका	३	५७१
पादकटक	३	३२९	पानभाजन	४	९०
पादग्रहण	६	५०८	पानवणिज्	३	५६५
पादचारिन्	३	१६२	पानीय	४	१३५
पादप	४	१८०	पानीयनकुल	४	४१६
पादपाश	४	२९५	पानीयशाला	४	६७
पादपाश	४	३१७	पान्थ	३	१५७
पादपीठ	३	३८२	पाप	३	४०
पादमूल	३	२८०	पाप	६	१६
पादरक्षण	३	५७८	पाप	६	७९
पादवस्त्रमीक	३	१२९	पापार्द्धि	३	५९१
पादस्फोट	३	१२९	पाप्मन्	६	१६
पादाग्र	३	२८१	पामन	३	१२४
पादाङ्गद	३	३२९	पामर	३	५९६
पादांतिक	३	१६२	पामा	३	११८
पादावर्त	४	१५९	पामारि	४	१२३
पादुका	३	५७८	पायस	३	७०

(१४३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पायस	३	३१२	पारिप्लव	६	९१
पायु	३	२७६	पारिभद्रक	४	२०७
पाय्य	३	५४७	पारियात्रिक	४	९७
पार	४	१४५	पारियानिक	३	४१६
पारगत	१	२४	पारिहार्य	३	३२७
पारत	४	१७९	पारी	४	९०
पारद	४	१७९	पारीन्द्र	४	३५०
पारम्पर्य	१	८०	पारीन्द्र	४	३७१
पारशव	३	५६०	पार्थ	३	३७२
पारशव	४	१०३	पार्थिव	३	३५४
पारश्वध	३	४३४	पार्वती	२	११७
पारश्वधिक	३	४३४	पार्वती	४	१२१
पारसीक	४	३०१	पार्श्व	१	२८
पारस्त्रेण्य	३	२११	पार्श्व	३	२५३
पारायण	३	५०३	पार्श्व	६	५६
पारावत	४	४०४	पार्श्व	६	८६
पारावार	४	१३४	पार्श्वक	३	१३९
पाराशरिन्	३	४७४	पार्श्वस्थ	२	१४४
पाराशर्य	३	५११	पार्श्वोदरप्रिय	४	४१८
पारिकांक्षिन्	३	४७४	पार्षद	२	११६
पारिजात	२	९३	पार्षद्य	३	१४४
पारितथ्या	३	३१९	पार्ष्णि	३	२८०
पारिपन्थिक	३	४५	पार्ष्णिग्राह	३	३९६
पारिपार्थिक	२	२४४	पाल	३	३४७
			पालकाप्य	३	५१७

(१४४)

श्री०	का०	श्री०	श्री०	का०	श्री०
पालक्या	४	२५२	पिङ्गल	६	३२
पालाश	३	४७९	पिङ्गेक्षण	२	११३
पालाश	३	३१	पिचण्ड	३	२६८
पालि	३	२३८	पिचण्डिका	३	२७९
पालि	४	३१	पिचण्डिल	३	११४
पाली	४	७९	पिचव्य	४	२०५
पावक	४	१८७	पिचु	४	२०५
पावन	६	७१	पिचुमन्द	४	२०५
पाश	३	१००	पिचुल	४	२०५
पाश	३	५९५	पिचद	४	१०८
पाशक	३	१५०	पिच्छ	४	३८३
पाशिन्	२	१०२	पिच्छ	४	३८६
पाशुपाल्य	३	५२८	पिच्छिल	३	७५
पाशुपाल्य	३	५५२	पिञ्ज	३	३६
पाश्या	६	५७	पिञ्जच	३	५७३
पाश्यात्य	६	९५	पिञ्जर	४	१२४
पाषाण	४	१०१	पिञ्जर	६	३२
पाषाणदारक	३	५८३	पिञ्जल	३	३०
पिक	४	३८७	पिन्जूष	३	२९६
पिङ्ग	६	३३	पिट	४	८३
पिङ्गकपिश	४	२७३	पिटक	३	१३०
पिङ्गचक्षुष	४	४१८	पिठर	४	८५
पिङ्गजट	२	११३	पिण्ड	३	८९
पिङ्गल	४	२६५	पिण्ड	३	२२८
पिङ्गक	४	३६८	पिण्ड	४	१०६

(१४५)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पिठर	४	८५	पित्तत्	४	३८३
पिण्ड	४	१२९	पिधान	४	९२
पिण्डक	३	३१२	पिनद्ध	३	४२९
पिण्डदान	३	४८६	पिनाक	२	११५
पिण्डिका	३	२७९	पिनाकभृत्	२	११३
पिण्डिका	३	४२०	पिपासा	३	५८
पिण्डीशूर	३	१४१	पिपासु	३	५७
पिण्डोलि	३	९१	पिपीलक	४	२७२
पिण्याक	३	५८१	पिपीलिका	४	२७३
पितामह	२	१२५	पिप्पल	४	१७६
पितामह	३	२२१	पिप्पलक	३	५७५
पितृ	३	२२०	पिप्पली	३	८५
पितृ	३	२२४	पिप्पिका	३	२९६
पितृगृह	४	५५	पिप्लु	३	२८२
पितृपति	२	९८	पियाल	४	२०८
पितृयज्ञ	३	४८५	पिल्ल	३	२५
पितृवन	४	५५	पिशङ्ग	६	३२
पितृव्य	३	२१६	पिशाच	२	५
पितृसू	०	५४	पिशाचकी	२	१०३
पित्त	३	१२६	पिशित	३	२७८
पित्तला	४	११३	पिशिताशिन्	३	९३
पित्र्य	२	२५	पिशुन	३	४४
पित्र्य	३	२१५	पिशुन	३	५१३
पित्र्य	३	५०४	पिष्टक	३	६२

(१४६)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पिष्टपूर	३	६४	पीनस	३	१३२
पिष्टवर्ति	३	६४	पीनोघ्नी	४	३३५
पिष्टात	३	३०१	पीयूष	२	३
पिहित	६	११२	पीलक	४	२७२
पीठ	३	३४८	पीलु	४	२०८
पीठ	३	४८०	पीलु	४	२८३
पीठभू	४	४६	पीलुपर्णी	४	२५१
पीठमर्द	२	२४४	पीवन्	३	११२
पीडन	३	४६४	पीवर	३	११२
पीडा	६	७	पीवरस्तनी	४	३३५
पीत	६	३०	पुंश्चली	३	१९२
पीततण्डुला	४	२४२	पुंश्चिह्न	३	२७४
पीतदुग्धा	४	३३६	पुंस्	३	१
पीतन	२	३०९	पुंसवन	३	६८
पीतन	४	१२५	पुंस्त्व	३	२९३
पीतनील	६	३०	पुंस्त्र	३	४४५
पीतपादा	४	४०२	पुक्कव	६	७६
पीतरक्त	६	३२	पुच्छ	४	३१०
पीतल	६	३०	पुञ्ज	६	४७
पीतसाल	४	२१०	पुटकिनी	४	२२६
पीता	३	८२	पुटभेद	४	१५४
पीताब्धि	२	३६	पुटभेदन	४	३७
पीताम्बर	३	१३०	पुण्डरीक	२	८४
पीतं	३	४१२	पुण्डरीक	४	२२८

(१४७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पुण्डरीक	४	३५०	पुनर्वह	४	१५६
पुण्डरीकाक्ष	२	१३१	पुत्राग	४	२००
पुण्ड्र	३	३१७	पुर	३	२२८
पुण्ड्र	४	२६०	पुर	४	६९
पुण्य	६	१५	पुरःसर	३	१६३
पुण्य	६	७१	पुरतस्	६	१६५
पुण्यक	३	५०७	पुरन्दर	२	८५
पुण्यजन	२	१०१	पुरन्ध्री	३	१७७
पुण्यजन	२	१०८	पुरस्	६	१६५
पुण्यभू	४	१४	पुरस्तात्	६	१६५
पुण्यवत्	३	१५३	पुरा	६	१७१
पुत	३	२७३	पुराण	२	१६६
पुत्तिका	४	२८०	पुराण	२	१६७
पुत्र	३	२०६	पुराण	६	८५
पुत्र	३	२२४	पुराणग	२	१२६
पुत्रिका	४	८०	पुराणपुरुष	२	१२८
पुद्गल	३	२८८	पुरातन	६	८४
पुनःपुनर्	६	१६७	पुरावृत्त	२	१७३
पुनर्नवा	३	२५८	पुरासुहृद्	२	११४
पुनर्भव	३	२५८	पुरी	४	३७
पुनर्भू	३	१८९	पुरीतत्	३	२६९
पुनर्वसु	२	२४	पुरीष	३	२९८
पुनर्वसु	२	१३०	पुरु	६	६२
पुनर्वसु	३	५१६	पुरुष	३	३

श०	क्रा०	श्लो०	श०	क्रा०	श्लो०
पुरुष	६	२	पुष्कर	२	७७
पुरुषपुण्डरीक	३	३६०	पुष्कर	४	१३५
पुरुषसिंह	३	३६०	पुष्कर	४	२२७
पुरुषास्थिमालिन्	२	१११	पुष्कर	४	२९०
पुरुषोत्तम	१	२५	पुष्कराख्य	४	३९४
पुरुषोत्तम	२	१२८	पुष्करिणी	४	१६०
पुरुषोत्तम	३	३५९	पुष्कल	६	६१
पुरुह	६	६२	पुष्कल	६	७५
पुरुहूत	२	८५	पुष्प	३	२००
पुरुवरवस्	३	३६५	पुष्प	४	१९१
पुरोग	३	१६२	पुष्प	४	२५०
पुरोग	६	७४	पुष्पक	२	१०४
पुरोगम	३	१६३	पुष्पकरण्डिनी	४	४२
पुरोगामिन्	३	१६२	पुष्पकाल	२	७०
पुरोधस्	३	३८४	पुष्पकेतन	२	१४२
पुरोभागिन्	३	४४	पुष्पकेतु	४	१२०
पुरोहित	३	३८४	पुष्पचाप	२	१४२
पुर्दार	४	४७	पुष्पद	४	१८०
पूर्वभाग	३	२६६	पुष्पदन्त	१	२९
पुलक	२	२१९	पुष्पदन्त	२	३८
पुलक	४	३६८	पुष्पदन्त	३	८४
पुलिन	४	१४४	पुष्पदामन्	३	३१५
पुलिन्द	३	५७८	पुष्परथ	३	४१६
पुलोमन्	२	८८	पुष्पलक	४	३३७

(१४९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पुष्पलाविन्	३	५६४	पूय	३	२८८
पुष्पवत्	२	३८	पूर	४	१५३
पुष्पवती	३	११९	पूरित	६	१०९
पुष्पवाटी	४	१७९	पूरुष	३	१
पुष्पस	३	२६९	पूर	४	३७
पुष्पाजीव	३	५६४	पूर्ण	६	१०९
पुष्पाञ्जन	४	१२०	पूर्णकुम्भ	३	३८२
पुष्पास्त्र	२	१४२	पूर्णपात्र	३	३४१
पुष्पिका	३	२९८	पूर्णानक	३	३४१
पुष्पिकासीस	४	१२३	पूर्णिमाराति	२	५७
पुष्पेषु	२	१४२	पूर्वरङ्ग	२	१९६
पुण्य	२	२५	पूर्णिमा	२	६३
पुस्त	३	५८६	पूर्त	३	४९८
पूग	४	२२०	पूर्व	२	१६०
पूजा	३	१११	पूर्व	६	९५
पूजित	३	११०	पूर्वगत	२	१६०
पूज्य	२	२५०	पूर्वज	३	२१५
पूत	४	२४९	पूर्वदिक्पति	२	८७
पूत	६	७१	पूर्वदेव	१	१५२
पूतना	२	१३३	पूर्वा	२	८१
पूतिगन्धिक	६	२७	पूर्वानुयोग	२	१६०
पूप	३	६२	पूर्वाभाद्रपद	२	२९
पूपली	३	६३	पूर्वाषाढा	२	२७
पूपिका	३	६२	पुलिका	३	६२

(१५०)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पूषन्	२	९	पृभि	३	११७
पूषासुहृद्	२	११४	पृभिष्टुङ्ग	२	१३१
पृक्थ	२	१०६	पृषत्	४	१५५
पृच्छा	२	१७७	पृषत्क	३	४४२
पृतना	३	४०९	पृषत	४	१५५
पृतना	३	४१२	पृषत	४	३६०
पृतनाषाह्	२	८८	पृषदध्व	४	१७३
पृथक्	६	१६३	पृषदाज्य	३	४५६
पृथगोत्तमा	१	७९	पृषातक	३	४९६
पृथगात्मिका	६	१५१	पृष्ठ	३	२६५
पृथगूजन	३	५९६	पृष्ठमन्थि	३	१३०
पृथग्विध	६	१०५	पृष्ठमांसादन	२	१८२
पृथिवी	४	१	पृष्ठवंश	३	२६५
पृथिवीशक्र	३	३५३	पृष्ठवाह्य	४	३२९
पृथु	३	३६४	पृष्ठशङ्ग	४	३४४
पृथु	६	६६	पृष्ठौही	४	३३२
पृथुक	३	२	पृष्ठय	४	३२९
पृथुक	३	६५	पेचक	४	२९३
पृथुरोमन्	४	४०९	पेचक	४	३९०
पृथुल	६	६६	पेटक	६	२७
पृथ्वी	१	३९	पेटा	४	८१
पृथ्वी	३	१	पेटाल	१	५४
पृदाकु	४	३६९	पेयूष	३	६९
पूभि	२	४३	पेल	३	१५७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
पेलव	३	११३	पोताधात	४	४१३
पेलव	६	६३	पोत्रिन्	४	३५३
पेलव	६	८३	पोलि	३	६२
पेशल	३	४८	पोलिका	३	६२
पेशल	६	८१	पोलिन्द	३	५४२
पेशी	३	२८७	पौतव	३	५४७
पेशीकोश	४	३८५	पौत्र	३	२०८
पैञ्जुष	३	२३७	पौनर्भव	३	२११
पैढर	२	७५	पौर	४	२५७
पैतृष्वसेय	३	२०९	पौरक	४	१७८
पैतृष्वस्त्रीय	३	२०९	पौरस्त्य	६	९५
पैत्र	२	७३	पौरुष	३	२६४
पैलव	३	४७९	पौरुष	३	२९४
पोगण्ड	३	११९	पौरुष	३	४०३
पोटगल	४	२५९	पौरोगव	३	३८६
पोटा	३	१९६	पौर्णमास	३	४८७
पोटा	३	१९८	पौर्णमासी	२	६३
पोट्टिल	१	५४	पौलस्त्य	३	१०३
पोत	३	२	पौलस्त्य	३	३७०
पोत	३	५४०	पौलि	३	६३
पोत	४	२८५	पौलोमी	२	७९
पोतज	४	४२१	पौष	२	६६
पोतवणिज्	३	५३९	पौष्ण	२	२९
पोतवाह	३	५४०	पौष्पक	४	१२०

(१५२)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
प्याट्	६	१७३	प्रक्रिया	३	४०८
प्रकट	६	१०३	प्रकण	६	४४
प्रकटित	६	११४	प्रकाण	६	४४
प्रकम्पन	४	१७२	प्रक्षर	४	३१७
प्रकर	६	४७	प्रक्ष्वेडन	३	४४२
प्रकरण	२	१८६	प्रखर	४	३१७
प्रकरण	२	१९८	प्रख्य	६	९८
प्रकाण्ड	४	१८६	प्रख्यातवप्तृक	३	१६६
प्रकाण्ड	६	७७	प्रगण्ड	३	२५५
प्रकामन्	६	१४१	प्रगल्भ	३	७
प्रकार	६	९८	प्रगल्भता	२	२१३
प्रकाश	२	१५	प्रगाढ	६	७
प्रकाश	४	११५	प्रगुण	६	९२
प्रकाश	६	९८	प्रगे	६	१६९
प्रकाश	६	१०३	प्रग्रह	२	१३
प्रकाशित	६	११४	प्रग्रह	३	४७०
प्रकीर्णक	३	३८१	प्रग्रीव	४	७८
प्रकृति	३	३७८	प्रघण	४	७६
प्रकृति	३	५६३	प्रघाण	४	७६
प्रकृति	६	१२	प्रघात	३	४६१
प्रकृष्ट	६	७४	प्रचक्र	३	४५४
प्रकोष्ठ	३	२५३	प्रचलाक	४	३८६
प्रक्रम	६	१४५	प्रचलायित	३	१०६
प्रक्रम	६	१४६	प्रचुर	६	१६

जं तेहिं दायव्वं तं दिन्नं जिणवरेहिं सव्वेहिं ।
 दसण-नाण-चरित्तस्स एस तिविहस्स उवएसो ॥ ५५ ॥
 भत्तीइ जिणवराण परमाए खीणपिज्ज-दोसाण ।
 आरुग्ग-बोहिलाभं समाहिमरण च पावति ॥ ५६ ॥
 भत्तीइ जिणवराण खिज्जंति पुव्वसंचिआ कम्मा ।
 आयरिअनमुक्कारेण विज्जा-मता य सिज्जंति ॥ ५७ ॥
 लद्धिल्लिअ च बोहि अकरितोऽणागय च पच्छित्तो ।
 दच्छिसि जह त भिभला ! इम च अन्न च चुक्किहिसि ॥ ५८ ॥
 लद्धिल्लिअ च बोहि अकरितोऽणागय च पच्छित्तो ।
 अन्न दाइ बोहि लब्धिसि कयरेण मुल्लेण ? ॥ ५९ ॥
 चेइअ-कुल गण-संघे आयरिआण च पवयणसुएसु अ ।
 सव्वेसु वि तेण कयं तव-सजममुज्जमतेण ॥ ६० ॥
 चढा-ऽऽइच्च-गहाण पहा पयासेइ परिमिअ खित्तं ।
 केवल्लिअनाणलभो लोआ-ऽलोअ पयासेइ ॥ ६१ ॥

॥ चउवीसत्थयनिज्जुत्ती सम्मत्ता ॥

यत्तैदीतव्वं तद् दत्तं जिनवरै सर्वे ।
 दर्शन-ज्ञान-चरित्रस्थैष त्रिविधस्योपदेश ॥ ५५ ॥
 भक्त्या जिनवराणा परमया क्षीणप्रेम-द्वेषाणाम् ।
 आरोग्य-बोधिलाभं समाधिमरण च प्राप्नुवन्ति ॥ ५६ ॥
 भक्त्या जिनवराणा क्षीयन्ते पूर्वसंचितानि कर्माणि ।
 आचार्यनमस्कारेण विद्या-मन्त्राश्च सिध्यन्ति ॥ ५७ ॥
 लब्धिमर्ता च बोधिमकुर्वन्नागता च प्रार्थयन् ।
 द्रक्ष्यसि यथा त्वं विह्वल ! इमा चान्या च भ्रक्ष्यसि ॥ ५८ ॥
 लब्धिमर्ता च बोधिमकुर्वन्नागता च प्रार्थयन् ।
 अन्या बोधि लप्स्यसे कतरेण मूल्येन ? ॥ ५९ ॥
 चैत्य-कुल-गण-संघे आचार्याणा च प्रवचनश्रुतेषु च ।
 सर्वेष्वपि तेन कृतं तप-संयममुद्यच्छता ॥ ६० ॥
 चन्द्रा-ऽऽदित्य-ग्रहाणा प्रभा प्रकाशयति परिमित क्षेत्रम् ।
 केवलिकज्ञानलभो लोकाऽलोकं प्रकाशयति ॥ ६१ ॥

॥ चतुर्विंशतिस्तवनिर्मुक्ति समाप्ता ॥

अमूयामूचकमव्ययम् ।

वंदण-चिह्न-किङ्कर्म पूआकम्म च विणयकम्मं च ।
 कायव्वं कस्स व केण वावि काहे व कइखुत्तो १ ॥ १ ॥
 कइउणयं कइसिरं कइहिं व आवस्सएहि परिसुद्ध ।
 कइदोसविप्पमुक्क किङ्कम्म कीस कीरइ वा १ ॥ २ ॥
 सीअले खुड्डए कण्हे सेवए पालए तहा ।
 पचेए दिट्ठता किङ्कम्मे हुति नायव्वा ॥ ३ ॥
 अस्संजय न वदिज्जा मायर पिअर गुरु ।
 सेणावइं पसत्थार रायाण देवयाणि अ ॥ ४ ॥
 समण वंदिज्ज मेहावी सजय सुसमाहिअ ।
 पचसमिअं तिगुत्त असजमदुगच्छग ॥ ५ ॥
 पचण्हं किङ्कम्म माला-मरुएहि होइ दिट्ठतो ।
 वेरुलिअ नाण-दसण-निअयावासेहि जे दोसा ॥ ६ ॥

वन्दन-चिह्न-कृतिकर्म पूजाकर्म च विनयकर्म च ।
 कर्तव्यं कस्य वा केन वाऽपि कदा वा कतिकृत्व १ ॥ १ ॥
 कत्यवनतं कतिशिरं कतिभिर्वाऽऽवश्यकै परिसुद्धम् ।
 कतिदोषविप्रमुक्त कृतिकर्म कस्मात् क्रियते वा १ ॥ २ ॥
 शीतल क्षुल्लक कृष्ण सेवक पालकस्तथा ।
 पञ्चैते दृष्टान्ता कृतिकर्मणि भवन्ति ज्ञातव्या ॥ ३ ॥
 असंयत न वन्देत मातरं पितरं गुरुम् ।
 सेनापतिं प्रशास्तारं राजानं देवतानि च ॥ ४ ॥
 श्रमणं वन्देत मेधावी संयतं सुसमाहितम् ।
 पञ्चसमितं त्रिगुणमसंयमजुगुप्तकम् ॥ ५ ॥
 पञ्चानां कृतिकर्म माला-मरुकाभ्यां भवति दृष्टान्तः ।
 वैदुर्यं ज्ञान-दर्शन-नियतावासैश्च ये दोषाः ॥ ६ ॥

पासत्थो ओसण्णो होइ कुसीलो तहेव संसत्तो ।
 अहच्छंदो वि अ एए अवंदणिज्जा जिणमयम्मि ॥ ७ ॥
 सो पासत्थो दुविहो सव्वे देसे अ होइ नायव्वो ।
 सव्वम्मि नाण-दसण-चरणाण जो उ पासम्मि ॥ ८ ॥
 देसम्मि अ पासत्थो सिज्जायर भिहड-रायपिडं च ।
 निअय च अग्गपिंड भुजइ निक्कारणे चेव ॥ ९ ॥
 कुलनिस्साए विहरइ ठवणकुलाणि अ अकारणे पविसइ ।
 सखडिपलोअणाए गच्छइ तह सथव कुणइ ॥ १० ॥
 ओसत्तो वि अ दुविहो सव्वे देसे अ तत्थ सव्वम्मि ।
 उव्वद्धपीठफलगो ठविअगभोई अ नायव्वो ॥ ११ ॥
 आवस्सय-सज्झाये पडिलेहण-ज्झाण-भिव्व-भत्तट्टे ।
 आगमणे निगमणे ठाणे अ निसीअण तुअट्टे ॥ १२ ॥

पार्श्वस्थोऽवसन्नो भवति कुशीलस्तथैव ससक्त ।
 यथाच्छन्दोऽपि चैतेऽवन्दनीया जिनमते ॥ ७ ॥
 स पार्श्वस्थो द्विविधः, सर्वस्मिन् देशे च भवति ज्ञातव्यः ।
 सर्वस्मिन् ज्ञान-दर्शन-चरणानां यस्तु पार्श्वे ॥ ८ ॥
 देशे च पार्श्वस्थः शय्यातरा-ऽभिहृत-राजपिण्डं च ।
 नियतं चाग्रपिण्डं भुङ्क्ते निष्कारणे चैव ॥ ९ ॥
 कुलनिश्रया विहरति स्थापनाकुलानि चाऽकारणे प्रविशति ।
 *संखडिप्रलोकनायै गच्छति तथा सस्तव करोति ॥ १० ॥
 अवसन्नोऽपि च द्विविधः सर्वस्मिन् देशे च तत्र सर्वस्मिन् ।
 उद्धद्धपीठफलकं स्थापितकभोगी च ज्ञातव्यः ॥ ११ ॥
 आवश्यक-स्वाध्याये प्रतिलेखन-ध्यान-भिक्षा-भक्तार्थे ।
 आगमने निर्गमने स्थाने च निषदने त्वगवर्ते ॥ १२ ॥

१ दर्शनादीनां पार्श्वे तिष्ठतीति पार्श्वस्थः, अथवा मिथ्यात्वादयो बन्धहेतवः
 पाशाः, पाशेषु तिष्ठतीति पाशस्थः, इति श्रीहरिभद्रपादा आवश्यकविवृतौ ।

संखण्डयन्ते विराज्यन्ते, प्राणिनो यत्र सा संखडिः, इति आचाराङ्गटीकाया
 शीलाङ्गाचार्यपादा ।

आवस्सयाइआइं न कुणइ अहवा वि करेइ हीणमहिआइ ।
 गुरुवयणवलाई तहा भणिओ एसो उ ओसन्नो ॥ १३ ॥
 गोणो जहा वलतो भंजइ समिल तु सो वि एमेव ।
 गुरुवयणमकरतो बला इ कुणइ च ओसोदु ॥ १४ ॥
 तिविहो होइ कुसीलो नाणे तह दसणे चरित्ते अ ।
 एसो अवदणिज्जो पणत्तो वीअरागेहि ॥ १५ ॥
 नाणे नाणायारं जो उ विराहेइ कालमाईअ ।
 दसणे दंसणायारं चरणकुसीलो इमो होइ ॥ १६ ॥
 कोऊअ-भूइकम्मे पसिणापसिणे निमित्तमाजीवी ।
 कक्ककरुआइलक्खण उवर्जावइ विज्जमतार्इ ॥ १७ ॥
 सोहग्गाइनिमित्त परेसि न्हवणाइ कोऊअ भणिअ ।
 जरिआइभूइदार्ण भूइकम्म विनिदिट्ठं ॥ १८ ॥
 सुविणयविज्जाकहिअ आइखिणिघटिआइकहिअं वा ।
 ज सीसइ अन्नेसिं पसिणापसिण हवइ एअं ॥ १९ ॥

आवश्यकवादिकानि न करोति अथवाऽपि करोति हीनाधिकानि ।
 गुरुवचनप्रलापी तथा भणित एष त्ववसन्न ॥ १३ ॥
 गौर्यथा बलमानो भनक्ति समिला तु सोऽपि एवमेव ।
 गुरुवचनमकुर्वन् बलात् करोति चावसह्य ॥ १४ ॥
 त्रिविधो भवति कुशीलो ज्ञाने तथा दर्शने चारित्र्ये च ।
 एषोऽवन्दनीयः प्रज्ञप्तो वीतरागैः ॥ १५ ॥
 ज्ञाने ज्ञानाचारं यस्तु विराजयति कालादिकम् ।
 दर्शने दर्शनाचारं चरणकुशीलोऽयं भवति ॥ १६ ॥
 कौतुक-भूतिकर्मणि प्रश्लाप्रश्ने निमित्त आजीवी ।
 कर्ककरुतादिलक्षण उपजीवति विद्या-मन्त्रादि ॥ १७ ॥
 सौभाग्यादिनिमित्तं परेषा स्तवनादि कौतुक भणितम् ।
 जरितादिभूतिदानं भूतिकर्म विनिर्दिष्टम् ॥ १८ ॥
 स्वप्रकविद्याकथितं आख्यायिका-घण्टिकादिकथितं वा ।
 यत् शिष्यतेऽन्येषा प्रश्नाप्रश्नो भवत्येष ॥ १९ ॥

तीआइभावकहणं होइ निमित्तं इम तु आजीवं ।
 जाइ-कुल-सिप्प-कम्मे तव-गुण-सुत्ताइ सत्तविह ॥ २० ॥
 कक्ककरुआ य माया निअडीए ढिंभणं ति ज भणिअ ।
 भीलक्खणाइलक्खण विज्जा मताइआ पयडा ॥ २१ ॥
 ससत्तो अ इआणि सो पुण गो-भत्त-लदए चेव ।
 उच्चिट्ठमणुचिट्ठ ज किंची वि कुब्भइ सव्व ॥ २२ ॥
 एमेव य मूलत्तरदोसा य गुणा य जत्तिआ केइ ।
 ते तम्मि उ सनिहिआ ससत्तो भण्णइ तम्हा ॥ २३ ॥
 रायविदूसगमाइ अहवा वि नडो जहा उ बहुरूवी ।
 अहवा विमेलगा उ हलिदरागाइबहुवण्णो ॥ २४ ॥
 एमेव जारिसेण सुद्धमसुद्धेण वा वि समिलइ ।
 तारिसउ च्चिअ होही ससत्तो भण्णइ तम्हा ॥ २५ ॥
 सो दुविगप्पो भणिओ जिणेहि जिअराग-दोस-मोहेहिं ।
 एगो अ सकिलिट्ठो असकिलिट्ठो तहा अण्णो ॥ २६ ॥

अतीतादिभावकृत्यं भवति निमित्तमिदं त्वाजीवम् ।
 जाति-कुल-शिल्प-कर्म तपो-गुण-सूत्रादि सप्तविधम् ॥ २० ॥
 कर्ककरुता च माया निकृत्या दम्भनमिति यद् भणितम् ।
 स्त्रीलक्षणादिलक्षण विद्या-मन्त्रादिका प्रकटा ॥ २१ ॥
 संसक्तश्चेदानीं स पुनर्गो भक्त-कलन्दरे चेव ।
 उत्तिष्ठदनुतिष्ठद् यत् किञ्चिदपि क्षिप्यते सर्वम् ॥ २२ ॥
 एवमेव च मूलोत्तरदोषाश्च गुणाश्च यावन्तं केऽपि ।
 त तस्मिन्नु सनिहिता ससक्तो भण्यते तस्मात् ॥ २३ ॥
 राजविदूषकादिरथवाऽपि नटो यथा तु बहुरूपी ।
 अथवा विमेलकास्तु हरिद्रागादिबहुवर्ण ॥ २४ ॥
 एवमेव यादृशेन शुद्धाऽशुद्धेन वाऽपि समिलति ।
 तादृश एव भविष्यति ससक्तो भण्यते तस्मात् ॥ २५ ॥
 स द्विविकल्पो भणितो जिनैर्जितराग द्वेष-मोहैः ।
 एकश्च संकिलिट्ठोऽसंकिलिट्ठस्तथाऽन्य ॥ २६ ॥

पंचासवप्पमत्तो जो खलु तिहिं गारवेहिं पडिबद्धो ।
 इत्थि-गिहिसंकिलिट्ठो संसत्तो संक्किलिट्ठो अ ॥ २७ ॥
 पासत्थाईएसु सविग्गेषु च जत्थ मिलइ अ ।
 तहि तारिसो उ होइ पिअधम्मो अहव इअरो अ ॥ २८ ॥
 उस्सुत्तमायरतो उस्सुत्तं चेव पण्णवेमाणो ।
 एसो अ अहाल्लदो इच्छाच्छंदुत्ति एगट्ठा ॥ २९ ॥
 उस्सुत्तमणुवइट्ठ सच्छंदविगप्पिअ अणणुवाई ।
 परतत्तिपवत्ते तित्तिणो अ इणमो अहाच्छंदो ॥ ३० ॥
 सच्छंदमइ विगप्पिअ किंचि सुहसायविगइपडिबद्धो ।
 तिहि गारवेहि मज्जइ त जाणाहि अहाच्छद ॥ ३१ ॥
 पासत्थाई बदमाणस्स नेव कित्ती न निज्जरा होइ ।
 कायकिलेस एमेव कुणइ तह कम्मबध च ॥ ३२ ॥
 जे बभचेरभट्ठा पाए उड्ढिति बभयारीण ।
 ते हुति कुटमंटा बोही अ सुदुल्लहा तेसि ॥ ३३ ॥

पञ्चाशवप्पमत्तो य खलु त्रिभिर्गौरवै प्रतिबद्ध ।
 स्त्री-गृहिसंक्लिष्ट ससक्त संक्लिष्टश्च ॥ २७ ॥
 पार्श्वस्थादिकेषु सविभेषु च यत्र मिलति च ।
 तत्र तादृशस्तु भवति प्रियधर्मोऽयवेतरश्च ॥ २८ ॥
 उत्सूत्रमाचरन् उत्सूत्रमेव प्रज्ञापयमान ।
 एष च यथाच्छन्द इच्छाच्छन्द इति एकार्था ॥ २९ ॥
 उत्सूत्रमनुपदिष्ट स्वच्छन्दविकल्पितमननुपाती ।
 परतत्तिप्रवृत्त तित्तिणश्चाऽय यथाच्छन्द ॥ ३० ॥
 स्वच्छन्दमत्या विकल्प्य किञ्चित् सुखस्वादविकृतिप्रतिबद्ध ।
 त्रिभिर्गौरवैर्मज्जति त जानीहि यथाच्छन्दम् ॥ ३१ ॥
 पार्श्वस्थादीन् वन्दमानस्य नैव कीर्तिर्न निज्जरा भवति ।
 कायक्लेशमेवमेव करोति तथा कर्मबन्ध च ॥ ३२ ॥
 ये ब्रह्मचर्यभ्रष्टा पादौ व्यवस्थस्यन्ति ब्रह्मचारिणाम् ।
 ते भवन्ति कुण्टमण्डा बोधिश्च सुदुर्लभा तेषाम् ॥ ३३ ॥

सुदुअरं नासंति अप्पाणं जे चरित्तपम्भट्ठा ।
 गुरुजण वदावति सुस्समण जहुत्तकारि च ॥ ३४ ॥
 असुइट्ठाणे पडिआ चप्पमाला न कीरइ सीसे ।
 पासत्थाइट्ठाणेषु वट्टमाणा तह अपुज्जा ॥ ३५ ॥
 पक्कणकुले वसंतो सउर्णापारो वि गरहिओ होइ ।
 इअ गरहिआ सुविहिआ मज्झि वसता कुसीलाण ॥ ३६ ॥
 सुचिर पि अच्छमाणो वेरुलिओ कायमणिअउम्मीसो ।
 न उवइ कायभाव पाहन्नगुणेण निअयेण ॥ ३७ ॥
 भावुग-अभावुगाणि अ लोए दुविहाणि हुंति दव्वाणि ।
 वेरुलिओ तत्थ मणी अभावुगो अण्णदव्वेहि ॥ ३८ ॥
 जीवो अणाइनिहणो तब्भावणभाविओ उ ससारे ।
 खिप्प सो भाविज्जइ मेलणदोसाणुभावेण ॥ ३९ ॥
 जो जारिसेण मित्ति करेइ अचिरेण तारिसो होइ ।
 कुसुमेहि सह वसता तिला वि तग्गधिआ हुंति ॥ ४० ॥

सुष्ठुतर नाशयन्ति आत्मान ये चारित्रप्रभ्रष्टा ।
 गुरुजनं वन्दयन्ते सुश्रमणं यथोक्तकारिण च ॥ ३४ ॥
 अशुचिस्थाने पतिता चम्पकमाला न क्रियते शीर्षे ।
 पार्श्वस्थादिस्थानेषु वर्तमानास्तथाऽपूज्या ॥ ३५ ॥
 पक्कवणकुले वसन् शकुनीपारगोऽपि गहितो भवति ।
 इति गहिता सुविहिता म ये वसन्त कुसीलानाम् ॥ ३६ ॥
 सुचिरमपि आसीनो वैडूर्य काचमणिकोन्मीश्र ।
 न उपैति काचभावं प्राधान्यगुणेन निजकेन ॥ ३७ ॥
 भावुका-ऽभावुकानि च लोके द्विविधानि भवन्ति द्रव्याणि ।
 वैडूर्यस्तत्र मणिरभावुकोऽन्यद्रव्यै ॥ ३८ ॥
 जीवोऽनादिनिधनस्तद्भावनाभावितस्तु ससारे ।
 क्षिप्रं स भाव्यते मेलनदोषानुभावेन ॥ ३९ ॥
 यो यादृशेन मैत्र्या करोति अचिरेण तादृशो भवति ।
 कुसुमै सह वसन्तस्तिला अपि तद्वन्धिता भवन्ति ॥ ४० ॥

अंबस्स य निंबस्स य दुण्हं पि समागयाइं मूलाइं ।
 ससर्गी इ विणट्ठो अम्बो निंबत्तणं पत्तो ॥ ४१ ॥
 सुचिर पि अच्छमाणो नलथभो उच्छुवाडमज्झमि ।
 कीस न जायइ महुरो जइ ससर्गी पमाण ते ॥ ४२ ॥
 ऊणगसयभागेणं बिंबाई परिणमंति तब्भावं ।
 लवणागराईसु जहा वज्जिज्ज कुसीलससर्गि ॥ ४३ ॥
 जह नाम मधुरसलिल सागरसलिलं कमेण सपत्त ।
 पावइ लोणीभाव मेलणदोसाणुभावेण ॥ ४४ ॥
 एवं खु सीलवतो असीलवतेहि मेलिओ सतो ।
 पावइ गुणपरिहाणि मेलणदोसाणुभावेण ॥ ४५ ॥
 खणमपि न खम काउं अणायजणसेवण सुविहिआण ।
 हंदि ! समुद्रमुवगय उदय लवणत्तणमुवेइ ॥ ४६ ॥
 सुविहिअ-दुविहिअं वा नाह जाणामि ह खु छउमत्थो ।
 लिग तु पूअयाभि तिगरणसुद्धेण भावेण ॥ ४७ ॥

आम्रस्य च निम्बस्य च द्वयोरपि समागतानि मूलानि ।
 संसर्गी विनष्ट आम्रो निम्बत्वं प्राप्त ॥ ४१ ॥
 सुचिरमपि आसीनो नडस्तम्भ इक्षुवाटमध्ये ।
 कस्मान्न जायते मधुरो यदि संसर्गी प्रमाणं ते ? ॥ ४२ ॥
 ऊनकशतभागेन बिम्बादयः परिणमन्ति तद्भावम् ।
 लवणाकरादिषु यथा वर्जयेत् कुशीलससर्गम् ॥ ४३ ॥
 यथा नाम मधुरसलिलं सागरसलिलं क्रमेण संप्राप्तम् ।
 प्राप्नोति लवणीभावं मेलनदोषानुभावेन ॥ ४४ ॥
 एवं खलु शीलवानशीलवद्विमेलितं सन् ।
 प्राप्नोति गुणपरिहाणि मेलनदोषानुभावेन ॥ ४५ ॥
 क्षणमपि न क्षमं कर्तुमज्ञातजनसेवनं सुविहितानाम् ।
 इन्त ! समुद्रमुपगतमुदकं लवणत्वमुपैति ॥ ४६ ॥
 सुविहित-दुर्विहितं वा नाहं जानामि अहं खलु छद्मस्थः ।
 लिङ्गं तु पूजयामि त्रिकरणशुद्धेन भावेन ॥ ४७ ॥

जइ ते लिंग पमाणं बंदाहि निण्हए तुमं सव्वे ।
एए अवदमाणस्स लिंगमवि अप्पमाणं ते^१ ॥ ४८ ॥
जइ लिंगमप्पमाणं न नज्जइ निच्छयेण को भावो ।
दट्ठूण समणलिगि^२ कि कायव्व तु समणेण^३ ॥ ४९ ॥
अपुव्वं दट्ठूण अब्भुट्ठाण तु होइ कायव्व ।
साहुम्मि दिट्ठपुव्वे जहारिह जस्स ज जुग्ग ॥ ५० ॥
मुक्कधुरा सपागडमेवी चरण करणपब्भट्ठे ।
लिंगावससेमित्ते ज कीरइ त पुणो वुच्छ ॥ ५१ ॥
वायाइ नमुक्कारो हत्थस्सेहो अ सीसनमण च ।
सपुच्छणऽच्छण थोभवदण वदण वावि ॥ ५२ ॥
परिआय-परिस पुरिस खित्तं कालं च आगम नाउ ।
कारणजौए जाए जहारिह जस्स ज जुग्ग ॥ ५३ ॥
परिआउ बभैयेर परिस विणीआ से^४ पुरिस णच्चा वा ।
कुलकज्जादाइत्ता आघवउ गुणागमसुअ वा ॥ ५४ ॥

यदि तव लिङ्ग प्रमाण वन्दस्व निन्द्वान् त्व सर्वान् ।
एतानवन्दमानस्य लिङ्गमपि अप्रमाण तव ॥ ४८ ॥
यदि लिङ्गमप्रमाण न ज्ञायते निश्चयेन को भाव ।
दट्ठा श्रमणलिङ्गिनं कि कर्तव्यं तु श्रमणेन^२ ॥ ४९ ॥
अपूर्वं दट्ठाऽभ्युत्थान तु भवति कर्तव्यम् ।
माधौ दृष्टपूर्वं यथार्हं यस्य यद् योग्यम् ॥ ५० ॥
मुक्तधुर सप्रकटसेविन चरण करणप्रभ्रष्टान् ।
लिङ्गावशेषसात्रान् यत् क्रियते तत्पुनर्वक्ष्यामि ॥ ५१ ॥
वाचा नमस्कारो हस्तोच्छ्रयश्च शीर्षनमन च ।
सप्रच्छन्नाऽऽसने थोभवन्दन वन्दन वाऽपि ॥ ५२ ॥
पर्याय पर्वत-पुरुषं क्षेत्र कालं चागम ज्ञात्वा ।
कारणयोगे जाते यथार्हं यस्य यद् योग्यम् ॥ ५३ ॥
पर्यायो ब्रह्मचर्यं पर्वद् विनीता तस्य पुरुषं ज्ञात्वा वा ।
कुलकार्याऽऽदायित्वाद् आख्यात गुणागमश्रुत वा ॥ ५४ ॥

१ क, तो । २ क, ग, ग । ३ क, ग, ज्ञा । ४ क, ग, चैर । ५ क, ग, ज्ञि ।

खित्तम्मि संबसिज्जइ जस्स पभावेण निरुवसगं तु ।
 उमम्मि अ पंरितप्पइ साहूणं आगमण्णुणं ॥ ५५ ॥
 एवविहस्स कुज्जा उप्पन्ने कारणप्पगारम्मि ।
 कलिऊण जहाजुंगं वायाईणि उ समग्गाणि ॥ ५६ ॥
 एआइ अकुव्वतो जहारिहं अरिहदेसिअे मग्गे ।
 न हवइ पवयणभत्ती अभत्तिमंतादो दोसा ॥ ५७ ॥
 तित्थयरगुणा पाडिमासु नत्थि निस्संसय विआणंतो ।
 तित्थयरुत्ति नमंतो सो पावइ निज्जरं विउल ॥ ५८ ॥
 लिंग जिणपण्णत्त एव नमंतस्स निज्जरा विउला ।
 जइ वि गुणाविप्पहीण वदइ अज्जप्पसोहीए ॥ ५९ ॥
 संता तित्थयरगुणा तित्थयरे तेसिमं तु अज्झप्पं ।
 न य सावज्जा किरिया इअरेसु धुवा समणुमन्ना ॥ ६० ॥
 जइ सावज्जा किरिया नत्थि ओ पाडिमासु एवमिअरा वि ।
 तयभावे नत्थि फल अहोइ ओ अहेउअ होइ ॥ ६१ ॥

क्षेत्रे समुध्यते यस्य प्रभावेन निरुपसर्गं तु ।
 अवमे च पत्रितप्यते साधूनामागमज्ञानाम् ॥ ५५ ॥
 एवंविधस्य कुर्यादुत्पन्ने कारणप्रकारे ।
 कलयित्वा यथायोग्य वाचादीनि तु समग्राणि ॥ ५६ ॥
 एतान्यकुर्वन् यथार्हमर्हद्देशिते मार्गे ।
 न भवति प्रवचनभक्तिरभक्तिमदादयो दोषा ॥ ५७ ॥
 तीर्थंकरगुणा प्रतिमासु न सन्ति नि संशय विज्ञानन् ।
 तीर्थंकर इति नमन् स प्राप्नोति निर्जरा विपुलाम् ॥ ५८ ॥
 लिङ्गं जिनप्रज्ञप्तमेव नमतो निर्जरा विपुला ।
 यद्यपि गुणविप्रहीनं वन्दतेऽध्यात्मशुद्धये ॥ ५९ ॥
 सन्तस्तीर्थंकरगुणास्तीर्थंकरे तेषामिदं तु अध्यात्म ।
 न च सावद्या क्रिया इतरेषु ध्रुवा समनुमता ॥ ६० ॥
 यथा सावद्या क्रिया नास्ति तु प्रतिमासु एवमितराऽपि ।
 तदभावे नास्तिफल अथाह त्वहेतुकं भवति ॥ ६१ ॥

१ क, पडि । २ क, ग, य । ३ क, जोगं । ४ ग, णि समग्गाणि । ५ क,
 इअं । ६ ग, त्य । ७ ग, अह होइ ।

कामं उभयाभावो तहवि फलमत्थि मणविसुद्धीए ।
 तीए पुण मणविसुद्धीए कारणं हुंति पडिमाओ ॥ ६२ ॥
 जइ वि अ पडिमाओ जहा मुणिगुणसंकप्पकारणं लिङ्गं ।
 उभयमवि अत्थि लिङ्गे न य पडिमासूमयं अत्थि ॥ ६३ ॥
 नियमा जिणेषु अ गुणा पडिमा उद्दिस्स जे मणे कुणइ ।
 अगुणे उ विआणंतो क नमओ मणे गुणं काउं ॥ ६४ ॥
 जह वेळंगलिङ्गजाणंतस्स नमओ हवइ दोसो ।
 निद्वंधसं ति नाऊण वंदमाणे धुव दोसो ॥ ६५ ॥
 रूपं टंकं विसमाहयक्खरं न वि य रूवओ छेओ ।
 दुण्हं पि समाओगे रूवो छेअत्तणमुवेइ ॥ ६६ ॥
 रूपं पत्तेअबुद्धो टंकं जे लिङ्गधारिणो समणा ।
 दव्वस्स य भावस्स य छेओ समणो समाओगे ॥ ६७ ॥
 जं अन्नाणी कम्मं खवेइ० ॥ ६८ ॥
 सुई जहा ससुत्ता० ॥ ६९ ॥

काममुभयाभावस्तथाऽपि फलमस्ति मनोविशुद्धया ।
 तस्या पुनर्मनोविशुद्धया कारणं भवन्ति प्रतिमाः ॥ ६२ ॥
 यद्यपि च प्रतिमा यथा मुनिगुणसंकल्पकारणं लिङ्गम् ।
 उभयमपि अस्ति लिङ्गे न च प्रतिमासूभयमस्ति ॥ ६३ ॥
 नियमाद् जिनेषु च गुणान् प्रतिमा उद्दिश्य यो मनसि करोति ।
 अगुणास्तु विजानन् कं नमको मनसि गुणं कृत्वा ॥ ६४ ॥
 यथा विडम्बकलिङ्गं जानतो नमतो भवति दोषः ।
 निद्वंधसमिति ज्ञात्वा वन्दमाने ध्रुवं दोषः ॥ ६५ ॥
 रौप्यं टङ्कं विषमाहताक्षरं नाऽपि च रूपकश्छेकः ।
 द्वयोरपि समायोगे रूपकश्छेकत्वमुपैति ॥ ६६ ॥
 रौप्यं प्रत्येकबुद्धा टङ्कं ये लिङ्गधारिणः श्रमणा ।
 द्रव्यस्य च भावस्य च छेकः श्रमण समायोगे ॥ ६७ ॥
 यदज्ञानी कर्म क्षपयति० ॥ ६८ ॥
 सुची यथा ससूत्रा० ॥ ६९ ॥

१ क, भाओ जस्स । २ क, ग, हा । ३ क, ग, पुस्तके एतद्वाक्याद्वयं नास्ति ।

* नाणं गिण्हइ, नाणं गुणेइ, नाणेण कुणइ किच्चाई ।
 भवसंसारसमुद्धं नाणी नाणेण उत्तरइ ॥ ७० ॥
 कामं चरणं भावो ते पुण नाणसहिओ समाणेइ ।
 न य नाणं तु अ भावो तेन रं नाणि पणिवयामौ ॥ ७१ ॥
 तम्हा न बज्झकरणं मज्झ पमाणं नयावि चारित्तं ।
 माणं मज्झ पमाणं नाणे अ ठिअं जओ तित्थं ॥ ७२ ॥
 नाळण य सव्भावं अहिगमसम्मं पि होइ जीवस्स ।
 जाईसरणनिसग्गुमया वि न निरागमा दिट्ठी ॥ ७३ ॥
 नाणं सविषयनिययं न नाणमित्तेण कज्जनिप्पत्ती ।
 मग्गन्नु दिट्ठन्तो होइ सच्चिट्ठो अचिट्ठो अ ॥ ७४ ॥
 आउज्जनट्टकुसला वि नट्ठिआ त जणं न तोसेइ ।
 जोगं अजुंजमाणी निंदे खिसं च सा लहइ ॥ ७५ ॥
 इय लिंगनाणसहिओ काइयजोगं न जुंजई जो उ ।
 न लहइ स सुक्खसुक्ख लहइ अ निंदं सपक्खाओ ॥ ७६ ॥

ज्ञानं गृह्णति, ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति कार्याणि ।
 भवसंसारसमुद्धं ज्ञानी ज्ञानेनोत्तरति ॥ ७० ॥
 कामं चरणं भावस्तत् पुनर्ज्ञानसहितं समापयति ।
 न च ज्ञानं त्वभावस्तेन ज्ञानिनं प्रणिपत्ताम् ॥ ७१ ॥
 तस्मान्न बाह्यकरणं मम प्रमाणं नचापि चारित्रम् ।
 ज्ञानं मम प्रमाणं ज्ञाने च स्थितं यतस्तौर्धम् ॥ ७२ ॥
 ज्ञात्वा च सद्भावमधिगमसम्यक्त्वमपि भवति जीवस्य ।
 जातिस्मरणनिसर्गोद्भूताऽपि न निरागमा दृष्टिः ॥ ७३ ॥
 ज्ञानं स्वविषयनियतं न ज्ञानेमात्रेण कार्यनिष्पत्तिः ।
 मार्गज्ञो दृष्टान्तो भवति सवैष्टोऽवेष्टश्च ॥ ७४ ॥
 आतोद्यनाटयकुशलाऽपि नर्तकी तं जनं न तोषयति ।
 योगमयुज्जाना निन्दा खिसां च सा लभते ॥ ७५ ॥
 इति लिङ्गज्ञानसहितं कायिकयोगं न युङ्क्ते यस्तु ।
 न लभते स मोक्षसौख्यं लभते च निन्दा विपश्चात् ॥ ७६ ॥

* क, ग, नास्तीत्यम् । १ क, ग, न । २ पादपूर्तिवश्यकम् । ३ ग, ओ ।

जाणंतो वि' तरित्तं काइयजोगं न जुजइ नईए ।
 सो वुब्भइ सोएण एव नाणी चरणहीणो ॥ ७७ ॥
 गुणाहिंए वदणय छउमत्थो गुणाऽगुणे अयाणतो ।
 षडिज्ज व गुणहीणं गुणाहिअ वा वि वंदावै ॥ ७८ ॥
 आलएण विहारेण ठाणा चक्रमणेण य ।
 सक्का सुविहिओ नाउ भासा-वेणइएण य ॥ ७९ ॥
 आलएण विहारेणं ठाणा चक्रमणेण य ।
 न सक्का सुविहिओ नाउं भासा-वेणइएण य ॥ ८० ॥
 भरहो पसन्नचंदो सन्भितर-बाहिर उदाहरण ।
 दोसुप्पत्तिगुणकरं न तेसि बज्झं भवे करण ॥ ८१ ॥
 पत्तेअबुद्धकरणे चरणं नासति जिणवरिंदाण ।
 आहच्च भावकहणे पचहिं ठाणेहिं पासत्था ॥ ८२ ॥
 उम्मगगदेसणाए चरण नासति जिणवरिंदाण ।
 वावन्नदंसणा खलु न हु लब्भा तारिसा दट्ठ ॥ ८३ ॥

जानन्नपि तरीतुं कायिकयोगं न युङ्क्ते नद्याम् ।
 स उद्यते श्रोतसा एवं ज्ञानी चरणहीन ॥ ७७ ॥
 गुणाधिके वन्दनकं छद्मस्थो गुणाऽगुणानजानन् ।
 वन्देत वा गुणहीनं गुणाधिकं वाऽपि वन्दयेत् ॥ ७८ ॥
 आलयेन विहारेण स्थानाच्चङ्क्रमणेन च ।
 शक्य सुविहितो शातुं भाषा-वैनयिकेन च ॥ ७९ ॥
 आलयेन विहारेण स्थानाच्चङ्क्रमणेन च ।
 न शक्य सुविहितो शातुं भाषा-वैनयिकेन च ॥ ८० ॥
 भरत प्रसन्नचन्द्र साभ्यन्तरबाह्यमुदाहरणम् ।
 दोषोत्पत्ति-गुणकरं न तेषा बाह्यं भवेत् करणम् ॥ ८१ ॥
 प्रत्येकबुद्धकरणे चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणाम् ।
 आहत्य भावकथने पञ्चभिः स्थानैः पार्श्वस्था ॥ ८२ ॥
 उन्मार्गदेशनाया चरणं नाशयन्ति जिनवरेन्द्राणाम् ।
 व्यापन्नदर्शना खलु न खलु लभ्यास्तादृशा द्रष्टुम् ॥ ८३ ॥

जह नाणेणं न विणा चरण नादंसणिस्स इय नाणं ।
 न य दसण न भावो तेन र दिट्ठिं पणिवयामो ॥ ८४ ॥
 जुगवं पि समुप्पन्नं सम्मत्तं अहिगमं विसोहेइ ।
 जह कयगमंजणाई जल-दिट्ठीओ विसोहिंति ॥ ८५ ॥
 जह जह सुज्झइ सलिलं तह तह रूवाइ पासइ दट्ठा ।
 इअ जह जह तत्तरुई तह तह तत्तागमो होइ ॥ ८६ ॥
 कारण-कज्जविभागो दीव-पगासाण जुगव जम्मेऽवि ।
 जुगवुप्पन्नं पि तहा हेऊ नाणस्स सम्मत्तं ॥ ८७ ॥
 नाणस्स जइ वि हेऊ सविसयनिअय तहावि सम्मत्तं ।
 तम्हा फलसंपत्ती न जुज्जइ नाणपक्खिं ॥ ८८ ॥
 जह तिक्खरुई वि नरो गंतुं देसंतर नयविह्वणो^३ ।
 पावेइ न तं देसं नयजुत्तो चेव पाउणइ ॥ ८९ ॥
 इअ नाण-चरणरहिओ सम्मदिट्ठी वि मुक्खदेसं तु ।
 पाउणइ नेव, नाणाइसंजुओ चेव पाउणइ ॥ ९० ॥

यथा ज्ञानेन न विना चरणं नाऽदर्शनिन इति शानम् ।
 न च दर्शनं न भावस्तेन दृष्टिं प्रणिपताम् ॥ ८४ ॥
 युगपदपि समुत्पन्नं सम्यक्त्वमधिगमं विशोधयति ।
 यथा कतकाऽज्जनादयो जल दृष्टी विशोधयन्ति ॥ ८५ ॥
 यथा यथा शुष्यति सलिलं तथा तथा रूपाणि पश्यति द्रष्टा ।
 इति यथा यथा तत्त्वराचिस्तथा तथो तत्त्वागमो भवति ॥ ८६ ॥
 कारण कार्यविभागो दीप प्रकाशयोर्युगपद् जन्मन्यपि ।
 युगपदुत्पन्नमपि तथा हेतुर्ज्ञानस्य सम्यक्त्वम् ॥ ८७ ॥
 शानस्य यद्यपि हेतु स्वविषयनियतं तथाऽपि सम्यक्त्वम् ।
 तस्मात् फलसंप्राप्तिर्न युज्यते शानपक्ष इव ॥ ८८ ॥
 यथा तीक्ष्णरुचिरपि नरो गन्तुं देशान्तरं नयविहीन ।
 प्राप्नोति न तं देशं नययुक्तश्चैव प्राप्नोति ॥ ८९ ॥
 इति शान-चरणरहित सम्यग्दृष्टिरपि मोक्षदेशं तु ।
 प्राप्नोति नैव, शानादिसंयुतश्चैव प्राप्नोति ॥ ९० ॥

धम्मनिउत्तमइआ परलोगपरमुहा विसयगिद्धा ।

चरणकरणे असत्ता सेणियरायं ववइसंति ॥ ९१ ॥

न सेणियो आसि तया बहुस्सुओ न या वि पन्नतिधरो न वायगो ।

सो आगमिस्साइ जिणो हँविस्सइ समिक्ख पन्नाइ वर खु दंसण ॥ ९२ ॥

भट्टेण चरित्ताओ सुट्टुअर दसण गहेअव्व ।

सिज्झंति चरणरहिआ दंसणरहिआ न सिज्झंति ॥ ९३ ॥

दसारसीहस्स य सेणिअस्स पेढालपुत्तस्स य सँच्चइस्स ।

अणुत्तरा दसणसंपया तया विणा चरित्तेणऽहर गइ गया ॥ ९४ ॥

सव्वाओ वि गईओ अविरहिआ नाण-दसणधरेहिं ।

ता मा कासि पमाय नाणेण चरित्तरहिअेण ॥ ९५ ॥

सम्मत्तं अचरित्तस्स हुज्ज भयणाओ निअमसो नत्थि ।

जो पुण चरित्तजुत्तो तस्स उ नियमेण सम्मत्तं ॥ ९६ ॥

जिणवयणबाहिरा भावणाहिं उव्वट्टण अजाणता ।

नेरइअ-तिरिय-एगिंदियेहिं जइ सिज्झइ जीवो ॥ ९७ ॥

धर्मेनिउत्तमतिका परलोकपराइसुखा विषयगुद्धा ।

चरण-करणेऽशक्ता श्रेणिकराज व्यपदिशन्ति ॥ ९१ ॥

न श्रेणिक आसीत्तदा बहुश्रुतो नचाऽपि प्रज्ञसिधरो न वाचक ।

स आगमिष्यन्त्या जिनो भविष्यति समीक्ष्य प्रज्ञया वरं खलु दर्शनम् ॥ ९२ ॥

अष्टेन चारित्रात् सुष्ठुतरं दर्शनं प्रहीतव्यम् ।

सिध्यन्ति चरणरहिता दर्शनरहिता न सिध्यन्ति ॥ ९३ ॥

दशार्हसिंहस्य च श्रेणिकस्य पेढालपुत्रस्य च सत्यके ।

अनुत्तरा दर्शनसपत् तदा विना चारित्रेणाऽधरा गति गता ॥ ९४ ॥

सर्वा अपि गतयोऽविरहिता ज्ञान-दर्शनधरै ।

तस्मान् मा कार्षीं प्रमादं ज्ञानेन चारित्ररहितेन ॥ ९५ ॥

सम्यक्त्वमचारित्रस्य भवेद् भजनातो नियमशो नास्ति ।

य पुनश्चारित्रयुक्तस्तस्य तु नियमेन सम्यक्त्वम् ॥ ९६ ॥

जिनवचनबाह्या भावनाभ्यामुद्वर्तनामजानाना ।

नैरयिक-तिर्यगे-केन्द्रियेभ्यो यथा सिध्यति जीव ॥ ९७ ॥

अहम् ।

अथ तृतीयः सर्गः ।

कौ बेरदिग्भागमपास्यमा गर्भागस्त्यमुष्णांशुरिवाऽवतीर्णः ।
अपेतयुद् धाऽभिनि वेर्शसौम्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे ॥ १ ॥
जगत्पवित्रैरपि तर्जपादैः स्पष्टं जगत्पूज्यमयुज्यतीऽऽर्कः

१ उश्च अश्च आ च वा, ताभ्या युक्ता इश्च लश्च दश्च इलदाः
ते सन्त्यमिन् इति वेलदी, स चासौ ग् गकारः, तेन भाति ईदृशो अः
अकारः, त गच्छति प्राप्नोति तद् ब-वयोः, स्लयोश्च सादृश्याद्
वेलदिग्भागम्-इलादुगमित्यर्थः, अथवा बेर शरीरम्, तस्य दिग्-भागो
दिग्देशो जन्मभूमिः, तत्र भान्ति ईदृशा अगाः पर्वताः, तरवो वा यत्न
त बेरदिग्भाग हरिप्रस्थम् । २ अम्-अहन्त सिद्ध पाति अपः, स
एव आस्यमा मुखचन्द्रो यस्य असौ अपास्यमाः,-सर्वदेव स्वमुखे अ-
हन्नामरक्षकः । ३ तदेव इलादुगम्, रं रकार गच्छति र्गम्-इलादुर्ग-
नाम्ना प्रतीतम् । ४ आगः अपराधः-अन्याय, त त्यजति इति ' ह '
प्रत्यये आगस्त्यः, तम्-आगस्त्यम्-हरिप्रस्थम् । ५ अश्च पा च अपौ,
तयोः ईर्लक्ष्मीर्यस्य ईदृक् त् तकारः, तेन यौति मिश्रीभवति अपेतयुत् ।
६ धो धनदः, तद्वद् अभीः-निर्मयो नीः-नायको यत्र तम्-इलादुर्ग
पर्वततटम् । ७ वा-अथवा । ८ ईशश्चासौ सौम्यश्च ईशसौम्यः ।
९ हरिर्मुनीन्द्रः । १० स एव सूरिः, नपादः पूज्यपादो येषा तैर्जगत्पवित्रै
र्मुनिभिः । ११ कर्मकर्तारि । १२ अरीणा समूह आरम्, तत् करोति,
इति णौ, क्तिपि, स्वार्थिके अप्रत्यये आर्कः विपक्षसंघातः ।

यतो बृहत्पार्वणचन्द्रचारु तस्यातपत्रं विभरां वभूवे ॥ २ ॥

मृणाऽलसूत्रार्मं लमन्तरेण स्थितश्चलच्चार्मं रयोर्द्वयं सः ।

भेजेऽभितैः पां तु कसिद्धसिन्धोरभूतपूर्वा श्रियमम्बुराशेः ॥ ३ ॥

चित्राभिरस्योपरि मौलिभाजां भाभिर्मणीनामनणीयसीभिः ।

नीराजनेवाऽजनि सज्जनौघैर्विनिर्मिते कर्मणि पूजनायाः ॥ ४ ॥

पदे पदे नम्रनृपावतंसप्रत्युत्पन्नगारुत्मतरत्नभासा ।

भर्तुर्विहर्तुश्चरणाम्बुयोनेर्यवाङ्कुरश्चीरनुनीयते स्म ॥ ५ ॥

गुरुश्चलंश्चारुचरित्रपात्रैः परीवृतो नीवृदुपासकैश्च ।

बंहीयसा दीप्तिवितानकेन जिगाय गङ्गाऽर्कमुताप्रसङ्गम् ॥ ६ ॥

कृपालतामङ्कुरयन् मनोऽन्तश्चाल तेषामपि भूभुजां सः ।

यैर्वह्निरूपं विदधेऽगभाजां विक्षोभजाऽसृक्स्नपितैरिवाऽसौ^{१४} ॥ ७ ॥

१ मुनिकुलविशेषणम्, बृहन्ति पार्वणानि पर्वभवानि धर्मकार्याणि येषां ते बृहत्पार्वणाः, ते च ते चन्द्राश्चन्द्रशाखिनश्च बृहत्पार्वणचन्द्रा मुनयः, तै-
रम्यम्, २ यद्वा तपाभावोऽतपम्, सतस्त्रस्यन्ति अतपत्राः, तेषां
समूह आतपत्रं मुनिकुलम् । यतस्त सूरिम्, स्पष्टं वन्दितुम्, आर्कः
विपक्षगणोऽयुज्यत स्वयमेव, अत एव जगत्पवित्रैरपि मुनिभिस्तस्य
मुनिकुलं सभृतमभूत्, इति तत्त्वम् । ३ मृणा हिंसा । ४ आम
प्राप । ५ लम्-लोपनम्-नाशम् । ६ एणस्थः शान्तिजिनः, चन्द्रो
वा स जातोऽस्मिन् असौ एणस्थितः । ७ आम प्राप । ८ रयो-
र्लक्ष्म्योर्द्वयं द्वितयम् । ९ भ भयम्, न भयमभयम्, तदस्ति अस्मिन्
असौ अभितः । १० पा स्वामी । ११ कानामात्मनां सिद्धः सिन्धुः
ससार रूपो यस्मात्, तस्य कसिद्धसिन्धोः । १२ अभूतपूर्वम्-अकार-
पूर्वम्-अश्रियमित्यर्थः । १३ अम्बुराशेः सागरपक्षस्य पा स्वामी ।
१४ कस्वाले ।

उभौ यदि व्योम्नि पृथक्प्रवाहावमर्त्यसिन्धोर्मिलितौ भवेताम् ।
 तेनोपमीयेत विभोः प्रवेशे सार्थानुगाभ्युद्गतसंघयोगः ॥ ८ ॥
 पुरः प्रवेशे दिवसस्य साक्षाद् दध्रे मणिर्दीधितिर्दीपिताशः ।
 माङ्गल्यमुक्तास्रजि नायकत्वं मूर्ध्नि ध्वजस्यार्जुनकुम्भशोभाम् ॥ ९ ॥
 मुक्तामयं पादयुगे नतानां भाति स्म दामाप्रपदीनमस्य ।
 अङ्गुष्ठनिष्ठयूतमिवोर्ध्वमुखैः प्रेम्णा पयस्तत्परिपावनाय ॥ १० ॥
 पुरन्दरेणाऽपि पुरः क्षमीन्दोः कल्याणनाम्नाऽभिगमाय चक्रे ।
 गजव्रजो राजिकुथैः पयोजैर्यमस्वसुश्चित्र इवोदवाहः ॥ ११ ॥
 प्रसाधितस्याथ मधुद्विषोऽभूल् लक्ष्मीः सदृक्षा करिणां कुलस्य ।
 वियत्प्रयुक्तक्रमपुष्करस्य वराहदेहेन महीं दिधीर्षोः ॥ १२ ॥
 अनन्तनागाभरणस्य चाग्रस्थलस्थितश्रीललनस्य तस्य ।
 न पार्वती श्रीर्बिम्बिदे भवार्धविष्णोरिवागात् करिणां व्रजस्य ॥ १३ ॥
 प्रवृत्तिसिन्धोः पुलिने ललन्त्या भृङ्गावलेस्ताण्डवमण्डपौ वै ।
 प्रकाशकार्कश्यगुणौ दधानाः कुम्भाविभाश्चेलुरभि क्षमीन्द्रम् ॥ १४ ॥
 ते नागजाऽभ्यक्तवराङ्गभागा नागा विरेजुश्चलिता इवाङ्गाः ।
 येषां गतेर्नागपतिः शुचेऽभून्नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गनानाम् ॥ १५ ॥
 यां यां प्रियः प्रैक्षत कातराक्षीं तत्कुम्भदृष्ट्वा स्तनसाम्यशंसी ।
 सा सा ह्रिया नम्रमुखी स्वमुक्तास्रजो मणिं दर्शयति स्म तस्मै ॥ १६ ॥

१ पुष्कर चरणकमलम्, शुण्डाग्र च । २ कृष्णपक्षेऽनन्तनागः
 शेषनागः, हरपक्षे बहुसर्पभूषणस्य, नागाः करिणोऽपि । ३ ललना
 हस्तिनी, स्त्री च । ४ उपमायाम् । ५ स्तनशोभापराभूतौ कुम्भौ इमं स्वं
 मुक्तास्रमणिं मम दण्डत्वेन ददतुरिति दर्शयति ।

तस्यातसीसूनुसमानभासो गर्जत्पयोदेन समस्य मूर्त्या ।
 न हास्तिकस्योज्ज्वलकिङ्किणीभिर्बलाहकश्रेणिरुचिर्न चक्रे ॥ १७ ॥
 कुम्भस्थलस्थापितरौप्यकुम्भभ्राम्यन्मयूखावलिमण्डलेन ।
 गौराङ्गगर्वाद् गजयूथनाथा मदेन शक्रद्विपमन्वकार्षुः ॥ १८ ॥
 आधोरणैः स्वाङ्गविभूषणान्तः संक्रान्तकान्ताचलदृक्सहस्रैः ।
 नित्यं हरेः संनिहिता निकामं सहस्रनेत्री व्यभिचार्यते स्म ॥ १९ ॥
 प्रफुल्लसप्तच्छदसंधिगन्धिरनन्यमाधोरैर्णतां दधानः ।
 चकार लाजोत्किरणं किमुच्चैर्गजव्रजः पुष्करसीकरेण ॥ २० ॥
 स्पृशंश्च स स्वावयवैर्धरित्रीं व्यूहो द्विपानां धरणीधवस्य ।
 राज्यश्रियो भद्र इति प्रतीतेर्नाम्नाऽपि तस्यैव स नन्दकोऽभूत् ॥ २१ ॥
 न नीतमन्येन नतिं कदाचिद् धराधवः सादिवलं बलीयः ।
 बलाङ्गकोत्फुल्लवनशि सार्धमादाय सूरिन्दुमभिप्रतस्थे ॥ २२ ॥
 बिभर्ति यामैन्दवबिम्बभासाऽकृष्णार्णवाभ्यर्णचरैकहंसः ।
 स सूरिराद् तामुदुवाह शोभामभ्यापतत्सादिवलान्तिकस्थः ॥ २३ ॥
 विवन्दिषुः सूरिपदारविन्दं महीधवः सैन्धवमारुरोह ।
 महारथः पुष्परथं रथाङ्गी साक्षादिवोक्षाणमिव त्रिनेत्रः ॥ २४ ॥
 नृपेऽधिरूढे क्रमतः प्लुतानि चकार धाराचतुरस्तुरंगः ।
 सव्याक्षिदृष्टो हरिणा विहायस्तलं विविक्षन्निव पन्नगारिः ॥ २५ ॥
 यियासतस्तस्य महीधरन्ध्रभिदां पटीयान् पटहप्रणादः ।
 गन्धर्वराजामधिमण्डलाङ्कः प्रोत्साहयामास नटप्रवृत्तिम् ॥ २६ ॥
 अजन्यैर्जयं नृपवाजिराजां धर्त्रा धरित्र्याः फणिना ततोऽधः ।
 तत्त्वलान्तिमेते चलपुच्छवातैरुत्क्षिप्य पांशुं शमयांबभूवुः ॥ २७ ॥

१ पूर्वं राजा करिणमारूढः, पश्चाद्-दृष्टे च गुरौ अश्वमधिरुरोह, इति
 तद्विनीतता सूचनम् । २ अश्वरत्नानाम् । ३ अजर्यं सस्यम् ।

गजैः सर्वतीतैस्तुरगैर्विनीतैर्युतानि संसक्तभटाऽयुतानि ।
 क्रियाफलानीव सुनीतिभाजं बलानि भूनायकमन्वयुस्तम् ॥ २८ ॥
 जनैरहंपूर्विकया प्रणुन्नधुरीणभावात् पतिते सुवर्णे ।
 पिष्टेऽरिणा रेणुकणाः सुवर्णक्षोदद्युतचुक्षुदिरे रथौघैः ॥ २९ ॥
 न लङ्घयामास महाजनानां शिरांसि रेणुः करिणां मदाद्र्रः ।
 यतीशितुः किं तु पदप्रसादाद् धरातलस्योद्धर्षणं शशस ॥ ३० ॥
 नतत्रिकोत्साहरसेन बाह्या मुहुर्ग्रहदुच्चिक्षिपुरग्रपादौ ।
 विरेजुर्ह्रस्वैःश्रवसं तदुच्चैर्विजेतुकामा इव संमुखीने ॥ ३१ ॥
 क्रमात् पुरा निर्मितसख्यसौख्यान् सह प्रवृद्धान् भुवनप्रसिद्धान् ।
 प्रक्रीडितान् रेणुभिरेत्य तूर्णं ननाम सूरीनवनीदिनेशः ॥ ३२ ॥
 चतुर्विधः संघजनोऽप्यनंसीदपूर्ववत्तानपि दृष्टपूर्वान् ।
 अनेकशः संस्तुतमप्यनल्पा नवं नवं प्रीतिरहो ! करोति ॥ ३३ ॥
 उपेयुषो वर्त्म निरन्तराभिरस्तोकलोकस्य नतिक्रियाभिः ।
 प्रतीक्ष्यमाणोऽथ गुरुः सुधर्मलाभाशिषा पूजनमभ्यनन्दत् ॥ ३४ ॥
 परिष्कृतत्वेन दिशः पिशङ्गीर्या कुर्वती काञ्चनभूमिभासा ।
 दिनोदयस्य श्रियमाश्रितानां यतीश्वराणां पुरतः शशंस ॥ ३५ ॥
 प्रविश्य तस्यां पुरि पौरनन्दी गणाग्रणीस्तां वसतिं पुपाव ।
 अनिर्विदा या विदधे विधात्रा भुवो विभूषेव भुविर्जयाय ॥ ३६ ॥
 पुरी सनाथा प्रभुणा जनानां गतागतैर्वृद्धिमतीव चक्रे ।
 सनेमिनीं द्वारवतीं सखीं तां छायेव या स्वर्जलधेर्जलेषु ॥ ३७ ॥
 रथाङ्गभर्त्रेऽभिनवं वराय हरिर्यथा द्वारवतीं ससर्ज ।
 तथैव मन्ये गुरवे ध्रुवेण विनिर्मिता नर्मवती पुरीयम् ॥ ३८ ॥

१ यातमङ्कुशवारणम्, निषादिनां पादकर्म यतम्, वीत तु तद्द्वयम् ।

२ उद्धर्षणं रोमोद्गमः ।

पयोधिना तुङ्गतरङ्गरङ्गच्छटोच्छलच्छङ्खकुलाकुलेन ।
 पुरी दधौ साम्यमहो ! महौघे तदाऽभितृत्यत्तुरगीप्रवृत्त्या ॥ ३९ ॥
 निनंसया संगतपौरनारस्नानैस्तडागोऽत्र तदा तरङ्गैः ।
 लोलैरलोलद्युतिभाञ्जि मुष्णन् रत्नानि रत्नाकरतां जगाहे ॥ ४० ॥
 हलीसकैः प्राप्तपारिश्रमाणासुपेयुषीणां पुलिनेऽङ्गनानाम् ।
 सरोऽविलम्बादिव मानमत्र विस्तारयामास तरङ्गहस्तैः ॥ ४१ ॥
 यत्सालमुत्तुङ्गतया विजेतुं शशाक न स्वःप्रभुवैजयन्तः ।
 तत्र न्यवात्सनि नरनाथमन्त्री वणिक्षु सभ्यः सहजूर्महेभ्यः ॥ ४२ ॥
 चतुःसमामर्दविसन्धगन्धः प्राकारभित्त्या सहसा निषिद्धः ।
 निर्गत्य यत् सौधगवाक्षमार्गे प्रादुर्वचक्रे चरितं गृहस्य ॥ ४३ ॥
 अथाऽन्यदासौ गुरुमाह मन्ये त्वदुद्भवादेव शिवाय देवैः ।
 आराधितोऽद्धा मनुस्सरोभिः प्रसादितोऽसूत कुलाग्रिमं ते ॥ ४४ ॥
 त्वत्पूर्वजाः केचिदिहैव पूर्वं जातास्त्रिवर्गाचरणैः सुरार्च्याः ।
 यद्योषितः स्फाटिकसौधमूर्ध्नि नभोगता देव्य इव व्यराजन् ॥ ४५ ॥
 कान्तेन्दुकान्तोपलकुट्टिमेषु त्वत्पूर्वजानामिह मन्दिरेषु ।
 छाया विरेजुर्विलसद्भूनां शरीरभाजः कमला इवैषाम् ॥ ४६ ॥
 तवागमादेव ततो विशेषाद् जालागताभ्योऽधिगृहं गृहिण्यः ।
 इहोच्छलद्भूरिसुमावलीभ्यः प्रकाशमभ्यस्य दशोर्विशन्ति ॥ ४७ ॥
 त्वद्दृष्टिसंभावनयाऽऽश्रयालीं पियूषयूषात्मतयेव शुभ्राम् ।
 चक्रुर्युवानः प्रतिबिम्बिताङ्गाः स्ववेषवर्णैर्विविधामिहाद्य ॥ ४८ ॥
 अथाऽत्र शिष्ये स्वपदप्रतिष्ठां प्रणीय नः प्रीणय चित्तनिष्ठाम् ।
 महः क्रियान्मेऽस्य गृहे स्वविम्बैः सजीवचित्रा इव रत्नभिक्तीः ॥ ४९ ॥

१ चतुर्भिः कर्पूरा-जगरु-ककोल-कुङ्कुमैः सम चतुःसमम् । २ नी-
 नार्थमेतत् । ३ निश्चितम् ।

गुरोर्गिरः श्रुत्यदितप्रसत्तेस्तदा स्मिताऽपाण्डुकपोलकाभ्याम् ।
 बिम्बे सवर्णेऽपि सुवर्णलिप्तस्तम्बेषु भेजे नवदर्पणश्रीः ॥ ५० ॥
 शुकाङ्गनीलोत्पलनिर्मितानां स्रजां विलेभुः प्रतिसन्न राज्यः ।
 कटाक्षमाला इव पर्वलक्ष्म्यास्तथेति साधुप्रभुणाऽभ्युपेत ॥ ५१ ॥
 मणीमयेष्वङ्गणकेषु धाम्नां लिप्तेषु भासा गृहदेहलीनाम् ।
 अन्तःस्थिताऽपीन्दुमुखी तदासीदभ्यागतेवाऽर्धजनाय दातुम् ॥ ५२ ॥
 तत्रोत्सवस्य श्रवणामृतेन नाऽभूत् पुरी सा श्रवणेन तूर्णम् ।
 यस्यामलिन्देषु न चकुरेव लोकाः स्वधाम्नां प्रतिकर्मनम् ॥ ५३ ॥
 अस्याः स्वसेवाऽस्ति पुरी द्वितीया पार्श्वेऽद्वितीया खलु सावलीति ।
 न वेद यस्यां मणिकुट्टिमत्वाद् मुग्धाङ्गना गोमयगोमुखरानि ॥ ५४ ॥
 गोपानसीषु क्षणमास्थितानां दिदृक्षयाऽभ्येत्य दिवो बधूनाम् ।
 जालेषु लीलालसमानुषीणां सुखेन संख्यं समुदेत्यमुष्याम् ॥ ५५ ॥
 नृत्यप्रलोभाद् बलभीस्थितानामालम्बिभिश्वन्द्रकिणां कलामै ।
 जातातपत्रप्रभया प्रभुत्वं या व्यञ्जयामास पुरी पुरीणाम् ॥ ५६ ॥
 स्फुरत्करैरप्यकरैर्विलासव्यासक्तरामैरपि चाऽविरामैः ।
 रेजे विचित्रैरपि या सचित्रैर्गृहैर्विहारैरपि हारिहारैः ॥ ५७ ॥
 अथैत्य तस्यां पुरि सूरिमन्त्रादिध्यासयाऽधत्त स धारणां ताम् ।
 अन्तर्निलीनेन्द्रियवृत्तिमेनं यस्यां जनः कृत्रिममेव मेने ॥ ५८ ॥
 क्षितिप्रतिष्ठोऽपि मुखारविन्दैर्धितद्युतोष्णांशुरिवाऽप्रवृण्व्यः ।
 ज्वलत्तपोज्योतिरसौ समार्धिं दधद् जिगाय द्युसदीशतेजः ॥ ५९ ॥
 तदेयुषीर्देववधूर्विलासै रागं विविक्ता इति वर्धयन्तीः ।
 योगाद् गुरुं क्षोभयितुं न दक्षा बबाधिरे धीरकटाक्षलक्षाः ॥ ६० ॥
 रम्भाः स्मरं भावयितुं मनोऽन्तर्मथुं व्यधुस्तेन मणीचक्रानाम् ।
 मधूनि वक्त्राणि च कामिनीनामन्योन्यमामोदविवादमीशुः ॥ ६१ ॥
 प्रियैः प्रियैर्यैर्वचसां विलासैः स्त्रियः प्रसन्ना विहिता रतान्तः ।
 सख्याः शुकस्तान्निवदंस्तदान्तेवासित्वमाप स्फुटमङ्गनानाम् ॥ ६२ ॥

छत्रेष्वापि स्पष्टतरेषु यत्र पिकानुवादान् प्रणितेषु सख्यः ।
 प्रत्यायिताः संगमरङ्गसौख्यं भेजुः स्वयंजातफलाः कलानाम् ॥६३॥
 वासांसि लज्जावधये धृतानि स्वच्छानि नारीकुचमण्डलेषु ।
 केरप्रयोगस्य भियेष नूनं नाऽविघ्नयंस्तत्प्रियदृष्टिपातान् ॥ ६४ ॥
 लताविलच्छास्त्रिषु तत्प्रवृत्तिद्वीरक्षणायेव वधूधृतानि ।
 आकाशसाम्यं दधुरम्बराणि रतश्रमाम्भःपृषदाद्रितानि ॥ ६५ ॥
 अविक्रिय चेति मधुक्रियाभिस्तमैक्ष्य रम्भाः प्रणिधानशुद्धम् ।
 स्वविभ्रमं विभ्रममेव जज्ञुर्न नामतः केवलमर्थतोऽपि ॥ ६६ ॥
 यस्यामजिह्वा महतीमपङ्गां भक्तिं वितेनुर्गणधारिणोऽपि ।
 सूरैः क्रमात् शासनदेवताऽऽविर्बभूव सा भक्तिवशात् सहर्षा ॥६७॥
 भवादृशा ध्यानधिया स्वयोगसीमानमत्यायतयोऽत्यजन्तः ।
 स्मरन्ति मे श्रीमभवस्ततोऽहं धन्येति साऽऽभाष्य गुरूननंसीत् ॥६८॥
 यदर्थमुद्यत्तपसा त्वयाऽहं स्मृता तदाज्ञापय देव ! सद्यः ।
 जनैरजातस्खलनैर्न जातु भवादृशैर्ध्येयभिहार्थवन्ध्यम् ॥ ६९ ॥
 को यौवराज्यश्रियमर्हतीति श्रुत्वा गुरोर्वाचमुवाच देवी ।
 समेऽपि शिष्या उचिता हि यैर्न द्वयेऽप्यमुच्यन्त विनीतमार्गाः ॥७०॥
 परस्परस्पर्धिपराध्यरूपा जितेन्द्रिया ज्ञप्तिगुरुस्वरूपाः ।
 शिष्यास्तवैतेषु गुणैः प्रधानः श्रीपाठकोऽसौ कनकाभिधानः ॥७१॥
 कैलाः कैलाः सर्वकलाङ्गनासु पौरस्त्रियो यत्र निधाय वेधाः
 स्वकोशमध्यादिव तत् ततस्ना यथार्हमादाय जगत्सु युक्ते ॥ ७२ ॥
 स्थानेऽस्य दीक्षैव यदेतद्दर्हा कन्यां विधातु विदुषो न वेधाः ।
 श्रीनिर्मितिः प्राप्त्युणक्तैकवर्णस्वरूपाऽस्य जरत्तरस्य ॥ ७३ ॥

१ रतप्रवृत्तौ शतधा बभूवुः क चोन्नतानां तनुभिर्निरोध । इत्यपि ।

२ नागयो विचिताः ३ आसीणबनिताः अकारान्तोऽयं
 मण्डितपर्यायः
 THE UNIVERSITY LIBRARY
 RECEIVED ON

जस्य, अस्य मुनीन्दोर्गुरोः, अंही पादौ, स्पष्टुमिह मध्ये प्रविशतः
नगरान्तरागच्छतः, मम एष दुरन्तोऽपारः, अन्तराभूविघ्नो
भवतीति हेतोर्जलधिर्यत्र वप्रं निन्दतीति ॥ ८० ॥

कैलासौकोदिशमिव रुचामीश्वरस्यागतस्य

स्वाहाजानेरिव पवनजप्राज्यसाहाय्यभाजः ।

द्रङ्गं तीर्थं तमधिवसतः श्रीतपागच्छराजः

स्फातिं स्फूर्जत्सवितृसवयाः प्राप पृथ्वीं प्रतापः ॥ ८१ ॥

यथा रुचामीश्वरस्य सूर्यस्य, कैलासौकोदिशं कौबेरीं
दिशमागतस्य, पुनः, यथा स्वाहाजानेः कृशानोः, किं०, पव-
नजप्राज्यसाहाय्यभाजः समीरसंबन्धिसाहाय्यशालिनः, तथा
तं तीर्थं द्रङ्गं श्रीस्तम्भतीर्थनगरं, अधिवसतः सतः श्रीतपाग-
च्छराजः श्रीविजयसेनसूरेः, प्रतापः, किं०, सवितृसवयाः सू-
र्यमित्रं, तत्तुल्यत्वात्, पृथ्वीविशालां, स्फातिं वृद्धि, प्राप ॥ ८१ ॥

क्लेशः पत्रप्रसूनाप्रथिमभव इव स्फीतशीतस्य चाऽसं-

ल्लीलोल्लासे धरायामभिसरति जवाद् याम्यदिग्गन्धवाहे ।

नासीद्भीर्दुःस्थताया व्यसनशतसृजो नापि मिथ्यात्विराजः

श्रीतीर्थे स्तम्भतीर्थे लसति साते सहोभाजि नव्यार्षिराजि ८२

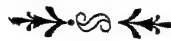
यथा धरायां भूमौ, याम्यदिग्गन्धवाहे दक्षिणात्ये वाते,
अभिसरति आगच्छति सति, किलक्षणे, लीलायाः क्लेश-
र्याद् वसन्तक्रीडाया उल्लासो यस्मिस्तस्मिन् दक्षिणानिले सति,
पत्रप्रसूनानां पृथोर्भावः प्रथिमा न प्रथिमाऽप्रथिमाऽभावः पत्रप्रसू-
नानामप्रथिमभवः पत्रप्रसूनाप्रथिमभवः कोऽर्थः—पत्रप्रसूनाऽभा-
वभवः क्लेशो यथा न स्यात्, च पुनः, यथा स्फीतशीतस्य क्ले-

शो न स्यात्, किं०, असन् अश्रेष्ठः, वसन्तागमे हि पत्राणां प्र-
सूनानां चोद्गमः शीतव्यपगमश्च स्यातां, तेन तयोरुपद्रवो न
स्यात्, तथा स्तम्भतीर्थे, किं०, श्रीणां तीर्थे क्षेत्रे, अथवा श्रीमत्
तीर्थं संघो वाऽर्हबैत्यादि यत्र तत्र, नव्यर्षिराजि नवीनाचा-
र्यराजे लसति सति, किं०, सहोभाजि बलवति ज्ञानादिबलशा-
लिनि, दुःस्थताया दारिद्र्यस्य, भीर्नासीत् परद्वीपान्तरात् प्रवह-
णानां क्षेमेणाऽऽगमात्, पुनः, व्यसनशतसृजः कष्टशतकर्तुः,
मिथ्यातिविराजः पूर्वोक्तकल्याणराजनान्नोऽपि, भीर्भयं नासीत् ।
अत्र सर्गे केवलमिन्द्रवंशाभिधं छन्दः, “ स्यादिन्द्रवंशा
ततजैरसंयुतैः, इति लक्षणसद्भावात् । अन्तिमे वृत्तत्रये प्रथमं
मालिनीवृत्तम्, द्वितीयं मन्दाक्रान्तावृत्तं, तयोर्लक्षणं तु प्रागुक्तम् ।
तृतीयं तु स्रग्धरावृत्तम्, तल्लक्षणं यथा—“ अन्नैर्यानां त्रयेण
त्रिमुनियतियुता स्रग्धरा कीर्तितेयम् ” इति ॥ ८२ ॥

.....

इतीति सकलं प्रकटम्

इति सकलसुविहितसभासार्वभौमसमानपण्डितमण्डलीमौलिमौ-
लीयमानपण्डितश्रीकमलविजयगणसुशिष्यमुख्यपण्डितपुरन्द-
रप्रमुख्यपण्डितश्रीविद्याविजयगणविनेयवाचकश्रीगुणवि-
जयगणविरचितायां विजयप्रदीपिकाऽभिधानधारि-
कायां सुखावबोधिकायां श्रीविजय-
प्रशस्तिमहाकाव्यटीकायां दशमः
सर्गोऽर्थतः समर्थिनः ॥

अहम्
अथैकादशः सर्गः ।

अथैकादशः सर्गः समारभ्यते, अस्मिन् सर्गे पूर्वं नवमसर्ग-
निर्मितवर्णनानां भट्टारकश्रीहीरविजयमूरिचरणानां कियच्चरितं
रचयति—

मेवातदेशादथ मारवक्ष्मा-

लोलेक्षणालङ्करणीभवन्तः ।

अभ्याययुः श्रीगुरुहीरपादा

देशं सलक्ष्मीकसपादलक्षम् ॥ १ ॥

अथ मेवातदेशात् क्रमेणोग्रसेनपुरे, फतेपुरे, अभिरामावादे,
पुनरुग्रसेनपुरे च, इति चतुर्मासकचतुष्टयं विधाय ततश्चलन्तः
पुनर्मारवक्ष्मालोलेक्षणाया मरुस्थलीभूमिभामिन्या अलङ्करणी-
भवन्तः सन्तः, श्रीगुरुहीरपादाः पूज्यश्रीहीरविजयमूरयः, श्री-
फलवर्धिपार्श्वनाथयात्रां कृत्वा, सलक्ष्मीकः सश्रीको यः सपा-
दलक्षो नामा नागपुरनगरालङ्कृतो देशस्तं सलक्ष्मीकसपाद-
लक्षं देशं, अभ्याययुरागतवन्त इति ॥ १ ॥

गङ्गाप्रवाहः किमु तापहारी

कल्पद्रुमः किं सकलोपकारी ? ।

श्रीसूरिसिंहः समुपागतोऽसा-

वज्ञायि देशेऽत्र समस्तलोकैः ॥ २ ॥

श्रीसूरिसिंहः, किं०, तापहारी, ततः किं०, गङ्गाप्रवाहः,
पुनः किं०, सकललोकानामुपकारी, ततः किं०, कल्पद्रुम इति,

असौ गुरुः, अत्र देशे सवालखनामके देशे, समुपागतः सन्,
समस्तलोकैरज्ञायि मेने ॥ २ ॥

आश्चर्यचर्याव्रजवर्यवीर्यै-

भूयोभिरुत्साहभृदुत्सवौधैः ।

उल्लासवत्यां पुरि नागपुर्या

चक्रुश्चतुर्मासमृषीशमुख्याः ॥ ३ ॥

आश्चर्यचर्याव्रजस्याऽद्भुतोपलक्षितगमनस्य वर्यं वीर्यं सा-
मर्थ्यं येभ्यस्तैः, पुनः, भूयोभिः बहुभिः, उत्साहभृतां महा-
जनानामुत्सवौधैः, उल्लासवत्यां नागपुर्या पुरि नागोरनान्नि
नगरे, ऋषीशमुख्यास्ते पूज्याश्चतुर्मासं चक्रुरिति ॥ ३ ॥

चित्तं चतुर्मासकपारणे श्री-

सूरेर्जगल्लोकहितार्थमिच्छोः ।

सज्जं सुहृज्जन्तुकगूर्जरत्रा-

धात्रीपवित्रीकरणार्थमासीत् ॥ ४ ॥

अथ तच्चतुर्मासकपारणे जातै सति, श्रीसूरेः, किं०, ज-
गल्लोकहितार्थमिच्छोः जगज्जनानुकूल्याभिलाषिणः, चित्तं मनः,
सज्जमुत्सुकं, आसीत् । किमर्थमित्याह-सुहृदः सस्नेहा जन्तवो
लोका यत्र सा स्वार्थिके कप्रत्यये सुहृज्जन्तुका सश्रद्धलोका
या गूर्जरत्राधात्री गूर्जरधरा तस्याः पवित्रीकरणार्थमित्यर्थः ॥४॥

पुण्यात्मिकाभिर्वरदेशनाभि-

रन्निस्तडिच्चवानिव नुन्नतापः ।

वृद्धिं नयन्नध्वनि बोधिबीजा-

ङ्कूरानघासज्जनसज्जनानाम् ॥ ५ ॥

विध्वंसयन् ध्वान्तमथाऽर्यमेव

जाड्यं हरन्नान्तरमङ्गभाजाम् ।

उद्धोधयन् भव्यपयोजपुञ्जान्

श्रीहीरसूरिर्विजहार भूमौ ॥ ६ ॥

श्रीहीरसूरिः, किं०, तडित्त्वानिव मेघ इव, अद्भिः पानीयैः,
पुण्यात्मिकाभिः पवित्राभिः, सुकृद्देशनाभिः नुन्नस्तापो मेघपक्षे
ग्रीष्मकालजन्माऽऽतपो येन, गुरुपक्षे कषायादितापो येन सः,
पुनः, अध्वनि मार्गे, मेढतादौ, अघे पापे असज्जना दुर्जना इवाऽ-
घासज्जनाः पापप्रणाशकाः अघासज्जनास्ते च सज्जनाः सुहृज्जना-
अर्थात् सम्यग्दृशस्तेषां, बोधिबीजाङ्कूरान् वृद्धिं नयन् ॥५॥
पुनः, अर्यमेव सूर्य इव, ध्वान्तं पापरूपं विध्वंसयन्, पुनः,
अर्यमेव, अङ्गभाजां जन्तूनां जाड्यं हरन्, पुनः, भव्यपयोजपुञ्जान्
संघलोकसरोजव्रजान्, उद्धोधयन् प्रतिबोधयन्, क्रमेण मरुक-
ल्पतरुविरुद्धारकसुश्रावकसा०-- तादृख्यमहाग्रहेण पीपाडनग-
रादौ मरुभूमौ, विजहार व्यहर्षात् । इति युग्मव्याख्या ॥६॥

श्रीमत्सुधर्मप्रभुपादपद्म-

सेवाषडंहीन् सुभगानुभावान् ।

आगच्छतः श्रीगुरुहीरसूरीन्

जम्बूकुमारानिव नुन्नमारान् ॥ ७ ॥

आकर्ण्य कर्णैकसुधायमान-

नाम्नः सुधाम्नः प्रसरन्महिम्नः ।

आचार्यधुर्योऽजनि धैर्यवर्य-

उत्साहवानच्छमनाः प्रणत्यै ॥ ८ ॥

श्रीहीरसूरीन्, किं०, जम्बूकुमारानिव, किं०, श्रीमान् यः
 सुष्ठु शोभनो धर्मः सुधर्मः सर्वज्ञोप्रज्ञश्रमणमार्गरूपः स एव
 प्रभुः स्वामी तत्पादपद्मसेवायां, जम्बूपक्षे श्रीमान् यः सुधर्म-
 प्रभुः श्रीवीरपञ्चमगणभृत् तत्पादपद्मसेवायां, षडंहीन् भ्रमरान्,
 पुनः किं०, सुभगोऽनुभावो येषां तान् सौभाग्यमयान्, पुनः किं०,
 नुन्नमारान् निरस्तकन्दर्पान्, अत एव श्रीजम्बूस्वामितुल्यान्
 ॥७॥ श्रीगुरुहीरसूरीनागच्छतो नागपुराद् गूर्जरत्रां प्रत्यागमि-
 ष्यतः, आकर्ण्य श्रुत्वा, किं०, कर्णैकसुधायमाननाम्नः श्रोत्रामृत-
 समानाऽभिधानान्, पुनः किं०, सुधाम्नः सुप्रतापान्, पुनः किं०,
 प्रसरन्महिम्नः विस्तीर्णमाहात्म्यान्, आचार्यधुर्यः श्रीविजय-
 सेनसूरिः, किं०, धैर्येण वर्यः, पुनः किं०, अच्छमनाश्चोक्षचेताः,
 प्रणत्यै श्रीहीरगुरुप्रणमनाय, उत्साहवानजनि उत्कण्ठाभृदभूत् ।
 इदं युग्मव्याख्यानम् ॥ ८ ॥

संसेव्यमानः सकलर्षिमुख्यैः

श्रीसङ्घसङ्कल्पनकल्पकल्पः ।

आचार्यवर्यः शिवपुर्यहार्य-

धैर्याननंसीदथ हीरसूरीन् ॥ ९ ॥

अथ गूर्जरदेशतश्चलन् आचार्यवर्यः, किं०, सकलर्षिमुख्यैः
 संसेव्यमानः, पुनः, श्रीसङ्घस्य सङ्कल्पनानि मनोऽभिलाषास्तत्र
 कल्पकल्पः सुरद्रुमसमः, तत्पूरकत्वात्, अथ शिवपुरि सीरो-
 हीनगर्यां, हीरसूरीन्, किं०, अहार्यधैर्यान् अजेयपराक्रमान्,
 अनंसीत् प्राणमत् ॥ ९ ॥

द्वौ सङ्गतौ तत्र पुरेऽन्वभूतां

शोभामनूचानगणाधिराजौ ।

गाम्भीर्यसारौ गुणरत्नवारौ

पूर्वापरौ नीरनिधी इवेमौ ॥ १० ॥

तत्र पुरे सीरोहीनगरे, द्वौ अनूचानगणाधिराजौ आचार्य-
भट्टारकौ, सङ्गतौ मिलितौ सन्तौ, शोभामन्वभूताम् । इवोत्प्रे-
क्ष्यते-इमौ पूर्वापरौ प्राचीप्रतीचीसत्कौ, नीरनिधी समुद्रौ, कि०,
गाम्भीर्येण सारौ, पुनः, गुणरत्नानां वारः समूहो ययोस्तौ ॥ १० ॥

छायाभूतौ कान्तियुतौ हरन्तौ

स्तोमैर्गवां तामसमोघमुच्चैः ।

भट्टारकाचार्यवरावभातां

द्वौ पुष्पदन्ताविव तत्र पुर्याम् ॥ ११ ॥

तत्र पुर्यां, द्वौ भट्टारकाचार्यवरौ पुष्पदन्ताविव सूर्याच-
न्द्रमसाविव, अभातां शोभेते स्मेति योगः । कि०, छायाभूतौ
शोभाधरौ, पक्षे सूर्यभार्या छाया, चन्द्रस्य छाया प्रतीता, तद्धा-
रिणौ, पुनः, कान्तियुतौ भासंयुतौ, पुनः, गवां वचनानां, पक्षे
गवां किरणानां स्तोमैस्तामसमोघं पापव्रातं ध्वान्तव्रातं च
हरन्तौ ॥ ११ ॥

धुर्याविमावार्हतशासनैक-

गन्त्र्याः कृते किं विहितौ विधात्रा ? ।

सूरीश्वरौ संगमितौ विलोक्य

लोकैः स्वचित्तान्तरिति व्यचिन्ति ॥ १२ ॥

तौ सूरीश्वरौ संगमितौ मिलितौ, विलोक्य लोकैः स्वचित्ता-
न्तर्मनोऽन्तः, इति व्यचिन्ति । तत् पूर्वार्धेनाह-आर्हतशासनैकग-
न्त्र्याः कृते जिनशासनरथवाहनाय, किमिमौ विधात्रा धुर्यौ
विहितौ कृताविति ॥ १२ ॥

भट्टारकोऽबोधि विनेयमेन-

मत्यन्तमीशं स्वमिवात्मपट्टे ।

पुत्रो मृगेन्द्रस्य मृगेन्द्र एव

यज्जायते तत्किमु चित्रमत्र ? ॥ १३ ॥

एनं विनयेमत्यन्तमीशं गच्छभारनिर्वाहकत्वात् समर्थं,
आत्मपट्टे स्वमिव भट्टारको हीरसूरिः, अबोधि ज्ञातवान् । तदेव
द्रढयति—मृगेन्द्रस्य सिंहस्य, पुत्रो यद् मृगेन्द्र एव जायते अत्रार्थे
किमु चित्रं ?, अथवा, अत्र जगति तत्किं चित्रं ? अपि तु
नेति ॥ १३ ॥

आसीदनूचानपतेर्महिम्नो

भट्टारकस्थानमुपेयुषः श्रीः ।

स्यादस्य यातस्य गुरोः पदे श्री-

धिष्ण्यस्य यत् सा न हि विस्मयोऽत्र ॥१४॥

अनूचानपतेः, किं०, भट्टारकस्थानं पूज्यपादमूलमुपेयुषः,
महिम्नो महत्त्वस्य, श्रीरासीज्जाता । अस्य श्रीधिष्ण्यस्य कम-
लालयस्याऽऽचार्यस्य, गुरोः पदे यातस्य श्रीहीरगुरुपादमूले
प्राप्तस्य, यत् सा श्रीर्भवति, अत्र को विस्मयः ? कोऽपि न हि;
यतो गुरुपदान्तिके प्राप्तस्य शिष्यस्य श्रीः स्यादेवेति, पक्षे
श्रीधिष्ण्यस्य श्रिया युक्तो यो धिष्ण्यः शुक्रस्तस्य श्रीशुक्रग्र-
हस्य, गुरोः पदे बृहस्पतेः स्थाने मीनराशौ, यातस्य या श्रीरु-
च्चत्वलक्षणा स्यात्, तत्र विस्मयः कः ? अपि तु न कोऽपीति ।
एतदर्थसंवादि काव्यं यथा—

“ आगतस्य निजगेहमप्यरेगौरवं विदधते महाश्रियः ।

मीनमात्मसदनं समीयुषो भार्गवस्य गुरुरुच्चतां ददौ ” ॥१॥

इत्याद्युक्तेः ॥ १४ ॥

भट्टारकाऽऽचार्यपुरन्दराभ्यां

भाति स्म भूयः शिवपुर्यमूभ्याम् ।

पुण्यात्मिकाभ्यां द्युसरित्सतीभ्यां

नित्याऽनघा मूर्तिरिवाऽष्टमूर्तेः ॥ १५ ॥

अमूभ्यां भट्टारकाऽऽचार्यपुरन्दराभ्यां शिवपुरी भूयो भाति
स्मेत्यन्वयः । यथा, उत्प्रेक्ष्यते वेति-द्युसरित्सतीभ्यां गङ्गागौ-
रीभ्यां, किं०, पुण्यात्मिकाभ्यां पावनाभ्याम् ; अष्टमूर्तेः शम्भोः,
मूर्तिरिवेति दृष्टान्तोत्प्रेक्षे ॥ १५ ॥

सीरोहिका श्रीनगरी सुतीर्थं

द्वाभ्यां गुरुभ्यामभवत् तदाऽऽभ्याम् ।

क्षोणीव जहनूष्णमहःसुताभ्या-

मेकत्वभावेन सुसंगताभ्याम् ॥ १६ ॥

तदा आभ्यां द्वाभ्यां गुरुभ्यां, सीरोहिका नगरी सु-
तीर्थमभवत् । दृष्टान्तोऽत्र-यथा जहनूष्णमहःसुताभ्यां गङ्गायमु-
नाभ्यां, किं०, एकत्वं एकीभावस्तस्य भावेन संचया संगताभ्यां
मिलिताभ्यां, क्षोणी सुतीर्थं स्यात् तथेति ॥ १६ ॥

आज्ञामथ श्रीतपगच्छभर्तु-

रादाय दामेव जगाम शीघ्रम् ।

श्रीस्तम्भतीर्थं नगरं गरीया-

ञ्श्रीमाननूचानमहीमहेन्द्रः ॥ १७ ॥

अथ श्रीतपगच्छभर्तुः श्रीहीरसूरेः, आज्ञां दामेव माला-
मिवादाय, शिरसेति शेषः । श्रीमान् अनूचानमहीमहेन्द्रः श्रीआ-
चार्यराट्, श्रीस्तम्भतीर्थं नगरं जगाम शिवपुरीतः स्तम्भतीर्थं

प्राप्तवान्, तत्रत्यश्राद्धमुख्यपरीक्षकवजिआराजिआख्यकारिता-
हत्प्रतिष्ठाकृत्यायेति शेषः ॥ १७ ॥

इतश्च—

अत्युच्छलद्वारिधिवीचिवीथी-

श्रीभ्राजि गन्धारपुरे प्रधाने ।

श्रीमालिवंशेऽथ परीक्षकाणां

मुख्यो महेभ्योऽभवदाहणाहः ॥ १८ ॥

इतश्चेति पदेनाधिकारान्तररूपां तयोरुत्पत्तिं वर्णयति—
अत्युच्छलन्ती या वारिधेः समुद्रस्य वीचिवीथी कल्लोलमाला
तत्श्रीभ्राजि तच्छोभाशालिनि, गन्धारपुरे बन्दिरे, श्रीमालिनां
वंशे ज्ञातौ, अथ परीक्षकाणां मुख्य आहणनामा महेभ्योऽ-
भवत् ॥ १८ ॥

जिष्णोरिवौजस्विभुजो झषाङ्क-

स्तस्यात्मजोऽभूदथ देहणाहः ।

तस्यापि पुत्रोऽथ मुहस्यभिख्या-

ख्यातः सतां प्रीतिपदं बभूव ॥ १९ ॥

अथ तस्यात्मजो देहणनामाऽभूत् । कः कस्येवेत्याह—जि-
ष्णोर्नारायणस्य, झषाङ्को मीनाङ्क इव । किं०, औजस्विनौ ब-
लिष्ठौ भुजौ यस्य सः, मीनाङ्कपक्षे औजस्विभुज इव, जगज्जेतृ-
त्वादिति । अथ तस्यापि पुत्रो मुहसी इति अभिख्याया ख्यातः
मुहस्यभिख्याख्यातः, पुनः किं०, सतां प्रीतिपदं सज्जनानां
स्नेहपात्रं बभूव ॥ १९ ॥

सूनुस्तदीयः समराभिधोऽभूत्

तस्याङ्गजन्माऽजनि चाऽर्जुनाहः ।

भीमाभिधोऽभूत् तनयश्च तस्य

जाताऽस्य लालूरिति नाम जाया ॥ २० ॥

तदीयः सूनुः समराख्यस्तस्याऽङ्गजन्माऽर्जुनाख्योऽजनि
जातः, तस्यार्जुनस्य तनयो भीमाऽख्योऽभूत्, अस्य च लालू-
रितिनाम्नी जाया पत्नी जाता ॥ २० ॥

यद्वज्रयः शक्रपुलोमपुत्र्योः

पुत्रस्तयोः श्रीजसिआभिधोऽभूत् ।

तस्य स्मरस्येव रतिर्बभूव

भार्या सदाऽऽर्या जसमुख्यमादेः ॥ २१ ॥

यद्वद् यथा, शक्रपुलोमपुत्र्योरिन्द्रेन्द्राप्योः, जयो नामा
सुतः, तथा तयोः श्रीजसिआख्यः पुत्रोऽभूत् । तस्य भार्या जस-
मुख्यमादेः जसमादेनाम्नी, बभूव; रतिरिव यथा स्मरस्येवेति
दृष्टान्तः ॥ २१ ॥

स्कन्दाऽऽखुयानाविव शम्भुगौर्योः

श्रेष्ठौ तयोर्द्वौ तनयावभूताम् ।

ज्यायान् महेभ्यो वजिआभिधानः

श्रीराजिआह्वश्च ततो लघीयान् ॥ २२ ॥

यथा शम्भुगौर्योरीश्वरपार्वत्योः, स्कन्दाऽऽखुयानौ कार्ति-
केयगणेशौ पुत्रौ, तथा तयोर्जसिआजसमादेनाम्नोः, द्वौ तनया-
वभूताम् । तयोर्नाम्नी प्राह-ज्यायान् वृद्धो वजिआभिधानो महे-
भ्यः, च पुनर्लघीयान् राजिआह्व इति ॥ २२ ॥

आभ्यां सुताभ्यां मुदमाप पित्रो-

श्चित्तं चिरं चित्तजशोभनाभ्याम् ।

सद्योऽश्विनीभास्करयोरिवर्भु-

भर्तुर्भिषग्भ्यामतिरागवद्भ्याम् ॥ २३ ॥

आभ्यामेताभ्यां, सुताभ्यां किं०, चित्तजः स्मरस्तद्वत्
शोभनाभ्याम्, पित्रोर्जननीजनकयोः, चित्तं मुदमाप । दृष्टान्तो
यथा—अश्विनीभास्करयोः ऋभुभर्तुः शक्रस्य भिषग्भ्याम-
श्विनीपुत्राभ्याम् । किं०, अतिरागवद्भ्यां तयोर्भृशं स्नेहित्वा-
दिदं विशेषणम्, स्वर्वैद्याभ्यां यथाऽश्विनीसूर्ययोश्चित्तं मुदितं
तथा ताभ्यां तयोरिति ॥ २३ ॥

ज्येष्ठस्य जाया विमलाऽभिधाऽभू-

दन्यस्य चासीत् कमलाऽभिधाना ।

भ्रात्रोर्मिथः प्रीतिरभूद् वसन्त-

संकल्पयोन्योरिव चातिबह्वी ॥ २४ ॥

ज्येष्ठस्य वजिआख्यस्य जाया भार्या विमलाऽऽख्याऽभूत्,
अन्यस्य च लघोः कमलाऽऽख्याऽभूत् । च पुनः, तयोर्भ्रात्रोर्वस-
न्तसङ्कल्पयोन्योर्मधुमन्मथयोरिव, मिथः अतिबह्वी प्रीतिरभू-
दिति ॥ २४ ॥

श्रीचक्रपाणेरिव पुष्पपत्री

ज्येष्ठस्य पुत्रोऽजनि मेघजीति ।

एतः स्म गन्धारपुरादथ द्वौ

बन्धू च खम्भाइतबन्दिनं तौ ॥ २५ ॥

श्रीचक्रपाणेर्नारायणस्य यथा पुष्पपत्री कन्दर्पस्तथा
ज्येष्ठस्य वजिआख्यस्य पुत्रो मेघजी इति नामाऽजनि । अथाऽ-
स्यदा गन्धारपुरात् तौ द्वौ बन्धू खम्भाइतबन्दिनं एतः स्म
आगतौ ॥ २५ ॥

तत्रापि तावात्मभुजार्जितानां
श्रीणां फलं धर्मनियोजनाख्यम् ।

सम्यक् समीहाविषयं सृजन्तौ
क्षेत्रेषु वित्तं वपतः स्म नित्यम् ॥ २६ ॥

तौ भ्रातरौ, तत्रापि स्तम्भतीर्थे, आत्मभुजार्जितानां
स्वहस्तोपार्जितानां, श्रीणां धर्मनियोजनाख्यं धर्मकर्मव्ययकर-
णलक्षणं, फलं समीहाविषयं सृजन्तौ वाञ्छागोचरीकुर्वन्तौ,
सप्तसु नवसु वा क्षेत्रेषु, वित्तं वपतः स्मेति ॥ २६ ॥

त्यागैः सरागैः सुकृतप्रियेषु
पात्रेषु दीनेषु दयात्मभिश्च ।

आसीत् प्रसिद्धिः प्रथमा नगर्यां

तस्यां तयोर्बान्धवयोश्च बह्वी ॥ २७ ॥

सुकृतप्रियेषु पुण्यात्मसु, पात्रेषु त्यागैर्दानैः, किं०, सरागै-
र्धर्मरागयुक्तैर्भक्तिदानैरिति, च पुनः, दीनेषु जनेषु दयाऽऽत्म-
भिर्दयादानैरिति, तस्यां नगर्यां त्रम्बावत्यां, तयोर्बान्धवयोः
प्रसिद्धिः ख्यातिः, किं०, बह्वी, अत एव प्रथमा मुख्या,
आसीत् ॥ २७ ॥

ख्यातिर्भुवो भर्तुरकब्बरस्य

पर्षन्मृगाक्षीस्तनहारिहारः ।

जज्ञे पयोधौ च तयोः फरङ्ग-

देशेशसंसल्ललनाललाम ॥ २८ ॥

तयोर्भ्रात्रोः, अकब्बरस्य भुवो भर्तुर्भूपतेः श्रीअकब्बरशाहेः,
पर्षन्मृगाक्षीस्तनेषु हारी मनोहरो हारस्तत्तुल्या ख्यातिरभूत्, च

पुनः, फरङ्गदेशेशस्य परतकालपातिशाहेः संसल्ललनायाः सभा-
भामिन्याः, ललाम तत्तुल्या ख्यातिरभूत्; एतावता कोऽर्थः ?,
स्थलपथे श्रीअकब्बरपातिशाहिसभायां, पयोधौ जलपथे
फरङ्गीश्वरपर्वदि, तयोः प्रसिद्धिर्जातेति ॥ २८ ॥

संसारनीराकरकुम्भजन्मा

धर्मस्तथाऽऽभ्यां बहु मन्यते स्म ।

हन्ति स्म शत्रू अपि नैष जातु

भ्रात्रोस्तयोरत्र यथाऽर्थकामौ ॥ २९ ॥

आभ्यां भ्रातृभ्यां, संसारनीराकरे भवार्णवे, कुम्भजन्माऽ-
गस्तिस्तच्छोषकत्वात् भवार्णवशोषकृद् धर्मस्तथा बहु मन्यते
स्म यथा तयोर्भ्रात्रोरर्थकामौ एष धर्मो न हन्ति स्म, कथं,
जातु कदाचिदपि, अर्थकामौ किं०, शत्रू अपि विरोधिना-
वपि; एतावता तयोस्त्रयोऽपि पुरुषार्थाः स्वाधीना इति सूचि-
तम् ॥ २९ ॥

रूपेण दत्ताविव पुष्पकाल-

कामाविव स्निग्धतया हताधौ ।

द्वौ भ्रातरौ श्रीसुमनोऽभिरामौ

हृद् जहतुस्तौ युगपज्जनानाम् ॥ ३० ॥

तौ हताऽधौ गतपापौ, द्वौ भ्रातरौ रूपेण दत्ताविवा-
श्विनीनन्दनाविव, पुनः, पुष्पकालकामाविव स्निग्धतया सस्ने-
हत्वेन वसन्तस्मराविव, यतः किं०, श्रीसुमनोभिरामौ श्रिया
युक्तैः सुमनोभिः पुष्पैर्वसन्तस्य सर्वस्वरूपैः कामस्य च शस्त्र-
रूपैरभिरामौ मनोज्ञौ दत्तौ, किं०, सुमनोभिस्सुरैरिति, तौ
किं०, श्रीमत्सज्जनैः श्रीमत्पण्डितैश्चाभिरामौ जनानां हृद् ज-
हतुरिति ॥ ३० ॥

श्रीहीरसूरीश्वरपट्टभानो-

गोभिर्गुरोः फुल्लमनःपयोजौ ।

अन्येद्युरित्थं सहजौ महेभ्यौ

तौ चिन्तयाञ्चक्रतुरात्मचित्ते ॥ ३१ ॥

गुरोः, किं०, श्रीहीरसूरीश्वरपट्टे भानोस्तदुद्द्योतकत्वात्,
गोभिर्वाग्भिर्मयूखैश्च, फुल्लं विनिद्रं मनःपयोजं ययोस्तौ, तौ स-
हजौ सोदरौ, महेभ्यौ अन्येद्युरेकदा, आत्मचित्ते चिन्तयाञ्च-
क्रतुरिति ॥ ३१ ॥

चैत्यप्रतिष्ठाप्रतिमादिपुण्य-

क्षेत्रेषु बीजं धनरूपमुत्तम् ।

सूत्वा यशःपुञ्जपरागिपुष्पं

सद्यो महानन्दफलं प्रसूते ॥ ३२ ॥

चैत्यप्रतिष्ठाप्रतिमादिपुण्यक्षेत्रेषु जिनभवनविम्बस्थापनाऽ-
र्हत्प्रतिमाप्रमुखसप्तक्षेत्रेषु, धनबीजमुत्तं सत् यशःपुञ्ज एव परागो
यस्मिन्तद् यशःपुष्पं सूत्वा प्रसूय, महानन्दफलं मुक्तिफलं,
प्रसूते ॥ ३२ ॥

चैत्यं प्रतिष्ठा प्रतिमाऽर्हतां यत्

त्यागश्च पात्रेषु विधीयते यत् ।

संपद्भरस्याऽऽत्मभुजार्जितस्य

नित्यं निधिक्षमा भणितेयमेव ॥ ३३ ॥

च पुनः, चैत्यं जिनौकः, पुनस्तत्प्रतिष्ठा, पुनर्हतां प्रतिमा,
च पुनः, पात्रेषु साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीरूपेषु, यत् त्यागो विधीयते

आत्मभुजोपार्जितस्य संपद्भरस्य लक्ष्मीसमूहस्य, निधिश्मा नि-
धानोर्वी धनन्यासार्हस्थानभूरिति, इयमेव भणितेति भावः॥३३॥

मत्वेति चित्तान्तरुदात्तचित्तौ

तौ तत्र पुर्या प्रथितात्मचित्तौ ।

सज्जौ सलज्जौ सहजौ महोभि-

र्जातौ ततः कारयितुं प्रतिष्ठाम् ॥ ३४ ॥

इति चित्तान्तर्मत्वा, तौ किं०, उदात्तचित्तौ उदारमानसौ,
पुनः किं०, तत्र पुर्या त्रम्बावत्यां, प्रथितात्मचित्तौ प्रथितस्व-
धनौ, अथवा प्रथितात्मसु ख्यातिमत्सु वित्तौ ख्यातौ, पुनस्तौ
सहजौ भ्रातरौ किं०, सलज्जौ, ततः कारणात् प्रतिष्ठां कार-
यितुं सज्जौ जातौ, महोभिरुत्सवैरिति ॥ ३४ ॥

अथ दशभिः काव्यैः प्रतिष्ठोत्सवं वर्णयति—

दानान्यदीयन्त यथार्थमर्थि-

सार्थाय ताभ्यां धनकाञ्चनानि ।

शीघ्रं यथेमौ स्वसुवर्णरूपौ

श्रीदस्वरद्री दरितौ स्वनाशात् ॥ ३५ ॥

ताभ्यां भ्रातृभ्यां, अर्थिसार्थाय याचकनिकराय, यथार्थं अर्थ-
स्य प्रयोजनस्याऽनतिक्रमेण यथार्थं यथेच्छम्, तथा धनकाञ्च-
नानि दानानि स्वसुवर्णदानानि, अदीयन्त दत्तानीति, यथा इमौ
श्रीदस्वरद्री धनदमेरु, किं०, स्वसुवर्णरूपौ धनकनकमयौ, स्वना-
शादात्मनाशाद्, दरितौ चकितौ, दूरे प्रनष्टाविति गम्यम् ॥३५॥

नानाऽन्नपक्वान्नभरैर्जनौघा-

आभ्यामभोज्यन्त तथा यथेच्छम् ।

तेषां यथा स्वर्द्धुमयुग्मधर्मि-

वीक्षासमीहा शिथिलीबभूव ॥ ३६ ॥

आभ्यां नानाऽन्नपकान्नभरैस्तथा यथेच्छं जनौघा अभोज्यन्त
भोजिताः, यथा तेषां भोज्यकृतां, स्वर्द्धुमयुग्मधर्मिवीक्षायाः स-
मीहा कल्पवृक्षयुगलिकदिदृक्षा, शिथिलीबभूवेति ॥ ३६ ॥

दिव्यैर्दुकूलैः परिधाप्यते स्म

संघस्तथाऽऽभ्यां च सहोदराभ्याम् ।

व्यापारवृत्तिर्वसनैकमूला

मन्दा यथाऽजायत दौष्यिकाणाम् ॥ ३७ ॥

च पुनः, तथाऽऽभ्यां सहोदराभ्यां दिव्यैर्दुकूलैः संघः
परिधाप्यते स्म, यथा दौष्यिकाणां वस्त्रव्यापारिणां, वसनै-
कमूला व्यापारवृत्तिर्वस्त्रव्यापारा जीविका, मन्दा जातेति ॥ ३७ ॥

पौराय तस्यां पुरि दीयते स्म

ताभ्यां तदा श्रीफलपङ्क्तिरिद्धा ।

पूर्वापराभ्यां सलिलेश्वराभ्यां

पीयूषपूर्णा कलसाऽऽवलीव ॥ ३८ ॥

पुनः, तस्यां पुरि पौराय पुरीलोकाय, तदा तत्रोत्सवे,
ताभ्यामिद्धा दीप्ता, श्रीफलानां लोकभाषया नालिकेराणां
पङ्क्तिः श्रेणिः, दीयते स्म दत्ता । उत्प्रेक्ष्यते-पूर्वापराभ्यां सलि-
लेश्वराभ्यां समुद्राभ्यां, पीयूषपूर्णाऽमृतभरिता, कलसाऽऽवली-
वेति ॥ ३८ ॥

सौधे तयोर्मङ्गलमञ्जुलानि

गीतान्यगीयन्त च गायनौघैः ।

किं पुष्पकालावनिपालराज्ये
पुंस्कोकिलैरूर्जितकूजितानि ? ॥ ३९ ॥

पुनः, तयोः सौधे मङ्गलमञ्जुलानि कल्याणकारीणि, गी-
तानि गायनौघैरगीयन्त गानविषयीकृतानि । किमित्युत्प्रेक्षा-
याम्-पुष्पकालावनिपालस्य वसन्तभूपते राज्ये पुंस्कोकिलैः को-
किलवरैः, ऊर्जितानि दीप्तानि कूजितानि गीतानीति ॥ ३९ ॥

सत्कारपात्रास्तिकशस्तमेतद्-

गेहं महामण्डपमञ्जु रेजे ।

मुक्ताफलश्रेणिलतावितान-

रम्याऽमराढ्या मधवत्समेव ॥ ४० ॥

पुनः, एतयोर्गेहमेतद्देहम्, किं०, सत्काराणां तत्प्रदत्तस्वर्ण-
मौक्तिकमुद्रिकादीनां पात्रीभूता ये आस्तिकाः साधर्मिकश्रद्धा-
लवस्तैः शस्तं श्लाघ्यम्, पुनर्महामण्डपेन मञ्जु रम्यं, रेजे
रराज । इवोत्प्रेक्ष्यते-मुक्ताफलानां श्रेणिभिः पुनस्तेषामेव लता-
भिः, पुनस्तेषां वितानैर्मुक्ताफलश्रेणिभिर्मुक्ताफललताभिर्मुक्ताफ-
लवितानैश्च हारविशेषै रम्या मनोहरा येऽमरा देवास्तैराढ्या,
मधवत्समेव सुधर्मेवेति ॥ ४० ॥

इत्यादिभिर्भूरिभिरुत्सवैस्त-

द्गेहं जगाहे बहुमञ्जिमानम् ।

वाताभिघाताद् बहलीभवद्भि-

स्तुङ्गैस्तरङ्गैर्जलधेरिवाम्भः ॥ ४१ ॥

इत्यादिभिर्व्यावर्णितलक्षणैरुत्सवैः तयोर्गेहं तद्देहं, बहु-
मञ्जिमानं भूरिरामणीयकं, जगाहे मनोज्ञतामापेत्यर्थः । यथा-

वाताभिघातात् पवनाहतेः, बहलीभवद्भिर्दृढीभवद्भिः, तुङ्गैस्तर-
ङ्गैर्जलधेः समुद्रस्य, अम्भः पानीयमिवेति दृष्टान्तः ॥ ४१ ॥

सोल्लासचेतस्यतुलैर्विलासै-

मेदस्विनीच्छातिगतुष्टिपुष्टे ।

संघेऽनघे कुर्वति धर्मकर्म-

कल्लोलि कृत्यं सतताऽतिसत्यम् ॥ ४२ ॥

शुद्धे शराम्भोधिकलामितेऽब्दे

तिथ्यामुतथ्याऽनुजभामितायाम् ।

पीयूषपादलिषि मासि शुके

दोषोज्झितेऽहन्यनघे च लग्ने ॥ ४३ ॥

आनन्दकन्दाङ्कुरनीरवाहः

सूरिव्यधाद् दत्तजगत्प्रमोदाम् ।

श्रीपार्श्वनाथस्य च वर्धमान-

भर्तुश्च शम्भ्वोरुभयोः प्रतिष्ठाम् ॥ ४४ ॥

पुनः अनघे पुण्यात्मनि, संघे श्रमणश्रमणीश्राद्धश्राद्धी-
रूपे, पुनः किं०, सोल्लासचेतसि मुदितमनसि, पुनरतुलै-
र्निरूपमैः, विलासैः पात्रनृत्यादिभिः, मेदस्विनि मेदुरिते
सति, पुनः, इच्छाऽतिगाऽतिबद्धी या तुष्टिस्तया पुष्टे सति,
पुनः, संघे धर्मकर्मकल्लोलि सहर्षं सुकृतकृत्यं कुर्वति सति,
किं०, सततमतिसत्यं सम्यक् ॥ ४२ ॥ पुनः, शुद्धे गुर्वस्त-
शुक्रास्ताद्यभावाद् निर्मले, अब्दे वर्षे, पुनः किं०, शराः
पञ्च, अम्भोधयश्चत्वारः, कलाः षोडश, एभिरङ्कैर्वामगत्या
गणितैर्मिते १६४५ वर्षे, पुनस्तिथ्यां किं०, उतथ्यानुजो बृह-

स्पतिस्तस्य भाः किरणा द्वादश तन्मितायां द्वादश्यामिति,
 पुनः, शुक्रे ज्येष्ठे मासि, कि०, पीयूषपादस्य चन्द्रस्य त्विद्
 यत्र तत्र शुक्लपक्षे, च पुनः, लग्ने राश्युदये, अह्नि च
 दिने, दोषोज्झिते निर्दोषे, अत एवाऽनघे मनोज्ञे ॥ ४३ ॥
 सूरिः श्रीविजयसेनाचार्यधुर्यः, किं०, आनन्दकन्दाङ्कुरे हर्ष-
 कन्दलोद्गमे नीरवाहो मेघः, श्रीपार्श्वनाथस्य वक्ष्यमाणचिन्ता-
 मणीतिनामकस्य, पुनः, श्रीवर्धमानभर्तुर्वीरजिनस्य च, उभयो-
 र्वयोः स्वामिनोः, प्रतिष्ठायां, किं०, दत्तजगत्प्रमोदां त्रितीर्ण-
 विश्वहर्षा, व्यधादकरोत् । त्रयाणां व्याख्येति ॥ ४४ ॥

संस्थापितान्यन्यतमानि पूज्यै-

बिम्बानि तस्यां चतुरस्रिकायाम् ।

“भान्ति स्म सीमन्धरमुख्यतीर्थ-

नाथाः समभ्येयुरिवाद्य साक्षात् ॥ ४५ ॥

तस्यां चतुरस्रिकायामन्यतमान्यपि बिम्बानि जिनप्रति-
 मालक्षणानि, पूज्यैः संस्थापितानि प्रतिष्ठितानि भान्ति स्म ।
 इवोत्प्रेक्ष्यते-प्रतिमाऽप्रतिमरूपाऽतिशयच्छलेनाद्य साक्षात्सीम-
 न्धरप्रमुखतीर्थनाथाः समभ्येयुरिति ॥ ४५ ॥

कलूषप्रतिष्ठोऽद्भुतजातरूप-

रूपैर्गुरुः पूजित आबभासे ।

मध्यन्दिने श्रान्तिवशावरूढै-

र्धर्माशुबिम्बैरिव मेरुसानुः ॥ ४६ ॥

कलूषप्रतिष्ठः कृतजिनप्रतिमास्थापनः, गुरुः, किं०, अद्भु-
 तैर्जातरूपरूपैः स्वर्णरूप्यरूपकैर्नाणकविशेषैः, पूजितः सन्,
 आबभासेऽशुभत्, धर्माशुबिम्बैः सूर्यमण्डलैः, किं०, मध्यन्दिने

मध्याह्ने, श्रान्तिवशादवरूढैरुतीर्णैः, मेरुसानुः सुमेरुशृङ्गमि-
वेति दृष्टान्तोत्प्रेक्षे ॥ ४६ ॥

अस्तोकलोके हितचिन्तितार्थ-

चिन्तामणेर्भूर्यनुभावधाम्नः ।

श्रीपार्श्वनाथस्य जगत्प्रसिद्धं

नामाऽथ चिन्तामणिरित्यकारि ॥ ४७ ॥

श्रीपार्श्वनाथस्य; किं०, अस्तोकलोके भूरिजने, हिता ये
चिन्तितार्थाः कल्पितपदार्थास्तत्र चिन्तामणेश्चिन्तारत्नस्य, तत्-
पूरकत्वात्, पुनः, भूर्यनुभावस्य प्रभूतप्रभावस्य धाम्नो वेष्मनः,
नाम; किं०, जगत्प्रसिद्धं चिन्तामणिरित्यकारि, स्मरिणेति
शेषः ॥ ४७ ॥

पद्मावतीपन्नगपत्युपास्ति-

पूजाप्रशस्ता मरुतां लतेव ।

दत्ते कुवेदाऽङ्गुलिसंमितैषा

चिन्तामणेर्मूर्तिरभीप्सितानि ॥ ४८ ॥

पद्मावती शासनाधिष्ठायिका देवी, पन्नगपतिर्धरणेन्द्रस्तन्निर्मि-
ते ये उपास्तिपूजे; उपास्तिपूजयोः कः प्रतिविशेषः?, इत्याह—उपा-
स्तिर्नित्यसेवारूपा, पूजा च कादाचित्की पुष्पार्चादिरूपा, ता-
भ्यां प्रशस्ता श्रेयसी, चिन्तामणेः पार्श्वस्य, मूर्तिः; किं०, कुः
पृथ्वी एका, वेदाश्चत्वारस्तेनाङ्गवामगत्या कुवेदसंमितानि ४१
यानि अङ्गुलानि तैः संमिता एकचत्वारिंशदङ्गुलीयेति, अ-
भीप्सितानि वाञ्छितानि, मरुतां सुराणां, लतेन दत्ते ॥ ४८ ॥

दृष्टयेव विध्यापयितुं दुरन्ता-

तङ्कप्रदीपानिव सप्त सर्पान् ।

यः संततं सप्तफणान् दधान-

आभाति चिन्तामणिपार्श्वनाथः ॥ ४९ ॥

यश्चिन्तामणिपार्श्वनाथः सप्त फणान् दधानः सन्, आभा-
तीत्यन्वयः । इवोत्प्रेक्ष्यते—दुरन्ता ये आतङ्का रोगजलज्व-
लनादयः सप्त भयलक्षणास्तदूषान् प्रदीपान् दृष्ट्या विध्यापयितुं
सप्त सर्पानिवाऽऽदधानोऽस्तीति ॥ ४९ ॥

लोकेषु सप्तस्वपि सुप्रकाशं

किं दीप्रदीपा युगपद् विधातुम् ? ।

यन्मूर्ध्नि सप्ताऽत्र फणा विभान्ति

रत्नत्विषा ध्वस्ततमःसमूहाः ॥ ५० ॥

यन्मूर्ध्नि सप्त फणाः, किं०, रत्नानां फणमणीनां त्विषा
ध्वस्तस्तमःसमूहो यैस्ते विभान्तीत्यन्वयः । किमिवोत्प्रेक्ष्यते—
सप्तसु लोकेषु सुप्रकाशं विधातुं दीप्रदीपा इति भावः ॥ ५० ॥

आराधितः पूजित ईक्षितश्च

सूते मनस्कामितमर्थसार्थम् ।

मन्दारशाखीव लसत्फलाढ्य-

श्चिन्तामणिर्यः सुमनोमनोज्ञः ॥ ५१ ॥

आराधितः सेवितः, पूजितः पुष्पादिभिः, ईक्षितो विलो-
कितो नेत्राभ्यां, यश्चिन्तामणिः पार्श्वः, मन्दारशाखीव सुरत-
रुरिव, किं०, लसद्भिः फलैः पुण्यफलैश्चतुस्त्रिंशदतिशयादिभिः,
अथवा—ऐहिकामुष्मिकमनोरथपूर्तिकरणरूपैः फलैराढ्यः, पुनः
किं०, सुमनोभिर्देवैः पुष्पैर्वा मनोज्ञः, मनस्कामितमर्थसार्थं
सूत इति ॥ ५१ ॥

चिन्तामणिं पार्श्वमधीशमेनं

दृष्ट्वा जनानां मुदमाप चेतः ।

तिग्मद्युतेर्बिम्बमिवाविलम्बं

वृन्दं रथाङ्गाहविहङ्गमानाम् ॥ ५२ ॥

एनं चिन्तामणिं पार्श्वमधीशं दृष्ट्वा जनानां चेतो मुद-
माप हर्षं प्राप्नोति स्मेत्यन्वयः । उत्तरार्धेन दृष्टान्तमाह—अवि-
लम्बं शीघ्रं, तिग्मद्युतेर्भानोः, बिम्बं दृष्ट्वा रथाङ्गाहविहङ्गमानां
चक्रवाकपक्षिणां, वृन्दं यथा मुदमाप्नोतीति ॥ ५२ ॥

दीप्रादराभ्यामथ सोदराभ्या-

माभ्यां प्रदत्ताङ्गिमनःप्रमोदम् ।

चिन्तामणेश्चैत्यमकारि शक्र-

पर्षत्प्रजेवाद्भुतपुण्यपात्रम् ॥ ५३ ॥

अथ, आभ्यां सोदराभ्याम्, किं०, दीप्रादराभ्यां उद्योग-
वद्भ्यां, प्रदत्ताङ्गिमनःप्रमोदं कृतप्राणिचित्ताह्लादं, पुनः, अद्भुतपु-
ण्यस्य पात्रं योग्यं वा स्थानं वा, चिन्तामणेः पार्श्वनाथस्य,
चैत्यमकारि कारितम् । उत्प्रेक्ष्यते—शक्रपर्षद् इन्द्रसभायाः सुध-
र्मायाः प्रजेवाऽपत्यमिवेति भावार्थः ॥ ५३ ॥

किं राजधानी सुकृताभिधान-

भूपस्य सोल्लासविलासवेश्म ? ।

पार्श्वप्रभोरेतदुदारचित्रं

धत्ते श्रियं कामदनाम चैत्यम् ॥ ५४ ॥

पार्श्वप्रभोः कामदं नाम्ना चैत्यम् ; किं०, उदाराणि स्फा-
राणि चित्राणि यत्र तत्, श्रियं शोभां धत्ते इत्यन्वयः । सुकृ-

ताभिधानस्य भूपस्य धर्मरूपभूपस्येति, किं राजधानी ?, किं०,
सोल्लासस्य विलासस्य लीलाया वेश्म गृहम् ॥ ५४ ॥

उत्तम्भिता इत्यादेरारभ्य त्रयोदशभिर्वृत्तैस्तस्य - चैत्यस्य
तद्गतभूमिगृहस्य च वर्णनं यथा—

उत्तम्भिता द्वादश यत्र चैत्ये

स्तम्भा विभान्त्युल्वणमूर्धमूलाः ।

स्तम्भस्वरूपाः प्रभुपार्श्वपादो-

पास्त्यै समेता इव सभ्यमुख्याः ॥ ५५ ॥

यत्र चैत्ये द्वादश स्तम्भाः, किं०, उत्तम्भिता उर्ध्वीकृताः
पुनः किं०, उल्वणानि उत्कटानि अच्छेद्यत्वात्, मूर्धमूलानि
शिरःप्रदेशभूतानि येषां ते, विभान्तीत्यन्वयः । इवोत्प्रेक्षायाम्—
प्रभुपार्श्वपादयोरुपास्त्यै सेवायै, स्तम्भरूपा द्वादश सभानां
पतयो द्वादशापि सभ्यमुख्या आगता इवेति ॥ ५५ ॥

द्वाराणि षड् दृग्दृशि दत्तशैत्ये

चैत्ये विभान्त्युत्तमतोरणानि ।

मार्गा इवर्तुद्युसदां प्रवेष्टुं

पार्श्वप्रभूपास्तिहदां समेषाम् ॥ ५६ ॥

यत्र चैत्ये षड् द्वाराणि; किं०, उत्तमतोरणानि, चैत्ये
किं०, दृग्दृशि द्रष्टृजननेत्रे, दत्तं शैत्यं येन, तत्र विभान्ति । इवो-
त्प्रेक्ष्यते—समेषां सर्वेषां, ऋतुद्युसदां षट्पदेवानां, किं०, पार्श्व-
प्रभोरुपास्तौ सेवने हृद् येषां तेषां, प्रवेष्टुं प्रवेशकृते, मार्गा-
इवेति ॥ ५६ ॥

द्वौ द्वारपालौ तपनीययष्टी

चैत्येऽत्र भूयःसुभगौ विभातः ।

पूर्वापरेशाविव वज्रपाश-

पाणी प्रभुं पार्श्वमुपेयिवांसौ ॥ ५७ ॥

. अत्र चैत्ये द्वौ द्वारपालौ प्रतीहाररूपौ, किं०, भूयः-
सुभगौ भृशं रम्यौ, पुनः किं०, तपनीयस्य सुवर्णस्य यष्टि-
दर्ण्डो ययोस्तौ, विभातः शोभेते, पूर्वेशश्च अपरेशश्च पूर्वापरेशौ
शक्रवरुणौ, किं०, वज्रं च पाशश्च पाणौ ययोस्तौ वज्रपाश-
पाणी, प्रभुं द्रष्टुमुपेयिवांसौ संप्राप्तौ, इवोत्प्रेक्षायामिति ॥५७॥

सप्ताऽतिभान्ति प्रसभाभिरामा-

श्चैत्येऽत्र देवात् कुलिका विशालाः ।

स्वर्गात् प्रभुं द्रष्टुमिवागताना-

मास्यानिवासा द्युसदामृषीणाम् ॥ ५८ ॥

अत्र चैत्ये सप्त देवात् कुलिका देवकुलिकाः, अतिभान्ती-
त्यन्वयः । इवोत्प्रेक्ष्यते-प्रभुं द्रष्टुं स्वर्गादागतानां द्युसदां
ऋषीणां सप्तर्षीणां, आस्यानिवासा आसनस्थानानीवेति ॥५८॥

अक्षाक्षिसंख्या भगवद्विहारे

भान्त्युत्तमा मङ्गलमूर्तयोऽस्मिन् ।

हर्षेण साधुव्रतभावनाह-

लक्ष्म्यः प्रभुं सेवितुमागताः किम् ? ॥५९॥

अक्षानीन्द्रियाणि पञ्च, अक्षिणी द्वे, वामगत्याऽक्षाक्षिसंख्याः
२५ पञ्चविंशतिसंख्याः, अस्मिन् भगवद्विहारे मङ्गलमूर्तयो
भान्ति; किं०, साधूनां व्रतानि पञ्च महाव्रतानि तेषां भावनाः
प्रत्येकं भावनापञ्चकसद्भावात् पञ्च पञ्चगुणीकृताः पञ्चविंशति-
र्भवन्ति तेन साधुव्रतभावनारूपलक्ष्म्यः, किं प्रभुं सेवितुमा-
गताः?, इति ॥ ५९ ॥

संशोभते भूमिगृहं विशालं

चैत्येऽत्र चारु प्रकटप्रकाशम् ।

पातालधाम्नां भवनं समेतं

द्रष्टुं मनोज्ञमिव चैत्यलक्ष्मीम् ॥ ६० ॥

अत्र चैत्ये विशालं, पुनश्चारु, पुनः प्रकटप्रकाशं भूमिगृहं संशोभत इत्यन्वयः । चैत्यलक्ष्मीं द्रष्टुं पातालधाम्नां दैत्यानां, भवनं समेतमायातमिवेति ॥ ६० ॥

भूमीगृहे भान्ति खनेत्रसंख्या-

न्यारोहणान्यद्भुतसन्धिभाञ्जि ।

अङ्का अशङ्का दुरितक्रियाणां

हेलाहतानामिव चैत्यभर्त्रा ॥ ६१ ॥

खानि इन्द्रियाणि पञ्च, नेत्रे द्वे, वामतो गत्या खनेत्रसंख्यानि पञ्चविंशतिसंख्यानि, आरोहणानि सोपानानि, किं०, अद्भुतसन्धिभाञ्जि सुसन्धीनि, भूमीगृहे भान्तीत्यन्वयः । उत्प्रेक्ष्यते—चैत्यभर्त्रा मूलनायकेन श्रीपार्श्वनाथेन, हेलाहतानां लीलातर्जितानां, दुरितक्रियाणां पञ्चविंशतिसंख्यानां सावद्यक्रियाणां, अङ्काश्चिह्नानीवेति ॥ ६१ ॥

विभ्राजते भूमिगृहे गणेशः

सोपानपङ्क्त्युत्तरणे पुरःस्थः ।

अन्तःप्रवेशं सृजतां जनानां

प्रत्यूहहृत्थर्मिवागतोऽसौ ॥ ६२ ॥

सोपानपङ्क्त्युत्तरणे सति, पुरःस्थो भूमिगृहद्वारि, गणेशो विनायकः, विभ्राजत इत्यन्वयः । अन्तःप्रवेशं सृजतां

कुर्वतां, जनानां प्रत्यूहहत्यर्थं विघ्नध्वंसकृते, आगत इवेत्यु-
त्प्रेक्षा ॥ ६२ ॥

भूमीगृहं भाति लसत्प्रपञ्चं

पञ्चप्रतीहारमुदाररूपम् ।

पञ्चापि भङ्क्तुं किमु पञ्चबाण-

बाणानलं पञ्चमुखः समेतः ? ॥ ६३ ॥

भूमीगृहं; किं०, लसत्प्रपञ्चं सद्विस्तारं, पुनः, पञ्च
प्रतीहारा दौवारिकरूपाणि यत्र तत् पञ्चप्रतीहारम्, अत-
एवोदाररूपं किमु पञ्चापि पञ्चबाणबाणान् स्मरशरान्, भङ्क्तुं
पञ्चमुखो महादेवः समेत इति ॥ ६३ ॥

धत्ते श्रियं तच्चतुरस्रमुच्चै-

र्भूमीगृहं दिग्गितिभृत्करोच्चम् ।

स्वामिप्रणामाय समागताना-

मास्थानपृथ्वीव हरिद्वधूनाम् ॥ ६४ ॥

तद्भूमीगृहं किं०, चतुरस्रं चतुष्कोणेषु समं, पुनः किं०,
दिग्गितिभृतः करान् हस्तान् यावदुच्चं दिग्गितिभृत्करोच्चं दश
हस्तान् यावदुच्चत्वेनेति । इवोत्प्रेक्ष्यते-हरिद्वधूनां दिग्गनारीणां,
स्वामिनः पार्श्वेशस्य प्रणामाय, समागतानाम्, आस्थानपृथ्वी
निवासस्थानमिवेति ॥ ६४ ॥

मूले प्रतीहार उदारगर्भा-

गारस्य सारस्य पयःपयोधेः ।

भूधान्नि तत्र प्रथमार्हतोऽस्ति

मूर्तिस्तुरङ्गनिमिताङ्गुलीया ॥ ६५ ॥

तत्र भूधाम्नि उदारगर्भागारस्य, किं०, सारस्य, पयसः
सहर्षित्ववारिणः पयोधेर्वारिधेर्द्रष्ट्रीणामिति, मूले प्रतीहारे तत्र
प्रथमाऽर्हतो नाभेयस्य, मूर्तिः, किं०, तुरङ्गाः सप्त, त्रयश्चेत्य-
ङ्गवामगतेः सप्तत्रिंशत्संख्यैरङ्गुलैर्मिताऽस्तीति ॥ ६५ ॥

तदक्षिणस्यां दिशि वीरभर्तु-

मूर्तिस्त्रिवहन्यङ्गुलसंमिताऽस्ति ।

तद्वामसामीप्यगताऽस्ति शान्ते-

मूर्तिश्च शैलाक्षिमिताङ्गुलीया ॥ ६६ ॥

ततो दक्षिणस्यां दिशि याम्यदिग्भागे, वीरभर्तुर्महा-
वीरस्य, मूर्तिः, किं०, त्रयश्च बह्वयोऽपि त्रयस्तेन त्रिवहन्यङ्गुलै-
स्त्रयस्त्रिंशदङ्गुलैः, संमिताऽस्ति, पुनस्तद्वामसामीप्यगता वामदि-
ग्भागे शान्तेर्मूर्तिः, किं०, शैलाः सप्त, यदुक्तम्-

“महेन्द्रो मलयः सह्यः कैलासो गन्धमादनः ।

हिमवानुदयश्चैव सप्तैते कुलपर्वताः ” ॥ १ ॥

इति वचनात् पर्वताः सप्त, अक्षिणी द्वे, तदङ्गयोर्वामगतिविन्य-
स्तयोः सप्तविंशतिर्भवन्ति, तेन तन्मिताङ्गुलीयाऽस्तीति भावः ६६

यत्र क्षमाधाम्नि दश द्विपेन्द्रा

भान्ति प्रकामाद्भुतमूर्तिमन्तः ।

अभ्यागमन्नत्र दिशामधीशाः

किं पार्श्वभर्तुः पदपर्युपास्त्यै ? ॥ ६७ ॥

यत्र क्षमाधाम्नि भृगुहे, द्विपेन्द्रा गजा दश; किं०, प्रका-
माद्भुतमूर्तिमन्तोऽतिमनोहररूपशालिनः, भान्तीत्यन्वयः । किं
पार्श्वभर्तुः पदपर्युपास्त्यै दिशामधीशा दश दिग्नायकाः,
अभ्यागमन् प्राप्ताः ?, इति ॥ ६७ ॥

अधुना वर्णनोपसंहतिं सृजन् चैत्यप्रस्तावनां समर्थयति—
चिन्तामणेश्चैत्यमिदं मनोज्ञं

नृणां दृशोरध्वनि तन्वतां च ।

नन्दीश्वराष्टापदमुख्यतीर्थ-

चैत्येक्षणाशा श्लथभावमाप ॥ ६८ ॥

इदं चिन्तामणेः पार्श्वनाथस्य, चैत्यं नृणां नराणां, दृशो-
र्नेत्रयोः, अध्वनि पथि, तन्वतां पश्यतामिति यावत्, नन्दीश्वरो-
ऽष्टमद्वीपः, अष्टापदश्च भरतचक्रवर्तिक्रीडागिरिः, तत्प्रमुखतीर्थ-
चैत्यानामीक्षणाशा विलोकनस्पृहा, श्लथभावमाप शिथिलीभूतेति
भावः ॥ ६८ ॥

एतौ नितान्तं तनुतः प्रकाशं

यावद् मरुद्वर्त्मनि पुष्पदन्तौ ।

स्तात् तीर्थपृथ्वीललनाललाम

तावच्चिरं चैत्यमिदं मनोज्ञम् ॥ ६९ ॥

यावद् मरुद्वर्त्मनि गगने, एतौ पुष्पदन्तौ चन्द्रार्कौ, प्रकाश-
मालोकं, तनुतः कुरुतः, तावत्कालं चिरकालं यावत्, इदं
कामदं नाम चैत्यं, किं०, तीर्थस्य स्तम्भतीर्थस्य पृथ्वीलल-
नाया भूमिमहेलाया ललाम तिलकतुल्यं, स्तादस्तु, आचन्द्रार्कौ
तिष्ठत्विति भावः ॥ ६९ ॥

चैत्यं प्रशंसाऽऽस्पदमित्युदारं

प्रातिष्ठिपत् सूरिरथोत्सवेन ।

आसीदधिष्ठायकदेवकलस-

सांनिध्यमेतच्च बहुप्रभावम् ॥ ७० ॥

इति वर्णितप्रकारेण, प्रशंसाऽऽस्पदमिदं चैत्यं सूरिरुत्सवेन
प्रातिष्ठिपत्, च पुनः, एतद् चैत्यं, किं०, अधिष्ठायकदेवेन क्लृप्तं
कृतं सान्निध्यं यस्य तत्, अत एव बहुप्रभावमासीदभूत् ॥७०॥

चक्रे चतुर्मासकमाप्तमुख्यः

श्रीसूरिसिंहोऽथ कृतप्रतिष्ठः ।

गन्धारपुर्या प्रचुरार्यचर्या-

वर्यात्मनि क्षमापतिपूजितांहिः ॥ ७१ ॥

अथ श्रीसूरिसिंहः, किं०, आप्तमुख्यः, पुनः, कृतप्रतिष्ठः
सन्, गन्धारपुर्या, किं०, प्रचुरा प्रकृष्टा या आर्यचर्या पूज्य-
चर्या गमनं पूज्यपादावधारणमिति यावत् तथा वर्य आत्मा
स्वरूपं यस्यास्तत्रेति; शेषं सुगमम् ॥ ७१ ॥

तस्याः पुरीतोऽथ सुखं विहारं

कुर्वन्ननूचानवितानवज्री ।

प्रापद्-महत्त्वैकपदं समीपं

ब्राह्मीमिवेन्दुः सुगुरोः कलाऽऽढ्यः ॥७२॥

अथ तस्याः पुरीतो गन्धारबन्दिरात्, विहारं कुर्वन् सो-
ऽनूचानवितानवज्री आचार्यचक्रशक्रः, इन्दुश्चन्द्रः, ब्राह्मीमिव
यथा रोहिणी, तथा गुरोः श्रीहीरसूरेः समीपं, किं०, महत्त्वै-
कपदं, गुरुपक्षे महत्त्वं प्रसिद्धं, चन्द्रपक्षे महत्त्वमुच्चत्वलक्षणं,
यतो रोहिणीगतश्चन्द्रो वृषराशिसद्भावादुच्च इति ज्योतिःशास्त्र-
मतम्, कलाऽऽढ्य इति द्वयोरपि विशेषणं तुल्यम् ॥ ७२ ॥

सर्वासु दिक्ष्वाभरणीभवन्तौ

तौ पुष्पदन्ताविव दीप्तिमन्तौ ।

श्रेयःपरीवारवृत्तौ वरेण्यौ

भट्टारकाचार्यवरौ क्रमेण ॥ ७३ ॥

अङ्कापगाराङ्गरसशर्वरीश-

संख्येऽथ वर्षे क्षतशोकलोके ।

श्रीराजधन्याहपुरे प्रधाने

ज्येष्ठां सदास्यामधितष्ठिवांसौ ॥ ७४ ॥

अथ तौ भट्टारकाचार्यवरौ श्रीहीरविजयसूरिश्रीविज-
यसेनसूरिवरौ, क्रमेण सर्वासु दिक्षु आभरणीभवन्तौ सन्तौ,
पुनः किं०, पुष्पदन्ताविव दीप्तिमन्तौ कान्तिकान्तौ, पुनः किं०,
श्रेयःपरीवारवृत्तौ प्रशस्यपरिकरपरिवृत्तौ, अत एव वरेण्यौ
वरिष्ठौ ॥ ७३ ॥ क्रमेणेति विहरन्तौ क गतौ ?, इत्याह—अङ्का
नव, आपगाराजः समुद्राश्चत्वारः, रसाः षट्, शर्वरीश-
श्रेकः, एतैरङ्कैर्वागमतिगणितैः १६४९ इति संख्या यत्र तत्र
वर्षे, श्रीराजधन्याहपुरे रायधनपुरे, किं०, क्षतशोकलोके निः-
शोकमानवे, ज्येष्ठां सदास्यां चतुर्मासीरूपां, अधितष्ठिवांसौ
स्थिताविति । इति युग्मव्याख्या ॥ ७४ ॥

तत्रैकदा लाभपुराद् महीशः

शाहिर्हमाऊनृपतेस्तनूजः ।

सप्रश्रयं राजधने पुरे श्री-

भट्टारकाणां प्रजिघाय पत्रम् ॥ ७५ ॥

एकदा तत्र नगरे राजधन्यपुरे, तस्थुषां श्रीभट्टारकाणां
श्रीहीरविजयसूरिपादानां, लाभपुराद् लाहोरनगरात्, हमाऊ-

नृपतेस्तनूजः श्रीअकब्बरशाहिः, सप्रश्रयं सविनयं, पत्रं फु-
रमानपत्रकं, प्रजिघाय प्रेषितवान् ॥ ७५ ॥

तल्लिखितोदन्तो यथा—

आदास्यतेऽथाऽस्य करो मदीये

राज्ये न निर्णीतिमतेति कामम् ।

युष्मत्प्रियं पावनपुण्डरीक-

तीर्थं मया प्राभृतकं कृतं वः ॥ ७६ ॥

अस्य तीर्थस्य, करो दण्डः, मदीये राज्ये केनापि नादा-
स्यते इति निर्णीतिमता मया, अथ युष्मत्प्रियं भवतां बल्लभं,
पावनपुण्डरीकतीर्थं पवित्रशत्रुञ्जयतीर्थं, वो युष्माकं, प्राभृतकं
कृतं करमोचनपूर्वकं दत्तमिति ॥ ७६ ॥

तेन भवद्भिः किं कर्तव्यम् ?, इत्याह—

कृत्वा कृपामक्रशिमानमुच्चैः

पूज्यैरथो मय्यनुभाविचितैः ।

स्वः श्रीधरः पट्टधरः प्रहेयो

नित्यं तमोघ्नो नरकस्य हन्ता ॥ ७७ ॥

अथ पूज्यैः किलक्षणैः, मयि मद्रिषये, अनुभाविचितै-
निश्चयवन्मानसैर्मयि सस्नेहैः, अक्रशिमानं कृशत्वरहितां बह्वी-
मिति यावत्, कृपां कृत्वा स्वः पट्टधरो निजपट्टभृत्, किं०,
श्रीधरः शोभाभृत्, पक्षे विष्णुः, किं०, नित्यं तमोघ्नः पापहरः,
पक्षे तमो राहुस्तमोगुणो वा तद्भेदकत्वात् तमोघ्नः, पुनः, नरकस्य
निरयस्य, हन्ता, पक्षे नरकस्य दैत्यविशेषस्य, हन्ता इति श्लेषा-
लङ्कारः ॥ ७७ ॥

अत्रेयिवांसं तमहं समीहे

रोगीव धन्वन्तरिमामयघ्नम् ।

प्राप्य प्रपां पान्थ इवाऽऽघमोघं

मोघं करोमि स्वकर्म्मर्तिमूलम् ॥ ७८ ॥

अहं ते तव पट्टधरं अत्र ईयिवांसं समीहे इत्यन्वयः । इव यथा, रोगी पुमान्, आमयघ्नं रोगापहं, उभयत्रापि द्रव्यभावं-
रोगहरं, धन्वन्तरिं वैद्यमुख्यमिति दृष्टान्तः । यतः—प्रपां पानी-
यशालां, प्राप्य पान्थ इवाऽहमपि येन कारणेन तं प्राप्य स्वकं
स्वीयम्, अर्तिमूलं पीडाकारणं, आघमोघं पातकनिकरं, मोघं
करोमि निष्फलीकुर्वे ॥ ७८ ॥

त्वद्वाग्रथेनाऽध्वनि पुण्यपूते

नीतोऽहमादौ वृषसुन्दरेण ।

यन्तारमंहःपथपातभीरु-

रिच्छाम्यनूचानमथ त्वदीयम् ॥ ७९ ॥

आदौ पूर्वं युष्मन्मिलने सति, अहं त्वद्वाग्रथेनः किं०,
वृषसुन्दरेण बलीवर्दबन्धुरेण; अन्यत्र वृषेण धर्मेण सुन्दरेण,
अध्वनिः किं०, पुण्येन पूते पवित्रे, नीतोऽस्मीत्यन्वयः । अथा-
ऽहं; किं०, अहःपथपातभीरुः पापमार्गपतनचकितः सन्,
त्वदीयमनूचानं यन्तारं सारथिं, इच्छामीति ॥ ७९ ॥

तस्याऽऽस्यवीक्षैकसुधां पिपासोः

कार्यः प्रमोदो मम पूज्यपादैः ।

इत्यर्थनैषा फलभाग् विधेया

वल्लीव मेघैर्भगवद्भिराशु ॥ ८० ॥

तस्य त्वदीयानूचानस्य, आस्यवीक्षैकसुधां मुखनिरीक्ष-
णामृतं, पिपासोः पातुमिच्छोः, मम; पूज्यपादैः प्रमोदः कार्यः,
तत्प्रेषणनेति गम्यम्, एषा इति अर्थना प्रार्थना, भगवद्भिः फल-
भाग् विधेया फलेग्रहिः कार्या, मेघैर्वह्निरिवेति दृष्टान्तः ॥८०॥

इति फुरमानसमाचारमाकर्ण्य गुरुणा किं विहितमित्याह—

भट्टारकोऽभाषत भाविभद्रा-

नूचानपञ्चाननमित्युदारम् ।

श्रीपातशाहेर्मिलनार्थमच्छ !

वत्साऽऽत्मनो गच्छहिताय गच्छ ॥ ८१ ॥

भट्टारकः श्रीहीरसूरिः, भाविभद्रो योऽनूचानपञ्चाननस्तं
श्रीविजयसेनाचार्यं, इत्युत्तरार्धेन अग्रेतनेन वृत्तेन चाऽभाषता-
ऽब्रवीत्—हे वत्स ! हे अच्छ स्वच्छात्मन् ! श्रीपातसाहेरक-
वरस्य मुद्रलेश्वरस्य, मिलनार्थमात्मनो गच्छहिताय गच्छ
व्रजेति भावार्थः ॥ ८१ ॥

एतद्धरित्र्यां सृजतां स्थितिं न-

आज्ञा शुभोदर्ककृदस्य नूनम् ।

आज्ञाप्रिया एव भवन्ति भूपाः

शुद्धस्वरूपा नयनीरकूपाः ॥ ८२ ॥

एतद्धरित्र्यामस्य शाहेर्भूमौ, स्थितिं सृजतां तत्सुधां, नोऽ-
स्माकं, नूनमस्य आज्ञा शुभोदर्ककृदग्रे शुभफलदायिनी-
ति निश्चयः, हि यतः—भूपाः, किं०, शुद्धस्वरूपाः समीचीनाचा-
रधारिणः, पुनः किं०, नयनीरस्य न्यायपानीयस्य कूपाः, ते
क्रीदशाः स्युरित्याह—आज्ञाप्रिया एव आज्ञैव प्रिया बह्वभा

येषां ते आज्ञैश्वर्या इति यावत्, “आज्ञयैव हि राजानो जीवन्ति”
इति वचनात् ॥ ८२ ॥

एवं मुधाक्लृप्तमुधाभिराभि-

र्वाग्भिर्गुरोः पट्टधरः प्रचेताः ।

ओमित्युदात्तां वदति स्म वाचं

वाचंयमामन्दमुदां निदानम् ॥ ८३ ॥

एवमुक्त्वा गुरोः हीरसूरेः, आभिरेताभिर्वाग्भिः ;
किं०, मुधाक्लृप्तमुधाभिर्मोघीकृताऽमृताभिः, पट्टधरः श्रीआ-
चार्यः, किं०, प्रचेताः प्रमनाः सन्, ओमित्युदात्तां वाचं
वदति स्म, वाचं किं०, वाचंयमानां मुनीनाममन्दमुदां नि-
दानं बहुहर्षकारणं, गुरुवाक्यं तथेति प्रतिपन्नवान् ॥ ८३ ॥

अस्मिन्ननूचानपतौ प्रपन्ने

वाचं स वाचंयमराट् तुतोष ।

यन्ता धुरं बिभ्रति भूतभूरि-

स्थान्नीव वत्से बहुभारगुर्वीम् ॥ ८४ ॥

स वाचंयमराट् गुरुः, अस्मिन्ननूचानपतौ तां वाचं प्रपन्ने
सति, तुतोष संतुष्टिं प्रापेत्यन्वयः । दृष्टान्तमाह—यथा वत्से तर्णके,
किं०, भूतं जातं भूरि बहुस्थाम बलं यस्मिंस्तस्मिन् वत्सके, बहु-
भारेण भारधरणेन गुर्वी गरीयसीं, धुरं बिभ्रति सति, यन्ता
सारथिः, तुष्टिं कुरुते तथाऽयमपीति भावार्थः । इदमर्थतो
युग्मम् ॥ ८४ ॥

केवलमिन्द्रवज्रया सर्गं निर्मायाऽथ वसन्ततिलकया तमुप-
संहरति—

संरुक्तिभाजनजगज्जनवन्धमानो-

ऽनूचानचक्रधरतां स ततो दधानः ।

निशेषसाहसिकमौलिरकब्बरस्य

क्षोणीपतेरतिभृशं मिलनोत्सुकोऽभूत् ॥८५॥

ततो दिवसात् सौऽनूचानचक्रधरतां दधान आचार्य-
चक्रभृत्, किं०, सद्भक्तिभाजनैर्जगज्जनैर्वन्द्यमानः, पुनः, निशेषेषु
समस्तेषु साहसिकेषु सच्यवत्सु मौलिर्मुकुटः, तन्मुख्यत्वात्, अक-
ब्बरस्य क्षोणीपतेः; मिलनायोत्सुकोऽभूद् बभूवेति ॥ ८५ ॥

.....

इतीति सर्वमवदात्तम् ।

इति सकलसुविहितसभासार्वभौमसमानपण्डितमण्डलीमौलिमौ-
लीयमानपण्डितश्रीकमलविजयगणिसुक्षिप्तमुख्यपण्डितपुर-
न्दरप्रख्यपण्डितश्रीविद्याविजयगणिविनेयवाचकश्रीगुणवि-
जयगणिविरचितायां विजयप्रदीपिकाऽभिधानधारि-
कायां सुखावबोधिकायां श्रीविजयप्रशस्ति-
महाकाव्यटीकायामैकादशः सर्गोऽर्थतः

समर्थितः ॥

अहम्

अथ द्वादशः सर्गः ।

अथ द्वादशः सर्गो निसर्गेण सुगमोऽपि विषमपर्यायप्र-
काशनेन विव्रियते, तस्यायमादिः श्लोकः—

चित्तचिन्तितचार्वर्यदानदेवतरूपमौ ।

प्रणम्याऽऽत्मगुरोः पादौ राजधन्यपुरादथ ॥ १ ॥

अब्देऽङ्ककूलिनीकान्तगुहाननमहीमिते ।

मार्गशीर्षे सचन्द्रायां तृतीयस्यां तिथौ तथा॥२॥

प्रस्थितानां पथि क्षेमङ्करीः कल्पलता इव ।

तिस्रः श्रीतीर्थनाथानां प्रवितीर्य प्रदक्षिणाः॥३॥

साधुसाधुपरीवारः श्रीअनूचानपुङ्गवः ।

बह्वामस्वरोऽचालीत् पुरं लाभपुरं प्रति ॥ ४ ॥

आत्मगुरोः श्रीहीरविजयसूरेः, पादौ; किं०, चित्तचिन्तिता मनःकल्पिता ये चारवो मनोज्ञा अर्था दिव्याभिलाषास्तेषां दाने देवतरूपमौ कल्पद्रुमसमौ, प्रणम्य नत्वा, शेषं सुबोधम् ॥१॥ अङ्का नव, कूलिनीकान्ताः समुद्राश्चत्वारः, गुहाननानि स्कन्दवदनानि षट्, मही भूरेका, एतैरङ्कैर्वागतिविन्यस्तैः १६४९मिते, अब्दे वर्षे, पुनर्मार्गशीर्षे मासे, पुनः, सचन्द्रायां तृतीयस्यां तिथौ मार्गशीर्षसिततृतीयातिथौ ॥ २ ॥ पथि मार्गे, प्रस्थितानां चलनं चिकीर्षूणां नराणां, कल्पलता इव क्षेमङ्करीः श्रीतीर्थनाथानां तिस्रः प्रदक्षिणाः प्रवितीर्य दत्त्वा ॥ ३ ॥ श्रीअनूचानपुङ्गवः श्रीविजयसेनसूरिः, किं०, साधवो रम्या ज्ञानतः शरीरदर्शनतश्च रमणीया ये साधवो मुनयस्तेषां परीवारः परिकरो यस्य सः, पुनः किं०, बहन् वामः स्वरो नासिकागतमाहतो यस्य सः; प्रस्थाने हि वामपवननाडी चन्द्रनाडिपर्यायाऽतिवर्षेति स्वरशास्त्रविदः, लाभपुरं पुरं प्रति, अचालीच्चलति स्मेति । इति चतुर्णां व्याख्या ॥ ४ ॥

अथाऽनुष्टुभां पञ्चविंशत्या ग्राम्यानाटविकांश्च कांश्चि-

च्छकुनान् वर्णयति—

प्रथमं पयसा पूर्णः पद्मिनीमूर्धनि स्थितः ।

अमिलत् कल्याणकुम्भः कल्याणमिव मूर्तिमत्॥५॥

पयसा पानीयेन, पूर्णः, पुनः, पन्निन्याः स्त्रिया मूर्धनि
मस्तके, स्थितः कल्याणकुम्भः स्वर्णकलसः, अमिलद् मिलि-
तः, दक्षिणकरेणेति गम्यम्, मूर्तिमत् कल्याणं मङ्गलमिवेत्युत्प्रेक्षा-
लङ्कारः ॥ ५ ॥

पश्यताऽभिमुखं सव्यं शुनोत्तरे सुमूर्तिना ।

यद् वीक्षितेऽस्मिन्नीदृक्षे प्रेयान् पन्थाः प्रवासिनाम्॥६॥

अभिमुखं संमुखं, पश्यता विलोकयता, शुना श्वानेन; किं०,
सुमूर्तिना चारुशरीरेण; अच्छिन्नकर्णचरणादिनेति यावत्, स-
व्यं वामदिग्भागं, उत्तरे उत्तीर्णमिति, वामः श्वोत्तीर्णवान्, य-
दस्मिन् शुनि, ईदृक्षे वर्णितस्वरूपे, वीक्षिते सति, पन्था मार्गः,
कामितार्थसिद्धिकारित्वेन प्रेयान् प्रकर्षेणाऽभीष्टः स्यात्, प्रवा-
सिनां परदेशं प्रति चिचलिषूणामिति ॥ ६ ॥

ऊचानाश्चारवश्चाषपक्षिणः पुण्यसाक्षिणः ।

वामतो-दक्षिणं क्षेमकारणं तोरणं व्यधुः ॥ ७ ॥

चाषपक्षिणः; किं कुर्वाणाः, ऊचानाः शब्दायन्तः, यतः
“गतेर्बलवती चेष्टा चेष्टातो बलवान् स्वरः” इत्युक्तत्वात्, चाषप-
क्षिणोऽपि ऊचानाः सन्तो विशेषेण चारवो मनोज्ञाः, पुनः किं०,
पुण्यसाक्षिणो भाग्यसूचका इति, वामतः पार्श्वतः, दक्षिणं तो-
रणं व्यधुश्चकुरिति विशेषतः क्षेमकारणमिति तत्त्वम् ॥ ७ ॥

देवी देवीव वामाऽवक् स्थिता हरिति भूरुहे ।

अवश्यं वशभाग् भावि शं पथ्यत्रेतिसूचिनी ॥८॥

भूरुहि वृक्षे, किं०, हरिति आर्द्रे, स्थिता देवी दुर्गा देवीव
सुरीव, वामाऽवक् ब्रूते स्म, अत्र पथि मार्गे, अवश्यं निश्चयेन,

शं सुखं, वशभाग् भावि गच्छतां पुंसां सुखं स्वाधीनं भविष्य-
तीति सूचिनी ॥ ८ ॥

कट्यारूढक्षीरकण्ठा सहेला महिलाऽमिलत् ।

अङ्कारोपितमीनाङ्का साक्षात् सिन्धोरिवाऽङ्गजा ॥९॥

कट्यां कटितटे आरूढः क्षीरकण्ठो बालो यस्याः सा,
सहेला सलीला, महिला स्त्री, अमिलद् मिलिता, अङ्कारोपित-
मीनाङ्का उत्सङ्गेऽन्तिके वा स्थापितमकरध्वजा, साक्षान्मूर्ति-
मती सिन्धोरङ्गजा लक्ष्मीरिवेति ॥ ९ ॥

वामतोऽथाऽब्रवीद् बाढं खरोऽखरतरस्वरः ।

श्रेयः सपरिवारस्य प्रतिष्ठासोः पथीतिदृक् ॥१०॥

अथ खरो रासभः, किं०, अखरतरोऽनिष्टुरतमः खरो
यस्य सः, बाढमतिशयेन खराष्टकेन, अब्रवीत्, सपरिवारस्य
प्रतिष्ठासोश्चिचलिषोः पुंसः, पथि श्रेयो भावीति सूचयन्ती दृग्
बुद्धिर्यस्य सः ॥ १० ॥

अवदत् तित्तिरिस्तारं वामोऽवामदिशि स्थितः ।

प्रस्थाने स्थानमत्र स्युर्नराः श्रीणामितीद्ववाक् ॥११॥

अवामदिशि अनुकूलदिशि शान्तदिशीति यावत्, स्थित-
स्तित्तिरिः पक्षी, तारस्वरं वामोऽवदत्, अत्र प्रस्थाने गमने,
नराः श्रीणां स्थानं स्युरिति इद्ववाक् पदुवचाः ॥ ११ ॥

प्रपूर्णपात्रा पक्कान्नैः समभ्येति स्म योगिनी ।

उदयोदयेतिवाग्भिरध्वन्यानां जयावहा ॥१२॥

पक्कान्नैः प्रपूर्णपात्रा योगिनी प्रवाजिका, समभ्येति स्म

संमुखमागता, उदय उदय इति वाग्भिरध्वन्यानां पथिकानां,
जयावहा जयदायिनीति ॥ १२ ॥

अवादीद् वायसो वामः क्षीरवृक्षोपरिस्थितः ।

पथिकानां पथि श्रेयो भावीति विलसद्वाचाः ॥ १३ ॥

क्षीरवृक्षा राजादनीवटादयस्तदुपरिस्थितो वायसः काकः,
वामोऽवादीत्, शेषं कण्ठ्यम् ॥ १३ ॥

शृङ्गारितः समभ्यागाद् मत्तः करिवरः पुरः ।

मयीक्षितेऽर्थकृत् पन्थाः पान्थानामितिसूचकः ॥ १४ ॥

मत्तो मदोन्मत्तः, करिवरः कुञ्जरः, शृङ्गारितः सिन्दूरस्वर्ण-
शृङ्खलाद्याभरणभूषितः, समभ्यागात् संमुखो मिलितः, मयि
करिवरे, ईक्षिते सति, पन्था मार्गः, पान्थानामर्थकृत् कार्यसिद्धि-
कृद् भावीतिसूचकः ॥ १४ ॥

खरोऽथ सुरतारूढोऽध्यारूढोऽध्वानि चक्षुषोः ।

साक्षादिव पथि प्राप्तः शेवधिः संपदां मुदाम् ॥ १५ ॥

अथ सुरतारूढो मैथुनं कुर्वाणः, खरश्चक्षुषोर्नयनयोः,
अध्वानि मार्गे, अध्यारूढो दृष्ट इति, साक्षात् प्रत्यक्षः, संपदां मुदां
शेवधिर्निधिः, प्राप्त इवेत्युत्प्रेक्ष्यते ॥ १५ ॥

स्कन्धाधिरूढोऽथ पुंसः संगतः पुरतः पुमान् ।

दृष्टेऽस्मिन् वृद्धिभाक् संपद् यत् पान्थानां पदे पदे ॥ १६ ॥

अथ पुंसः स्कन्धाधिरूढः पुमान् पुरतोऽग्रतः, संगतो मि-
लितः, अस्मिन् दृष्टे पान्थानां पदे पदे संपद् वृद्धिभाग् वर्धमाना
भवतीति ॥ १६ ॥

पोत्री पङ्कप्रलिप्ताङ्गः संप्राप्तो वामतो व्रजन् ।

लाभस्य भूयसो भूतेः सद्भूतः प्रतिभूरिव ॥१७॥

पङ्केन कर्दमेन प्रलिप्ताङ्गः, पोत्री शूकरः, वामतो व्रजन्
संप्राप्तो मिलितः; भूयसो बहोः, भूतेः संपत्तेः, लाभस्य भूरिलक्ष्मी-
लाभस्य, सद्भूतः सत्यः, प्रतिभूः साक्षीवेति ॥ १७ ॥

अग्रतो मिलिता बाला पुंसः स्कन्धाधिरोहिणी ।

कीर्तिसौभाग्यमाहात्म्यदायेनी श्रीरिवाऽङ्गिनी ॥१८॥

अग्रतस्तदग्रतः, पुंसः स्कन्धाधिरोहिणी बाला कन्या,
मिलिता; अङ्गिनी मूर्ता, श्रीरिवेति, परं प्रतीतम् ॥ १८ ॥

पूर्णं कुम्भं वहन् मूर्ध्नि संमुखोऽभूत् पुमान् पुरः ।

ऋद्धिसिद्धिप्रदो बिभ्रच्चन्द्रं चन्द्रधरः किमु ? ॥१९॥

ततः पुरः पूर्णं कुम्भं मूर्ध्नि वहन् पुमान् मिलितः, किमु
चन्द्रं बिभ्रत् चन्द्रधरो महादेवः, ? स हि चन्द्रमालिरिति ॥१९॥

खञ्जनः खं सृजन्नग्रे ददृशे दक्षिणं व्रजन् ।

मयि दृष्टेऽध्वगाः संपद्भाजः स्युरितिधीरिव ॥ २० ॥

“खं सुखे” इत्यनेकार्थत्वात् खं सुखं सृजन् खञ्जनः पक्षि-
विशेषः, दक्षिणं व्रजन् ददृशे; मयि दृष्टे सति, अध्वगाः पथिकाः
संपद्भाजः स्युरितिधीरिवेत्युत्प्रेक्ष्यते । अयमपि वसन्तराजा-
दिषु विशेषतश्चाषवद् भव्य उक्तं इति ॥ २० ॥

अवाममुत्तताराऽथ नकुलः कुलसंकुलः ।

प्रदित्सुरिव पान्थानामशनाऽऽसनसंपदम् ॥२१॥

अथ नकुलः; किं०, कुलेन निजकुदुम्बेन संकुलः, अवामं द-
क्षिणं पार्श्वम्, उत्ततारोत्तीर्णं इति, पान्थानामशनासनसंपदं
प्रदित्सुर्दातुमिच्छुरिव ॥ २१ ॥

सुस्पष्टलट्टयोत्तरे तारयाऽथ प्रदक्षिणम् ।

पदे पदे निधानानि पान्थानां पथि यद्दृशा॥२२॥

अथ तारया लट्टया मरुस्थलीप्रसिद्धरूपारेलिनाम्न्या
पक्षिण्या, प्रदक्षिणमुत्तरे दक्षिणोत्तीर्णेति, यद्दृशा यस्या दर्शनेन,
पान्थानां पदे पदे निधानानि स्युः ॥ २२ ॥

तस्थुषी दिशि शान्तायां पिङ्गलाऽवक् प्रदक्षिणम् ।

शुभायां मयि पान्थः स्याद् मद्भर्तेव बलीतिदृक्॥२३॥

शान्तायां दिशि तस्थुषी स्थिता सती, पिङ्गला भैरवी चीव-
रीति गूर्जरदेशप्रसिद्धा महाशकुनरत्नभूता, प्रदक्षिणम्, अवग-
जगौ, मयि शुभायां सत्यां, पान्थः, मद्भर्तेव महेश्वर इव, अथवा
“पिङ्गला कुमुदस्त्रियाम्” इत्यनेकार्थवचनात् कुमुदनामदिग्गज-
इव, बली बलवान् स्यात्, इति दृग् बुद्धिर्यस्याः सेति ॥२३॥

हरिणा उत्तरन्ति स्म प्रभोरस्य प्रदक्षिणाः ।

चित्रमेते भविष्यन्त्यविषमा विषमा अपि ॥ २४ ॥

अस्य प्रभोः गुरोः, प्रदक्षिणा वामतो दक्षिणाः, हरिणा उत्त-
रन्ति स्म उत्तीर्णा इति, इदं चित्रम्—यदेते हरिणा विषमा अपि,
अविषमाः, इत्यसौ विरोधः, विरोधपरिहारस्तु—विषमा विष-
मसंख्याका एकत्रिपञ्चसप्तादिरूपसंख्याका हरिणाः श्रेष्ठाः,
यदुक्तं शकुनार्णवे—

“एको वा यदि वा त्रीणि पञ्च वा सप्त वा पुनः ।

पुरुषस्य भाग्यकाले हरिणा यान्ति दक्षिणाः” ॥१॥

इति ॥ २४ ॥

सपर्याणोऽथ तुरगो विना सादिनमभ्यगात् ।

प्रमुप्रीत्याऽऽशु प्रहितो मघोनोच्चैःश्रवा इव ॥२५॥

अथ तुरगः सपर्याणः सादिनमश्ववारं विना, अभ्यगात्
संमुखोऽभूत्, इवोत्प्रेक्ष्यते-प्रभुप्रीत्या गुरुस्नेहेन, मघोना इन्द्रेण,
उच्चैःश्रवा निजवाजी, प्रहितः प्रेषित इति ॥ २५ ॥

धूमध्वजोऽथ निर्धूमः समार्चिः स्मैति संमुखः ।

प्रताप्यहमिवैषोऽस्तीत्येनं द्रष्टुमिवांशुमान् ॥ २६ ॥

अथ निर्धूमो धूमध्वजोऽग्निः, किं०, समार्चिः समा
अविषमा अर्चिषो यस्य सोऽकुटिलज्वाल इति, संमुखः स्मैति
आगात्, अहमिव एष गुरुः प्रतापी अस्ति इति हेतोरेनं गुरुं
द्रष्टुमंशुमान् सूर्यः, समागादिवेत्युत्प्रेक्ष्यते ॥ २६ ॥

शिवा वयमयं नूनं शिवाशय इतीहया ।

प्रतिष्ठासोर्वदन्ति स्म वाममस्याऽत्र फेरवः ॥२७॥

अयं गुरुर्मोक्षाभिलाषित्वात् शिवाशयो वर्तते, नूनं वयं
शिवाः स्मः, इति ईहया धिया, अस्य गुरोः प्रतिष्ठासोश्चिचलि-
षोः, वामं दिग्भागं, फेरवः शृगालाः, वदन्ति स्मेति ॥ २७ ॥

विभ्राणा वाणिनी वीणां प्रवीणा पुरतोऽमिलत् ।

दधती कच्छपीमच्छां साक्षादिव सरस्वती ॥ २८ ॥

ततो वाणिनी छेका कामिनी, वीणां विभ्राणा, पुनः, प्र-
वीणा निपुणा, पुरतः संमुखीनाऽमिलत्, कच्छपीं निजवीणां,
“सरस्वत्यास्तु कच्छपी” इति वचनात्, दधती साक्षात्सरस्वती-
वेति ॥ २८ ॥

साक्षतं बिभ्रती स्थालं ददृशेऽध्वनि दीर्घदृक् ।

पान्थानां पथि संपत्तेर्निदानमिव मूर्तिमत् ॥ २९ ॥

ततोऽध्वनि वर्त्मनि, साक्षतं लाजपूर्णं, स्थालं बिभ्रती दीर्घ-

दृक् आयतनेत्रा कामिनी, ददृशे दृष्टा, गुरुणेति गज्यम् ; मूर्तिमद्
मूर्त, संपत्तेः श्रियः, निदानं कारणमिवति ॥ २९ ॥

इत्यादिभिः सुखोत्कर्षजयश्रीसूचनोत्सुकैः ।

मुहुर्मुहुर्जायमानैः शकुनैरनुकूलितः ॥ ३० ॥

कुर्वन् कुवलयोल्लासं कलावानिव सूरिराट् ।

क्रमेण कलयामास पत्तनं पत्तनोत्तमम् ॥ ३१ ॥

इत्यादिभिर्वाणिज्यतत्स्वरूपैः शकुनैः; किं०, सुखोत्कर्षस्य
जयश्रियश्च विजयलक्ष्म्या यत्सूचनं तत्रोत्सुकैस्तत्परैः शकुनैः,
अनुकूलितोऽनुकूलीकृताशय इति ॥ ३० ॥ पुनः, कुवलयोल्लासं
भूवलयोल्लासं उत्पलोल्लासं च, कलावानिव चन्द्र इव, सूरिराट्
कुर्वन् क्रमेण पत्तनोत्तमं नगरमुख्यं पत्तनं नाम नगरं, कलया-
मास प्राप्त इति ॥ इति युग्मव्याख्या ॥ ३१ ॥

तत्राऽऽचार्यः सुखिश्राद्धश्रेणीश्रेणीकृतक्षणे ।

पञ्चाश्रयपार्श्वनाथप्रमुखाननमद् जिनान् ॥ ३२ ॥

तत्र पत्तने नगरे, स आचार्यः; किंलक्षणे नगरे, सुखिनः
ये श्राद्धास्तेषां श्रेणयः कुलानि तैः श्रेणीकृता राशीकृता
क्षणा उत्सवा यत्र तत्र, श्रीपञ्चाश्रयपार्श्वनाथप्रमुखान् जिनान्,
अनमद् वन्दे ॥ ३२ ॥

पांशुभिः पदपद्मानां मौक्तिकैरिव मेदिनीम् ।

अलङ्कुर्वन् वादिवृन्दद्विपदर्पच्छिदोद्गुरः ३३ ॥

अष्टापदमिवाऽशेषभगवद्भिर्विभूषितम् ।

अर्बुदाद्रिमनूचानपञ्चानन उपेयिवान् ॥ ३४ ॥

पदपद्मानां पांशुभिः मौक्तिकैर्मुक्ताफलैरिव, मेदिनीं महीं

अलङ्कुर्वन्, किं०, वादिवृन्दद्विपदर्पस्य च्छिदा छेदस्तत्र उद्ध-
रस्तत्पर इति ॥ ३३ ॥ अनूचानपञ्चाननः, स इति गम्यम्,
अर्बुदाद्रिः, किं०, अष्टापदाद्रिमिव अशेषैः समस्तैर्भगवद्विस्तीर्थ-
करैः, विभूषितं चतुर्विंशतेर्मूर्तिनां तत्र सद्भावात्, उपेयि-
वानाऽऽगात् ॥ इति युगमव्याख्या ॥ ३४ ॥

श्रीदेवपाटकस्थानाऽचलदुर्गादिभूमिषु ।

तत्र श्रीमारुदेवादीन् देवान् नत्वेन्द्रवन्दितान् ॥ ३५ ॥

विहारैः पावयन् पृथ्वीमनूचानशिरोमणिः ।

लङ्कामिवाऽकलङ्कां द्राक् प्रापच्छिवपुरीं पुरीम् ॥ ३६ ॥

श्रीदेवपाटकस्थानं लोके देलवाडाख्यं विमलवसहीति
प्रसिद्धश्रीऋषभदेवदिव्यप्रासादमण्डितम्, अचलदुर्गस्थानेकदि-
व्यस्थानककमनीयस्तलहट्टिकास्थितकुमरविहारऊर्ध्वभूमिस्थित-
स्वर्णमयचतुर्गृहप्रतिमाऽप्रतिमचतुर्मुखविहारप्रमुखविश्वातिशायि-
तीर्थतटाकतटिनीवृन्दरमणीयः, आदिशब्दात् शालिग्रामादिग्रह-
स्तेनेत्यादिषु भूमिषु देवान् किं०, नत्वा, अन्यत् कण्ठ्यम् ॥ ३५ ॥
पृथ्वी विहारैः पावयन्ननूचानशिरोमणिः स इति लङ्कामि-
वाकलङ्कां निष्कलङ्कां निर्दूषणामिति, शिवपुरीं नाम पुरी प्रापत्
॥ युगमव्याख्यानमिदम् ॥ ३६ ॥

तत्र राजा सुरत्राणः सुरराज इवाऽस्ति यः ।

चित्रं न गोत्रमिद् भाति पतिः सुमनसामपि ॥ ३७ ॥

तत्र शिवपुर्यां, सुरत्राणो नाम राजाऽऽस्ति, क इव, सुरराज-
इव, परमिदं चित्रं यत्, सुमनसां पण्डितानां पतिरपि, पक्षे दे-
वानां पतिरपि न गोत्रमिद् किन्तु गोत्रस्य देवडाख्यकुल-
स्योन्नतिकृत्, राजपक्षे-गोत्रं कुलं, इन्द्रपक्षे-गोत्रं गिरिं भि-
नत्तीति ॥ ३७ ॥

यत्प्रतापस्य दीप्तस्य सादृश्यं नास्ति भास्करैः ।

उदयं दिशि पूर्वस्यामेव येऽनुभवन्ति यत् ॥ ३८ ॥

पुनः, यत्प्रतापस्य भास्करैः सूर्यैः, सादृश्यं साम्यं, नास्ति ।
उत्तरार्धेन तद्धेतुमेव प्रकटयति—यदिति यतः कारणात्, एते
भास्कराः, पूर्वस्यामेव दिशि, उदयमनुभवन्ति सुरत्राणराट्प्र-
तापस्तु सर्वदिक्षूदयीति ॥ ३८ ॥

प्रकारैः प्रचुरैरम्यैरलङ्कृत्याऽऽत्मनः पुरीम् ।

स सुरत्राणराजोऽथ गुरोः संमुखमाययौ ॥ ३९ ॥

स सुरत्राणराट् आत्मनः पुरीं सीरोहीनाम्नीं, प्रचुरैः प्रका-
रैश्चतुष्पथशृङ्गारणादिभिः, अलङ्कृत्य गुरोराचार्यस्य, संमुख-
माययौ आगतः, क्रोशद्वयमिति श्रुतिः ॥ ३९ ॥

अथ त्रिभिस्तां नगरीं वर्णयति—

भोगावतीमिवाऽस्तोकभोगिलोकमनोहराम् ।

लङ्कामिव सुवर्णाऽऽढ्यां प्राज्यपुण्यजनप्रियाम् ॥ ४० ॥

नरवाहनसंचारपेशलामलकामिव ।

वृषव्यापारसंभाररम्यां स्वर्गिपुरीमिव ॥ ४१ ॥

प्रकाममनघैः संघैः संसूत्रितमहोत्सवाम् ।

श्रीरोहीं श्रीअनूचानः पुण्यराशिरिवाऽविशत् ॥ ४२ ॥

भोगावतीं नागानां पुरीमिव, अस्तोकभोगिलोकैर्भोगिभि-
र्जनैः, पक्षे भोगिलोकैः पन्नगलोकैर्मनोहरां, पुनः, लङ्कां रावणन-
गरीमिव, सुवर्णैः शोभनवर्णैर्ब्राह्मणवणिग्लक्षत्रियादिभिराढ्यां,
पक्षे सुवर्णैः काञ्चनैस्तत्र जात्यार्जुनखानीनां सद्भावादिति,

पुनः किं०, प्राज्यैः प्रभूतैः पुण्यजनैरथवा प्राज्यानां पुण्यजनानां प्रियां वल्लभां, लङ्कापक्षे, पुण्यजना राक्षसाः, नगरीपक्षे पुण्यजनाः सज्जना इति ॥ ४० ॥ पुनः, नरवाहनानां याप्ययानानां संचारैर्गमनैरलङ्कामिव पेशलां, अलङ्कापक्षे, नरवाहनो धनद इति, पुनः, वृषव्यापारसंभारेण धर्मकर्मप्रारम्भप्राग्भारेण स्वर्गिपुरीम्—अमरावतीमिव, रम्याम्, अमरावतीपक्षे, वृषव्यापाराः शक्रव्यापारा इति ॥ ४१ ॥ पुनः कीदृशी, प्रकाममत्यर्थ, अनघैर्निष्पापैः, संधैः, संसृत्रिता महोत्सवा यत्र तां, श्रीरोहीं सीरोहीनगरीं, श्रीअनूचानः पुण्यराशिजङ्गम इवेत्यध्याहार्यम्, अविशत् प्रविष्ट इति ॥ त्रयाणां व्याख्येति ॥ ४२ ॥

दिनानि कतिचित् तत्र स्थित्वाऽनूचानकुञ्जरः ।

विजहार ततो लोककमलाकरभास्करः ॥ ४३ ॥

तत्र शिवपुर्यां, कतिचिद् दिनानि स्थित्वा अनूचानकुञ्जरः, किं०, लोकरूपकमलानामाकरे निकरे भास्करः, ततो विजहारेति ॥ ४३ ॥

नत्वाऽर्हतः पुरे राणपुरेऽथ प्रशमिप्रभुः ।

क्रमादलञ्चकाराऽऽशु श्रीनारदपुरीं पुरीम् ॥ ४४ ॥

अथ राणपुरे पुरे राणकश्रीकुम्भकर्णनिवेशिते नलिनीगुल्मविमानाऽनुकारित्रिभुवनदीपकनामधारिविश्वविश्वचेतश्चमत्कारकारिश्रीधरणाभिधव्यवहारिकारितचतुर्मुखविहारे स्वकरकमलदीक्षिताऽऽचार्यचतुष्टयीपरिवृततपागणाधिपश्रीसोमसुन्दरसरिपाणिप्रतिष्ठितश्रीयुगादिदेवप्रमुखानर्हतो नत्वा प्रणम्य, प्रशमिप्रभुर्गुरुः, क्रमात् श्रीनारदपुरीं प्रथमसर्गोक्तवर्णिकां जन्मनगरीम्,
-----रेति ॥ ४४ ॥

तत्र सांसारिकस्तोमाऽऽग्रहेण कतिचिद् दिनान् ।

आसामास जगल्लोककोककोकसुहृत् प्रभुः ॥४५॥

तत्र नारदपुर्या, सांसारिकाणां संसारसंबन्धिनां कुटुम्बिनां
स्तोमः समूहस्तस्याऽऽग्रहेण, कतिचिद् दिनान् यावत्, प्रभुः,
किं०, जगल्लोका एव कोकाश्चक्रवाकास्तेषु कोकसुहृत् सूर्यस्तेषां
हर्षहेतुत्वादिति, आसामास स्थित इति ॥ ४५ ॥

काञ्चनै राजतैरूपैः संघस्तत्रत्य आदरात् ।

श्रीअनूचानमानर्च तीर्थनाथमिवाऽऽगतम् ॥४६॥

तत्रत्यः संघ आदराद् जन्मभूमित्वाद् विशेषेण, तीर्थनाथ-
मागतमिव मन्वानः, श्रीअनूचानं काञ्चनैः स्वर्णमयैः, राजतै-
रूप्यमयैः, रूपैर्नाणकैः, यदनेकार्थः—“रूपं तु श्लोकशब्दयोः ।
पञ्चावाकारे सौन्दर्ये नाणके नाटकेऽपि च” इति । आनर्चेति
पूजयामास ॥ ४६ ॥

गुरुः पौरमनःप्रीतिवल्लीपल्लवनाम्बुदः ।

संघमुल्लासयामास देशनासलिलैरलम् ॥ ४७ ॥

पौराणां नागराणां मनःप्रीतिवल्ल्याश्चिच्छस्नेहलतायाः
पल्लवनेऽम्बुदः, गुरुदेशनासलिलैः संघमुल्लासयामास सोल्लासं
कृतवान् ॥ ४७ ॥

मूलादुन्मूलयन् मार्गतरूनिव कुवादिनः ।

व्यहार्षीत् पुरतस्तस्मादनूचानमतङ्गजः ॥ ४८ ॥

अनूचानमतङ्गजः सूरिसिन्धुरः, किं कुर्वन्, कुवादिनो मा-
र्गतरूनिव मूलात् समूलं, उन्मूलयन् तस्मान्नारदपुरीपुरतः,
व्यहार्षीत् ॥ ४८ ॥

त्रिभिर्गुरुमेव वर्णयति-

अथ गङ्गेव सर्वज्ञप्रीतिहेतुरसैकभूः ।

१. कल्पद्रुम इवास्वप्नसंघकामितकामदः ॥ ४९ ॥

सहस्रांशुरिवाऽशेषां संहरस्तमसां ततिम् ।

सुधांशुरिव कुर्वाणो विश्वाम्भोधेः समुन्नतिम् ॥ ५० ॥

लोकैरनेकैरानन्दात् पूज्यमानः क्रमाद् गुरुः ।

प्रापाऽथ मेदिनीतुण्डमण्डनं मेदिनीपुरम् ॥ ५१ ॥

गुरुः, किं०, गङ्गेव सर्वज्ञस्य महादेवस्य प्रीतिहेतुः स्नेहकृद् यो रसः शृङ्गाररूपस्तस्य हेतुः कारणम्, गुरुपक्षे, सर्वे समस्ता ये ज्ञाः पण्डितास्तेषां प्रीतिहेतुर्यो रसो हर्षस्तस्य भूरिति, पुनः किं०, कल्पद्रुमपक्षे, अस्वप्नानां देवानां संघस्य वृन्दस्य कामितकामदः वाञ्छिताभिलाषदाता, गुरुः अस्वप्नो निर्निद्रो गुर्वागमाद् भावतो जागरूको यः संघश्चतुर्विधस्तस्य; अन्यत् पूर्ववत् ॥ ४९ ॥ पुनः गुरुः, सहस्रांशुः सूर्य इव, अशेषां समस्तां, तमसां ततिं ध्वान्तानां पापानां च श्रेणिं संहरन्, पुनः, सुधांशुश्चन्द्र इव विश्वाम्भोधेर्जगत्समुद्रस्य, समुन्नतिं कुर्वाणः ॥ ५० ॥ पुनः, अनेकैर्लोकैः पूज्यमानः क्रमाद् विहरन् अथ मेदिनीतुण्डस्य मण्डनं भूमीमुखस्य भूषणं, मेदिनीपुरं मेढताख्यं नगरं, प्रापाऽगात् ॥ इति त्रयाणां व्याख्या ॥ ५१ ॥

संघोऽनघमनास्तत्र संपूरितमनोरथम् ।

चिन्तामणिमिवाज्ञासीदनूचानशिरोमणिम् ॥ ५२ ॥

तत्र मेदिनीपुरे, संघः; किं०, अनघमना निर्मलचेताः, अनूचानशिरोमणिं तं चिन्तामणिमिव, संपूरिता मनोरथा येन तम्, अज्ञासीद् ज्ञानवान् ॥ ५२ ॥

कियच्च महिमाऽमत्रं तत्र मित्रमहा महान् ।

सुखयन् जनतां वाग्भिरङ्घ्रिरब्द इवाऽवसत् ॥५३॥

च पुनः, तत्र मेदिनीपुरे, महान् गुरुः, किं०, महिमाऽमत्रं
माहात्म्याऽऽस्पदं, अङ्घ्रिः पानीयैः, अब्द इव मेघ इव, जनतां
जनसमूहं, वाग्भिः सुखयन् सुखीकुर्वन्, अवसत् तस्थौ ॥५३॥

मेदिनीपुरतः सूरिर्भेदिनीशनतस्ततः ।

स्वर्भेदिनीरुह इव व्यचरद् मेदिनीतले ॥ ५४ ॥

सूरिः किं०, मेदिनीशा राजानो मेडतीआख्यास्तैर्नतः
सन् ततो मेदिनीपुरतः स्वर्भेदिनीरुह इव कल्पतरुरिव, मेदि-
नीतले भूतले, व्यचरत् चचालेति । अत्र मेदिनीशब्दचतुष्टया-
द्भुतम् ॥ ५४ ॥

क्रमेण क्रमविन्मुख्योऽतिक्रामन्नखिलामिलाम् ।

वर्यवर्णाटभावाटं वैराटं नगरं ययौ ॥ ५५ ॥

क्रमविदां गुरुमार्गविदां ज्ञानविदां मुख्यः, स गुरुः, क्रमे-
णाऽखिलां इलां भूमिं, अतिक्रामन् उल्लङ्घयन्, वैराटं नगरं, किं०,
वर्या वर्णाटाश्चित्रकारिणः गायना वा, भावाटाः साधुनिवेशाः
कामिनो वा यत्र तत् ॥ ५५ ॥

तत्राऽथ श्रीतपागच्छनायकः शर्मदायकः ।

मौक्तिकैः काञ्चनैः पुष्पैः पूजितः श्रावकैर्बहु ॥५६॥

अथ तत्र श्रीतपागच्छनायकः श्रावकैः, मौक्तिकैः, पुनः, का-
ञ्चनैः पुष्पैः स्वर्णप्रसूनैः, पूजित इति ॥ ५६ ॥

संघः सर्वोऽपि तत्रत्योऽतिमात्रां मुदमासदत् ।

दर्शनाद्विचन्द्रस्य चकोराणामिवोत्करः ॥५७॥

तत्रत्यो वैराट्वास्तव्यः, सर्वोऽपि संघः ऋषिचन्द्रस्य तस्य दर्शनात्, चकोरोत्कर ईवातिमात्रामनर्गलां मुदं, आसदत् प्राप्तवान् ॥ ५७ ॥

युगप्रधानेऽनूचाने विचरत्यथ वर्त्मनि ।

काकनाशमनश्यंश्च सर्वेऽपि हि कुपाक्षिकाः ॥५८॥

अथ तस्मिन् युगप्रधानेऽनूचाने वर्त्मनि विचरति सति, सर्वेऽपि हि कुपाक्षिकाः कुमतिनः, काकनाशं अनश्यन् काका इव नष्टा इति ॥ ५८ ॥

स्थाने स्थानेऽथाऽभिरामग्रामाधिपपुराधिपैः ।

बहु मेने तपानाथः पाथः पिपासितैरिव ॥५९॥

अथाऽभिरामैर्मनोहरैर्ग्रामाधिपपुराधिपैर्भूपतिभिः, स्थाने स्थाने स तपानाथस्तपागच्छाचार्यः, पिपासितैस्तृषितैः, पाथ इव पानीयमिव, बहु मेने भृशं मानितः ॥ ५९ ॥

वहन् बहुं महिमानं महिमं नगरं गुरुः ।

आजगामौजसां धाम वनान्तरिव केसरी ॥६०॥

गुरुः, किं कुर्वन्, बहुं महान्तं महिमानं वहन्, वनान्तर्वनमध्यं केसरीव, किं, औजसां धाम, महिमं नाम नगरम्, आजगामाऽऽगतवान् ॥ ६० ॥

मन्यमानैर्जनैस्तत्र गुरुं तीर्थमिवाऽऽगतम् ।

महोत्सवा विदधिरे विश्वविस्मयहेतवः ॥ ६१ ॥

तत्र महिमनगरे, गुरुं तीर्थमिवागतं मन्यमानैर्जनैर्महोत्सवाः, किं, विश्वस्य सर्वस्याऽथवा जगतः, विस्मयहेतवः आश्चर्यकारणं, विदधिरे कृता इति ॥ ६१ ॥

तस्थौ तत्र जगल्लोकलोचनानां सुधाञ्जनम् ।

भाग्यराशिरिवोल्लासी श्रीगुरुर्विश्ववल्लभः ॥६२॥

तत्र श्रीगुरुः, किं०, जगल्लोकलोचनानां भुवनजननयनानां,
सुधाञ्जनं अमृताञ्जनम्, इवोत्प्रेक्ष्यते—भाग्यराशिर्मूर्तिमान्, शेषं
सुगमम् ॥ ६२ ॥

प्रसन्नस्तत्र सुगुरुर्हरंस्तापं गवां भरैः ।

तडित्वानिव शिखिनां नृणामानन्दभूरभूत ॥६३॥

तत्र सुगुरुर्गवां भरैर्वाचां चयैः, पक्षे गवां पान्तीयानां निव-
हैः, तापं हरन् शिखिनां केकिनां, तडित्वान् मेघ इव, नृणां आन-
न्दभूः हर्षस्थानमभूदिति ॥ ६३ ॥

सुधावृष्ट्येव संतुष्टविश्वयाऽसदृशा दृशा ।

सुखयित्वा जनांस्तत्र व्यहर्षीदन्यतः प्रभुः ॥६४॥

दृशा दृष्ट्या, किं०, असदृशा निरुपमया, पुनः किं०, सुधा-
वृष्ट्येव संतुष्टं विश्वं जगत्, अथवा संतुष्टा विश्वा पृथिवी यया
तया, जनान् तत्र महिमनगरे, सुखयित्वा सुखीकृत्य, प्रभुर-
न्यतो व्यहर्षीत् ॥ ६४ ॥

विहरन् जनताऽऽनन्दकुमुदाऽऽकरचन्द्रमाः ।

लोधिआणाऽभिधे ग्रामे क्रमेण प्रभुरभ्यगात् ॥६५॥

क्रमेण विहरन् प्रभुः, किं०, जनताऽऽनन्द एव कुमुदाऽऽकरः
कैरववृन्दं तत्र चन्द्रमाः, लाभपुरनगरात् षष्टिक्रोशैरर्वाग्वर्तिनि
लोधिआणाऽऽख्यग्रामेऽभ्यगात् ॥ ६५ ॥

अथ तत्र यज्जातं तद् युग्मेनाह—

तत्राऽथ मुद्रलस्वामिश्रीअकम्बरभूभुजः ।

अशेषधीसखाधीशशेखसंज्ञकमन्त्रिणः ॥ ६६ ॥

सहजः फयजीनामा मधुव्रत इवाऽऽगमत् ।

गुरोः क्रमपयोजन्म मूलमामोदसंपदाम् ॥६७॥

तत्र लोधिआणाग्रामे, मुद्गलस्वामी यः श्रीअकब्बरशाहि-
स्तस्य श्रीअकब्बरभूभुजो राज्ञः, अशेषाः समस्ता ये धोसखा
मन्त्रिणस्तेषामधीशस्य शेखसंज्ञकमन्त्रिणः शेखाऽऽख्यमहामन्त्रि-
णः ॥६६॥ सहजो भ्राता, फयजीनामा महामुद्गलो दशसहस्रसै-
न्याधीशः, स गुरोः क्रमपयोजन्म पादचङ्कजं, कि०, आमोदस्य
गन्धस्य हर्षस्य च मूलं, मधुव्रतो भृङ्ग इवाऽऽगमत् ॥ इति
युग्मव्याख्या ॥ ६७ ॥

तदाग्रहवशात् तत्र श्रीनन्दिविजयाभिधः ।

असाधयत् सुधीरष्टावधानान्यन्तिषद् गुरोः ॥६८॥

तदाग्रहवशात् तस्य फयजीनाममुद्गलपतेराग्रहाद्, गुरोः,
अन्तिषत् शिष्यः, श्रीनन्दिविजयाख्यः सुधीर्विबुधः, अष्टावधा-
नानि असाधयत् ॥ ६८ ॥

स एनां तत्कलां दृष्ट्वा चमत्कारमवाप यम् ।

नाऽध्वा तत्र गिरां ज्ञानां मानेऽम्भोधेरपामिव ॥६९॥

स फयजीनामा, एनां तत्कलां अष्टावधानरूपां, दृष्ट्वा यं
चमत्कारम्, अवाप प्राप्तवान्, तत्र चमत्कारे, ज्ञानां गिरां वाचाम्,
अध्वा मार्गो नास्ति । दृष्टान्तमाह—अम्भोधेः समुद्रस्य, अपां पाथ-
सां, माने प्रमाणे, यथा वचनाऽगोचरत्वं तथाऽत्रापीति भावः ॥६९॥

तत्कौतुकं वहन्नन्तः स शाहेः सन्निधिं ययौ ।

अपां भारं दधत् पाथोधरो भागं भुवामिव ॥७०॥

तदष्टावधानावलोकनजातं कौतुकं मनोऽन्तर्वहन् स फयजी-
नामा शेखसहोदरः, शाहेः श्रीअकब्बरस्य, सन्निधिं समीपं, ययौ ।

दृष्टान्तमाह-पाथोधरो मेघः, अपां पानीयानां, भारं दधद् भुवां
भागं भूभागं यथेति ॥ ७० ॥

प्रकृत्य प्राभृतं हस्तिसप्तिस्वर्णादिवस्तुनः ।

स शाहेः पुरतः प्रोचे वृत्तान्तमिममुन्मनाः ॥ ७१ ॥

हस्तिसप्तिस्वर्णादिवस्तुनः गजतुरङ्गकाञ्चनादिवस्तुनः, प्रा-
भृतं ढौकनं, प्रकृत्य कृत्वा, शाहेः पुरतः स इमं वृत्तान्तम्, अग्रे व-
क्ष्यमाणरीत्या, उन्मना उत्सुकः सन्, प्रोचेऽकथयत् ॥ ७१ ॥

श्रीहीरविजयाह्वानसूरिप्रट्टधरः पथि ।

श्रीमद्विजयसेनाह्वः सोऽस्ति सूरिरिहाऽऽपतन् ॥ ७२ ॥

श्रीहीरविजयाह्वानस्य सूरैर्युष्मद्वल्लभस्य, पट्टधरो युवराट्
श्रीविजयसेनाह्वः सूरिः, स इह लाभपुरपथि आपतन्नस्ति आग-
च्छन् वर्तते ॥ ७२ ॥

लोधिआणे पुरे प्राप्तः स सूरिन्द्रो ममाऽमिलत् ।

गुरुः सुमनसां श्रीमान् साक्षादिव बृहस्पतिः ॥ ७३ ॥

स सूरिन्द्रः किं०, सुमनसां सुराणां पण्डितानां च गुरुः,
अत एव बृहस्पतिरिव, साक्षात्, अन्यत् कण्ठ्यम् ॥ ७३ ॥

तस्य सौन्दर्यगाम्भीर्यचातुर्यादीन् गुणान् मया ।

इति निध्यायताऽध्यायि धराधीशधुरन्धर ! ॥ ७४ ॥

सौन्दर्यं शरीरजं रूपं, गाम्भीर्यमतुच्छत्वं, चातुर्यं पा-
ण्डित्यम्, इत्यादीन् तद्गुणान् निध्यायता विलोकयता मया, हे
धराधीशधुरन्धर ! राजर्षभ ! इति अग्रेतनश्लोकगतम्, अध्यायि
ध्यातम् ॥ ७४ ॥

तदेवाह—

भासामिव सहस्रांशुरपामिव सरित्पतिः ।

नूनमेषोऽस्ति सूरीन्द्रो गुणानामेकमास्पदम् ॥७५॥

भासां त्विषां सहस्रांशुः सूर्य इव, अपां नीराणां, सरि-
त्पतिः समुद्र इव, एष सूरीन्द्रो गुणानामेकमास्पदं स्थानक-
मस्तीति ॥ ७५ ॥

सन्ति चित्तचमत्कारिकलाकौशलपेशलाः ।

बृहस्पतेरिवाऽस्वप्नास्तद्विनेया अनेकशः ॥ ७६ ॥

किञ्च, चित्तचमत्कारि यत् कलाकौशलं तेन पेशला
रम्याः, तद्विनेयास्तच्छिष्याः, अस्वप्ना देवाः, बृहस्पतेरिव सुर-
गुरुत्वात् ॥ ७६ ॥

यत्तदा साधितं नन्दिविजयेन विपश्चिता ।

अवधानाष्टकं स्पष्टं दृष्टं तदपि सोऽभ्यधात् ॥७७॥

नन्दिविजयाख्येन, विपश्चिता पण्डितेनेति; शेषमशेषमप्य-
वदातम् ॥ ७७ ॥

स श्रीशाहिर्गुणग्राही तदाकर्ण्य सकर्णराट् ।

जातोत्कण्ठो गुरुं द्रष्टुं शीतार्तोऽर्कमिवाऽभवत् ॥७८॥

सः श्रीशाहिरकव्वरः किं०, सकर्णराट्, पण्डितप्रभुः,
तत् फयजीनाम्नोक्तम्, गुरुस्वरूपम्, आकर्ण्य, शीतार्तः पुमान्
अर्कमिव, गुरुं द्रष्टुं जातोत्कण्ठोऽभवत् उत्कण्ठावान् विशेषेण
जात इति ॥ ७८ ॥

अथाऽऽचार्यः सदैवाऽर्यवर्याऽऽत्मपरिवारवान् ।

श्रीशाहिमहलस्थानमलञ्चक्रे क्रमेण सः ॥ ७९ ॥

स आचार्यः, अथ क्रमेण, किं०, आर्येषु वर्यो य आत्म-
परिवारः स्वशिष्यादिपरिच्छदस्तद्वान्, श्रीशाहर्महलस्थानं ला-

भपुरादर्वाक् पञ्चकोशीयवनस्थं, अलञ्चके, आगत इति ॥ ७९ ॥

तत्र श्रीभानुचन्द्राख्योपाध्यायाः पूज्यपादयोः ।

पार्श्व सद्यः समभ्येयुरुपकूपमिवाध्वगाः ॥ ८० ॥

तत्र स्थाने, श्रीभानुचन्द्रनामान उपाध्यायाः पण्डितसूर-
चन्द्रगणशिष्या विशिष्य राजरञ्जनकलोपेताः, पूर्वं श्रीशाहि-
महाग्रहेण श्रीहीरविजयसूरिभिः शाहिना सह धर्मगोष्ठीकृते
स्थापिता इति शेषः, ते तदा पूज्यपादयोः श्रीमदाचार्यचरणयोः
पार्श्वम्, उपकूपं कूपसमीपम्, अध्वगा इव, समभ्येयुः समेता-
इति संमुखमागताः ॥ ८० ॥

शाहिदत्तमहामत्तमतङ्गजविराजितः ।

सुखाङ्कूरलसत्तूरपूरपूरितिदिग्मुखः ॥ ८१ ॥

महीयोमुद्गलश्रेणीपृतनापरिवारितः ।

संमुखः स्मैति संघोऽपि गुरोर्गरिमवारिधेः ॥ ८२ ॥

शाहिना श्रीअकब्बरजलालदीनसुरत्राणेन, दत्ता आज्ञा-
विषयीकृता ये महामत्ता मतङ्गजा मदकलास्तैर्विराजितः, पुनः,
सुखाङ्कूरैः लसत्तूरपूरैः स्फुरन्निःस्वानध्वानविस्तरैः पूरितानि
दिग्मुखानि येन सः ॥ ८१ ॥ पुनः, महीयांमो ये मुद्गलाः
शाहिपार्श्ववर्तिनस्तेषां श्रेणी तस्याः पृतनया सेनया परिवा-
रितः संघो लाभपुरीय उग्रसेनपुरवर्ती शाहिपार्श्वस्थ इति
शेषः, गुरोः किं०, गरिमवारिधेर्माहात्म्यपयोनिधेः, संमुखः
स्मैति-आगादिति ॥ इति युगलव्याख्यानमिदम् ॥ ८२ ॥

मौक्तिकस्वर्णरत्नाढ्यैरलङ्कारैरलङ्कृतैः ।

रजतस्वर्णवित्तानां ददानैर्दानमुत्तमम् ॥ ८३ ॥

(१५३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
प्रचेतस्	२	१०२	प्रणाद	६	३९
प्रच्छद्पट	३	३४०	प्रणाय्य	३	१५५
प्रच्छन्न	४	७३	प्रणाली	४	१५५
प्रच्छर्दिका	३	१३३	प्रणिधान	६	१४
प्रच्छादन	३	३३५	प्रणिधि	३	३९७
प्रजन	४	३४०	प्रणिपान	६	१३९
प्रजनन	३	२७५	प्रणीत	३	७७
प्रजा	३	१६५	प्रणीत	३	४९०
प्रजा	३	२०७	प्रणय	३	९६
प्रजाता	३	२०३	प्रतन	६	८५
प्रजाप	३	३२४	प्रतति	४	१८३
प्रजापति	२	१२६	प्रतल	३	२६०
प्रजावती	३	१७८	प्रताप	३	४०४
प्रज्ञ	३	१२०	प्रतारण	३	४३
प्रज्ञप्ति	२	१५३	प्रतिकर्मन्	३	३००
प्रज्ञा	२	३२३	प्रतिकाय	६	९९
प्रज्ञा	३	१८६	प्रतिकाश	६	९८
प्रज्ञात	६	१२९	प्रतिकूल	६	१०१
प्रज्ञु	३	१२०	प्रतिकृति	६	९९
प्रडीत	४	३८४	प्रतिकृष्ट	६	७८
प्रणति	६	१३९	प्रतिक्षिप्त	३	१०४
प्रणय	३	५२	प्रस्तिक्षिप्त	६	११०
प्रणयिनी	३	१८०	प्रतिग्रह	३	४११
प्रणव	२	१६४	प्रतिग्राह	३	३४८

(१५४)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
प्रतिष	२	२१३	प्रतिभान्वित	३	७
प्रतिघातन	३	३४	प्रतिभू	३	५४६
प्रतिच्छन्द	६	९९	प्रतिम	६	९८
प्रतिच्छाया	६	९९	प्रतिमा	६	९९
प्रतिजङ्घा	३	२७९	प्रतिमान	४	२९३
प्रतिजागर	६	१५४	प्रतिमान	६	९९
प्रतिज्ञा	२	१९२	प्रतिमुक्त	३	४२९
प्रतिज्ञात	६	१२४	प्रतियातना	६	९९
प्रतिताली	४	७२	प्रतिरूप	६	९९
प्रतिदान	३	५३४	प्रतिरोधक	३	४५
प्रतिध्वनि	६	४६	प्रतिलोम	६	१०१
प्रतिनष्ट	३	२०८	प्रतिवचस्	२	२७७
प्रतिनादविधायिता	१	६५	प्रतिवसथ	४	२७
प्रतिनिधि	६	९९	प्रतिशासन	२	१९१
प्रतिपक्ष	३	३९२	प्रतिशिष्ट	६	१२८
प्रतिपद्	२	६१	प्रतिश्याय	३	१३१
प्रतिपद्	२	२२३	प्रतिश्रय	४	६६
प्रतिपन्न	६	१३२	प्रतिश्रव	२	१९२
प्रतिपादन	३	५०	प्रतिश्रुत्	६	४६
प्रतिबद्ध	३	१०३	प्रतिश्रुत	६	१२५
प्रतिबन्ध	६	१३४	प्रतिष्टम्भ	६	१३४
प्रतिबिम्ब	६	९९	प्रतिष्ठ	१	३६
प्रतिभय	२	२१६	प्रतिसर	३	३२७
प्रतिष्ठा		२०३	प्रतिस्पर्धा		०८८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
प्रतिसीरा	३	३४४	प्रत्यबस्थावृ	३	३९२
प्रतिस्मूर्य	४	३६५	प्रत्याकार	३	४४७
प्रतिहत	३	१०३	प्रत्याख्यात	६	१०९
प्रतीक	३	२३०	प्रत्यारव्यानप्रवाद	२	१६२
प्रतीक्ष्य	३	११०	प्रत्यादिष्ट	६	११०
प्रतीची	२	८१	प्रत्यालीढ	३	४४१
प्रतीचीन	२	८२	प्रत्यासार	३	४११
प्रतीत	६	१२९	प्रत्याहार	१	८३
प्रतीप	६	१०१	प्रत्याहार	६	१६०
प्रतीर	४	१४४	प्रत्युत्क्रम	६	१४६
प्रतीहार	३	३८५	प्रत्युत्पन्नमति	३	८
प्रतीहार	४	७०	प्रत्युषस्	२	५३
प्रतिहारिन्	३	३८५	प्रत्यूष	२	५३
प्रतोद	३	५५७	प्रत्यूह	६	१४५
प्रतोली	४	४७	प्रथन	४	२३८
प्रत्न	४	८५	प्रथम	६	९५
प्रत्यप्र	६	८४	प्रथित	६	१२९
प्रत्यप्रथ	४	२६	प्रदक्षिण	१	६१
प्रत्यच्	२	८२	प्रदर	३	४४२
प्रत्यनीक	३	३९२	प्रदिश्	२	८१
प्रत्यन्त	४	१८	प्रदीप	३	३५०
प्रत्ययित	३	३९८	प्रदीपन	४	२६२
प्रत्यर्थिन्	३	३९३	प्रदेशन	३	५०
प्रत्यवसान	३	८७	प्रदेशिनी	३	२५६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
प्रदोष	२	५८	प्रभव	१	३२
प्रद्युम्न	२	१४२	प्रभा	२	११४
प्रद्योतन	२	९	प्रभा	२	१०४
प्रद्राव	३	४६७	प्रभाकर	२	११
प्रधन	३	४६१	प्रभात	२	५२
प्रधान	३	३८४	प्रभाव	३	४०४
प्रधान	६	७४	प्रभावती	२	२०३
प्रधानधातु	३	२९४	प्रभावती	१	४०
प्रधि	३	४१९	प्रभास	१	३२
प्रनीड	४	३८४	प्रभिन्न	४	२८६
प्रपञ्च	६	६८	प्रभु	१	३२
प्रमद	३	२८१	प्रभु	३	२३
प्रपा	४	६७	प्रभुत्व	३	३९९
प्रपात	३	४६४	प्रभूत	६	६१
प्रपात	४	९८	प्रभूष्णु	३	१५५
प्रपितामह	३	२२१	प्रभ्रष्टक	३	३१६
प्रपुत्राट	४	२२४	प्रमथ	२	११५
प्रपौत्र	३	२०८	प्रमथन	३	३४
प्रफुल्ल	४	१९४	प्रमथपति	२	११३
प्रवर्ह	६	७४	प्रमद	२	२३०
प्रवृद्ध	३	५	प्रमदवन	४	१७९
प्रवृद्ध	४	१९३	प्रमदा	३	१६३
प्रवृद्ध	२	२३३	प्रमदसू	३	९३
प्रवृद्ध	४	१५३	प्रमद	३	३४

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
प्रमाद	६	१८	प्रवर	६	७४
प्रमापण	३	३४	प्रवर्ग	३	५००
प्रमाति	३	३७	प्रवर्ह	६	७४
प्रमीला	२	२२७	प्रवह	६	१५०
प्रमुख	६	७४	प्रवहण	३	४१७
प्रमेह	३	१३४	प्रवहिका	२	१७३
प्रमोद	२	३३०	प्रवाच्	३	१०
प्रयस्त	३	७५	प्रवाल	२	२०५
प्रयाणक	३	४५३	प्रवाल	४	१३२
प्रयाम	६	१५४	प्रवासन	३	३५
प्रयास	२	२३४	प्रवासिन्	३	१५७
प्रयुत	३	५३७	प्रवाह	४	१५३
प्रयोग	६	१४६	प्रवाहिका	३	१३५
प्रयोजन	६	१५०	प्रविदारण	३	४६१
प्ररोह	४	१८४	प्रवीण	३	६
प्रलम्बभिद्	२	१३८	प्रवृत्ति	२	१४७
प्रलम्बाण्ड	३	१२१	प्रवृद्ध	६	१३१
प्रलय	२	७५	प्रवेक	६	७४
प्रलय	२	२२१	प्रवेणी	३	२३४
प्रलाप	२	१८९	प्रवेणी	३	३४४
प्रवण	३	४९	प्रवेतृ	३	४२४
प्रवयण	३	५५७	प्रवेल	४	२३८
प्रवयस्	३	३	प्रवेश	६	१३६
प्रवरे	४	२३९	प्रवेशन	४	५९

(१५८)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
प्रवेष्ट	३	२५३	प्रसित	३	४९
प्रशंसा	२	१८४	प्रसीदिका	४	१७९
प्रशमन	३	३४	प्रसू	३	२२१
प्रसस्यता	१	६८	प्रसू	४	२९९
प्रश्न	२	१७७	प्रसूति	३	२०६
प्रश्नव्याकरण	२	१५८	प्रसूतिका	३	२०३
प्रश्वासरोधन	१	८३	प्रसूतिज	६	७
प्रष्ट	३	१६३	प्रसून	४	१९०
प्रष्ठौही	४	३३२	प्रसृत	३	९५
प्रसन्न	४	१३७	प्रसृत	३	२६२
प्रसन्ना	३	५६७	प्रसृता	३	२७८
प्रसभ	३	४६८	प्रसति	३	२६२
प्रसर	३	१५९	प्रसेवक	२	२०५
प्रसल	२	७०	प्रसेवक	३	५७६
प्रसव	३	२०५	प्रस्कन्न	३	४७०
प्रसव	४	१९१	प्रस्तर	४	१०१
प्रसव्य	६	१०१	प्रस्तार	४	१७७
प्रसह्य	६	१७५	प्रस्ताव	२	१६८
प्रसादन	३	५९	प्रस्ताव	६	१४५
प्रसादना	३	१६०	प्रस्तावौचित्य	१	६७
प्रसाधन	३	३००	प्रस्थ	३	५५०
प्रसाधन	३	३५२	प्रस्थ	४	१०१
प्रसार	३	४५५	प्रस्थान	३	४५३
प्रसारिन्	३	५४	प्रस्थापित	६	४२४

(१५९)

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
प्रस्फोटन	४	८३	प्राकृत	३	५९६
प्रस्फोटन	४	८४	प्रागल्भ्य	३	१७३
प्रस्रवण	४	९५	प्रागज्योतिष	४	२२
प्रस्रवण	४	१६२	प्राग्रहर	६	७४
प्रस्राव	३	२९७	प्राग्वंश	४	६२
प्रहत	३	९	प्राघुण	३	१६३
प्रहर	२	५९	प्राघुर्णक	३	१६३
प्रहरण	३	४३७	प्राङ्गण	४	७०
प्रहरण	३	४६०	प्राच्	२	८२
प्रहर्षुल	२	३१	प्राच्	६	१७१
प्रहसन	२	१९८	प्राची	२	८१
प्रहस्त	३	२६०	प्राचीन	२	८२
प्रहासिन्	२	२४५	प्राचीन	४	४८
प्रहि	४	१५७	प्राचीनवर्हिष्	२	८५
प्रहित	३	६१	प्राचीनावीत	३	५०९
प्रहित	३	४४३	प्राचेतस	३	५१०
प्रहित	६	१२८	प्राच्य	४	१८
प्रहेलिका	२	१७३	प्राजन	३	५५७
प्रह्लाद	३	३६३	प्राजापत्य	३	३५९
प्रह्म	३	४९	प्रजितृ	३	४२४
प्रांशु	६	६५	प्राज्ञ	३	५
प्राकाम्य	२	११६	प्राज्ञा	३	१८६
प्राकार	४	४६	प्राज्ञी	३	१८६
प्राकाराम	४	४७	प्राज्य	६	६१

(१६०)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
प्राञ्जल	३	३९	प्राप्तिरूप	३	५
प्राङ्निवाक	३	३८४	प्राप्ति	२	११६
प्राण	४	१७४	प्राभृत	३	४०१
प्राण	४	१२९	प्राय	३	२२९
प्राण	६	३	प्राय	३	५०७
प्राण	३	४६०	प्रायस्	६	१६५
प्राणत	२	७	प्रालम्ब	३	३१६
प्राणद	३	२८५	प्रालम्ब	३	३२२
प्राणद	४	१३६	प्रालम्बिका	३	३२१
प्राणयम	१	८३	प्रालेय	४	१३८
प्राणसमा	३	१८०	प्रावरण	३	३३५
प्राणहिता	३	५७९	प्रावार	३	३३६
प्राणायाम	१	८३	प्रावृष्	२	७१
प्राथावाय	२	१६२	प्रास	३	४४९
प्राणेश	३	१७९	प्रासक	३	१५०
प्रातर्	६	१६९	प्रासङ्ग	३	४२१
प्रातराश	३	८९	प्रासङ्ग्य	४	३२७
प्रातिहारिक	३	५८९	प्रासाद	४	५९
प्राथमकल्पिक	१	७९	प्रासिक	३	४३४
प्रादुस्	६	१७५	प्रियङ्गु	४	२४२
प्रादेश	३	२५९	प्रियंवद	३	१५
प्रान्तर	४	५१	प्रिय	६	८१
प्राप्त	३	४०७	प्रियक	४	२१०
प्राप्त	६	१२६	प्रियङ्गु	४	२१५

(१६१)

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
प्रियप्राय	२	१७८	प्रेष्ठ	६	७५
प्रियम्धु	२	१३८	प्रेष्ठा	३	१८०
प्रियसत्य	२	१७८	प्रेष्य	३	२४
प्रिया	३	१७९	प्रोक्षण	३	४९४
प्रीणन	६	१३८	प्रोज्ञासन	३	३४
प्रीति	२	२३०	प्रोत	३	३३१
प्रीति	६	१३	प्रोत	६	१२३
प्रीतिद्	२	२४५	प्रोथ	४	३०९
पुष्ट	६	१२२	प्रोष्ठपदा	२	२९
प्रेक्षा	२	२२३	प्रोष्ठी	४	४१२
प्रेङ्गा	३	४२२	प्रौढ	३	७
प्रेङ्गा	६	११७	प्रौढ	६	१३१
प्रङ्क्षिते	६	११६	प्रौढि	२	२१४
प्रेङ्खोलन	६	११७	प्रौष्ठपद	२	६८
प्रेङ्खोलित	६	११६	प्रक्ष	४	१९७
प्रेत	३	३७	प्रव	३	५४३
प्रेत	५	१	प्रव	३	५९७
प्रेतगृह	४	५५	प्रव	४	१५३
प्रेतपति	२	९८	प्रव	४	४०६
प्रेतवन	४	५५	प्रव	४	४२०
प्रेत्य	६	१६४	प्रवग	२	१७
प्रेमन्	६	१३	प्रवग	१	४७
प्रेयसी	३	१७९	प्रवग	४	३५८
प्रेषित	६	१२८	प्रवग	४	४२०

(१६२)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सुवङ्ग	४	३५८	फलादन	४	४०१
सुवङ्गम	४	३५७	फलिन्	४	१८२
सुवङ्गम	४	४२०	फलिन	४	१८२
ह्रीहा	३	२६९	फलिनी	४	२१५
मुत	४	३११	फलेग्रहि	४	१८२
मुत	४	३१४	फल्गु	४	१९९
मुष्ट	६	१२२	फल्गु	६	८२
प्सान	३	८८	फाणित	३	६७
			फाण्ट	६	११७
			फाल	३	५५५
फट	४	३८१	फाल्गुन	२	६७
फण	४	३८१	फाल्गुन	३	३७२
फणभृत्	४	३६९	फाल्गुनिक	२	६७
फणिन्	१	४८	फाल्गुनी	२	२५
फल	३	५३३	फाल्गुनीभव	२	३२
फल	३	५५५	फुल्ल	४	१९३
फल	४	१९६	फेन	४	१४३
फल	४	२४९	फेनिल	४	२०४
फल	६	८२	फेरण्ड	४	३५५
फलक	३	४४७	फेरव	४	३५५
फलकं	४	२५०	फेरु	४	३५५
फलद	४	१८०	फेला	३	९१
फलपाकावसानिका	४	१८३	फेली	३	९१
फलभूमि	४	१२			
फलभृत्	४	१८२			

(१६३)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
	ब०				
बक	४	३९८	बन्धुल	३	२१२
बकोट	४	३९८	बन्धूक	४	२१५
बकुल	४	२०१	बप्पीह	४	३९५
बङ्ग	४	२३	बभ्रु	२	१३१
बटु	३	४७७	बभ्रु	३	११७
बटुकरण	३	४७८	बभ्रु	४	३६८
बदरी	४	२०४	बभ्रु	६	३३
बधिर	३	१८	बर्कर	४	३४२
बद्ध	३	१०२	बर्वर	३	५९६
बन्दिन्	३	४५८	बर्ह	४	१८९
बन्दिन्	३	४७०	बर्ह	४	३८६
बन्ध	३	२२८	बर्हिज्योतिष्	४	१६५
बन्ध	४	१६२	बर्हिन्	४	३८५
बन्धक	३	५४६	बर्हिमुख	२	२
बन्धकी	३	१९२	बर्हिगुप्सन्	४	१६५
बन्धन	३	१०३	बर्हिष्	३	४८४
बन्धन	४	३४०	बल	२	८८
बन्धनग्रन्थि	३	५९५	बल	२	१३८
बन्धु	३	२२५	बल	३	२९३
बन्धुजीवक	४	२१५	बल	३	३६१
बन्धुता	६	५८	बल	३	३७८
बन्धुर	६	८०	बल	३	४०९
बन्धुर	६	१०४	बल	३	४६०
			बलज	४	७०

(१६४)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
बलदेव	२	१३९	बलिश	४	१८५
बलभद्र	२	१३९	बलीमुख	४	३५८
बलवत्	६	१७१	बलीवर्द	४	२२३
बला	१	४५	बस्कयणी	४	३३३
बलाक	४	३९९	बहल	६	८३
बलाका	४	३९९	बहिर्द्वार	४	७३
बलाङ्गक	२	७०	बहिश्चर	४	४१८
बलाट्ट	४	२३८	बहिष्	६	१७७
बलात्कार	३	४६८	बहु	६	६१
बलाश	३	१२५	बहु	६	६६
बलाहक	२	७८	बहुकर	३	२७
बलाहक	४	३७७	बहुकरी	३	८२
बलाहक	४	३९९	बहुगर्हवाच्	३	११
बलि	२	१३५	बहुत्वक्क	४	२१०
बलि	३	१११	बहुपाद्	३	१९८
बलि	३	३६३	बहुप्रज	४	३५४
बलि	३	४०९	बहुप्रद	३	४९
बलि	३	४८६	बहुरूप	३	३११
बलिन्	३	११२	बहुल	२	६१
बलिन्	४	२३७	बहुल	४	१६५
बलिन	३	१२०	बहुल	६	६१
बलिभ	३	१२०	बहुला	२	२३
बलिभुज्	४	३८८	बहुवर्णपुष्पवृष्टि	१	६३
बलिवेश्मन्	५	६	बहुविध	६	१०५

(१६५)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
बाढ	६	१४१	बाल्य	३	३
बाण	२	१३५	बाप्प	२	२२१
बाण	३	४४२	बाप्प	४	१६८
बाणपुर	४	४३	बाहु	३	२५३
बाणमुक्ति	३	४४४	बाहुत्राण	३	४३३
बाणासन	३	४४०	बाहुदन्तेय	२	८६
बादर	३	३३३	बाहुदा	४	१५२
बादर	४	२०५	बाहुभूषा	३	३२६
बादरायण	३	५११	बाहुल	२	६९
बाधा	६	७	बाहुल	३	४३३
बान्धकिनेय	३	२१२	बाहुसम्भव	३	५२७
बान्धव	३	२२५	बिडाल	३	३६७
बाल	३	२	बिडालक	४	१२४
बाल	३	१६	बिडौजस्	२	८५
बाल	४	२८५	बिन्दु	४	१५५
बालक्रीडनक	३	३५२	बिभीतक	४	२११
बालमूषिका	४	३६७	बिम्ब	२	२१
बालवायज	४	१२९	बिम्ब	६	१००
बालव्यजन	३	३८१	बिम्बी	४	२५१
बालसन्ध्याभ	६	३२	बिल	५	६
बालहस्त	४	३१०	बिलेशय	४	३६९
बालिका	३	३२०	बिल्व	४	२०१
बालिनी	२	२२	बिस	४	२३१
बालिश	३	१५	बिसकण्ठिका	४	३९९

(१६६)

शं०	का०	श्लो०	शं०	का०	श्लो०
बिसप्रसूत	४	२२७	बुध	३	५
बीज	३	२९३	बुधित	६	१३२
बीज	६	१४९	बुध्न	४	१८७
बीजकोश	४	२३१	बुभुक्षा	३	५७
बीजकोशी	४	१९६	बुभुक्षित	३	५६
बीजपुष्पिका	४	२४४	बुलि	३	२७३
बीजपूर	४	२१६	बुलि	३	२७६
बीजरुह	४	२६७	बुस	४	२४८
बाजवर	४	२३७	द्वित	६	४१
बीजसू	४		वृकनिसूदन	३	३७२
बीजाकृत	४	३५	बृहत्	६	४६
बीजिन्	३	२२०	बृहतीपति	२	३३
बीज्य	३	३७७	बृहत्कुक्षि	३	११४
बीभत्स	२	२०९	बृहद्भानु	४	१६३
बीभत्सु	३	३७४	बृहन्नट	३	३७३
बुक्का	३	२८७	बेडा	३	५४१
बुक्कन	६	४३	बेर	३	२२७
बुक्कस	३	५९७	बैल्व	३	४७९
बुद्ध	६	१३२	बोधकर	३	४५८
बुद्धि	२	२२२	बोधितरु	४	१९७
बुद्धीन्द्रिय	६	२०	बोधिद	१	२५
बुद्बुद्	४	१४३	बोधिसत्त्व	२	१४६
बुध	२	३१	बोल	४	१३९
बुध	२	३४६	बौध	३	३६५

(१६७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
ब्रह्म	२	१०	ब्रह्मसायुज्य	३	५०५
ब्रह्मचारिन्	२	१२२	ब्रह्मसू	२	१४४
ब्रह्मचारिन्	३	४७१	ब्रह्मसूनु	३	३५८
ब्रह्मचारिन्	३	४७२	ब्रह्मा आलि	३	५०२
ब्रह्मत्व	३	५०५	ब्रह्मावर्त	४	१५
ब्रह्मदत्त	३	३५८	ब्रह्मासन	३	५०२
ब्रह्मन्	१	४२	ब्राह्म	२	७४
ब्रह्मन्	१	७४	ब्राह्म	३	५०४
ब्रह्मन्	१	८१	ब्राह्मग	३	४७५
ब्रह्मन्	२	७	ब्राह्मणी	४	२७३
ब्रह्मन्	२	१२६	ब्राह्मणी	४	३६५
ब्रह्मपादप	४	२०२	ब्राह्मण्य	६	५५
ब्रह्मपुत्र	४	२६२	ब्राह्मी	२	२३
ब्रह्मपुत्री	४	१५१	ब्राह्मी	२	१५५
ब्रह्मबन्धु	३	५१९	ब्राह्मो	४	११४
ब्रह्मविन्दु	३	५०३	ब्रुव	६	७८
ब्रह्मभूय	३	५०५			
ब्रह्मयज्ञ	३	४८५			
ब्रह्मरात्रि	३	५१५	भ०		
ब्रह्मरीति	४	११४	भ	२	२१
ब्रह्मवर्चस	३	५०२	भक्त	३	५९
ब्रह्मवर्धन	४	१०६	भक्तकार	३	३८७
ब्रह्मवेदि	४	१६	भक्ति	३	१६०
ब्रह्मसंभव	३	३५९	भक्षक	३	५८
			भक्षण	३	८७
			भक्ष्यकार	३	५८५

(१६८)

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
भग	२	९	भद्र	४	२८४
भग	३	२७३	भद्र	४	३२३
भगन्दर	३	१३५	भद्रकुम्भ	३	३८२
भगवत्	१	२४	भद्रकृत्	१	५६
भगवत्	२	२५०	भद्रपर्णी	४	२०९
भगवत्यङ्ग	२	१५७	भद्रबाहु	१	३४
भगिनी	३	२१७	भद्रमातुर	३	२१०
भगिनी	३	२२५	भद्राकरण	३	५८७
भग्न	३	४६९	भद्रासन	३	३८०
भग्नविषाणक	४	३२५	भपति	२	१८
भङ्ग	४	१४१	भम्भासार	३	३७६
भङ्गा	४	२४५	भय	२	२१५
भङ्गुर	६	९३	भयङ्कर	२	२१६
भङ्गच	४	३३	भयानक	२	२०८
भजमान	३	४०७	भयानक	२	२१६
भट	३	४२७	भयावह	२	२१८
भट	३	५९८	भर	६	१४२
भटित्र	३	७६	भरण	३	२६
भट्टारक	२	२४७	भरणी	२	२२
भट्टारक	२	२५०	भरणीभू	२	३५
भट्टिनी	२	२४८	भरत	२	२४२
भदन्त	२	२४९	भरत	३	३५६
भद्र	१	८६	भरत	३	३६६
भद्र	३	३६२	भरत	४	१२

श०	का०	श्लो०
भरतपुत्रक	२	२४२
भरद्वाज	४	४०६
भरुज	४	३५६
भरुटक	३	७६
भरित	६	१०९
भर्ग	२	१०९
भर्तृ	३	२३
भर्तृ	३	१८०
भर्तृदारक	२	२४६
भर्तृदारिका	२	२४७
भर्मण्या	३	२७
भर्मन्	३	२७
भर्मन्	४	११०
भह	४	३५५
भल्लुक	४	३५५
भल्लुक	४	३५५
भव	२	११२
भवतु	६	१६४
भवन	४	५६
भवानी	२	११८
भवानीगुरु	४	९३
भवान्तकृन्	२	१२६
भविक	१	८६
भवितृ	३	५३

श०	का०	श्लो०
भविन्	६	२
भविष्णु	३	५३
भषण	४	३४५
भषण	६	४३
भसित	३	४९२
भस्त्रा	३	५७२
भस्मन्	३	४९१
भा	२	१४
भाग	६	७०
भागधेय	३	४०९
भागधेय	६	१५
भागिनेय	३	२०७
भागीरथी	४	१४७
भाग्य	६	१५
भाङ्गीन	४	३३
भाजन	४	९२
भाण	२	१९८
भाण्ड	४	९२
भाण्डागार	४	६१
भाद्र	२	६९
भाद्रपद	२	६८
भाद्रमातुर	३	२१०
भानवायि	३	२४०
भानु	१	३७

(१७०)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
भानु	२	१४	भाव	६	१९
भामण्डल	२	९	भावना	६	९
भामिनी	३	१७४	भावित	३	७८
भार	३	२८	भावित	६	१२६
भार	३	२३२	भावुक	१	८६
भार	३	५४९	भावुक	२	२४६
भारती	२	१५५	भाषा	२	१५५
भारती	२	१९९	भाषा	२	१९९
भारद्वाज	३	२८९	भाषित	२	१५५
भारयष्टि	३	२८	भाष्य	२	१६८
भारवाह	३	२७	भास्	२	१४
भारि	४	३५०	भास	४	४०४
भारिक	३	२७	भास्कर	२	११
भार्गव	२	३३	भास्वन्	२	१२
भार्गव	३	५१२	भिक्षा	३	४७७
भार्या	३	१७७	भिक्षु	१	७६
भार्यापति	३	१८३	भिक्षु	३	४७१
भाल	३	२३७	भिक्षु	३	४७३
भालदृश्	२	११०	भिक्षुकी	३	१९६
भाल्लक	४	३५५	भिक्षुसवाटी	३	३४२
भाल्लक	४	३५५	भित्त	६	७०
भाव	२	२०९	भित्ति	४	६९
भाव	२	२४६	भित्तिका	४	३६४
भाव	३	१७३	भिदा	६	१२४

(१७१)

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
भिदु	२	९४	भीष्मसु	४	१४७
भिदुरे	२	९४	भुक्तशेषक	३	४९८
भिद्य	४	१५७	भुक्तसमुज्झित	३	९०
भिन्दिपाल	३	४४९	भुम	६	९३
भिन्न	६	१०४	भुम	६	११९
भिन्न	६	१२४	भुज	३	२५३
भिया	२	२१५	भुजकोटर	३	२५३
भिल्ल	३	५९८	भुजग	४	३६९
भिषक्	३	१३६	भुजङ्ग	३	१८३
भिस्सटा	३	६०	भुजङ्ग	४	३६९
भिस्सा	३	५९	भुजङ्गभोजिन्	४	३७०
भी	२	२१५	भुजङ्गम	४	३६९
भीत	३	२९	भुजशिरस्	३	२५२
भीति	१	७२	भुजाकण्ट	३	२५८
भीति	२	२१५	भुजान्तर	३	२६६
भीम	२	१०९	भुजामध्य	३	२५४
भीम	२	२१६	भुजिष्य	३	२४
भीम	३	३७१	भुजिष्या	३	१९७
भीरु	३	२९	भुवन	४	१३५
भीरु	३	१६८	भुवन	६	१
भीरुक	३	२९	भुवस्	६	१६२
भीलुक	३	२९	भू	४	१
भीषण	२	२१७	भू	६	१६१
भीष्म	२	२१६	भूविष्	२	१

(१७२)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
भूकश्यप	२	१३७	भूमिका	२	२४१
भूघन	३	२२७	भूमिलेपन	४	३३८
भूच्छाया	२	६०	मिस्पृ श	३	५२८
भूत	२	५	भूयस्	६	६२
भूत	६	९८	भूयस्	६	१६७
भूत	६	१२६	भूयिष्ठ	६	६२
भूतग्राम	६	५०	भूरि	४	१११
भूतघ्न	४	३२०	भूरि	६	६२
भूतधात्री	४	२	भूरिमाय	४	३५६
भूतनायिका	२	११९	भूर्ज	४	२१०
भूतपति	२	११३	भूलता	४	२६९
भूतयज्ञ	३	४८६	भूषण	३	३१३
भूतात्त	३	१५५	भूस्पृक्	३	१
भूति	३	७६	भूष्णु	३	५३
भूति	३	४९२	भृशुंस	२	२४३
भूतेष्टा	२	६५	भृकुटि	१	४३
भूत्तम	४	१११	भृकुटि	१	४४
भुदार	४	३५३	भृकुटि	३	२४३
भूदव	३	४७६	भृगु	४	९८
भूधर	४	९३	भृङ्ग	४	२७८
भुध	४	९३	भृङ्ग	४	३९९
भूप	३	३५४	भृङ्गरज	४	२५३
भूमृत्	३	३५३	भृङ्गराज	४	२५३
भूमि	४	१	भृङ्गारिका	४	२८२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
भृङ्गिन्	२	१२४	भोग	४	३८१
भृङ्गिरिटि	२	१२४	भोगावती	४	३७३
भृङ्गिरीटि	२	१२४	भोगावली	३	४१९
भृतक	३	२५	भोगिन्	४	३६९
भृति	३	२६	भोगिनी	३	१८४
भृतिभुज्	३	२५	भोजन	३	८८
भृत्य	३	२४	भोलि	४	३१९
भृत्या	३	२७	भोस्	६	१७३
भृश	६	१४१	भौती	२	५६
भृष्ट	३	७६	भौरिक	३	३८७
भेक	४	४२०	भ्रग	६	१५३
भेड	४	३४३	भ्रकुम	२	२४३
भेद	३	४००	भ्रकुटि	३	२४३
भेरी	२	२०७	भ्रम	३	५७३
भेल	३	५४३	भ्रम	४	१५४
भेषज	३	१३६	भ्रम	६	१०
भैक्ष	६	५१	भ्रम	६	१५५
भैरव	२	११२	भ्रमर	४	२७८
भैरव	०	२१७	भ्रमरक	३	२३३
भैरवी	२	१२०	भ्रमरालक	३	२३३
भैषज्य	३	१३७	भ्रमासक्त	३	५८०
भोक्तृ	३	१८१	भ्रमि	६	१५५
भोग	१	७२	भ्रष्ट	६	१२७
भोग	३	२७	भ्रातुर्जाया	३	१७८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
आतृ	३	२१४	मकुर	३	३४८
आतृ	३	२२५	मकुष्ठक	४	२४०
आत्रीय	३	२०७	मक्षिका	४	२८०
आन्ति	६	१०	मखक्रिया	३	४०८
आन्ति	६	१५५	मख	३	४९४
आष्ट	४	८६	मखासुहृत्	२	११४
अकुस	२	२४३	मगध	३	४५९
अकुटि	३	२४३	मगध	४	२६
अ	३	२४३	मगधेश्वर	३	३६३
अकुंस	२	२४३	मघवत्	२	८५
अकुटि	२	२४३	मघवन्	२	८८
अण	३	२०४	मघवन्	३	३५६
अेष	६	१५३	मघा	२	२५
~~~~~			मघाभव	२	३३
म०			मंक्षु	६	१६६
मकर	१	४७	मङ्ग	३	५४२
मकर	२	१०७	मङ्गल	१	८६
मकर	४	४१७	मङ्गल	२	३०
मकरकेतन	२	१४३	मङ्गलपाठक	३	४५८
मकरधि	४	१४०	मङ्गला	१	३९
मकरनिधि	४	१४०	मङ्गल्यक	४	२३६
मकरन्द	४	१९३	मङ्गल्या	३	३०४
मकरराशि	४	१४०	मङ्गिनी	३	५४०
मकराकर	४	१४०	मचर्चिका	६	७७

(१७५)

श०	का०	श्री०	श०	का०	श्री०
मज्झकृत्	३	२८९	मण्ड	३	६०
मज्झन्	३	२९२	मण्डन	३	५३
मज्झन्	४	१८७	मण्डम	३	३००
मज्झा	३	२८३	मण्डप	४	६९
मज्झसमुद्भव	३	२९३	मण्डल	२	१५
मञ्च	३	३४७	मण्डल	३	२१
मञ्चक	३	३४७	मण्डल	३	१३१
मञ्जरि	४	१८८	मण्डल	३	४४१
मञ्जा	४	१८८	मण्डल	४	१३
मञ्जा	४	३४१	मण्डल	६	४७
मञ्जीर	३	३३०	मण्डलाग्र	३	४४६
मञ्जीर	४	८९	मण्डलाधीश	३	३५४
मञ्जु	६	८०	मण्डलिन्	४	३६८
मञ्जुल	६	८०	मण्डहारक	३	५६५
मञ्जूषा	४	८१	मण्डित	१	३२
मठ	४	६०	मण्डूक	४	४२०
मणि	३	२५५	मण्डूर	४	१०४
मणि	३	२७५	मत	६	१९
मणि	४	१२९	मतङ्गज	४	२८३
मणिक	४	८८	मतल्लिका	६	७६
मणिकार	३	५७४	माते	२	२२२
मणित	६	४४	मत्कुण	३	४३२
मणिबन्ध	२	२५५	मत्कुण	४	२७५
मणीवक	४	१९१	मत्कुण	४	२८५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मत्त	३	१००	मदना	३	५६७
मत्त	४	२८६	मदिरा	३	५६६
मत्तवारण	४	७८	मदिरागृह	४	६७
मत्ता	३	१७४	मदिष्ठा	३	५६६
मतालम्ब	४	७८	मदोत्कट	४	२८७
मत्तेभगमना	३	१७०	मद्गुर	४	४१३
मत्त्य	३	५५६	मद्गुराप्रिया	४	४१३
मत्सरिन्	३	४४	मद्य	३	५६६
मत्स्य	४	४०९	मद्यपङ्क	३	५६८
मत्स्यजाल	३	५९३	मद्यपाशन	३	५७१
मत्स्यण्डी	३	६७	मद्यबीज	३	५६९
मत्स्यनाशन	४	४०१	मद्यमण्ड	३	५६९
मत्स्यबन्धनो	३	५९३	मद्यसन्धान	३	५६९
मत्स्यराज	४	४१२	मद्र	१	८६
मत्स्यवेधन	३	५९३	मधु	२	६७
मथित	३	७३	मधु	२	१३३
मथिन्	४	८९	मधु	३	३६३
मथुरा	४	४४	मधु	३	५६६
मद	२	२२६	मधु	४	१९२
मद	४	२८९	मधुमाक्षिका	४	२७९
मदकल	४	२८७	मधु	४	२८०
मदकोहल	४	३२५	मधुक	४	२०७
मदन	२	१४१	मधुका	४	२४३
मदन	४	२३७	मधुकृन्	४	३७८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मधुकर्म	३	५७०	मध्य	६	३८
मधुदीप	२	१४१	मध्य	६	९६
मधुद्रुम	४	२०७	मध्यदेश	४	१७
मधुधूलि	३	६७	मध्यन्दिन	२	५३
मधुपर्क	३	४९७	मध्यम	३	२७१
मधुमक्षिका	४	२४९	मध्यम	४	३५४
मधुर	६	२४	मध्यम	४	१७
मधुर	६	८१	मध्यम	६	३७
मधुरा	४	४४	मध्यम	६	९६
मधुवार	३	५७०	मध्यमा	३	१७५
मधुष्ठील	४	२०७	मध्यमा	३	२५७
मधुसारथि	२	१४१	मध्यमाय	६	८६
मधुसिक्थक	४	२६४	मध्यलोकेश	४	३५३
मधुसुहृद्	२	१४३	मध्या	३	२५७
मधुस्रवा	४	२५१	मध्याह्न	२	५३
मधुसूदनी	४	२५२	मध्यासव	३	५६८
मधूक	४	२०७	मनःशिला	४	१२५
मधूच्छिष्ट	४	२८०	मनस्	६	५
मधूपत्र	४	४४	मनस्ताल	२	११९
मधूलक	६	२४	मनाक्	६	१७२
मध्य	२	२०६	मनित	६	१३२
मध्य	३	२७१	मनीषा	२	२२२
मध्य	३	५३८	मनीषिन्	३	५
मध्य	४	३१०	मनुज	३	१
			मनुष्य	३	१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मनोगुप्ता	४	१२५	मन्द	३	४८
मनोजवस	३	१५२	मन्द	४	२८४
मनोज्ञ	६	८१	मन्दगामिन्	३	१५९
मनोयोनि	२	१४१	मन्दर	३	३२४
मनोरथ	३	९४	मन्दर	४	९६
मनोरम	६	८०	मन्दाकिनी	४	१४७
मनोहत	२	१०३	मन्दाक्ष	२	२२५
मनोहर	६	८०	मन्दार	२	९३
मनोह्व	४	१२६	मन्दार	४	२०७
मन्तु	३	४०८	मन्दिर	३	२७८
मन्त्र	३	३९९	मन्दिर	४	५६
मन्त्र	३	४०५	मन्दुरा	४	६४
मन्त्रजिह्व	४	१६५	मन्दोदरीसुत	३	३७०
मन्त्रविद्	३	३९७	मन्दोष्ण	६	२२
मन्त्रिन्	३	३८३	मन्द्र	६	३८
मन्थ	४	८९	मन्द्र	६	४५
मन्थदण्ड	४	८९	मन्मथ	२	१४१
मन्थनी	४	८८	मन्या	३	२५१
मन्थर	३	१५९	मन्यु	२	२१३
मन्थर	६	६५	मन्यु	३	४८४
मन्थान	४	८९	मन्वन्तर	२	७४
मन्द	२	३५	मन्वन्तर	२	१६६
मन्द	३	१६	ममता	२	२३१
मन्द	३	१७	मय	४	३२०

(१७९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मयु	२	१०८	मर्कट	४	३५७
मयुष्यक	४	२४०	मर्कट	४	२६३
मयूख	२	१४	मर्कटक	४	२७७
मयूर	४	३८५	मर्कटास्य	४	१०६
मयूरक	४	११८	मर्त्य	३	१
मरक	२	२३९	मर्मर	६	४१
मरकत	४	१३०	मर्मस्पृश	३	१६५
मरन्द	४	१९३	मर्यादा	३	४०८
मरिच	३	८३	मर्यादा	४	२८
मरीचि	८	१३	मर्यादा	४	१४३
मरीचिका	२	१५	मल	३	२९५
मरीचिप्रमुख	२	३८	मल	४	११५
मरीस	४	३४४	मल	३	५२२
मरु	४	६	मलय	४	९५
मरु	४	२३	मलयज	३	३५०
मरुत्	४	१७२	मलयु	४	१९९
मरुत	२	३	मलिन	६	७१
मरुत्पथ	२	७७	मलिनाम्बु	३	१४८
मरुत्पुत्र	३	२७१	मलिनी	३	१९९
मरुत्वत्	२	८८	मलिम्लुच	३	५२२
मरुदेवा	१	३९	मलिम्लुच	३	४६
मरुद्रथ	३	४१६	मलीमस	६	७१
मरुप्रिय	४	३१९	मल्ल	१	५६
मरुल	४	४०७	मल्लक	३	२४८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मल्लनाग	३	५१७	महस्	२	१४
मल्लिक	१	२८	महस्	६	१४४
मल्लिका	४	९०	महाकन्द	४	२५३
मल्लिका	४	२१४	महाकाल	४	२०७
मल्लिकाक्ष	४	३९२	महाकाली	१	४४
मल्लिकापुष्प	४	२१५	महाकाली	२	१५३
मशकी	४	१९९	महाकुल	३	१६६
मषिकूपी	३	१४८	महागन्धा	२	१२०
मषिधान	३	१४८	महागिरि	१	३४
मषी	३	१४८	महाङ्ग	४	३२०
मसी	३	१४८	महाचण्ड	२	१००
मसूर	४	२३६	महातमःप्रभा	५	३
मसृण	३	७७	महाज्वाल	३	५००
मस्कर	४	२१९	महातरु	४	२०६
मस्करिन्	३	४७४	महातेजस्	२	१२३
मस्तक	३	२३०	महात्मन्	३	३१
मस्तकस्नेह	३	२८९	महादेव	२	११२
मस्तिक	३	२३१	महादेवी	२	११८
मस्तिष्क	३	२८९	महाधातु	३	२८४
मस्तु	३	६०	महानट	२	११२
मस्तुलुक्क	३	२८९	महानन्द	१	७४
मह	४	३४८	महानस	४	६४
महत्	६	६६	महानाद	३	२३७
महती	२	२०३	महानाद	४	३५०

(१८१)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
महानिष्ठा	२	५९	महार्थता	१	६६
महापथ	४	५३	महावश	४	४१६
महापद्म	२	१०७	महावीर	१	३०
महापद्म	४	३७५	महावीर	३	५००
महाबल	४	१७३	महाव्रतिन्	२	१११
महाबीज्य	३	२७७	महागय	३	३१
महाबोधि	२	१४६	महागय्या	३	३८०
महाभीरु	४	२७४	महाशालि	४	२३५
महामत्स्य	४	४१४	महाशिर समुद्भव	३	३६०
महामनस्	३	३१	महास्नायु	३	२९५
महामात्र	३	३८४	महाशूद्री	३	१८६
महामात्र	३	४२६	महासेन	१	३६
महामानसिका	२	१५४	महासेन	२	१२२
महामुख	४	४१५	महिमन्	२	११६
महामृग	४	२८३	महिला	३	१६८
महामैत्र	२	१४९	महिष	१	४७
महाम्बुज	३	५३८	महिष	४	३४७
महायक्ष	१	४१	महिषध्वज	२	९९
महायज्ञ	३	४८६	महिषमथनी	२	११९
महायशस्	१	५०	महिषी	३	१८४
महारजत	४	१०९	मही	४	२
महारजन	४	२२५	महीक्षिन्	३	३५४
महारस	३	८०	महेच्छ	३	३१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
महेश्वरी	४	११४	मागधी	४	२१४
महोक्ष	४	३२४	माघ	२	६७
महोत्पल	४	२२७	माञ्जिष्ठ	६	३१
महोदय	१	७५	माठर	२	१७
महोदय	३	४९७	माठर	३	५१०
महोदय	४	३९	माठी	३	४३०
महोरग	२	५	माढि	४	१९०
महौषध	३	८४	माणव	३	३२२
महौषध	४	२५२	माणवक	३	४७७
मा	२	१४०	माणव्य	४	३६४
मा	६	१७५	माणिक्या	६	५५
मांस	३	२८३	माणिमन्थ	४	८
मांस	३	२८६	मातङ्ग	१	४२
मांसकारिन्	३	२८६	मातङ्ग	१	४४
मांसज	३	२८८	मातङ्ग	३	५९७
मांसतेजस्	३	२८८	मातङ्ग	४	२८३
मांसपित्त	३	२९०	मातरपितर	३	२२४
मासल	३	११३	मातारिश्वन्	४	१७३
मांसिक	३	५९४	मातलि	२	९०
माक्षिक	४	१२१	मातापितर	३	२२४
माक्षिक	४	२८०	मातामह	३	२२१
मागध	३	४५९	मातामह	३	२२३
मागध	३	५६२	मातुल	३	२१६
मागधी	३	८५	मातुलानी	३	१८७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मातुलानी	४	२४५	मानव	३	१
मातुली	३	१८७	मानवी	१	४५
मातुलुङ्गक	४	२१६	मानवी	२	१५४
मार्ग	२	११५	मानस	६	५
मातृ	३	२३१	मानसी	२	१५४
मातृमातृ	२	११७	सानसौकस्	४	३९१
मातृमुख	३	१६	मानुष	३	१
मातृशासित	३	१८	मानुष्यक	६	५२
मातृष्वसेय	३	२०९	मान्द्य	३	१२६
मातृष्वस्त्रीय	३	२०९	मान्धातृ	३	३६४
मात्र	३	२६५	माया	३	४१
मात्रा	६	६३	माया	३	४०२
माधव	२	६७	माया	३	५८९
माधव	२	१३९	मायाकार	३	५८९
माधवक	३	५६९	मायासुत	२	१५१
माधवी	४	२१३	मायिन्	३	४१
माधवी	४	२४३	मायु	३	१२६
माधुमत	४	२४	मायूर	६	५१
माधुर्य	३	१७३	मार	२	१४१
माध्यन्दिन	६	९६	मार	३	३६
माध्यम	६	९६	मारजित्	२	१४९
माध्वीक	३	५६७	मारि	१	६०
मान	२	२३१	मारी	२	२३९
मान	६	१००	मारीव्यसनवारक	३	३७७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मारुत	४	१७३	मालतीतीरज	४	१०
मारुति	३	३६९	मालव	४	२२
मार्कव	४	२५३	माला	३	३१५
मार्ग	२	२३	माला	६	५९
मार्ग	४	४९	मालाकार	३	५६४
मार्गग	३	५२	मालिक	३	५६४
मार्गण	३	४४२	मालिनी	४	४२
मार्गशीर्ष	२	६६	मालूर	४	२०१
मार्गशीर्षी	२	६४	माल्य	३	३१५
मार्गित	६	१२७	माल्यवत्	४	९५
मार्ज	२	१३०	माष	४	२३७
मार्जन	४	२२५	माषक	३	५४७
मार्जना	३	३००	माषीण	४	३३
मार्जार	४	३६७	माष्य	४	३३
मार्जारकर्णिका	२	१२०	मास	२	६६
मार्जिता	३	६७	मासर	३	६०
मार्तण्ड	२	९	मासुरी	३	२४७
मार्ताण्ड	२	९	मास्म	६	१७५
मार्दङ्गिक	३	५८८	माहा	४	३३१
मार्ष	२	२४७	माहिष्य	३	५६०
मार्ष्टि	३	३००	माहेन्द्र	२	७
माल	३	५९८	माहेयी	४	३३१
माल	४	२९	मितद्रु	४	१३९
मालवी	४	२१३	मितम्प	३	३१

(१८५)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मित्र	२	१०	मुकुट	३	३१४
मित्र	३	३९४	मुकुन्द	२	१०७
मित्र	३	३९६	मुकुन्द	२	१२९
मित्रयु	३	१५३	मुकुल	४	१९२
मित्रवन्सल	३	१५३	मुक्तनिर्मोक	४	३७८
मिथःसाकांक्षता	१	६७	मुक्ता	४	१३४
मिथस्	६	१७१	मुक्ताकलाप	३	३२२
मिथिला	४	४१	मुक्ताफल	४	१३४
मिथुन	३	२०२	मुक्तामुक्त	३	४३८
मिथ्या	६	१७०	मुक्तालता	३	३२२
मिथ्यात्व	१	७३	मुक्तावली	३	३२२
मिथ्याभियोग	२	१८२	मुक्तास्फोट	४	२७०
मिथ्यामति	६	१०	मुक्तास्रज्	३	३२२
मिश्र	४	२८४	मुक्ताहार	३	३२२
मिश्र	६	१०५	मुक्ति	१	७५
मिष	३	४२	मुख	३	२३६
मिहिका	४	१३८	मुख	४	४८
मिहिर	२	११	मुखयन्त्रण	४	३१६
मीढ	६	१३१	मुखर	३	१५
मीन	४	४०९	मुखवासन	६	२७
मीनकेतन	२	१४३	मुखविष्टा	४	४०३
मीमांसा	२	१६७	मुखगोधन	६	२५
मीमांसा	२	१६५	मुखसम्भव	३	४७६
मीलित	४	१९५	मुख्य	६	७४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मुचुटी	३	२६१	मुर	२	१३४
मुज्ज	४	२५८	मुरज	२	२०७
मुज्जकेशिन्	२	१३१	मुरुण्ड	४	२६
मुण्ड	३	१२२	मुषित	६	११९
मुण्ड	३	२३०	मुष्क	३	१७६
मुण्डक	३	५८७	मुष्कर	३	१२१
मुण्डन	३	५८७	मुष्टि	३	२६१
मुण्डा	३	१९६	मुष्टिक	३	५७२
मुण्डित	३	१२२	मुसटी	४	२४३
मुद	२	२२६	मुसल	३	८३
मुद्	२	२३०	मुसालिन्	४	३६३
मुदिर	२	७८	मुसालिन्	२	१३८
मुद्र	४	२३८	मुस्तक	४	२६५
मुद्रर	३	४५०	मुस्ता	४	२५९
मुद्रित	४	१९५	मुस्तु	३	२६१
मुधा	६	१५२	मुहूस्	६	१६७
मुधा	६	१७०	मुहूर्त	२	५१
मुनि	१	७६	मूक	३	१३
मुनिसुव्रत	१	२८	मूढ	३	१६
मुनिसुव्रत	१	२९	मूत्र	३	२९७
मुनिसुव्रत	१	५१	मूत्रकृच्छ्र	३	१३४
मुनिस्थान	४	६७	मूत्रपुट	३	२७०
मुनीन्द्र	२	१४९	मूत्राशय	३	२७०
मुमुक्षु	१	७५	मूत्रित	६	१३१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मूर्ख	३	१६	मूषातुल्य	४	११८
मूर्च्छा	३	४६५	मूषिक	३	३६६
मूर्च्छाल	३	१२५	मूषित	६	११९
मूर्च्छित	३	१२५	मृग	१	४८
मूर्त	३	१२५	मृग	२	२३
मूर्त	६	८५	मृग	४	२८४
मूर्ति	३	२२७	मृग	४	३५९
मूर्तिमत्	३	२२७	मृगजालिका	३	५९२
मूर्तिमन्	६	८५	मृगतृष्णा	२	१५
मूर्धन्	३	२३०	मृगदंश	४	३४६
मूर्धवेष्टन	३	३३१	मृगधूर्तक	४	३५६
मूर्धाभिषिक्त	३	२५४	मृगनाभि	३	३०८
मूर्धावसिक्त	३	५५९	मृगनाभिजा	३	३०७
मूल	२	२७	मृगपति	४	३५०
मूल	४	१८७	मृगमद	३	३०८
मूल	४	२४९	मृगया	३	४०२
मूलक	४	२५६	मृगया	३	५९१
मूलक	४	२६४	मृगयु	३	५९१
मूलकर्मन्	६	१३४	मृगवधाजीविन्	३	५९१
मूलधातु	३	२८४	मृगव्या	३	५९१
मूल्य	३	२६	मृगशिरस्	२	२३
मूल्य	३	५३२	मृगशीर्ष	२	२३
मूषक	४	३६६	मृगाक्षी	३	१६९
मूषा	३	५७२	मृगादन	४	३५१

(१८८)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मृगारि	४	३५०	मृदुच्छद	४	२१०
मृगित	६	१२७	मृदुल	६	२३
मृगेन्द्रासन	१	६१	मृदुलोमक	४	३६१
मृजा	३	३००	मृद्वङ्ग	४	१०८
मृड	२	१११	मृद्वीका	४	२२२
मृडानी	२	११७	मृध्	३	४६०
मृणालिनी	४	२२६	मृषा	६	१७०
मृत्	४	६	मृष्ट	६	७३
मृत	३	३८	मेखला	३	३२८
मृत	३	५३०	मेखला	४	९९
मृतक	३	२२९	मेखलाद्रिजा	४	१४९
मृतस्वभोक्त्र	३	३७७	मेघ	१	३६
मृति	२	२३७	मेघ	२	७८
मृत्तिका	४	६	मेघकाल	२	७१
मृत्यु	२	९८	मेघगम्भीरघोषत्व	१	६५
मृत्यु	२	२३७	मेघनाद	२	१०२
मृत्युञ्जय	२	११०	मेघनाद	३	३७०
मृत्ता	४	६	मेघनाद	४	२५०
मृत्तना	४	६	मेघनामन्	४	२५९
मृदङ्ग	२	२०७	मेघपुष्प	४	१३५
मृदङ्गुर	४	११७	मेघमाला	२	७९
मृदङ्गुर	४	४०७	मेघवत्	२	८५
मृदाह्वया	४	१२२	मेघवहि	४	१६७
मृदु	६	२३	मेघबाहन्	२	८५

(१८९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मेघसुहृद्	४	३८५	मेरु	४	९७
मेघागम	२	७१	मेलक	६	१४४
मेचक	४	३८६	मेष	२	३०
मेचक	६	३३	मेष	४	३४२
मेढ्	३	२७४	मेषशृङ्ग	४	२६३
मेण्डक	४	३४२	मेपी	४	३४३
मेतार्य	१	३२	मेह	३	२९७
मेथि	३	५५८	मेहन	३	२७४
मेदक	३	५६८	मैत्र	३	४७७
मेदस्	३	२८३	मैत्रावरुण	३	५१०
मेदस्	३	२८८	मैत्रावरुणि	२	३७
मेदस्कृत्	३	२८७	मैत्री	२	२७
मेदस्तेजस्	३	२८९	मैत्री	३	३९५
मेदिनी	४	३	मैथिली	३	३६७
मेदुर	३	१४०	मैथुन	३	२०२
मेदोज	३	२९०	मैनाक	४	९४
मेधा	२	२२३	मैनाकस्वस्त	२	११८
मेधाजित्	३	५१६	मैन्द	२	१३४
मेधाविन्	३	५	मैरेय	३	५६८
मेधि	३	५५८	मोक्ष	१	७५
मेध्य	६	७१	मोक्षोपाय	१	७८
मेणकाप्राणेश	४	९३	मोघ	६	१५२
मेनजा	२	११८	मोचक	४	२००
मेरक	३	३६३	मोचा	४	२०२

का०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
मोटायित	३	१७२	म्लेच्छमुख	४	१०६
मोद	२	२३०	<div style="text-align: center;"> </div>		
मोरट	४	२६०			
मोह	२	२२६	य०		
मोह	२	२३४	यकृत्	३	२६८
मोह	३	४६५	यक्ष	२	५
मोहन	३	२००	यक्ष	२	१०३
मौकुलि	४	३८८	यक्ष	२	१०८
मौक्तिक	४	१३४	यक्षकर्म	३	३०३
मौढ्य	२	२३४	यक्षधूप	३	३११
मौद्गीन	४	३८८	यक्षनायक	१	४१
मौन	१	७८	यक्षेश	१	४३
मौरजिक	३	५८८	यक्षेश	१	४३
मौर्य	२	२२६	यक्षेश्वर	२	१०४
मौर्यपुत्र	१	३२	यक्ष्मन्	२	१२७
मौर्वी	३	४४०	यजमान	३	४८१
मौलि	३	२३०	यजुर्विद्	३	४८३
मौलि	३	३१५	यजुष्	२	१६३
मौहूर्तिक	३	१४६	यज्ञ	३	४८४
अक्षण	३	८०	यज्ञकाल	२	६२
म्लान	६	७१	यज्ञपुरुष	२	१२८
म्लिष्ट	२	१८०	यज्ञशेष	३	४९८
म्लेच्छ	४	१०६	यज्ञसूत्र	३	५०९
म्लेच्छैकन्द	४	२५२	यज्ञान्त	३	४९८
			यज्ञिय	३	४९४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
यज्ञन्	३	४८२	यन्त्रित	३	१०२
यत	४	२९७	यम	१	८१
यतस्	६	१७३	यम	२	८३
यति	१	७५	यम	२	९६
यतिन्	१	७६	यम	२	९८
यतिन्	३	४७३	यम	६	६०
यत्रकामावसायित्व	२	११६	यमदेवता	२	२२
यथाकामिन्	३	१९	यमभगिनी	४	१४९
यथाजात	३	१६	यमराज	२	९९
यथातथम्	२	१७८	यमल	६	६०
यथार्हवर्ण	३	३९७	यमलार्जुन	२	१३३
यथास्थित	२	१७९	यमवाहन	४	३४७
यथेप्सित	६	१४१	यमी	४	१४९
यद्	६	१७३	यमुना	४	१४९
यदि	१	१७८	यमुनाजनक	२	९
यदुनाथ	२	१३३	यमुनाभिद्	२	१३८
यदृच्छा	३	२०	ययु	४	३०९
यद्भविष्य	३	४१	यव	४	२३६
यद्वद	३	११	यवक्य	४	३३
यन्तृ	३	४२४	यवक्षार	४	९
यन्तृ	३	४२६	यवनप्रिय	३	८४
यन्त्रगृह	४	६३	यवनाल	४	२४४
यन्त्रणी	३	२१९	यवनालज	४	१०
यन्त्रमुक्त	३	४३८	यवफल	४	२१४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
यवनेष्ट	४	१०७	याजक	३	४८१
यवस	४	२६१	याज्ञवल्क्य	३	५१५
यवागू	३	६१	याज्ञसेनी	३	३७५
यवाग्रज	४	९	यात	४	२९७
यविष्ठ	३	२१६	यातयाम	३	४
यवीयसू	३	२१६	यातु	२	१०१
यव्य	४	३३	यातुधान	२	१०१
यशःपटह	२	२०७	यातृ	३	१७८
यशःशेष	३	३८	यात्य	५	१
यशसू	२	१७	यात्रा	३	४५४
यशोधर	१	५२७	यादःपाति	२	१०२
यशोधर	१	५५	यादईश	४	१३९
यशोभद्र	१	३३	यादसू	४	४१४
यष्टि	४	४४९	यादोनिवास	४	१३५
यष्टृ	३	४८१	यान	३	३९९
या	२	१४०	यान	३	४२३
याग	३	४८४	यानपात्र	३	५३९
याचक	३	५१	यानमुख	३	४२१
याचनक	३	५२	याप्य	६	७८
याचना	२	५२	याप्यायन	३	४२२
याचित	३	५३०	याम	२	५९
याचितक	३	५४५	यामक	२	२४
याच्चा	३	५२	यामल	६	६०
याज	३	५९	यामिनी	२	५६

(३३३)

श०	क्र०	श्लो०	श०	क्र०	श्लो०
यामुन	४	११७	यू	३	६८
यायजूक	३	४८२	यूका	४	२७४
याव	३	३५०	यूथ	६	४८
यावक	४	१४१	यूथनाथ	४	२८६
याष्टीक	३	४३५	यूथमति	४	२८६
युक्त	३	४०७	यूथिका	४	२१४
युम	३	४२०	यूप	३	४८८
युम	६	६०	यूपकर्ण	३	४८९
युगकीलक	३	४२१	यूष	२	६८
युगन्धर	३	४२०	योक्त्र	३	५५७
युगपन्न	४	२३८	योग	१	७६
युगमार्धग	४	३२६	योग	१	८५
युगल	६	५९	योगवाहिन्	४	१११
युगान्त	२	७५	योगेश	४	१०७
युग्म	६	६०	योगेश	३	५१५
युग्य	३	४२३	योम्या	३	४५२
युग्य	४	३२७	योग्यारथ	३	४१६
युद्ध	३	४६०	योजन	३	४५२
युद्धानिवर्तिन्	३	४५९	योजनगन्धा	३	५१२
युध्	३	४६०	योजनगामिनी	१	५९
युधिष्ठिर	३	३७१	योत्र	३	४५७
युक्वि	३	१७५	योद्ध	३	४३७
युवन्	३	३	योध	३	४३७
युवनाधज	३	३६४	योनल	४	२४४

(१९४)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
योनि	३	२७३	रक्तलोचन	४	४०५
योनि	६	१४९	रक्तवसन	३	४७३
योनिदेवता	२	२५	रक्तशालि	४	२३५
योषा	३	१६८	रक्तश्याम	६	३४
योषित्	३	१६८	रक्तसन्ध्यक	४	२३०
यौग	३	५२५	रक्तसरोरुह	४	२२८
यौतक	३	१८४	रक्ताक्ष	४	३४९
यौवत	६	५१	रक्ताङ्क	४	१३२
यौषन	३	३	रक्तोत्पल	४	२२९
<hr/>			रक्षस्	२	१०१
	१०		रक्षस्	३	३७०
रंहस्	३	१५८	रक्षा	३	४९२
रक्त	३	२८५	रक्षित	६	१३३
रक्त	३	३०९	रक्षोन्न	३	८०
रक्त	४	१०५	रक्षण	६	१५९
रक्त	६	३१	रङ्ग	२	१९६
रक्तकन्द	४	१३२	रङ्ग	४	१०८
रक्तचन्दन	३	३०६	रङ्गमातृ	३	३४९
रक्ततुण्ड	४	४०१	रङ्गाजीव	२	२४३
रक्ततेजस्	३	२८६	रङ्गाजीव	३	५८५
रक्तपुच्छिका	४	३६५	रङ्गावतारक	२	२४२
रक्तफला	४	२५१	रचना	३	३१७
रक्तफेनज	३	२६९	रचना	६	१३५
रक्तभव	३	२८६	रजक	३	५७८

(१९५)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
रजत	४	१०९	रत्नकर	२	१०३
रजत	४	१११	रत्नगर्भा	४	३
रजताद्रि	४	९४	रत्नधि	४	१४०
रजनी	२	५६	रत्ननिधि	४	१४०
रजस्	३	२००	रत्नप्रभा	५	३
रजस्	४	३६	रत्नराशि	४	१४०
रजस्वल	४	३४८	रत्नसानु	४	९८
रजस्वला	३	१९८	रत्नसू	४	३
रज्जु	३	५९२	रत्नाकर	४	१४०
रञ्जन	३	३६०	रत्नि	३	२६३
रण	३	४६०	रथ	३	४१५
रण	६	३६	रथ	४	२०३
रणरणक	२	२२८	रथकट्या	६	५८
रणसंकुल	३	४६३	रथकारक	३	५६३
रत	३	२००	रथकुटुम्बिक	३	४२४
रतव्रण	४	३४६	रथकृन्	३	५८१
रतशायिन्	४	३४६	रथगर्भक	३	४१७
रतान्दुक	४	३४६	रथगुमि	३	४२२
रति	१	७२	रथद्रुम	४	२०८
रति	२	१४३	रथपाद	३	४१९
रति	२	२०९	रथरोहिन्	३	४२५
रति	३	२०१	रथाङ्ग	३	४१२
रत्नमुख्य	४	१३१	रथङ्गाक्ष	४	३९६
रत्न	४	१२९	रथिक	३	४२५

(१९६)

श्री०	का०	श्री०	श्री०	का०	श्री०
रथिन्	३	४२५	रश्मि	४	३१८
रथिर	३	४२५	रश्मिकलाप	३	३२३
रथ्ये	४	३००	रस	२	२०९
रथ्या	४	४७	रस	२	२४१
रथ्या	६	५८	रस	३	६८
रद	३	२४७	रस	३	२८३
रदन	३	२४८	रस	३	२८४
रदच्छद	३	२४५	रस	४	११६
रुध्र	५	६	रस	४	२६१
रमण	३	१८१	रस	६	३५
रमणी	३	१६९	रसक	३	७७
रमा	२	१४०	रसगर्भ	४	११९
रम्भा	४	२०२	रसज	४	४३२
रम्भा	६	४२	रसज्ञा	३	२४९
रम्य	६	८१	रसज्येष्ठ	६	२४
रय	३	१५८	रसतेजस्	३	३२८
रय	४	१५३	रसना	३	२४९
रयिक	३	३३४	रसना	३	३३४
रव	६	३६	रसनालिह	४	३४६
रवर्ण	३	१३	रसनेत्रिका	४	१२६
रवण	४	११५	रसभवे	३	२८५
रवण	४	३२०	रसवती	४	६४
रवि	२	९	रसशोधन	४	१०
रवि	२	१३	रसा	४	३

(१९७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
रसातल	५	६	राजदन्त	३	२४८
रसादन	३	५८	राजधानी	४	३९
रसायन	३	७३	राजन्	२	१९
रसाल	४	२६०	राजन्	२	१०८
रसाला	३	६७	राजन्	३	३५३
रसित	६	४२	राजन्	३	५२७
रसोद्भव	४	१३४	राजन्य	३	५२७
रसोन	४	२५२	राजैन्यक	६	५३
रश्मि	४	३१८	राजपट्ट	४	१३२
रहस्	३	२०१	राजपुत्रक	६	५३
रहस्	३	४०५	राजबीजिन्	३	३७७
रहसि	६	१७४	राजमुद्र	४	२४०
रहस्य	३	४०६	राजयक्ष्मन्	३	१२७
राका	२	६३	राजर्वि	३	३७६
राका	३	२६०	राजवैश्य	३	३७७
राक्षस	२	५	राजवर्त्मन्	४	५३
राक्षस	२	१०१	राजवाह्य	४	२८८
राक्षा	३	३४९	राजशय्या	३	३८०
राग	१	७३	राजशृङ्ग	४	४१३
राग	२	२१०	राजसर्प	४	३७०
राक्व	३	३३३	राजसर्षप	३	८३
राक्व	३	३३४	राजहंस	४	३९२
राज्	३	३५१	राजार्दन	४	२०८
राजैक	६	५३	राजार्ह	३	३०४

(१९८)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
राजावर्त	४	१३२	रामठ	३	८६
राजि	६	५९	रामा	१	३९
राजिका	३	८२	रामा	३	१६९
राजिल	४	३७१	राम्भ	३	४७९
राजीव	४	२२७	राल	३	३११
राज्ञी	४	११४	रावण	३	३७०
राज्याङ्ग	३	३७८	रावाणि	३	३७०
राटि	३	४६२	राशि	६	४७
राढा	६	१४८	राष्ट्र	३	३७८
रात्रि	२	५५	राष्ट्र	४	१३
रात्रिश्चर	२	१०१	राष्ट्रिय	२	२४७
रात्रिजागर	४	३४५	रासभ	४	३२२
रात्रिश्चह	२	१०१	राहु	२	३५
राद्ध	३	७६	राहु	२	१३४
राद्धान्त	२	१५६	राहुग्रास	२	३९
राध	२	६७	राहुलसू	२	१५१
राधा	२	२७	रिक्तक	६	८२
राधावेधिन्	३	३७३	रिक्थ	२	१०५
राधातनय	३	३७५	रिक्षा	४	२७४
राम	२	१३८	रिङ्गण	६	१५८
राम	३	३६२	रिद्ध	४	२४९
राम	१	३६७	रिपु	३	३९२
राम	३	५१२	रिरी	४	११४
राम	६	३३	रिष्टताति	३	१५३

(१९९)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
रिष्टि	३	४४६	रुण्ड	३	२२९
रीढ	६	११५	रुदित	६	३८
रीढक	३	२६५	रुद्ध	६	११२
रीण	६	१३०	रुद्र	२	१०९
रीति	४	११४	रुद्रतनय	३	३५९
रीति	६	१२	रुद्राणी	२	११७
रीतिपुष्प	४	१२०	रुधिर	३	२९५
रीरी	४	११४	रुमा	४	७
रुक्प्रतिक्रिया	३	१३७	रुमाभव	४	८
रुक्म	४	१०९	रुरु	४	३५९
रुक्मिभिद्	२	१३८	रुशती	२	१८७
रुग	३	१२६	रुष्	२	११३
रुगण	६	११९	रुषा	२	२१२
रुच्	२	१४	रुहा	४	२५९
रुचक	४	९	रुक्ष	४	१८०
रुचि	२	१३	रुक्ष	२	१८३
रुचि	३	५७	रुप	६	१२
रुचिर	६	८०	रुप	६	९८
रुच्य	३	१८१	रुप	६	१००
रुच्य	६	८०	रुपतत्त्व	६	११
रुज्	३	१२६	रुपाजीवा	३	१९७
रुजा	३	१२६	रुप्य	४	१०९
रुजा	४	३४३	रुप्य	४	१११
रुज	६	५३	रुप्य	४	११२

श०	क्र०	श्लो०	श०	क्र०	श्लो०
रुप्याभ्यक्ष	३	२८७	रोचिष्	२	१३
रुषित	६	११९	रोचिष्णु	३	१०९
रे	६	१७३	रोदन	२	२२१
रोजित	४	३१४	रोदसी	४	५
रोणु	४	३६	रोदसी	६	१६२
रोणुकामुत्	३	५१२	रोधम्	४	१४३
रोतम्	३	२९३	रोधोवक्रा	४	१४५
रोफ	६	७८	रोध्र	४	२२५
रोवती	२	२१	रोप	३	४४३
रोवतीभव	२	३४	रोप	५	७
रोवतीश	२	१३८	रोम	३	३८३
रोवन्त	२	१७	रोमगुच्छ	१	३६१
रोवा	४	१४१	रोमन्	३	२९४
रोषण	६	४३	रोमलता	३	२७०
रोषा	६	४२	रोमविकार	२	२१९
रो	२	१७५	रोमश	४	३४२
रो	४	१०९	रोमहर्षण	२	२१९
रोवत्तक	४	९७	रोमाञ्च	२	२१९
रोकु	५	७	रोमाबली	३	२७०
रोम	३	१२६	रोमोद्गम	३	२२०
रोमहारिन्	३	१३६	रोलम्ब	४	२७८
रोमक	३	५७	रोष	२	२१३
रोमज	३	१०९	रोषण	३	५५
रोमनी	४	१२६	रोह	४	१८४

(२०१)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
रोहिणद्रुम	३	३०५	लक्षण	२	२०
रोहिणी	२	३३	लक्षण	६	३२
रोहिणी	२	१५३	लक्ष्मण	३	२१
रोहिणी	३	१३१	लक्ष्मण	३	३६८
रोहिणी	४	३३१	लक्ष्मण	४	३९४
रोहिणीपति	२	१८	लक्ष्मणा	१	३९
रोहिणीसुत	२	३१	लक्ष्मणा	४	३९५
रोहित	४	३६०	लक्ष्मन्	२	२०
रोहित	४	४१२	लक्ष्मी	२	१४०
रोहित	६	३१	लक्ष्मी	३	२१
रोहिताश्व	४	१६५	लक्ष्मी	६	१४८
रौक्ष्य	३	४७९	लक्ष्मीपुष्प	४	१३०
रौद्र	२	७०	लक्ष्मीवित्	३	१
रौद्र	२	२०८	लक्ष्य	३	४४१
रौद्री	२	२४	लगुड	३	४४९
रौमक	४	८	लग्न	२	३०
रौहिणेय	२	१३८	लग्नक	३	५४६
रौहिष	४	२५७	लघु	६	६३
रौहिष	४	३६०	लघु	६	१०६
			लघुहस्त	३	४३६
			लभिमन्	२	११६
लक्ष	३	४२	लक्षेश	३	३६३
लक्ष	३	४४१	लक्षेश	३	३७०
लक्ष	३	५३७	लक्षण	३	१३७

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
लङ्घन	४	३१४	ललित	३	१७२
लज्जा	२	२२५	लव	२	५०
लज्जाशील	३	५४	लघ	३	३६८
लज्जित	६	१२०	लव	६	६३
लञ्च	३	४०१	लव	६	१५७
लञ्जिका	३	१९७	लवङ्ग	३	३१०
लट्वा	४	२१५	लवण	४	७
लता	४	१८३	लवण	६	२४
लता	४	२१३	लवणवारि	४	१४१
लपन	३	२३६	लवन	६	१५७
लब्ध	४	१२६	लवित्र	३	५५६
लब्धवर्ण	३	५	लशुन	४	२५२
लभ्य	३	४०७	लस्तक	३	४३९
लम्पाक	४	२६	लहरी	४	१४२
लम्बिका	३	२४९	लाक्षा	३	३४९
लम्बोदर	२	१२१	लाङ्गल	४	५५४
लम्भन	६	१५६	लाङ्गली	४	२१७
लय	२	२०६	लाङ्गुलिक	४	३६५
ललन	३	२२०	लाङ्गूल	४	३१०
ललना	३	१६१	लाजा	३	६५
ललन्तिका	३	३२०	लाञ्छन	२	२०
ललाट	३	२३७	लान्तक	२	७
ललाटिका	३	३१९	लाभ	३	५३३
ललामक	३	३१५	लांलसा	३	२०५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
लाला	३	२९७	लसन्	४	३१०
लालाविषं	४	३७९	लूमविष	४	३७८
लालासाव	४	२७६	लेख	२	२
लालिक	४	३४९	लेखक	३	१४७
लावण	३	७५	लेखा	६	५९
लिङ्गा	४	२७४	लेप्यकृत	३	५८६
लिङ्ग	३	२७४	लेलिहान	४	३७०
लिङ्गवृत्ति	३	५२०	लेश	२	५०
लिपि	३	१४८	लेश	६	६३
लिपिकर	३	१४८	लेण्डु	४	३६
लिप्त	६	११९	लेह	३	८७
लिप्तक	३	४४३	लेहन	३	८८
लिप्सा	३	९४	लोक	३	१६५
लिप्सु	३	९३	लोक	५	१
लिवि	३	१४८	लोकजित्	२	२४२
लीला	३	१७१	लोकविन्दुसार	२	१६३
लीला	३	२१९	लोकालोक	४	९७
लुठित	४	३११	लोकेश	२	१२७
लुब्ध	३	९३	लोचन	३	२३९
लुब्धक	३	५९१	लोघ्न	४	२२५
लुलाय	४	३४८	लोपाक	४	३५७
लुलित	६	११६	लोपामुद्रा	२	३१७
लुता	४	२७७	लोप्त्र	३	४७
लून	६	१२५	लोभ	३	६३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
लोभ्य	४	२३८	लोहितक	४	१३०
लोमकर्ण	४	३६२	लोहितचन्दन	३	३०८
लोमन्	३	२९४	लोहिताङ्ग	२	३०
लोमपादपूर	४	४३	लौकान्तिक	३	५२७
लोमविष	४	३७९	लौहोत्तम	४	११०
लोमहृत्	४	१२५	लौहश्लेष्मण	४	१०
लोल	६	९१	<hr/>		
लोला	१	२४९			
लोलुप	३	९४	व०		
लोलुभ	३	९४	वंश	२	१६६
लोष्ट	४	३६	वंश	३	१६७
लोष्टभेदन	४	५५७	वंश	४	२१९
लोष्टु	४	३६	वंशक्षीरिन्	४	२२०
लोह	३	३०४	वंशपत्रक	४	१२४
लोह	४	१०३	वंशरोचना	४	२२०
लोह	४	१०५	वंशानुवंशचरित	२	१६६
लोहकार	३	५८४	वंशिक	३	३०४
लोहज	४	११५	वंश्य	३	३७७
लोहपृष्ठ	४	४००	वक्तृ	३	१०
लोहल	३	१३	वक्त्र	३	२३६
लोहाभिसार	३	४५३	वक्त्रभेदिन्	६	२५
लोहित	३	२८५	वक्त्र	२	३०
लोहित	४	२३५	वक्त्र	४	१५४
लोहित	६	३१	वक्त्र	६	९३
			वक्त्राभि	४	३४६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वक्रय	३	५३२	वज्रिन्	४	२०६
वक्राङ्ग	४	३९१	वञ्चक	३	४०
वक्रोष्ठिका	२	२११	वञ्चन	३	४३
वक्षस्	३	२६६	वञ्चित	३	१०६
वङ्क्ति	३	२९१	वञ्जुल	४	२०३
वङ्क्षण	३	२७७	वञ्जुला	४	३३५
वङ्ग	४	२३	वट	४	१९८
वङ्ग	४	१०८	वटक	३	६४
वङ्गशुल्बज	४	११५	वटवासिन्	२	१०८
वङ्गारि	४	१२५	वटारक	३	५९२
वचन	२	१५५	वटु	३	४७७
वचनीयता	२	१८४	वटूकरण	३	४७८
वचस्	२	१५५	वडवा	४	२९९
वज्रकण्टक	३	३६९	वडवामुख	६	५
वज्र	१	३४	वडवामुख	४	१६६
वज्र	१	४८	वडवासुत	२	९५
वज्र	२	९४	वडिश	३	५९३
वज्र	४	२०६	वणिग्मार्ग	४	५४
वज्रतुण्ड	२	१४५	वणिज्	३	५३१
वज्रदर्शन	४	३६६	वणिज्या	३	५३१
वज्रपर्यायनामन्	४	१३१	वण्ट	३	५५६
वज्रशृङ्खला	२	१५३	वण्ट	६	७०
वज्रिजित्	२	१४५	वण्ड	३	११९
वज्रिन्	२	८५	वण्ट	३	२६६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वत्स	४	३२६	वन	४	१७६
वत्सकामा	४	३३६	वनगव	४	३५२
वत्सतर	४	३२६	वनप्रिय	४	३८७
वत्सनाभ	४	२६२	वनेमोलिन्	२	१३१
वत्सपत्तन	४	४१	वनवह्नि	४	१६६
वत्सर	२	७२	वनव्रीहि	४	२४२
वत्सरादि	२	६६	वनस्पति	४	१८२
वत्सल	३	१४२	वनाज	६	३४४
वत्सला	४	३३७	वनाश्रय	४	३८९
वत्सादनी	४	२३३	वनिता	३	१६७
वद्	३	१०	वनीपक	३	५१
वदन	३	२३६	वनौकस्	४	३५८
वदन्य	३	१५	वन्दनमालिका	४	७४
वदान्या	३	१५	वन्दारु	३	१३
वदावद्	३	१०	वपन	३	५८७
वध	३	३४	वपनी	४	६६
वधू	३	१६७	वषा	३	२८८
वधू	३	१७७	वपुस्	३	२८८
वधू	३	१७८	वष्ट	३	२२०
वधूटी	३	१७६	वप्र	४	३१
वन्ध्य	६	१५२	वप्र	४	४६
वन्ध्या	४	३३२	वप्र	४	१०७
वध्नी	३	५७९	वप्रा	१	४०
वन्	४	१३५	वध्नीकूट	४	३७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वमथु	३	१३३	वरवर्णिनी	३	८२
वमथु	४	२८८	वराङ्ग	३	१३१
वमन	३	१३३	वराङ्ग	३	२७३
वमि	३	१३३	वराटक	४	२३१
वम्री	४	२७४	वराटक	४	२७२
वयस्	३	२२९	वराणसी	४	४०
वयस्	४	३८२	वराणक	४	१३१
वयःस्थ	३	३	वराशि	३	३३६
वयस्य	३	३९४	वराह	४	३५३
वयस्या	३	१९३	वरिवस्या	३	१६१
वर	३	१८०	वरिष्ठ	४	१०६
वर	६	७५	वरिष्ठ	६	६६
वर	६	१५९	वरुट	३	५९८
वरक्रतु	२	८७	वरुण	१	४३
वरटा	४	२८१	वरुण	२	८३
वरटा	४	३९३	वरुण	२	१०२
वरण	४	४६	वरुथ	३	४२२
वरत्रा	३	५७९	वरुथिनी	३	४१०
वरत्रा	४	२९८	वरेण्य	६	७४
वरद	३	१४४	वर्कर	३	२२०
वरप्रदा	२	३७	वर्कर	४	३४२
वरयितृ	३	१८१	वर्ग	६	४९
वररुचि	३	५१६	वर्चस्	२	१५
वरला	४	३९३	वर्चस्	३	२९८

श्र०	का०	श्लो०	श्र०	का०	श्लो०
वर्चस्क	३	२९८	वर्मन्	३	४३०
वर्जन	३	३६	वर्मन्	४	४९
वर्ण	३	३०८	वर्मित	३	४३०
वर्ण	३	३४४	वर्य	१	७४
वर्ण	६	२८	वर्या	३	१७५
वर्णज्येष्ठ	३	४७६	वर्ष	२	७३
वर्णना	२	१८३	वर्ष	४	१३
वर्णिन्	३	४७२	वर्ष	२	७९
वर्णिनी	३	१६८	वर्ष	२	८०
वर्तक	४	११६	वर्षकरी	४	२८२
वर्तन	३	५३	वर्षण	२	८०
वर्तनी	४	४९	वर्षधराद्यङ्क	४	१३
वर्तलोह	४	११६	वर्षयाकिन्	४	२१८
वर्ति	३	३०३	वर्षवर	३	३९२
वर्ति	३	३३१	वर्षा	२	७१
वर्तिष्णु	३	५३	वर्षाभू	४	४२०
वर्तुल	६	१०३	वर्षीयस्	३	४
वर्त्मन्	४	४९	वर्त्मन्	३	२२८
वर्धकि	३	५८१	वलक्ष	६	२९
वर्धन	३	३६	वलभी	४	७७
वर्धनी	४	८२	वलय	३	३२७
वर्धमान	१	३०	वलयित	६	११०
वर्धमान	४	९०	वलिर	३	१२२
वर्ध	४	३०७	वलीक	४	१०७

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वल्क	४	१८७	वशिक	६	८२
वल्कल	४	१८७	वशिता	२	११६
वल्गा	४	३१८	वशिर	४	७
वल्गित	४	३११	वशिष्ठ	३	५१३
वल्गित	४	३१३	वश्य	३	९६
वल्गु	४	८०	वषट्	६	१७४
वल्गुलिका	४	४०३	वषट्कार	३	४८५
वल्भन	३	८७	वसति	२	५६
वल्मीक	४	३६	वसति	४	५७
वल्मीक	३	५१०	वसथ	४	२७
वल्म	४	२४०	वसन	३	३३०
वल्मीकी	२	२०२	वसन्त	२	७०
वल्मभा	३	१७९	वसा	३	२८८
वल्मीरी	४	१८८	वसिन्	४	४१६
वल्मव	३	३८७	वसी	४	२७४
वल्मव	३	५५३	वसु	२	१४
वल्मी	४	१८४	वसु	४	१०९
वल्मूर	३	२८८	वसु	४	१२९
वल्मजा	४	२६०	वसु	४	१६५
वल्म	३	९४	वसु	४	१८०
वल्मक्रिया	६	१३४	वसु	४	२३८
वल्मा	३	१६८	वसुक	४	८
वल्मा	४	२८४	वसुदेव	२	१३७
वल्मा	४	३३२	वसुदेव	३	३६१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वसुदेवता	२	१८	वह्निरेतस्	२	१११
वसुदेवभू	३	३६१	वह्निशिख	३	३०९
वसुधा	४	१	वह्नुत्पात	२	४०
वसुन्धरा	४	१	वह्न	३	४२३
वसुपूज्य	१	३७	वाक्पति	३	१०
वसुमती	४	१	वाक्पारुष्य	३	४०२
वस्त	४	३४१	वाक्य	२	१५६
वस्ति	३	२७०	वागीश	३	१०
वस्ति	३	३३१	वागुरा	३	५९२
वस्तिमल	३	२९७	वागुरिक	३	५९२
वस्तूक	४	८	वागिमन्	३	१०
वस्त्र	३	३३०	वाङ्मुख	२	१८६
वस्त्र	३	५३२	वाच्	२	१५५
वस्त्रसा	३	२९५	वाचयम	१	७६
वस्त्रोक्तसारा	२	१०५	वाचस्पति	२	३२
वह्	४	१५६	वाचाट	३	११
वह	४	३३०	वाचाल	३	११
वह्न	३	५४०	वाचिक	२	१९०
वह्ल	६	८३	वाचिक	२	१९७
वह्ना	४	१४६	वाचोयुक्तिपटु	३	१०
वह्नित्रक	३	५३९	वाच्य	३	१००
वह्नि	४	१६३	वाज	३	५९
वह्निकुमार	२	४	वाज	३	१५९
वह्निबीज	४	१०९	वाज	३	४४५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वाज	४	३८३	वातायन	४	७८
वाजिन्	४	२९९	वातायु	४	३५९
वाजिन	३	४९५	वातूल	६	५७
वाजिशाला	४	६४	वात्या	६	५७
वाञ्छा	३	९४	वात्सक	६	५३
वाट	४	४८	वात्स्यायन	३	५१७
वाडव	३	४७६	वादाल	४	४११
वाडव	४	१६६	वादित्र	२	२००
वाडवेय	४	३२३	वाद्य	२	२००
वाडव्य	६	५५	वाध्रीणस	४	३५३
वाणि	३	५७७	वान	४	१९६
वाणिज	३	५३१	वानदण्ड	३	५७७
वाणिज्य	३	५२८	वानिप्रस्थ	३	४७१
वाणिज्य	३	५३१	वानप्रस्थ	३	४७३
वाणिनी	३	१७४	वानर	४	३५८
वाणी	२	१५५	वानस्पत्य	४	१८१
वात	१	६२	वानायुज	४	३०१
वात	४	१७२	वानीर	४	२०३
वातकिन्	३	१२४	वापी	४	१५९
वातकुम्भ	४	२९३	वाप्स	६	८०
वातप्रमी	४	३६१	वाम	६	१०१
वातमृग	४	३६१	वाम	६	१०२
वातरोगिन्	३	१२४	वामदेव	२	१०९
वातपिद्धिष्	२	३६	वामन	२	८४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वामन	३	११८	वारि	४	१३५
वामन	६	६५	वारि	४	२९५
वामलूर	४	३७	वारिज	४	२७०
वामा	१	४१	वारिवास	३	५६५
वामा	३	१६८	वारीश	४	१३९
वामाक्षी	३	१७१	वारुणी	२	२८
वामी	४	२९९	वारुणी	३	५६७
वायस	४	३८८	वार्क्ष	४	१७६
वायसी	४	२५४	वार्णिक	३	१४८
वायु	२	८३	वार्त	३	१३८
वायु	४	१७२	वार्ता	२	१७४
वायुभूति	१	३१	वार्ता	३	५२९
वायुवाह	४	१६९	वार्तायन	३	३९८
वार्	४	१३५	वार्तावह	३	२८
वार	६	४७	वार्ताशिन्	३	५२०
वार	६	१४५	वार्तिक	२	१७०
वारटा	४	३९३	वार्द्धक	३	४
वारण	४	२८३	वार्द्धक	६	५२
वारवाण	३	४३१	वार्द्धानी	४	८७
वारमुख्या	३	१९७	वार्द्धि	३	५३८
वारयन्त्र	४	७१	वार्धुषि	३	५४४
वारवधू	३	११७	वार्धुषिक	३	५४४
वारला	४	३९३	वार्हस्पत्य	३	५२६
वारणसी	४	४०	वाल	३	२२४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वालक	३	२२४	वासयोग	३	३०१
वालधि०	४	३१०	वासर	२	५२
वालपाश्या	३	३१९	वासव	२	८५
बालि	३	३६८	वासवी	३	५११
वालिन्	३	३६८	वासस्	३	३३०
वालुक	४	२६३	वासा	४	२०६
वालुका	४	१५५	वासित	३	७८
वालुकाप्रभा	५	३	वासित	६	४३
वालुकी	४	२५५	वासिन्	३	५८२
वालेय	४	३२२	वासिष्ठी	४	१५१
वाल्मीक	३	५१०	वासुकि	४	३७४
वाल्मीकि	३	५१०	वासुदेव	२	१२९
वाल्हिक	४	२५	वासुपूज्य	२	२७
वाल्हीक	३	८६	वासू	२	२४७
वाल्हीक	४	२५	वासुसौकम्	४	६१
वावदूक	३	१०	वास्तु	४	५५
वावृत्त	६	१२०	वास्तुक	४	२५२
वाशिष्ठ	३	२८५	वास्तोष्पति	२	८६
वासतेयी	२	५६	वास्त्र	३	४१८
वासन्त	४	२३९	वाह	३	२५३
वासन्त	४	३२०	वाह	४	२९९
वासन्तिक	२	२४५	वाहन	३	४२३
वासन्ती	४	२१३	वाहरिपु	४	३४८
वासना	६	९	वाहस	४	३७१

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
वाहित्थ	४	२९३	विकृत	३	१२३
वाहिनी	३	४०९	विक्र	४	२८६
वाहिनी	३	४१२	विक्रम	३	४०३
वाहिनी	४	१४६	विक्रय	३	५३६
वाहीक	४	२५	विक्रयिक	३	५३२
वाह्य	३	४२३	विक्रयिन्	३	५३२
वाल्हिक	४	३०१	विकान्त	३	२९
वाहीक	३	८६	विकायक	३	५३२
वाहीक	३	३०९	विक्रिया	६	१५४
वि	४	३८२	विक्रेय	३	५३५
विकच	४	१९३	विक्रव	३	११२
विकट	६	६६	विरु	३	११४
विकत्थन	२	१८४	विरु	३	११४
विकर्णिक	४	२४	विगान	२	१८४
विकर्तन	२	११	विग्र	३	११४
विकलाङ्ग	३	११९	विग्रह	३	२२७
विकासित	४	१९४	विग्रहि	३	३९९
विकस्वर	३	१४	विग्रह	३	४६०
विकाल	२	५४	विघस	३	४९८
विकासिन्	३	१४	विघ्न	६	१४५
विकिर	४	३८२	विघ्नेश	२	११२
विकुर्वाण	३	९९	विचकिल	४	२१४
विकुष्ट	२	१८३	विचक्षण	३	५
विकृणिका	३	२४४	विचर्चिका	३	१२८
			विचारणा	२	१६५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
विचारणा	६	९	विज्ञान	२	२२४
विचारित	६	१११	विज्ञान	३	५६४
विचाल	६	९६	विज्ञानमातृक	२	१४९
विचिकित्सा	६	११	विट्	३	२९८
विचेतस्	३	९९	विट्	३	१
विच्छन्द	४	८१	विट	२	२४५
विच्छिन्ना	३	१७१	विटङ्क	४	७६
विजन	२	४०६	विटप	३	२७७
विजनन	३	२०५	विटप	४	१८६
विजनन	३	३६२	विटप	४	१९०
विजनन	३	४६७	विटपिन्	४	१८०
विजय	१	३८	विटमाक्षिक	४	१२१
विजय	१	२४	विट्चर	४	३४७
विजय	१	५६	विड	४	८
विजयच्छन्द	३	३२३	वितथ	२	१७९
विजयनन्दन	३	३५९	वितरण	३	५०
विजया	१	३९	वितर्क	२	२३६
विजया	२	११९	वितर्दि	४	७०
विजाता	३	२०३	वितस्ति	३	२५९
विजिल	३	७८	वितान	३	३४५
विजिविल	३	७८	वितान	३	४८४
विजृम्भित	४	१९४	वितुन्नकं	४	११८
विज्जल	३	७८	वित्त	२	१०५
विज्ज	३	७			

(२१६)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वित्त	६	१२९	विद्वेष	३	३९४
विदग्ध	३	७	विधवा	३	३९४
विदर	६	१२४	विधा	३	१९४
विदर्भा	४	४५	विधातृ	२	१२६
विदारक	४	१५४	विधि	२	१२६
विदित	६	१३२	विधि	३	५०३
विदिता	१	४५	विधि	६	१५
विदिक्	२	८१	विधि	६	१५६
विदु	४	२९२	विधु	२	१९
विदुर	३	१३	विधु	२	१३०
विदुल	४	२०३	विधुन्तुद	२	३५
विदूरग	६	२६	विधुवन	६	१५८
विदूषक	२	२४५	विधूत	६	१११
विदेह	४	१२	विधूनन	६	१५८
विदेह	४	४१	विधेय	३	९६
विद्ध	६	१२२	विनतासूनु	२	१६
विद्याप्रवाह	२	१६२	विनयस्थ	३	९६
विद्युत्	४	१७०	विना	६	१६२
विद्युत्प्रिय	४	११५	विनायक	२	१२१
विद्रधि	३	१३५	विनायक	२	१४८
विद्रव	३	४६६	विनिद्र	४	१९५
विद्रुत	६	१२३	विनिद्रत्व	२	२३३
विद्रुम	४	१३२	विनिमय	३	५३३
विद्रस्	३	५	विनियोग	६	१५६

(२१७)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
विनीत .	३	९५	विपुला	४	४
विनेय	१	७९	विप्र	३	४७६
विन्दु	३	१३	विप्रकार	३	१०५
विन्ध्य	४	९५	विप्रकृत	३	१०५
विन्ध्यवासिन्	३	५१६	विप्रकृष्ट	६	८८
विन्न	६	१११	विप्रतिसार	६	१४
विपक्ष	३	३९३	विप्रयोग	६	१४७
विपञ्ची	२	२०१	विप्रलब्ध	३	१०६
विपण	३	५३६	विप्रलम्भ	६	१५५
विपाणि	४	५४	विप्रलम्भ	६	१४७
विपाणि	४	६८	विप्रलाप	२	१९०
विपंक्ति	३	१४२	विप्रदिनक	३	१४७
विपथ	४	५०	विप्रिय	३	४०८
विपद्	३	१४२	विप्रुष्	४	१५५
विपर्यय	६	१३७	विप्लव	३	४६७
विपर्याप्त	६	१३७	विप्लुत	३	९८
विपश्चित्	३	६	विबन्ध	३	१३५
विपाशियन्	२	१५०	विबुध	२	३
विपाकश्रुत	२	१५८	विभव	२	१०५
विपादिका	३	१२९	विभा	२	१४
विपाट्	४	१५२	विभाकर	२	११
विपाशा	४	१५२	विभात	२	५३
विपिन	४	१७६	विभाव	२	२४०
विपुल	६	६६	विभावरी	२	५६

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
विभावसु	२	१२	विरिञ्च	२	१२५
विभावसु	४	१६६	विरिञ्चन	२	१२७
विभु	३	२३	विरिञ्चि	२	१२५
विभूति	३	२१	विरुद्धशसन	२	१८६
विभूषा	६	१४८	विरुढक	४	२४९
विभ्रम	३	१७२	विरूपाक्ष	२	१११
विभ्रम	६	१४८	विरोक	२	१४
विमनस्	३	९९	विरोचन	२	११
विमर्शन	२	२३६	विरोचन	४	१६३
विमल	१	२७	विरोध	३	३९४
विमल	१	५१	विलक्ष	३	९७
विमल	६	७२	विलक्षण	६	१३३
विमलाद्रि	४	९६	विलग्न	३	२७१
विमान	२	३	विलम्बित	२	२०६
विमुद्र	४	१९५	विलम्भ	६	१५५
वियत्	२	७७	विलाप	२	१८९
वियात	३	९६	विलास	३	१७१
वियोग	६	१४७	विलीन	६	१२३
विरति	६	१५८	विलेपन	३	२९९
विरल	६	८३	विलेपी	३	६१
विरह	६	१४७	विलोम	६	१०१
विरागार्ह	३	१५४	विवर	५	७
विराटज	४	१३२	विवर्ण	३	१६
विरुच	६	३६	विवर्ण	३	५९६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
विवश	३	१०२	विशालता	६	६७
विवस्वत्	२	१०	विशाला	४	४२
विवाद	२	१७६	विशाला	४	२२३
विवाह	३	१८१	विशिख	३	४४२
विविक्त	३	४०६	विशिखा	४	४७
विविध	३	२८	विशुद्ध	६	७२
विविध	६	१०५	विशेष	६	१५१
विमृताक्ष	४	३९१	विशेषक	३	३१७
विवेक	१	७२	विश्रम्भ	६	१५४
विवोदृ	३	१८१	विश्राणन	३	५१
विब्वोक	३	१७१	विश्रुत	६	१२९
विश्	३	२९८	विश्व	६	१
विश	३	५२८	विश्व	६	६९
विशङ्कट	६	६५	विश्वकद्रु	४	३४७
विशद	६	२८	विश्वकर्मन्	२	९६
विशद	३	७२	विश्वकृत्	२	९६
विशरण	३	३४	विश्वभू	२	१५०
विशसन	३	३४	विश्वभेषज	३	८४
विशाख	२	१२३	विश्वम्भर	२	१२९
विशाखा	२	२६	विश्वम्भरा	४	१
विशाय	६	१३९	विश्वरूप	२	१२९
विशारण	३	३६	विश्वरेतस्	२	१२६
विशारद	३	५	विश्वसेन	१	३७
विशाल	६	६५	विश्वस्ता	३	१९४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
विश्वा	३	८४	विष्टर	३	३४८
विश्वा	४	१	विष्टर	३	४९९
विश्वामित्र	३	५१४	विष्टर	४	१८०
विश्वास	६	१५४	विष्टरश्रवस	२	१३२
विष	४	२६१	विष्टि	५	१
विषण्णता	२	२२६	विष्टा	३	२९८
विषदर्शनमृत्युक	४	४०६	विष्णु	१	३७
विषधर	४	३६९	विष्णु	१	४०
विषमायुध	२	१४१	विष्णु	२	१२८
विषमोन्नत	६	१०४	विष्णुगुप्त	३	५१८
विषय	४	१३	विष्णुगृह	४	४५
विषय	६	२०	विष्णुद्विष्	३	३६२
विषयग्राम	६	५०	विष्णुपद	२	७७
विषयित	६	१९	विष्णुपदी	४	१४८
विषसूचक	४	४०५	विष्णुवाहन	२	१४४
विषाण	४	२९९	विष्वक्	६	१६५
विषाण	४	३३०	विष्वक्सेन	२	१२८
विषाद	२	२२६	विष्वद्रथच्	३	१०८
विषान्तक	२	१११	विष्वाण	३	८८
विषुव	२	६०	विसंवाद	६	१५५
विषुवत्	२	६०	विसकण्ठिका	४	३९९
विष्कम्भ	४	८९	विसर	६	४७
विष्किर	४	३८२	विसर्जन	३	५०
विष्टप	६	१	विसार	४	४१०

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
विसारिन्	३	५४	विहायस्	४	३८२
विसृत्वर	३	५४	विहायसा	६	१६२
विसृमर	३	५४	विहायित	३	५०
विस्त	३	५४८	विहार	४	६०
विस्तर	६	६८	विहार	६	१३६
विस्तार	४	१९०	विहृत	३	१७२
विस्तार	६	६८	विह्वल	३	११२
विस्तीर्ण	६	६६	वीक्षापन्न	३	९७
विस्फार	६	४२	वीह्व	६	१३६
विस्फुलिङ्ग	४	२६५	वीचि	४	१४१
विस्मय	२	२१७	वीचिमालिन्	४	१३९
विस्मृत	६	१३१	वीणा	२	२०१
विस्त्र	३	२८५	वीणावाद	३	५८८
विस्त्र	६	२८	वीत	४	२९७
विस्त्रगन्धि	४	१२४	वीत	४	३१९
विस्त्रसा	३	४	वीतंस	३	५९५
विहग	४	३८२	वीतदम्भ	३	१५४
विहङ्ग	४	३८२	वीतन	३	२५१
विहङ्गम	४	३८२	वीतराग	१	२५
विहङ्गिका	३	२८	वीति	४	२९९
विहनन	३	५७६	वीतिहोत्र	४	१६४
विहसित	३	२११	वीथी	२	१९८
विहस्त	३	३०	वीथी	६	५९
विहायस्	२	७७	वीध्र	६	७२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वीनाह	४	१५८	वृकोदर	३	३७१
वीर	१	२८	वृक्षा	३	२८७
वीर	१	३०	वृक्ण	६	१२६
वीर	२	२०८	वृक्ष	४	१८०
वीर	३	२९	वृक्षधूप	३	३१२
वीरजयन्तिका	२	१९५	वृक्षाभिद्	३	५८२
वीरणीमूल	४	२२४	वृक्षभेदिन्	३	५८३
वीरपत्नी	३	१७९	वृक्षवाटी	४	१७९
वीरपाणक	३	४६६	वृक्षादन	३	५८३
वीरभार्या	३	१७९	वृक्षाम्ल	३	८१
वीरमातृ	३	२२२	वृजिन	६	१७
वीरविप्लावक	३	५२५	वृजिन	६	९३
वीरसू	३	२२२	वृत	६	१२०
वीरहन्	३	५१९	वृत	३	५०७
वीराशंसन	३	४६५	वृत्ति	३	५२९
वीरुधू	४	१८४	वृत्ति	४	४८
वीरोज्झ	३	५२४	वृत्ति	६	१५९
वीरोपजीवक	३	५२४	वृत्त	३	५०८
वीर्य	२	२१४	वृत्त	६	१०३
वीर्य	३	२९३	वृत्त	६	१२०
वीर्यप्रवाद	२	१६१	वृत्ताध्ययनर्द्धि	३	५०२
वीवध	३	२८	वृत्तान्त	२	१७४
वृक	४	३५७	वृत्ति	२	१७०
वृकधूप	३	३१२	वृत्ति	३	५२८

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वृत्र	२	८८	वृषल	३	५५८
वृथा	६	१७०	वृषलोचन	४	३६६
वृद्ध	३	३	वृषस्यन्ती	३	१९१
वृद्धकाक	४	३८९	वृषाकपि	२	१२९
वृद्धाश्रवस्	२	८६	वृषाङ्क	२	१०९
वृद्धि	३	१३४	वृषी	३	४८०
वृद्धि	३	५४५	वृषोपगा	४	३३३
वृद्धि	६	१३८	वृष्टि	२	८०
वृद्धोक्ष	४	३२४	वृष्टिणि	४	३४२
वृद्ध्याजीव	३	५४४	वृष्य	४	२३७
वृन्त	४	१९३	वृहतिका	३	३३६
वृन्द	६	४७	वृहती	२	२०३
वृन्दारक	२	२	वृहद्गृह	४	२५
वृश्चिक	४	२७७	वृहद्भानु	४	१६३
वृष	१	४७	वृहस्पति	२	३२
वृष	४	२०६	वेग	३	१५८
वृष	४	३२२	वेगवत्	२	७९
वृष	४	३६६	वेगसर	४	३१९
वृष	६	१५	वेणी	३	२३४
वृषण	३	२७६	वेणी	४	१५३
वृषदंशक	४	३६७	वेणी	४	३४३
वृषन्	२	८६	वेणु	४	२१९
वृषभ	१	२९	वेणुक	४	२९६
वृषभ	४	४२२	वेणुधम	३	५८९

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वेतन	३	२६	बेल	४	१७७
वेतन	३	५२९	बेला	४	१४२
वेतस	४	२०३	बेला	६	१४५
वेतस्वत्	४	२०	बेल्लज	३	८४
बैत्रासन	३	३४८	बेल्लित	४	३११
बैत्रिन्	३	३८५	बेल्लित	६	११७
वेद	२	१६३	बेल्लित	६	९२
वेद	२	१६७	वेश	४	६९
वेदगर्भ	२	१२५	वेशन्त	४	१६१
वेदगर्भ	३	४७७	वेश्मन्	४	५५
वेदना	३	६	वेश्या	३	१९६
वेदव्यास	३	५१०	वेश्याचार्य	२	२४४
वेदान्त	२	१६४	वेश्याश्रम	४	६९
वेदिता	३	३७५	वेष	३	२९९
वेदितृ	३	१३	वेषवार	३	८१
वेदी	४	७०	वेष्यन्	३	२३८
वेध	६	१५९	वेसर	४	३१९
वेधनिका	३	५७३	वेहत्	४	३३२
वेधस्	२	१२६	वैकक्ष	३	३१६
वेधस्	२	१३१	वैकक्ष	३	३३६
वेधित	६	१२२	वैकटिक	३	५७४
वेध्य	३	४४१	वैकुण्ठ	२	१२९
वेपथु	२	२१०	वैखानस	३	४७३
वैमर्	३	५७७	वैजयन्त	३	२०५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
वजयन्त	२	९२	वैन्ध्य	३	३६४
वैजयन्तिक	३	४२८	वैपरीत्य	६	१३७
वैजयन्ती	३	४१४	वैमात्रेय	३	२१०
वैजायिन्	३	३५६	वैमानिक	२	६
वैज्ञानिक	३	७	वैमेय	३	५३४
वैडूर्य	४	१२९	वैयाघ्र	३	४१९
वैणव	३	४७९	वैर	१	६०
वैणविक	३	५८९	वैर	३	३९४
वैणिक	३	५८८	वैरङ्गिक	३	१५४
वैतांसिक	३	५९४	वैरनिर्यातन	३	४६८
वैतनिक	३	२५	वैरप्रतिक्रिया	३	४६८
वैतरणी	४	१५२	वैरशुद्धि	३	४६८
वैतालिक	३	४५८	वैराट	४	२७५
वैदेह	३	५३२	वैरिन्	३	३९३
वैदेहक	३	५६२	वैरोट्या	२	१५४
वैदेही	३	८५	वैवधिक	३	२८
वैदेही	३	३६७	वैवर्ण्य	२	२२१
वैद्य	३	१३६	वैशाख	२	६७
वैधेय	३	१६	वैशाख	३	४४१
वैध्यत	२	१००	वैशाख	४	८९
वैनतेय	२	१३५	वैशेषिक	३	५२६
वैनतेय	२	१४५	वैश्य	३	४७१
वैनयिक	३	४१६	वैश्य	३	५२८
वैनीतिक	३	४२३	वैश्रवण	३	१०३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
बैभ्रवणालय	४	१९८	व्यत्यास	६	१३७
वैश्वानर	४	१६४	व्यथक	३	१६५
वैश्वी	२	२७	व्यथा	६	६
वैष्टुत	३	५०१	व्यध	६	१५९
वैसारिण	४	४०९	व्यध्व	४	५०
वैहासिक	२	४५	व्यपदेश	३	४२
घोटा	३	१९८	व्यभिचारिन्	२	२४०
घोरुखान	४	३०६	व्यय	६	१५२
घोलक	४	१४२	व्यलीक	३	४३
घोलह	४	३०५	व्यलीक	३	४०८
घोहिन्थ	३	५४०	व्यवच्छेद	३	४४४
घौषट्	६	१७४	व्यवधा	३	११३
व्यंसक	३	४१	व्यवधान	३	११४
व्यक्त	१	३२	व्यवहार	२	१७६
व्यक्त	३	६	व्यवाय	३	२०२
व्यक्त	६	१०३	व्यवाय	६	१४५
व्यक्ति	६	१५१	व्यसनार्ति	३	४५
व्यग्र	३	३०	व्यसनिन्	३	९९
व्यङ्ग	४	४२०	व्याकरण	२	१६४
व्यजन	३	३५१	व्याकुल	३	३०
व्यञ्जक	२	१९६	व्याकोश	४	१९३
व्यञ्जन	३	६१	व्याघ्र	४	३५१
व्यतिहार	३	५३४	व्याघ्र	६	७६
व्यत्यय	६	१३८	व्याघ्राट	४	४०६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
व्याघ्री	४	२२३	व्याहार	२	१५५
व्याज -	३	४२	व्युत्क्रम	६	१४७
व्याडि	३	५१६	व्युत्पन्न	३	९
व्याध	३	५९१	व्युष्ट	२	५३
व्याधाम	२	९५	व्युष्टि	६	८२
व्याधि	२	२२६	व्यूढ	६	६६
व्याधि	३	१२६	व्यूढकङ्कट	३	४२९
व्याधित	३	१२३	व्यूति	३	५७७
व्यान	४	१७५	व्यूह	३	४११
व्यापन्न	३	३८	व्यूह	६	४७
व्यापाद्	६	८	व्यूहपार्ष्णि	३	४११
व्यापादन	३	३४	व्योकार	३	५८४
व्यापृत	३	३८३	व्योमकेश	२	११२
व्याप्त	६	१०९	व्योमन्	२	७७
व्याप्त	३	२६४	व्योष	३	८६
व्यायाम	२	२३४	व्रज	४	३३९
व्यायाम	३	२६४	व्रज	६	४७
व्यायोग	२	२९८	व्रज्या	३	४५३
व्याल	४	२८२	व्रज्या	६	१३७
व्याल	४	२८८	व्रण	३	१२८
व्याल	४	३६९	व्रत	३	५०७
व्यालप्राहिन्	३	१५२	व्रतति	४	१८३
व्यास	३	५११	व्रतसग्रह	३	४८७
व्यास	६	६८	व्रतादान	१	८१

श०	का०	श्लो०	श०	क०	श्लो०
शङ्ख	३	२३८	शताङ्ग	३	४१५
शङ्ख	४	२७१	शतानन्द	२	१२५
शङ्ख	४	३७६	शतानन्द	३	५१४
शङ्खनक	४	१२७	शतावर्त	२	१३०
शङ्खभृत्	२	१३३	शत्रु	३	३९२
शङ्खमुख	४	४१५	शत्रु	३	३९६
शची	२	८९	शत्रुञ्जय	४	९६
शचीपति	२	८७	शनि	२	३४
शठ	३	४०	शनैश्चर	२	३४
शठता	३	४१	शनैस्	६	१७८
शण	४	२४५	शप	०	१७६
शत	३	५३७	शपथ	२	१७६
शतकीर्ति	१	५४	शपन	२	१७६
शतकोटि	२	९४	शफ	४	३१०
शतक्रतु	२	८७	शफर	४	४१२
शतद्रु	४	१५०	शबर	३	५९८
शतधृति	२	१२७	शबरावास	३	६८
शतपत्र	४	२२७	शबल	६	३६
शतपत्र	४	३९४	शब्द	६	३५
शतपदी	४	२७६	शब्दग्राम	६	५०
शतपर्वन्	४	२१९	शब्दन	३	१२
शतपर्विका	४	२५८	शब्दाधिष्ठान	३	२३७
शतभिषज्	२	२८	शम्	६	१७१
शतचूदा	४	१७१	शम्	१	७६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
शम	२	२१८	शय	३	२५५
शम	३	२५५	शयन	२	२२७
शमन	२	९९	शयन	३	२४६
शमन	३	४९४	शयनास्पद	४	६१
शमल	३	२९८	शयनीय	३	३४६
शमि	४	१९६	शयानक	४	३६५
शमी	४	१९६	शयालु	३	१०६
शमीगर्भ	३	४७७	शयित	३	१०६
शमीगर्भ	४	१६४	शयु	४	३७१
शमीधान्य	४	२४७	शय्यम्भव	१	३३
शम्पा	४	१७०	शय्या	३	३४६
शम्ब	२	९४	शर	३	४४२
शम्बर	४	१३५	शर	४	२५८
शम्बर	४	४१०	शरज	३	७१
शम्बरारि	२	१४२	शरण	४	५७
शम्बल	३	१५७	शरणार्थिन्	३	१४३
शम्बाकृत	४	३४	शरत्	२	७३
शम्बूक	४	२७१	शरद्	२	७२
शम्भली	३	१९७	शरधि	३	४४६
शम्भव	१	२६	शरभ	४	३५२
शम्भु	१	२४	शरभू	२	१२३
शम्भु	२	१०९	शरव्य	३	४४१
शम्भु	२	१२७	शरारि	४	४०४
शम्भ्या	३	४३६	शराह	३	३३

श०	का०	श्लो०	श०	का०.	श्लो०
शराव	४	९०	शश	४	३६१
शराश्रय	३	४४५	शशबिन्दु	२	१३१
शरीर	६	२२९	शशभृत्	२	१९
शर्करा	३	६६	शशादन	४	४००
शर्कराप्रभा	५	३	शशिन्	१	४७
शर्मन्	६	६	शशिप्रिया	२	२९
शर्व	२	१०९	शशिभास्कर	२	३८
शर्वरी	२	५५	शश्वत्	६	१६७
शर्वाणी	२	११७	शष्प	४	२५७
शल	४	३१९	शसन	३	४९४
शल	४	३६२	शस्त	१	८६
शलभ	४	२७९	शस्त्र	३	४३७
शलल	४	३६२	शस्त्र	४	१०३
शलाकापुरुष	३	३६४	शस्त्रजीविन्	३	४३३
शलाट	३	५४९	शस्त्रमार्ज	३	५८०
शलाटु	४	१९६	शस्त्राजीव	३	५२२
शलक	६	७०	शस्त्री	३	४४८
शलकी	४	४४१	शाक	४	२५०
शल्य	३	४५१	शाकट	३	५४९
शल्य	४	३६२	शाकट	४	३२७
शल्यक	४	३६२	शाकटीन	३	५४९
शल्यारि	३	३७१	शाकशाकट	४	३१
शव	३	२२८	शाकशाकिन	४	३२
शश	४	१२९	शाकुनिक	३	५९४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
शाकर	४	३२३	शान्ति	१	२८
शाक्तीक	३	४३५	शान्ति	२	२१८
शाक्यसिंह	२	१५०	शान्ति	३	३५७
शाखा	४	१८५	शान्तिगृह	४	६३
शाखापुर	४	३८	शाप	२	१८६
शाखामृग	४	३५८	शाम्बरी	३	५८९
शाखारण्ड	३	५२१	शार	३	१५१
शाखिन्	४	१८०	शारद	३	९७
शाङ्कर	४	३२३	शारद	४	२३८
शाङ्कलायनजा	३	५१२	शारि	३	१५१
शाङ्गिक	३	५७४	शारिका	२	२०८
शाटी	३	३३९	शारिका	४	४०२
शाठ्य	३	४१	शारिफल	३	१५१
शाण	३	५७३	शार्ङ्ग	२	१३६
शाणाजीव	३	५८०	शार्ङ्गभृत्	२	१३३
शाणी	३	३४३	शार्दूल	४	३५१
शात	६	१२०	शार्दूल	६	७६
शातकुम्भ	४	१११	शालङ्कायनजा	३	५१२
शात्रव	३	३९२	शालवृक	४	३४६
शाद	४	१५६	शाला	४	५६
शाद्वल	४	२१	शाला	४	१८५
शान्त	२	२०९	शालाजीर	४	९०
शान्त	३	४७५	शालि	४	२३५
शान्त	१	४४	शालीने	३	९७

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
शालुर	४	४२०	शिखरिन्	४	१८०
शालुक	४	२३३	शिखरिन्	४	४०४
शालूर	४	४२०	शिखरिणी	३	६८
शालेय	४	३२	शिखा	३	२३५
शास्मलिन्	२	१४४	शिखा	४	१६८
शाव	३	२	शिखा	४	१८५
शावर	४	१०६	शिखाण्डक	३	२३६
शावर	४	२२५	शिखिग्रीव	४	११८
शाश्वत	६	८२	शिखिन्	२	३६
शाष्कुल	३	९३	शिखिन्	२	१५०
शासन	२	१९१	शिखिन्	४	१६५
शास्तृ	२	१४६	शिखिन्	४	३८५
शास्तृ	३	१५२	शिखिवाहन	२	१२२
शास्त्रविद्	३	९	शिप्र	४	२००
शिक्य	३	२८	शिमुक	४	२५०
शिक्षा	२	१६४	शिङ्गाण	३	२९६
शिक्षित	३	६	शिङ्गिनी	३	२४५
शिखण्डक	३	२३६	शिङ्गा	३	४४०
शिखण्डक	४	३८६	शिञ्जित	६	४१
शिखण्डिक	४	३९१	शिञ्जिनी	३	३३०
शिखण्डिका	३	२३५	शिञ्जिनी	३	४४०
शिखर	४	९८	शित	६	१२०
शिखर	४	१८७	शितशिम्बिक	४	२४०
शिखरिन्	४	९३	शिति	६	३३

ना०	का०	श्लो०	ना०	का०	श्लो०
शिथिल	३	१५५	शिला	४	२११
शिपिविष्ट	२	११२	शिलाजतु	४	१२८
शिपिविष्ट	३	११७	शिलासार	४	१०४
शिपिविष्ट	३	११९	शिली	४	२६९
शिफा	४	१८६	शिलीमुख	३	४४२
शिफा	४	२३२	शिलीमुख	४	२७८
शिबिका	३	४२३	शिलोच्चय	४	९३
शिबिर	३	४११	शिल्प	३	५६४
शिमि	४	१९६	शिल्पा	४	६६
शिम्वी	४	१९६	शिल्पिन्	३	५६३
शिम्वि	४	१९७	शिल्पिशाला	४	६६
शिम्विक	४	२३९	शिव	१	७४
शिरस्	३	२३०	शिव	१	८६
शिरस्क	३	४३२	शिव	२	१११
शिरस्ताण	३	४३२	शिव	४	३४०
शिरस्य	३	२३४	शिवकर	१	५३
शिरोगृह	४	६१	शिवगति	१	५२
शिरोधरा	३	२५०	शिवङ्कर	३	१५३
शिरोधि	३	२५०	शिवताति	३	१५३
शिरोमणि	३	३१४	शिवपुरी	४	४०
शिरोमर्मन्	४	३५४	शिवा	१	४०
शिल	३	५२९	शिवा	२	११७
शिल्ला	४	७४	शिवा	४	२११
शिला	४	१०२	शिवा	४	३५५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
शिशिर .	२	७०	शनि	६	१३०
शिशिर	६	२१	शीर्णाङ्घ्रि	२	९८
शिशु	३	२	शीर्ष	३	२३१
शिशुक	४	४१२	शीर्षक	३	४३२
शिशुत्व	३	३	शीर्षच्छेद्य	३	३७
शिशुनामन्	४	३१९	शीर्षण्य	३	२३४
शिशुपाल	२	१३५	शीर्षण्य	३	४३२
शिशुमार	४	४१६	शील	३	५०८
शिशुवाहक	४	३४३	शील	६	१३
शिभ्र	३	४७४	शुक	४	४०१
शिशिवदान	३	५१९	शुकपुच्छ	४	१२४
शिष्टत्व	१	६६	शुक्त	३	७९
शिष्टि	२	१९१	शुक्ति	४	२७०
शिष्य	१	७९	शुक्तिज	४	१३४
शीकर	२	७९	शुक	२	७
शीघ्र	६	१०६	शुक	२	३३
शीघ्रवेधिन्	३	४३६	शुक	२	६८
शीत	४	२०३	शुक	३	२९३
शीत	६	२१	शुक	४	१६४
शीतक	३	४७	शुकाशिष्य	२	१५२
शीतल	१	२७	शुक्ल	६	२८
शीतल	६	२१	शुक्लधातु	४	१०३
शीतशिव	४	८	शुक्लापाङ्ग	४	३८६
शीघ्र	३	५६१	शङ्गा	४	१९०

श०	क०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
शुच्	२	२५३	शुल्क	३	३८८
शुचि	२	११	शुल्काध्यक्ष	३	३८८
शुचि	२	१३	शुल्ब	३	५९२
शुचि	२	६८	शुल्ब	४	१०५
शुचि	४	१६५	शुल्वारि	४	१२३
शुचि	६	२८	शुश्रूषा	२	२२४
शुचि	६	७२	शुश्रूषा	३	१६१
शुण्ठी	३	८४	शुषि	५	६
शुण्डा	२	५६७	शुषिर	२	२०१
शुण्डा	३	५७०	शुषिर	५	६
शुण्डा	४	२९०	शुष्म	३	४६०
शुतुद्रि	४	१५०	शुष्मम्	३	४६०
शुद्धमति	१	५३	शूक	३	३३
शुद्धान्त	३	३९१	शूकधान्य	४	२४७
शुन	४	३४५	शूकर	१	४७
शुनासीर	२	८६	शूकल	४	३०१
शुनि	४	३४५	शूद्र	३	४७१
शुनी	४	३४७	शूद्र	३	५५८
शुन्य	६	८२	शूद्रा	३	१८८
शुभ	१	८६	शूद्री	३	१८७
शुभंयु	३	९७	शून्य	६	८२
शुभ्र	६	२९	शून्यवादिन्	३	५२५
शुम्ब	३	५९२	शूर	३	२९
शुम्भमथिनी	२	११९	शूरदेव	१	५३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
शोचन	२	२१३	शौण्डीर्य	३	४०३
शोचि	२	१३	शौरि	२	१३०
शोचिष्केश	४	१६५	शौर्य	३	४०३
शोण	४	१५६	शौर्य	३	४६०
शोण	४	३०८	शौलिक	३	३८८
शोण	६	३१	शौलिक	३	५७४
शोणित	३	२८५	श्मशान	४	५५
शोणितपुर	४	४३	श्मशानवेश्मनू	२	११०
शोध	३	१३२	श्मश्रु	३	२४७
शोधनी	४	८१	श्याम	६	३३
शोधिका	४	२४२	श्यामक	४	२४२
शोधित	३	७८	श्यामल	६	३३
शोधित	६	७३	श्यामा	१	४०
शोफ	३	१३२	श्यामा	१	४४
शोभन	६	८०	श्यामा	२	५६
शोभा	३	१७३	श्यामा	४	२१५
शोभा	६	१४८	श्यामाक	४	२४२
शोभाञ्जन	४	२००	श्यामाङ्ग	२	३१
शोष	३	१२७	श्याल	३	२१६
शोषण	३	५८	श्यालिका	३	२१९
शौक	६	५१	श्याव	६	३२
शौच	१	८२	श्येत	६	२८
शौण्ड	३	१००	श्येन	१	४८
शौण्डिक	३	५६५	श्येन	४	४००

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
श्रद्धा	३	२०५	श्री	३	२१
श्रद्धालु	३	१५४	श्री	६	१४८
श्रद्धालु	३	२०३	श्रीकण्ठ	२	१०९
श्रन्थन	३	३१७	श्रीखण्ड	३	३०५
श्रम	२	२३३	श्रीधन	३	१४९
श्रम	३	४५२	श्रीद	२	१०३
श्रमण	१	७५	श्रीधर	१	५१
श्रव	३	२३	श्रीधर	२	१२९
श्रवण	२	२७	श्रीनन्दन	२	१४२
श्रवण	२	२२४	श्रीपति	२	१२८
श्रवण	३	२३८	श्रीपथ	४	५३
श्रवणा	३	१९६	श्रीपर्णी	४	२०९
श्रविष्ठा	२	२८	श्रीफल	४	२०१
श्रविष्ठाभू	२	३१	श्रीवत्स	१	४७
श्राणा	३	६१	श्रीवत्स	२	१३२
श्राद्ध	३	१८४	श्रीवत्स	२	१३६
श्राद्ध	३	४८६	श्रीवत्सभृत्	२	१३३
श्राद्धकाल	२	५५	श्रीवास	३	३१२
श्राद्धदेव	२	९९	श्रीवृक्ष	४	१९७
श्रान्त	३	४७५	श्रीवृक्षकिन्	४	३०२
श्रावण	२	६८	श्रीसंज्ञ	३	२१०
श्रावणिक	२	६८	श्रुत	६	१३२
श्री	१	४०	श्रुतदेवी	२	१५५
श्री	२	१४०	श्रुति	२	१६३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
श्रुति	३	२३७	श्लेष्मन्	३	१२६
श्रेणि	३	५६३	श्लेष्मल	३	१२४
श्रेणिक	३	२४८	श्लेष्मातक	४	२१०
श्रेणिक	३	३७६	श्लोक	२	१८७
श्रेणी	६	५९	श्वःश्रेयस	१	८६
श्रेयस्	१	२९	श्वजीविका	३	५३०
श्रेयस्	१	७४	श्वदंष्ट्रा	४	२२२
श्रेयस्	१	८६	श्वदयित	३	२९०
श्रेयस्	६	१५	श्वन्	३	३४६
श्रेयस्	६	७५	श्वपच	३	५९७
श्रेयांस	१	२७	श्वभ्र	५	७
श्रेयांस	१	२९	श्वयथु	३	१३२
श्रेष्ठ	६	७५	श्वशुर	३	२२३
श्रेण	३	११६	श्वश्रूश्वशुर	३	
श्रेणि	३	२७१	श्वस्	६	१७७
श्रोत्र	३	२३८	श्वसन	४	१७२
श्रोत्रिय	३	४८१	श्वसित	६	४
श्रौषट्	६	१७४	श्वान	४	१४५
श्लक्ष्ण	६	६३	श्वापद	४	२८२
श्लथ	३	१५५	श्वविध्	४	३६२
श्लाघा	२	१८४	श्वास	६	४
श्लीपद	३	१२९	श्वासरोधन	१	८३
श्लील	३	२१	श्वासर्हेति	२	२२७
श्लेष्मण	३	१२४	श्वित्र	३	१३०

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
श्वेत	३	७३	षण्ड	२	११०
श्वेत	४	१०९	षण्ड	३	२२६
श्वेत	६	२८	षण्ड	३	३९२
श्वेतकोलक	४	४१२	षण्डतिळ	४	२४६
श्वेतगज	२	९१	षण्मुख	१	४२
श्वेतद्युति	२	१९	षण्मुख	२	१२३
श्वेतपिङ्ग	४	३५१	षष्टिक	४	२३४
श्वेतमरिच	४	२००	षष्टिक्य	४	३२
श्वेतरक्त	६	३१	षष्ठवाट्	४	३२६
श्वेतसर्षप	४	२४६	षाण्मातुर	२	१२२
श्वेतहय	३	३७३	षिङ्ग	२	२४५
श्वोवसीयस	१	८६	षोडत्	४	३२९
<hr/>			षोडशार्चिष्	२	३४
ष०			षोडशावर्त	४	२७१
षट्कर्मन्	३	४७६	षोडशांद्	४	४१८
षट्पदी	४	२७४	षीवन	६	१५७
षडङ्गी	२	१६७	षेवन	६	१५७
षडभिज्ञ	२	१४७	ष्टचूत	६	१५७
षड्गव	६	६०	<hr/>		
षड्ज	६	३७	स०		
षड्विन्दु	२	१२९	संयत्	३	४६०
षड्हरसासव	३	२८४	संयत	३	१०३
षण्ड	४	१७६	संयमनी	२	१००
षण्ड	४	३२५	संयुग	३	४६३

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
संयोजित	६	१२१	संव्यान	३	३३५
संरम्भ	६	१३५	संशप्तक	३	४५९
संराव	६	३६	संशय	६	११
संलय	२	२२७	संशयालु	३	१०९
संलाप	२	१८९	संशयितृ	३	१०९
संवत्	६	१७१	सशित	६	१२७
संवत्सर	२	७३	संश्रव	२	१९२
संवदन	६	१३४	संश्रुत	६	१२५
संवर	४	३१	सश्लेष	६	१४३
संवर	४	१३५	संशक्त	६	८७
संवर	१	५५	संसक्त	६	१०७
संवर्त	२	७५	संसद्	३	१४५
संवर्तक	२	१३९	संसरण	४	५३
संवर्तक	४	१६६	सासिद्धि	४	१३
संवर्तिका	४	२३२	संस्कार	६	९
संवसथ	४	२७	संस्कारवत्त्व	१	६५
संवाहक	३	१५६	संस्कृत	३	९
संवित्ति	२	२२३	संस्तर	३	३४६
संविद्	२	१९२	संस्तर	३	४८४
सवीत	६	११२	संस्तव	४	१४९
सेवृत्	६	११२	संस्त्याय	४	५७
संवेग	२	२३६	संस्था	२	२३७
संवेश	२	२२७	संस्था	३	४०८
संवेशन	३	२६१	संस्थान	४	५२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
संस्थान	६	१५२	सकर्षण	२	१३८
संस्थित	३	३७	संकलित	६	१२१
संस्फोट	३	४६०	संकल्प	६	६
संहत	६	१०८	संकल्पयोनि	२	१४३
संहति	६	४७	संकसुक	३	१०१
संहनन	३	२२७	संकाश	६	९८
संहर्ष	६	१५१	संकीर्ण	६	१०८
संहार	२	७५	संकीर्ण	६	१२५
संहूति	२	१७५	सकुचित	४	१९५
सकल	६	६९	संकुल	२	१७९
सकृत्प्रज	४	३८७	संकुल	६	१०८
सक्तक	४	२६४	संकोचापिशुन	३	३०९
सक्तु	३	६५	संक्रन्दन	२	८५
सक्थि	३	२७७	सक्रम	६	१५३
सखि	३	३९४	संक्राम	६	१५३
सखी	३	१९३	संक्षेप	६	६८
सख्य	३	३९४	संख्य	३	४६०
सगर	३	३५६	संख्या	३	५३६
सगर्भ	३	२१५	संख्या	६	९
सगोत्र	३	२२५	संख्यावत्	३	६
सग्धि	३	८९	संख्येय	३	५३६
संकट	६	१४०	सग	६	१४४
संकथा	२	१८९	सङ्गत	२	१८२
संकर	४	८२	सङ्गत	३	३९५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सङ्गम	६	१४४	संज्ञु	३	१२०
सङ्गर	२	१९२	सञ्चय	६	४८
सङ्गर	३	४६२	सञ्चर	३	२२७
सङ्गीत	२	१९३	सञ्चारिका	३	१८५
सङ्गीर्ण	६	१२५	सञ्चारिन्	२	२०९
सङ्गुप्त	२	१४८	सञ्जवन	४	५८
संगूढ	६	१२१	सञ्जर	४	१६८
संग्रह	२	१७१	सटा	३	४८०
संग्रह	६	६८	संडीन	४	३८४
संग्राम	३	४६०	सत्	३	६
संग्राह	३	२६१	सतत	६	१०७
संग्राह	३	४४८	सतत्त्व	६	१३
संघ	६	४८	सती	२	११८
संघचारिन्	४	४१०	सती	३	१९२
संघजीविन्	३	१४४	सती	४	१२१
संघात	६	४७	सतीनक	४	२३६
सचिव	३	३८३	सतीर्ध्य	१	७९
सञ्ज	३	४३०	सत्तम	६	७५
सञ्जन	३	४३	सत्त्व	६	२
सञ्जन	३	४१३	सत्त्वप्रधानता	१	७१
सञ्जित	४	२८७	सत्पथ	४	५०
संज्ञ	३	१२०	सत्य	२	१७८
संज्ञप्ति	३	३५	सत्यंकार	३	५३६
संज्ञा	२	१७४	सत्यप्रवाद	२	१६१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सत्यवती	३	५११	सधर्मन्	६	९७
सत्याकृति	३	५३६	सधर्मिणी	३	१७६
सत्यानृत	३	५३१	सघीची	३	१९३
सत्यापन	३	५३५	सध्यच्	३	१०८
सत्र	३	४८४	सनत्कुमार	२	७
सत्र	४	१७५	सनत्कुमार	३	३५७
सत्रशाला	४	६६	सना	६	१६७
सत्रा	६	१६३	सनातन	२	१३०
सत्रिन्	३	३९८	सनातन	६	८८
सत्वर	६	१०६	सनामि	३	२२६
सत्वर	६	१६६	सनि	३	५२
सदन	४	५६	सनीड	६	८६
सदस्	३	१४५	सन्ततम्	६	१०७
सदस्य	३	१४४	सन्तमस	२	६०
सदा	६	१६७	सन्तान	२	९३
सदानीरा	४	१५१	सन्तान	३	१६७
सदृक्ष	६	९७	सन्ताप	४	१६८
सदृश्	६	९७	सन्तापित	६	१२९
सदृश	६	९७	सन्तोष	१	८२
सदेश	६	८६	सन्तोष	२	२२२
सद्भूत	२	१७९	सन्दंश	३	५७३
सद्यम्	४	५६	सन्दर्भ	३	३१७
सद्यस्	६	१६८	सन्दान	४	३४०
सद्यस्क	६	८४	सन्दानित	३	१०३

श०	का०	श्लो	श०	का०	श्लो०
सन्दानिनी	४	६५	सपिण्ड	३	२२६
सन्देशहारक	३	३९८	सपीति	३	५७१
सन्देह	६	११	सप्तकी	३	३२८
सन्दोह	६	४७	सप्तजीह्व	४	१६५
सन्द्राव	३	४६६	सप्ततन्तु	३	४८४
सन्धा	२	१९३	सप्तपर्ण	४	१९९
सन्धानी	४	६२	सप्तर्षि	२	३८
सन्धि	३	३९९	सप्तला	४	२१४
सन्धिजीवक	३	१३९	सप्तसप्ति	२	१०
सन्धिनी	४	३३३	सप्तार्चिस्	२	३४
सन्धिला	४	५१	सप्ति	४	२९९
सन्ध्या	२	५४	सप्तोदर्विस्	४	१६६
सन्नद्ध	३	४२९	सब्रह्मचारिन्	१	८०
सन्नाह	३	४३०	सभा	३	१४५
सन्नाह्य	४	२८८	सभा	४	५६
सन्निकर्ष	६	८६	सभाजन	३	३९६
सन्निकृष्ट	६	८७	सभासद्	३	१४४
सन्निधान	६	८६	सभास्तार	३	१४४
सन्निधि	६	८७	सभिक	३	१४९
सन्निवेश	६	१५२	सभ्य	३	४३
सपत्न	३	३९३	सभ्य	३	१४४
सपत्राकृति	६	८	सम	६	६९
सपदि	६	१६८	सम	६	९७
सप्तर्षी	३	१११	ससप्त	६	६९

(२४७)

शु०	का०	श्लो०	शु०	का०	श्लो०
समज	६	५०	समा	२	७३
समज्या	३	१४५	समासमीना	४	३३७
समञ्जस	३	४०६	समाकर्षिन्	६	२६
समन्ततस्	६	१६५	समाधात	३	४६१
समन्तभद्र	२	१४८	समाज	३	१४५
समन्तात्	६	१६५	समाज	६	५०
समपाद	३	४४१	समाज्ञा	२	१८७
समम्	६	१६३	समाधान	६	१४
समय	२	४०	समाधि	१	५५
समय	२	१५६	समाधि	१	८५
समय	६	१४५	समाधि	६	१४
समया	६	१७०	समान	४	१७५
समर	३	४६०	समान	६	९७
समरोचित	४	२८८	समानोदर्य	३	२१५
समर्थन	६	१०	समापन	३	३५
समर्धुक	३	१४४	समालभन	३	३००
समर्याद	६	८७	समास	६	६८
समवकार	२	१९८	समाहार	६	६८
समवर्तिन्	२	९८	समाहार	६	१६०
समवाय	२	१५७	समाहृति	२	१७१
समवाय	६	४८	समाह्वय	३	१५२
समसुप्ति	२	७५	समाह्वय	३	४६१
समस्त	६	६९	समिता	३	६६
समस्थली	४	१५	समित्	३	४६१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सामिति	३	१४५	समोदक	३	७३
सामिति	३	४६२	सम्पत्ति	३	२१
सामिध्	३	४९१	सम्पद्	३	२१
सामिर	४	१७२	सम्पराय	३	४६२
समीक	३	४६२	सम्पात	३	४६१
समीचीत	२	१७८	सम्गतपाटव	६	१०६
समीप	६	८६	सम्पुर	४	८१
समीर	४	१७२	सम्पृक्त	६	१०५
समीरण	४	१७२	सम्प्रति	१	५३
समुख	३	१०	सम्प्रदाय	१	८०
समुच्चय	६	१६०	संप्रधारणा	६	१०
समुच्छ्रय	६	६७	संप्रयोग	३	२०१
समुत्पिन्न	३	३०	संप्रहार	३	४६०
समुदय	३	४६३	संप्रैष	६	१५६
समुदय	६	४७	संफाल	४	३४३
समुदाय	३	४६२	संफुल्ल	४	१९४
समुदाय	६	४७	संबाध	६	१४०
समुद्र	४	८१	संबोधन	२	१८५
समुद्र	४	१३९	संभाष	२	१८८
समुद्रदयिता	४	१४६	संभूतविजय	१	३३
समुद्रविजय	१	३८	संभेद	२	२२६
समूर	४	३६०	संभोग	३	२०१
समूह	६	४७	संमभ्र	२	२३६
समूहनी	४	८२	संमद	२	२३०

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
संमर्द	३	४६१	सरस्वती	४	१४६
संमार्जनी	४	८२	सरस्वती	४	१५१
संमुखीन	६	७३	सरि	४	१६२
संमूर्छज	४	२६७	सारि	४	१४६
संमूर्छन	६	१५३	सरिद्वरा	४	१४८
संमूर्छनोद्भव	४	४२२	सरीसृप	४	३६९
समृष्ट	३	७८	सरूप	६	९७
सम्यक्	२	१७८	सरोज	४	२२८
सम्राज्	३	३५४	सरोजन्मन्	४	२२८
सर	६	२४	सरोरुह्	४	२२८
सरक	३	५७०	सरोरुह	४	२२८
सरधा	४	२७९	सरोरुहासन	२	१२६
सरट	४	३६५	सर्ग	२	१६६
सरण	४	१०४	सर्ग	६	१२
सरणि	४	४९	सर्ज	४	२०४
सरमा	४	३४७	सर्जमणि	३	३११
सरल	३	४०	सर्जरस	३	३११
सरलद्रव	३	३१२	सर्प	४	३६८
सरस्	४	१६०	सर्पभुज्	४	३८५
सरसी	४	१६०	सर्पराज	४	३७४
सरस्वत्	४	१३९	सर्पहन्	४	३६८
सरस्वत्	४	१५७	सर्पारोति	२	१४५
सरम्बती	२	१५५	सर्पिस्	३	७१

श्री०	का०	श्री०	श्री०	का०	श्री०
सर्व	६	६९	सर्वान्नभक्षक	३	९२
सर्वसहा	४	३	सर्वाङ्गीन	३	९२
सर्वकेशिन्	२	२४२	सर्वाभिसार	३	४५२
सर्वमन्थिक	३	८५	सर्वार्थसिद्ध	२	१५१
सर्वज्ञ	१	२५	सर्वास्त्रमहाज्वाला	२	१५४
सर्वज्ञ	२	११२	सर्वौघ	३	४५२
सर्वतम्	६	१६५	सर्वप	४	२४६
सर्वतोमुख	४	१३६	सर्वप	४	२६४
सर्वदार्शिन्	१	२५	सलिल	४	१३५
सर्वदुःखक्षय	१	७५	सल्लकी	४	२१८
सर्वधुरीण	४	३२७	संलाप	२	१८९
सर्वदम	३	३६६	सव	३	४८४
सर्वभक्षा	४	३४१	सवन	३	३०२
सर्वमङ्गला	२	११८	सवयस्	३	३९४
सर्वमूषक	२	४०	सवर्ण	६	९७
सर्वरस	३	३११	सवाल	२	५४
सर्वरस	६	२५	सवितृ	२	९
सर्वल्य	३	४५१	सवितृदेवत	२	२६
सर्वल्यौह	३	४४३	सवित्री	३	२२२
सर्ववेदस	३	४८३	सविघ	६	८६
सर्वसन्नहत	३	४५२	सवेश	६	८६
सर्वानुभूति	१	५१	सव्य	६	१०२
सर्वानुभूति	१	५४	सव्यसाविन्	३	३७२
			सव्येष्ट	३	४२४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
ससीम	६	८६	सहस्राशु	२	९
सस्य	४	१९६	सहस्रार	२	७
सस्य	४	२३४	सहस्रिन्	३	४२८
सस्यशीर्षक	४	२४७	सहाय	३	१६०
सस्यशूक	४	२४७	सहायता	६	५८
सह	२	६६	सहिष्णु	३	५४
सह	६	१६३	सहृदय	३	९
सहकार	४	१९९	सहोदर	३	२१४
सहचर	३	३१४	सह्य	३	१३८
सहचरी	३	१७६	सा	२	१४०
सहज	३	२१५	सांयात्रिक	३	५३९
सहज	६	१२	सांयुगीन	३	४५७
सहन	३	५५	सांवत्सर	३	१४६
सहपान	३	५७१	साकम्	६	१६३
सहभोजन	३	८९	साकल्यवचन	३	५०३
सहस्	२	६६	साकेत	४	४१
सहस्	३	४६०	साक्षिन्	३	५४६
सहसा	६	१६८	साखि	४	२५
सहस्य	२	६६	सागर	१	५०
सहस्र	३	५३७	सागर	४	१३९
सहस्रदंष्ट्र	४	४११	सागरनेमि	४	४
सहस्रनेत्र	२	८६	सागरमेखला	४	४
सहस्रपत्र	४	२२७	सागराम्बर	४	४
सहस्रवेधिन्	३	८६	साङ्ख्य	३	५२६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
साचि	६	१५१	सानु	४	१०१
साचि	६	१७०	सानुमत्	४	९३
सात	६	६	सान्तपन	३	५०६
सातवाहन	३	३७६	सान्त्व	२	१८०
सातिसार	३	१२४	सान्त्वन	३	४००
सात्वत	२	१३८	सान्दष्टिक	२	७६
सात्वती	२	१९९	सान्द्र	६	८३
सात्विक	२	१२५	सान्द्र	६	१२८
सात्विक	२	१९७	सान्द्रस्निग्ध	३	१४०
सात्विक	२	२०९	सान्नाय्य	३	४९५
साद	२	२२६	सान्न्यासिक	३	४७३
सादिन्	३	४२५	साप्तदीन	३	३९५
सादिन्	३	४२६	सामन्	३	४००
साधारण	६	९७	सामयोनि	४	२८३
साधारण	६	१०८	सामवायिक	३	३८३
साधारणस्त्री	३	१९६	सामविद्	३	४८३
साधारणी	४	७१	सामवेद	२	१६३
साधित	२	११०	सामाजिक	३	१४५
साधु	१	७६	सामान्य	६	१०८
साधु	३	४३	सामान्य	६	१५१
साधु	६	८१	सामिधेनी	३	४९१
साधुवाहिन्	४	३०१	सामुद्र	३	२२९
साध्वस	२	२१५	सामुद्र	४	७
साध्वी	३	१९२	साम्परायिक	३	४६२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
साम्प्रतम्	३	४०७	सार्पिष्क	३	७४
साम्प्रतम्	६	१६६	सार्पा	२	२६
सांभातुर	३	२१०	सार्व	१	२५०
साम्य	६	९९	सार्वभौम	२	८४
सायक	३	४४२	सार्वभौम	३	३५५
सायम्	२	५४	साल	४	४६
सायम्	६	१६७	साल	४	१८०
सार	२	१०५	साल	४	२०४
सार	३	२९०	सालभञ्जी	४	८०
सार	४	१८७	सालवेष्ट	३	३११
सारङ्ग	४	३५९	साला	४	१८५
सारङ्ग	४	३९५	सालातुरीय	३	५१५
सारणि	४	१५५	साल्व	२	१३४
सारथि	३	४२४	साल्व	४	२३
सारमेय	४	३४५	सावित्र	३	४५७
सारस	४	३९४	सावित्री	३	२५७
सारसन	३	३२८	सास्ना	४	३३०
सारसन	३	४३१	साहस	३	४००
सारमी	४	३९५	साहस्र	३	४२८
सारस्वत	३	४७९	साहस्र	६	५१
सारस्वत	४	२४	सिंह	१	४८
सार्थ	६	४८	सिंह	४	३४९
सार्थवाह	३	५३२	सिंह	६	७६
सार्धम्	६	१६३	सिंहतल	३	२६०

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सिंहद्वार	४	५९	सिद्धान्त	३	१५६
सिंहनाद	६	४०	सिद्धापगा	४	१४८
सिंहयाना	२	११७	सिद्धायिका	१	४६
सिंहल	४	१०८	सिद्धार्थ	१	३८
सिंहसंहनन	३	१९	सिद्धार्थ	४	२४६
सिंहसेन	१	३७	सिद्धार्था	१	३९
सिंहान	४	१०४	सिद्धि	१	७४
सिंहासन	३	३८१	सिध्म	३	१३१
सिकता	४	१५५	सिध्मन्	३	१३१
सिक्थक	४	२८०	सिध्मल	३	१२५
सिच्	३	३३०	सिध्य	२	२५
सिचय	३	३३०	सिन	४	२०८
सित	३	१०२	सिनीवाली	२	६५
सित	६	२८	सिन्दुवार	४	२१३
सितच्छद	४	३९१	सिन्दूर	४	१२७
सितरञ्जन	६	३०	सिन्दूरकारण	४	१०७
सिता	३	६७	सिन्धु	४	१३९
सिताभ्र	३	३०७	सिन्धु	४	१४६
सिताम्भोज	४	२२८	सिन्धुर	४	२८३
सितासित	२	१३८	सिरा	३	२९५
सितोदर	२	१०३	सिल्ह	३	३१२
सितोपला	३	६६	सीता	३	३६७
सिद्ध	३	७६	सीता	३	५५५
सिद्ध	६	१२३	सीत्कृत	६	३९

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सीत्य	४	३४	सुप्रीव	१	३७
सीत्य	४	२३४	सुप्रीव	३	३६९
सीमन्	४	२८	सुचारित्रा	३	१९२
सीमन्त	३	२३५	सुत	३	२०६
सीमन्तिनी	३	१६८	सुतारका	१	४४
सीमा	४	२८	सुतेजस्	१	५१
सीर	३	५५४	सुत्रामन्	२	८६
सीवन	३	५७६	सुदर्शन	१	३८
सीवनी	३	२७५	सुदर्शन	३	१३६
सीस	४	१०६	सुदर्शन	३	३६२
सीसपत्रक	४	१०६	सुदाय	३	१८४
सुकरा	४	३३७	सुदारु	४	९७
सुकल	३	५१	सुधर्मन्	१	३२
सुकुमार	६	२३	सुधर्मा	२	९२
सुकत	६	१५	सुधा	२	३
सु	३	१५१	सुधाभुज्	२	२
सुख	६	६	सुधास्रवा	३	२४९
सुखसुण	२	११४	सुधाहृत्	०२	१४५
सुखवर्चक	४	११	सुधी	३	५
सुगत	२	१४६	सुनाभ	४	९४
सुगन्धक	४	२५६	सुनिश्चित	६	११७
सुगन्धि	६	२७	सुन्दर	६	८१
सुगन्धिक	४	२३५	सुन्दरी	३	१६९
सुगृह	४	४०७	सुपथिन्	४	५०
			सुपर्ण	२	१४५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सुपर्णकुमार	२	४	सुरत	३	२००
सुपर्बन्	२	२	सुरपथ	२	७७
सुपाश्व	१	२७	सुरपार्णिका	४	२००
सुपाश्वक	१	५३	सुरभि	२	७०
सुप्त	२	२२७	सुरभि	४	३३१
सुप्त	३	१०७	सुरभि	६	२६
सुप्रतीक	२	८४	सुरर्षभ	२	८७
सुप्रभ	३	३६२	सुरस	३	३८७
सुप्रलाप	२	१९०	सुरा	३	५६७
सुभग	३	११०	सुराचार्य	२	३२
सुभूम	३	३५७	सुराजीविन्	३	५६५
सुभद्रेश	३	३७३	सुरारि	२	१५२
सुम	४	१९०	सुरालय	२	१
सुमति	१	२६	सुरावारि	४	१४१
सुमति	१	५२	सुरुद्धा	४	५१
सुमधुर	२	१८०	सुरूहक	४	३०६
सुमन	४	२४०	सुलोहक	४	११४
सुमनस्	२	२	सुवचन	२	१९०
सुमनस्	४	१९०	सुवार्चिका	४	११
सुमित्र	१	३८	सुवर्ण	३	५४८
सुमित्रभू	३	३५६	सुवर्ण	४	१०९
सुमेरु	४	९८	सुवर्णक	४	१०७
सुयशस्	१	४०	सुवर्णक	४	११३
सुर	२	२	सुवर्णाबिन्दु	२	१३१
सुरज्येष्ठ	२	१२७	सुवासिनी	३	१७६

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सुविधि	१	२७	सूचक	३	४४
सुविधि	१	२९	सूचनकृत्	२	१६८
सुवीराम्ल	३	८०	सूचि	४	७१
सुवेल	४	९६	सूचिसूत्र	३	५७५
सुव्रत	१	४०	सूची	३	५७५
सुव्रत	१	५४	सूचीमुख	४	१३१
सुव्रता	१	४०	सूच्यास्य	४	३६६
सुव्रता	३	३३४	सूत	३	४२४
सुशीम	६	२१	सूत	३	४५८
सुषम	६	८०	सूत	३	५६२
सुषमदुःखमा	२	४४	सूत	४	११६
सुषमा	२	४३	सूततनय	३	३७५
सुषमा	६	१४८	सूतिकागृह	४	६३
सुष्ठु	६	१७१	सूथान	३	४८
सुसीमा	१	३९	सूत्र	२	१६०
सुस्मिता	३	१७१	सूत्र	२	१६८
सुहस्तिन्	१	३४	सूत्र	३	५७७
सुहित	३	९०	सूत्रकण्ठ	३	४७६
सुहृद्	३	३७८	सूत्रकृत	२	१५७
सुहृद्	३	३९४	सूत्रधार	२	२४४
सूकर	४	३५३	सूत्रवेष्टन	३	५७७
सूक्ष्म	६	६३	सूद	३	६१
सूक्ष्मदर्शिन	३	८	सूद	३	३८६
सूत्रक	२	२४४	सूदशाला	४	६४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सूदाध्यक्ष	३	३८६	सृग	३	४४९
सून	४	१९०	सृगाल	४	३५५
सूना	३	५९४	सृणि	४	२९६
सूनु	३	२०६	सृणीका	३	२९७
सूनुत	१	८१	सृति	४	४९
सूनुत	२	१७८	सृपाटिका	४	३८३
सूप	३	६१	सेक	३	५०१
सूप	३	३८७	सेकपात्र	३	५४२
सूपकार	३	३८७	सेकिम	४	२५६
सूर	१	३८	सेक्व	३	१८०
सूर	२	१०	सेचन	३	५०१
सूरण	४	२५५	सेचन	३	५४२
सूरत	३	३३	सेतु	३	३१
सूरसूत	२	१६	सेना	१	३९
सूरि	३	५	सेना	३	४०९
सूर्मी	६	१००	सेना	३	४१२
सूर्य	०	९	सेनाङ्ग	३	४१५
सूर्यकान्त	४	१३३	सेनाज्ञी	२	१२२
सूर्यजो	४	१४९	सेनाज्ञी	३	३८९
सूर्यमाणि	४	१३३	सेनामुख	३	४१२
सूर्योदय	४	१३३	सेनारक्ष	३	४२७
सूर्येन्दुसङ्गम	२	६४	सेराह	४	३०४
सूर्योद	३	१६४	सेवक	३	१६०
सूक्त	३	२४५	सेवन्	३	५७६

श्री०	का०	श्री०	श्री०	का०	श्री०
सेवनी	३	५७५	सोमसिन्धु	२	१३२
सेवा	३	१६०	सोमाल	६	२३
सेवाभृत्ति	३	५३०	सौखसुप्तिक	३	४५८
सैहिकेय	२	३५	सौख्य	६	६
सैकत	४	१४४	सौगत	३	५२६
सैतवाहिनी	४	१५२	सौगन्धिक	४	१२४
सैद्धान्तिक	३	१४७	सौगन्धिक	४	२३१
सैनिक	३	४२७	सौगन्धिक	४	२५७
सैन्धव	४	७	सौचिक	३	५७४
सैन्धव	४	३००	सौदामिनी	४	१७१
सैन्य	३	४०९	साध	४	५८
सैन्य	३	४२७	सौधर्म	२	७
सैरन्ध्री	३	१८५	सौनन्द	२	१३९
सैरन्ध्री	३	३७४	सौनिक	३	५९४
सैरिभ	४	३४८	सौपर्णेय	३	१४५
सोदर	३	२१५	सौप्तिक	३	४६५
सोदर्य	३	२१५	सौभागिनेय	३	२११
सोपान	४	७९	सौमिकी	३	४८७
सोम	२	१९	सौमित्रि	३	३६८
सोमज	३	६८	सौम्य	२	३१
सोमप	३	४८२	सौम्य	३	२४०
सोमपीथिन्	३	४८२	सौम्य	६	८१
सोमभू	३	३५९	सौरभेय	४	३२३
सोमयाजिन्	३	४८१	सौरभेयी	४	१३१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सौराष्ट्रिक	४	११६	स्कन्धावार	३	४१०
सौराष्ट्रिक	४	२६२	स्कन्धावार	४	३९
सौराष्ट्री	४	१२१	रुधिक	४	३२४
सौरि	२	३४	रुन्न	६	१२७
सौलिकेय	४	२६२	स्खलन	६	१५८
सौवर्चल	४	९	स्खलित	४	४६८
सौवस्तिक	३	३८५	स्तन	३	२६७
सौविद	३	३९१	स्तनन्धय	३	२
सौविदल	३	३९१	स्तनमुख	३	३६७
सौवीर	३	८०	स्तनयित्तु	२	७८
सौवीर	४	२६	स्तनवृन्त	३	२६७
सौवीर	४	११७	स्तनशिखा	३	२६७
सौहार्द	३	३९५	स्तनान्तर	३	२६७
सौहित्य	३	९०	स्तनित	६	४२
सौहृद	३	३९४	स्तनितकुमार	२	४
स्कन्द	२	१२२	स्तन्य	३	६८
स्कन्ध	३	२५२	स्तनक	४	१९२
स्कन्ध	४	१८५	स्तनवरोमन्	४	३५४
स्कन्ध	४	२९०	स्तनभ	४	३४१
स्कन्ध	६	४९	स्तन्य	४	१८६
स्कन्धज	४	२६६	स्तन्य	४	२४८
स्कन्धमल्लक	६	४००	स्तन्यकरि	४	२३४
स्कन्धवाहक	४	२२४	स्तन्यपुर	४	४५
स्कन्धवाह्या	४	१८५	स्तन्य	२	२१९

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
स्तम्भ	४	८०	स्थपति	३	४८२
स्तव	२	१८३	स्थपति	३	५८१
स्तिमित	६	१२८	स्थपुट	६	१०४
स्तुति	२	१८३	स्थल	४	६
स्तुतिव्रत	३	४५९	स्थलशृङ्गाट	४	२२२
स्तेम	३	४५	स्थली	४	६
स्तेय	३	४७	स्थविर	२	१२५
स्तोक	६	६२	स्थविर	३	३
स्तोकक	४	३५५	स्थाणु	२	१०९
स्तोत्र	२	१८३	स्थाणु	४	१८८
स्तोम	३	४८४	स्थाण्डिल	३	४७४
स्तोम	६	४७	स्थान	४	५४
स्पान	६	१३०	स्थान	४	५७
स्त्री	३	१६७	स्थानक	४	१६१
स्त्री	३	४०२	स्थानाङ्ग	२	१५७
स्त्रीचिह्न	३	२७४	स्थानिक	३	३४
स्त्रीधर्म	३	२००	स्थानाध्यक्ष	३	३८८
स्त्रीधर्मिणी	३	१९९	स्थानीय	४	३८
स्त्रीपुंस	३	२०२	स्थापत्य	३	३८१
स्थगन	६	११३	स्थामन्	३	४६०
स्थगित	६	११२	स्थायिन्	२	२०९
स्थगी	३	३८२	स्थायुक	३	३९०
स्थण्डिल	३	४८८	स्थाल	४	९२
स्थण्डिलशायिन् ३.	४७४		स्थाली	४	८५

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
स्थावर	६	९०	स्थौरिन्	३	३२९
स्थाविर	३	४	स्नसा	३	२९५
स्थासक	३	३१३	स्नातक	३	४७२
स्थासक	४	१४३	स्नान	३	३०२
स्थास्तु	६	८९	स्नायु	३	३८३
स्थित	३	१५६	स्नायु	३	२९५
स्थिति	३	४०८	स्निग्ध	३	७७
स्थिति	६	१३	स्निग्ध	३	१४२
स्थिति	६	१३४	स्निग्ध	३	३९४
स्थिति	६	१३५	स्तु	४	१०१
स्थिरजिह्व	४	४१०	स्तुत	६	१३२
स्थिरा	४	३	स्तुषा	३	१७८
स्थूणा	४	१८०	स्तुहि	४	२०६
स्थूणा	६	१००	स्नेहप्रिय	३	३५१
स्थूल	३	११२	स्नेह	३	८१
स्थूल	३	३४५	स्नेहभू	३	१२६
स्थूलनास	४	३५४	स्पर्धा	६	१५१
स्थूलभद्र	१	३४	स्पर्शन	३	५०
स्थूललक्ष	३	४९	स्पर्शन	४	१७३
स्थूलशाट	३	३३६	स्पश	३	३९८
स्थूलशीर्विका	४	२७३	स्पष्ट	६	१०३
स्थेय	३	५४६	स्पृहा	३	९४
स्थेय	६	८९	स्फद	६	३८१
स्थेय	६	८९	स्फटिकाचक्र	४	९४

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
स्फरण	६	१५९	स्मृति	२	१६५
स्फाति	६	१३८	स्मृति	२	२२२
स्फार	६	६६	स्मेर	४	१९५
स्फिज्	३	२७३	स्यद	३	१५८
स्फिर	६	६२	स्यन्दन	१	५३
स्फुट	४	१९४	स्यन्दन	३	४१५
स्फुट	६	१०३	स्यन्दिनी	३	२९७
स्फुट	४	३८१	स्यन्न	६	१३२
स्फुटन	६	१२४	स्यमन्तक	२	१३७
स्फुटित	४	१९४	स्याद्वादिन्	१	२५
स्फुर	३	४४७	स्याद्वादवादिन्	३	५२५
स्फुरण	६	१५९	स्यूत	३	५७६
स्फुलिङ्ग	४	१६९	स्यूत	६	१२३
स्फूर्जथु	२	९५	स्यूति	३	५७६
स्फोटक	३	१३०	स्रज्	३	३१५
स्फोटायन	३	५१७	स्रव	३	२९७
स्मय	२	२३१	स्रव	४	१६२
स्मर	२	१४१	स्रवन्ती	४	१४६
स्मरकूपिका	३	२७३	स्रष्टृ	२	१२७
स्मरग	२	२२२	स्रस्त	६	१२७
स्मरध्वज	२	२००	स्रस्तर	३	३४६
स्मरमन्दिर	३	२७३	स्राक्	६	१६६
स्मित	२	२१०	सुग्री	४	११
स्मित	४	१९३	सुच्	३	४९२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
सुत	६	१३२	स्वनित	६	४२
सुव	३	४९२	स्वप्रक्	३	१०६
स्रोतईश	४	१३९	स्वभाव	६	१२
स्रोतस्	४	१४६	स्वभू	२	१३०
स्रोतस्	६	१९	स्वयंवरा	३	१७५
स्रोतस्विनी	४	१४६	स्वयम्प्रभ	१	५४
स्रोतोऽञ्जन	४	११७	स्वयम्भू	१	२४
स्व	२	१०६	स्वयम्भू	२	१२५
स्व	३	२२५	स्वयम्भू	३	३५९
स्व	३	२२६	स्वर्	६	१६१
स्व	६	१६१	स्वर	६	३५
स्वकीय	३	२२६	स्वरभेद	२	२२०
स्वकुलक्षय	४	४१०	स्वरापगा	४	१४८
स्वङ्ग	३	१९	स्वरु	२	९४
स्वच्छन्द	३	१९	स्वरुचि	३	१९
स्वच्छपत्र	४	११७	स्वरूप	६	१२
स्वजन	३	२२५	स्वर्ग	२	१
स्वतन्त्र	३	१९	स्वर्गपति	२	८७
स्वदत्त	३	८७	स्वर्गसद्	२	२
स्वधा	६	१७४	स्वर्गिरी	४	९८
स्वधाभूज्	२	२	स्वर्गिगिरि	४	९८
स्वधिति	३	४५०	स्वर्गिवधू	२	९७
स्वप्न	६	३५	स्वर्गार्पणा	४	१४८
स्वप्ति	६	३५	स्वर्गि	४	११

श०	का०	श्री०	श०	का०	श्री०
स्वर्जिका	४	११	स्वान्त	६	५
स्वर्निकाक्षार	४	११	स्वाप	२	२२७
स्वर्ण	४	१०९	स्वापतेय	२	१०६
स्वर्णकाय	२	१४५	स्वामिन्	१	३३
स्वर्णकार	३	५७२	स्वामिन्	१	५१
स्वर्णज	४	१०८	स्वामिन्	२	१२२
स्वर्णारि	४	१०७	स्वामिन्	३	२३
स्वर्भाणु	२	३५	स्वास्थ्य	२	२२२
स्वर्वधू	२	९७	स्वास्थ्य	३	१३८
स्वर्वापी	४	१४८	स्वाहा	४	१६६
स्वर्वेश्या	२	९७	स्वाहा	६	१७४
स्वर्वैद्य	२	९५	स्वाहाभुजू	२	२
स्वलक्षण	६	१२	स्वेच्छा	३	२०
स्वसृ	३	२१७	स्वेद	२	२१९
स्वस्तिक	१	४७	स्वेदज	४	४२२
स्वस्त्रीय	३	२०७	स्वेदनिका	३	५८५
स्वाति	२	२६	स्वैरिणी	३	१९३
स्वादु	६	२४	स्वैरिता	३	२०
स्वादुरसा	३	५६६	स्वैरिन्	३	१९
स्वादुवारि	४	१४१	<hr/>		
स्वाध्याय	१	८२			
स्वाध्याय	२	१६३	हंस	२	१०
स्वाध्याय	३	५०६	हंस	४	१०९
स्वाने	६	३५	हंस	४	३९१

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
हंसक	३	३३०	हरशेखरा	४	१४८
हसकालीतनय	४	३४९	हरि	२	११
हसग	२	१२६	हरि	२	८५
हसंपाद	४	१२७	हरि	२	९८
हसी	४	३९३	हरि	२	१२८
हंहो	६	१७३	हरि	४	२३८
हज्जे	२	२४८	हरि	४	२९९
हट्ट	४	६८	हरि	४	३५०
हट्टाध्यक्ष	३	३८९	हरि	४	३५८
हठ	३	४६८	हरि	४	४२०
हण्डे	२	२४८	हरि	६	३२
हत	३	१०३	हरिक	४	३०८
हनु	८	२४७	हरिकेलीय	४	२३
हनुमत्	८	३६९	हरिचन्दन	२	९३
हन्न	६	१३१	हरिचन्दन	३	३०५
हभा	६	४२	हरिण	४	३५९
हय	४	२९९	हरिण	६	२८
हयग्रीव	२	१३४	हरिणी	६	१००
हयप्रिय	४	२३६	हरित्	२	८०
हयमार	४	२०३	हरित्	६	३०
हयवाहन	२	१७	हरित	४	२३८
हर	२	११२	हरित	६	३१
हरण	३	१८४	हरिताल	४	१२४
हरबीज	४	११६	हरिताली	४	२५९

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
हरिदश्व	२	१२	हलाहल	४	२६१
हरिदेव	२	२८	हलाहल	४	३६४
हरिद्रा	३	१८२	हलि	३	५५४
हरिद्राराग	३	१४०	हलिन्	२	१३८
हरिद्रु	४	१८०	हलिन्	३	५५४
हरिन्मणि	४	१३०	हलिप्रिय	४	२०४
हरिपर्ण	४	२५६	हलिप्रिया	३	५६६
हरिप्रिया	२	१४०	हल्य	४	३४
हरिमन्थक	४	१३७	हल्लक	४	२३०
हरिमन्थज	४	२३९	हल्लीसक	२	१९५
हरिय	४	३०४	हव	२	१७५
हरिश्चन्द्र	३	३६५	हवित्री	३	४९७
हरिषेण	३	३५८	हविर्गेह	४	६२
हरिसुत	३	३५८	हविरशन	४	१६३
हरीतकी	४	२१२	हविष्य	३	७४
हरेणु	४	२३७	हविस्	३	७४
हर्म्य	४	५९	हविस्	३	३९५
हर्यक्ष	४	३५०	हव्य	३	४९६
हर्यश्व	२	८६	हव्यपाक	३	४९७
हर्ष	२	२२९	हव्यवाह	४	१६५
हर्षमाण	३	१९९	हव्याशन	४	१६३
हल	३	५५५	हस	२	२१०
हला	२	२४८	हसन	२	२१०
हलाह	४	३०९	हसन	२	२१२

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
हसनी	४	८६	हार	३	३२३
हसन्तिका	४	८६	हारफल	३	३२४
हसित	२	२११	हारहूर	३	५६७
हसित	४	१९५	हारहूरा	४	२२२
हस्त	२	२६	हारि	३	१५७
हस्त	२	२५५	हारि	६	८०
हस्त	३	३६३	हारिद्र	६	३०
हस्त	३	५२१	हारीत	४	४०७
हस्त	४	२९०	हार्द	६	१३
हस्तधारण	६	१३८	हाल	३	३७६
हस्तबिम्ब	३	३१३	हालक	४	३०८
हस्तसूत्र	३	३२७	हाला	३	५६७
हस्तिन्	४	२८३	हालिनी	४	३६४
हस्तिदन्तक	४	२५६	हाली	३	२१९
हस्तिमख	४	४८	हाव	३	१७३
हस्तिनापुर	४	४४	हास	१	७२
हस्तिनासा	४	२९०	हास	२	२१०
हस्तिनीपुर	४	४४	हासिका	२	२१०
हस्तिपक	३	४२६	हास्तिक	६	५४
हस्तिमल	२	९१	हाम्तिनपुर	४	४४
हस्तिशाला	४	६४	हास्य	२	२०८
हस्त्यारोह	३	४२६	हास्य	२	२१०
हादक	४	१०९	हाहा	२	९७
हायुन	२	७३	ह्विसा	३	३५

श०	क्र०	श्लो०	श०	क्र०	श्लो०
हिंस्र	३	३३	हिरण्यबाहु	४	१५६
हिक्का	३	१३२	हिरण्यवर्णा	४	१४५
हिङ्गु	३	८६	हिरण्यरेतस्	२	१११
हिङ्गुल	४	१२७	हिरण्यरेतस्	४	१६३
हिज्जल	४	२११	हिरुक्	६	१७०
हिज्जोर	४	२९५	हिरुक्	६	१६३
हिडम्बनिषूदन	३	३७२	हीन	६	१११
हिम	४	१३८	हीनवादिन्	३	१२
हिम्	६	२१	हीनाङ्गी	४	२७३
हिमयुति	२	१९	हीरक	४	१३१
हिमप्रस्थ	४	९३	हुड	४	३४२
हिमवत्	४	९३	हुड	४	३४२
हिमवालुका	३	३०७	हुतवह	४	१६५
हिमांशु	४	१०९	हुताशन	४	१६३
हिमानी	४	१३८	हूति	२	१७५
हिमालय	४	९३	हूरव	४	३५६
हिरण्ययी	६	१००	हृद्	३	२६७
हिरण्य	२	१०६	हृद्	३	२८७
हिरण्य	४	६०९	हृद्	६	५
हिरण्य	४	१११	हृदय	३	२६७
हिरण्य	४	२७२	हृदय	३	२८७
हिरण्यकशिपु	२	१३५	हृदय	६	५
हिरण्यगर्भ	२	१२७	हृदयंगम	२	१८२
हिरण्यनाभ	४	९४	हृदयंगमता	१	६४

(२७०)

श०	का०	श्लो०	श०	का०	श्लो०
हृदयस्थान	३	२६६	हैमवती	४	२४८
हृदयोलु	३	९	हैयंगवीन	३	७१
हृदयेशा	३	१८०	हैहय	३	३६६
हृद्य	६	८१	होत	३	४८३
हृल्लास	३	१२२	होत्र	३	४८५
हृल्लेख	२	२२८	होत्रीय	४	६२
हृपीक	६	१९	होम	२	४८५
हृष्टमानस	३	९९	होमकुण्ड	३	४९७
हेका	३	१३२	होमधूम	२	५०१
हेति	३	४३७	होमाग्नि	३	५००
हेति	४	१६८	हृद	४	१५७
हेतु	६	१४९	हृदिनी	४	१४६
हेमकन्दल	४	१३२	हृस्व	६	६३
हेमूतार	४	११८	हृद	६	३५
हेमदुग्धक	४	१९८	हृदिनी	२	९४
हेमन्	४	१०९	हृदिनी	४	१७१
हेमन्त	२	७०	हृी	२	२२५
हेमपुष्पक	४	२१२	हृीकु	४	३६७
हेमपुष्पिका	४	३१४	हृीण	६	१२०
हेरम्ब	२	१२१	हृीत	६	१३०
हेरिक	३	३९७	हृीबेर	४	२२४
हेला	३	१७३	हृेषा	४	४१
हेलि	२	१०	हृाद	२	१३०
हेषा	६	४१	इरा	३	५५५
हे	६	१७३			
हेमन्त	४	२६३			

इत्यभिधानचिन्तामणिशब्दसूची
समाप्ता ।